

ÜNNEPI TANULMÁNYOK
CSÉCSY GYÖRGY
65. SZÜLETÉSNAPIJA
TISZTELETÉRE

I. KÖTET

SZERKESZTETTÉK:
SZIKORA VERONIKA ÉS TÖRÖK ÉVA

KIADJA:
DEBRECENI EGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KARA

FELELŐS KIADÓ:
SZIKORA VERONIKA, DÉKÁN
DEBRECENI EGYETEM, ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR

SZERKESZTŐK:
SZIKORA VERONIKA ÉS TÖRÖK ÉVA

A SZÖVEGEK KORREKTÚRÁJÁT
TÖRÖK ÉVA VÉGEZTE.

A TANULMÁNYOKAT LEKTORÁLTA:
PROF. DR. HORVÁTH M. TAMÁS DSC

TANSZÉKVEZETŐ EGYETEMI TANÁR
DEBRECENI EGYETEM, ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
PÉNZÜGYI JOG ÉS KÖZMENEDZSMENT TANSZÉK

© 2017, A SZERZŐK

ISBN 978-963-318-679-4

KÉSZÜLT A FŐNIX MÉDIA NYOMDAÜZEMÉBEN.

DEBRECEN, 2017

ÜNNEPI TANULMÁNYOK
CSÉCSY GYÖRGY
65. SZÜLETÉSNAPIJA
TISZTELETÉRE

I. KÖTET

SZERKESZTETTÉK:
SZIKORA VERONIKA ÉS TÖRÖK ÉVA

TARTALOMJEGYZÉK

SZIKORA VERONIKA ELŐSZÓ (HELYETT).....	7
SZAKMAI ÖNÉLETRAJZ.....	9
ANDORKÓ IMRE KISAJÁTÍTÁSI CÉLOK MAGYARORSZÁGON.....	13
AUER ÁDÁM A CORPORATE GOVERNANCE JELLEMZŐI NAGY-BRITANNIÁBAN	29
ISTVÁN BALÁZS VERS LA FIN DE LA CLAUSE GÉNÉRALE DE COMPÉTENCE DES COLLECTIVITÉS REGIONALES?	39
BÁN DÁNIEL A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁSOKRA ALKALMAZANDÓ JOG MEGHATÁROZÁSÁNAK EGYES KÉRDÉSEI	49
BARZÓ TÍMEA A MÉLTÁNYOSSÁG ÉS GYENGÉBB FÉL VÉDELMÉNEK ÉRVÉNYESÜLÉSEA CSALÁDJOGBAN.....	63
YURIY BOSHYTSKYI INNOVATIVE PROSPECTS OF UKRAINE IN THE AREA OF INTELLECTUAL PROPERTY.....	73
CSAHOLCZI ÉRIKA POLGÁRI JOGI ALAPELVEK ÉRVÉNYESÜLÉSE A TÁRSASÁGI JOGBAN	81
Csák Csilla IPARJOGVÉDELEM A FENNTARTHATÓ KÖRNYEZETVÉDELEM SZOLGÁLATÁBAN.....	93
CSECSY ANDREA A KELLÉKSZAVATOSSÁGI IGÉNYÉRVÉNYESÍTÉSI HATÁRIDŐK AZ 1959. ÉVI IV. TÖRVÉNY HATÁLYBALÉPÉSÉTŐL NAPJAINKIG	101
CSEHI ZOLTÁN AZ ÜGYGONDNOKRÓL ÉS KÖTELEZETTSÉGEIRŐL	113
FARKAS CSABA GONDOLATOK AZ ÜZLETRÉSZ ÖRÖKLÉSÉRŐL	133
JUDIT FAZEKAS CONSUMER CREDIT CRISIS AND UNFAIR CONTRACT TERMS REGULATION IN HUNGARY	141
FÉZER TAMÁS A FELELŐSSÉG ÚJ IRÁNYAI A MAGYAR MAGÁNJOGBAN	159
FODOR LÁSZLÓ MAGÁNJOGI (JELLEGŰ) INTÉZMÉNYEK A TELEPÜLÉSI KÖRNYEZETVÉDELEMBEN.....	175
FÓNAI MIHÁLY JOGHALLGATÓK PROFESSZIÓ-KÉPE ÉS ELHELYEZKEDÉSÉNEK MINTÁZATAI A DEBRECENI EGYETEMEN	189

GÖRÖG MÁRTA	
A TUDÁS HATALMA VS. A JOG KERETRENDSZERE (?) GONDOLATOK A TUDÁS, S KÜLÖNÖSEN AZ ÖTLET JOGI KERETRENDSZERBE VONHATÓSÁGÁRÓL.....	205
GRAD-GYENGE ANIKÓ	
NINC S ÚJ A NAP ALATT – AVAGY GÓRC SÓ ALATT A BIZOTTSÁG SZERZŐI JOGI REFORMJÁNAK SZABAD FELHASZNÁLÁSAI	213
HAJNAL ZSOLT – JAGUSZTIN TAMÁS	
A HATÁRON ÁTNYÚLÓ KOLLEKTÍV FOGYASZTÓI ÉRDEKEK VÉDELME A KOLLÍZIÓS JOGBAN	235
JAKAB NÓRA	
AZ EGYÉNI ÖNKORMÁNYZAT JELENTŐSÉGÉRŐL A MUNKAJOGBAN	247
JOBBÁGYI GÁBOR	
AZ ÉLET ÉS HALÁL CIVILIZÁCIÓJÁNAK KÜZDELME	261
JUHÁSZ ÁGNES	
ELMÉLKEDÉS AZ IPARJOGVÉDELMI SZERZŐDÉSEK KODIFIKÁCIÓJÁRÓL.....	265
KÁROLYI GÉZA	
PROBLÉMÁK A JOGI SZEMÉLYEK ÁTALAKULÁSÁVAL, EGYESÜLÉSÉVEL, SZÉTVÁLÁSÁVAL KAPCSOLATOS JOGI SZABÁLYOZÁSBAN KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A SZÖVETKEZETI FORMÁBAN MŰKÖDŐ SZÖVETKEZETI HITELINTÉZETEKRE	273
KECSKÉS ANDRÁS – BUJTÁR ZSOLT	
AZ ÁRNYÉKBANKRENDSZEREK JOGI SZABÁLYOZÁSA – NEMZETKÖZI KITEKINTÉS.....	281
KENDERES GYÖRGY	
JOGELMÉLETI, JOGTÖRTÉNETI ÉS SZABÁLYOZÁSBELI ELLENTMONDÁSOKKAL TERHELT MUNKAVÁLLALÓI KÁRTÉRÍTÉSI FELELŐSSÉG	299
KESERŰ BARNA ÁRNOLD	
DÁVID ÉS GÓLIÁT HARCA: AZ IRÁNYÍTÓZÓNÁS SPORTCIPŐ ESETE.....	323
KISS TIBOR	
PILLANATFELVÉTEL A KÉPMÁS VÉDELMEHEZ FÜZŐDŐ JOG BÍRÓI GYAKORLATÁRÓL I. RÉSZ	339
ANDRÁS KOLTAY	
PRIVACY IN PUBLIC PLACES – CELEBRITIES, SUICIDES, OUTSIDERS, NAKED MEN AND MUSLIM VEILS ON THE STREET.....	363
LENKOVICS BARNABÁS	
A POZITÍV ADÓSLISTA ALKOTMÁNYOSSÁGI HÁTTERE.....	379
LESZKOVEN LÁSZLÓ	
A SLAMBUCKÉSZÍTÉS MŰVÉSZETE, ÉRTÉKJOGI MEGKÖZELÍTÉSBN	389

ELŐSZÓ (HELYETT)

*„Honeste vivere, neminem laedere, suum cuique tribuere!”
(Ulpianus)*

Csécsy György hiteles ember, oktató és kutató. A mottó: *Tisztességesen élni, mászt nem sérteni, mindenkinek megadni a magáét!* – Csécsy György védjegye is lehetne.

Több jogász generációnak tanította a polgári jogot Miskolcon és Debrecenben. A Debreceni Egyetemen (korábbi jogelődjén a Kossuth Lajos Tudományegyetemen) a debreceni jogászképzés újraindítása óta okítja nem csak a polgári jog normaanyagára, hanem az életre is a hallgatókat.

Példaként szolgálhat oktatóársai számára is, mert ő, természetes belső indíttatásától vezérelve, eleveníti meg Pilinszky gondolatát, miszerint *„A rossz nevelő tekintélyére büszke, a jó nevelő egyszerűen alázatos.”*

A diákjai tisztelik és szeretik. Több kitüntetés birtokosa, de ezekből az „Év tanára” díjra a legbüszkébb, amely kupának örökös gazdájává vált, miután három alkalommal is őt tartották méltónak a hallgatók erre a nagy elismerésre.

Tanítványai közül többen egyetemi tanárok, a jogászai hivatásrendek jeles képviselői. A tudományos életben az utánpótlás-nevelésben is jeleskedik, eddig már hat PhD hallgatóját vezette el a tudományos fokozat megszerzéséig.

Csécsy György mint vezető nem hadvezér, hanem inkább gondoskodó apa. Tanszéki munkatársainak biztosítja a lehetőséget a szakmai fejlődésre, segíti előmenetelüket, figyelemmel kíséri életük alakulását. Tanszékét, a Polgári Jogi Tanszékét egy igazi csapatává formálta az elmúlt több, mint 20 év alatt.

Csécsy György olyan ember, aki képes és kész arra, hogy szolid, szelíd és szerény legyen, amelyre csak nagyon kevesek képesek.

A kötet, amelyet most a kezünkben tartunk, a kollégák, tanítványok és barátok egy-egy üdvözlőkártyája, amelyek között többen személyes szavakkal külön is köszöntik az ünnepeltet. A szerzőknek ezúton is szeretnénk megköszönni, hogy a felkérésnek eleget téve elküldték írásaikat, és így egy olyan értékes anyag született, amelyben a magánjog tudományának hazai és nemzetközi képviselői is jelen vannak.

Bár a születésnapon az ünnepelt szokott kívánni, most mi inkább mégis azt tesszük, hogy magunknak és másoknak is azt kívánjuk, hogy ilyen főnökük és barátjuk legyen, mint Csécsy György!

Isten éltesse sokáig, erőben és egészségben!

SZIKORA VERONIKA

SZAKMAI ÖNÉLETRAJZ

Csécsy György 1952. augusztus 11-én született Nyíregyházán. Általános iskolai tanulmányait Tiszacsegén végezte, majd a hajdúböszörményi Bocskai István Gimnáziumban tanult tovább, ahol 1970-ben jeles eredménnyel tett érettségi vizsgát. Ezt követően képesítés nélküli nevelőként dolgozott Tiszacsegén, majd 1972-ben felvételt nyert az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának nappali tagozatára, ahol 1977-ben végzett „summa cum laude” eredménnyel.

Jogi pályafutását 1977-ben a Debreceni Városi Ügyészségen kezdte fogalmazóként. 1978-ban Nyíregyházán a Közmű- és Mélyépítő Vállalatnál helyezkedett el jogi előadóként, majd a jogi szakvizsga letétele után jogtanácsosként dolgozott. 1979-ben pályázat útján a Szabolcs-

Szatmár Megyei Állami Építőipari Vállalathoz került jogi és igazgatási osztályvezetői beosztásba, ahol közel 3 évig végzett jogi munkát. 1982-ben speciális továbbképzés keretében szociológiai diplomát is szerzett.

1995-ben készítette el és védte meg „A védjegyjog fejlődési tendenciái és aktuális kérdései a piacgazdaságba” című kandidátusi értekezését. A disszertáció óta az iparjogvédelem más jogintézményeivel is foglalkozik, így kutatásai kiterjednek a know-how, a franchising, az iparjogvédelmi szerződések, végül a szellemi alkotások jogának általános kérdéseire is. A Miskolci Egyetemen 2001. február 22-én habilitált maximális pontszámmal.

A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Intézetének Civilisztikai Tanszékén 1982-től tanársegédként, 1985-től adjunktusként, 1995-től docensként, 2004 és 2010 között pedig egyetemi tanárként dolgozott a Polgári Jogi Tanszéken.

1998-tól az újonnan megalakult Debreceni Egyetem Jog- és Államtudományi Intézetében – majd Állam- és Jogtudományi Karán – megszervezte és jelenleg is irányítja a polgári jog és kereskedelmi jog című tárgyak oktatását. 2005 óta a Polgári Jogi Tanszék tanszékvezető egyetemi tanára. Kiváló oktató, előadásai közérthetőek, magas színvonalúak, a hallgatók által is elismertek. Számos TDK, OTDK dolgozat konzulense, 2013-ban Mestertanár Aranyérem Kitüntetést vehetett át. A tananyag-készítő és fejlesztő munkának is aktív részese: egyetemi jegyzetek megírásában szerzőként, társszerzőként vesz részt.

Publikációs tevékenysége 1983-ban kezdődött, ez időtől több mint 100 publikációja jelent meg. Saját szakterületén számos belföldi és nemzetközi konferencián vett részt, tartott tudományos előadást.

1993 óta rendszeresen vesz részt külföldi tanulmányutakon. Járt többek között Franciaországban, Olaszországban, Szlovákiában, Ukrajnában, Romániában, Szerbiában. Nemzetközi tudományos tevékenysége eredményeként az általa vezetett tanszék kiváló kapcsolatot tart fenn a Kassai Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának Polgári jogi Tanszékével, az Újvidéki Egyetem Jogtudományi Karával, az Ungvári Egyetem Jogtudományi Karával, valamint az Ukrán Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetével.

Kezdettől fogva 2010-ig oktatóként vett részt a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán folyó doktori képzésben. A 2006-ban indult DE Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola alapító törzstagja, a Kar habilitációs tanácsának tagja. Témavezetői tevékenysége során eddig vezetésére bízott doktoranduszok száma nyolc, akik közül hatan szereztek fokozatot.

Kutatásait OTKA támogatással is elismerték: 1997-99 között részt vett „A polgári jog modernizációja” elnevezésű OTKA pályázaton a szellemi alkotások jogát érintő tanulmányokkal. 2007-2011 között „Fogyasztóvédelmi jog a magyar jogban és az Európai Unióban” című pályázat vezető kutatója volt.

Munkásságát több kitüntetéssel ismerték el: 1989-ben a Miskolci Egyetem végzős joghallgatói az adott évben legjobb oktatónak járó „tiszteletbeli évfolyamtárs” kitüntető címet adományozták számára; 1990-ben művelődési miniszteri kitüntetést (miniszteri dicséret) kapott; 2001-ben „Pro Facultate Iurisprudentiae” egyetemi kitüntetésben részesült a Miskolci Egyetemen végzett 20 éves kiváló oktatói munkáért; a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán három évben is elnyerte „Az év tanára” címet; 2007-ben a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karáért kitüntetést adományozták számára; 2005-ben és 2008-ban Ukrán oktatási miniszteri kitüntetést

vehetett át; 2011-ben a Jogász Világszövetség Kitüntetésben (1. fokozat) részesült. 2017-ben Debrecen Város Hatvani-díja elismerést kapott.

Csécsey György széleskörű szakmai közéleti tevékenységet végez: tagja a Magyar Iparjogvédelmi Egyesületnek, a Magyar Védjegy Egyesületnek, a Magyar Tudományos Akadémia Köztudós Társaságának, a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Tanácsának, az Igazságügyi Minisztérium Jogi Szakvizsgabizottságának, a Debreceni Jogi Műhely internetalapú jogi periodika Bíráló bizottságának, az Ukrán Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetének szellemi alkotások joga nemzeti központjának külföldi professzor tagja, 2000-2003 között a Debreceni Akadémiai Bizottság Jog- és Államtudományi Munkabizottsága Gazdasági Jogi Tagozatának vezetője volt.

ANDORKÓ IMRE

adjunktus

*Debreceni Egyetem, Mezőgazdaság-, Élelmiszertudományi és Környezetgazdálkodási Kar
Földhasznosítási, Műszaki és Területfejlesztési Intézet
Terület- és Régiófejlesztési nem önálló Tanszék*

KISAJÁTÍTÁSI CÉLOK MAGYARORSZÁGON

Nagy megtiszteltetés számomra, hogy szeretett tanáromat, doktori témavezetőmet, Csécsy György Professzor Urat 65. születésnapján ebben az ünnepi kötetben is köszönhetem. Ezzel is szeretném kifejezni hálámat szakmai és emberi támogatásáért, amellyel végig segítette doktori tanulmányaimat. Doktori értekezésemet a kisajátítási jog alkotmányjogi és polgári jogi vonatkozásairól készítettem el, és védtem meg Professzor Úr témavezetése mellett. A Professzor Úr iránti tiszteletből, az együtt végzett munkára jó szívvel emlékezve úgy döntöttem, hogy ebben az ünnepi kötetben is a kisajátítási jogról, mégpedig annak egy igen fontos részterületéről, a kisajátítási célokról fogok írni. Munkámban röviden igyekszem megosztani azokat a gyakorlati tapasztalatokat is, amelyekkel a kisajátítási hatóság munkatársai, a kisajátítási ügyeket tárgyaló bírák és a kisajátítási ügyben eljáró jogi képviselők osztottak meg velem szakmai interjúk alkalmával, illetve amely tapasztalatokat egy kisajátítási ügyekkel is foglalkozó ügyvédi iroda munkatársaként szereztem.

I. A KISAJÁTÍTÁSI CÉLOK MEGHATÁROZÁSÁNAK MÓDSZEREI

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye Első Kiegészítő Jegyzőkönyvének 1. cikke kimondja, hogy „Senkit sem lehet tulajdonától megfosztani, kivéve, ha ez közérdekből és a törvényben meghatározott feltételek, valamint a nemzetközi jog általános elvei szerint történik.” Kisajátítani tehát kizárólag valamilyen közérdekkü cél érdekében lehet, amit a hivatkozott Egyezményen kívül Magyarország Alaptörvénye és hatályos kisajátítási

kódexünk, a kisajátításról szóló 2007. évi CXXIII. törvény¹ is egyértelműen deklarál. Ez a kisajátítási szakirodalom egyik evidenciája. Azonban azt, hogy valójában mit is jelent a „közérdek”, nagyon nehéz meghatározni. A filozófiai, politikatudományi és jogi szakirodalomban már az 1900-as évek eleje óta foglalkoznak azzal a problémával, hogy a közérdek magasztos, fennkölt fogalma kiüresedett, tartalmatlanná vált.² A kisajátítási jog a közérdekűség bizonytalan jelentésű, ám nélkülözhetetlen, elvont fogalmát akként érvényesíti a tételes jogi szabályozásban, hogy *konkrét* kisajátítási célokat fogalmaz meg, amelyek a jogalkotó álláspontja szerint közérdekűnek tekinthetők, és amelyek megvalósítására helye lehet a tulajdonjog elvonásának.³

A kisajátítási célok meghatározására többféle szabályozási lehetőség ismert. A kisajátítási jogról írt 1970-es kitűnő monográfiában Kampis György és Varga József bemutatta,⁴ hogy a jogalkotó a kisajátítási célokat alapvetően háromféle módon határozhatja meg, mégpedig generálklauzulával, feloldott taxációval és zárt taxációval. A kisajátítási célok *generálklauzula* alkalmazásával történő meghatározása azt jelenti, hogy a kisajátítási jogszabály nem nevesít külön kisajátítási jogcímekeket, csupán azt mondja ki, hogy kisajátítás elrendelésére minden olyan esetben lehetőség van, amelyben azt valamely közérdekű cél megvalósítása szükségessé teszi. *Feloldott taxáció* esetén a kisajátítási jogszabály tételesen felsorolja a kisajátítási célokat, ám rögzíti, hogy külön jogszabály további kisajátítási jogcímekeket is megállapíthat. *Zárt taxáció* alkalmazása esetén a jogalkotó csupán a kisajátítási kódexben határozhat meg kisajátítási jogcímekeket. A *generálklauzulával* történő szabályozás előnye, hogy rendkívül rugalmas. A gazdasági körülmények, életviszonyok folyamatos változása nem indukál állandó jogszabály módosítást, viszont hátrányként említik, hogy a jogalkalmazó szervezeteknek nagyon tág (mérlegelési) mozgásteret enged, ami visszaélésekre adhat alkalmat. A kisajátítási jogcímekek *taxatív* felsorolása ezzel szemben a kisajátítási eljárás során a jogalkalmazó szervezet mérlegelési, döntési lehetőségét (szűkebb vagy tágabb) határok közé szorítja, ám az életkörülmények változása folyamatos jogszabály módosításokra kényszerítheti a jogalkotót. Történetileg a magyar szabályozás 1990. március 15-ig a feloldott taxációt alkalmazta, azóta pedig a zárt taxációt.

A Kampis György által leírtakat azzal egészítem ki, hogy a demokratikus berendezkedésű, jogállamoknak a kisajátítási célok szabályozásában igen nagy eltérések mutatkoznak.⁵ Az európai országok közül a szabályozásban éppen a hatályos magyar szabályozás képviseli az egyik véletet (*zárt taxációt*), mivel kizárólag a kisajátítási törvényben lehet

1 A továbbiakban: Kstv., hatályos kisajátítási kódex.

2 Sajó András: A közérdek-fogalom (értelemadási kísérlet). In: *Van és legyen a jogban. Tanulmányok Peschka Vilmos 70. születésnapjára*, Budapest, Közigazgatási és Jogi Kiadó MTA Jogtudományi Intézete (1999) 250-251.

3 Körtvélyessy Zsolt: A kisajátítás mint a tulajdonhoz való jog korlátozása közérdekre való hivatkozással. In: Szamel Katalin (szerk.): *Közérdek és közigazgatás*, Budapest, MTA Jogtudományi Intézet (2008) 183-216.

4 Kampis György, Varga József: *Kisajátítás*, Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó (1970) 33-34.

5 Lásd a 15 ország – köztük Magyarország – kisajátítási jogának összehasonlító elemzésének eredményéről készült művet: Jacques Sluysmans, Stijn Verbist, Emma Waring (szerk.): *Expropriation Law in Europe*, Deventer, Wolters Kluwer (2015).

kisajátítási célt meghatározni, bár – ahogy Kampis György helytállóan megállapította – az Alaptörvényen kívül „*egyetlen jogszabálynak sincs arra ereje ahhoz, hogy későbbi, vele azonos szintű jogforrás tartalmát előre korlátozza.*”⁶ Angliában nem létezik olyan törvény, amely valamennyi kisajátítási célt tartalmazná. A Parlament akár egyedi törvényekben is meghatározhat kisajátítási célokat, vagy speciális testületeknek is felhatalmazást adhat kisajátításra.⁷ *Belgiumban* sincs olyan törvény, amely valamennyi kisajátítási célt egységesen tartalmazná, ugyanakkor a belga jog szerint is elvárás, hogy csak törvényben meghatározott esetben lehetséges a kisajátítás.⁸ A kisajátítási célok meghatározására választott szabályozási módszer elsősorban az adott állam jogrendszerének és történelmi hagyományainak függvénye. Álláspontom szerint valamennyi fentebb röviden bemutatott szabályozási módszer alkalmas lehet arra, hogy a kisajátítási célokat az európai nemzetközi standardnak⁹ megfelelően szabályozza, ugyanakkor önmagában egyik szabályozási módszer alkalmazása sem jelent garanciát arra, hogy az adott állam kisajátítási joga megfelel a nemzetközi szinten is megfogalmazott elvárásoknak. Csak utalok arra, hogy Magyarországon a szocializmusban született – meglehetősen abszurd tartalmú – kisajátítási kódexek is a feloldott taxáció módszerét alkalmazták, ugyanakkor a szabályozás semmilyen szempontból nem felelt meg a nemzetközi jogi dokumentumokban rögzített elvárásoknak.

2. A CÉLHOZ KÖTÖTTség ELVÉVEL KAPCSOLATOS ELVÁRÁS AZ ALKOTMÁNYBAN ÉS AZ ALAPTÖRVÉNYBEN

Magyarország Alaptörvényének XIII. cikk (2) bekezdése szerint „*Tulajdont kisajátítani csak kivételesen és közérdekből, törvényben meghatározott esetekben és módon, teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás mellett lehet.*” Az Alaptörvénynek a kisajátításra vonatkozó rendelkezése egyébként változatlan átvétele az 1949-es Alkotmány 1989. október 23-án hatályba lépett 13. §-ának. A kisajátítás alkotmányosságának feltétele többek között az, hogy a kisajátítást csak közérdekből, valamint törvényben meghatározott esetekben lehet alkalmazni, ami a kisajátítási célok törvényben történő rögzítésének követelményét (is) jelenti.

Az 1989/90-es rendszerváltás előtt, illetve az azt követő nagyságrendileg másfél évtizedes időszakban hatályban volt magyar kisajátítási jogszabályok nem feleltek meg az Alkotmányban rögzített kritériumoknak, amit főként az Alkotmánybíróságnak kellett korrigálni. A magyar kisajátítási kódex 1989/1990-es rendszerváltás utáni módosításait nagyrészt az Alkotmánybíróság „hajtotta” (az alkotmányellenesnek talált rendelkezések megsemmisítésével) vagy „hajtatta” végre (jogalkotásra hívta fel az Országgyűlést). Az Alkotmány átfogó módosítása és a jogállamiság intézményi biztosítékainak megteremtése után ugyanis nagyságrendileg ötven érdemi alkotmánybírósági döntés

6 Kampis, Varga: i. m. 34.

7 Sluysmans, Verbist, Waring: i. m. 132-133.

8 Sluysmans, Verbist, Waring: i. m. 37-38.

9 Sluysmans, Verbist, Waring: i. m. 25-26.

született a rendszerváltás idejében hatályban volt, kisajátításról szóló 1976. évi 24. törvényerejű rendelet (Ktvr.) szabályaival és az egyéb – szűkebb értelemben vett – kisajátítási tárgyú jogszabályokkal összefüggésben. E tanulmányomban csupán három fontos, Alkotmánybírósági határozatban megfogalmazott elvárást kívánok megemlíteni, amelyeknek máig érvényesülnie kell a kisajátításra – és szűkebb értelemben a kisajátítási jogcímekre – vonatkozó szabályozásban.

Először egy viszonylag korai döntést, a 479/B/1993. AB határozatot kell kiemelem, amelynek indokolásában kifejtette az Alkotmánybíróság, hogyan értelmezi az Alkotmány 13. § (2) bekezdésében rögzített *kivételesség és közérdekűség* kritériumát. Értelmezése szerint „*a kisajátítás elrendeléséhez nem elegendő, hogy a tulajdon elvonását törvényben szabályozott közérdekű cél megvalósítása indokolja, az Alkotmány közérdekűség fennállása esetén is csak kivételesen teszi lehetővé a kisajátítást.*”¹⁰ A kivételesség és a közérdekűség tehát nem egymástól független, „azonos szintű” követelmény, amelyet egymástól elkülönítve kell vizsgálni a kisajátítási eljárás során. A kivételességre vonatkozó feltétel teljesülése csak abban az esetben merül fel, ha már egyértelmű az, hogy a kisajátítás közérdekű célt szolgál. A kisajátítás kivételessége pedig azt jelenti, hogy a közérdekű célt más módon, mint a tulajdon sérelmével, nem lehet megvalósítani.

A hatályos Kstv. alapjait lefektető 35/2005. (IX. 29.) AB határozatban kiemelte az Alkotmánybíróság, hogy „*Önmagában az, hogy a kisajátítás valamely, a Ktvr. által általánosan meghatározott tevékenységgel összefüggésben kerül sor, illetőleg állami szerv vagy önkormányzati szerv javára történik, nem nyújt biztosítékot arra, hogy az valóban közérdekű célokat szolgál.*”¹¹ Az Alkotmánybíróság felhívta a figyelmet arra is, hogy a kisajátítás alkotmányosságát nem lehet pusztán a kisajátítási célok meghatározásával kapcsolatos elvárásokra szűkíteni, hiszen a kisajátítási célok pontos meghatározása mellett más szempontokat is figyelembe kell venni a kisajátítás elrendelésénél. A kisajátítást nem lehet pusztán az alapján közérdekűnek tekinteni, hogy a kisajátítási kódexben megnevezett valamely kisajátítási cél megvalósításával összefüggésben kerül elrendelésre.

Az Alkotmánybíróság a 42/2006. AB határozatában egy igen fontos elvárást fogalmazott meg a jogalkotó felé. Kimondta, hogy „*a közérdeket jogszabályban úgy kell meghatározni, hogy konkrét ügyben a közérdekből történő korlátozás szükségességét bíróság ellenőrizhesse.*”¹² Ennek jelentőségét nem lehet túlbecsülni, hiszen a jogalkotó hiába nevez meg a kisajátítási kódexben közérdekűnek tűnő kisajátítási célokat, ha azok tényleges érvényesülését a bíróságok nem tudják ellenőrizni. A kisajátítási célok pontatlan megfogalmazása adott esetben a szabályozás kiüresedéséhez vezethetne.

A jogalkotónak a kisajátítási célokra vonatkozó szabályozás megalkotásánál többek között a fenti, az Alkotmánybíróság által megfogalmazott, Alkotmányon alapuló elvárásokra

¹⁰ 479/B/1993. AB határozat Indokolás II.

¹¹ 35/2005. (IX. 29.) AB határozat IV. rész.

¹² 42/2006. (X. 5.) AB határozat III./2. f) pont.

kellett figyelemmel lennie. A kisajátítási célok meghatározása elméleti kereteinek felvázolása után röviden bemutatom a hatályos magyar szabályozást.

3. A KISAJÁTÍTÁSI CÉLOK HATÁLYOS MAGYAR SZABÁLYOZÁSA

3.1. A kisajátítási célok

A Kstv. a kisajátítási célok rendszerét egy meglehetősen összetett, nehezen áttekinthető rendszerben határozza meg. A Kstv. 2. §-a szerint a következő közérdekű célok megvalósítására lehet kisajátítást elrendelni (a felsorolás a Kstv.-t követi):

- a) honvédelem;
- b) nemzetközi szerződés alapján megvalósuló területcseré;
- c) terület- és településrendezés;
- d) kötelező állami, illetve kötelező önkormányzati feladathoz kapcsoló oktatási, egészségügyi, szociális létesítmény elhelyezése;
- e) közlekedési infrastruktúra fejlesztése;
- f) energiatermelés;
- g) energiaellátás;
- h) bányászat;
- i) elektronikus hírközlési szolgáltatás;
- j) örökségvédelem;
- k) természetvédelem;
- l) vízgazdálkodás, víziközmű-szolgáltatás;
- m) fenntartható erdőgazdálkodás, valamint véderdő telepítése, védőfásítás és közérdekű erdőtelepítés;
- n) építésügyi korlátozások felszámolása;
- o) az ingatlan terhelő, az ingatlan rendeltetésszerű használatát jelentősen korlátozó, vagy megszüntető közérdekű használati jogok, szolgalmak miatti hátrányok megszüntetése;
- p) környezetvédelem;
- q) sportinfrastruktúra fejlesztése;
- r) az Országgyűlés munkáját segítő hivatali szervezet elhelyezése.

Azonban még ha a fenti közérdekű célokra történik a kisajátítás, annak csak akkor van helye,¹³ ha az adott közérdekű cél megvalósítására tervezett kisajátítás megfelel az alábbi négy feltételnek:

1.) a közérdekű cél megvalósítása az ingatlanon fennálló tulajdon korlátozásával nem lehetséges, vagy – külön törvény alapján – a közérdekű használati jog, vezetékjog, szolgalmi jog alapításában a tulajdonossal nem jött létre megállapodás, illetve e jogokat az illetékes hatóság nem engedélyezte;

¹³ Kstv. 3. § (1) bekezdés.

- 2.) az ingatlan tulajdonjogának megszerzése adásvétel vagy csere útján nem lehetséges;
- 3.) a közérdekű cél megvalósítására kizárólag az adott ingatlanon kerülhet sor, illetve ha a közérdekű cél megvalósítására több ingatlan alkalmas, annak más ingatlanon való megvalósítása a tulajdon nagyobb sérelmével járna; és
- 4.) a kisajátítással biztosított tevékenység közösségi előnyei a tulajdon elvonásával okozott kárt jelentősen meghaladják. Ennek mérlegelése során a kisajátítási hatóság a közérdekű tevékenység jelentőségét, így különösen a terület fejlődésére gyakorolt hatását, a tevékenységgel, szolgáltatással ellátásra kerülők számát, a foglalkoztatásra gyakorolt hatását és az ingatlan jellemzőit kell egybevetnie, a kulturális örökség védett elemei aktuális állapotát, veszélyeztetettségének mértékét, természetvédelmi érték esetén annak jelentőségét és a tulajdonelvonás arányosságát kell vizsgálnia.

Azonban – a már hivatkozott 35/2005. AB határozatában megfogalmazott elvárásoknak megfelelően – a Kstv. a 2. §-ban felsorolt kisajátítási célokra vonatkozóan további korlátozó rendelkezéseket is tartalmaz. Ugyanis a 2. §-ban meghatározott kisajátítási célokra is csak az alábbi *feltételekkel* lehetséges kisajátítás (itt is a Kstv. felsorolását követem):¹⁴

- a) *honvédelem céljából*, ha az ingatlan kisajátítása a honvédelemről szóló törvényben meghatározott honvédelmi érdekből szükséges;
- b) *nemzetközi szerződés alapján megvalósuló területcsere céljából*, ha a másik ország részére szükséges területátadás más módon nem lehetséges;
- c) kötelező állami, illetve kötelező önkormányzati feladathoz kapcsoló *oktatási, egészségügyi, szociális létesítmény elhelyezése céljából, valamint terület- és településrendezés céljából* abban az esetben, ha a kérelemben megjelölt építmény, fejlesztési cél a területrendezési tervben, a helyi építési szabályzatban vagy az állami főépítési hatáskörében eljáró fővárosi és megyei kormányhivatal által kiadott térségi területfelhasználási engedélyben szerepel, a cél megvalósítása az érintett ingatlanok tulajdonosai részéről (a beruházás jellege, anyagi terhei vagy a létesítmény megvalósítójának jogszabályi kijelölése miatt) nem várható el, továbbá a cél rendeltetése, jellege miatt – a környező építmények, ingatlanok rendeltetésszerű használatának biztosítására vagy jellegére is figyelemmel – a célt az adott ingatlanon szükséges megvalósítani, vagy más ingatlanon való megvalósítása a tulajdonban nagyobb sérelemmel járna;
- d) *közlekedési infrastruktúra fejlesztése keretében* közút, vasút, repülőtér, híd, alagút, hajózási létesítmény létesítése, fejlesztése céljából, ha
- da) gyorsforgalmi közúthálózatnak jogszabállyal megállapított nyomvonalon való megépítése, országos közút vagy helyi közút építése érdekében szükséges,

¹⁴ Kstv. 4. § (1) bekezdés.

db) a felszíni vagy felszín alatti vasút létesítési joga alapján történő igénybevétel (létesítés, üzemeltetés) a létesítési joggal terhelt ingatlan rendeltetésszerű használatát megszünteti, vagy jelentős mértékben akadályozza,

dc) a nyilvános repülőtér a településrendezési tervben, valamint a helyi építési szabályzatban vagy az állami főépítési hatáskörében eljáró fővárosi és megyei kormányhivatal által kiadott térségi területfelhasználási engedélyben szerepel, és a megvalósítás más ingatlanokon műszaki, valamint az építés engedélyezését meghatározó más szempont miatt nem lehetséges, vagy a megvalósítás a tulajdonban nagyobb sérelemmel járna,,

dd) híd vagy alagút építése, fejlesztése érdekében szükséges, amennyiben arra – országos közút vagy helyi közút építése, fenntartása, fejlesztése, üzemeltetése érdekében – közlekedésbiztonsági vagy közlekedéspolitikai szempontok alapján kerül sor,

de) közforgalmú kikötő, úszóműves kikötőhely, komp- és révátkelőhely, valamint más hajózási létesítmény, továbbá a víziközlekedés irányítására és a hajóút kitűzésére szolgáló jelek elhelyezése a parti ingatlan rendeltetésszerű használatát megszünteti vagy jelentős mértékben akadályozza;

e) *energiatermelés céljából*, ha

ea) az ingatlan 50 MW vagy annál nagyobb teljesítményű erőmű építéséhez, bővítéséhez szükséges,

eb) az ingatlan 50 MW vagy annál nagyobb teljesítményű távhőtermelő létesítmény elhelyezéséhez szükséges,

ec) nukleáris létesítmény, radioaktív hulladéktároló építéséhez, bővítéséhez szükséges,

ed) a nukleáris létesítmény, radioaktív hulladék-tároló biztonsági övezetébe tartozó ingatlan tulajdonjogának megszerzése érdekében szükséges;

f) *energiaellátás céljából*, ha

fa) a villamos energiáról szóló törvény szerinti közcélú hálózat építése céljából a vezetékjogot – az ingatlan használatának lényeges akadályozása, illetve megszüntetése miatt – a hatóság nem engedélyezte,

fb) a villamos energiáról szóló törvény szerinti közcélú hálózathoz tartozó, nem tartószerkezeten elhelyezett, külön jogszabályban meghatározott átalakító- és kapcsoló berendezés építése céljából közérdekű használati jog alapításában az ingatlan tulajdonosa és az engedélyes között nem jött létre megállapodás, vagy a használati jogot – az ingatlan használatának lényeges akadályozása, illetve megszüntetése miatt – a hatóság nem engedélyezte,

fc) földgáz elosztóvezetékek tartozékai és alkotórészei, valamint propán-, butángáz-tartály, konténer elhelyezése és üzemeltetése céljából használati jog alapításában a tulajdonos és az engedélyes, illetve a vezeték tulajdonosa között nem jött létre megállapodás, illetve – az

ingatlan használatának jelentős akadályozása, illetve megszüntetése miatt – a használati jogot a hatóság nem engedélyezte,

fd) az idegen ingatlanra szolgáltatói távhőközpont létesítése céljából van szükség, és az engedélyes, valamint az ingatlan tulajdonosa között a használati jog alapításában nem jött létre megállapodás, illetve az illetékes építési hatóság az ingatlan rendeltetésszerű használatának megszűnése vagy jelentős mértékű akadályozása miatt a használati jogot nem engedélyezte,

fe) távhővezeték-hálózat, illetve annak részét képező vezeték építése és üzemeltetése céljából vezetékjogi eljárásban az ingatlan tulajdonosa és az engedélyes között nem jött létre megállapodás, illetve a vezetékjogot - az ingatlan használatának jelentős akadályozása, illetve megszüntetése miatt - az illetékes hatóság nem engedélyezte;

g) *bányászati célból*, ha

ga) bányászati létesítmények elhelyezése céljából szolgálat alapítását – az ingatlan rendeltetésszerű használatának jelentős mértékű akadályozása, illetve megszüntetése miatt – a hatóság nem engedélyezte,

gb) a bányászati tevékenység az ingatlan rendeltetésszerű használatát megszünteti,

gc) szénhidrogén szállítóvezetékek, valamint ezek tartozékai és alkotórészei elhelyezése és üzemeltetése céljából szolgalmi jog alapításában a tulajdonos és az engedélyes, illetve a vezeték tulajdonosa között nem jött létre megállapodás, illetve – az ingatlan használatának jelentős akadályozása, illetve megszüntetése miatt – a szolgalmi jogot az illetékes hatóság nem engedélyezte;

h) *elektronikus hírközlési szolgáltatás céljából*, ha az elektronikus hírközlési építmény elhelyezése és üzemeltetése céljából közérdekű használati jog alapításában az ingatlan tulajdonos és az engedélyes között nem jött létre megállapodás, illetve - az ingatlan használatának jelentős akadályozása, illetve megszüntetése miatt - a használati jogot az illetékes hatóság nem engedélyezte;

i) örökségvédelem céljából, ha védetté nyilvánított régészeti lelőhely vagy műemlék, továbbá a nemzeti emlékhely örökségvédelmi érdekei másként nem biztosíthatóak, így különösen, ha

ia) az érintett ingatlanon olyan tevékenység folyik, amely kisajátítás hiányában a védetté nyilvánított régészeti lelőhely vagy műemlék, továbbá a nemzeti emlékhely megsemmisülését eredményezi, vagy amely által az a veszély fenyeget, hogy a védelem alapját képező értékeit helyreállíthatatlanul elveszti;

ib) a védetté nyilvánított régészeti lelőhely vagy műemlék feltárása, védőövezetének kialakítása, megközelítése másként nem lehetséges,

ic) a nemzeti emlékhely megközelítése másként nem lehetséges,

KISAJÁTÍTÁSI CÉLOK MAGYARORSZÁGON

id) korábban összefüggő történeti együttes része volt, és az eredeti egységbe való visszahelyezése és együttes használata örökségvédelmi szempontból indokolt;

j) *természetvédelem céljából*, ha

ja) védett természeti területen a védelem céljával oly mértékig össze nem egyeztethető tevékenység folyik, amely a kisajátítás hiányában a védett természeti terület elpusztulását eredményezi,

jb) a védett természeti területek természetvédelmi kezeléséért felelős szerv - törvény rendelkezése szerint - a védett természeti területek védettségi szintjének helyreállítása érdekében kezdeményezi,

jc) védett természeti területen a védett természeti területek természetvédelmi kezeléséért felelős szerv által megvalósítandó élőhely-rekonstrukciós beruházások beavatkozási vagy célterületén az élőhely helyreállítása másképp nem végezhető el;

k) *vízgazdálkodási és víziközmű-szolgáltatási feladatok ellátása céljából*, ha

ka) a Vásárhelyi Terv Továbbfejlesztése szerinti nyomvonalas létesítménynek jogszabállyal megállapított nyomvonalon való megépítése,

kb) vízkár elhárítási (árvíz, belvíz, aszály) célú vízilétesítmények megvalósítása,

kc) közműves vízellátó és szennyvízkezelő és -elvezető létesítmények megvalósítása,

kd) felszíni és felszín alatti vízkészletek közérdekű igénybevétele, tározása, el-, illetve továbbvezetését szolgáló létesítmények megvalósítása,

ke) a közcélú vízilétesítmény, illetve vízbázisok (távlati vízbázisok) belső védőövezetének biztosítása érdekében szükséges;

l) *fenntartható erdőgazdálkodás, valamint véderdő telepítése, védőfásítás és közérdekű erdőtelepítés céljából*, ha

la) az erdőben olyan tevékenység folyik, amely kisajátítás hiányában az erdő kipusztulását eredményezi,

lb) az erdőtelepítés (fásítás) a tulajdonos közreműködésével eredményesen nem valósítható meg, vagy aránytalan nagy költséggel járna;

m) *környezetvédelem céljából*, ha

ma) ingatlan-nyilvántartásba feljegyzett tartós környezetkárosodás felszámolása,

mb) a területrendezési tervben, a helyi építési szabályzatban vagy az állami főépítési hatáskörében eljáró fővárosi és megyei kormányhivatal által kiadott térségi területfelhasználási engedélyben szereplő hulladékkezelő létesítmény elhelyezése,

mc) hulladékkezelő létesítmény rekultivációja,

md) sűrűn beépített nagyvárosias lakóterület levegőszennyezettségének és zajterhelésének csökkentése céljából zöldterület kialakítása érdekében szükséges;

n) *sportinfrastruktúra fejlesztése keretében sport- és ehhez kapcsolódó kiegészítő létesítmény létesítése, bővítése, fejlesztése érdekében, ha*

na) a sportlétesítmény a nemzeti vagyonról szóló 2011. évi CXCVI. törvényben meghatározott nemzetgazdasági szempontból kiemelt jelentőségű nemzeti vagyonban tartandó sportcélú ingatlanként olimpiai központnak minősül,

nb) a sportlétesítmény létesítése olimpia vagy valamely sportágban Európa-bajnokság vagy világbajnokság megrendezése céljából történik,

nc) az egyedileg meghatározott sport- és szabadidő infrastruktúrafejlesztés megvalósításáról külön törvény rendelkezik;

o) *az Országgyűlés munkáját segítő hivatali szervezet elhelyezése szerinti célból, az Országgyűlés Hivatalának lakóingatlanok nem minősülő ingatlanban történő elhelyezése érdekében.*

3.2. A kivételek

Amint látható, a Kstv. igen részletesen szabályozza, milyen a felsorolt közérdekű célok megvalósítására, milyen feltételekkel lehet helye kisajátításnak. Azonban a Kstv. 4. § (2) bekezdése néhány kivételként értelmezhető speciális szabályt is megfogalmaz.

Nem kell mérlegelni a kisajátítással biztosított tevékenység közösségi előnyeinek és a tulajdon elvonásával okozott kárnak az arányát¹⁵ az alábbi esetekben:

gyorsforgalmi közúthálózatnak jogszabállyal megállapított nyomvonalon való megépítése, országos közút vagy helyi közút építése érdekében szükséges kisajátításnál;

ha a kisajátításra azért kerül sor, mert a felszíni vagy felszín alatti vasút létesítési joga alapján történő igénybevétel a létesítési joggal terhelt ingatlan rendeltetésszerű használatát megszünteti, vagy jelentős mértékben akadályozza;

a Vásárhelyi Terv Továbbfejlesztése szerinti nyomvonalas létesítménynek jogszabállyal megállapított nyomvonalon való megépítése érdekében végzett kisajátításnál;

az Országgyűlés munkáját segítő hivatali szervezet elhelyezése szerinti célra irányuló kisajátításnál;

a törvényben vagy kormányrendeletben *nemzetgazdasági szempontból kiemelt jelentőségű ügynek* minősített beruházások esetében.

Nem kell mérlegelni azt, hogy a közérdekű cél megvalósítására kizárólag az adott ingatlanon kerülhet sor, illetve ha a közérdekű cél megvalósítására több ingatlan alkalmas,

¹⁵ Kstv. 3. § (1) bekezdés d) pont.

annak más ingatlanon való megvalósítása a tulajdon nagyobb sérelmével járna,¹⁶ ha a kisajátítást a következő célokra rendelik el:

az örökségvédelmi célú kisajátításnál, ha az érintett ingatlanon olyan tevékenység folyik, amely kisajátítás hiányában a védetté nyilvánított régészeti lelőhely vagy műemlék, továbbá a nemzeti emlékhely megsemmisülését eredményezi, vagy amely által az a veszély fenyeget, hogy a védelem alapját képező értékeit helyreállíthatatlanul elveszti;

a természetvédelem célú kisajátításnál;

az erdőgazdálkodási célú kisajátításnál, ha az erdőben olyan tevékenység folyik, amely kisajátítás hiányában az erdő kipusztulását eredményezi;

a környezetvédelmi célú kisajátításnál, ha a cél az ingatlan-nyilvántartásba feljegyzett tartós környeztkárosodás felszámolása és hulladékkezelő létesítmény rekultivációja.

Ha a közérdekű célnak a kisajátítandó ingatlanon történő megvalósítására építési engedélyt adtak ki, a kisajátítási hatóság csak akkor mérlegeli a kisajátítással biztosított tevékenység közösségi előnyeit és a tulajdon elvonásával okozott kárt, ha az ügyfél valószínűsíti, hogy a közérdekű cél más ingatlanon is megvalósítható, és hogy a más ingatlanon történő megvalósítás a tulajdon kisebb sérelmével járna.

3.3. A Kstv. vonatkozó szabályainak értékelése

A Kstv. meglehetősen részletesen és igen nehezen áttekinthető rendszerben határozza meg a kisajátítási célokat és feltételeket. E szabályozás – a magyar kisajátítási jog 1948 és 1989 közötti történetének ismeretében – elfogadhatónak, sőt indokoltnak tűnik. A jogalkotó ugyanis a lehető legszűkebb határok közé kívánta szorítani a kisajátítási hatóságokat a kisajátítással megvalósítani kívánt közérdekű célok mérlegelése vonatkozásában, ezzel biztosítva a közérdekűség Alaptörvényben rögzített követelményének érvényesülését. E szabályozás azonban igen rugalmatlan, és megfigyelhető, hogy a kisajátítási célok és feltételek közé aktuálpolitikai vonatkozású rendelkezések is bekerültek – például az olimpiai beruházásokkal, vagy az Országgyűlési Hivatal elhelyezésével kapcsolatban. Álláspontom szerint ez egyébként önmagában nem kifogásolható, hiszen az Alkotmánybíróság is kifejtette 25/2006. (VI. 15.) AB határozatában, hogy „...az Alkotmány 13. § (2) bekezdése szerint a tulajdonkorlátozáshoz elég a közérdek. Ennek megtétele nem alkotmányossági kérdés, hanem a jogalkotó feladata. Az Alkotmánybíróság csak a közérdekre hivatkozás indokoltságát, továbbá azt vizsgálja, hogy a közérdekű korlátozás az elérni kívánt célhoz képest arányos-e.” A kérdés csupán az, hogy az Alkotmánybíróság az alkotmányos környezet 2010 óta megfigyelhető változása, hatáskörének beszűkülése után képes-e hatékony alkotmányossági kontrollt gyakorolni a Kstv., illetve a kapcsolódó jogszabályok fölött.

¹⁶ Kstv. 3. § (1) bekezdés c) pont.

4. A KISAJÁTÍTÁSI CÉLOK MEGHATÁROZÁSÁNAK NÉHÁNY GYAKORLATI PROBLÉMÁJA

Ahogy azt az Alkotmánybíróság is megállapította a 64/1993. (XII.22.) AB határozatában, a tulajdonhoz való jog, mint alapjog alkotmányjogi védelmét meghatározza a tulajdon azon jellegzetessége, hogy a tulajdon – alkotmányosan védett szerepét tekintve – általában helyettesíthető. A tulajdon helyettesíthetőségéből a gyakorlatban az is következik, hogy amikor a kisajátítással érintett ingatlanok tulajdonosai tudomást szereznek arról, hogy ingatlanukat valamilyen célból ki akarják sajátítani, általában nem a kisajátítási cél jogszerűségének vitatására helyezik a hangsúlyt, hanem arra, hogy ingatlanukért a lehető legmagasabb összegű kártalanításban részesüljenek. Ebből adódóan a kisajátítási hatósági eljárásban és a kisajátítási határozat bírósági felülvizsgálata iránt lefolytatott eljárásokban a felek (tehát a kisajátítást kérő és kisajátítási hatóság, illetve a tulajdonos) közötti vita jellemzően a kisajátítással érintett ingatlanok forgalmi értékéről, a kisajátítási *kártalanítás összegéről* zajlik. E jelenségálláspontról szerintem több okra vezethető vissza. Egyrészt tapasztalataim szerint ebben szerepe van annak a 2000-es évek nagy autópálya építéseinél időszakában kialakult és a köztudatban most is élő mítoszhoz, hogy kisajátítás esetén az ingatlanok tulajdonosai a piaci árnál magasabb összegű kártalanításra számíthatnak, azaz a tulajdonos jobban jár, ha kisajátítják ingatlanát, mintha szabad piacon értékesítené. Másrészt, főleg a szocializmusban nevelkedett, mára idősebb generáció tagjainál figyelhető meg, hogy a kisajátítást egy eleve elrendelt, megváltoztathatatlan döntésnek tekintik, ami ellen nem érdemes tiltakozni, mert az ellenállásból csak hátrányuk származhat.

A kisajátítással érintett ingatlanok tulajdonosainak legnagyobb része tehát megfelelő kártalanítás ellenében hajlandó megválni tulajdonától, azaz ritkán válik vitássá az, hogy a kisajátítást valóban jogszerű célra rendelik el, vagy sem. Ezt a tapasztalatot támasztja alá a Kúria Közigazgatási-Munkaügyi Kollégium Kisajátítási Joggyakorlat-elemző Csoportnak a kisajátítási perek gyakorlatáról szóló összefoglaló véleménye is,¹⁷ amely szerint a kisajátítás jogalapját a vizsgált 262 ügyből csupán 32 esetben vitatták, és a vita nem is elsősorban a kisajátítási cél közérdekűségére vonatkozott, hanem arra, hogy a kisajátítással nem érintett, visszamaradó ingatlanrész alkalmas-e az ingatlan eredeti céljára.

Két fontosabb esetkört tudok a gyakorlatból megemlíteni, amikor a tulajdonos még egy méltányos kártalanítási összeg ellenében sem hajlandó megválni ingatlanától, ezért vitatja a kisajátítás jogalapját is.

¹⁷ Kúria Közigazgatási-Munkaügyi Kollégium Kisajátítási Joggyakorlat-elemző Csoport 2014.El.II.F1/7.: *A kisajátítási perek gyakorlata. Összefoglaló Vélemény*, 28. [Elérhető: http://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/a_kisajatitasi_perek_gyakorlata_osszefoglalo_velemenypdf (letöltés dátuma: 2017. július 09.).]

Az egyik esetkör akkor merül fel, ha a tulajdonos valamilyen – általában érzelmi – okból az átlagosnál jóval szorosabban kötődik ingatlanához. Köztudott például, hogy az idősebb emberek mobilitási hajlandósága jóval alacsonyabb, mint a fiataloké, és a több évtizede egy ingatlanban élő idősök lakóhelyének megváltozása adott esetben az életminőség és az életkilátások aránytalan romlásával jár, még akkor is, ha a tulajdonos a kártalanítási összegből más helyen, hasonló vagy akár jobb adottságokkal rendelkező ingatlant tud vásárolni. Ilyen esetekben a tulajdonos számára az ingatlan olyan magas *előszereteti értékkel* bír, hogy azt sem természetbeni, sem pénzbeli kártalanítással nem lehetne egyáltalán ellentételezni. Megjegyzem ugyanakkor, hogy az előszereteti érték kompenzálására a hatályos kártalanítási szabályok elvileg egyáltalán nem adnak lehetőséget, azaz csak a kisajátítási eljárásban kirendelt igazságügyi ingatlanforgalmi szakértő egyéni mérlegelésén múlik, hogy – a jogszabályi keretek között – megpróbálja-e érvényesíteni a becsérték meghatározása során a kisajátítással érintett ingatlan magasabb előszereteti értékét.

A jogszabályban meghatározott kisajátítási célok jogszerű alkalmazásának kérdése másrészt akkor merül fel, ha a kisajátítással érintett ingatlan tulajdonosa valamilyen *vélt vagy valós személyes sérelme* miatt szeretné megakadályozni a kisajátítást, vagy akár a kisajátítással megvalósítani kívánt célt. Ebben az esetkörben tehát a kisajátítással megvalósítani kívánt beruházás megakadályozásának szándéka motiválja az ingatlan tulajdonosát. Példaként említem, hogy a közelmúltban az egyik kisváros polgármestere az önkormányzati képviselőkkel együtt elhatározta, hogy európai uniós, pályázati úton elnyerhető forrásokból *piacberuházást* valósít meg a település központjában elhelyezkedő, magántulajdonban lévő, beépítetlen, de kitűnő adottságokkal rendelkező telken. A polgármester megkereste az említett ingatlan tulajdonosát, és vételi ajánlatot tett az ingatlanra. Az értékesítésről szóló tárgyalások során a tulajdonos – okkal vagy ok nélkül – azt érezte, hogy a polgármester hatalmi pozícióját folyamatosan hangsúlyozva, azzal visszaélve, rendkívül arrogáns hangnemben beszélt vele, amit a tulajdonos igencsak sérelmezett. A vita a tárgyalások alatt személyeskedő jelleget öltött, a tulajdonos pedig közölte, hogy az ingatlant egyáltalán nem, vagy csak a forgalmi érték többszöröséért hajlandó értékesíteni a település részére. A vita hevében a polgármester kifejtette, hogy hiába tanúsít ellenállást a tulajdonos, úgyszólván elveszi tőle a telket, majd megszakadtak a tárgyalások. Ezt követően a polgármester összehívta a település képviselő-testületét és előterjesztette a – piacberuházásra vonatkozóan – a településszerkezeti terv módosítását, egyúttal változtatási tilalmat rendelt el a kisajátítandó ingatlanra, aminek következtében az értéktelenné vált. Az előterjesztést a képviselő-testület támogatta. Ezt követően a település kisajátítási kérelmet terjesztett elő a kisajátítási hatóságnál, és kérte a hivatkozott ingatlan kisajátítását a Kstv. 2. § c) pontja szerinti terület- és településrendezési célra, és az n) pont szerinti építési korlátozás felszámolására. Ez utóbbinál az általa újonnan elrendelt változtatási tilalom, mint építésügyi korlátozás felszámolására kérte az ingatlan kisajátítását. A kisajátítással érintett ingatlan tulajdonosa ezt az eljárást igencsak sérelmesnek tartotta, és a kisajátítási hatósági eljárás, majd a határozat

bírósági felülvizsgálata során nemcsak a meghatározott kártalanítási összeget, hanem a kisajátítási cél jogszerűségét is vitatta.

Jelen tanulmányomban csak a fenti jogesettel összefüggésben felmerülő, egyébként a gyakorlatban gyakran előfordulóként kisajátítási célról (2. § c) és n) pont) szeretnék részletesebben szólni.

Köztudott, hogy az általában forráshiányos települések jól felfogott érdeküknek megfelelően, pályázati úton elnyert európai uniós forrásokból kívánnak fejlesztéseket végrehajtani. Számos elemzés született már arról, hogy e pályázati elosztási rendszer miatt a települések vagy egyéb közösségek saját preferencia sorrendjüktől eltérő sorrendben kénytelenek megvalósítani fejlesztési terveiket, azaz mindig azt a fejlesztést végzik el, amire tudnak pályázati forrást találni, nem pedig azt, ami a közösség tagjai számára a legfontosabb volna. A tapasztalatok alapján, ha a települések találnak valamilyen számukra elérhetőnek tűnő pályázati lehetőséget, hajlamosak azt gondolni, hogy a megvalósítani kívánt beruházás pusztán az alapján közérdekűnek tekinthető, hogy a megvalósításra európai uniós forrás áll rendelkezésre. Tekintettel arra, hogy az európai uniós finanszírozás nem jelenik meg értékelendő körülményként a Kstv.-ben, az önkormányzatok kénytelenek egyéb törvényes kisajátítási célokat megnevezni a kisajátításhoz. Ez jellemzően úgy valósul meg, hogy a beruházásra tekintettel kezdeményezik a területrendezési terv, a helyi építési szabályzat vagy a területfelhasználási engedély módosítását, és kérik a kisajátítás elrendelését – általában – a Kstv. 2. § c) pontjára hivatkozva. Ezekben az esetekben formálisan ugyan fennáll a Kstv.-ben megjelölt kisajátítási cél, azonban vitatható, hogy a kisajátítás tartalmilag is a megjelölt célra irányul. További nehézséget okoz, hogy a pályázati beruházásokhoz kapcsolódó kisajátításoknál általában a hatóságokra is nagy nyomás nehezedik a kisajátítás minél gyorsabb lebonyolítása érdekében, és e nyomás jellemzően a kisajátítás garanciáinak maradéktalan érvényesítése *ellen* hat. Hegedűs Péter a Kstv. 2. § c) pontja vonatkozásban azt is megjegyezte, hogy a viszonylag gyakori sétálóutca kialakításánál, illetve városközpont fejlesztésnél igen nehéz megítélni, hogy a beruházás üzleti vagy közösségi célú elemei vannak-e túlsúlyban.¹⁸

Emellett szeretném még itt felhívni a figyelmet egy, a kisajátítási jogon túlmutató problémára, mégpedig *az építési korlátozások alkalmazásának* kérdésére. Előfordul ugyanis, hogy a települések képviselő-testületei megfelelően alátámasztott, jogszerű ok nélkül rendelnek el építési korlátozásokat, és önkényes vagy önkényesnek tűnő szempontok szerint befolyásolják a korlátozással érintett ingatlanok értékét, használhatóságát, vagy az ingatlantulajdonosok pozícióját. Előfordul, hogy e jogszerű cél nélkül elrendelt építési korlátozásokkal egyes vállalkozók, magánszemélyek helyzetét kívánják segíteni, vagy éppen rontani, és arra is volt már példa, hogy a vitatható körülmények között elrendelt, vitatható tartalmú építési korlátozások megszüntetésére kezdeményeztek kisajátítását. Természetesen nem állítom azt, hogy ez jellemző,

¹⁸ Hegedűs Péter: A kisajátítási eljárás gyakorlati problémái, *Közjogi Szemle*, 2012/1. 26.

vagy általános Magyarországon, de álláspontom szerint az önkormányzatok felett az építési korlátozások vonatkozásában a jelenleginél jóval hatékonyabb törvényességi kontrollnak kellene érvényesülnie. E kérdéskör messze túlmutat a kisajátítási jogon, azonban itt sem térhettem ki e probléma említése elől, mivel álláspontom szerint egy jogellenes építési korlátozás felszámolására elrendelt kisajátítást nem lehet jogszerűnek tekinteni, ugyanakkor a kisajátítási eljárásban csak nagyon korlátozottan lehet vizsgálni egy önkormányzati rendelettel elrendelt építési korlátozás indokoltságát, jogszerűségét.

ZÁRÓ GONDOLATOK

A Legfelsőbb Bíróság igen bölcsen állapította meg egy 2005-ös döntésében, hogy ha egy tevékenység végzéséhez közérdek nem, csak a tevékenység gyakorlójának magánérdeke fűződik, ez a kisajátítást nem alapozza meg, még akkor sem, ha a tevékenység a kisajátítási jogszabályokban meghatározott célok körébe tartozik.¹⁹ A hatályos kisajátítási kódex rendelkezései álláspontom szerint alapvetően alkalmasak arra, hogy biztosítsák a kisajátítások alkotmányos keretek között történő megvalósítását, azonban annak előfeltétele, hogy a kisajátítási hatóság a kisajátítási eljárásban külső nyomástól függetlenül, befolyásmentesen dolgozhasson. A kisajátítási célokkal kapcsolatos magyar joggyakorlat fejlődését nagyban hátráltatja, hogy a kisajátítási hatósági eljárásban és a határozatok bírósági felülvizsgálata során jellemzően csak a kártalanítás összecszerűségét vitatják a tulajdonosok. Ezért a kisajátítási jogcímek jogellenessége vonatkozásában nagyfokú látencia valószínűsíthető.

¹⁹ BH 2005.451.

AUER ÁDÁM

egyetemi adjunktus

Nemzeti Köszolgálati Egyetem, Államtudományi és Közigazgatási Kar

Civilisztikai Intézet

A CORPORATE GOVERNANCE JELLEMZŐI NAGY-BRITANNIÁBAN*

„What have the romans ever done for us?” – hangzott el a híres mondat a Monthly Python társulat 1979-ben megjelent „Life of Brian” című filmjében. Ha ugyanezt a kérdést a corporate governance témakörét érintően úgy tesszük fel, hogy „mit adtak nekünk a britek?”, akkor hasonló választ kapunk, hiszen a felelős társaságirányítás koncepciójában, jogi szabályozásában a brit corporate governance gondolkodás és kódex mintaértékű kiindulási pontot jelent.¹ Napjainkban számtalan, a felelős társaságirányítást érintő tanulmány készül, ezért úgy gondoljuk, hogy érdemes a mintaértékű szabályozások eredetét és jellemzőit behatóan tanulmányozni. Ez a tanulmány a brit felelős társaságirányítás bemutatására és elemzésére tesz kísérletet.

* „A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projektben működtetett *Corporate Governance - köztulajdonban lévő gazdasági társaságok Ludovika Kiemelt Kutatóműhely* keretében, a Nemzeti Köszolgálati Egyetem felkérésére készült.”

1 Nagy Britannia a corporate governance-viták „hazája”. Manfred Grünager: Corporate Governance Regeln zur Unabhängigkeit und Vergütung – ein aktueller rechtsvergleichender Überblick Österreich und Vereinigtes Königreich, *Zeitschrift für Recht und Rechnungswesen*, 2010/3. 4-12.

1. A CORPORATE GOVERNANCE KIALAKULÁSA NAGY-BRITANNIÁBAN

1.1. A szakirodalom szinte kivétel nélkül az 1992-ben készült, Sir Adrian Cadbury nevéhez fűződő jelentést említi a felelős társaságirányítás első forrásaként, e dokumentum komplex módon nemcsak definiálta a corporate governance-t, hanem konkrét ajánlásokat, valamint egy új szabályozási technikát is megfogalmazott.² A jelentés alapján terjedt el a felelős társaságirányítás fogalma is, mely szerint a corporate governance az a rendszer „*by which the companies are directed and controlled*”³. A Cadbury-bizottság összehívásának okai az Angliában bekövetkezett vállalati botrányok (Coloroll tapétaüzem, Polly Peck textilgyár) voltak, amelyek következtében meggyengült a bizalom a pénzügyi beszámolókkal szemben,⁴ és általában véve a társaságok magatartása iránt. Ennek folyományaként a Financial Reporting Council, a London Stock Exchange és a könyvvizsgálói szakma egy bizottságot alakított (az elnökének Sir Adrian Cadburyt jelölték), amely a vállalati botrányok pénzügyi oldalának elemzésével foglalkozott.⁵ A bizottsági munka lezárásaként elkészült dokumentum azonban nem csupán a vállalati botrányokkal kapcsolatos pénzügyi szabályokat elemezte, hanem a társaság irányításának alapvető kérdéseivel is behatóan foglalkozott. A jelentés ajánlásokat fogalmazott meg a board működésével kapcsolatban: milyen összetételű legyen, mekkora létszámmal és milyen bizottságok segítségével működjön, valamint tárgyalta a „non-executive director” tevékenységét és funkcióját is. A bizottság által képviselt álláspont értelmében minden olyan társaság, amelynek értékpapírjaival a Londoni Tőzsdén kereskednek, köteles arról nyilatkozni, hogy hogyan alkalmazta a Cadbury-jelentésben szereplő ajánlásokat.

1.2. A felelős társaságirányításról szóló közzététellel kapcsolatban került kidolgozásra a comply or explain-elv, amely nem követeli meg, hogy a társaság minden ajánlást alkalmazzon, azt azonban igen, hogy magyarázatot adjon arról, ha valamilyen okból eltér az adott rendelkezésben előírtaktól.⁶ Ennek funkciója – részben – a tájékoztatás, mert a jelentés bemutatja a részvényesnek, hogy a társaság milyen irányítási gyakorlatot követ, éppen ezért nem magát az eltérést magyarázza, hanem a részvényest tájékoztatja arról, hogy milyen okokból tért el az adott rendelkezéstől és mit alkalmaz a társaság az ajánlás helyett.

A Cadbury-jelentés ajánlásgyűjteménye ma is szerves része a brit társasági jognak,⁷ és ez alapján terjedt el nemzetközi szinten a felelős társaságirányítás fogalma és a comply or explain-elv alkalmazása is. 1992 óta a corporate governance-ajánlások többszöri módosítására került sor, amelyek kiterjedt szakértői munkákon alapultak.

2 Klaus J. Hopt: Corporate Governance – Zur nationalen und internationalen Diskuss. In: Hopt, Wohlmannstette: *Handbuch Corporate Governance von Banken*, München, C. H. Beck (2011) 5.; Christine A. Mallin: *Corporate Governance*, Oxford, Oxford UP (2009) 26.

3 Cadbury Report 2.1.

4 Mallin: i. m. 27.

5 Brenda Hannigan: *Company Law*, Oxford, Oxford UP (2012) 107-108.

6 Cadbury Report 1.3.

7 Részletesen lásd: Charlie Weir, David Lang: The Performance-Governance Relationship: The Effects of Cadbury Compliance on UK Quoted Companies, *Journal of Management and Governance*, 2001/4. 265-281, 279.

2. A BRIT CORPORATE GOVERNANCE KÓDEXEK

2.1. A Cadbury-jelentést követően a corporate governance-javaslatok kidolgozását elősegítő élénk folyamat megindulását jelző első kódex – a *Combined Code* – 1998-ban készült el. A két részre tagolódott dokumentum tartalmazta egyrészt a társaságra irányadó ajánlásokat, másrészt pedig az intézményi befektetőkre vonatkozó elveket. A kódex alapját – a *Cadbury-jelentés* mellett – az 1995-ben életre hívott Greenbury-bizottság munkája képezte. A *Greenbury-jelentés* dolgozta ki a board összetételére vonatkozó, és a részvénytársaság igazgatóságának díjazására irányadó ajánlásokat. A javadalmazás angol társasági jogbeli szabályai a mai napig ezen alapulnak.⁸ A jelentés már nemcsak a tőzsdei társaságok, hanem a kisebb cégek számára is irányadó ajánlásokat fogalmazott meg. Az 1998-as *Hampel Report* a korábbi két jelentés követését vizsgálta, kitért továbbá az intézményi befektetők szerepére, valamint az igazgatóság működése során figyelembe veendő értékekre is. Az igazgatóságnak ebből a szempontból a különböző stakeholderok, ezek közül a munkavállalók, a fogyasztók, a beszállítók, a hitelezők, a helyi társadalom és közösségek (local community) érdekeit is szem előtt tartva, együttműködve kell tevékenykednie.⁹ A *Hampel-jelentésben* megállapításra került, hogy a board felelős a stakeholderekkel való kapcsolattartásért, a részvényesek felé azonban elszámolással tartozik.¹⁰

2.2. 2003-ban a *Combined Code* – szintén szakértői munkákon alapuló – jelentős módosításon esett át. A *Turnbull-bizottság* (1999) részletesen foglalkozott a belső kontroll felépítésével és működésével, valamint azzal a kérdéskörrel, hogy egy ilyen rendszer hogyan tudja kezelni a társaság működése során felmerülő új kockázatokat.¹¹ Ezt követően az intézményi befektetők szerepvállalását vizsgálta a *Myners-jelentés* (2001), majd a Higgs-bizottság 2003-ban a társaság szervezeteinek – különösen a „non-executive director” – működésére vonatkozóan fogalmazott meg javaslatokat.¹² Ezzel párhuzamosan a *Smith-jelentés* az audit bizottság funkcióját vizsgálta. Ezen szakértői munka eredményeként a *Combined Code* előírásai közé került, hogy minden bizottságnak rendelkeznie kell egy non-executive director taggal is, valamint a nagyobb társaságokban a board legalább felének független, non-executive directorból kell állnia.

2.3. A felelős társaságirányítás 2006-os revízióját a *Turnbull-jelentés* felülvizsgálata előzte meg, amelynek központi kérdése a belső kontroll elméleti és gyakorlati vizsgálata volt, eredményeként – a 2006-os módosítások révén – kerültek a kódexbe a szavazat visszatartással kapcsolatos („*vote withheld*”), valamint a részvényesi meghatalmazott intézményével és a javadalmazási bizottság összetételével összefüggő ajánlások.

8 Mallin: i. m., 197.; Stephen Mayson, Derek French, Christopher Ryan: *Company Law*, Oxford, Oxford UP (2012) 457.

9 John Loughrey, Andrew Keay, Luca Cerioni: Legal Practitioners, Enlightened Shareholder Value and the Shaping of Corporate Governance, *Journal of Corporate Law Studies*, April 2008, 79-111, 84., Mallin: i. m. 28.

10 Mallin: i. m. 29.

11 Paul Davies: Unternehmensführung in Grossbritannien und Deutschland, *ZGR*, 2001/2. 268-293, 290. Mallin: i. m. 30.

12 Mallin: i. m. 31.

A felelős társaságirányítási kódex 2008-as módosítását az uniós szabályok változása, a felelős társaságirányítási jelentés és az audit bizottság implementálása generálta.

2.4. A kódex 2010-ben újabb átfogó reformon esett át. Véleményünk szerint ekkor kezdődött a brit corporate governance-gondolkodás új időszaka: a szabályok módosítását jelentősen befolyásolták a gazdasági és pénzügyi válságra reagáló javaslatok, valamint parciális jelleggel megjelentek speciális kódexek is. E változást a *Walker-jelentés* generálta, amely elsősorban a pénzügyi szektorra nézve tartalmazott ajánlásokat, és nevesítette a globális pénzügyi válság hatására kialakult következményeket.¹³ A *Walker-jelentés* és az Intézményi Befektetők Bizottságának¹⁴ közleménye után a Financial Reporting Council (FRC) olyan módosítási tervet jelentetett meg, amely a Walker-bizottság javaslatait a tőzsdén jegyzett társaságokra vonatkozóan alkalmazta.¹⁵ Az egységes kódex új címmel, *UK Corporate Governance Code* jelent meg, amely a ma is alkalmazandó ajánlásokat tartalmazza.

2.5. 2010 júliusában a társaságirányítási kódex mellett került kibocsátásra a *UK Stewardship Code*, amely a felelős társaságirányítás nézőpontjából kiemelten kezelt területen, az intézményi befektetőkre vonatkozóan tartalmaz javaslatokat a best practices és a comply or explain-elv alkalmazása mentén.¹⁶ Az ajánlásgyűjteményben a szavazati jog gyakorlására vonatkozó elvek, és ezek nyilvánosságra hozatala kapcsán a társaság működését jellemző befektetési jelleg mellett az ellenőrzési jogok gyakorlásának kívánalma is megjelenik.¹⁷ E speciális kódex alkalmazása a corporate governance hatékonyságának javítását célozza, hogy általa elősegítse az intézményi befektetők társaságon belüli szerepvállalását.¹⁸

2.6. A brit kódexet 2012 őszén újból felülvizsgálták került sor, amelyet a 2010-ben bevezetett ajánlások alkalmazásának elemzése indokolt. A 2012-es módosítások nem eredményeztek átfogó változást, hanem a részvényesek és a board közötti kommunikáció és a részvényesek által gyakorolt ellenőrzés hatékonyságának növelésére törekedtek, ennek érdekében került a kódexbe az audit bizottság összetételét érintő és a munkájáról készült részletesebb jelentés előírása, valamint a pénzügyi jelentések készítésének metodikáját és elkészítését érintő követelményeket érintő board-ajánlások.¹⁹ 2014-ben a kódex változtatásának középpontjában a társaság és a befektetők közötti információk minősége, valamint a javadalmazás közzétételére vonatkozó rendelkezések álltak.²⁰ 2015-ben az FRC újabb konzultációt kezdeményezett az etikai és audit standardok

13 Marc T. Moore: The Evolving Contours of the Board's Risk Management Function in UK Corporate Governance, *Journal of Corporate Law Studies*, October 2010, 279-308, 290.

14 Institutional Shareholder's Committee (ISC).

15 Herbert Smith: Corporate governance: a change landscape on the horizon for financial institutions and listed companies, *Law and Financial Market Review*, November 2009, 556-564, 563.

16 UK Stewardship Code, Hans-Ulrich Wilsing: Corporate Governance in Deutschland und Europa, *ZGR*, 2012/2-3, 291-308, 293.

17 UK Stewardship Code 1-2. Principles.

18 Wilsing: i. m. 294.

19 FRC proposes changes to corporate governance and stewardship codes, *Company Law Newsletter*, 316, 1-4, 2.

20 *FRC Developments in Corporate Governance and Stewardship* (2015) 11.

témakörében, s ennek eredményeképpen az audit bizottság tagjaira irányadó ajánlások módosultak.²¹

3. A UK CORPORATE GOVERNANCE CODE

3.1. A legutóbbi módosítások alapján egybefoglalt kódexet a 2016. június 17-e után kezdődő üzleti évtől kell alkalmazni. A kódex a szabályok három típusát nevesíti: főelveket (Main Principal), kiegészítő elveket (Supporting Principal) és ajánlásokat (Code Provision).²² Az eltérő szabályok ugyan mindhárom szinten különböző absztraktsági fokkal rendelkeznek, a gyakorlatban azonban a társaságnak nem kell az összes ajánlásra kiterjedő nyilatkozatot készítenie.

3.2. A kódex kiterjed:

az *irányításra (leadership)*, miszerint az igazgatóság kollektíven felelős a társaság hosszú távú sikeréért – ennek megvalósítása érdekében az igazgatóságon belül világosan el kell különíteni az egyes részterületekért felelős személyek körét (az ajánlások a chairman és a non-executive director szerepét és kötelezettségeit is érintik);²³

- a *hatékonyságra (effectiveness)*, mivel javaslatokat tartalmaz a board összetételére és a bizottsági rendszer felépítésére vonatkozóan, valamint meghatározza a társaság szervezetrendszerében szerepet vállaló személyekkel szemben elvárt követelményeket és a tevékenységük során figyelembe veendő szempontokat;²⁴
- az *elszámoltathatóságra (accountability)* témakörére, az ide tartozó normák a társaság ügyvezetésének beszámolási és közzétételi kötelezettségeivel kapcsolatos ajánlásokat tartalmaznak, valamint a kockázatok kezelésének szempontjait írják elő;²⁵
- a *javadalmazási (remuneration)* javaslatokra, amelyek azokat az ajánlásokat foglalják magukban, amelyek az igazgatóság díjazásának elemei és az ellátott feladat közötti helyes hangsúly megtalálásához vezetnek az igazgatóság kellő ösztönzése mellett;²⁶
- a *részvényesekkel kialakított kapcsolatokra (relations with shareholders)*, amelyek önmagukban a tények kölcsönös ismeretén alapszanak, a tényleges kapcsolat kialakítása azonban a board felelőssége, különösen az éves közgyűlésen (AGM) való részvétel során.²⁷

21 Feedback Statement and Impact Assessment Enhancing Confidence in Audit: *Proposed Revisions to the Ethical Standard, Auditing Standards, UK Corporate Governance Code and Guidance on Audit Committees* April 2016, 27-28.

22 UK Corporate Governance Code.

23 Ua., Section A.

24 Ua., Section B.

25 Ua., Section C.

26 Ua., Section D.

27 Ua., Section E.

3.3. A kódex alapján többszintű közzétételi kötelezettség terheli a társaságot. A felelős társaságirányítással kapcsolatba hozható, nyilvánosságra kerülő információk körében három területen is található előírás: a Pénzügyi Szolgáltatások Hatósága (Financial Service Authority – FSA) által előírt közzétételi szabályokban (Disclosure and Transparency Rules), a Londoni Tőzsde szabályzatában (Listing Rules), kiegészítésképpen pedig a kódex is tartalmaz további előírásokat, amelyeket az éves beszámolóban kell közzétenni. Megállapítható, hogy ezen nyilvánosságra-hozatali szabályok között átfedések is találhatóak.²⁸ A közzétételi szabályokhoz²⁹ kapcsolódóan a társaságnál működő audit bizottságra (amennyiben ilyen nem működik, akkor e feladatokat ténylegesen ellátó szervezetre) vonatkozó adatokat kell közzétenni: így a nyilatkozatnak ki kell terjednie a bizottság összetételre, az egyes tagokkal kapcsolatos információkra, valamint az egyes eljárásokra és a corporate governance-jelentéssel kapcsolatos egyéb adatokra.³⁰ A tőzsdei szabályok (Listing Rules) alapján³¹ azoknak a társaságoknak, amelyeknek bizonyos részvényei (equity share) a premium kategóriában szerepelnek, a felelős társaságirányításra vonatkozó elvekkel kiegészítve kell elkészíteniük a pénzügyi jelentést és beszámolót.³² A társaságnak nyilatkoznia kell arról, hogy szervezetén belül hogyan érvényesülnek a kódex fő elvei (Main Principles), az elvek alkalmazásának gyakorlatát a részvényesek számára is értékelhető módon kell bemutatniuk.³³ A jelentésben nyilatkozni kell még: a kódex előírásainak üzleti évbeli alkalmazásáról, vagy amennyiben a társaság eltér a kódex szabályaitól, úgy azokról az ajánlásokról (CP), amelyeket nem alkalmazott – ez esetben meg kell határozni a nem alkalmazás időtartamát és okát is.³⁴ A fenti szabályok mellett a kódex is tartalmaz iránymutatást arra nézve, hogy hogyan kell elkészíteni, mire kell kiterjednie a felelős társaságirányítási jelentésnek. A kódex előírja, hogy mely ajánlásokra kell vonatkozzon a jelentés,³⁵ a *UK Corporate Governance Code* pedig ezen túlmenően meghatározza azt is, hogy a társaságnak mely információkat (a non-executive directorokra és a bizottságokra vonatkozó adatokat) célszerű elérhetővé tenni a honlapján, valamint melyeket ajánlott a részvényesek számára megküldeni az igazgatók választásával, valamint a külső könyvvizsgálóval kapcsolatban.³⁶

A felelős társaságirányításról ezek alapján több irányba (a piac számára, a tagok felé) is nyilatkozni kell. Ezek közül véleményünk szerint kiemelt jelentőségű az a törekvés, hogy nem kizárólag a pénzügyi beszámolóban kell szerepeltetni ezeket az adatokat, hanem közvetlenül a részvényesek felé is közvetíteni kell az információkat.

28 UK Corporate Governance Code Schedule B 25.

29 Disclosure and Transparency Rules 7.1., 7.2.

30 UK Corporate Governance Code 25-26.

31 A brit társaságokra (incorporated company) a Listing Rules 9.8.6. R, a külföldi társaságokra a 9.8.7. R írja elő ugyanezt a kötelezettséget.

32 UK Corporate Governance Code 27.; Hannigan: i. m. 109.

33 FSA Listing Rules 9.8.6. (5).

34 Paul Davies: *Introduction to Company Law*, Oxford (2010) 201.

35 Ez a későbbiekben a check list néven alkalmazott kategória speciális fajtája.

36 UK Corporate Governance Code, 28-30.

4. A BRIT CORPORATE GOVERNANCE KARAKTERE

4.1. A corporate governance megjelenése óta a soft law kifejezés használatos a szabályok jellemzésére. Amennyiben a soft law meghatározást abban az értelemben alkalmazzuk, miszerint nincs állami kényszer a szabályok megszegése esetén, akkor a kifejezés kétséggkívül helytálló. A felelős társaságirányítás brit gondolata mögött azonban nem a jogszabályi funkció, a normakövetés áll, hanem a társaság irányításának optimális kialakítása, amely nem kizárólag törvényi szabályozás útján érhető el. Az önszabályozás alapvető indoka a vállalat és a részvényesek azon közös felelősségvállalása, amelynek során az ajánlások alapján egy olyan rendszert alakítanak ki,³⁷ amely megfelel a társaság egyedi igényeinek, és hatékony alternatíváját jelenti a törvényi modelleknek, ennek azonban központi eleme és lényege, hogy a társaság elkötelezett legyen a saját maga által kialakított rendszer betartása iránt.

4.2. A comply or explain-elv elnevezése félreértésre adhat okot, hiszen oly módon is értelmezhető, miszerint megköveteli, hogy a társaság nyilatkozzon arról, hogy mely szabályt nem alkalmazza, és miért nem, közvetve tehát jogszabályokkal kapcsolatos követési mintát írna elő, de ebben az esetben nincs erről szó. Az angol rendszer ugyanis a „one size does not fit all”³⁸ rendszer alapján áll. Az elképzelés azon felismerésen nyugszik, hogy az egyes társaságokra nem lehet kizárólag egységes, kötelező szabályokat előírni. Ennek bizonyítékául és tudományos alapjául szolgál számos gazdaságtörténeti kutatás, amelyek a tagsági koncentrációt, az ügyvezetést és az ellenőrzést vizsgálták. Mindezen eredmények ismeretében állapította meg J. Harold Mulherin, hogy a corporate governance lényegében a vállalat szervezeti válasza a gazdasági környezetére; és ahány iparág, annyi felelős társaságirányítás képzelhető el: azaz nincs egy eszményi megoldás, nem létezik egyetlen optimális szervezeti megoldás, amely minden társaság számára kötelezően alkalmazandó lenne. A normáknak csupán orientáló sarokköveket kell kijelölniük, amelyekről való eltérés nem normaszegést, hanem csak egy másik praktika alkalmazását jelenti. Az indokolás pedig nem pusztán az eltérést magyarázza, hanem azt, hogy miért tér el, miért alkalmasabb a saját, ajánlástól eltérő rendszer a társaság működtetésére.

4.3. Amennyiben a kódexjellegét vizsgáljuk, akkor megállapíthatjuk, hogy a brit felelős társaságirányítás önszabályozó modellje az angolszász területen megfigyelhető kísérletekkel³⁹ szemben egy másik utat képvisel.⁴⁰ Az angol társasági jogban a kódexjellegű önkéntes alkalmazás nem idegen: példaként említhető a *Takeover Code*, amely az 1960-as évek óta alkalmaz önszabályozó technikát, valamint az elsőbbségi jogok

37 Grünager: i. m. 4.

38 J. Harold Munsen: Corporations, collective action and corporate governance: one size does not fit all, *Public Choice*, 2005/3. 179-204, 199.

39 Vö. az USA-ban kibocsátott Sarbanes–Oxley Act-et.

40 Janet Dine kiemeli, hogy mögötte egy szélesebb kontextusban is összefüggés található, amely az állami és a piaci szabályozás közötti arányt keresi. Janet Dine: A new look at corporate governance, *Company Lawyer*, 2003/5. 130-131, 130.; A politológiai szakirodalom más oldalról alapvetően politikai összefüggéseket lát abban, miért nem került sor törvényi szabályozásra. Alistair Howard: UK Corporate Governance: To What End a New Regulatory State? *West European Politics*, 2006/3. 410-432.

kizárásával kapcsolatos elvek kialakítását tartalmazó Pre-emption Group alapelvei.⁴¹ Az önszabályozás és az önkéntes normakövetés alkalmasságának alátámasztása egyrészt abban keresendő, hogy a Londoni Tőzsde tradicionálisan zártan működik, ezáltal a közzététel is egy hatékony szankciót jelent; a tőzsde erős piacorientáló szereppel rendelkezik.⁴² A másik szempont, hogy a kódexek kialakításában az intézményi befektetők is közreműködtek, amelynek következtében az ajánlások természetesen elfogadhatók a részvényesek számára.⁴³ A felelős társaságirányítási elvek ugyanakkor nem kizárólag önszabályozó ajánlásgyűjteményt jelentenek, ki kell emelni azok társasági törvénnyel (Companies Act, 2006) való viszonyát is. A kódexnek a törvénnyel szemben kiegészítő funkciója van, hiszen a CA 2006 nem tartalmaz rendelkezéseket a non-executive directorra vagy független igazgatókra nézve: az ilyen tisztségek létszámára, függetlenségére, valamint követelményeire a corporate governance-kódex nyújt támpontokat.⁴⁴ A board összetételére és szervezetére, valamint a megválasztására vonatkozó törvényi szabályok hiányát is a kódex pótolja.⁴⁵ Ez a tulajdonság azonban háttérbe szorul, a kódex a legtöbb helyen pontosító jellegű, hiszen a törvénybe foglalt szabályok gyakorlati kivitelezésére vonatkozó javaslatok találhatók benne.

4.4. Az ajánlások és javaslatok koncepciója, az optimális rendszer elvének hiánya a gyakorlati követésben is megnyilvánul. 2016-ban, a Grant Thornton⁴⁶ által közzétett adatok alapján a vizsgált tőzsdei társaságok 62 százaléka felelt meg teljesen a kódexnek, amiből jól látható, hogy az angol társaságoknál nem az ajánlásoknak való tökéletes megfelelés a cél, hanem a felelős társaságirányítás optimális rendszerének kialakítása. A nem megfelelés nem azt jelenti, hogy a társaság megszegte a szabályokat, hanem azt, hogy az adott ajánlás helyett más elvet alkalmazott, amelyet a társaság jelentős többsége kellően megindokolt. Ki kell emelni ugyanakkor, hogy a brit társaságok a megfelelés irányába tartanak, hiszen évről évre több százalékponttal emelkedik a megfelelés (2012 – 51%, 2013 – 57%, 2014 – 61%, 2015 – 57%, 2016 – 62%).⁴⁷

A brit corporate governance dinamikus fejlődésen ment és megy keresztül, a Financial Reporting Council kétéves ütemben folyamatosan látja el a kódex ajánlásainak revízióját.⁴⁸ Az ajánlások így nyomon követik a gazdasági élet változásait, emellett azonban – az uniós célkitűzéseknek megfelelően – az eltérések indokolásainak minőségi javítására is törekvések indultak.

41 Martin Winner: *Der UK Corporate Governance Code, ZGR, 2012/2-3. 246-272, 251.*

42 Winner: i. m. 252.

43 Mallin: i. m. 46.; Winner: i. m. 252.; Howard: i. m. 418.

44 Grünager: i. m. 6.

45 Winner: i. m. 259.

46 Ez a szervezet rendszerint közzéteszi a corporate governance-ajánlások követésének vizsgálatáról szóló eredményeit. Elérhető a www.granthornton.co.uk oldalon.

47 <http://www.granthornton.co.uk/globalassets/1.-member-firms/united-kingdom/pdf/publication/2016/2016-corporate-governance-review.pdf> (letöltés dátuma: 2017. július 19.).

48 A Grant Thornton vizsgálja ezen új szabályok követését külön-külön is.

Ha a tanulmány első kérdésére választ akarunk adni, akkor a brit megoldás a felelős társaságirányítás egyik olyan forrása, mely mind a szabályozás tartalmában, mind a formájában (comply or explain) mintaértékű lett világszerte. Természetesen a brit corporate governance jellemzők tanulmányozásánál nem hagyható figyelmen kívül a piaci kultúra, a gazdasági környezet. Éppen ezek azok a jellemzők, amelyek minden corporate governance rendszer kidolgozásánál egyedi megoldásokat kívánnak, ezért nem vezethetnek hatékony eredményre a jogintézmények egyszerű másolásai (legal transplant).

ISTVÁN BALÁZS

Professeur de la Faculté de Droit de l'Université de Debrecen

Directeur de l'UR de droit administratif de l'Institute de Droit CSS. del'Académie des Sciences de la Hongrie

VERS LA FIN DE LA CLAUSE GÉNÉRALE DE COMPÉTENCE DES COLLECTIVITÉS REGIONALES?*

PRÉFACE

L'objectif de cette publication serait d'analyser les réformes des collectivités territoriales récemment effectuées en France¹ et en Hongrie², se concentrant sur les changements à niveau territorial, notamment à niveau régional et départemental.

Par cette analyse, j'essaye de chercher des éléments similaires dans les réformes de deux pays, ayant un caractère général ou plutôt possible à être généraliser parmi des grandes tendances européennes de la démocratie locale³.

C'est ainsi, que j'ai pensé de trouver dans la pratique de deux pays un élément commun à la fois conceptuel et juridique, c'est la disparition ou la suppression de la réglementation de la clause générale de compétence à niveau départemental et régional.

* Préparé par l'intervention présentée à l'occasion de la Rencontres sur l'organisation territoriale et la décentralisation. Regards croisés franco-hungaro-belges» Szeged, le 10 février 2016, voir encore; Balázs István: Helyi önkormányzatok változóban-a hatásköri generális klauzula vége felé? In: Bencsik András, Horváth Csaba (szerk.): *Demokrácia, jogállamiság, közigazgatás*, Pécs, Pécs-Baranyai Értelmiségi Egyesület (2017) 193-205.

1 La loi du 7 août 2015 portant sur la nouvelle organisation territoriale de la République (NOTRe).

2 La loi N° CLXXXIX, de 2011 (Mótv.) sur les collectivités territoriales hongroises.

3 Gerard, Marcou: Les réformes des collectivités territoriales en Europe: problématiques communes et idiosyncrasies. In *La réforme des collectivités territoriales*. Revue Française d'Administration Publique 2012 /141 (publié sous la responsabilité de Gerard Marcou) 183.

Il me semble, que ce fait mérite d'être examiné un peu plus près, à partir de sa notion jusqu'à ces effets théoriques et pratiques.

LA NOTION DE LA CLAUSE GÉNÉRALE DE COMPÉTENCE.

C'est une notion théorique englobant la capacité d'initiative d'une collectivité territoriale dans un domaine de compétences plus de celles qui lui sont déterminées de plein droit.

Ce concept est construit sur l'intérêt territorial issu des "affaires locales de la collectivité" basé sur l'intérêt public local.

Avec cet instrument juridique, la collectivité territoriale a une capacité d'intervention générale, sans qu'elle doive se référer à une énumération précise et stricte de ses attributions. Par ce moyen peuvent être appliqué aussi des autres principes importantes de l'autonomie locale, ainsi comme le subsidiarité et la libre administration des collectivités territoriales!

PROBLÈMES AVEC LA CLAUSE GÉNÉRALE DE COMPÉTENCE.

D'abord on peut se demander si le concept de la clause générale de compétence et le terme de «compétence générale» sont des notions synonymes?⁴ Je pense, qu'au fond oui, mais la clause générale est un concept ou même principe dont la compétence générale est la conséquence dans son application. Ainsi on peut parler plutôt sur la disparition d'application du concept de la clause générale dans la législation respective résultant l'absence d'une compétence générale.

Autre question très important peut être, si la clause générale, est elle vraiment capable de protéger la collectivité concernée contre les interventions de l'État central et des autres collectivités? La réponse peut être affirmative, si le concept est reconnu et appliqué dans la législation et s'il est protégé par des moyens juridiques convenables. C'est possible, si on le ne sépare pas des autres principes très important, ainsi du principe de la libre administration des collectivités territoriales et celui de subsidiarité.

Est-ce qu'il est vraie que, par l'application de la clause générale de compétence, les différentes collectivités territoriales se procèdent toutes dans les mêmes affaires locale, provoquant des doublons pesants lourde sur les coûts publics et sur la transparence?

Un tel effet certainement peut arriver, mais son inverse aussi, quand une affaire locale soit refusé à gérer. Une telle possibilité peut être provoqué par des différentes raisons, ainsi financières aussi, donc c'est un danger réel!

La réforme régionale et l'application de la clause générale de compétence en Hongrie et en France

⁴ Michel Verpeaux: Vous avez dit «clause générale de compétence»? *Liberté Locale, Commentaire*, 2010/1. 81-88, http://archive.wikiwix.com/cache/?url=http%3A%2F%2Fwww.commentaire.fr%2Fpdf%2Ftempo%2F129%2F09-VÉR-PEAUX_art129.pdf 14 07 2017.

En France, la loi du 7 août 2015 portant sur la nouvelle organisation territoriale de la République (NOTRe) supprime pour les départements et les régions la clause générale de compétence et elle concerne désormais uniquement les communes. Il y avait d'ailleurs pas mal d'hésitation en la matière, donc on peut supposer un débat générale effectué avant de l'application de cette solution.

En Hongrie, la loi N° CLXXXIX, de 2011 (Mötv.) sur les collectivités territoriales hongroises régleme aussi dans cette direction, mais sans une préméditation ouverte devant le public sur le sujet.

Bien qu'on pourrait poser la question plutôt théorique si la suppression de la clause générale avait des mêmes raisons dans les deux pays, mais il faut noter d'abord, que les conditions sont toute a fait différentes, que la réponse puisse être affirmative. Il mérite donc de passer en revue ces différences.

LA NATURE DES COMPÉTENCES RÉGIONALES EN FRANCE.

- Il y a tout d'abord une très grande différence dans la taille des compétences.
- En France, la législation en vigueur encadre les compétences « dans les domaines de compétences que la loi lui attribue »; ainsi que;
- l'enseignement, tout ce qui touche aux lycées publics,
- la formation professionnelle et apprentissage,
- le transports collectifs et mobilité interurbaine,
- le développement économique, (unique collectivité habilitée à accorder des aides directes aux entreprises)
- la culture; les bibliothèques, les musées et les archives régionales,
- le tourisme; coordination les initiatives publiques et privées dans les domaines de développement, de promotion et d'information touristiques.

Ces compétences étaient remarquablement élargies lors de la réforme ouvrant une grande porte vers une décentralisation réelle.

LA NATURE DES COMPÉTENCES REGIONALES EN HONGRIE

La technique de la réglementation dans la législation est similaire en fixant que;”Les compétences peuvent être attribuées par la loi aux départements en matière de;

- développement économique du territoire,
- développement rural,
- l'aménagement du territoire, et
- la coordination des actions locales.

Cependant il est évident même de vue sur la liste, que les compétences territoriales sont moins importantes en Hongrie par rapport de la France, et vue la situation précédente des réformes elles sont devenues très modestes par une politique de la recentralisation de l'état central.

LES DIMENSIONS DE LA RÉFORME RÉGIONALE.

Il y a une très grande différence aussi dans les dimensions géographiques des collectivités territoriales des niveaux respectifs dans les deux pays.

En France, des collectivités territoriales ont de plusieurs niveaux (millefeuille territoriale), ainsi à partir des communes comme base, il y a des intercommunalités, les départements et les régions, devenues ces dernières des macrorégions (13 de 22) depuis 2015.

En Hongrie; il y a des départements (19) avec une superficie traditionnelle inférieure des tailles des régions de l'aménagement du territoire (NUTS-2) de l'UE.

Derrière des différences de la taille des régions se trouve une politique publique territoriale nettement divergente de la Hongrie. Tandis que La France essaye suivre les mouvements économiques et sociales du développement avec son administration régionale, la Hongrie conserve une structure territoriale traditionnelle, origine de la naissance du royaume médiéval n'étant pas apte de se harmoniser avec les nouveaux besoins économiques et sociales.

QUEL EST LE NIVEAU DE BASE DE L'AUTONOMIE LOCALE?

Après le réaménageant des compétences des collectivités territoriales dans les deux pays, on peut poser la question sur le niveau de base réel de l'autonomie locale.

En France, juridiquement les communes restent le niveau de base, parce que la clause générale de compétence concerne uniquement les communes, mais les EPCI imposés par la loi et les Métropoles nuancent beaucoup cette situation!

En Hongrie, les communes restent aussi le niveau de base, parce que les départements peuvent avoir seulement des compétences attribuées par la loi, mais avec la possibilité des compétences de la coordination non précisées encore, soit vers les communes aussi.

LE PILOTAGE DU DÉVELOPPEMENT ÉCONOMIQUE APPARTIENT AUX GRANDES VILLES ET/OU AUX RÉGIONS?

Par l'analyse des compétences, on peut se demander aussi si le pilotage du développement économique appartient aux grandes villes et/ou aux régions en France et aux départements en Hongrie?

En France; ceux sont des régions lesquelles ont le pilotage, si on ne regarde, que la possibilité de l'accorder seules des aides directes aux entreprises. Cela peut être considéré aussi, comme le prix de la perte de la clause générale des compétences. Dans la réalité la réponse peut être beaucoup plus nuancée surtout, si on essaye imaginer une action économique réelle sans ou contre les Métropoles étant généralement des sièges des grandes régions!

En Hongrie, actuellement il est peu probable, que les départements puissent assumer le rôle de pilotage, malgré leurs compétences déclarées par la loi, en manque des sources financière propres et a cause de la pratique des conventions directes d'accorder la subvention de développement entre le gouvernement et les villes/communes.

Bien qu'il n'y a pas des Métropoles en Hongrie, comme en France-sauf la capitale-mais les 346 villes représentent une force économique remarquable et les 23 villes-départementales jouent des rôles importantes dans l'aménagement du territoire aussi.

COOPÉRATIONS INTERCOMMUNALES ET LES RÉGIONS.

Dans le cas des collectivités locales à niveau départemental et régional les coopérations intercommunales pourraient influencer les compétences – y compris l'application de la clause générale- effectuées, donc il est intéressant de passer en revue la situation juridique et réelle dans les deux pays.

En France, ceux sont des Métropoles, comme des EPCI-s spécialisés, lesquelles peuvent influencer sérieusement l'exercice des compétences régionales, même les réduire par le transfert imposé par la loi (px. actions économiques internationales), et par les transferts volontaires.

Par contre, en Hongrie le régime de de la coopération intercommunale est moins développé⁵ et ne peut pas influencer directement les compétences départementales. Le système de l'aménagement du territoire et de développement local connaît quand même des différents formes des cooperations en la matière, mais sans des possibilités de prendre ou substituer des compétences départementales.

DÉCENTRALISATION ET/OU DÉCONCENTRATION RÉGIONALE?

Dans le cas des différentes réformes des collectivités locales, il est toujours très utile d'analyser les mesures effectuées de ce point de vue, qu'elles peuvent être considérés, comme décentralisation ou déconcentration?

En France, on peut parler sur les deux, la décentralisation régionale est accompagné par une déconcentration bien spéciale de double sens. Il y a une réconcentration des préfectures départementales vers le niveau régionale réorganisé et de niveau régional supprimé (22) vers les grandes régions (13) récemment créés. L'autre sens de déconcentration est le traditionnel, il va de l'administration centrale vers les grandes régions.

En Hongrie, la réforme des collectivités territoriale centralisait une grande partie des compétences traditionnellement locales (px. enseignement, culture, santé, etc.),mais décentralisait juridiquement l'aménagement du territoire y compris le développement local et rural à niveau départemental, mais sans des moyens financiers propres. Ce mouvement a été accompagné par une super- intégration des services extérieures de

5 Balázs István: L'intercommunalité en Hongrie, In: Marie-Christine Steckel-Assouère (Eds.): *Regards croisés sur les mutations de l'intercommunalité*, Paris, Éditions L'Harmattan (2014) 425-435.

l'administration centrale à l'offices gouvernementales de niveau départemental et à la capitale.

On peut donner un panorama des plus importants changements du système des collectivités locales en tirant l'attention sur les suivantes.

Le droit fondamental et constitutionnel de la libre administration des collectivités territoriales a été supprimé et ne figure plus dans la nouvelle loi fondamentale. Par la redéfinition de la notion des affaires locales, les compétences locales ont été considérablement réduites.

Une tutelle administrative très forte a été introduite sur le fonctionnement des collectivités territoriales avec quelques institutions très originales et peu connues ailleurs. C'est ainsi que le représentant de l'État dans le département peut se substituer aux collectivités territoriales dans leurs actions en cas de défaut (voir la situation où une collectivité locale devrait mettre en application une disposition de la loi, en ne le faisant pas, elle se place en situation de défaut illégal).

Le gouvernement peut disposer aussi du patrimoine communal en cas de non-exécution d'une obligation d'investissement prescrite par l'UE, ou par une convention internationale.

La nouvelle Loi Fondamentale régit la coopération obligatoire imposée par la loi. Selon ces dispositions, les communes limitrophes ayant moins de 2000 habitants doivent créer des bureaux communs parmi eux. On reviendra, ci-dessous, sur ce point.

Le système de financement des collectivités territoriales a aussi connu des changements. Le système antérieur, celui de la dotation normative et globale venue du budget central, a été transformé par les nouvelles dispositions en un système de subvention des compétences réellement effectuées, ainsi, les montants sont fléchés, et il n'est pas possible de les dépasser. À part ces mesures, un contrôle budgétaire renforcé a été introduit; y compris la limitation des crédits par l'obtention d'une autorisation demandée en amont, par les collectivités territoriales qui souhaitent engager des emprunts auprès de la Trésorerie hongroise.

Au nom de la crise économique et de l'endettement du budget central et des budgets des collectivités locales, l'État central a «re-étatisé» une grande partie des compétences obligatoires des collectivités locales. Les compétences des services publics traditionnellement locaux, comme l'enseignement public, la santé, les affaires sociales et culturelles, etc. sont désormais exercées par l'administration centrale. De grands centres d'équipement ont été créés pour la gestion et pour le financement des services publics devenus désormais nationaux.

Derrière ces changements, on peut constater des contre-réactions. Après la législation libérale due au changement du régime politique de 1990, le concept libéral de

L'autonomie locale situé au centre de la construction institutionnelle démocratique du pays a débouché sur un système de compétences bien plus large, alors que le contrôle de légalité des collectivités territoriales était assez faible. Il a également débouché sur un système de dotation normative et globale du budget central. Ce système fonctionnait finalement bien, mais après la crise économique de 2008, les collectivités territoriales se sont fortement endettées. De plus, une sorte de fatigue de la démocratie locale se faisait vivement ressentir depuis tout un temps et sous différentes formes dans la vie des collectivités territoriales hongroises⁶.

Pourtant si le déficit démocratique de l'autonomie locale était connu en Hongrie, de même qu'il était ressenti dans d'autres États de l'UE, force est de constater que l'autonomie locale était parfois un peu trop exagérée. Idem en ce qui concerne les contre-réactions précitées qui sont tout aussi exagérées, voire menaçantes pour l'avenir de la démocratie locale.

C'est d'ailleurs la raison pour laquelle ces changements ont été très vivement critiqués, également par le Conseil de l'Europe⁷.

SUBSIDIARITÉ OU COMPLÉMENTARITÉ Á NIVEAU RÉGIONAL ?

Après les changements des compétences départementales et régionales, on peut se demander, s'ils se manifestent comme la réalisation du principe de subsidiarité ou plutôt c'est une complémentarité par rapport des niveaux inférieurs ?

En France, la suppression de la clause générale des compétences régionales ne permette pas l'application du principe de subsidiarité non plus et par cette raison les compétences territoriales ne peuvent, que se compléter de ceux des niveaux inférieurs.

En Hongrie, il y a une contradiction et l'incertitude dans la législation. Le principe de la clause générale des compétences locales est d'abord déclaré à l'application générale (Mötv.10 §(1)), mais ensuite il est limité pour les départements, comme collectivités territoriales dans le Mötv. 27.§ (1) Les compétences peuvent être attribuées par la loi aux départements exclusivement en matière de développement économique du territoire et de développement rural, en matière de l'aménagement du territoire, et de la coordination des actions locales. Ce dernier n'était pas précisé, qu'il reste dans les matières mentionnées, ou peuvent aboutir d'effectuer des compétences plus larges vers les niveaux inférieurs.

La coordination pourrait être jugée comme l'application de subsidiarité, mais ce n'est pas que complémentarité, car son attribution n'est possible que seulement par la loi, ainsi la possibilité de la libre initiative manque.

6 Gérard Marcou: Les réformes des collectivités territoriales en Europe: problématiques communs et idiosyncrasies», *Revue Française d'Administration Publique*, n 141, 183-206.

7 Recommandation 341 (2013) Discussion et adoption par le Congrès le 29 octobre 2013, 1ère séance (voir le document CG(25)7FINAL exposé des motifs), rapporteurs: Artur Torres Pereira, Portugal (L, PPE/CCE) et Devrim Çukur, Turquie (R, SOC).

RÉGIONALISATION EST LE DÉMEMBREMENT OU LA RECOMPOSITION DE L'ÉTAT ?

Dans le cas d'élargissement des compétences régionales-soit une décentralisation ou déconcentration- on peut poser la question s'il ne menace pas l'unité de la nation et s'il ne résulte pas le démembrement de l'état?

En France, la réforme actuelle est une réorganisation territoriale de l'État, avec l'objectif de la modernisation l'ancien découpage territorial, accompagné par une redistribution des compétences entre l'administration centrale et les collectivités territoriales, mais également entre les différents niveaux de l'administration d'État.(MAPTAM lié avec la NOTRe). Apparemment l'exécution radicale des réformes pourrait causer le démembrement de l'État Unitaire (de l'origine révolutionnaire). En la réalité, il est peu semblable, car justement la suppression de la clause générale des compétences est pour l'empêcher et en plus, les EPCI-s, surtout des Métropoles et les Pôles métropolitaines contrebalancent l'extension du pouvoir régional.

En Hongrie, on ne peut pas en parler même théoriquement non plus, car la réforme est une stabilisation, même conservation de l'ancien découpage territorial de l'État à niveau départemental, accompagné par une recentralisation,comme une recomposition de l'État libéral construit après la transition du régime, de 1990, vers un État neo-weberien, ou post NPM, mais bien „à la hongroise”!

CONCLUSIONS

Comment pourrait on résumer donc le fait et des effets de la suppression de la clause générale de compétence a niveau départemental et régional dans les deux pays?

Dans les réformes des collectivités territoriales de la France et de la Hongrie, la suppression de la clause générale des compétences des départements et des régions est également appliquée, mais pas du tout de mêmes raisons.

En France, l'objectif est de mettre fin, la „millefeuille” territoriale et avec ça, l'ouverture vers une nouvelle tentative de la décentralisation réelle dans les dimensions territoriaux aptes aux conditions économiques et sociales de nos jours⁸. (Regagner la compétitivité de la France unitaire.)

Mais le péril de l'excès de pouvoir des grandes-régions vis a vis de pouvoir central est contrebalancé par ce moyen aussi, complété par les EPCI-s et par des Métropoles,

Mais il faut souligner,que la suppression de la clause générale des compétences à niveau régional limite l'exercice du principe du subsidiarité aussi, ainsi comme la libre administration des collectivités territoriales.

⁸ Gérard Marcou: La nouvelle distribution des pouvoirs. In: Janvier, Février: *Métropoles, régions, départements: qui l'emportera?* Cahiers français, 384 (2015) 84-90.

Théoriquement, désormais ils se forment deux catégories des collectivités territoriales, les collectivités locales (communes) avec une compétence générale par l'application du principe de la clause générale, mais encadré dans les EPCI et à côté la catégorie des collectivités territoriales sans des compétences générales. Cette solution peut être utilisée avec succès contre le démembrement de l'État.

En Hongrie, la suppression de la clause générale des compétences des départements a des effets moins importants et elle est subordonnée au mouvement de la recentralisation de pouvoir étatique.

Dans ce mouvement, il était utile de faire semblant l'application de décentralisation avec l'attribution des compétences de développement économique et l'aménagement du territoire vers les départements et par ce moyen, garder à peine sur ce niveau des collectivités territoriales, mais sans péril à l'état central, qui gardait les moyens de financement des actions locales.

La suppression de la clause générale des compétences des départements et l'attribution des compétences éventuelles de la coordination des actions locales, entrent dans la construction d'un „nouvel état à la hongroise”, ou le niveau de l'état centrale détermine le champs d'action des collectivités territoriales.

La suppression de la clause générale des compétences est devenu un moyen très important de garder l'hégémonie centrale, détruisant à la fois l'application des autres principes traditionnelle de l'autonomie locale.

La différence entre les deux pays est qu'en France malgré tout, il y a la possibilité d'une véritable décentralisation à niveau régional, donc c'est un moyen de limiter d'excès de pouvoir des régions.

En Hongrie, la suppression de la clause générale, entre dans le mouvement de la recentralisation, sans la volonté réelle d'élargissement des compétences locales.

Dans les deux cas, la suppression de la clause générale de compétence est le moyen de- au moins- garder le pouvoir centrale, avec la possibilité de le renforcer s'il serait nécessaire.

La suppression de la clause générale de compétence des collectivités locales peut être qualifiée aussi, comme tendance à la réalisation des théories post-NPM pour renforcer l'état par la recentralisation. Si cette tendance deviendra générale, on avance certainement vers, la suppression de la clause générale de compétence aussi, comme une solution générale limitant l'autonomie locale.

BÁN DÁNIEL

ügyvéd, egyetemi adjunktus

Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástudományi Kar

Gazdasági Jogi Tanszék

A JOGHATÓSÁGI MEGÁLLAPODÁSOKRA ALKALMAZANDÓ JOG MEGHATÁROZÁSÁNAK EGYES KÉRDÉSEI*

Az Országgyűlés által 2017. április 4. napján elfogadott új nemzetközi magánjogi törvény (a továbbiakban: Nmt.)¹ 2018. január 1-jei hatálybalépésével felváltja Magyarország első nemzetközi magánjogi kódexét, a nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. törvényerejű rendeletet. Az új törvény joghatósági megállapodásokra vonatkozó szabályainak megalkotásakor a jogalkotó az alábbi premisszákból indult ki:

- a törvény rendelkezései kizárólag az uniós jog, illetőleg nemzetközi szerződés *hatálya alá nem tartozó körben* érvényesülhetnek;
- a jogrendszeren belüli szükségetlen átfedések elkerülése érdekében a nemzeti jogalkotási hatáskörben maradt területeken az uniós jog – *mutatis mutandis* – *követendő mintának* tekinthető;
- a törvény a joghatósági megállapodások szabályozása körében a *felek autonómiájának* lehető legszélesebb körű biztosítását – a joghatósági normák mögött meghúzódó közjogi szempontok figyelembe vételével – igyekszik megvalósítani.²

* Szerző a jelen tanulmánnyal köszönti Prof. Dr. Csécsy György egyetemi tanár urat 65. születésnapja alkalmából.

1 A nemzetközi magánjogról szóló 2017. évi XXXVIII. tv.

2 Lásd a nemzetközi magánjogról szóló törvény javaslatának 99. §-ához fűzött részletes indokolást.

Az Nmt. megalkotásakor tehát adottságként kellett elfogadni azt, hogy Európai Parlament és a Tanács 1215/2015/EU Rendelete a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról (a továbbiakban: Brüsszel IA rendelet) 25. cikkének (1) bekezdésére tekintettel azoknak a tényállásoknak a szabályozása maradt nemzeti hatáskörben, amelyekben a felek nem az Európai Unió valamely tagállama bíróságának, vagy bíróságainak joghatóságát köti ki. Ebből következően az Nmt. joghatósági megállapodásokra vonatkozó rendelkezéseit azokban az ügyekben kell alkalmazni, amelyekben a felek *nem EU-tagállambeli bíróság* joghatóságát kötötték ki, de az eljárás mégis magyar bíróság előtt indul, és a magyar bíróságnak – saját joghatósága fennállásának vizsgálata körében – döntenie kell a joghatósági megállapodás jogi sorsáról (létezés, érvényesség, hatályosság, kikényszeríthetőség). Aligha szorul bővebb magyarázatra az, hogy ilyen esetekben a jogalkalmazók számára az egyik legfontosabb előzetes kérdés az, hogy a joghatósági megállapodás jogi sorsát mely jog(ok) alapján kell elbírálni.

1. AZ ALKALMAZANDÓ JOG MEGHATÁROZÁSÁNAK MÓDJA:

SUI GENERIS KAPCSOLÓELV

A joghatósági megállapodásban megnyilvánuló fórumválasztási szabadság alapvetően kétféle módon (ellentétes előjellel) kapcsolódhat az állami szuverenitásban gyökerező jurisdictióhoz. A szerződő felek joghatósági megállapodás útján egyfelől *kizárhatják* az e kizárás hiányában egyébként fennálló joghatóságot, másfelől joghatóságot *keletkeztethetnek* ott, ahol – erre irányuló megállapodásuk nélkül – joghatóság máskülönben (jogszabály alapján) nem állna fenn. Ebből következik, hogy amikor az eljáró bíróság valamely joghatósági megállapodás megítélésével kapcsolatban dönt, akkor egyszersmind saját joghatóságáról is határoz.

A joghatósági megállapodásokat polgári jogi, eljárásjogi és – jórészt a szuverenitás-probléma közvetítésével – helyenként alkotmányjogi hangsúlyok sajátos megoszlása jellemzi. Elsősorban a kérdéskör közjogi színezetű oldalára tekintettel semmiképpen nem szerencsés helyzet, ha a joghatósági megállapodások vonatkozásában nem áll a jogalkalmazók rendelkezésére egyértelmű kollíziós szabályozás. Ennek hiányában ugyanis már az érdemi jogvita elbírálását megelőzően felmerülő bizonyos eljárásjogi kérdések kapcsán is esetenként szinte leküzdhetetlennek tűnő akadályokkal találja magát szembe a jogalkalmazó: megfelelő kollíziós norma hiányában ugyanis rendkívül nehezen dönthető el már az is, hogy az eljáró fórum egyáltalán mely jog(ok) alapján vizsgálja meg a (joghatóságát keletkeztető, vagy kizáró) joghatósági megállapodást. Az 1979. évi Kódex a joghatósági megállapodásokra alkalmazandó jog meghatározása tekintetében azonban nem tartalmazott különös szabályt.

A különös, sui generis kollíziós szabályok kidolgozása elsősorban azért indokolt, mert – a joghatósági megállapodások sajátosságaira tekintettel – a szerződéses jogviszonyokra általában kidolgozott kapcsoló szabályok (a jellemző szolgáltatás kötelezettjének

szokásos tartózkodási helye, a szerződéskötés helye, a járulékos kapcsolat elve stb.) sokszor nem alkalmazhatók megfelelően a fórumválasztó szerződésekre. Kétségtelen ugyanakkor, hogy a fórumválasztás szabadsága komoly rést üt az állami szuverenitáson: joghatósági megállapodás útján ugyanis a feleknek lehetőségük nyílik arra, hogy az állam jogszabályai alapján egyébként fennálló jurisdicciót lerontsák. Nyilvánvaló ezért, hogy a joghatósági megállapodásokra irányadó kollíziós szabályok megalkotása során az ebből fakadó *többletszempontokra* is figyelemmel kell lenni. Ezek mellett adottságként kell elfogadnunk azt is, hogy napjainkban az *uniós joganyag* alapvetően meghatározza (ami a nemzetközi magánjogot illeti: jelentősen szűkíti) a nemzeti jogalkotó mozgásterét. Ennek figyelembe vételével rögzíti az új nemzetközi magánjogi törvény – az Igazságügyi Minisztérium által a Kormány elé terjesztett – Konceptiójának 259. pontja azt, hogy „a joghatóság kérdéseiben az európai uniós rendeletek³ alapvetően (de nem feltétlenül) követhető mintának tekinthetők a – rendeletek személyi, területi és tárgyi hatályán kívüli kérdésekre vonatkozóan megalkotandó – törvény szabályai számára.”⁴ Mindez a témánk szempontjából kiemelten fontos vagyoni jogi jogviták tekintetében annál is inkább indokolt, mert a Brüsszel IA rendelet megalkotása során az uniós jogalkotó már figyelemmel volt a joghatósági megállapodásokról szóló 2005. évi Hágai Egyezmény szabályaira is.⁵

Amint már utaltunk rá, a Brüsszel IA rendelet 25. cikk (1) bekezdésére tekintettel kizárólag azoknak a tényállásoknak a szabályozása maradt a tagállami jogalkotó hatáskörében, amelyekben a felek nem az Európai Unió valamely tagállama bíróságának, vagy bíróságainak joghatóságát köti ki. Ebből következően az Nmt. megalkotása során elsősorban azokra a tényállásokra kellett figyelemmel lenni, amelyekben

- a felek valamely nem EU-tagállambeli bíróság joghatóságát kötötték ki,
- az eljárás mégis magyar bíróság előtt indul, és
- a magyar bíróságnak – saját joghatósága fennállásának vizsgálata körében – döntenie kell a joghatósági megállapodás jogi sorsáról.

A jogalkotó úgy ítélte meg, hogy e tényállások vonatkozásában is indokolt érvényre juttatni a Brüsszel IA rendelet 19. preambulumbekkezdésében megfogalmazott megközelítést. Eszerint „a felek szerződéses szabadságát – a biztosítási, fogyasztói és munkaszerződések kivételével, amelyeknél a joghatósággal rendelkező bíróság meghatározása tekintetében

3 Lásd különösen:

- az Európai Parlament és a Tanács 1215/2015/EU Rendeletének (Brüsszel IA Rendelet) joghatósági megállapodásokra vonatkozó szabályait a vagyoni jogi ügyek vonatkozásában;
- a Tanács 2201/2003/EK Rendeletének (a továbbiakban: Brüsszel IIA Rendelet) joghatósági megállapodásokra vonatkozó szabályait bizonyos személyállapotú ügyek (a „szülői felelősség”) vonatkozásában;
- az Európai Parlament és a Tanács 650/2012/EU Rendeletének (a továbbiakban: Róma IV Rendelet) joghatósági megállapodásokra vonatkozó szabályait az öröklési ügyek vonatkozásában.

4 *Az új nemzetközi magánjogi törvény koncepciója*. Részletes előterjesztés. Igazságügyi Minisztérium. [Elérhető: <http://www.kormany.hu/download/c/cf/c0000/NMJ%20TV%20KONCEPCI%20C3%93.pdf> (letöltés dátuma: 2017. január 26.).]

5 A Hágai Egyezményről részletesen lásd: Szabó Sarolta: A joghatósági megállapodásokról szóló Hágai Egyezmény, *Magyar Jog*, 2010/7. 423-432.

csak korlátozott szerződéses szabadság engedhető meg – a rendeletben megállapított kizárólagos joghatósági okok figyelembevételével tiszteletben kell tartani.” Ebben a megközelítésben tehát a fórumválasztási szabadság korlátozásának elsődleges eszköze a megfelelő *kizárólagos (és kizárt)*⁶ *joghatósági normák* megalkotása, illetve – az esetleg szükségessé váló utólagos korrekció eszközeként – az elismerés-, illetve végrehajtás-megtagadási okok rendszere. A kizárólagos, illetőleg kizárt joghatósági szabályok által nem tiltott körben ezért az Nmt. a vagyoni jogviták tekintetében a lehető legszélesebb fórumválasztási szabadságot igyekszik biztosítani.⁷

Mínthogy a joghatósági megállapodás valójában nem más, mint egy sajátos szerződés, mindenek előtt azt a kérdést kell tisztázni, hogy e megállapodásokat – kollíziós jogi szempontból – az egyéb (polgári jogi) szerződésekkel egy tekintet alá esőnek kell-e tekinteni. Miután a joghatósági megállapodások – elsősorban az általuk célzott joghatásra tekintettel – a kötelmi jog által szabályozott egyéb szerződésekhez képest számos jellegzetességet mutatnak, a jogalkotó úgy ítélte meg, hogy önálló kollíziós jogi szabályozásuk (továbbra is) indokolt. Mindezt az Nmt. úgy juttatja kifejezésre, hogy a joghatósági megállapodásokra vonatkozó (kollíziós és anyagi jogi) rendelkezéseket a joghatósági normák között helyezte el, és nem a szerződéses kötelmi viszonyokat szabályozó VII. fejezet 26. alcímében. Ebből a törvényszerkezeti megoldásból következik – noha az Nmt. talán kissé szerencsétlen módon erre nem tesz külön utalást –, hogy a joghatósági megállapodásokra a szerződéses kötelmi viszonyokra vonatkozó kollíziós szabályok nem alkalmazhatók.

A joghatósági megállapodásokra alkalmazandó jog sui generis meghatározásával kapcsolatos első kérdés az, hogy kell-e, indokolt-e a felek számára *jogválasztási szabadságot* biztosítani e szerződések tekintetében. Ha ugyanis a joghatósági megállapodások szerződés-jellegéből indulunk ki, akkor a jogválasztás elismerésének lehetősége aligha tűnik ab initio indokolatlannak. Ebben a vonatkozásban azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni a joghatósági megállapodások közjogi beágyazottságát. A kérdés tehát lényegében a következő: valóban a felekre kívánjuk bízni azt, hogy a joghatósági megállapodásokkal kapcsolatban szükségképpen felmerülő *jurisdictio* mögött meghúzódó egyes szuverenitási kérdések megítélését is részben befolyásoló alkalmazandó jogot válasszanak?

6 A kizárt joghatósági normák szerepe ebben a körben azért csekélyebb, mert a Brüsszel IA rendelet 25. cikke alapján magyar fórum joghatóságának kikötése nem az Nmt. hatálya alá eső tényállás.

7 Hangsúlyozzuk ugyanakkor, hogy a kizárt joghatóság és a fórumválasztási szabadság kapcsolatával elhelyített azért nem foglalkozunk részletesen, mert a tagállami jogalkotási hatáskör terjedelmére tekintettel nem igazán várhatók ebben a vonatkozásban gyakorlati problémák. A magyar bíróság joghatóságát kikötő megállapodások ugyanis – a Brüsszel IA rendelet hatályára tekintettel – jobbra kívül esnek majd az Nmt. hatályán. Márpedig a kizárt joghatósági normák és a fórumválasztási szabadság akkor kerülhetne valódi kollízióba, ha olyan ügyben kötnek ki magyar bíróság joghatóságát, amely ügyben egyébként a magyar joghatóság kizárt. Az ilyen kikötés viszont jellemzően a Brüsszel IA rendelet hatálya alá tartozik.

A jogalkotó álláspontja szerint *nem indokolt* a felek számára ebben a körben *jogválasztási lehetőséget biztosítani*, mert a joghatósági megállapodásra alkalmazandó jog felek általi megválasztása

- egyfelől spekulatív megoldások eszközéül szolgálhat,
- másfelől könnyen arra vezethet, hogy amíg az eljáró magyar bíróság a felek által választott jog alapján megállapítja a joghatósági megállapodás érvényességét, addig a kikötött bíróság – a saját *lex fori*-ja alapján – a joghatósági megállapodást érvénytelennek tekinti (például azért, mert e jog alapján az adott jogvita tekintetében a feleket nem illeti meg a fórumválasztás szabadsága).

A fentiekre tekintettel az Nmt. nem teszi lehetővé azt, hogy a felek a joghatósági megállapodásra alkalmazandó jogot válasszanak⁸, vagyis az alkalmazandó jog meghatározását a Brüsszel IA rendelet mintájának figyelembe vételével – ugyanakkor attól részben eltérő módon – *sui generis kapcsoló szabállyal* rendezi.

A Brüsszel IA rendelet 25. cikk (1) bekezdése szerint a „szóban forgó tagállam joga”, vagyis a joghatósági megállapodásban kikötött bíróság vagy bíróságok országának joga alapján kell elbírálni azt, hogy a joghatósági megállapodás „az anyagi érvényességet illetően nem minősül semmisnek”. Ezt a mintát követve az Nmt. 99. § (5) bekezdése a joghatósági megállapodásokra irányadó új kapcsoló szabályként bevezeti a *kikötött bíróság államának jogát*. Ennek a megoldásnak az indoka az, hogy rendszerint ez a jog az, amelyik a joghatósági megállapodással a legszorosabb kapcsolatban áll. Ezen felül praktikus és eljárási jogi megfontolások is szólnak mellette, hiszen ilyen módon biztosítani lehet, hogy a magyar bíróság már eleve figyelembe vegye a kikötött bíróság államának joga szerinti esetleges érvénytelenséget (ennek hiányában a szabályozás könnyen a negatív joghatósági összeütközések közötti senki földjére számúzná a feleket).⁹

2. AZ ÚN. ELKÜLÖNÍTÉS ELVÉNEK HATÁSA AZ ALKALMAZANDÓ JOG MEGHATÁROZÁSÁRA

A választottbíróági szerződésekhez hasonlóan a joghatósági megállapodások is rendszerint egy másik szerződés (ún. főszerződés) részeként jelennek meg. Természetesen nincs akadálya annak, hogy a felek önálló (külön okiratba foglalt) joghatósági megállapodást kössenek, de a gyakorlatban a tipikus megoldás az, hogy a felek a főszerződés egy rendelkezéseként inkorporálják a joghatósági kikötést. Ilyenkor problémát jelenthet a főszerződés és az abban foglalt joghatósági megállapodás jogi sorsának egymáshoz való viszonya. Annak érdekében, hogy a főszerződés érvénytelensége ne vonja automatikusan

⁸ A joghatósági megállapodásokra tehát nem alkalmazható az Nmt. 50. §-a.

⁹ Ahonnan persze van visszaút, de az meglehetősen időigényes és költséges. Az 1979. évi Kódex 62/F § (2) bekezdése, valamint az Nmt. 99. § (7) bekezdés második mondata szerint: „Ha azonban a felek külföldi bíróság joghatóságát kötötték ki, és e bíróság joghatóságának hiányát állapítja meg, magyar bíróság az általános szabályok szerint megállapíthatja joghatóságát.” Vagyis ilyen esetekben a magyar bíróság joghatósága akkor „nyílik meg” (immár az általános szabályok szerint), ha a kikötött külföldi bíróság megállapítja saját joghatóságának hiányát. Ez azonban külföldi eljárás megindítását feltételezi, ami nyilvánvalóan költség és idő (a gyakorlat pedig azt mutatja, hogy nem is kevés).

maga után a joghatósági kikötés érvénytelenségét, a gyakorlatban¹⁰ és normatív keretek között is megjelent az ún. *elkülönítés (separability) elve*. Az elkülönítés elvének funkciója az, hogy a joghatósági kikötést – annak létezése, illetőleg érvényessége tekintetében – önálló, a főszerződéstől független szerződésnek kell tekinteni. Az elkülönítés elvének gyakorlati indoka az, hogy ennek hiányában a kikötött bíróság előtti eljárást minden további nélkül meg lehetne akasztani pusztán azzal, hogy az egyik fél a főszerződés – és azon keresztül az abba foglalt joghatósági kikötés – érvénytelenségére hivatkozik. Látható tehát, hogy az elkülönítés elve anyagi és eljárási jogi hatásokat is kifejt. Anyagi jogi értelemben tulajdonképpen nem más, mint a szerződések létezésével, illetőleg esetleges érvénytelenségével kapcsolatos sajátos kivétel-szabály, eljárási jogi oldalról pedig a kikötött fórum előtti eljárás integritásához fűződő érdek védelmét juttatja kifejezésre.

A separability doktrína anyagi- és eljárásjogi beágyazottságára figyelemmel felmerül a kérdés, hogy az elkülönítés elvének vajon a kollíziós jogban is lehet-e létjogosultsága. Napjainkban általánosnak mondható a vélekedés, hogy igen. Meggyőzőnek tűnő jogirodalmi álláspontok szerint a *kollíziós jogi separability* elismerése az anyagi jogi értelemben felfogott separability elismerése esetén tulajdonképpen *dogmatikai szükségszerűség*. Ha ugyanis anyagi jogi szempontból két szerződésről van szó, akkor a kollíziós jog számára a „két szerződés” megközelítés már olyan adottság, amelyet a nemzetközi magánjog – funkciójára és eszköztárára figyelemmel – nem írhat át.¹¹ A kollíziós jogi értelemben felfogott separability végső soron tehát azt jelenti, hogy elfogadjuk: előfordulhat, hogy a főszerződésre alkalmazandó jog eltér a főszerződésbe inkorporált joghatósági kikötésre alkalmazandó jogtól. Az Nmt. 99. § (6) bekezdése alapján tehát a joghatósági kikötés nem kizárólag az anyagi jogi értelemben vett létezés, illetve érvényesség tekintetében különíthető el a főszerződéstől, hanem *az alkalmazandó jog meghatározása tekintetében* is. Mindez egyébként a separability funkciójából is következik, hiszen annak célja éppen a fórumválasztó klauzula (és azon keresztül a kikötött fórum előtti eljárás) integritásának megóvása azokban az esetekben, amikor a főszerződés egyébként nem létezik, vagy érvénytelen.¹²

Ami az elkülönítés uniós jogi (normatív) megjelenését illeti, a Brüsszel IA rendelet 25. cikk (5) bekezdése a következőket rögzíti: „a szerződések részét képező kizárólagos joghatósági megállapodásokat a szerződés többi feltételétől független megállapodásként kell kezelni. A kizárólagos joghatósági megállapodások érvényességét nem lehet csupán

10 Az Európai Unió Bírósága a Benincasa v. Dentalkit ügyben 1997. július 3-án hozott ítéletében kimondta, hogy a joghatósági kikötés érvényességét annak a szerződésnek az érvényességétől függetlenül kell elbírálni, amely magát a joghatósági kikötést tartalmazza. Lásd: C-269/95. Francesco Benincasa v. Dentalkit Srl., különösen az ítélet 22. és 24-29. pontjait.

11 Az elkülönítés kollíziós jogi elismerése melletti ilyen érvelés a választottbírósági kikötések kapcsán merült fel, ám megítélésünk szerint ebben a vonatkozásban (vagyis a separability kollíziós jogi elismerésével összefüggésben) az érvelés a joghatósági kikötések tekintetében is helytálló. Lásd: St. John Sutton, David, Kendall, John, Gill, Judit: *Russel on Arbitration*, 21st Edition, London, Sweet & Maxwell (1997) 71.

12 Az elkülönítés elvéről részletesebben lásd: Bán Dániel, Nemessányi Zoltán: A választottbírósági szerződésre alkalmazandó jog meghatározása. In: Berke Barna, Nemessányi Zoltán (szerk): *Az új nemzetközi magánjogi törvény alapjai*, Budapest, HVG-ORAC (2016) 228-230.

azon az alapon vitatni, hogy a szerződés érvénytelen.” Megjegyezzük, hogy a rendelet hivatalos magyar szövege a 25. cikk (5) bekezdésében az elkülönítés elvét – álláspontunk szerint helytelenül – csak a kizárólagos joghatósági megállapodásokra engedi alkalmazni, ilyen megszorítás azonban például az angol nyelvű hivatalos szövegben nincs. Erre tekintettel megítélésünk szerint helyes megoldást választott az Nmt. akkor, amikor a separability elvét a Brüsszel IA rendelet hivatalos magyar szövegében található, a kizárólagos joghatósági megállapodásokra vonatkozó szűkítő rendelkezés figyelmen kívül hagyásával rögzítette.

3. AZ ALKALMAZANDÓ JOG(OK) TERJEDELME

Amint többször utaltunk rá, a joghatósági megállapodások körében – joghatóság-keletkeztető, illetőleg a fennálló joghatóság tekintetében lerontó joghatóságokra tekintettel – elengedhetetlen bizonyos közjogi szempontok fokozott figyelembe vétele. Mindez a kollíziós jogban úgy csapódik le, hogy a nemzetközi magánjogban a szuverenitási problémák egyik hordozóintézményeként is megjelenő joghatóság szabályozása körében az esetlegesen alkalmazásra kerülő külföldi lex causae mellett a magyar jog lex fori-ként történő alkalmazásától nem lehet eltekinteni.¹³ A joghatósági megállapodások kollíziós jogi megítélése során tehát szükségképpen felmerül a *többjogúság* – nemzetközi magánjogban egyébként kódolt – problémája. Rendkívül fontos ezért annak pontos meghatározása, hogy mely kérdéseket kell a kikötött bíróság vagy bíróságok joga (mint lex causae), s melyeket a lex fori alapján elbírálni.

3.1. A kikötött bíróság vagy bíróságok államának joga

A joghatósági megállapodásokra *alkalmazandó jog terjedelmével* kapcsolatban a Brüsszel IA Rendelet – meglehetősen slendrián módon – kizárólag a megállapodás semmisségét említi. Ezzel szemben az Nmt. 99. § (5) bekezdése a joghatósági megállapodásokra alkalmazandó jogot a megállapodás *létezése és érvényessége* tekintetében – az Nmt-ben másként nem szabályozott kérdésekben – általános jelleggel határozza meg. Vagyis a kikötött bíróság országának joga alapján kell elbírálni azt, hogy a joghatósági megállapodás *létrejött-e*, és ha igen, a megkötésekor fennállt-e valamilyen érvénytelenségi ok. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a joghatósági megállapodások érvényességével kapcsolatos mindazon kérdésekben, amelyek vonatkozásában az Nmt. kifejezett rendelkezést tartalmaz, a lex fori-t kell alkalmazni. Ebből következik, hogy a fórumválasztási szabadság terjedelmét (ideértve a kizárólagos és kizárt magyar joghatósági normák sérelmét is), az alaki érvényesség kérdését, valamint a kikötött joghatóság jellegét a lex fori alapján kell elbírálni.

13 Annak eldöntése ugyanis a magyar jogalkotó hatáskörébe tartozó kérdés, hogy
– milyen ügyek tekintetében teszi lehetővé a jogalanyok számára azt, hogy a jurisdiccióról maguk rendelkezzenek;
– milyen alaki követelményeket támaszt az esetlegesen a magyar joghatóságot (is) lerontó megállapodással szemben; illetve
– melyek azok a belföldi joghatósági normák, amelyek sérelme esetén az azokat sértő joghatósági megállapodást érvénytelennek tekinti (kizárólagos, illetve kizárt joghatóság).

3.2. *A lex fori*

Mielőtt részletesen megvizsgálánk azt, hogy a joghatósági megállapodásokkal kapcsolatos mely kérdéseket kell a *lex fori* alapján elbírálni, egy, a *lex fori* fogalmi kereteivel kapcsolatos összefüggésre kívánjuk felhívni a figyelmet. Közhely, hogy az Európai Unió joganyaga és a tagállami jogrendszerek között rendkívül intenzív kölcsönhatás (sőt, helyenként ennél jóval több) figyelhető meg. A nemzetközi magánjog területén ezt a szoros kapcsolatot már jó ideje látványos uniós jogalkotási lendület jellemzi. Az uniós jogalkotás eredményei, illetve következményei ugyanakkor a nemzeti (tagállami) nemzetközi magánjogi keretek szükségzerű újragondolásához vezetnek.¹⁴ Ebben a körben merül fel – többek között – a tagállami *lex fori* értelmezési tartományának meghatározása is. A kérdés közelebbről az, hogy a tagállami jogalkalmazás során a tagállami fórum a *lex fori* részeként alkalmazza-e az Európai Unió általános hatályú, közvetlenül alkalmazandó – tehát gyakorlatilag a tagállami jogrendszer részévé váló – jogi aktusait. Más szóval: a tagállami fórum az uniós jogot idegen jognak tekinti, vagy azt saját jogaként (*lex fori*-ként) alkalmazza? Úgy tűnik, hogy a hazai irodalomban egyetértés alakult ki abban a tekintetben, hogy az uniós jogot nem lehet idegen jognak tekinti, az azonban nem tisztázott, hogy ebből következően automatikusan *lex fori*-ként kell-e kezelni.¹⁵ Kétségtelen, hogy az uniós jogot – legalábbis, ami a jogképződési módszert illeti – nem lehet minden további nélkül magyar (belföldi) jognak tekinteni, hiszen nem magyar (belföldi) jogalkotási folyamat eredményeképpen jön létre. Az Európai Unió sajátos koordinátarendszerében azonban már rég megdőlt a belföldi – külföldi fogalom pár alapigazsága: nem lehet tehát automatikusan külföldinek tekinteni azt, ami nem belföldi. Mindezek tükrében – megítélésünk szerint – a nemzetközi magánjog által használt *lex fori* fogalmát sem lehet immár a formális értelemben felfogott belföldi jog körére szűkíteni.

A fentiekre tekintettel fontos kiemelni, hogy a Brüsszel IA rendelet 19. cikke a fogyasztói szerződések vonatkozásában¹⁶, 23. cikke pedig az egyedi munkaszerződések tekintetében¹⁷

¹⁴ Vékás Lajos: Előszó. In: Mádl Ferenc, Vékás Lajos: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó (2015) 13., Császár Mátyás: Az uniós jogforrások hatása a nemzetközi magánjog általános részére, *Magyar Jog*, 2013/11. 669-679.

¹⁵ Raffai szerint a „közösségi jog a nemzeti jog részeként már nem idegen jog”. Lásd: Raffai Katalin: Az emberi jogok szerepe a közrend konkretizálásában, *Magyar Jog*, 2007/3. 149. Ehhez képest Metzinger – valamivel árnyaltabban, elsősorban az előzetes döntéshozatali eljárás funkcionális megközelítésével – úgy ítéli meg, hogy „az európai jog ugyan nem idegen jog, de nem is a fórum saját (hazai, nemzeti) joga.” Lásd: Metzinger Péter: Pro lege fori, avagy a kollíziós módszer elméleti szépsége és gyakorlati kudarca. In: *Bonas iuris margaritas quaerens. Emlékkötet a 85 éve született Bánrévy Gábor tiszteletére*. Budapest, Pázmány Press (2015) 221.

¹⁶ Eszerint a fogyasztói szerződésekre irányadó joghatósági szabályoktól „kizárólag olyan megállapodással lehet eltérni, amely:
– a jogvita keletkezését követően jött létre;
– lehetővé teszi a fogyasztó számára az e szakaszban megjelölttől eltérő bíróságok előtti perindítást; vagy
– a szerződés megkötésének időpontjában azonos tagállamban lakóhellyel vagy szokásos tartózkodási hellyel rendelkező fogyasztó és a másik fél között jött létre, és amely az említett tagállam bíróságainak joghatóságát köti ki, amennyiben az ilyen megállapodás az említett tagállam jogával nem ellentétes.”

¹⁷ Ennek értelmében az egyedi munkaszerződésekre irányadó joghatósági szabályoktól „kizárólag olyan megállapodással lehet eltérni, amely:
– a jogvita keletkezését követően jött létre; vagy
– lehetővé teszi a munkavállaló számára az e szakaszban megjelölttől eltérő bíróságok előtt történő perindítást.”

ún. *univerzális hatállyal* rendelkezik. E normákat tehát akkor is alkalmazni kell, ha a rendelet joghatósági megállapodásokra vonatkozó általános szabályainak alkalmazására egyébként nem kerülhet sor (jellemzően azért, mert a felek nem valamely tagállam bíróságának, vagy bíróságainak a joghatóságát kötötték ki). Vagyis a Brüsszel IA rendelet 19. és 23. cikkeiben foglalt – a fogyasztót, illetőleg a munkavállalót védő – korlátozások akkor is hatályosulnak, ha a rendelet joghatósági megállapodásokat általában szabályozó 25. cikke egyébként nem alkalmazható. Mindebből következik, hogy a fogyasztói szerződések, illetőleg az egyedi munkaszerződések tekintetében rögzített korlátok akkor is alkalmazást nyernek, ha a joghatósági megállapodás egyebekben nem esik a rendelet hatálya alá. Mindez tehát azt jelenti, hogy a magyar bíró akkor is köteles a fogyasztói, illetve munkaszerződésekkel összefüggő joghatósági megállapodások vonatkozásában a Brüsszel IA rendelet 19. és 23. cikkét alkalmazni, ha a joghatósági megállapodás egyebekben az Nmt. (és nem a Brüsszel IA rendelet) hatálya alá esik.¹⁸ A tagállami fórum ilyenkor tehát az Nmt. mellett – és azzal párhuzamosan – *kvázi lex fori-ként* alkalmazza az uniós jogot is.

3.2.1. A fórumválasztási szabadság terjedelme

A joghatóságot érintő szabályozás kialakításának egyik legfontosabb – koncepcionális jelentőségű – előkérdése az, hogy a jogalkotó milyen terjedelemben biztosítsa (ismerje el) a felek *fórumválasztási szabadságát*. A fórumválasztás szabadságának *terjedelmével* összefüggésben két – a felek szerződési szabadságát érintő – elvi kérdés okvetlenül tisztázásra szorul: egyfelől az, hogy *milyen ügycsoportokra* terjedjen ki a fórumválasztás szabadsága, másfelől pedig az, hogy megillessse-e a feleket a külföldi fórum választásának joga az ún. *tisztán belföldi* (lényeges külföldi elemet nem tartalmazó) jogvitákban.

Az 1979. évi nemzetközi magánjogi Kódex a fórumválasztás szabadságát kizárólag *vagyonjogi ügyek* tekintetében ismeri el. Ez a megoldás egyfelől gyakorlati igényeket elégít ki, másfelől illeszkedik a joghatósági megállapodásokkal kapcsolatos nemzetközi fejlődési tendenciákhoz is. Erre tekintettel a vagyonjogi ügyek vonatkozásában a felek fórumválasztó szabadságának fenntartása feltétlenül indokolt. Az Nmt. megalkotása során kérdésként merült fel ugyanakkor, hogy indokolt-e ennél tágabb körben (például személyállapoti, illetve családjogi ügyekben is) lehetővé tenni, hogy a felek joghatósági megállapodást kössenek. Ezzel összefüggésben fontos emlékeztetni arra, hogy a Brüsszel IIA rendelet 12. cikke biztosít egyfajta korlátozott fórumválasztási lehetőséget a felek számára. Hangsúlyozni kell azonban, hogy ennek értelmében a házasság felbontásával, a különválással, vagy a házasság érvénytelenítésével összefüggő szülői felelősségre vonatkozó ügyben akkor köthető joghatósági megállapodás, ha legalább az egyik házastárs a gyermekkel kapcsolatos szülői felelősséget gyakorol, és kizárólag azon tagállam bíróságának joghatósága köthető ki, amelynek bírósága a Brüsszel IIA rendelet általános

¹⁸ A Brüsszel IA rendelet univerzális hatályú rendelkezéseinek feltétlen alkalmazása az oka annak, hogy a fogyasztói és a munkaszerződések vonatkozásában az Nmt. nem tartalmaz az 1979. évi Kódex 62/G § (2) bekezdésében foglaltakkal azonos szabályokat.

joghatósági szabályai szerint (3. cikk) a házasság felbontásával, a különválással, vagy a házasság érvénytelenítésével kapcsolatos ügyben joghatósággal rendelkezne. Látható tehát, hogy a Brüsszel IIA rendelet kizárólag *uniós relációban* és ezen belül is rendkívül *szűk körben* ismeri el a felek fórumválasztási szabadságát. Erre tekintettel a jogalkotó úgy ítélte meg, hogy ez a megoldás önmagában nem szolgálhat elegendő érvként ahhoz, hogy az Nmt. a (korlátozott) fórumválasztás jogát nem vagyoni jogi ügyekben, EU-n kívüli (non-EU) relációban elismerje. Sőt, miután az uniós rendeleti jog tárgyi hatálya alapvetően meghatározza a nemzeti jogalkotó mozgásterét, a kérdés – a gyakorlati szempontokra is figyelemmel – valójában az, hogy szükséges-e kiterjeszteni a fórumválasztás szabadságát nem vagyoni jogi ügyekben azokra az esetre, amikor

- nem EU-tagállam bíróságának joghatóságát kötik ki a felek;
- magyar bíróságnak – a felek által kötött joghatósági megállapodás hiányában – egyébként lenne joghatósága; és
- a kikötött fórumnak – kikötés hiányában – egyébként nem lenne joghatósága.

E feltételek együttes fennállása esetén úgy tűnik, hogy az adott ügy (jogvita) a magyar joggal szorosabb kapcsolatot mutat, mint egy másik (nem EU-tagállam) ország jogával. A jogalkotó ezért úgy ítélte meg, hogy ilyen tényállások tekintetében nem lenne célszerű a felek fórumválasztási szabadságát nem vagyoni jogi ügyek tekintetében általánosságban elismerni. Ennek megfelelően az Nmt. 99. § (1) bekezdése a felek fórumválasztási szabadságát *kizárólag vagyoni jogi ügyekben* ismeri el.¹⁹ A fórumválasztási szabadság terjedelmének meghatározása vonatkozásában a „vagyoni jogi ügy” fogalmával összefüggésben ugyanakkor két körülményre érdemes felhívni a figyelmet. Egyfelől arra, hogy – figyelemmel az Nmt. joghatósági rendszerére is – az öröklési ügyek is vagyoni jogi ügynek minősülnek, amelyre tekintettel a fórumválasztás szabadsága – főszabály szerint – az öröklési ügyekre is kiterjed.²⁰ Másfelől pedig arra, hogy a fórumválasztási szabadság terjedelmének értelemszerűen határt szabnak az Nmt. kizárólagos, illetőleg kizárt joghatósági normái. Ennek megfelelően rögzíti a törvény 99. § (2) bekezdése azt, hogy semmis az a joghatósági megállapodás, amellyel a felek külföldi bíróság joghatóságát kötik ki olyan ügyben, amelyben a magyar bíróság kizárólagos joghatósággal rendelkezik, vagy amellyel a felek magyar bíróság joghatóságát kötik ki olyan ügyben, amelyben a magyar bíróság joghatósága kizárt. Ebből következik tehát, hogy a joghatósági megállapodás érvényességére alkalmazandó *lex causae* (kikötött bíróság vagy bíróságok államának joga) mellett a kizárólagos, illetőleg kizárt magyar joghatósági szabályok sérelme miatti semmisséget a *lex fori* alapján kell megítélni.

19 Mindez egyben azt is jelenti, hogy ha bizonyos nem vagyoni jogi ügyek tekintetében (mégis) indokoltnak tűnik lehetővé tenni a felek számára, hogy magyar bíróság előtt indítsanak eljárást olyan esetekben, amelyekben – erre vonatkozó speciális szabály hiányában – a magyar bíróságok egyébként nem rendelkeznek joghatósággal, akkor ezt az általános, valamint az adott ügycsoportokra kidolgozott különös joghatósági okok megfelelő szabályozásával kell elérni (és nem a fórumválasztási szabadság ezirányú kiterjesztésével).

20 Azzal azonban, hogy a kizárólagos és kizárt joghatósági normákra tekintettel a fórumválasztási szabadság ténylegesen csupán a magyar állampolgárságú öröktaggyó külföldön fekvő ingóhagyatékaival, illetőleg a nem magyar állampolgárságú öröktaggyó belföldön fekvő ingóhagyatékaival kapcsolatos vagyoni jogi ügyekre terjed ki.

Mind a választottbírói, mind a joghatósági megállapodások kapcsán időről időre felmerül a kérdés, hogy megilleti-e (illesse-e meg) a feleket a fórumválasztás szabadsága lényeges külföldi elemet nem tartalmazó, vagyis ún. *tisztán belföldi jogvitában*. A probléma árnyaltságát jól jelzi, hogy már maga a fórumválasztás szabadságának ez irányú terjedelmével kapcsolatos kérdés is többféleképpen tehető fel – jobbra attól függően, hogy a kérdést feltevő a joghatósági megállapodásoknak főként a szerződéses jellegére koncentrál, vagy azokban inkább az igazságszolgáltatási tevékenységben megjelenő állami szuverenitásnak a privátautonómiában gyökerező egyik korlátját látja. Akik a kérdéskör magánjogi oldalára fókuszálnak, elsősorban a *szerződési szabadság* felől közelítik meg a problémát, akik viszont inkább közjogi színezetűnek tekintik a kérdést, azok gyakorlatilag az *igazságszolgáltatási monopóliumról való állami lemondás* egyik részkérdéseként tekintenek rá. Akárhogy is, a joghatósági megállapodásokkal kapcsolatos problémák magánjogi és közjogi beágyazottsága rendkívül árnyalt megközelítést tesz szükségessé. Az ugyanakkor kétségtelen (és talán természetesnek is mondható), hogy az egyes szabályozási részkérdések kapcsán az inkább közjogias beállítottságú jogászok jellemzően a fórumválasztási szabadság szűkebb felfogását érzik elfogadhatóbbnak, mint a magánjogi oldalról közelítők.

A kérdéssel kapcsolatban a jogalkotó álláspontja az Nmt. indokolásából (látszólag) egyértelműen kiolvasható: „Tisztán belföldi vonatkozású ügyben, figyelemmel a Javaslat hatályára, a felek nem köthetik ki külföldi bíróság joghatóságát.”²¹ A joghatósági normák és a szerződéses jogviszonyokra alkalmazandó jogválasztási szabályok együttes értelmezése azonban árnyaltabb problémává teszi az ügy „tisztán belföldi jellegének” megítélését.

A Brüsszel IA rendelet 25. cikk (1) bekezdése lehetővé teszi – többek között – azt is, hogy azonos tagállamban lakóhellyel rendelkező felek más tagállam bíróságának joghatóságát kössék ki, illetőleg lakóhellyel egyetlen tagállamban sem rendelkező felek valamely tagállam bíróságának joghatóságát kössék ki. A Brüsszel IA rendelet 25. cikkével [illetve korábban a 44/2001/EK Rendelet (Brüsszel I rendelet) 23. – megelőzőleg 17. – cikkével] összefüggésben komoly vita bontakozott ki a jogirodalomban. Egyesek szerint a jogszabály lehetővé teszi azt, hogy egy tisztán belföldi ügyet a felek pusztán a külföldi joghatóság kikötésével *nemzetközi jellegűvé* tegyenek²², mások viszont úgy vélik, hogy a joghatósági probléma, és ezen belül a joghatósági megállapodások kérdése eleve csak olyan ügyekben merülhet fel, amelyek – az esetleges külföldi joghatóság kikötésétől függetlenül – egyébként is tartalmaznak lényeges külföldi elemet.²³

21 Lásd a nemzetközi magánjogi törvény javaslatának 99. §-ához fűzött részletes indokolást.

22 Lásd az ún. Jenar jelentést: *Report on the Convention on jurisdiction and the enforcement of judgments in civil and commercial matters* (Signed at Brussels, 27 September 1968) by Mr. P. Jenar (HL C 59., 1979.3.5. 1.)

23 Lásd az ún. Schlosser jelentést: *Report on the Convention on the Association of the Kingdom of Denmark, Ireland and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to the Convention on jurisdiction and the enforcement of judgments in civil and commercial matters and to the Protocol on its interpretation by the Court of Justice* (Signed at Luxembourg, 9 October 1978) by Professor Dr. Peter Schlosser (HL C 59 1979.03.05.71.) 174. pont; továbbá: Nagy Csongor István: *Az Európai Unió nemzetközi magánjoga*, Budapest, HVG-ORAC (2006) 140.

A kérdés megítélésünk szerint alighanem sokkal inkább jogpolitikai, mintsem dogmatikai színezetű. Álláspontunk szerint abból célszerű kiindulni, hogy a kizárólagos joghatósági szabályok, valamint a külföldi határozatok elismerésére, illetve végrehajtására vonatkozó normák együttesen megfelelő garanciát nyújtanak arra, hogy

- kizárólag belföldi fórum járhasson el azokban az ügyekben, amelyekben a magyar jogalkotó ezt feltétlenül szükségesnek tartja, valamint
- a külföldön hozott határozat belföldön ne legyen elismerhető és végrehajtható akkor, ha azt a belföldi jogalkotó feltétlenül meg kívánja gátolni.

A probléma tehát gyakorlatilag azokra a jogvitákra szűkíthető, amelyekben a magyar bíróságok nem rendelkeznek kizárólagos joghatósággal, és a külföldi fórum által hozott határozat elismerése és végrehajtása egyébként nem kizárt. A valódi kérdés megítélésünk szerint ilyen esetekben az, hogy van-e valamilyen (további) olyan szempont, illetőleg körülmény, amely a fórumválasztás szabadságának a korlátozását indokolná. Az itt említett tényállások kapcsán a magunk részéről – figyelemmel a joghatósági és kollíziós normák együttes gyakorlati alkalmazására – a *belföldi kógens anyagi jogi normák* védelmének kérdését tekintjük központi jelentőségűnek. A kérdés tehát a következő: kizárólagos magyar joghatóság híján célszerű-e korlátozni a felek fórumválasztó szabadságát arra hivatkozva, hogy a tényállás egyébként ún. tisztán belföldi tényállásnak minősül?

Kétségtelen, hogy ha tisztán belföldi ügyben a magyar jogot kell alkalmazni, akkor a felek külföldi fórum joghatóságát kikötő megállapodása erősen *spekulatívnak* tűnik. Ha pedig tisztán belföldi tényállás esetén külföldi jogot kellene alkalmazni, akkor az első kérdés az, hogy ebben az esetben még beszélhetünk-e egyáltalán *tisztán belföldi* jogvitáról. Ha a tényállást – a külföldi jog választása mellett / ellenére – továbbra is tisztán belföldinek tekintjük, akkor a fórumválasztás kevésbé tűnik spekulatívnak (főleg akkor, ha a választott jog és a választott fórum azonos országé). A probléma azonban az, hogy a külföldi (nem EU-tagállambeli) fórum joghatóságának kikötése könnyen a magyar anyagi jog kógens normáinak félre tételére vezethet. Ebben az esetben ugyanis arról van szó, hogy

- a felek az egyébként tisztán belföldi jogviszonyuk elbírálását spekulatív módon külföldi fórumra bízzák, vagy
- a felek külföldi fórum és külföldi jog választásával a belföldi kógens anyagi jogi normákat kívánják félre tenni: tisztán belföldi tényállás esetén ugyanis a jogválasztás – akár a Róma I. Rendelet 3. cikk (3) bekezdése, akár az Nmt. 50. § (4) bekezdése alapján – csupán ún. anyagi jogi jogválasztásnak minősülhet, vagyis a felek jogválasztása nem eredményezheti a belföldi (esetünkben: magyar) jog kógens normáinak figyelmen kívül hagyását. Ha azonban a felek ilyen esetekben külföldi (nem EU-tagállami) fórum joghatóság kötik ki, úgy ezzel – a kollíziós lex fori indirekt megválasztása révén – adott esetben kikerülhetik a belföldi kógens normák alkalmazását is (hiszen a kikötött bíróság a saját államának kollíziós jogát

fogja alkalmazni, amely alapján egyáltalán nem biztos, hogy eljut a magyar anyagi jog kógens normáihoz).

A fentiek előre bocsátása mellett kétségtelenül megállapítható, hogy az Nmt. 1. §-ára tekintettel a törvény kizárólag a tárgyi hatálya alá eső tényállások tekintetében ismer(het) i el a felek fórumválasztási szabadságát. A felek tehát csak *külföldi elemet tartalmazó* magánjogi jogviszony vonatkozásában köthetnek joghatósági megállapodást. Miután azonban az Nmt. a külföldi elem fogalmát nem határozza meg, nyitott kérdés marad, hogy egy tisztán belföldi jogviszonyt a felek (anyagi) jogválasztással külföldi elemet tartalmazó jogviszonnyá tehetnek-e. Az Nmt. 50. § (4) bekezdéséből az következik, hogy a feleknek erre az Nmt. lehetőséget biztosít (hiszen ilyenkor a nemzetközi magánjogi törvényen alapul a felek jogválasztási szabadsága, s nem az alkalmazandó anyagi jog esetleges diszpozitivitásán).²⁴ Úgy tűnik tehát, hogy jogértelmezési kérdésként a bíróságokra marad annak eldöntése, hogy ha *a tényállás valamennyi eleme belföldi*, de a felek – akár a Róma I rendelet, akár az Nmt. alapján – jogviszonyukra *külföldi jogot választanak*, akkor mindez az Nmt. 1. §-a alapján külföldi elemnek minősül-e, és megnyitja-e a felek fórumválasztási szabadságát.²⁵

3.2.2. Alaki érvényesség

Amint utaltunk rá, az alaki érvénytelenség vizsgálata során a *lex fori* nem maradhat figyelmen kívül, hiszen az a belföldi jogalkotó döntésén múlik, hogy a jogvitát mikor és milyen feltételekkel hajlandó „elengedni”. Ebből következik, hogy ha a joghatósági megállapodás az abban kikötött bíróság államának joga szerint érvényes, de a magyar jog alaki előírásait [lásd az Nmt. 99. § (3) és (4) bekezdését] sérti,²⁶ akkor a magyar bíróság – a *lex fori* alapján – a kikötés érvénytelenségét köteles megállapítani. Ha azonban ilyen sérelem a *lex fori* alapján nem állapítható meg, akkor az egyéb vonatkozásban esetlegesen felmerülő érvénytelenségi kérdésekre (ideértve azt is, hogy a kikötött bíróság joga szerint is fennáll-e a felek fórumválasztási szabadsága) már az Nmt. 99. § (5) bekezdése alapján meghatározott *lex contractus* (a kikötött bíróság államának joga) lesz alkalmazandó.

24 A kérdés eldöntése egyébként nemcsak joghatósági szempontból fontos, hanem például a külföldi jog alkalmazásával összefüggésben is (a szerződés tartalmának feltárása körében – ellentétben a külföldi jog alkalmazásával – ugyanis nem érvényesül a *curia novit iura* elve).

25 Ezzel összefüggésben megítélésünk szerint a kérdés valójában az, hogy célszerű-e azokat a belföldi kógens anyagi jogi normákat a fórumválasztási szabadság korlátozásával védelemben részesíteni, amelyek megsértése egyébként nem lenne elegendő ok egy külföldi határozat elismerése, illetve végrehajtása megtagadásához.

26 Az Nmt. 99. § (3) bekezdése értelmében joghatósági megállapodást a felek köthetnek

a) írásban,

b) szóban, írásbeli megerősítéssel,

c) a felek között korábban kialakított gyakorlatnak megfelelő formában, vagy

d) a nemzetközi kereskedelemben olyan formában, amely megfelel azoknak a kereskedelmi szokásoknak, amelyeket a felek ismertek vagy ismerniük kellett, és amelyeket az ilyen típusú szerződést kötő felek a szóban forgó üzletágban általánosan ismernek és rendszeresen figyelembe vesznek.

A 99. § (4) bekezdés értelmében pedig a joghatósági megállapodást írásban kötöttnek kell tekinteni akkor is, ha a felek jognyilatkozatát tartósan rögzítő eszközön történt üzenetváltás útján jött létre.

3.2.3. A kikötött joghatóság jellege

Tekintettel arra, hogy

- a kikötött bíróság vagy bíróságok államának jogát azokban a kérdésekben kell alkalmazni, amelyekre az Nmt. nem tartalmaz rendelkezést, és
- az Nmt. a joghatósági megállapodással kikötött joghatóság jellegére nézve kifejezett rendelkezést tartalmaz,

ez utóbbi kérdést is a *lex fori* alapján kell elbírálni.

Az Nmt. 99. § (7) bekezdése az 1979. évi Kódex 62/F § (2) bekezdésével tartalmilag azonos rendelkezést tartalmaz. Eszerint a joghatósági megállapodással kikötött joghatóság – a felek eltérő megállapodásának hiányában – *kizárólagos*. Ha azonban a felek külföldi bíróság joghatóságát kötötték ki, és e bíróság joghatóságának hiányát állapítja meg, a magyar bíróság az általános szabályok szerint megállapíthatja joghatóságát.

A 99. § (7) bekezdésének – a kikötött joghatóság *kizárólagos* jellegét eltérést engedő főszabályként rögzítő – első mondatának értelmezése különösebb problémát nem vet fel. A második mondat magyar joghatóságot megalapozó rendelkezése körében azonban egy jól kivehető gyakorlati kérdés azonosítható: megállapíthatja-e a magyar bíróság az általános szabályok szerint a joghatóságát akkor, ha a joghatósági megállapodásukban a felek egy olyan konkrét külföldi bíróság joghatóságát kötötték ki, amelynek kikötése – a kikötött bíróság államának joga szerint – érvénytelen, ugyanakkor a kikötött bíróság államának joga szerint ennek az államnak valamely másik bírósága joghatóságának kikötésére lett volna mód. A probléma elsősorban akkor merülhet fel, ha a kikötött bíróság állama föderatív berendezkedésű. A kérdés ilyenkor az, hogy a konkrét bíróság joghatóságának kikötését az Nmt. 99. § (1) bekezdése alapján lehet-e úgy értelmezni, mint amely – a konkrét bíróságtól függetlenül – az adott állam joghatóságának kikötésére általában is irányul. Az Nmt. 99. § (1) bekezdése alapján – miután az kifejezetten különbséget tesz az állam bíróságai joghatóságának (általános), illetve egy konkrét bíróság joghatóságának (különös) kikötése között – úgy tűnik, hogy a törvény a szigorúbb értelmezés kívánja kifejezésre juttatni. Eszerint a konkrét bíróság kikötésének érvénytelensége esetén a magyar bíróság joghatóságának megállapítására nyomban sor kerülhet. Kétségtelen, hogy ez a megoldás a magyar joghatóság *expanzív* megközelítésének irányába mutat, esetenként azonban nagy valószínűséggel a felek tényleges szerződési akaratának figyelmen kívül hagyására vezethet.

BARZÓ TÍMEA

egyetemi docens

Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Civilisztikai Tudományok Intézete

A MÉLTÁNYOSSÁG ÉS GYENGÉBB FÉL VÉDELMEK ÉRVÉNYESÜLÉSE A CSALÁDJOGBAN

A 65. születésnapját ünneplő Professor Úrnak és nagyon kedves Barátomnak jelen tanulmánnyal szeretném megköszönni barátságát, kedvességét, segítőkészségét, emberségét és támogatását. Olyan jogterületet próbáltam találni munkám témájaként, ami az ünnepelthez is közel állt egész élete és szakmai életútja során: a méltányosságot és a gyengébb fél védelmének családjogi alapelvét.

BEVEZETÉS

A jog gyakran nem tud megbirkózni „*az életviszonyok végtelen gazdagságával*”. Ilyenkor a jogalkotó a társadalomban érvényesülő más, nem jogi (metajurisztikus) normatív zsinórmértékre utal segítségképpen akár a tényállás megállapítása, akár pedig valamely határozott tényállás joghatásainak esetenkénti megszabása (individualizálása) érdekében. A jogrendezés egyik zsinórmértékül szolgálhat *Szladits* szerint a *méltányosság*, mely az érdek-összeütközések kiegyenlítésének egyéniesítő módszere, azaz maga az „*egyéniesség igazságosság*.” A méltányosság szempontjából megkülönböztethető egymástól a szigorú jog (*jus strictum*) és a méltányos jog (*jus aequum*). A szigorú jog alá tartozó jogtételek esetében egyszerű tényállásokhoz kivétel nélkül beálló, határozott joghatások kapcsolódnak, mely jogszabályok elsősorban a jogbiztonságot szolgálják, azonban merevségük miatt esetleg méltánytalansághoz vezethetnek. Ezzel szemben a méltányos jog lehetőleg egyediesítő jogszabály, mely „kipuhatolni igyekszik a felek valódi akaratát, s ily módon

simulékonyabb, de egyúttal bizonytalanabb is a szigorú jognál.¹ Lábady Tamás szintén az érdekkonfliktusok egyéniesítő módszerének nevezi a méltányosságot az igazsághoz vezető jogalkalmazás egyik eszközeként.² Lábady egy másik művében úgy tekint a méltányosságra, mint az absztrakt norma alkalmazásának az eszközére, a bírói jogalkalmazás rugalmasságát biztosító szabályára. Álláspontja szerint a „méltányosság szubtilis (árnyalt) eszméje és a jogalkalmazás elválaszthatatlan szimbiózisban (összefonódásban) állnak egymással, vagyis a polgári bíró csak a méltányosság eszmevilágában képes gondolkodni és ítélni.”³

Az új Ptk. kodifikációs munkálatai során nem készült részletes kutatás a méltányosság és az új polgári jogi szabályozás viszonyáról és jelentőségéről.⁴ Ennek ellenére az elkészült törvénykönyvben számos helyen közvetlenül, vagy közvetve találkozhatunk a méltányosság jelenlétével. Így például, ha a *joggal való visszaélés* jogszabály által megkívánt nyilatkozat megtagadásában áll, és ez a magatartás nyomós közérdeket vagy *különös méltánylást érdemlő magánérdeket* sért, a bíróság a nyilatkozatot ítéletével pótolhatja, feltéve, hogy az érdeksérelem másképpen nem hárítható el.⁵ A *kártérítési kötelezettség terjedelme* tekintetében a bíróság különös méltánylást érdemlő körülmények fennállása esetén a kártérítés mértékét a teljes kárnál alacsonyabb összegben is meghatározhatja.⁶ A termékfelelősség esetében azonban erre nincs lehetőség.⁷ Találás esetében, ha a talált dolog nagyobb értékű, és annak tulajdonjogát a találó nem szerzi meg, a találó *méltányos összegű találódíjra* jogosult, ha mindent megtett annak érdekében, hogy a tulajdonos a dolgot visszakaphassa. A találódíj a találótársakat egyenlő arányban illeti meg.⁸ A közös tulajdon megszüntetése körében a közös tulajdon tárgyait vagy azok egy részét – ha ez a tulajdonostársak körülményeire tekintettel indokolt – megfelelő ellenérték fejében a bíróság egy vagy több tulajdonostárs tulajdonába adhatja. Ehhez a tulajdonjogot megszerző tulajdonostárs beleegyezése szükséges, kivéve, ha a bíróság a közös tulajdonban álló ingatlanrészt az abban lakó tulajdonostárs tulajdonába adja, és *ez nem sérti a benne lakó méltányos érdekeit*.⁹ *Méltányos* haszonbérmeiséklést vagy haszonbér-elengedést igényelhet a haszonbérelő arra az évre, amelyben elemi csapás vagy más rendkívüli esemény miatt az átlagos termés kétharmada sem termett meg.¹⁰ A többiek közös károkozása során a bíróság mellőzheti az egyetemleges felelősség alkalmazását, ha a károsult a kár bekövetkeztében maga is közrehatott, vagy ha az *rendkívüli méltánylást érdemlő körülmények fennállása miatt* indokolt. Az egyetemleges felelősség alkalmazásának mellőzése esetén a bíróság a károkozókat magatartásuk felróhatósága arányában, ha ez nem megállapítható,

1 Szladits Károly: *A magyar magánjog vázlata*, Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata (1937) 42-44.

2 Lábady Tamás: Alapelvek. In: Csehi Zoltán (szerk.): *Az új Polgári Törvénykönyv kommentárja*, Budapest, Menedzser Praxis Kiadó (2014) 4:4. §.

3 Lábady Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*, Budapest–Pécs, Dialóg Campus (1997) 230.

4 Csehi Zoltán: Méltányosság és az új Polgári Törvénykönyv. In: *Tanulmányok a 65 éves Lenkovic Barnabás tiszteletére*, Budapest–Győr (2015) 26.

5 Ptk. 1:5. § (2) bekezdés.

6 Ptk. 6:522.§ (4) bekezdés.

7 Ptk. 6:559.§ (1) bekezdés.

8 Ptk. 5:62. § (1) bekezdés.

9 Ptk. 5:84.§ (1) bekezdés.

10 Ptk. 6:352.§ (2) bekezdés.

közrehatásuk arányában marasztalja. Ha a közrehatás arányát sem lehet megállapítani, a bíróság a károkozókat egyenlő arányban marasztalja.¹¹ A kötelesrész alapjának számítása során a hagyaték tiszta értékét, valamint az örökható által élők között bárkinek juttatott ingyenes adományok juttatáskori tiszta értékét kell figyelembe venni. Amennyiben azonban valaki számára az ingyenes adománynak a juttatáskori értéken való számításba vétele *súlyosan méltánytalan*, a bíróságtól kérheti a körülmények figyelembevételével vett más érték megállapítását.¹²

A MÉLTÁNYOSSÁG ÉS A GYENGÉBB FÉL VÉDELMEK ALAPELVE

Külön alapelvként nevesíti azonban a Ptk. Családjogi Könyve a méltányosság és gyengébb fél védelmének elvét. A házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény (Csjt.) külön nevesítve, a házastársak vagyoni viszonyainak rendezése körében tartalmazott szabályt a méltányosságra.¹³ A méltányos rendezés elvének azonban valamennyi családjogi jogviszonyban érvényesülnie kell, hiszen a családi viszonyok rendezése során fordulhat elő leginkább, hogy a jog betűjéhez való szigorú ragaszkodás méltánytalansághoz vezethet. A méltányosság hangsúlyozásának hátterében az áll, hogy a családi kapcsolatok bonyolult szövedékébe a jogalkalmazó nehezen lát bele, és a bizonyítás is nehezebb, mint az üzleti élet viszonyaiban.¹⁴

Kőrös András kiemeli azonban, hogy a méltányosság alkalmazásának is megvannak a maga határai:

- a méltányosság csak *kivétel* lehet a „szigorú jog” alkalmazása alól;
- a méltányosság alkalmazása során *az eset összes egyedi körülményeit* a maguk teljességében kell értékelni, mert az egyik fél javára gyakorolt méltányosság nem vezethet a másik féllel szemben méltánytalansághoz (mivel ez ellentmondana a méltányosság érdekeket kiegyenlítő funkciójának);
- a méltányosság alkalmazhatóságára a jogszabálynak kell felhatalmazást adnia;
- a méltányosságnak a *bíró kezébe adott eszköznek* kell lennie, aki hivatásánál és az eljárásjog által biztosított lehetőségeinél fogva képes az alkalmazáshoz szükséges tényállás felderítésére és a szembenálló érdekek mérlegelésére.¹⁵

Mint ahogyan arról már volt szó, a Csjt. kizárólag a vagyoni igények rendezésénél szólt a méltányosság alkalmazásáról. Ennek értelmében a bíróságnak kellett gondoskodnia arról, hogy a közös vagyon megosztása során egyik házastárs se jusson méltánytalan vagyoni előnyhöz. A házassági vagyoni jogi ítélezésben a méltányosság olyan korrekciós rendező elvként szerepelt, amely kivételes esetekben ugyan, de alkalmas volt arra, hogy a házassági vagyoni jogban a nem vagyoni szempontok érvényesülését elősegítse. A méltányosság szabályainak alkalmazása azonban eltérően jelentkezett a családjogban attól függően,

11 Ptk. 6:524.§ (2) bekezdés.

12 Ptk. 7:80.§ (2) bekezdés.

13 Csjt. 31. § (5) bekezdés.

14 A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 4:4. § indokolása.

15 Kőrös András: A méltányosság a házassági vagyoni jogban, *Bírák Lapja*, 1999/3. 13-14.

hogy a felek vagyoni viszonyaikat *szerződésben* (házassági vagyoni szerződés, közös vagyon megosztása vagy megtérítési igényekről való rendelkezés) rendezték-e vagy sem. A bírói gyakorlatban csak *kivételes esetben* és csak akkor kerülhetett sor a méltányossági szabály alkalmazására, ha a szerződés valamilyen kérdést nem egyértelműen, vagy nem teljes körűen rendezett, és a bíróságnak kellett a szerződés értelmezésével, illetve a hiányosságok pótlásával a jogvita rendezésének módját megtalálnia. A méltányossági klauzula alkalmazása azonban ezekben a kivételes esetekben is a szerződés teljesítését kellett szolgálja, vagyis annak határt szabott a felek szerződési akarata és a szerződés célja.¹⁶ Ez a szemlélet véleményünk szerint ugyanúgy alkalmazható a 2013-as Ptk. hatályba lépését követően is, függetlenül attól, hogy a méltányos elbírálás elve külön alapelvként került nevesítésre a Családjogi Könyv elején.

Mindezek alapján a házassági vagyoni szerződésben foglaltaktól a bíróság méltányossági alapon általában továbbra sem térhet el. Miután a házassági vagyoni szerződés lényege, hogy a felek részben vagy egészben eltérnek az 1/2-1/2 arányú házastársi közös szerzés vélelmétől, a bírói gyakorlat értelmében a házassági vagyoni szerződés körében a méltányossági szabály alkalmazására csak egészen kivételes esetben kerülhet sor.¹⁷ A házassági vagyoni vagy a közös vagyont megosztó szerződés érvénytelensége – egyéb érvénytelenségi ok hiányában – nem állapítható meg azon az alapon, hogy a vagyoni igények, kérdések rendezése vagy a közös vagyon megosztása során az egyik házastárs sem juthat méltánytalan vagyoni előnyhöz. A felek érvényes szerződésével szemben a méltányossági klauzula a bíróságot nem kötelezi arra, hogy érvénytelenségi ok hiányában a szerződés érvénytelenségének megállapításával biztosítsa az arányosságot és a méltányosságot, különösen, ha az eset egyedi szempontjait a felek a szerződési akaratuk kialakításánál már figyelembe vették. A méltányossági szabály alkalmazására tehát csak kivételesen, így akkor kerülhet sor, ha a szerződés valamilyen kérdést nem egyértelműen vagy nem teljes körűen rendez.¹⁸

Az, hogy a házastársi közös vagyon megosztása a Polgári Törvénykönyv rendelkezéseinek alkalmazása esetén méltánytalan vagyoni előnnyel, illetve hátránnyal járna-e, és hogy ennek kiküszöbölése miként történjék, valamennyi vagyontárgy számbavétele, a kölcsönös megtérítési igények tisztázása és a felek vagyoni illetőségének megállapítása alapján dönthető el.¹⁹

A házassági életközösség megszűnésével megszűnik a házastársi vagyoni közösség is, ami legkésőbb a házasság felbontásával maga után hozza a közös vagyon megosztása iránti mielőbbi igényérvényesítést. A vagyontárgyak szétosztásának alapvető kérdése, hogy melyik vagyontárgy melyik házastársé legyen, illetve a még fennálló tartozásokat a házastársak a továbbiakban miként viseljék. Elsődlegesen a felek egyező

¹⁶ BDT2010. 2269.II.

¹⁷ BH2011. 337.II.

¹⁸ BH2001. 278. - EBH2001. 530.

¹⁹ BH1994. 254.

akarattnyilatkozatának van jelentősége, azonban, ha ez mégsem történik meg, a bíróságnak az eset összes körülményei alapján kell döntenie, a célszerűség (okszerű gazdálkodás), az arányosság (mindkét házastárshoz kerüljenek lehetőleg értékálló vagyontárgyak és elhasználandó dolgok is) valamint a méltányosság figyelembevételével. A szerződésen kívüli házassági vagyoni jogi kérdések méltányos elbírálásának leggyakoribb területei az alábbiak.

a) A vagyoni jellegű szempontokon belül az *egyéniesség elve* nyer értelmezést akkor, amikor a *közös vagyon megszerzésében a házastársak nem egyenlő arányban vesznek részt*. A kialakult bírói gyakorlattal egyetértve, a vagyoni igények elbírálása során – *méltányossági alapon* – *nem lehet eltérni a vagyonszaporulat egyenlő arányú megosztásától*, hiszen ez a házasság elsődleges vagyoni jogkövetkezménye az élettársi vagyonszerzéssel szemben. Emiatt nem lehet érdemi jelentősége annak, hogy az egyik házastársnak jóval nagyobb volt a keresete, mint a másiknak, vagy hogy a házassági életközösség alatt csak az egyik házastárs végzett kereső tevékenységet, és ezáltal jobban kivette a részét az anyagi és egzisztenciális biztonság megteremtésében, mint a másik. Különösen igaz ez akkor, ha az egyik házastárs a háztartás vezetésében és a gyermeknevelésben vállalt hosszú évekig jóval többet, mint a másik házastárs, sokszor éppen azért, hogy a másik zavartalanul építhesse sokkal jobban jövedelmező karrierjét. Természetesen előfordulhatnak olyan rendkívüli esetek, amikor a vagyomelosztás az általánostól eltérően alakulhat.

b) A méltányosság alkalmazása szintén fontos szempont a *megtérítési igények elbírálása* területén, különösen olyankor, amikor *mindkét házastársnak van jelentősebb értékű különvagyon*, amelyet a házastársak az együttélésük alatt felhasználnak vagy hasznosítanak. Egy ilyen ügyben a Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy a házastársi vagyonszaporulat időszakában a különvagyon ingatlanok hasznosítása szempontjából azonos megítélés alá esik a bérbeadás, amely tényleges vagyonszaporulatot eredményez, valamint a házastársak alapvető lakásszükségletének kielégítésére szolgáló közös használat, ami a bérleti díjjal azonos értékű, a közös vagyont gyarapító megtakarítást jelent.²⁰ A méltányosság alkalmazása azonban nem vezethet a különvagyon ráfordítás mellőzéséhez.²¹

c) A méltányos elbírálás fontos területe – amennyiben az időközben bekövetkezett indokolatlan arányeltolódások megakadályozására szolgál – a *felek (házastársak) vagyoni és egyéb életviszonyainak a megváltozása*. Különösen igaz ez az értéküket folyamatosan veszítő vagyontárgyakra, valamint a *különadósság közös-, vagy közös adósságnak az egyik házastárs által történő egyedüli törlesztésével kapcsolatban felmerülő értékváltozásokra*. Az adósságok törlesztéséből eredő követelés egyértelműen kötelmi igényként jelentkezik, ezért, ha a házasságkötést megelőzően az egyik házastárs által megvásárolt ingatlan vételárának egy részét már a házasság fennállása alatt közösen törlesztik, a másik házastárs

²⁰ BH1994. 599.

²¹ Csúri Éva: A házastársak jogai és kötelezései. In: Sári Péterné Vass Margit (szerk.): *A Családjogi Törvény magyarázata*, Budapest, KJK-KERSZÓV (2002) 652-654.

javára nem keletkeztet dologi jogi igényt, azaz ingatlan-nyilvántartáson kívül szerzett tulajdonjog megállapítása helyett kizárólag kötelmi igény érvényesítésére ad lehetőséget.²² A törlesztésből eredő megtérítési igény elbírálása során azonban a bíróságnak a felek méltányos érdekeire tekintettel van arra lehetősége, hogy a kötelmi jogcímen *fennálló követelés a törlesztett összegnél magasabb mértékben kerüljön kielégítésre.*²³ Az ingatlant terhelő közös tartozások huzamosabb időn át történő egyedüli teljesítése esetén a bíróság a törlesztő házastárs javára a törlesztett összegnek a Ptk-ban meghatározott összegű törvényes kamatát is elszámolhatja.²⁴

d) Különösen fontos méltányossági szempont a *közös kiskorú gyermek érdekének közvetlen, illetve közvetett figyelembe vétele* az ítélezés során. Ebbe a körbe tartozik, hogy a gyermeknek vásárolt, illetve a gyermek személyes használatára szolgáló tárgyait, bútorait indokolt a vagyonmegosztásnál a vagyonleltárból kihagyni, illetve figyelmen kívül hagyni. A gyermek megfelelő neveléséhez, tartásához szükséges egyéb vagyontárgyak tekintetében pedig fokozottan szükséges a méltányosság alkalmazása. Szintén a közös kiskorú gyermekre tekintettel indokolt a volt közös lakáson fennálló közös tulajdon megszüntetése esetén a megváltási ár megállapításánál a bentlakás forgalmi értéket csökkentő hatását nem kizárólagosan a közös kiskorú gyermekkel a lakásban maradó volt házastársra terhelni.²⁵

Annak ellenére, hogy a méltányosság a családjog általánosan érvényesülő alapelvévé nőtte ki magát, a CSJK továbbra is nevesít olyan esetköröket, ahol az adott eset *különös méltánylást érdemlő körülményeinek megvalósulása során* lehet alkalmazni a törvényben meghatározott kivételes jogkövetkezményeket.

a) A *volt házastárs tartási igényének* az az elvi alapja, hogy a házasság a családjog alapintézménye, amelyet alkotmányos védelem övez. A házasság felelőssége egymás iránt a házasság felbontását követően sem szűnik meg teljesen, ezért a házastárs volt házastársáról is köteles anyagilag gondoskodni, ha az a tartásra rászorul. Nyilvánvaló azonban, hogy kevésbé lehet elvárni a volt házastárral szembeni szolidaritást a házassági életközösség megszűnését követő hosszabb idővel, tehát akkor, amikor a valóságos együttélés már évekkel korábban megszűnt, mint ahogy a volt házastárs rászorultsága a tartásra bekövetkezett, valamint akkor is, ha az együttélés igen rövid ideig tartott és a házasságból gyermek sem született. A Csjt. az első esetre azt a korlátozást tartalmazta, hogy ha a volt házastárs a tartásra a *házasság felbontását* követő öt év eltelte után vált

22 Egységes a bírói gyakorlat abban, hogy az a körülmény, miszerint a vételárhátralék kiegyenlítésére a házassági életközösség fennállása alatt került sor, nem változtat a tulajdonszerzésen és azon a tényen, hogy a tartozás az alperes ingatlanát terhelő külön adósság volt. Ha a házasságkötéskor fennálló vételárhátralék a fentiek értelmében az alperes külön adóssága volt, annak esetleges közös kifizetése nem keletkeztetett dologi jogi igényt a felperes számára. Következésképpen a felperes az ingatlanok ebben a részében házastársi vagyontársaság jogcímen nem szerezhette meg ingatlan-nyilvántartáson kívül tulajdonjogot. BH2012. 222. Lásd még BH2003. 323. számú eseti döntéseket.

23 BH1998. 178.; BH1998. 232.

24 BH1997. 74.

25 Kőrös András: A házastársak jogai és kötelezettségei. In: Kőrös András (szerk.): *A családjog kézikönyve 2007 I. kötet*, Budapest, HVG-ORAC, 4. átdolgozott kiadás (2007) 303-307.

rászorulttá, volt házastársától csak különös méltánylást érdemlő esetben követelhetett tartást. A Ptk. az öt éves határidő kezdetét az életközösség megszűnésének időpontjához köti, mivel a házasság tartalmát, amelynek alapján a volt házastárs anyagi támogatása elvárható, az életközösség fennállása adja. Ha a házastárs vagy a volt házastárs a tartásra a házassági életközösség megszűnését követő öt év eltelte után válik rászorulttá, tartást *különös méltánylást* érdemlő esetben követelhet. Ilyen nyomós, különös méltánylást érdemlő körülménynek ítélte a Pécsi Ítéltábla a házasság felbontását követő hosszú ideig – mintegy tizenkilenc évig – tartó élettársi kapcsolatot és négy közös gyermeknek e családban való felnevelését, amely a volt házastárs tartási kötelezettségét – az egyéb feltételek fennállása esetén – a házasság felbontását követő öt év eltelte után is megalapozta.²⁶ Az egy évnél rövidebb, gyermektelen házassági életközösség esetén a volt házastársat rászorultsága esetén is csak az életközösség időtartamával egyező időre illeti meg a tartás.²⁷ A bíróságnak azonban ebben az esetben is lehetősége van arra, hogy *különös méltánylást* érdemlő esetben a szabálytól eltérjen.²⁸ Pl. egy családi háttérrel nem rendelkező, súlyos betegséggel küzdő tartást igénylő volt házastárs esetén, ahol a tartásra kötelezhető házastársnak a tartás különösebb anyagi megterhelést nem jelent.

b) Szintén az érintett volt házastárs méltányolható magánérdeke jut szerephez a házastársi lakáshasználat során. *Az egyik házastárs kizárólagos jogcíme alapján lakott lakás használatának rendezése alkalmával* a házasság felbontása vagy az életközösség megszűnése esetén a bíróság ezt a házastársat jogosítja fel a lakás további használatára. Az adottságainál fogva arra alkalmas lakás osztott használatát is elrendelheti azonban a bíróság akkor, ha a lakáshasználatra jogosult kiskorú gyermekek legalább egyike feletti szülői felügyeleti jog gyakorlását a másik házastársnak biztosította, vagy a lakás elhagyása a másik házastársra nézve – a házasság időtartama és e házastárs körülményei alapján – *súlyosan méltánytalan lenne*.²⁹ Ilyen lehet az a körülmény, amikor a lakás elhagyására kötelezhető félnek sem anyagi, sem családi körülményei alapján nincs lehetősége az elköltözésre, vagy ha korábbi lakását, bérleményét a házasság érdekében áldozta fel.³⁰

c) A Ptk. a magyar jogban teljesen új jogintézményként szabályozza az élettársaknak egymással szemben fennálló *tartási kötelezettségét* a kapcsolat (életközösség) megszűnése esetén. A tartáshoz való jognak az a kiindulópontja, hogy valamiféle védettséget kell biztosítani az élettársnak, ha legalább egy évig együtt éltek és a kapcsolatból gyermek született. Az életközösség megszűnését követő *egy év után* tartást csak *különös méltánylást érdemlő esetben* követelhet a volt élettárs.³¹

26 BDT2011. 2539.

27 Csehi: i. m. 29.

28 Ptk. 4:29. § (2)-(3) bekezdés.

29 Ptk. 4:83. §.

30 Barzó Tímea: Házassági vagyoni jog. In: Csehi Zoltán (szerk.): *Az új Polgári Törvénykönyv kommentárja*, Budapest, Menedzser Praxis (2014) 4:83. §, 2. margószám.

31 Ptk. 4:86.§ (2) bekezdés.

d) Az *élettársak közötti törvényes vagyoni rendszer* érvényesülése során, az élettársak az élettársi kapcsolat teljes ideje alatt önálló vagyonszerzőnek minősülnek, az életközösség megszűnésekor azonban bármelyik fél követelheti a másiktól a kapcsolat fennállása alatt keletkezett vagyonszaporulat megosztását. A vagyonszaporulat megosztásakor a rendező elv a *felek szerzésben való közreműködése*, azaz a felek között az együttélés alatt szerzett vagyonszaporulatot a vagyonszerzésben való közreműködés arányában, elsősorban természetben kell megosztani. A közreműködés arányának meghatározása a bíróságok feladata, ami komoly bizonyítási nehézségeket fog okozni a gyakorlatban. A méltányos vagyonrendezés és a gyengébb fél érdekének alapvető szintű védelme érhető tetten azon a törvényi rendelkezésen, miszerint a vagyonszerzésben való közreműködésnek minősül a *háztartásban, gyermeknevelésben és a másik élettárs vállalkozásában végzett munka*. Ha nem állapítható meg a felek között a közreműködés aránya, akkor *egyenlőnek* kell tekinteni, kivéve, ha bármelyik félre nézve az egyenlőség méltánytalan vagyoni hátrányt jelentene.³²

e) A Családjogi Könyv a *tartásdíj formáját* illetően egységesíti a rokontartás és a gyermektartásdíj szabályait: az utóbbi esetben is mellőzi a tartásdíj százalékos megállapításának lehetőségét és általános érvénnyel mondja ki, hogy a tartásdíjat *határozott összegben kell megállapítani*. Nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy a százalékos marasztalás –különösen olyan esetekben, amikor a tartásdíj fizetési kötelezettség előreláthatólag hosszabb időn keresztül áll fenn–, a jogosult (elsősorban a kiskorú gyermek) érdekeit szolgálja: tartósan és kiszámíthatóan biztosítja a kötelezett jövedelmének növekedésével arányos tartásdíjat. Ezért a határozott összegben megállapított tartásdíj valamiféle automatikus emelkedésének biztosítására a jövőben is szükség van. Ellenkező esetben nemcsak a jogosultak méltányos érdeke sérülne, hanem a tartásdíj felemelése iránti perek jelentős megszorodásával kellene számolni. A Ptk. ezért kimondja, hogy a tartásdíjat határozott összegben kell megállapítani, de a bíróság indokolt esetben úgy rendelkezhet, hogy a tartásdíj évente a következő év első napjától a Központi Statisztikai Hivatal által közzétett éves fogyasztói árindex mértékével –külön intézkedés nélkül– módosul.³³ Az indexálás alapvető feltétele, hogy annak aránya hivatalosan, mindenki számára hozzáférhetően közzé legyen téve és az végrehajtható is legyen. A fogyasztói árindex emelkedése egyértelmű képet mutat arról, hogy a jogosult kiadásai, indokolt szükségletei növekednek. A bírói gyakorlat szerint az infláció akkor ad alapot a gyermektartásdíj felemelésére, ha a gyermek szükségleteinek emelkedésével párosul és a felemelt összeg megfizetése a kötelezett szülő részére – átlag feletti jövedelmi- és vagyoni viszonyai folytán – lényeges többletterhet nem jelent.³⁴

³² Ptk. 6:516.§ (3) bekezdés.

³³ Ptk. 4:207. §.

³⁴ BH2007. 257.

A méltányos rendezés elvének azonban a CSJK értelmében *valamennyi családjogi jogviszonyban* érvényesülnie kell, hiszen a családi viszonyok rendezése során fordulhat elő leginkább, hogy a jog betűjéhez való szigorú ragaszkodás méltánytalansághoz vezethet. „A méltányosság alkalmazása lehetőséget biztosít a bíró számára, hogy erkölcsi tartalommal töltsen meg az ítéletét, és a jogszabály szigorú rendelkezéseinek alkalmazásától az igazságtalan eredmény kiküszöbölésével eltérjen. A családjogi ítélkezés fontos kiegészítő elve.”³⁵

Szorosan összefügg a méltányossággal az érdekei érvényesítésében *gyengébb fél védelme*.

A magánjog utolsó ötven évnyi fejlődésének egyik legfontosabb eszmei áramlatát az ún. „gyengébb fél” védelme körüli viták képezik. A probléma magját az a felismerés jelenti, hogy a *magánjogi szabályozás* alapvető módszertani kiindulópontjában és részleteiben is *egyenlőnek tekintette* a – gazdasági, szociális, képzettségi stb. szempontból – *gyakran távolról sem egyenlő társadalmi lehetőségekkel rendelkező jogalanyokat*. Vékás Lajos szerint a magánjognak kevés eszköze van a szociális egyenlőtlenségek kiigazítására. Túl a jogi szabályozás közös problémáján, a *jog általános érvénye és az eldöntendő eset egyedi konkrétsága közötti ellentmondáson* a magánjogban azért nehéz a szociális szempontú korrekcióra módot találni, mert „a magántulajdonosok viszonyainak rendezésénél a kiinduló elv csak az egyenjogúság és a mellérendeltség lehet.” Másrészt magának az ún. gyengébb félnek – bármely definíció szerint megmaradó – pontatlansága és erősen viszonylagos volta miatt is igen körültekintően kell eljárni az elv érvényesülése érdekében.³⁶

Ez az elvárás a családjogban inkább a *koránál, egészségi állapotánál, lehetőségeinél fogva segítségre szoruló, kiszolgáltatott fél* helyzetének megfelelő figyelembe vételét jelenti. Amennyiben azonban a felek – különösen családjogi jellegű vagyoni – viszonyaikat szerződéssel (házassági vagyoni szerződés, közös vagyon megosztása körében kötött szerződés, tartásdíj megváltásáról szóló megállapodás stb.) rendezték, akkor a szerződési szabadságot, mint a magánjog egyik alapvető pillérét csak abban az esetben és csak annyiban indokolt korlátozni akár a gyengébb fél érdekében is, ahol és amennyiben ez a „szociális igazságosság” követelménye érdekében elengedhetetlenül szükséges.

35 Sebestény Tamás: A méltányosság a családjogban, *Családi Jog*, 2003/3-4. 30-31.

36 Vékás Lajos: Új irányok a magánjogtudományban, *Magyar Tudomány*, 2007. december [Elérhető: <http://www.matud.iif.hu/07dec.html> (letöltés dátuma: 2017. július 14.).] Mint vélelmezhetően „gyengébb fél” részestül fokozottabb védelemben a munkavállaló munkaviszonyban, vagy a fogyasztó a fogyasztói szerződések körében, de hasonló módon érvényesül a „gyengébb fél” védelme az általános szerződési feltételekkel kötött ügyletek esetén is.

ÖSSZEGZÉS

Lényegében mind a méltányosság, mind a gyengébb fél védelme, mint egymással szorosan összetartozó alapelvek azt kívánják kifejezésre juttatni, hogy a családjogi jogvitákban a jogalkalmazónak törekednie kell a viták kulturált, lehetőség szerint minden érintett félnek megbékélést hozó rendezésére. A családjogi jogvitákban felmerülő élethelyzetek rendkívül sokszínűek és változatosak, az érintettek helyzete és életkörülményei sajnálatos módon nem egyszer igen drámai, sőt olykor még tragikus színezetet is öltenek. Ezekre az egyedi körülményekre adott esetben a bírói jogalkalmazásnak kell megfelelően reagálnia „a jog igazságossága” elérésének az érdekében. Hiszen a törvény általánossága és az eset egyedisége közt feszülő távolságban születik a méltányosság, amely válasz az egyedire nem alkalmazható vagy igazságtalanságot eredményező általános szabály alkalmazására.³⁷

37 Peschka Vilmos: *Az etika vonzásában*, Budapest, Akadémiai (1980) 67.

YURIY BOSHYTSKYI

*Rector of the Kyiv University of Law of the National Academy of Sciences of Ukraine
professor, Honorary lawyer of Ukraine*

INNOVATIVE PROSPECTS OF UKRAINE IN THE AREA OF INTELLECTUAL PROPERTY

This article has been dedicated to the 65th anniversary of Prof. Csécsy György, who is a unique personality for Kyiv University of Law of the NASU. Due to his efforts there is a long-term collaboration in the field of higher legal education and research activity between the faculty of the state and law of the University of Debrecen (Hungary) and our university. Prof. Csécsy György has contributed to organization of common scientific conferences, round tables which are a great opportunity for our students and lecturers to enrich their spiritual, cultural professional experience as well as unforgettable communication with students and colleagues from Hungary. We are pleased to publish scientific papers of Prof. Csécsy György in the area of civil law and intellectual property. His monograph „Protection of intellectual property in the Hungarian law” has been published in Ukraine. This edition was the first in the series of the translated editions of our university concerning the research of foreign legislation in the field of law. Showing deep respect and honour, the academic staff of Kyiv University of Law of the NAS of Ukraine heartily expresses congratulations to Professor Csécsy György on the occasion of his anniversary wishing him further development, peace and many years of healthy life.

Intellectual property has always been and remains one of the basic and necessary elements of the development of a society and progress of humanity on the whole. The increase of its value as a driving force of understanding and creation of tangible welfare has featured the economic, social and cultural development of the countries all over the world. By virtue of its nature being not politicized sphere, intellectual property has considerable influence

on international relations on the whole, as well as the relations of separate countries and regional groups. The demand for intellectual activity is constantly increasing as a result of significant increase in value of intellectual activity, especially its results for socio-economic development of any society. It often becomes the object of wrongful acts, abuse, unauthorized use, that is why it requires a reliable and effective legal protection. Strengthening of legal protection of intellectual property is also necessary because intellectual activity, as we can see on the example of economically developed countries, mostly will determine the strategy and tactics for social and economic development of a country. Not manufacturing and production but science, culture and technologies will be the most important areas. A concept „culture” should be understood in its broadest sense - education, culture of behavior, scientific and technical level of production, literature, art and many other parts that determine the level of civilization of any society. The level of culture determines a mindset, attitude, moral principles and other human values of both society on the whole and every separate individual. So, culture in its broadest sense forms the spiritual world of society and every separate individual.

Development of the national system of protection of intellectual property in the context of Ukrainian integration into European community is considered an important part of its protection. National strategy of the development of intellectual property has been approved in Ukraine for the period until 2020¹, which determines general priorities and prospects of development of the National system of intellectual property, in particular, its aim, strategic directions and main tasks which should be basic in implementation of government policy in the area of intellectual property.

At the same time, there are quite a lot of unsolved problems left by its predecessor - Concept of state development in the area of legal protection of intellectual property for the period of 2009-2014², that was approved by the decision of Board of the State Department of Intellectual Property (Protocol from March, 11, 2009 № 11) aimed to determine the ways of further development and improvement of the state system of legal protection of intellectual property which priorities are to provide legal persons and private individuals with complete, timely, qualified acquisition and protection of intellectual property rights in accordance with international regulations and standards.

They include providing of reliable guarantees of legal protection of intellectual property which is the inalienable feature of the state system of any civilized country.

For that there is sufficient legal background: provisions of Constitution of Ukraine (art. 41, 54), regulations of the Civil Code of Ukraine (Book IV „Right of intellectual property”), Economic, Criminal, Customs Codes of Ukraine, Ukrainian Administrative

1 *National strategy of the development of intellectual property has been approved in Ukraine for the period until 2020*, // <http://sips.gov.ua/ua/project-ip-strategy> 28 08 2014.

2 *Concept of state development in the area of legal protection of intellectual property for the period of 2009-2014*// http://sips.gov.ua/i_upload/file/konts9-14.doc.

Code. In Ukraine there are specific laws regulating the area of intellectual property: „Law of Ukraine on Protection of Rights on Inventions and Useful Models”³, „Law of Ukraine on Protection of Rights on Industrial Prototypes”⁴, „Law of Ukraine on the protection of rights in trademarks and service marks”⁵, „Law of Ukraine on Protection of Rights for Sorts of Plants”⁶, „Law of Ukraine on Protection of Rights to Indication of Goods Origin”⁷, „Law of Ukraine on Protection of Rights to the Topography of Integral Micro Schemes”⁸, „Law of Ukraine on Copyright and Related Rights”⁹, „Law of Ukraine on Economic Competition protection”¹⁰, „Law of Ukraine on Distribution of Copies of Audiovisual Works and Phonograms”¹¹, „Law of Ukraine on Government Control of Activity of Legal Entities, Related to the Production, Export, Import of Disks for the Laser Systems”¹². There is a variety of other regulations. In Ukraine there are special bodies providing protection in the area of intellectual property.

There is a strong legal base that meets international requirements and standards. Also there is the necessary infrastructure as well as law-enforcement mechanism. National strategy of intellectual property of Ukraine for the period until 2020 requires firstly, improvement of Ukrainian legislation in the field of intellectual property taking into account the gained experience, including the experience of other countries, and also the latest updates and modern trends in the outlined area, aimed to create maximum favorable legal, organizational and economic conditions for legal persons and private individuals in relation to acquisition, application and protection of intellectual property rights.

Secondly, improvement of protection of intellectual property rights (system and application) in order to improve the efficiency of the procedures, aimed to prevent, detect and stop infringements of rights on the objects of intellectual property and punishments, used to punish such offences; strengthening of technical base and development of scientific-technical potential of the interested ministries and departments; strengthening the role of intellectual property in all spheres of activity which take place on the

3 *Law of Ukraine On Protection of Rights on Inventions and Useful Models.* (The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine) 1994/7. 32. // <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3687-12>.

4 *Law of Ukraine On Protection of Rights on Industrial Prototypes.* (The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine) 1994/7. 34. // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3688-12>.

5 *Law of Ukraine on the protection of rights in trademarks and service marks.* (The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine) 1994/7. 36. // <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3689-12>.

6 *Law of Ukraine on Protection of Rights for Sorts of Plants.* (The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine) 1993/21. 218. // <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3116-12>.

7 *Law of Ukraine on Protection of Rights to Indication of Goods Origin.* (The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine) 1999/32. 267. // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/752-14>.

8 *Law of Ukraine on Protection of Rights to the Topography of Integral Micro Schemes.* (The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine) 1998/8. 28. // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/621/97-%D0%B2%D1%80>.

9 *Law of Ukraine on Copyright and Related Rights.* (The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine) 1994/13. 64. // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>.

10 *Law of Ukraine on Economic Competition Protection.* (The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine) 2001/12. 64. // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>.

11 *Law of Ukraine on Distribution of Copies of Audiovisual Works and Phonograms.* (The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine) 2000/24. 183. // <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1587-14>.

12 *Law of Ukraine on Government Control of Activity of Legal Entities, related to the production, export, import of disks for the laser systems.* (The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine) 2002/17. 121. // <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2953-14>.

territory of Ukraine. Thirdly, forming so called legal culture among Ukrainian citizens in relation to intellectual property, in particular by means of modern mass media. This strategy is formed due to a deep analysis of legislative activity and factors that influence it. There must be analytical editions which present complex analysis of basic trends and directions of development of world community, including Ukraine, Ukrainian society, in the field of state development, economy, science and education. Strategy of innovative development of Ukrainian society today is the development of the latest scientific ideas, development of intellectual sphere, improvement of regulations and mechanisms of state administration in this sphere. An improvement of mechanisms of acquisition of legal protection of intellectual property, improvement of stimulation in this sphere, creation of effective mechanisms for protection of intellectual property rights are still of vital importance. Therefore it is necessary to develop new and effective methods of prevention, counteraction, and investigation of offences in the field of intellectual property, increase of awareness and cultural development of people in this area. In order to achieve this it is necessary to increase the level of education in relation to intellectual property, expand international partnership, collaboration, co-operation in the field of intellectual property. Another important issue is providing a high level of intellectual security, solving the problem of recycling of the objects of intellectual property and also financial, material and technical support for implementation of an innovative model for the development of Ukrainian society as well as national monitoring and assessment of the newest ideas, inventions, noomethods and grid-technologies¹³.

While preparing the strategy of innovative development of the Ukrainian state it is necessary to take into account the problems of globalization that needs theoretical comprehension of tendencies in evolution of legal, cybernetic, psychological and economic science and especially in intellectual property. By far the most topical issues in this context are the following: development of an effective legal and institutional system of protection of intellectual property in Ukraine; necessity of implementation of advanced expertise of Middle-Eastern European countries in the area of intellectual property in a national legislation, and also its harmonization in accordance with the European and world standards.

In the field of the implementation of intellectual property rights there is the problem of the creation of new technologies, innovations based on inventions. In the world 75% of the total economic effect from the production use of inventions is provided by very small number (approximately 3-7%). But 25% of the effect you have to share the 93-97% inventions. The effectiveness of any inventive activity, you can define only by its implementation and the corresponding economic effect. The ratio of the number of developments in progress to completed developments that are resulted in implementing in production is approximately 100/30, i.e. only 30% of the developments are being completely implemented. Unfortunately, today in Ukraine, this percentage is even smaller. Therefore, it is absolutely

13 http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT1009.html.

clear that the State must purposefully act to support the development of the invention and wide implementation of inventions in the production process.

The development of intellectual property in Ukraine, could be influenced through the State support, the proper level of its funding, the popularization of it, an intensified international cooperation in all areas of intellectual activity. An important impact will be provided also by the creation and implementation of appropriate educational programs, improving the regulatory framework, decentralization of powers of the central body of management in the field of intellectual property, technology transfer.

But in addition, you can provide several innovative techniques that are common among the countries of the world. These include business incubators. Business incubators are the organizations that provide the specific conditions and the specially equipped premises and other property to the subjects of small and medium entrepreneurship, starting their activities, with the aim of facilitating the acquisition by them of financial independence. The most important features of business-incubators are: the provision of premises for offices or workshops on the terms of lease prices lower by market and with flexible terms of obtaining additional space on demand. These are the administrative and technical services, consulting/business planning for new and potential entrepreneurs. It is also possible a wide range of other consulting services, technology transfer, proposals for the holding of seminars and trainings. Innovative business incubators could become mediators between the link small and medium business based on inventions and useful models and future investors and the State. As a result it would speed up the development of small enterprises, creation of new jobs, increase revenues to the State budget, etc.

Another, no less effective form of stimulating invention could be called Professorial privileges, according to which the law on the patenting of inventions made by faculty or academic staff member while performing research at the expense of the budget, belonged to these teachers or scholars.

Another important impetus for revitalizing the inventive activity can become a consulting or advisory engineering. Despite the fact that this is a fairly new phenomenon for the domestic entrepreneur in the world practice this type of engineering is widely used taking into account the development of new technologies and innovative solutions.

Engineering is separated into an independent field of activity services the commercial nature of the training and support of the process of production, maintenance and operation of industrial facilities. Engineering can be defined as a complex of services provided on a commercial basis of the feasibility of creating new enterprises, design and operation of production and non-production facilities, the release of new products, improving the management of enterprises, etc.

The provision on the basis of the agreement on the full range of engineering services and supply includes four separate types of engineering services, each of which may be

the subject of an independent agreement. So, consulting engineering is associated mainly with intelligent services for designing objects, construction plans and control over the work. And technological engineering allows us to provide the customer with technology or technologies required for the construction of the industrial facility and its operation.

Advisory or consulting engineering includes carrying out feasibility studies and research related to the overall design; planning and preparation of drawings and cost estimates; preparation of preliminary sketches, project documentation, detailed drawings and specifications; planning and preparation of program funding; preparation of technical specifications for participation in tenders and issuing recommendations, the evaluation of the proposals on the construction of objects; control over construction, manufacturing of equipment, installation, debugging and starting operation of the equipment; issuance of certificates of quality of carried out works, etc.

At every stage of engineering always present Intelligent engineering has to be at every stage of engineering, because without drawings and plans we cannot develop and implement modern technologies and innovations. Consultative engineering can be seen separately from the entire set of engineering services, when the organization commits the different stages of the implementation of the technology of various companies-suppliers.

The questions of codification of the legislation in the sphere of intellectual property common to all intellectual property of objective values remain important. The lack of legislative achievements concerning the legal transfer of „know-how”, the definition of which is mentioned in „The law of Ukraine on State regulation of activities in the field of technology transfer”¹⁴ should be also attributed to the existing problems in the sphere of the gaps in legislation and intellectual property rights.

An agreement on the transfer of know-how has certain similarities with the license agreement. But the significant difference is that the licensing contracts transfere rights to the patented objects, whereas know-how objectively might not be patented.

The law of Ukraine „About scientific and scientific-technical activity”¹⁵, recently adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine has to become the key to the efficient use of the intellectual potential by the Government and will promote innovative prospects of our country in the field of intellectual property. This law creates an effective legal framework for the development of scientific and scientific-technical sphere and convert it into a driving force of innovation progress in Ukraine. It should be noted that the law will also promote the democratization of academic life, accountable to the distribution of funding, and increase the effectiveness of research institutions

14 *The Law of Ukraine «About the government control of activity in the field of transfer of technologies»* (Vidomostiof Verkhovna Rada of Ukraine (VVR) 2006, № 45, cr.434)// <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/143-16>.

15 *The Law of Ukraine «About scientific and scientific-technical activity»* (Vidomostiof Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2016, № 3, cr.25)// <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/848-19>.

Ukrainian science, as the creation of different objects of intellectual property, requires the fastest reforming. Unfortunately, the country performs the best brain drain that is invalid for the prospects of the development of science and economy. The law „About scientific and scientific-technical activity” provides a way of reforming the scientific sphere. Its principles are the decentralization of management science, demonopolization of the sources of its funding and European approaches.

This law allows to initiate reform in the area of science and creation of objects of intellectual property. The reform, which will give hope to young scientists to fulfill themselves in Ukraine and for the benefit of Ukraine, which will abandon bureaucratically outdated Soviet system of science management in favor of creating an effective environment that encourages inventions, the reform which will launch vogue in Ukraine on Science and scientists will turn the beggars into those who create public opinion the consequences of which will be felt in all spheres of life of the country.

Considering all the above, there is also a need to further strengthen the legal culture for the protection of intellectual property rights, raising the general level of training qualified specialists on these issues. This requires a large amount of special theoretical knowledge and practical experience of improving legislation aimed at the protection of the rights of intellectual property, the creation of favorable conditions for the development of a civilized market of these objects. It requires the State to promote the protection of intellectual property rights, the implementation of organizational measures. Co-ordination is required for the implementation of various public authorities, non-governmental institutions and non-governmental organizations, identification of the further ways of the development of the national system of legal protection of intellectual property in Ukraine.

CSAHOLCZI ÉRIKA

PhD hallgató

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Polgári Jogi Tanszék

POLGÁRI JOGI ALAPELVEK ÉRVÉNYESÜLÉSE A TÁRSASÁGI JOGBAN*

BEVEZETÉS

Tanulmányom célja, hogy bemutassam, hogyan érvényesülnek illetve működnek a „közösségi alapjogok” az alkotmányos alapjogok illetve a *polgári jogi alapelvek* a társasági jog területén.

A téma aktuális, hiszen a társasági jog alkalmazásában és alkalmazhatóságában jelentős változást hozott a monista rendszert alkalmazó kodifikáció a polgári jog területén, hiszen a társasági jog az új Ptk. hatályba lépésétől kezdve a Polgári Törvénykönyv részét képezi. Mivel jelen tanulmány az európai társasági formák szempontjából való vizsgálatra helyezi a hangsúlyt elengedhetetlen az Uniós normák összefoglaló hatásának ismertetése, illetve az egyes európai társasági formák rövid bemutatása.

A tanulmány felépítését tekintve, egy szűkülő struktúrát mutat, vagyis az Uniós magánjogi normák meghatározása és a magyar jogrendszerre való hatásának a vizsgálata, a polgári jog és az Alaptörvény kapcsolatának összefüggéseinek ismertetése után jutunk el a polgári jogi alapelvek értelmezéséhez és azoknak a társasági jogban való megjelenésének a vizsgálatához.

* „A tanulmány a jogászképzés színvonalát emelő programok (IX - 14/6/2/2017. iktatószámú szerződés) keretében jött létre.”

1. Az „UNIÓS MAGÁNJOG”

Az európai társasági formák az Európai Unió jogalkotásának „termékei”, ezért tanulmányom elengedhetetlen részét képezi e társasági formák rövid bemutatása, valamint az „Uniós magánjog”, mint fogalom meghatározásának kérdései.

Az Európai Unió magánjogának meghatározása nem könnyű feladat. Általánosan meghatározott fogalomként úgy határozhatjuk meg az Uniós magánjogot, mint az uniós jogrendben megjelenő hatályos normák összességét, melyek a magánjogi jogalanyok közötti jogviszonyokat szabályozzák.¹ Pontosabb fogalom meghatározásához és a megértéshez meg kell különböztetni egymástól a jogszabályok *unifikációját*, vagyis egyöntetűsítését, azt, hogy az adott uniós jogszabályt valamennyi tagállam elfogadja és magáénak ismerje el és rendelkezzen olyan bírósági szervezettel, amely ezeket a normákat a gyakorlatban is biztosítja. A másik fontos szempont *uniformizáció*, vagyis az egységesítés, amelyről akkor beszélhetünk, ha a normát egy szupranacionális jogalkotó szerv bocsájtja ki, ezáltal valamennyi tagállamban elfogadásra kerül, de a tagállamok értelmezésén múlik annak alkalmazása, ilyen típusú normának tekinthetők a rendeletek. Harmadrészt a *harmonizáció* is fontos szempont, mely tipikusan az irányelvek kibocsájtásánál játszik jelentős szerepet, hiszen itt valamennyi tagállam alkalmazza az abban foglaltakat, de az egyes tagállami alkalmazás eltérést mutathat egymástól.² Ha még tovább akarunk menni a fogalom meghatározásában, akkor mindenképp figyelembe kell vennünk az Európai Bíróság uniós jogalkotói és jogalkalmazói szerepét is, mely szintén döntő befolyással bír a tagállamok által alkalmazott magánjog alakulásában, hiszen a döntések kötelező erővel bírnak valamennyi tagra.

Társasági jogi szempontból vizsgálva az Unió elsődleges céljai között szerepel, hogy olyan egységes piac, belső határok nélküli térség jöjjön létre, amelyben többek között a jogi személyek minden korlátozástól mentes mozgása megvalósulhasson.³

„Az integráció előnye, hogy – az erőforrások nagyobb választékához való hozzáférés és a piacellenőrzés hatékonyságának növelése, a szakismeretek fejlesztése és megosztása hatásfokának javulása következtében a végrehajtáshoz szükséges eszköztár egyetlen portfólióba kerülhet, nőhet a társadalmi ismertség, és javulhat a beszámoltathatóság.”⁴

Az integrációnak elsősorban *gazdasági szempontból* való kihívásokkal kellett és kell a mai napig is szembenéznie. Az Európai Unió gazdaságának az egyre erősödő világgazdasági versenyben is helyt kellett állnia. A gazdasági szuperhatalmak elsődleges gazdaságpolitikai célkitűzése a versenyképességük erősítése lett. Az Unió legnagyobb problémája az elégtelen belső kereslet, valamint a gyenge növekedési teljesítmény volt. A külső kihívások tekintetében az Európai Uniónak nincs más esélye, minthogy radikálisan fejlessze a

1 Giannantonio Benacchio: *Az európai Közösség magánjoga*, Budapest, Osiris (2003) 27.

2 Uo. 28.

3 Miskolczi Bodnár Péter (szerk.): *Európai Társasági Jog*, Budapest, KJK-KERSZÖV (2004) 56.

4 Valentiny Pál, Kiss Ferenc László, Nagy Csongor István (szerk.): *Verseny és szabályozás*, Budapest, MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet (2013) 33-55.

tudásalapú gazdaságot és növelje gazdasági teljesítményét.⁵ A legfontosabb gazdasági cél, vagyis a négy alapszabadság – az áruk, a tőke, a szolgáltatás, valamint a munkaerő szabad áramlása. Komoly gátló tényező a tagállami kompetenciába tartozó reformok számon kérhetősége, mivel ezen a területen a siker nagymértékben függ a tagállamok kormányainak hozzáállásától.⁶

2. EURÓPAI TÁRSASÁGI FORMÁK

Az európai társasági formák kialakulásának és működésének alapja a fent említett normák közül a rendelet, hiszen ezen „uniós aktus” eredményeként jöttek létre. A tanulmány most következő szakaszában, röviden, néhány szóban ismertetem a meglévő társasági formákra vonatkozó alapszabályokat. Bővebb, részletszabályokat nem kívánok most bemutatni, mivel nem ez a célja a dolgozatnak.

Az Európai Unió társasági joga több éves előkészítő munka után jutott el oda, hogy egy hosszú jogharmonizációs folyamatot követően, – melynek eredményei a társasági jogi irányelvek – létrejöjjenek az európai gazdasági társaságok, vagyis a szupranacionális társasági modellek, melyek a rendeleti jogalkotás eredményei. Ezen társasági formák működésének a helye a teljes belső piac.⁷ Hasonlóan, ahogyan egy nemzeti szabályozás az adott terület egészére irányul, úgy az európai társaságokra vonatkozó szabályozás az egységes belső piaci térben teret nyer és alkalmazhatóvá válik.

A tagállamoknak azon túl, hogy meg kell felelniük az európai jogharmonizáció folyamatában, a társasági jogi közelítés, egységesítés igénye egy magasabb szintű jogegységesítést hívott életre, melyben megjelentek, ahogy fentebb is ismertettem, az európai társasági formák, vagyis a szupranacionális társaságok. Ezen társaságokra vonatkozó szabályokat közösségi rendeletek tartalmazzák, melyek kötelező erővel bírnak és valamennyi tagállamban közvetlenül alkalmazandóak.⁸

Az európai társasági formák létrehozásának oka az volt, hogy a nemzeti határokon túl létrejönni vagy tevékenykedni kívánó társaságok ne egyszerre több jog hatálya alá tartozzanak, hanem egy „egységes” joganyag legyen alkalmazandó rájuk, függetlenül a nemzetiségüktől és a nemzeti jogszabályoktól.

Az európai részvénytársaság (SE)

Hosszú ideig tartó tárgyalásokat követően a Tanács elfogadta az európai részvénytársaság létrehozásához szükséges jogalkotási eszközt, vagyis az európai részvénytársaság statútumáról szóló 2157/2001/EK rendeletet. A rendeletben foglaltaknak megfelelően

5 Bennachio: i. m. 149-150.

6 http://elib.kkf.hu/edip/D_14189.pdf (letöltés dátuma: 2017. június 12.).

7 Kiszely Katalin: *A társasági jogi közösségi jogalkotás útja, a szupranacionális társasági modellek megjelenése a közösségi jogalkotásban*. [Elérhető: http://doktori.bibl.u-szeged.hu/912/1/Kiszely_Katalin_ertekezes.pdf (letöltés dátuma: 2017. május 14.).]

8 Szikora Veronika: *Az európai társasági jog rövid áttekintése – tanszégedlet az Összehasonlító társasági jog című tárgyhoz*, [Elérhető: http://jog.unideb.hu/documents/tanszekek/polgari_jogi/tanszedlet_europai_tarsasagi_jog_2014.04.10.pdf (letöltés dátuma: 2017. február 23.).]

a „Societas Europea” (SE) nyilvánosan működő részvénytársasági formában jön létre és a rendelet kapcsán valamennyi tagállamban közvetlenül alkalmazandó Uniós jogszabály hatálya alá tartozik. A társaságoknak legalább 120 000 EUR alaptőkével kell rendelkezniük. Az SE megalkotásával lehetőség nyílt a legalább két tagállamban működő vállalkozásoknak az összeolvadásra esetleg holding létrehozására, leányvállalat alapítására, illetve már meglévő társaság SE-vé való átalakulására.⁹

Az európai gazdasági egyesülés (EGE)

Az európai gazdasági egyesülést (European Economic Interest Grouping, EGE) a Tanács 2137/85/EGK rendelete hozta létre. Az EGE lehetővé teszi a vállalkozások számára, hogy egy közös cél elérése érdekében egymással együttműködjenek. Fontos, hogy az EGE tagjai csupán kiegészítik már meglévő gazdasági tevékenységüket, céljuk nyereségszerzés nem lehet.

Az Európai Szövetkezet (SCE)

Az Európai Szövetkezet (Societas Cooperativa Europaea SCE) a harmadik társasági forma, mely a közösségi jog hatálya alatt áll. Ezt a társasági formát a Tanács 1435/62003/EK rendelete hozta létre, melynek minimális alaptőkéjét 30000 EUR-ban határozta meg. SCE-t legalább öt természetes személy alapíthat és közülük legalább kettőnek más-más tagállamban kell, hogy lakhellyel rendelkezzen.¹⁰

„Közélgő” társasági forma az egyszemélyes korlátolt felelősségű társaság

Az unió legfontosabb célkitűzésének megvalósulását szolgáló irányként a Tanács 2015. május 28-án megállapodásra jutott az egyszemélyes korlátolt felelősségű társaság, mint új társasági forma létrehozásáról szóló irányelvtervezet kompromisszumos szövegéről.¹¹ Az irányelv megkönnyítené a vállalkozások határokon átnyúló tevékenységét azáltal, hogy felkéri a tagállamokat, hogy nemzeti jogalkotásukban olyan nemzeti társasági formáról rendelkezzenek, amelynek szabályai valamennyi tagállamban azonosak, és amelyet az Unióban egységesen az SUP (Societas Unius Personae) rövidítés jelöl. Az ilyen társaságok valamennyi tagállamban a harmonizált szabályoknak megfelelően jönnének létre és működnének, ami csökkentené az alapítási és működési költségeket. A költségek különösen a harmonizált bejegyzési eljárás, a létesítő okirat egységes formanyomtatványára épülő elektronikus bejegyzés lehetővé tétele, valamint az alapításhoz előírt alacsony tőkekövetelmény révén csökkenthetők. Az eddigi uniós társasági jogi jogalkotások közül, ez az első irányelv, amely a tagállamokkal folytatott konzultáció során gyűjtött tapasztalatokra épül, és amely valóban egy egyszerűbb és gyorsabb cégalapítást tesz lehetővé országhatároktól függetlenül.

⁹ http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/hu/displayFtu.html?ftuId=FTU_3.2.3.html (letöltés dátuma: 2017. június 12.).

¹⁰ www.mkik.hu/download.php?id=9183 (letöltés dátuma: 2016. március 06.).

¹¹ <http://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2015/05/28-29-compet-single-member-private-companies/> (letöltés dátuma: 2016. október 20.).

3. A MAGYAR TÁRSASÁGI JOGBAN ALKALMAZOTT ELVEK, ALAPELVEK

Az európai társasági formák rövid megismerése után áttérek a „magyarországi magánjogra”, hiszen, *az európai társasági formáknak az Unió normák mellett a magyar jogrendszernek is meg kell felelniük.* Ebben a tekintetben nem is lehet külön választani az alapelveket aszerint, hogy melyek vonatkoznak kizárólag csak a Ptk. által szabályozott gazdasági társaságokra és melyek az európai társasági formákra. A tanulmánynak ebben a szakaszában a vonatkozó *alapelvek érvényesíthetők a Ptk. által szabályozott jogi személyekre és az európai társasági formákra egyaránt.*

Magyarország tagja az Európai Uniónak, jogának fejlődésére meghatározó hatást gyakorol az Unió jogának fejlődése. Az Európai Unió létesítéséről szóló szerződés az Unió alapját képző általános elvekre hivatkozik, amelyeket a tagállamokban általánosan elismernek. E kiemelt elvek: *a szabadság, a demokrácia, az alapvető szabadságok és az emberi jogok tiszteletben tartása, valamint a jogállam.*¹²

A magyar jog változásában és fejlődésében a rendszerváltozás után az Európai Unió részéről érkezett „hatás mellett nagy szerepe volt az Európai Bíróság gyakorlatának és az Emberi Jogok Európai Egyezményének is.”¹³

A fent megjelölt egységek a magyar jogrendszer egészére hatással voltak illetve vannak a mai napig is.

Kiindulópontként az *Alkotmánybíróság egyik határozatát* jelölném meg, melyben az áll, hogy *az Alkotmánynak nincs magánjoga ezért a magánjog alapvető elveit egyúttal alkotmányos alapelveknek kell tekinteni.*¹⁴ Az természetesen egyértelmű, hogy az Alaptörvényt tekintjük, a Ptk. forrásának, de néhány klasszikus polgári jogi alapvetet tekintve ennek a fordítottjára is következtethetünk. Ilyen elvek illetve alapelvek a teljesség igénye nélkül például a *minden ember jogképessége, a törvény előtti egyenlőség, szerződéses szabadság, végintézkedés szabadsága, becsület és a jó hírnév védelme.*¹⁵ A Polgári Törvénykönyvnek azon kívül, hogy meg kell felelnie az Alaptörvény értékrendjének és szellemének, meg kell őrizni a saját, évtizedek óta fennálló értékrendjét és szellemét, a magyar magánjog nemzeti sajátosságait.¹⁶

A társasági jog Polgári Törvénykönyvbe (továbbiakban Ptk.) történő beillesztése megosztotta a jogász közvéleményt. Több vélemény, interjú és cikk is született arról, hogy mi szólhat mellette, illetve ellene. Akik ellenezték a Gt. megszüntetését és a társasági jog Ptk.-ba való beillesztését, döntésüket elsősorban azzal indokolták, hogy a Gt. alapvetően kógens szabályokat alkalmazott, míg a Ptk. diszpozitív szemléletű. Ugyanakkor azt

12 Harmathy Attila: *Az EU tagállamok közös alkotmányos hagyományai és a nemzeti polgári jog*, Budapest, CompLex (2006) 17.

13 Uo.

14 32/1991.(VI.6) AB határozat, ABH 1991.146.

15 Sajó András (szerk.): *Alkotmányosság a magánjogban. Az EU tagállamok közös alkotmányos hagyományai és a nemzeti polgári jog*, Budapest, CompLex (2006) 117.

16 Lenkovic Barnabás: *Polgári alanyi jogok – alkotmányos alapjogok*, Budapest, CompLex (2006) 118.

elismerték, hogy néhány helyen valóban szükséges volt a korrekció. Számos részről ők is deregulációt javasoltak, főleg a vállalkozói adminisztratív terhek csökkentése érdekében, de ettől függetlenül a társasági formakényszer megtartását indokoltan tartják ma is.

A kodifikációs bizottságban is vitatott kérdés volt, hogy mi legyen a társasági joggal. Vékás Lajos szerint „a társasági anyagi jognak a Polgári Törvénykönyvben van a helye, főleg a tartalmi összefüggések miatt. A társasági anyagi jog ugyanis kapcsolódik a polgári jog egyéb részeihez, mindenképp a dologi joghoz, a kötelmi joghoz, és szoros kapcsolata van a családjoggal, valamint az öröklési joggal is.”¹⁷

Kisfaludy András szerint: „Először is, hangsúlyoznom kell, hogy itt csak a társasági anyagi jogról van szó, és nem lesznek a Ptk. részei a cégjogi és a cégeljárás normák. A társasági anyagi jog integrációjának előnyei között említhető talán leginkább, hogy a normák ismétlése így elkerülhető, vagy bővíthető pl. a jogi személyekre vonatkozó általános szabályok köre, és további előnye, hogy a *Ptk. normái az integrációval evidensekké válnak.*”¹⁸

A társasági jognak a Polgári törvénykönyvbe történő beintegrálódásával, hatványozottan érvényesek a polgári jog alapelveit magába foglaló normák, tehát a társasági jogot is áthatják *a jóhiszeműség és tisztesség elve, az elvárható magatartás elve, a joggal való visszaélés tilalma.*¹⁹

Az alapelvek nem csak a törvény egészének eszmei alapját határozzák meg, hanem a bíróság számára a mérlegelést engedő kérdések megítélését is segítik, támogatva az ítélezési gyakorlatot.²⁰

A jogelmélet szerint az alapelveknek kettős jelentősége van: értelmező és hézagpótló szerepet töltenek be. Az értelmező szerepkör alkalmazására akkor kerülhet sor, ha egy jogszabályi rendelkezés meghatározása különféle megközelítésekkel is lehetséges, ilyenkor az alapelvnek megfelelő értelmezést kell igénybe venni. A hézagpótló szerep akkor kerül előtérbe, ha egy adott jogviszonyra konkrét jogszabályi rendelkezés nem alkalmazható, és ilyenkor a vitatott kérdést az alapelvek alapján kell eldönteni.

Azt, hogy az alapelvek hogyan érvényesülnek, a társasági jogban jelen dolgozatban egy-egy példán keresztül kívánom bemutatni, a négy alapelv lényegi, nem törvényszöveg általi bemutatása mellett.

17 <http://jogaszvilag.hu/search?search=c%3ADMke%3Adr.+Kisfaludi+Andr%3%A1s> (letöltés dátuma: 2017. június 12.).

18 <http://jogaszvilag.hu/search?search=c%3ADMke%3Adr.+Kisfaludi+Andr%3%A1s> (letöltés dátuma: 2017. június 12.).

19 Kisfaludy András: *Társasági Jog*, Budapest, CompLex (2007) 41.

20 Méhes Tamás: *Az új Polgári törvénykönyv*. [Elérhető: http://vtki.uni-nke.hu/uploads/media_items/az-uj-polgari-torvenykonv-2013_06_05.original.pdf (letöltés dátuma: 2017. június 12.).]

Értelmezési alapelv

Az értelmezési alapelv tipikus, nyitott norma (generálklauzula), s mint ilyen a bírői jogértelmezés lehetőségét biztosítja, de határt is szab annak. Legfőbb szerepe az, hogy a konkrét normák alkalmazása ne kerülhessen összeütközésbe az Alaptörvénnyel.²¹

Jogeset: Az ingatlanforgalmazással foglalkozó kft. 2010. június 29-étől állt kényszer-végelszámolás alatt. A végelszámoló 2013. október 10-én nyújtotta be a cég törlése iránti kérelmét a végelszámolási eljárás befejezésére figyelemmel.

Az elsőfokú bíróság a 2013. október 21-én kelt végzésével a 2013. október 10-én kezdeményezett változásbejegyzési eljárást a kérelem tárgyához kapcsolódóan hivatalból indítandó törvényességi felügyeleti eljárás befejezéséig felfüggesztette. Határozatát a 2006. évi V. törvény (Ctv.) 32. § (1) bekezdése értelmében alkalmazandó Pp. 152. § (2) bekezdésére, a Ctv. 131/A. § (1) és (5) bekezdésére alapította és azzal indokolta, hogy a végelszámolónak a cég törlése iránti kérelmét 2013. január 1-jéig kellett volna benyújtania, ami nem történt meg. Ezért a cégbíróság hivatalból indítja meg a kényszerszertörlési eljárást, ami törvényességi felügyeleti eljárás jogerős befejezése előkérdésnek minősül a végelszámoló, mint törvényes képviselő által előterjesztett törlés iránti kérelem elbírálása szempontjából.

A végzés ellen a cég fellebbezett, kérte annak megváltoztatását, és az elsőfokú bíróság eljárás folytatására történő utasítását. Álláspontja szerint a Ctv. 131/A. § (5) bekezdése azokra az esetekre vonatkozik, amikor a cég nevében eljáró végelszámoló az (1) bekezdésben foglaltaknak határidőben nem tett eleget, amely miatt a cégbíróság hivatalból megindítja a kényszerszertörlési eljárást. Ám ha a cég a kényszerszertörlési eljárás megindítását megelőzően előterjeszti a cég törlésére irányuló változásbejegyzési kérelmét, akkor azt el kell bírálni, ugyanis ha a cégbíróság a változásbejegyzési kérelmet és az annak alapjául szolgáló okiratokat jogszabályoknak megfelelőeknek értékeli, a céget törli, és szükségtelemmé válik a kényszerszertörlési eljárás megindítása, amely további eljárási cselekményeket és időt venne igénybe. A Ctv. 131/A. § (1) bekezdésének a) pontja szerint a kényszer-végelszámolási eljárásokban a végelszámoló 2013. január 1-jéig nyújthatja be a kényszer-végelszámolás befejezésével egyidejűleg a cég törlésére irányuló változásbejegyzési kérelmet, és ha ezt elmulasztja, az (5) bekezdés alapján a cégbíróság hivatalból megindítja a cég ellen a kényszerszertörlési eljárást.

Magyarország Alaptörvényének 28. cikke szerint a bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józanésznek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.

21 Vékás Lajos (szerk.): *A Polgári törvénykönyv magyarázatokkal*, Budapest, CompLex (2013) 31.

A cég végelszámolója a végelszámolási eljárás befejezése után, 2013. október 10-én előterjesztette a cég törlésére irányuló változásbejegyzési kérelmet, ekkor a cégbíróság a cég kényszertörlési eljárását még nem indította meg. A Ctv. 131/A. § (1) bekezdése a) pontjának a célja nem az volt, hogy a befejezett kényszer-végelszámolás után előterjesztett cég törlésére irányuló kérelem ellenére a cégbíróság külön törvényességi felügyeleti eljárást indítson kényszertörlési eljárás elnevezéssel a cég törlése érdekében, hanem az: a 2013. január 1-jéig be nem fejezett kényszer-végelszámolási eljárások a cégbíróság intézkedése nyomán minél előbb befejeződjenek. Továbbá, hogy a ténylegesen gazdasági tevékenységet már nem végző cégeket – a költségvetésnek további aránytalanul nagy terheket nem okozva – a cégjegyzékből a lehető leggyorsabban töröljék. Ez a cél nem valósulhatna meg akkor, ha a cég vagyoni helyzetét átfogóan vizsgáló, fizetéseképtelenségi szakember által intézett kényszer-végelszámolási eljárásának befejezése és a cégtörlésre irányuló kérelem benyújtása után, tehát a végelszámolás befejezésének és a törlési kérelem előterjesztésének késedelmét önként megszüntető céggel szemben a törlési kérelem elbírálása nélkül, a cégbíróság a céggel szemben további időt és a cégbíróság részéről is további intézkedéseket igénylő, és a cég vagyoni helyzetét maradéktalanul felderíteni nem képes törvényességi felügyeleti eljárást indítana a cégtörlése érdekében, ami teljesen észszerűtlen lenne.

A fentiekre figyelemmel a Fővárosi Ítéltábla az elsőfokú bíróság végzését a Pp. 253. § (2) bekezdése alapján megváltoztatta és az elsőfokú bíróságot a 2013. október 10-én előterjesztett 31. sorszámú változásbejegyzési kérelemmel indult eljárás folytatására utasította.²²

Jóhiszeműség és tisztesség követelménye

„Ez az alapelv etikai megalapozottságú, általános és objektív zsinórmértéket fogalmaz meg a polgári jogviszonyokban követendő eljáráshoz, és egyben a felek kölcsönös bizalmának garanciáját jelenti.”²³ Az új Ptk. a jóhiszeműség és a tisztesség követelményébe ütközőnek tekinti a *venire contra factum proprium* tételét, miszerint nem megengedett az olyan joggyakorlás, amely ütközik a jogosult korábbi magatartásával. Azt, hogy mi minősül tisztességes eljárásnak a Ptk. nem határozza meg, azt minden esetben a társadalmi erkölcsi normák alapján lehet meghatározni. Az adott magatartásnak a jogszerűségein túlmenően, tisztességesnek (erkölcsösnek) is kell lennie. A Ptk. több esetben külön jogkövetkezményt is fűz a nem tisztességes magatartáshoz, így például a nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütköző szerződés semmis.

²² Az ismertetett döntés (Fővárosi Ítéltábla 14. Cgf. 47 008/2014/2.) a *Bírósági Döntések Tára* folyóirat 2014/7-8. számában 127. szám alatt jelent meg.

²³ Vékás: i. m. 31.

Jogeset: 2. r. alperes gazdálkodó szervezet 2006-ban kölcsönt nyújtott felperes részére, melynek biztosítékául felperes ingatlanára opciós jogot jegyeztek be, egy évvel később a követelést 1. r. alperesre engedményezte és kijelölte a vételi jog gyakorlására – az „engedményezési szerződés és vételi jogot kijelölő nyilatkozat”-ot a Kaposvári Törvényszék nem részletezett indokok alapján érvénytelennek találta. Alperesek 2008-ban új megállapodást kötöttek, melyben 1. r. alperest jelölték ki a vételi jog gyakorlására, erről felperest is értesítették. Felperes álláspontja szerint a vételi jog átruházása történt, ami jogszabályba ütközik, ezért semmis. Lábady Tamás ítéletáblai elnök ítélkező tanácsa szerint azonban gazdálkodó szervezet nem köteles a vételi jogot a maga számára gyakorolni, hanem kijelölheti azt a személyt, aki e joggal élhet. A vételi jog gyakorlására jogosult személy kijelölése nem átruházás, ezért az érvénytelennek nem tekinthető, a 2. r. alperes nem a vételi jogát ruházta át az 1. r. alperesre, hanem őt a vételi jog gyakorlására kijelölte.²⁴

Elvárható magatartás elve

Ha a Ptk. eltérő követelményt nem támaszt, a polgári jogi viszonyokban úgy kell eljárni, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Ez azt jelenti, hogy amennyiben nincs előírás egy élethelyzetre, mindenkinek olyan magatartást kell tanúsítani, amely személy szerint tőle, az adott viszonyok között elvárható. Aki nem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, annak a magatartása felróható lesz, és főszabály szerint felelősségre vonást von maga után. Fontos kiemelni, hogy felróható magatartására előnyök szerzése végett senki nem hivatkozhat. A másik fél felróható magatartására hivatkozhat az is, aki maga felróhatóan járt el.

Jogeset: Ha egy korlátolt felelősségű társaság tagja el kívánja adni a tulajdoni részesedését, a kft.-t és a többi tagot elővásárlási jog illeti meg. Ha az elővásárlási jog jogosultja részére a vételi ajánlat közlése nem szabályszerűen történt, hanem arról más módon szerzett tudomást, ez a körülmény nem akadályozza annak megállapítását, hogy a jogosult nem élt az elővásárlási jogával. Az elővásárlásra jogosult részére megküldött levél a cégnyilvántartási szerinti adatai szerinti székhelyéről nem kereste jelzéssel érkezett vissza, mert az elővásárlásra jogosult onnan már évekkel ezelőtt elköltözött és a cégnyilvántartás nem a tényleges székhelyet tüntette fel. Ettől függetlenül az elővásárlásra jogosult tudomást szerzett a vételi ajánlatról. Az elővásárlási jog a tulajdonost megillető rendelkezési jog korlátozása, mely feljogosítja az elővásárlásra jogosultat arra, hogy egyoldalú nyilatkozattal a vevő helyett maga léphet be az adásvételi szerződésbe. A tulajdonjogból fakadó egyik részjogosítvány, a rendelkezési jog korlátozása és a jogbiztonság követelménye miatt az elővásárlásra jogosultnak e joga gyakorlása során jóhiszeműen és tisztességesen kell eljárnia, oly módon, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Az elővásárlásra jogosult akkor jár el ezeknek az elveknek megfelelően, ha akkor kéri a sérelmére elkövetett jogsértés orvoslását, amikor arról tudomást szerez és egyben azonnal kifejezésre juttatja

²⁴ Pécsi Ítéletábla Pf.III.20.260/2010/4. szám.

vételi szándékát. Az elővásárlásra jogosult a vele szemben elkövetett jogsértés – a vételi ajánlat közlésének hiánya – tudomásra jutását követően a jogsértés orvoslását nem kérte és vételi szándékát sem juttatta kifejezésre. Jelen pert csak egy év elteltével indította meg. Ezekből a körülményekből pedig azt a következtetést lehet levonni, hogy az elővásárlásra jogosult nem kívánt élni elővásárlási jogával. Elfogadó nyilatkozatát késedelmesen tette meg, ezért az indokolatlan időmúlás az elővásárlási jogot elenyészttette. A vételi ajánlat közlésének hiányában is megállapítható, hogy az elővásárlásra jogosult az elővásárlási jogának gyakorlásáról ráutaló magatartással lemondott.²⁵

Joggal való visszaélés tilalma

Az új Ptk. nem tartalmazza a joggal való visszaélés példálózóan kiemelt eseteit. A jognyilatkozatnak bírósági határozattal való pótlásához a törvényben meghatározott valamennyi feltétel együttes megléte szükséges. Fontos kiemelni, hogy a szerződéskötés megtagadása nem minősül joggal való visszaélésnek – mindenki maga döntheti el, hogy kíván-e szerződést kötni –, ezért nincs jogszabályi lehetőség arra, hogy a bíróság szerződési nyilatkozatot ítélettel pótoljon. Ehhez kapcsolódik, hogy a társasház alapító okirata a tulajdonostársak szerződése, amelynek a módosításához szükséges szerződési nyilatkozat joggal való visszaélés címén nem pótolható bírósági határozattal. A Ptk. tudatosan vállalja az általános tilalom módszerét, annak ellenére, hogy az egyes alanyi jogok és a velük történő visszaélés módozatai jelentősen különböznek egymástól.²⁶

Jogeset: A felperes saját üzlethelyiségében rövidáruboltot üzemeltetett, azonban ezt az üzletágot nem találta elég kifizetődőnek, ezért profilt szeretett volna módosítani: „ételbárt” kívánt működtetni, ahol szeszes italt is árult volna. Az alperes üzletében híradástechnikai eszközöket, kaputelefonokat, zártláncú ipari video rendszereket forgalmazott. A földszinten üzletet, a tetőtérben irodát tartott fenn. Az alperes nem járult hozzá a felperes profilmódosításához. Arra hivatkozott, hogy kialakult üzletmenetét, bel- és külföldi partnereit, megrendelőit zavarhatja, értékes árukészletét veszélyeztetheti a szomszédban italozó vendégek viselkedése. A felperes a per alatt – engedély nélkül – üzemeltetni kezdte az „ételbárt”, aminek működése rövid idő alatt igazolta az alperes aggodalmait. A bíróság méltányolta az alperes érdekeit: elutasította a jognyilatkozat pótlására irányuló keresetet.²⁷

²⁵ BH.2005.320 alapján saját készítés.

²⁶ Vékás: i. m. 31.

²⁷ <http://cegvezetes.hu/1998/10/a-joggal-valo-visszaeles/> (letöltés dátuma: 2017. június 12.).

ZÁRÓ GONDOLATOK

Az általános elvek és a polgári jogviszonyának kérdése nem csak az Unió joga tekintetében jelentkezik, hanem minden állam alkotmányjoga és polgári jog kapcsolatában is. A polgári jog szerepe a XIX. század óta lényegesen változott, új helyzet keletkezett a polgári jog minden területén. A gazdasági-társadalompolitikai változásokból, célkitűzésekből új feladatok következtek. A kérdés az, hogy a polgári jog és azon belül a társasági jog fejlődésének nemzeti adottságai, kodifikációs technikája milyen módon veti fel egy polgári törvénykönyvben megfogalmazandó általános elvek megvalósulásának kérdését.²⁸

28 Sajó: i. m. 21.

CSÁK CSILLA

egyetemi tanár

Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Civilisztikai Tudományok Intézete

Agrár- és Munkajogi Tanszék

IPARJOGVÉDELEM A FENNTARTHATÓ KÖRNYEZETVÉDELEM SZOLGÁLATÁBAN*

I. A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS KÖRNYEZETPOLITIKAI KÉRDÉSEI

A környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény a céljai között megfogalmazza a fenntartható fejlődés biztosításának szükségszerűségét, amelyet az értelmező rendelkezések között úgy definiál, mely szerint a fenntartható fejlődés *„a társadalmi-gazdasági viszonyok és tevékenységek rendszere, amely a természeti értékeket megőrzi a jelen és a jövő nemzedékek számára, a természeti erőforrásokat takarékosan és célszerűen használja, ökológiai szempontból hosszú távon biztosítja az életminőség javítását és a sokféleség megőrzését.”* A fenntartható fejlődés gondolata nem újszerű, már a 90-es évektől markánsan meghatározza a környezetvédelmi cselekvési irányokat, amelyek a különböző környezetpolitikai dokumentumokban is megjelennek. A fenntartható fejlődés vezérfonala a természeti erőforrások tartamos, észszerű felhasználása, amely az Alaptörvény rendelkezési között is több helyen megjelenik. Az Alaptörvény bevezető részét képező Nemzeti Hitvallás deklarálja a következőket: *„Vállaljuk, hogy örökségünket, (...) a Kárpát-medence természet adta és ember alkotta értékeit ápoljuk és megőrjük. Felelősséget viselünk utódainkért, ezért anyagi, szellemi és természeti erőforrásaink gondos használatával védelmezzük az utánunk*

* A tanulmány a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával (K120158 kutatási témapályázat keretében) az NKFI Alapból valósult meg.

jövő nemzedékek életfeltételeit.” „A természeti erőforrások, különösen a termőföld, az erdők és a vízkészlet, a biológiai sokféleség, különösen a honos növény- és állatfajok, valamint a kulturális értékek a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége.” [Alapvetés, P) Cikk] „A nemzeti vagyon kezelésének és védelmének célja a közérdek szolgálata, a közös szükségletek kielégítése és a természeti erőforrások megővése, valamint a jövő nemzedékek szükségleteinek figyelembevétele.” [38. Cikk (1) bekezdés]

2. A ZÖLDINNOVÁCIÓ AZ IPARJOGVÉDELEMBEN

A környezetünkben nagyon sok és egyre több olyan körülmény, jelenség található, amely az ember átalakító tevékenységének a következménye. Sok esetben ezek a változások az életkörülmények javítását, modernizálását, az erőforrások észszerű kihasználását szolgálják. Vannak olyan ember által generált változások, amelyek a környezetvédelmi szempontokra figyelemmel, annak érdekében történnek és vannak olyanok is, amelyek nem veszik figyelembe a környezeti tényezőkre gyakorolt hatást, lényegtelennek tekintik és ezáltal ártalmas következményekkel járnak. Ezek a kedvezőtlen folyamatok egy része nemzeti szinten kezelhető, vannak azonban olyan hatások, amelyek nem határolhatók be területi alapon, mert a hatások globális szinten érvényesülnek, így a megoldások is globális kihívást jelentenek, mint pl. a globális klímaváltozás, a világszerte növekvő energiaigény, vagy éppen a fosszilis energiahordozók árának kiszámíthatatlan változása. Az energiatakarékosság, az energiahatékonyság, a megújuló energiaforrások fokozott felhasználása és a saját erőforrások előtérbe helyezése vitathatatlan cél a gazdaságpolitikában, hiszen a (fenntartható) fejlődés csakis a természeti erőforrások védelmével, a biológiai sokféleség megőrzésével és a megújuló erőforrások maradéktalan kiaknázásával valósítható meg. Ezek a felismerések paradigmaváltást idéztek elő, amelynek lényege, hogy napjaink gazdaságának szükségszerűen a zöldgazdasági modellre kell épülnie. Ennek eredményeként – a környezeti kockázatok és az ökológiai lábnyom csökkenése, valamint az ökológiai rendszerek nyújtotta szolgáltatások bővülése mellett – a gazdaság fenntartható módon fejlődik, úgy, hogy mindeközben javul az emberi élet minősége és a társadalmi egyenlőség. A zöldstratégia fejlesztési programok megjelennek a kormányzati és a szakpolitikákban egyaránt (lásd bővebben: Nemzeti Vidékstratégiai, Nemzeti Környezettechnológiai Innovációs Stratégia, Széchenyi Terv, Nemzeti Környezetvédelmi Program stb.).¹ A zöldgazdaság iparjogvédelmi szempontból csoportosítható területei a következők: - alternatív energiatermelés, - a környezetvédelmi iparhoz kapcsolódó innovációk, - a mezőgazdaság területén megvalósított környezetvédelmi innovációk, - a hulladékkezeléssel kapcsolatos innovációk. Mindezekhez – tipikusan – két oltalmi forma kapcsolódhat: egyrészt az innovációk megvalósítását szolgáló szabadalmak, másrészt az innovációk megjelenítésére hivatott védjegyek.

¹ A környezetvédelmi fejlesztések a 2014-2020 időszakban alapvetően a Környezeti és Energhatékonsági Operatív Program (KEHOP) keretein belül jelennek meg, de természetesen a környezetpolitika integrációja lehetővé és egyben szükségessé teszi azt, hogy más operatív programok (GINOP, EFOP, VEKOP stb.) is jelentős mértékben hozzájáruljanak a hazai környezetpolitikai célok megvalósításához.

A hazai zöldinnováció tekintetében kifejlesztett magyar zöldtechnológiák különösen az alternatív energia-termelés és az energiatárolás/megőrzés, az épületek hőszigetelésével kapcsolatos találmányok, a hulladékok égetésével vagy a járművekkel kapcsolatos zöldtechnológiák területén mutathatók ki. A védjegyoltalom területén sajnálatos tény, hogy a 2012. előtti években a zöldenergiával összefüggő termékek, szolgáltatások kapcsán hazánkban egyre csökkenő mértékben igényeltek és szereztek védjegyoltalmat a piaci szereplők. Ez a trend igaz volt mind a nemzetközi bejelentésekre, mind pedig a nemzeti úton tett bejelentésekre, illetve az így szerzett védjegyekre: 2008-tól kezdve a technológiai területen jelentősen visszaesett a bejelentési aktivitás.² A IV. Nemzeti Környezetvédelmi Program céljai között szerepel a környezeti vonatkozású bejegyzett oltalmak és minősítések számának 20%-os növelése.

A fellelhető legnagyobb szabadalmi adatbázisban³ 33 millió dokumentum van. Ezek közül 231 ezer találmány leírásában fordul elő a „környezetvédelem” szó. Ez az összes találmány 7 ezreléke. A magyar szabadalmi adatbázisból megállapítható, hogy 1895 óta több mint 150 ezer találmányt alkottak a hazai feltalálók. Ezek közül 5500 szabadalom leírásában szerepel a „környezetvédelem” szó. Megállapíthatjuk, hogy a magyar találmányok közül ötször annyi mű foglalkozik az ökológiával, mint a világszerte.⁴ A környezetvédelemhez kapcsolható találmányok közül a legtöbb a hulladék feldolgozással, illetve újrahasznosításával foglalkozik.⁵ A szabadalmi eljárást során válik a találmány vagyoni értékűvé, azonban az eljárás során nem szempont a környezetvédelmi érdek védelme, nincs értékelési szempont a társadalmi érdekre hivatkozással.⁶

2 Jedlik-terv: A szellemi tulajdon védelmére irányuló nemzeti - szakpolitikai – stratégia.

3 Európai Szabadalmi Hivatal, esp@cnec.

4 2003-as statisztikai adat.

5 Vedres András: *Találmányok és környezetvédelem*. [Elérhető: <http://inventor.hu/ceco/kock/konyv/vedres.pdf> (letöltés dátuma: 2012. szeptember 09.).]

6 Bándi Gyula: *Környezetjog*, Budapest, Szent István Társulat (2011) 361.

3. AZ IPARJOGVÉDELEM A KÖRNYEZETVÉDELEMBEN

Az iparjogvédelem a (vállalati) tudás kereskedelmi célú eszköze, az immateriális javak kereskedelmi terméké történő átalakításának eszköze.⁷ Az iparjogvédelem tág és egyre bővülő témakörének egyes területei (szabadalom,⁸ használati mintaoltalom,⁹ ipari mintaoltalom, formatervezési mintaoltalom,¹⁰ védjegy és földrajzi árujelzők oltalma,¹¹ mikroelektronikai félvezető termékek topográfájának oltalma¹²)¹³ a jogi szabályozásra is visszavezethető kapcsolatban állnak a környezetvédelemmel. A jogi szabályozás alapját – külföldi jogrendszerekhez hasonlóan – a Ptk-n túl az egyes – a jogforrási hierarchia különböző lépcsőfokain álló – speciális témakörök szerint tematizált jogszabályok teremtik meg, amelyek általában visszautalnak a Ptk-ra, mint mögöttes szabályanyagra. A szabályozási terület meglehetősen összetett, több jogágot, jogterületet érintő szabályanyag alkalmazására kell figyelemmel lenni a témakör jogi megítélése során. Kiegészítő és kapcsolódó területeknek tekinthetők – a teljesség igénye nélkül – a fogyasztóvédelem, versenyjog, reklámjog, de adott esetben a büntetőjog és a környezetvédelem szakterületi szabályozása is, nem említve a nemzetközi és közösségi/uniós normákat.¹⁴

A szellemi alkotások jogviszonyának létszakaira tekintettel megkülönböztethetjük a szellemi alkotás létrehozásáig terjedő időszakot, a jogvédelem biztosításának időszakát és a felhasználás időszakát.¹⁵ Míg a jogvédelem megadása abszolút szerkezetű jogviszonyt

7 Az EK-Szerződés 30. cikke az áruk szabad mozgása alóli mentesség indokai között megemlíti „az ipari és kereskedelmi tulajdon” védelmét. Az „ipari és kereskedelmi tulajdon” fogalma valamennyi ipari és kereskedelmi tulajdonjogra vonatkozik, köztük a szerzői jogra, a szabadalmakra, védjegyekre, formatervezési mintaoltalmakra és használati mintákra, valamint az eredetmegjelölésekre. Az ipari vagy szellemi tulajdonra a szabad verseny rendelkezései is alkalmazandók (az EK-Szerződés 81. és 82. cikke), amennyiben összehangolt magatartásra vagy erőfölénnyel való visszazésre ad okot. A Lisszaboni Szerződés új jogalap bevezetésével alapozza meg az Unió közvetlen fellépését a szellemi tulajdonjog területén. Az EU működéséről szóló szerződés konszolidált változatának 118. cikke értelmében az Európai Parlament és a Tanács európai jogcíme létrehozásáról szóló intézkedéseket fogadhatnak el a szellemi tulajdon egységes védelme, valamint az uniós szinten központosított engedélyezési, koordinációs és ellenőrzési rendszerek kialakítása érdekében.

8 A találmányok szabadalmi oltalmáról szóló 1995. évi XXXIII. törvény, 20/2002. (XII. 12.) IM rendelet a szabadalmi bejelentés, az európai szabadalmi bejelentésekkel és az európai szabadalmakkal, illetve a nemzetközi szabadalmi bejelentésekkel összefüggő beadványok, valamint a növényfajta-oltalmi bejelentés részletes alaki szabályairól.

9 A használati minta oltalmáról szóló 1991. évi XXXVIII. törvény.

10 2001. évi XLVIII. törvény a formatervezési minták oltalmáról.

11 A védjegyről és a földrajzi árujelzők oltalmáról szóló 1997. évi XI. törvény, 16/2004. (IV. 27.) IM rendelet a védjegy-bejelentés és a földrajzi árujelzőre vonatkozó bejelentés részletes alaki szabályairól.

12 A mikroelektronikai félvezető termékek topográfájának oltalmáról szóló 1991. évi XXXIX. törvény.

13 Grosschmidt a szerzői jogot, védjegyjogot és a szabadalmat elhatárolja a tulajdonjogtól. Ezeket nem dologi jogi, ám abszolút szerkezetű jogoknak minősítette. A szellemi alkotásokra vonatkozó jogokat vagyoni jogi kategóriának tekintti, megengedve azok örökölhetőségét. Szladits a szellemi alkotásokhoz fűződő jogokat tulajdonhoz hasonló kizárólagos jognak minősítette. Az Alkotmánybíróság az iparjogvédelmi és a szerzői jogokat is a tulajdonjoghoz való alapvető alkotmányos jogok és kötelezettségek körébe is bevonta. A tulajdonjog alkotmányos védelme azonban nem jelenti azt, hogy polgári jogi szempontból is tulajdonjogi jogintézményekről van szó. Az alkotmányjogi tulajdonvédelem jóval szélesebb körben érvényesül, mint a magánjogi tulajdonjog.

14 Vö: Szilágyi János Ede: *Eredetvédelmi kérdések a borjogban*, Miskolc, Novotni Alapítvány (2009).

15 Egy jog fennállása és gyakorlása közötti különbségtételt a Szerződésnek az ipari tulajdonjogok hasznosítására vonatkozó versenyszabályai alkalmazásával összefüggésben állapították meg. Ez először a védjegy átadásáról szóló Consten-Grundig ítéletben (az 1966. július 13-án hozott 56. és 58/64. sz. ítélet) merült fel, majd ezt követően újra rögzítették a fontos Parke Davis-ítéletben (az 1968. február 29-én hozott 24/67. sz. ítélet). Az ítéletben a Bíróság különbséget tett az ipari tulajdonjogok „fennállása” alá tartozó ügyek – amelyekre a Szerződés 30. cikke irányadó – valamint az ilyen jogok „gyakorlására” vonatkozó ügyek között, amely nem kerülheti meg a szabad mozgás elvét (lásd a 78/70. sz. Deutsche Grammophon-ügyben 1971. június 8-án hozott ítéletet is).

hordoz, addig a másik kettő terminus általában a relatív szerkezetű jogviszonyokat jelenti (megbízások, kiadói szerződések, felhasználási szerződések, kutatási szerződések, licenciaszerződések).

A környezeti érdekek védelmét mindhárom létszakban biztosítani szükséges, normatív megoldás lenne indokolt. Közvetett módon elérhető a környezeti érdek megjelenése a jogvédelem létszakában. Erre példa a szabadalom körében lelhető fel, amely analógiával kiterjeszhetőnek tűnik más iparjogvédelmi területekre is. A szabadalomból kizárt a találmány, ha gazdasági tevékenység körében történő hasznosítása a közrendbe vagy a közérkölsbe ütközne. Az ilyen hasznosítás nem tekinthető a közrendbe ütközőnek pusztán azért, mert valamely jogszabállyal ellentétben áll.¹⁶ A tagállamok közigazgatási hatóságainak és bíróságainak széles mérlegelési mozgástere van azon találmányok szabadalmi oltalom alóli kizárása esetében, amelyek kereskedelmi célból történő hasznosítása a közrendbe vagy a közérkölsbe ütközik. Azonban nincs a tagállamoknak mozgástere azokban az esetekben, amelyekben a szabadalmazhatóságot kifejezetten tiltják az uniós jogszabályok.¹⁷

A közrend meghatározása tekintetében nem ad támpontot a jogszabály. Ha a fogalom jogszabály értelmezési technikáiból indulunk ki, egyik lehetőségként a más jogszabályokban fellelhető definitív elemek vizsgálatára kerülhet sor. A Btk. közrend elleni bűncselekményei körében, a közegészség védelme elvezethet a környezeti érdekek, környezetvédelem területére. A társadalmi veszélyesség megjelenésével és beazonosításával elérhető a környezetre ártalmas találmányok kizárása a jogvédelemből.¹⁸ A jogértelmezés nyilvánvaló ebben az esetben kicsit sántít, hiszen a büntetőjogi megközelítés nem tekinthető feltétlenül helytállóknak a mai magánjogi megközelítés szempontjából.

A felhasználás időszakában a környezeti szempontok megjelenítése már nemcsak elméleti, hanem gyakorlati kérdéssé válik. A felhasználás során szerződéses jogviszonyból eredő, illetőleg szerződésen kívüli károkozás kérdése is felmerülhet. Ezek a kárfelelősségi alakzatok a termék gyártójának, forgalmazójának, feltalálójának felelősségét vetik fel, illetőleg a szerződéses partnerek közötti jogviszonyokban az általuk rendezhető felelősségi kérdéseket. Jogi lehetőségként felmerülhet azonban a „regiszterhatóság” felelősségének a kérdése is, megfelelő jogi szabályozási környezet esetén.

A termék, amely a környezet szempontjából káros mellékhatásokkal bír, tulajdonosát, birtokosát, használóját terheli a felelősség a jogkövetkezményekért. További bizonytalansági tényezőt hordoz az a helyzet, amikor az adott termék feltalálói tevékenység eredménye, és amelynek a mellékhatásai ismeretlenek. A feltaláló a szellemi produktumának eredményét „levédetheti” és ilyen jogi védelemmel ellátva kerül sor a megvalósításra, vagy egyszerűen csak publikálja feltalálói tevékenységét és ezáltal kerül

16 1995. évi XXXIII. törvény 6. § (2) bekezdés, a TRIPS-megállapodás 27. cikkének (2) bekezdésében és az ESZE 2000 (Európai Szabadalmi Egyezmény) 53. cikkének a) pontjában található rendelkezésekkel teremt terminológiai összhangot.

17 C456/03. sz. ügy Az Európai Közösségek Bizottsága kontra Olasz Köztársaság.

18 Bándi: i. m. 362.

sor a gyakorlati alkalmazásra. A megvalósíthatósági követelmények nem terjednek ki a környezeti szempontokra (pl. toxikológiai vizsgálat), a biztonsági vizsgálatok nélkül is lehet jogvédelmet kapni.

A helyzet jogi megítélésénél a termékfelelősség¹⁹ kérdését is célszerű megvizsgálni. A német megoldás – hasonlóan a magyarhoz - a teljes objektív felelősséget a gyártóra helyezi, és ez kizárja mindazok felelősségét, akik nem vettek részt a gyártási folyamat gyakorlati megvalósításában. A fokozott veszéllyel járó tevékenység alapján azonban levezethető a feltaláló (licenciaadó) „termékfelelősségének” és egyetemleges felelősségének²⁰ a lehetősége is.²¹ A termékfelelősség ugyanakkor nem érinti a károsultnak a szerződészegéssel, illetve a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályain alapuló, vagy külön jogszabályban, Ptk-ban meghatározott igényérvényesítési lehetőségeit.²² A termékfelelősségkérdése -tágabb vertikumba helyezve - a termékbiztonság szabályozásának vizsgálatát is igényli. Az általános termékbiztonsági irányelv²³ célja, hogy a forgalomba hozott termék (fogyasztási cikk) biztonságos legyen, erről a gyártónak kötelessége gondoskodni. A termékbiztonság garancia a „közbiztonságra”. Az irányelv meghatározza, hogy milyen követelményeknek feleljen meg a biztonságos termék,²⁴ meghatározza a gyártó és forgalmazó felelősségét, szabályozza a termék biztonságosságának értékelését. A piacfelügyeleti hatóságok teszik meg a szükséges intézkedéseket abban az esetben, amikor nem biztonságos termék kerül ki a piacra. A biztonság követelménye, a környezetvédelmet is figyelembe véve, bizonyos termékekre - az általános (szubszidiárius) termékbiztonsági jogszabályok mellett – termékspecifikus²⁵ szabályokat is igényel. A termékbiztonság és a termékfelelősség tehát azonos célú, de eltérő eszközrendszerű fogyasztóvédelmi jogintézmények.

19 Sui generis termékfelelősség a magánjog 20. századi (1965. Egyesült Államok, 85/374/ EGK irányelv) fejlődésének terméke, amely a magyar jogban ennek megfelelően 1993-ban került szabályozásra. Lásd bővebben: Fazekas Judit: *Fogyasztóvédelmi jog*, Budapest, CompLex (2007) 113-115.

20 Ptk. 344. §.

21 Molnár István, Mezei Péter: Szavatosság és termékfelelősség a licencszerződésben az egyetem, mint licenciaadó szemszögéből, *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2010/1. 36-37.

22 BDT2004. 1044.

23 EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS 2001. december 3-i 2001/95/EK IRÁNYELVE az általános termékbiztonságról.

24 Bizonyos termékek biztonsági követelményeknek való megfelelését a CE (Conformité Européenne) jelölés tanúsítja. Amennyiben egy, az Európai Unió belső piacán forgalmazott termékről kiderül, hogy veszélyes, a tagállamok erről a RAPEX-rendszeren keresztül adnak gyors tájékoztatást egymásnak és az Európai Bizottságnak. Súlyos veszélyhelyzet esetén a Bizottság ideiglenes intézkedéseket léptethet életbe az EU egész területén. (Hasonló célokat szolgál a RASFF rendszer az élelmiszerek tekintetében.). Szükség esetén, meghatározott feltételek szerint az Európai Bizottság hivatalos döntésben szólíthatja fel a tagállamokat a veszélyes termékek forgalmazásának betiltására és visszahívására. Ezzel a lehetőséggel akkor élhet a Bizottság, ha a termék által okozott veszélyhelyzet kezelésére a tagállamok eltérő megközelítést alkalmaznak, ha veszély súlyossága miatt sürgős intézkedésre van szükség, illetve ha ezen az úton lehet a leghatékonyabban fellépni a veszélyhez megszüntetésére.

25 A hatályos termékspecifikus jogszabályok listáját az Európai Bizottság Vállalkozáspolitikai és Ipari Főigazgatóságának rendszeresen frissített ún. „rózsaszín könyve” (Pink Book) tartalmazza.

ZÁRÓ GONDOLATOK

A Kereskedelmi Világszervezet (WTO) TRIPS-megállapodásának, vagyis a szellemi tulajdon-jogok kereskedelmi vonatkozásairól szóló megállapodásnak a célokat és alapelveket rögzítő 7. és 8. cikke szerint a szellemi tulajdon-jogok védelmének és érvényesítésének a technológiai innováció előmozdításához, valamint a technológia átadásához és terjesztéséhez kell hozzájárulnia, a technológiai tudás kidolgozóinak és felhasználóinak kölcsönös előnyére, a társadalmi és gazdasági jólétet elősegítő módon. Szintén hozzá kell járulnia a jogok és a kötelezettségek egyensúlyához. Megengedett emellett a szellemi tulajdon olyan szabályozása, amely a közegészségügy és a közéletmezés szempontjait, illetve a társadalmi-gazdasági fejlődés kulcsfontosságú szektoraihoz kötődő közérdeket is figyelembe veszi, továbbá kiszűri a szellemi tulajdonjogokkal való visszaélést és a kereskedelmet vagy a technológiaátadást indokolatlanul korlátozó joggyakorlást.²⁶ Emellett több dokumentum is idézhető lenne, amely elvi szinten kiemeli többek között azt az igényt, amely a környezetvédelmi érdek érvényre juttatását fejezi ki. A jogi gondolkodásban ez az igény, más szakpolitikai kérdésekkel összhangban a közjogi kérdésköröket érinti markánsan, amelyérvényesítése a magánjog területén jelenik meg. Elengedhetetlen gazdasági és jogi kérdéssé kell válnia a termékek környezetre, a környezeti elemekre gyakorolt hatása vizsgálatának és annak megítélésének, amely elemzés az integratív szemlélet alkalmazásával végezhető el eredményesen. Ezeket a gondolatokat alapvetően környezetvédelmi aspektusból feszegeti a jelen tanulmány. Az iparjogvédelmi terület és tágabb értelemben a szellemi alkotások jogának kérdései Prof. Dr. Csécsy György munkásságának markáns részét képezi.²⁷

26 Vö: Szabó Ágnes: A szellemi tulajdonvédelem és a biodiverzitás. In: Csák Csilla (szerk.): *Az európai földszabályozás aktuális kibívásai*, Miskolc, Novotni (2010) 263-268.

27 Csécsy György: A szellemi tulajdon jogi védelmének elvi kérdéseiről. In: Barzó Tímea, Juhász Ágnes, Leszkoven László, Pusztahelyi Réka (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Bíró György professzor 60. születésnapjára*, Miskolc, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért (2015) 73-85.

Csécsy György: A szellemi alkotások jogának fogyasztóvédelmi aspektusai. In: Szalma József (szerk.): *Magyar Tudomány Napja a Délvidéken – 2012*, Újvidék, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság (2013) 103-112.

CSÉCSY ANDREA

egyetemi docens

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Polgári Jogi Tanszék

A KELLÉKSZAVATOSSÁGI IGÉNYÉRVÉNYESÍTÉSI HATÁRIDŐK AZ 1959. ÉVI IV. TÖRVÉNY HATÁLYBALÉPÉSÉTŐL NAPJAINKIG*

Testvéremnek nagy szeretettel!

1. AZ IGÉNYÉRVÉNYESÍTÉSRE VONATKOZÓ SZABÁLYOK AZ 1959. ÉVI IV. TÖRVÉNY HATÁLYBALÉPÉSEKOR

A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény¹ (rPtk.) 1960. május 1-jén lépett hatályba.² A törvény egészen az 1977. évi novella³ hatálybalépéséig változatlan tartalommal szabályozta a szerződésszegés esetköreit és jogkövetkezményeit, így a hibás teljesítés egyik jogkövetkezményének, a kellékszavatosságnak a szabályait is. A rPtk. felhagyott az Mtj.⁴ szerinti, a kellékszavatosság különálló, az adásvétel körében való szabályozásával⁵ és felállította a szerződésszegések rendszerébe beilleszkedő hibás

* A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.

2 Hatályba léptette az 1960. évi 11. tvr.

3 1977. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról és egységes szövegéről.

4 A Polgári Törvénykönyv V. tervezete, amely Szászi Béla szerkesztésében „Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének Törvényjavaslata” (Mtj.) elnevezéssel került a képviselőház elé 1928. március 1-jén. A Magánjogi Törvényjavaslatot a felsőház nem fogadta el, ennek ellenére az 1959. évi IV. tv. elfogadásáig írott szokásjogként funkcionált.

5 A Magánjogi Törvényjavaslat a kellék- és jogszavatosság szabályait az adásvételi szerződések körében szabályozta. Ugyanakkor kiterjesztette a szavatosságra vonatkozó szabályokat minden olyan szerződésre, amelyben valaki a dolgot vagy jogot nem vételár fejében, hanem más visszerthes módon, ellenértékért idegenítette el vagy terhelte meg. (Mtj. 1407. §).

teljesítés szabályait.⁶ A rPtk. inkább a kategória és a szabályanyag elhelyezésében hozott változást, és nem a szabályozás mikéntjének tekintetében.⁷ Ezt a tényt támasztja alá a miniszteri indoklás is, amely kifejtette, hogy a hibás teljesítésre vonatkozó szabályok tulajdonképpen a kellékszavatosság szabályait jelentik, dologszolgáltatásra, közelebbről adásvételre vannak tekintettel.⁸

A rPtk. a hatálybalépésekor különbséget tett az igényérvényesítésre nyitva álló határidők tekintetében attól függően, hogy a teljesítéskor a hiba felismerhető volt-e (*nyílt hiba*), vagy az csak a használat közben vagy egyébként hosszabb idő után ütözött ki (*rejtett hiba*). Előbbi esetben a *szolgáltatás megvizsgálásának befejezésétől* számított 8 napon belül volt köteles a jogosult szavatossági igényét érvényesíteni.⁹ Az utóbbi esetben a *hiba felfedezésétől* számított 8 napon belül kellett a jogosultnak igényét érvényesíteni, de legkésőbb a szolgáltatás megvizsgálásától számított *hat hónapon belül*.¹⁰ A szavatossági jogokat a *nyilatkozat megtételétől számított hat hónapon belül* kellett keresettel érvényesíteni, kivéve, ha a felek hosszabb tartamú jótállásban állapodtak meg.¹¹ A nyolcnapos, illetőleg hathavi határidők elmulasztása *jogvesztéssel* járt. A szavatossági jogokat ugyanabból a jogalaptól eredő követeléssel szemben kifogásként érvényesíteni lehetett, ha a jogosult a nyilatkozatot kellő időben megtette.¹²

A rPtk.-ban meghatározott a jogvesztő határidőtől eltérően, elévülési jellegű kellékszavatossági határidőt állapított meg több jogszabály a szocialista szervezetek egymás közötti ügyleteire a szállítási, vállalkozási, építési és tervezési szerződéseknél.¹³

Hibás teljesítésre alapítva kártérítést is követelhetett a jogosult, amely alól a kötelezett felróhatóságának hiányával menthette ki magát.¹⁴ A rPtk. a hibás teljesítéssel okozott kár megtérítése iránti igény vonatkozásában megszorító rendelkezést tartalmazott, figyelemmel arra, hogy a jogosult a szavatossági jogok érvényesítésére megállapított határidők eltelte után kártérítést csak akkor követelhetett, ha bizonyította, hogy a kötelezett a teljesítésnél csalárd módon járt el.¹⁵

6 A rPtk. a Magánjogi Törvényjavaslatban meghatározott adósi és hitelezői késedelem, lehetetlenülés és kellékszavatosság szabályain kívül külön cím alatt bővítette a szerződészegés eseteit a teljesítés megtagadásával, illetve a szerződészegés közös szabályaival.

7 Harmathy István: A szerződéses felelősség rendszere és a közreműködőért való felelősség, Állam- és Jogtudomány, 1972/3. 473.

8 rPtk. Miniszteri indoklás.

9 rPtk. 306. § (1) bekezdés [A Ptk. 1960. május 1. és 1978. február 28. közötti időállapota].

10 rPtk. 306. § (2) bekezdés [A Ptk. 1960. május 1. és 1978. február 28. közötti időállapota].

11 rPtk. 306. § (3) bekezdés [A Ptk. 1960. május 1. és 1978. február 28. közötti időállapota].

12 rPtk. 306. § (4) bekezdés [A Ptk. 1960. május 1. és 1978. február 28. közötti időállapota].

13 A rPtk.-ban meghatározott általános szavatossági szabályoktól eltérően elévülési határidőket állapított meg például a szocialista szervezetek egymás közötti szerződéses vonatkozásában a szállítási szerződésekről szóló, többször módosított, 10/1966. (II. 14.) Korm. sz. rendelet 40. §-a, a vállalkozási szerződések esetében a 44/1967. (X. 5.) Korm. sz. rendelet 23-24. §-a, az építési szerződéseknél az 5/1968. (VI. 6.) ÉVM. sz. rendeletben megállapított Alapfeltételek 29-31. §-ai, a tervezési szerződéseknél a 10/1968. (X. 10.) ÉVM-KGM-NIM. sz. együttes rendelettel megállapított Alapfeltételek 13. §-a.

14 rPtk. 307. § (1) bekezdés [A Ptk. 1960. május 1. és 1978. február 28. közötti időállapota].

15 rPtk. 307. § (2) bekezdés [A Ptk. 1960. május 1. és 1978. február 28. közötti időállapota].

A szavatossági jogok érvényesítésének módjára és határidejére vonatkozó szabályozás számtalan támadást váltott ki a jogirodalomban. A rendkívül rövid jogvesztő határidőkön kívül a jogalkalmazásban az is problémát jelentett, hogy az igényt először a kötelezettnél kellett bejelenteni, majd ettől számítottan hat hónapon belül keresettel kellett fordulni a bírósághoz.¹⁶ A rPtk. 306. §-ában foglalt szabályozás a gyakorlatban túlságosan merev volt, és számos ügyben akadályozónak bizonyult.

Összefoglalva a szabályozással kapcsolatos problémák a következők voltak:

- a szavatossági igény érvényesítése kezdő időpontjának meghatározása;
- a nyílt és rejtett hiba közötti megkülönböztetés;
- a jogvesztő határidő;
- külön igénybejelentési és perlési határidő.

A szavatossági igény kezdő időpontjával kapcsolatban általánosan elfogadott nézet volt az, hogy az átadás legyen meghatározó a kezdő időpontot illetően, tekintettel arra, hogy a rPtk.-ban meghatározott megvizsgálás befejezési időpont számtalan bizonytalansági tényezőt hordozott magában. Volt olyan javaslat is, hogy az igényérvényesítési határidő kezdete a kárveszély átszállásának időpontja legyen.

Szintén általánosan elfogadottnak volt tekinthető a jogirodalomban, hogy szükségtelen a nyílt és rejtett hiba közötti megkülönböztetés figyelemmel arra, hogy egyrészt a megvizsgálási kötelezettség a fogyasztó oldalán nem minősült jogi kötelezettségnek, másrészt az igények érvényesülését egy meghatározott időpontig (szavatossági idő) feltétlenül biztosítani kívánta a törvény tekintettel arra, hogy a minőségvédelmi és fogyasztói érdekvédelmi követelményeknek ez a megoldás felelt meg.¹⁷

Egyöntetű volt abban a vonatkozásban is a jogi álláspont, hogy a hathónapos jogvesztő határidő helyett elévülési határidőt kell bevezetni, mert a fogyasztói érdekvédelem mellett másodlagos és elhanyagolható a forgalmi biztonság kérdése. Az elévülés esetére több szerző is szükségesnek látta egy végső határidő megjelölését, amelyen túl már semmilyen körülmények esetén sem lehet szavatossági igényt érvényesíteni.¹⁸

¹⁶ rPtk. 306. § (1) bekezdés.

¹⁷ Lásd a kritikákról bővebben: Zoltán Ödön: A szavatossági jogok érvényesítésének szabályozásáról, *Jogtudományi Közöny*, 1970/7., Kemenes Béla: A fogyasztó érdekvédelmének egyes polgári jogi kérdései hibás teljesítés esetén, *Jogtudományi Közöny*, 1974/11., Kemenes Béla: A Ptk. kellékszavatossági rendszere korszerűsítésének kodifikációs kérdései, *Állam- és Jogtudomány*, 1973/2., Harmathy István: A szerződéses felelősség rendszere és a közreműködőért való felelősség, *Állam- és Jogtudomány*, 1972/3., Zoltán Ödön: A szavatossági jogok új szabályozásáról, *Jogtudományi Közöny*, 1970/2-3., Kemenes Béla: A jótállási rendszer néhány időszerű kérdése, *Jogtudományi Közöny*, 1973/2., Kemenes Béla: A jótállási igények és érvényesítésük módja, különös figyelemmel az állampolgárok vételi ügyleteire, *Jogtudományi Közöny*, 1973/3., Benedek Károly: A minőségvédelem korszerűsítése polgári jogunkban, *Magyar Jog*, 1969/1., Baranyai János: A szavatossági intézmények korszerűsítéséről, *Magyar Jog*, 1976/8., Eörsi Gyula: Megjegyzések a szavatossági intézmények korszerűsítéséhez, *Magyar Jog*, 1976/11.

¹⁸ Kemenes Béla: A fogyasztó érdekvédelmének egyes polgári jogi kérdései hibás teljesítés esetén, *Jogtudományi Közöny*, 1974/11. 616., Zoltán Ödön: A szavatossági jogok érvényesítésének szabályozásáról, *Jogtudományi Közöny*, 1970/7. 341.

Számtalan kritika érte továbbá a rPtk.-nak a hibás teljesítéssel okozott kár megtérítése iránti igény¹⁹ vonatkozásában azt a megszorító rendelkezését, amely szerint a jogosult a szavatossági jogok érvényesítésére megállapított határidők eltelte után kártérítést csak akkor követelhetett, ha bizonyította, hogy a kötelezett a teljesítésnél csalárd módon járt el.²⁰ A gyakorlatban nem egyszer méltánytalan eredményre vezetett a fenti szabályozás. A csalárdság bizonyítása ugyanis a jogosult részéről nehézségbe ütközött, illetve a csalárdság feltételül való szabása nagyon leszűkítette azt a kört, amely az általános elévülési határidőben való jogérvényesítést lehetővé tette.²¹ A joggyakorlat ezért arra az álláspontra helyezkedett, hogy szerződésszegésből eredő kárt szerződésen kívülinek tekintette, és így lehetővé tette az általános elévülési idő alatti igényérvényesítést.

A változtatási javaslatok egy része szerint meg kell szüntetni a csalárd és a nem csalárd károkozás közötti különbséget, és a hibás teljesítéssel okozott kár megtérítése iránti igényérvényesítést az általános elévülési idő alatt lehetővé kell tenni.²² A másik nézet szerint fenn kell tartani a hatályos szabályokat abban a részében, hogy a szavatossági jogok érvényesítési határidején belül lehessen kártérítési igénnyel fellépni. Ezt követően szavatossági alapon kártérítési igény sem támasztható.²³

A rendkívül rövidre szabott határidők miatt született meg a Legfelsőbb Bíróság XXXI. számú Polgári Elvi Döntése, amely kimondta, hogy:

Ha a szolgáltatott dolog hibája a jellegénél vagy a szolgáltatás természeténél fogva csak huzamosabb vizsgálat alapján ismerhető fel, a szavatossági jog érvényesítésére meghatározott határidőt – eltérő megállapodás hiányában – attól az időponttól kell számítani, amikor a hiba gondos vizsgálat mellett felfedezhetővé vált.

Ha a felek a szavatossági igény rendezése érdekében eredménnyel biztató tárgyalásokat folytattak, megegyezés azonban nem jött létre, a perlési határidőt attól az időponttól kellett számítani, amikor az eset körülményeiből nyilvánvalóvá vált, hogy a jogviszonyuk rendezésére nincs többé kilátás.

A Legfelsőbb Bíróság az Elvi döntésében²⁴ a hibátlan teljesítésre ösztönzés érdekében azt is rögzítette, hogy:

Ha a jogosult a szavatossági jogát a Ptk. 306. §-ának (1) és (2) bekezdésében meghatározott határidőben nyilatkozással érvényesítette, e nyilatkozással a megjelölt hibából eredő kár megtérítése iránti igényt is érvényesítettnek kell tekintetni.

19 rPtk. 307. § (2) bekezdése.

20 rPtk. 307. § (2) bekezdés [A Ptk. 1960. május 1. és 1978. február 28. közötti időállapota].

21 Zoltán: A hibás teljesítéssel okozott kárért való felelősség és a jótállás új szabályozásáról, *Jogtudományi Közlöny*, 1970/9: 481.

22 Zoltán Ödön: i. m. 481.

23 Kemenes Béla: A vásárló, fogyasztó; felhasználó költség- és kártérítési igénye, *Magyar Jog*, 1973/1. 22.

24 XXXI. számú Polgári Elvi Döntés a szavatossági jogok érvényesítéséről.

A jogosult a kártérítés iránti igényét a kár bekövetkeztétől számított hat hónap alatt érvényesítheti keresettel abban az esetben is, ha a kár a nyilatkozat megtétele után keletkezik.

A jóállásra alapított igény érvényesítésére nyitva álló határidőn belül a jogosult kárának megtérítését a jóállás alapján annak bizonyítása nélkül is követelheti, hogy a kötelezett csalárd módon járt el.

2. A HIBÁS TELJESÍTÉSRE VONATKOZÓ SZABÁLYOK MÓDOSULÁSA AZ 1977. ÉVI IV. TÖRVÉNY ALAPJÁN

A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról és egységes szövegről szóló 1977. évi IV. törvény gyakorlatilag teljesen újraszabályozta a hibás teljesítésre vonatkozó rendelkezéseket azzal, hogy a korábbi jogszabályi rendelkezéstől eltérően – amely szerint a hibás teljesítésre vonatkozó szabályok csak akkor voltak alkalmazhatók, ha a jogszabály eltérően nem rendelkezett – általánossá tette a reá vonatkozó rendelkezéseket. Az új szabályozás alapján ugyanis a hibás teljesítés rendelkezéseitől külön jogszabály most már nem térhetett el, vagyis a hibás teljesítésre vonatkozó szabályok egyaránt vonatkoztak magánszemélyekre, gazdálkodó szervezetekre és ilyenek nem minősülő jogi személyek szerződéseire egyaránt. Nem változott annyiban a szabályozás, hogy a hibás teljesítésre vonatkozó rendelkezések továbbra is csak visszerhes szerződésekre voltak alkalmazandók.²⁵

A módosítás során meghatározásra került a hibás teljesítés fogalma, miszerint a teljesítés akkor hibás, ha a szolgáltatás a teljesítés idején nem felel meg a törvényben előírt valamint a szerződésben meghatározott tulajdonságoknak.²⁶

A 1977. évi IV. törvénnyel bevezetett új szabályozás szerint az igényérvényesítési határidők a teljesítéstől számítandók. A módosítás során *kettős határidő* került megállapításra, egyrésztől egy rövidebb, *elévülési jellegű*, másrésztől hosszabb *jogvesztő* határidő. Az elévülési határidő *hat hónap* volt, ennél rövidebb csak akkor lehetett, ha szabvány vagy kötelező hatósági, illetve műszaki előírás a dolog használhatóságának legkisebb időtartamát ennél rövidebb időben állapította meg.²⁷ Az igényérvényesítési határidők *a teljesítéstől* és nem a hiba felismerésétől kezdődtek.

Természetesen az elévülési határidőre, jellegéből adódóan, alkalmazandók voltak az elévülés megszakadására és nyugvására vonatkozó szabályok. A kellékszavatossági

25 Természetesen az ingyenes szerződések kötelezettjei is felelősek bizonyos fokig a megfelelő minőségért, erről azonban a különös részi egyes szerződések szabályai rendelkeznek.

26 rPtk. 301. § (1) bekezdés [A Ptk. 1960. május 1. és 1978. február 28. közötti időállapota].

27 A Ptké II. 6. §-ának (2) bekezdése értelmében a kötelezett csak abban az esetben hivatkozhat arra, hogy a szavatossági igény érvényesítésére irányadó elévülési határidő hat hónapnál rövidebb, ha a kötelező alkalmassági idő tartamát a jogosulttal a szerződés megkötésekor megfelelő módon (a terméken való feltüntetéssel, minőségi tanúsítvánnyal, fizetési jegyzéken stb.) közölte. Ha tehát a terméken a fogyaszthatóság határideje nem volt olvasható, vagy ha annak feltüntetés nem volt elég világos, a szakértelemmel nem rendelkező vevő által is felismerhető, a szavatossági igény nem az adott árucikkre vonatkozó rövidebb kötelező alkalmassági időn belül, hanem az általános hathónapos elévülési határidőn belül érvényesíthető.

igények érvényesítésére vonatkozó elévülési idő attól különbözött az általános elévüléstől, hogy az elévülés nyugvása esetében az igény későbbi érvényesítésénél a rPtk. 326. § (2) bekezdésében megjelölt határidő mellett a kellékszavatossági igény érvényesítésére megszabott végső jogvesztő határidő is meghatározásra került, figyelemmel arra, hogy a teljesítéstől számított egy, tartós fogyasztási cikkek esetén három év után már nem volt lehetőség arra, hogy a jogosult a később felismert hiba miatt szavatossági igényt érvényesíthessen. A hároméves határidő után szavatossági igény csak akkor volt érvényesíthető, ha a kötelező alkalmassági idő ennél hosszabb volt.²⁸ Fennmaradt az a régi szabályozás, hogy az elévülési vagy jogvesztő határidők után a szavatossági jogokat ugyanabból a jogalpból eredő követeléssel szemben kifogásként érvényesíteni lehet.²⁹

A korábbi XXXI. számú PED rendelkezéseinek megfelelően bekerült a törvénybe, hogy a határidő meghosszabbodik a hiba közlésével kezdődő azzal az idővel, amely alatt a jogosult a dolgot a hiba miatt rendeltetésszerűen nem használhatta, illetve, hogy a dolognak vagy jelentősebb részének kicserélése esetén a szavatossági határidő a kicserélt dologra (dologrésze) újból kezdődtek.³⁰

Az új szabályozás rögzítette, hogy amennyiben a hibás teljesítés a jogosultnak kárt is okoz, a szavatossági jogainak érvényesítésén kívül kárának megtérítését is követelheti, amelynek érvényesíthetőségét a továbbiakban nem kötötte a kellékszavatossági igények érvényesítésének határidejéhez. Így a kártérítési igényre a végső jogvesztő határidőt sem lehet alkalmazni, vagyis a kár megtérítését az általános elévülési idő alatt lehetett követelni.³¹

A módosítás változtatott a korábbi szabályozáson, és nem tett különbséget nyílt és rejtett hiba között.

A késedelmes igénybejelentés a továbbiakban már nem járt jogvesztéssel, csak kártérítési felelősséget vont maga után, ha a jogosult kifogását haladéktalanul nem közölte a kötelezettel.³² A közlésre vonatkozóan alakszerűségi előírás nem volt, ennek megfelelően az történhetett írásban, szóban, sőt ráutaló magatartással is, illetve lehetőség nyílt arra is, hogy a kellékszavatossági igényt közvetlenül keresettel érvényesítse a jogosult.³³

Az 1977. évi IV. törvénnyel bevezetett módosítás a 2002. évi XXXVI. törvény 2003. július 1-jei hatálybalépésig némi változtatástól eltekintve változatlan maradt.

28 rPtk. 308. § (2) bekezdés [A Ptk. 1978. március 1. és 2003. július 1. közötti időállapota].

29 rPtk. 308. § (3) bekezdés [A Ptk. 1978. március 1. és 2003. július 1. közötti időállapota].

30 rPtk. 308. § (4) bekezdés [A Ptk. 1978. március 1. és 2003. július 1. közötti időállapota].

31 rPtk. 310. § [A Ptk. 1978. március 1. és 2003. július 1. közötti időállapota].

32 rPtk. 306. § (4) bekezdés [A Ptk. 1960. május 1. és 1978. február 28. közötti időállapota].

33 Benedek Károly: A szerződési jogunk új szabályai II. rész, *Magyar Jog*, 1979/4. 301.

3. AZ IGÉNYÉRVÉNYESÍTÉS SZABÁLYAINAK VÁLTOZÁSAI

AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS TANÁCS 1999/44/EK IRÁNYELVE ALAPJÁN

A 2002. évi XXXVI. törvény a hibás teljesítésre és a jótállásra vonatkozó szabályokat a fogyasztási cikkek adásvételének és kapcsolódó jótállásnak egyes vonatkozásairól szóló Európai Parlament és Tanács 1999/44/EK irányelvnek³⁴ megfelelően módosította. A hivatkozott irányelv jogharmonizációs célú átvétele egyúttal lehetőséget teremtett arra is, hogy kihasználjuk az irányelv átültetéséből nyerhető modernizációs lehetőségeket,³⁵ így például korszerűsítésre kerülhetett a hibás teljesítés fogalma, illetve a bírói gyakorlatban ismételten felmerülő, igényérvényesítési határidőkkel kapcsolatos probléma megoldása.³⁶

A 2002. évi XXXVI. törvény a szavatossági igények érvényesítése tekintetében továbbra is *elévülési jellegű és jogvesztő* határidőket határozott meg. A vállalkozások közötti jogviszonyok tekintetében az elévülési időt *hat hónapban*, míg fogyasztási cikkek adásvételének és a kapcsolódó jótállásnak egyes vonatkozásairól szóló 1999/44/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvnek megfelelően a vállalkozások és fogyasztók közötti szerződés tekintetében *két évben* határozta meg, illetve lehetővé tette, hogy használt áruk tekintetében a felek minimum *egyéves* elévülési időben megállapodjanak.³⁷ Fenntartotta a Ptk. novellában bevezetett azon rendelkezést, hogy ha a jogosult menthető okból nem tudta igényét érvényesíteni, így különösen, ha a hiba a jellegénél vagy a dolog természeténél fogva nem volt az elévülési határidőn belül felismerhető, úgy a megállapított jogvesztő határidőn belül igényét a jogosult még érvényesíthette.³⁸ A jogvesztő határidő nem változott, vagyis tartós fogyasztási cikkek esetén három év, míg egyéb dolgok esetén egy év, illetve ha jogszabály az úgynevezett kötelező alkalmassági időt hosszabb időtartamra határozta meg, akkor a jogvesztő határidő ez az időpont volt.³⁹

34 Directive 1999/44/EC of the European Parliament and of the Council of 25 May 1999 on certain aspects of the sale of consumer goods and associated guarantees.

35 Az új szabályok alkalmazásával kapcsolatos jogalkalmazási problémák megoldását célozta a Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának véleménye (megjelent a BH 2005/3. számában, valamint a Szegedi Ítéltábla Polgári Kollégiumának 1/2004. (V. 17.), továbbá a 2/2004 (V. 14.) kollégiumi ajánlása (BDT 2004/9.).

36 Vékás Lajos: A fogyasztói adásvételről szóló EK irányelv és átültetése a magyar polgári jogba, *Magyar Jog*, 2000/11. 653.

37 rPtk.308. §.

38 rPtk.308/A §.

39 Az élelmiszereken kívül jelenleg két jogszabály állapít meg kötelező alkalmassági időt: Az egyes épületszerkezetek és azok létrehozására, felhasználására kerülő termékek kötelező alkalmassági idejéről szóló 11/1985. (VI. 22.) ÉVM-IpM-KM-MéM-BkM együttes rendelet, valamint az egyes nyomvonal jellegű építményszerkezetek kötelező alkalmassági idejéről szóló 12/1988. (XII. 27.) ÉVM-IpM-KM-MéM-BkM együttes rendelet.

4. A KELLÉKSZAVATOSSÁGI IGÉNYÉRVÉNYESÍTÉSI HATÁRIDŐK A 2013. ÉVI V. TÖRVÉNY ALAPJÁN

Mintegy másfél évtizedes jogalkotói munka eredményeként Magyarországon megalkotásra és elfogadásra került a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. V. törvény (továbbiakban Ptk.). A Kódex 2014. március 15. napján lépett hatályba.⁴⁰

A Ptk. a kellékszavatossági igényérvényesítés tekintetében szakított a régi szabályozással, és *megszüntette a jogvesztő határidőt*, valamint az *elévülési jellegű határidőkön is változtatott*. Így a nem fogyasztói szerződések esetén a korábbi hathónapos határidőt *egy évre* emelte,⁴¹ illetve, ha a szerződés alapján szolgáltatott dolog ingatlan, a kellékszavatossági igény a teljesítés időpontjától számított öt év alatt évül el.⁴²

A törvényhez fűzött indoklás szerint a régi Ptk. kellékszavatossági szabályainak legvitatottabb eleme a szavatossági igényérvényesítési határidők voltak. Az elévülési jellegű általános igényérvényesítési határidők ugyanis túl rövidek voltak, különösen épületek esetén vagy készletre vásárolt termékek esetén, hiszen ez esetben addigra, míg a hiba felismerhetővé vált, az elévülési határidő már el is telt. A jogvesztő határidők sok esetben indokolatlanul és méltánytalanul zárták el a jogosult szavatossági igényei érvényesítésétől.⁴³

Az igényérvényesítési határidők minden esetben a *teljesítéssel* kezdődnek és elévülési jellegűek, melyből következik, hogy alkalmazandóak rá az elévülés nyugvására és megszakadására vonatkozó szabályok. Ennek megfelelően, hogyha a jogosult menthető okból nem tudja az igényét érvényesíteni, így különösen, ha a jogosult a szavatossági határidőn belül a hibát nem ismeri fel, akkor nyugszik az elévülési határidő. A hibás teljesítéssel kapcsolatban a jogosult akkor kerül igénye érvényesíthetőségének helyzetébe, amennyiben tudomást szerez mindazokról a hibával kapcsolatos tényekről, amelyek ismerete szükséges a hiba miatti szavatossági igény érvényesítéséhez, vagyis a hibajelenség észlelése mellett felismeri a hiba okát (azt, hogy a hiba a szerződés teljesítését megelőző

40 Az új Ptk. megalkotásának főbb állomásai a következők voltak: A polgári jogi kodifikációról szóló 1050/1998 (IV.24.) Korm. határozat; Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója (2001. november 08.); Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója és szabályozási tematikája; 2006 eleje az új Ptk. első tervezete és indoklása; 2007 szeptemberében, az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium – nem várva be a második, átdolgozott szerkesztőbizottsági tervezet elkészültét – magához vonta az első tervezet átdolgozásának feladatát. Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium 2008. március 25-i dátummal tette közzé a honlapján a második minisztériumi szövegtervezetet; 2008. május 28. a kormány elfogadja az új Ptk. törvénytervezetét; 2008. június 05.: a T/5949 számú törvényjavaslat betervezése az országgyűlés elé; 2009. szeptember 21.: az új Ptk. első elfogadása (2009. évi CXX törvény); 2009. december 14.: az új Ptk. hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló XV. törvény elfogadása, melynek I. § (1) bekezdését és a 208. §-át az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek talál, így az új Ptk. nem lépett hatályba; 2010. évi. LXXXIII. törvény a Polgári Törvénykönyvről szóló 2009. évi törvény hatályba nem lépéséről, valamint ezzel összefüggő törvénymódosításokról; 2012. július 12.: T/7971 számú törvényjavaslat benyújtása a Parlament elé; 2013. február 11.: az új Ptk. zárószavazás, az 2013. V. törvény elfogadása.

Lásd erről bővebben: Szikora Veronika: Az új magyar polgári Törvénykönyv kodifikációja és társasági jogi összefüggései (nemzetközi kitekintéssel). In: Szalma József (szerk.): *A magyar tudomány napja a Délvidéken 2012.*, Újvidék, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság (2013) 133-142.

41 Ptk. 6:163 § (1) bekezdés.

42 Ptk. 6:163 § (3) bekezdés.

43 Ptk. indoklás.

vagy azt követő időszakban felmerült ok miatt jelentkezett), terjedelmét, jelentőségét és következményeit is. Így természetesen nyugszik az elévülés abban az esetben, ha a hiba feltárásához, a hiba oka megállapításához szakember bevonására van szükség,⁴⁴ valamint akkor is, ha a felek a hibás teljesítés orvoslása érdekében egyeztetési tárgyalásokat folytattak, illetve ha a kötelezett olyan magatartást tanúsított, amelynek alapján alapos okkal bízhatott a jogosult abban, hogy a kötelezett önként fog teljesíteni. Amennyiben több igényérvényesítést akadályozó körülmény is fennáll, az elévülés mindaddig nyugszik, ameddig az igényérvényesítés utolsó akadályja is fennáll.⁴⁵

Az elévülés nyugvása esetén az akadály megszűnésétől számított egyéves határidőn belül (vállalkozás és fogyasztók közötti szerződés, illetve ingatlan esetén), illetve három hónap egyéb szerződések esetén, a jogosult akkor is érvényesítheti szavatossági jogait, ha az elévülési határidő már eltelt, vagy egy évtől, illetve három hónaptól kevesebb van hátra. Ugyanakkor a Ptk. az elévülés nyugvására vonatkozó módosított szabályai alapján az elévülés újbóli nyugvása akkor sem következik be, ha ismételten előállna igényérvényesítést akadályozó tényező.⁴⁶

Az elévülési jellegű igényérvényesítési határidőt megszakítja a tartozásnak a kötelezett részéről történő elismerése, a kötelelem megegyezéssel történő módosítása és az egyezség, a követelés kötelezettel szembeni bírósági eljárásban történő érvényesítése, abban az esetben, ha a bíróság az eljárást befejező jogerős érdemi határozatot hozott, valamint a követelés csőd eljárásban történő bejelentése.⁴⁷

A fenti rendelkezésnek megfelelően a szavatossági igényérvényesítési határidő elévülését megszakítja, ha a kötelezett kellékszavatossági igényét elismeri, vagy ha a felek a hibás teljesítéssel kapcsolatos jogvitáikat megegyezéssel rendezik.⁴⁸ A hatályos jogunk szerinti írásbeli felszólítás viszont már nem elegendő az elévülés megszakításához, mert a Ptk. ilyen jogkövetkezményt csak a kötelezettel szembeni bírósági eljárásban történő érvényesítéshez fűz, és ahhoz is csak akkor, ha a bíróság az ügyben jogerős érdemi határozatot hozott.⁴⁹ Az elévülés megszakadásának jelentősége van az esetben is, ha a hibás dolog kicserélésére vagy kijavítására került sor, mert ilyenkor a kellékszavatossági igény elévülése újból kezdődik.⁵⁰

A Ptk. továbbra is fenntartja azt a szabályt, hogy a jogosult kellékszavatossági jogait ugyanabból a szerződésből eredő követeléssel szemben kifogásként akkor is érvényesítheti, ha a kellékszavatossági igény már elévült.⁵¹

⁴⁴ A hibás teljesítéssel kapcsolatos egyes jogalkalmazási kérdésekről szóló 1/2012 (VI. 21.) PK. vélemény 11. és 12-es pontja.

⁴⁵ Vékás Lajos (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*, Budapest, CompLex (2013) 627.

⁴⁶ Ptk. 6:23. §.

⁴⁷ Ptk. 6:25. § (1) bekezdés.

⁴⁸ I. Polgári Gazdasági Elvi Döntés II. pont.

⁴⁹ Ptk. 6:25 (1) bekezdés c) pont.

⁵⁰ Ptk. 6:163. § (5) bekezdés.

⁵¹ Ptk. 6:164. §.

A Ptk. abból kiindulva, hogy a jogvesztés, mint az alanyi jog elenyészését eredményező szigorú jogkövetkezmény csak kivételes esetben indokolt, illetve hogy egy magánjogi alanyi jog érvényesíthetőségének időbeli korlátok közé szorítására nincs szükség, megszünteti a rPtk.-ban alkalmazott jogvesztő határidőt.⁵² A törvényhez fűzött indoklás szerint dogmatikai következetlenség volt továbbá az is, hogy a rPtk. lehetőséget biztosított arra, hogy a már jogvesztő határidővel elenyészett alanyi jog kifogásként mégis érvényesíthető.

A jogvesztő határidő hiánya álláspontom szerint a joggyakorlatban jelentős problémát fog okozni. A rPtk. miniszteri indoklása a jogvesztő határidő előírását azzal indokolta, hogy nem lehet a kötelezettet éveken keresztül bizonytalanságban tartani abban a vonatkozásban, hogy vele szemben mennyi ideig lehetséges hibás teljesítés miatt igényt érvényesíteni. Most viszont azzal, hogy a jogvesztő határidő megszűnt, a kötelezett oldaláról jelentős bizonytalanság következik be, hiszen nem tudhatja, hogy mi az az időpont, ameddig egy áru vagy egy szolgáltatás hibája miatt helytállási kötelezettség terheli.

A Ptk. indoklása a helytállási kötelezettség időpontjának végét a hibás teljesítés fogalmának oldaláról közelíti meg, és azt mondja, hogy nem beszélhetünk hibás teljesítésről, ha az adott szolgáltatás (dolog) elhasználódása, avulási ideje, elvárható hasznos élettartama letelt. Ennek a kérdésnek eldöntése azonban minden esetben szakértői kérdés. Miután nincs olyan egzakt viszonyítási pont ahhoz, hogy meghatározzuk, hogy pl. egy adott árfekvésű, adott műszaki tulajdonsággal stb. rendelkező cikknek (gépkocsi, hűtőszekrény, tv stb.) mennyi az elvárható élettartama, így joggal feltételezhető, hogy a perben kirendelt igazságügyi szakértők ugyanazon termék esetében is más-más időtartamot fognak meghatározni. Előfordulhat, hogy egy országos hálózattal rendelkező kereskedő által forgalomba hozott áruk tekintetében keletkezett hiba esetén az ország különböző bíróságain kirendelt szakértők a természetes elhasználódás által behatárolt élettartamot eltérően fogják megjelölni, ami semmiképpen nem szolgálja a jog- és forgalombiztonságot.

A jogvesztő határidő hiánya nyilvánvalóan jelentősen meg fogja növelni az értékesítés után több év múlva benyújtott szavatossági igények miatti perek számát. A bíróság előtti igényérvényesítéstől a jogosultakat legfeljebb az a bizonyítási teher tarthatja vissza, hogy azt a tény, hogy a hiba oka a teljesítéskor fennállt, a jogosultnak kell bizonyítania.

⁵² Vékás (2013): i. m. 632.

ÖSSZEGZÉS

A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 1960. május 1-jén hatályba lépése óta a kellékszavatosságra vonatkozó szabályok közül az igényérvényesítési határidők jellege és időtartama tekintetében történt a legtöbb módosítás és merült fel a legtöbb kritika a jogirodalomban.

A Ptk. hatálybalépésekor a szavatossági igény érvényesítésére csak jogvesztő határidőt állapított meg, attól függően, hogy nyílt vagy rejtett hibáról volt szó, azzal hogy a keresetnek igénybejelentéstől számított hat hónapon belül be is kellett a bíróságokhoz érkeznie. Nyílt hiba esetén a szolgáltatás megvizsgálásának befejezésétől számított 8 napon belül, míg rejtett hiba esetén a hiba felfedezésétől számított 8 napon belül kellett a jogosultnak igényét érvényesíteni, de legkésőbb a szolgáltatás megvizsgálásától számított hat hónapon belül.

A túlságosan rövid jogvesztő határidő számtalan kritikát váltott ki a joggyakorlatban és a jogirodalomban, így első Ptk. novella lényeges változást hozott. Bevezetett egy elévülési jellegű, valamint olyan jogvesztő határidőket is, amely elteltét követően az elévülési határidő megszakadása esetén sem lehetett már igényt érvényesíteni.

A 2002. évi XXXVI. törvény a kellékszavatossági igényérvényesítési határidőket a fogyasztási cikkek adásvételének és kapcsolódó jótállásnak egyes vonatkozásairól szóló Európai Parlament és Tanács 1999/44/EK irányelvnek⁵³ megfelelően módosította és a fogyasztási szerződések tekintetében bevezetett egy hosszabb, két éves elévülési határidőt azzal, hogy az ettől eltérő megállapodást semmisnek is nyilvánította, vagyis a felek szerződésükben érvényesen ettől nem térhettek el csak használt cikkek esetén, de ebben az esetben is legfeljebb egyéves elévülési határidőben állapodhattak meg. A Ptk. novellával bevezetett egy- és hároméves jogvesztő határidő fennmaradt. Nyilvánvalóan a fogyasztói szerződések esetén az egy éves határidő jogvesztő határidő nem értelmezhető, figyelemmel arra, hogy a fogyasztói szerződések esetében az elévülési határidő eleve két év.

A 2013. évi V. törvény az igényérvényesítési határidők vonatkozásában a jogvesztő határidők tekintetében teljesen eltérő álláspontra helyezkedett és eltörölte azokat. A Ptk. 2014. március 15-i hatálybalépését követően még nem telt el annyi idő, hogy értékelni lehetne ezen rendelkezés megalapozottságát, álláspontom szerint azonban a Ptk. ezen szabályozása nem helyezte nyugvópontra az igényérvényesítési határidők kérdését, az ezzel kapcsolatos gyakorlati problémák a későbbiek során fognak megmutatkozni.

⁵³ Directive 1999/44/EC of the European Parliament and of the Council of 25 May 1999 on certain aspects of the sale of consumer goods and associated guarantees.

CSEHI ZOLTÁN

egyetemi tanár

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar

Polgári Jogi Tanszék

AZ ÜGYGONDNOKRÓL ÉS KÖTELEZETTSÉGEIRŐL

Az új polgári perrendtartás, a 2006. évi CXXX. törvény, valamint az ügyvédségre vonatkozó szabályozás megújítása, a 2017. évi LXXVIII. törvény az ügyvédi tevékenységről, egyaránt érinti az ügygondnok jogállását, tevékenységét és felelősségét. A jelen kis írásban néhány gondolatot szeretnénk megfogalmazni az új szabályok alapján. Bevezetésül először egy kisebb jogesettel kezdünk, amely a jelen írásunk témától jóllehet távol esik, de segíthet az ügygondnok tevékenységének és felelősségének feldolgozásában.

1. FELVEZETÉS

2015. július 16-án C-681/13. sz. ügyben kihirdetett ítéletében az uniós jog hibás tagállami alkalmazásának egyik kérdésével foglalkozott ismételten az Európai Unió Bírósága. Az ügy egy uniós védjegyet érintő döntés volt, a Johnny Walker védjegy jogosultja, az amszterdami székhelyű Diageo Brands BV lépett fel egy bolgár társasággal szemben védjegybitorlás miatt. A bolgár társaság 12096 üveg whiskyt hozott be Grúziából, Várna kikötőjén keresztül. A védjegyjogosult holland cég a bolgár bíróságtól kérte a szállítmány lefoglalását, mert a behozatal engedélye nélkül történt. Az első fokon eljáró szófiai gradski sad – bíróság – engedélyt adott a lefoglalásra, majd a másodfokú bolgár bíróság a whisky-szállítmány első foglalását kimondó döntést felülvizsgálta és megváltoztatta, a zárlatot megszüntette egy év elteltével. Ezzel az üggyel párhuzamosan szintén bolgár bíróság előtt indított és a védjegy jogosulatlan használatával kapcsolatos érdemi perben is veszített a holland védjegyjogosult. A jogi indokolás lényege az volt,

hogyan az Európai Gazdasági Térségen kívül forgalomba hozott termék Bulgáriába történő behozatala nem minősül védjegybitorlásnak. Ezen döntés ellen a holland védjegyjogosult nem fellebbezett, az jogerőre emelkedett. Az alkalmazott jogszabályok az uniós védjegy-irányelv alapján kerültek megalkotásra.¹ Ezt követően viszont a bolgár társaság indított pert a holland társasággal szemben mintegy 10 millió eurós kártérítés iránt, a jogellenes lefoglalásból eredő kár megfizetését követelve, ezúttal holland bíróság előtt. A kártérítés jogalapját a bolgár Legfelsőbb Bíróságának az ítélete jelentette, amely kimondta a foglalás jogellenességét. A holland védekezés szerint a bolgár bíróság ítélete nem ismerhető el Hollandiában, mivel a bíróság hibásan alkalmazza az uniós védjegyjogot, továbbá maga a döntés a holland közrendbe ütközik. Az első fokon eljáró holland bíróság elutasította a bolgár keresetet, a másodfokon eljáró amszterdami fellebbviteli bíróság szerint viszont el kell ismerni Bulgária Legfelsőbb Bíróságának az ítéletét, azonban nem bírálta el a kártérítési igényt. A felülvizsgálati bíróságként eljáró Hoge Raad der Nederlanden előzetes döntéshozatali kérelmében azzal fordult az EU Bírósága elé, hogy a 44/2001/EU rendelet² 34. cikk 1. pontja³ alá sorolható-e ez az eset, azaz a bolgár bíróság döntésének elismerése nyilvánvalóan ellentétes-e az elismerés állama, Hollandia közrendjével.

Az Európai Bíróságnak arra a kérdésre kellett választ adnia, vajon abban az esetben, amikor a tagállami bíróság döntése nyilvánvalóan ellentétes az uniós joggal, a jogalkalmazás uniós jogot sért, akkor is kötelező-e az ilyen ítélet elismerése a másik tagállam bíróság számára vagy sem? Az anyagi jogi jogszabálysértés az európai unió védjegy szabályát érintette,

-
- 1 Az Európai Parlament és a Tanács 2004. április 29-i 2004/48/EK irányelve a szellemi tulajdonjogok érvényesítéséről 9. cikk (1) bekezdés b) pontja, valamint 7. cikk (4) bekezdés és 9. cikk (7) bekezdése; 9. cikk Ideiglenes és övintézkedések (1) A tagállamok biztosítják, hogy a bíróságok a felperes kérelmére:a) ideiglenes intézkedést rendelhessenek el a feltételezett jogsértő ellen a szellemi tulajdonjogot fenyegető sérelem megakadályozására, vagy ideiglenes jelleggel és szükség esetén – feltéve, hogy arról a nemzeti jogszabályok rendelkeznek – pénzbírság kiszabásával párhuzamosan a feltételezett jogsértés folytatásának megtiltására, vagy a jogsértés folytatásának olyan biztosíték nyújtásától való függővé tételére, amely a jogosult kártérítését szolgálja; ugyanazon feltételek mellett ideiglenes intézkedést rendelhessenek el olyan közvetítő ellen, akinek szolgáltatásait harmadik személy szellemi tulajdonjog megsértésére veszi igénybe; olyan közvetítő ellen, akinek szolgáltatásait harmadik személy szerzői jog vagy szomszédos jog megsértésére veszi igénybe elrendelhető ideiglenes intézkedések a 2001/29/EK irányelv hatálya alá tartoznak; b) elrendelhetők a szellemi tulajdonjogot feltehetően sértő áruk lefoglalását vagy kiadását, hogy forgalomba hozatalukat és forgalmazásukat megakadályozzák; /.../ (7) Amennyiben az ideiglenes intézkedéseket megszüntetik vagy a felperes cselekménye vagy mulasztása folytán hatályát veszti, vagy amennyiben a továbbiakban megállapítják, hogy nem történt szellemi tulajdonjogi jogsértés vagy annak veszélye nem állt fenn, a bíróságok az alperes kérelmére elrendelik, hogy a felperes nyújtson megfelelő kártérítést az alperes számára az ilyen intézkedések által okozott károkért.
7. cikk (4) bekezdése: Amennyiben a bizonyítékok biztosítását szolgáló intézkedéseket visszavonják, vagy azok megszűnnek a felperes cselekménye vagy mulasztása folytán, illetve amennyiben a továbbiakban megállapítják, hogy nem történt szellemi tulajdonjogi jogsértés vagy annak veszélye nem állt fenn, a bíróságok az alperes kérelmére elrendelik, hogy a felperes nyújtson megfelelő kártérítést az alperes számára az ilyen intézkedések által okozott károkért.
- 2 A Tanács 2000. december 22-i 44/2001/EK rendelete a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról.
- 3 A határozat nem ismerhető el, amennyiben: 1. az ilyen elismerés nyilvánvalóan ellentétes annak a tagállamnak a közrendjével, ahol az elismerést kérik.

nevezetesen az alapügyben releváns 89/104. irányelv⁴ 5. cikkét⁵. Az EU Bírósága szerint a bolgár bírósági ítélet elismerése körében nem vizsgálható az a kérdés, hogy az alapeljárásban az uniós vagy tagállami jogot tévesen alkalmazták-e vagy sem. A közrend a tagállami jogrend alapján értelmezendő, annak az alapja csak „lényegi jelentőségű” jogrendi hiba lehet. Az EU Bírósága – mint minden ilyen hasonló ügyben – a szabályozás célját hangsúlyozta, az Unió tagállamai közti kölcsönös bizalom alapvető fontosságát, azaz az eljárási igazságosság kap elsőbbséget az anyagi jogi kérdés – a jelen ügyben a védjegyet érintő jogszabály - érvényesíthetőségével szemben. Ennek a megközelítésnek az alapja a tagállami igazságszolgáltatási rendszerben működtetett jogorvoslati rendszer, azaz valamennyi tagállam bírósági rendszerében érvényesülő jogorvoslat lehetősége, valamint az előzetes döntéshozatali eljárás. Az EU Bírósága szerint ez a két pillér megfelelő garanciát nyújt az uniós jog érvényre juttatása és védelme érdekében. Ebből pedig az következik, hogy minden lehetséges jogorvoslatot ki kell használni a közrend sérelmének elkerülése végett, viszont a konkrét ügyben a holland társaság ezzel a jogi lehetőséggel nem élt. Az EU Bíróság azzal érvelt, ha a holland társaság fellebbezett volna az elsőfokú bolgár bíróság döntésével szemben, a hibát lehet, hogy kijavították volna a bolgár bíróságok másodfokon, vagy az is lehet, hogy az értelmezésre szoruló uniós védjegy jogot érintő kérdést értelmezés miatt az EU Bírósága elé utalták volna döntéshozatali eljárás körében. Végző soron a bolgár Legfelsőbb Bíróságnak – ha elé került volna az ügy – kötelessége lett volna az uniós védjegy szabállyal kapcsolatos kérdést az EU Bírósága elé utalni. Abban az esetben, ha a bolgár Legfelsőbb Bíróság ezt a megkeresést nem tette volna meg – folytatva a feltételezések láncolatát az EU Bíróságának az ítélete – akkor a sérelmet szenvedő fél a Bolgár Köztársasággal szembeni kártérítési igényt érvényesíthetett volna. Tekintettel arra, hogy a holland társaság mindezekkel a jogi lehetőségekkel nem élt, a jogsértés nem közrendi mélységű.

4 A Tanács 1988. december 21-i 89/104/EKG első irányelve a védjegyekre vonatkozó tagállami jogszabályok közelítéséről, hatályban volt 2008. nov. 27-ig.

5 (1) A védjegyoltalom a jogosult számára kizárólagos jogokat biztosít. A kizárólagos jogok alapján a jogosult bárkivel szemben felléphet, aki engedélye nélkül gazdasági tevékenység körében használ a) a védjeggyel azonos megjelölést olyan árukkal, illetve szolgáltatásokkal kapcsolatban, amelyek azonosak a védjegy árujegyzékében szereplő árukkal, illetve szolgáltatásokkal; b) olyan megjelölést, amelyet a fogyasztók a védjeggyel összetéveszhetnek a megjelölés és a védjegy azonossága vagy hasonlósága, valamint az érintett áruk, illetve szolgáltatások azonossága vagy hasonlósága miatt; az összetéveszthetőség magában foglalja azt az esetet is, ha a fogyasztók a megjelölést gondolati képzetársítás (asszociáció) útján kapcsolhatják a korábbi védjegyhez. / (2) Bármelyik tagállam előírhatja továbbá, hogy a jogosult bárkivel szemben felléphet, aki hozzájárulása nélkül gazdasági tevékenység körében a védjeggyel azonos vagy ahhoz hasonló megjelölést használ az árujegyzékben szereplő árukhoz, illetve szolgáltatásokhoz nem hasonló árukkal, illetve szolgáltatásokkal kapcsolatban, feltéve, hogy a védjegy a tagállamban jóhírnevet élvez, és a megjelölés alapos ok nélkül történő használata sértené vagy tisztességtelenül kihasználná a védjegy megkülönböztető képességét vagy jóhírnevét. / (3) Az (1) és (2) bekezdésben szabályozott feltételek megvalósulása esetén tilos különösen a) a megjelölés elhelyezése az árun vagy csomagolásán; b) a megjelölést hordozó áru eladásra való felkínálása, forgalomba hozatala, valamint forgalomba hozatal céljából történő raktáron tartása, illetve szolgáltatás felajánlása vagy annak nyújtása a megjelölés alatt; c) a megjelölést hordozó áruk behozatala vagy kivitele; d) a megjelölés használata az üzleti iratokon vagy a reklámozásban. / (4) Ha valamelyik tagállam jogszabályai szerint a megjelölés használata az (1) bekezdés b) albekezdésében és a (2) bekezdésben szabályozott feltételek megvalósulása esetén az ennek az irányelvnek való megfeleléshez szükséges rendelkezések érintett tagállambeli hatálybalépése előtt nem tiltható meg, a jogosult a kizárólagos használati jog alapján nem léphet fel a megjelölés használatának folytatása ellen. / (5) Az (1)-(4) bekezdésekben foglaltak nem érintik a tagállamok olyan jogszabályi rendelkezéseit, amelyek alapján a jogosult felléphet a megkülönböztetéstől eltérő célokra szolgáló megjelölés használata ellen, feltéve, hogy az ilyen megjelölés alapos ok nélkül történő használata sértené vagy tisztességtelenül kihasználná a védjegy megkülönböztető képességét vagy jóhírnevét.

Az EU Bíróságának következetessége üdvözlendő abban a kérdésben, hogy a tagállami bíróságok jogerős döntése köti a többi tagállam bíróságát. Viszont a Jonny Walker védjegy ügyvel kapcsolatos jogértelmezés kapcsán legalább két kérdés vehető fel: 1. Igaz-e az a tétel, hogy tagállamok igazságszolgáltatásának jogorvoslati rendszere az előzetes eljárással együtt elegendő garanciát nyújt minden esetre? Az ismert esetek, amely a luxemburgi vagy az emberi jogi kérdések kapcsán a strasbourgi bíróság elé kerülnek, és az eljárási jogok sérelmével kapcsolatosak, jóllehet nem nagy számban, de a kivételek üdítő színeit varázsolják az elvek magasztos háttéréhez. 2. Tétélezzük fel, hogy az első kérdésre a válasz igaz, akkor a második kérdés, mi az elvárható magatartás az Unióban az uniós polgár jogérvényesítését illetően? Az uniós polgártól elvárható mindezen szabályrendszer átlátása, ismerete és valamennyi bírósági szintén az ügy továbbvitele, azaz a feltétlen és végsőkig történő jogérvényesítés, amiként a jelen ügyben valamennyi jogorvoslati fórum kihasználása? Az uniós polgár akkor jogosult bizonyos jogvédelemre, ha minden előző lehetséges jogorvoslatot igénybe vesz, és csak azt követően számíthat a jog ezen irgalmára? Nyilvánvalóan az átlag polgártól ez nem várható el. Ennek következtében az EU Bíróságának egyik lehetséges következménye és értelmezése, hogy a jogérvényesítés ilyen szintű végig-vitelének anyagi és jogi kockázatát át kell vagy kellene hárítani a professzionális jogsegítőkre, az ügyvédekre. Aki ügyvédhez fordul, az kellően körültekintően jár el, és ha az ügyvéd nincs mindezekkel tisztában, mármint a végső-jogérvényesítés követelményével, ami a feltétlen jogérvényesítés esetleges jogi és anyagi következményeit illeti, ami az előzetes döntéshozatali ítéletből kiolvasható, akkor az szakmai hibának minősül, és megalapozhatja az ügyvéd személyes felelősségét az ügyfélnek okozott károkért?

Ezzel a költői kérdéssel kapcsolódunk a jelen témánkhoz. Ha az ügyvédektől ez az elvárható magatartás és ez a felelősségi szint az uniós jog alkalmazása körében, akkor viszont mindezt meg kell követelnünk az ügygondnokként eljáró ügyvédtől is, akinek viszont csak látens ügyfele, megbízója van. Ebből pedig az következik, hogy ügygondnok-ügyvéd – aki megbízó nélkül hozza meg döntéseit – felelőssége – legalábbis uniós jogot érintő kérdéseket illetően – kiterjed a jogérvényesítés minden lehetséges fokára.

Egy gondolat erejéig visszatérve az EU Bíróságának a gondolatmenetére és annak következtetéseire, az alapeljárás lezárását követően utólag, annak eredménye és az eljárási szabályok végére érve, visszatekintve az egész addigi ügymenetre, már más a vetülete annak, mikor mit és hogyan kellett volna korábban csinálnia múltban. Ebbe beletartozik annak az utólagos minősítése is, hogy mennyiben minősül végzetes hibának egyes eljárási cselekményekről történő döntéshozatal. Egy másik szempontból viszont az is vizsgálható, hogy az érintett fél döntései – azok meghozatalának időpontjában és az akkori körülmények közt - logikusnak és megalapozottnak minősíthetők-e. Nevezetesen az alapügyben meghozott azon döntés, hogy a fél nem él a fellebbezés lehetőségével, ezek szerint magában foglalta egyéb jogorvoslatok és jogi lehetőségek érvényesítésének elvesztését is. Mivel magánjogi igény érvényesítéséről van szó, amelyről történő döntés

az anyagilag és jogilag érdekelt fél döntési autonómiájába tartozik, egy jogrendszer nem alapulhat minden esetben arra, hogy a magánszemélynek minden áron, időt és költséget nem kímélve, minden jogorvoslatot ki kell merítenie, fáradtságot, időt és nem kevés pénzt szánva a perre. A szóban forgó ügyben a bolgár bíróság előtti igényérvényesítés abbahagyására gondolok, ami az ügyfél döntése.

2. AZ ÜGYGONDNOK MINT KÉPVISELŐ – BEVEZETÉS⁶

Ezen rövid bevezető után térünk át szűkebb témánkra, az ügygondnok jogállására.

A polgári jog alapvető szabálya, hogy a jogok gyakorlása, jogviszonyok kialakítása, módosítása, megszüntetése és más jognyilatkozatok megtételében és fogadásában a személyek nem kötelesek személyesen eljárni.⁷ A polgári jog nem természetes személyei, jogi személyek és más jogalanyok minősülő alakzatok, kizárólag csak természetes személy képviselőik révén képesek jogokat gyakorolni.⁸ A képviseletet számos jogszabály rendezi, ezek közül kiemelendők a Ptk. rendelkezései. A Ptk. külön szabályozza a jogi személyek képviseletét (lásd 3:29-31. §§), és a kötetmi jog közös szabályai közt a képviselet általános szabályait (lásd 6:11-20. §§).⁹ A képviselet lényege, hogy a cselekvő, nyilatkozó személy, akit képviselőnek nevezünk és a cselekményének, magatartásának joghatálya eltérő személyeket érint, a cselekvő személy más nevében, képviseletében tesz, fogad jognyilatkozatot, amelyek joghatásai nem az ő személyét, hanem a képviseltet érintik. Ennek következtében a képviselt alanyi jogait, kötelezettségeit, jogviszonyait érintik a képviselő nyilatkozatai, azokra hatnak vagy hathatnak ki. A két személy, a képviselt, akinek az ügyéről és akinek a jogáról, joggyakorlásáról van szó, és a képviselő, aki teszi a nyilatkozatot vagy más cselekményt, vagy magatartást viszonya annyiban sajátos, hogy a képviselő a saját tudati és akarati cselekvése alapján jár el, jöllehet mindezek a képviselt személyre vonatkoznak. A képviselő jognyilatkozata saját akarat-elhatározáson alapul, de azt a képviselettel való viszonya határozza meg, vagy legalábbis arra tekintettel kell lennie.

A képviseleti jog olyan jogosultság, amely valamilyen törvény által meghatározott tényből fakadhat. Képviseleti jog általános anyagi szabályait a Ptk., illetve más jogszabályok rendezik, a képviselt jogszabályon, bírósági vagy hatósági határozaton, jogi személyek esetében létesítő okirat rendelkezésén vagy más hasonló okiraton vagy a fél akaratán és annak magánjogi megfogalmazásán, meghatalmazáson vagy felhatalmazáson alapulhat.

A perbeli képviselet ehhez képest személyében korlátozott, azaz csak a Pp-ben meghatározott személyek lehetnek képviselők, továbbá tárgyában is speciálisnak minősül, hiszen az a peres eljárásra vonatkozik, illetve a Pp-ben szabályozott közvetítő

6 Ez a rész a Wopera Zsuzsanna szerkesztésében, megjelenés alatt lévő, az új Polgári perrendtartás kommentárjához készített szövegünk alapul vételével készült.

7 Csehi Zoltán: A képviselet, *Az új Polgári Törvénykönyv magyarázata. Kommentár a 2013. évi V. törvényhez*, Budapest, Menedzser Praxis (2014) 611. és skk.o.

8 A képviselet témájában napjainkig alapvető munka Wolfram Müller-Freienfels: *Die Vertretung beim Rechtsgeschäft*, Tübingen, Mohr (1955).

9 Csehi Zoltán: Szervezeti és jogügyleti képviselet kapcsolata a magyar gazdasági társaságoknál – adalékok a képviselet dogmatikájához, *Magyar Jog*, 2001/6. 341-349.

eljárására, és a pert megelőzően kezdeményezett ideiglenes intézkedésre irányuló eljárásra, valamint nemperes eljárásokra. A képviselő ezekben az eljárásokban a Pp-ben vagy más jogszabályban kifejezetten ekként meghatározott személy lehet.¹⁰

A perbeli képviselet esetében a perbeli cselekményeket a fél helyett a képviselő végzi el, amelyek a képviselt személyében váltanak ki joghatást, a bíróság cselekményei, intézkedései, határozatait a képviselőn keresztül közli, amelyek joghatálya szintén a képviseltet érintik (kivéve, amikor a bíróság cselekménye kifejezetten a képviselőnek szól). A per tárgya, a bíróság határozatai a felet érintik és annak joghatályai a felet érintik, nem a képviselőt. Így a képviselő, adott esetben ügygondnok a perköltségek viselésére sem kötelezhető.¹¹

A perbeli képviselet körén belül is speciális szabályok vonatkoznak azokra az esetekre, amikor a bíróság rendeli ki képviselőt a fél részére. Ez a képviselő az ügygondnok. Az ügygondnok képviseleti joga főszabály szerint aktív képviseletre vonatkozik (lásd Pp. 77. § (3) bekezdés együtt 68. §-szal), maga a Pp. nem ismeri a kizárólag passzív képviseletre korlátozott ügygondnokot.

3. Pp. ÜGYGONDNOK

A per lefolytatásának, valamint a perben történő részvételre nem képes vagy korlátozottan képes személy védelme érdekében a Pp. kvázi „eljárási gondnok” kirendeléséről rendelkezik. A törvényben meghatározott esetekben kötelező az ügygondnok kirendelése, hogy az érintett fél érdekei védelmet kapjanak, ennek következtében az eljárás formális igazságossága érvényre juthasson, azaz mindegyik fél megkapja a lehetőséget, hogy a perben részt vehessen és előadja a tényeket, bizonyítékait, bizonyítási indítványait, jogi érveit, valamint a másik fél és a beavatkozó előadásaira reagálhasson, jogorvoslati lehetőséggel élhessen. A bíróság megfogalmazásában: „Az ügygondnoknak a [rég] Pp. 74. §-án alapuló kirendelésével a jogalkotó az eljárás megindításának, illetőleg folytatásának lehetőségét kívánja biztosítani azokban az esetekben, amikor annak a peres fél személyében rejlő akadálya van. A [rég] Pp. hivatkozott rendelkezése szerint, ha a cselekvőképtelen félnek [...] törvényes képviselője [...] nincs, a bíróság a fél részére ügygondnokot rendel. Az eljárási szabályok lehetőséget biztosítanak arra, hogy a per lefolytatható legyen akkor is, ha a fél abban személyesen nem vesz részt, attól távol tartja magát; azt azonban nem engedi meg, hogy a félnek ne legyen jogi lehetősége arra, hogy az eljárás alakulásába bele szóljon. Ezt például az eljárás félbeszakadására vonatkozó szabály azzal biztosítja, hogy azokhoz az eseményekhez kapcsolódik, amelyek megakadályozzák a felet abban, hogy érvényes perbeli cselekményeket tehessen. Ilyen rendelkezést tartalmaz a [rég] Pp. 111. § (2) bekezdése is a fél cselekvőképességének elvesztésének esetére, ha a per vitelére nincs meghatalmazottja. A per vitelére adott meghatalmazást a [rég] Pp. 71. § rendelkezése

10 A korábbi Pp-hez kapcsolódóan lásd Németh János, Kiss Daisy (szerk.): *A Polgári Perrendtartás magyarázata. I. kötet*, Budapest, CompLex (2010) 74. §-hoz fűzött részletes magyarázatot.

11 Magyar Géza, Nizsalovszky Endre: *Magyar Polgári Perjog*, Budapest (1939), erre hoz példát régi magyar jog a jelzőtörvényhez kapcsolódó 24.000/1929 I.M.: sz. r. 19. §-t idézve, lásd 205.

szerint - egyebek mellett - a fél halála szünteti meg, a cselekvőképtelenné válásnak ilyen jogi következménye nincs.” (BH 2012.40).

A fél megfelelő és hatékony perbeli képvisellete az eljárási igazságosság érvényre juttatása miatt fontos, és az utóbbi évtizedekben egyre nagyobb jelentőséget kapott az alkotmányos és emberi jogi védelem révén. De ezen új elvek térnyerése előtt is ismert volt az ügygondnok, például a szocializmus előtti perjog az ismeretlen örökösnek a bíróság hivatalból rendelt ügygondnokot.¹²

A Pp. számos szabálya utal az ügygondnokra és annak tevékenységére. A képviselet szabályai közt az ügygondnok kirendelésének az eseteit, az ügygondnok személyét és jogait, megbízatásának és annak megszűntének szabályait rendezi.

Az ügygondnokot a bíróság rendeli ki, amelyből fakadóan az ügygondnok kettős jogállású: egyrészt a bíróság kirendelése révén jogilag a bírósághoz kapcsolódik mandátumnak kezdete és vége, díjazása és bizonyos döntéseket, cselekményeket csak a bíróság engedélyével tehet meg. Másrészről az ügygondnok egyúttal egy speciális, kvázi-megbízási, de inkább sajátos megbízás nélküli ügyvivői kötelemben áll az általa képviselt személlyel, amelynek jogi minősítése árnyalt megközelítést igényel.

A Pp. mellett más jogszabályok is utalnak az ügygondnokra, így többek közt a 1995. évi XXXII. törvény a szabadalmi ügyvivőkről, a 1994. évi LIII. törvény a bírósági végrehajtásról, a 2010. évi XXXVIII. törvény a hagyatéki eljárásról.

4. ÜGYGONDNOK KIRENDELÉSÉNEK FELTÉTELEI

A Pp. 76. §-a szerint a bíróság a fél részére ügygondnokot rendel, ha a) a cselekvőképtelen félnek nincs törvényes képviselője, b) az ismeretlen helyen tartózkodó félnek nincs sem törvényes képviselője, sem meghatalmazottja, c) a nem természetes személy félnek nincs törvényes képviselője, vagy d) törvény így rendelkezik.

A bíróság ügygondnokot rendel ki a törvényes képviselővel nem rendelkező cselekvőképtelen félnek. A cselekvőképtelenség kizárólag természetes személyekre vonatkozik és a Ptk. alapján értelmezendő. A törvényes képviselő alatt a Ptk. által a törvény alapján a képviseletre meghatározott személyek értendők, kiskorú gyermek esetén a szülő vagy a gyám, nagykorú esetében a gondnok. Egy évtizedekkel korábbi eseti döntésben a Legfelsőbb Bíróság azt az álláspontot képviselte, hogy a bíróság hivatalból nem vizsgálhatja a fél cselekvőképességét, azaz a fél perbeli cselekményei alapján a cselekvőképtelenségét nem vélelmezheti, hivatalból nem rendelhet ki erre vonatkozóan elmeorvosi szakértői vizsgálatot, és nem rendelhet ki hivatalból részére ügygondnokot (BH1998.341).

Ismeretlen helyen tartózkodó fél az a fél, aki részére a bíróság nem képes a megkeresését kézbesíteni, azaz nem elérhető. Miként kell eljárnia a bíróságnak, azt a kézbesítésre vonat-

¹² Magyary, Nizsalovszky i. m. 164.

kozó szabályokhoz kapcsolódik. Ebben az esetben a féllel a bíróság nem képes kommunikálni hivatalos úton, és ezért ezen fél érdekének védelmében szükséges az ügygondnok kirendelése. Természetesen ha a félnek van törvényes képviselője vagy meghatalmazottja, akkor a bíróság ezen személyekkel tartja a kapcsolatot és a fél elérhetősége vagy elérhetetlensége nem hat ki a peres eljárásra.

A nem természetes személy fogalmát a Pp. értelmező rendelkezései meghatározzák. A Pp. 7. § (1) bekezdés 15. pontja szerint: *nem természetes személy*: a jogi személy, valamint a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet, amely jogszabályi rendelkezés alapján perbeli jogképességgel rendelkezik. Ezen személyek képviselő nélkül nem tudnak joghatályos nyilatkozatokat tenni, fogadni, így perben eljárni.¹³ A törvényes képviselőt említi a Pp. 64. §-a is. A törvényes képviseletet a Ptk. szabályozza. Jogi személy esetében a Ptk. megnevezi a törvényes képviselőt (3:29-3:30). A Ptk. 3:30. §-a alapján létesített további képviselet ehhez képest már egy származékos képviselet, egy további jogi tény, szabályzat rendelkezése vagy meghatalmazás az alapja, így ezen személyek képviseleti joga másodlagos, amely a törvényes képviseletre jogosultaktól ered, de további tény kapcsán keletkezik. A Ptk. ezen szabálya a szervezeti képviselet cím alatt azokat a munkavállalókat nevezi meg, akiket a jogi személy létesítő okirata vagy szervezeti szabálya tiszttségéhez köti a képviseleti jogot, vagy olyan munkavállalót, akit a törvényes képviselő meghatalmazással ruház fel képviseleti joggal. Az anyagi jogi szabályok adta képviseleti jogosultságot az eljárási szabályok alapjaként el kell fogadni, és az adott szabályokra kell a Pp. többi szabályát alkalmazni. Jóllehet a Ptk. értelmében a törvényes képviselet – ha szervezeti képviseletről van szó – szűkebben értelmezendő, de a Pp. alkalmazása körében semmi nem indokolja, hogy a Ptk-ra való utalása körében ne a tágabb személyi körre, azaz a Ptk. 3:30. §-ában szabályozott munkavállalói körre alkalmazzuk a Pp. szabályát.

A Pp. 76. § d) pontja kimondja, hogy a törvény nevesíti azon továbbá eseteket, amelyek esetében ki kell rendelni ügygondnokot. Ide sorolandó a Pp. 119. (2) bekezdése¹⁴. Ez a rendelkezés utal a Pp. 119. § (1) bekezdés b)-d) pontja¹⁵ szerinti eljárás félbeszakadására vagy arra, hogy annak túlságosan hosszú tartama valamelyik fél méltányos érdekeit sérti, és ebben az esetben a bíróság a fél részére akár kérelemre, akár hivatalból ügygondnokot rendel ki; az ügygondnok kirendelésével az eljárás félbeszakadása megszűnik (119. § (2)

13 Csehi Zoltán: A jogi személyek szabályozása az új magyar Polgári Törvénykönyvben és annak tervezeteiben. In: Gondosné Pusztahelyi Réka (szerk.): *A jogi személyek az új Polgári Törvénykönyvben*, Miskolc (2013) 45-86.

14 119. § (2) Ha az (1) bekezdés b)-d) pontja szerinti esetben az eljárás félbeszakadása vagy annak túlságosan hosszú tartama valamelyik fél méltányos érdekeit sérti, a bíróság a fél részére akár kérelemre, akár hivatalból ügygondnokot rendel ki; az ügygondnok kirendelésével az eljárás félbeszakadása megszűnik.

15 119. § (1) Az eljárás félbeszakad, ha a) valamelyik fél meghal vagy megszűnik, a jogutód perbelépéséig vagy perbevonásáig, kivéve, ha a jogviszony természete miatt a jogutódlás kizárt, b) a per vitelére meghatalmazottal nem rendelkező fél elveszíti a cselekvőképességét, a törvényes képviselő bejelentéséig, c) a fél törvényes képviselője meghal, és a törvényes képviselő által képviselt félnek a per vitelére nem volt meghatalmazottja, az új törvényes képviselő személyének bejelentéséig, d) a fél törvényes képviselőjének a képviseleti jogosultsága anélkül szűnik meg, hogy az általa képviselt fél cselekvőképessé vált volna, és a törvényes képviselő által képviselt félnek a per vitelére nem volt meghatalmazottja, az új törvényes képviselő személyének bejelentéséig, vagy e) a bíróság működését elháríthatatlan esemény akadályozza, az akadály megszűnéséig.

bekezdés). Ugyanebben a paragrafusban szerepel, hogy ha a felhívott esetekben az eljárás félbeszakadása vagy annak túlságosan hosszú tartama a kirendelt szakértő méltányos érdekeit sértené, a bíróság a fél részére - a szakértő kérelmére - ügygondnokot rendel ki. Az ügygondnok kirendelésével az eljárás félbeszakadása - a szakértői díj meghatározása és a letéttel fedezett díj kiutalása vonatkozásában - megszűnik. Az ügygondnok díjának előlegezésére a fél nem köteles, az előlegezésre a Pp. 79. § (8) bekezdését kell alkalmazni. (u.o. (3) bekezdése). Szintén a Pp. 119. §-a szabályozza azt az esetet, hogy a fél az eljárás megszüntetése érdekében akkor is kérheti az eljárás folytatását, ha a megszünt félnek nincs jogutódja. A bíróság az ügygondnok költségeinek megelőlegezését követően a fél kérelmére ügygondnokot rendel ki; az ügygondnok kirendelésével az eljárás félbeszakadása megszűnik. Az eljárás a megszüntetés érdekében az ügygondnokkal szemben folyik tovább. (u.o. (4) bekezdés).

5. ÜGYGONDNOK AZ ÚJ PP-BEN

A Pp. ügygondnokra vonatkozó szabályokat a 76-77. §-okban adja meg¹⁶. Ezen kívül a Pp. számos esetben rendelkezik az ügygondnokról, ezek a következők:

- Nem természetes személy fél és annak törvényes képviselője érdekellentét esetén ügygondnokot kell kirendelni (63. § (2) bekezdése). (lásd BH 2013.20)
- Ha keresetlevelet az alperesnek hirdetmény útján kell kézbesíteni, részére a bíróság ügygondnokot rendel és a keresetlevelet számára is kézbesíti. Ha a hirdetményi kézbesítés feltételei a keresetlevél alperes részére történő szabályszerű kézbesítését követően következnek be, nem kell kirendelni ügygondnokot az alperes részére. A hirdetményi kézbesítéssel felmerülő költséget az előlegezi, aki a hirdetményi kézbesítést kérte (145. § (4) és (5) bekezdése).
- Személyállapoti perek körében, ha a félnek nincs perbeli cselekvőképessége, és közte, valamint a törvényes képviselője között érdekellentét áll fenn, a bíróság - a származási perek körében meghatározott kivétellel - a fél képviseletére ügygondnokot rendel (431. § (3) bekezdés) szerint.
- Gondnokság alá helyezés iránt indított perben az alperes részére a keresetlevél kézbesítésével egyidejűleg ügygondnokot kell kirendelni (438. § (2) bekezdés). Az alperes számára kézbesített idézésben a bíróság tájékoztatást ad az ügygondnok eljárásban betöltött szerepéről, jogairól, kötelezettségeiről (443. § (3) bekezdés).
- Gondnokság alá helyezés módosítása, megszüntetése és felülvizsgálata iránt indított perben, ha a gondnokság megszüntetését vagy módosítását, a választójogból való kizárást vagy a választójogból való kizárás megszüntetését az kéri, akinek a keresete folytán a bíróság a gondnokságot elrendelte, a keresetet a gondnokolt ellen kell megindítani. Ha az, akinek keresete folytán a bíróság a gondnokságot elrendelte, meghalt vagy ismeretlen helyen, illetve külföldön tartózkodik, a keresetet a bíróság által kirendelt ügygondnok ellen kell megindítani (448. § (1) bekezdés 2. mondata).

¹⁶ Az előkészítő munkákhoz lásd Varga István; Éless Tamás (szerk.): *Szakértői javaslat az új polgári perrendtartás kodifikációjára*, Budapest (2017).

- Az előzetes jognyilatkozat felülvizsgálata iránt indított perben a gondnokolt részére a perben a keresetlevél kézbesítésével egyidejűleg ügygondnokot kell kirendelni (451. § (2) bekezdés).
- A származási perek különös szabályai közt a Pp. akként rendelkezik, ha a pert a bíróság által kirendelt ügygondnok ellen kell megindítani, az egyenesági rokon beavatkozóként bármelyik félhez csatlakozhat. Az ügygondnok kirendeléséről a bíróság értesíti a gyámhatóságot, és tájékoztatja a per adatai szerint ismert helyen lakó egyenesági rokonokat a beavatkozás lehetőségéről. Ha az alperes a per folyamán meghal, a pert a bíróság által kirendelt ügygondnokkal szemben kell folytatni. Az egyenesági rokonokat a bíróság értesíti a beavatkozás lehetőségéről (466. § (3) és (4) bekezdés).
- A szülői felügyelettel kapcsolatos perek közös szabályai közt található az a norma, ha a bíróság a perben a kiskorú gyermek mint érdekelt meghallgatásáról dönt, indokolt esetben egyidejűleg a kiskorú részére hivatalból ügygondnokot rendel. A bíróság a kiskorút a felek és a felek képviselői távollétében is meghallgathatja. (473. § (1) bekezdés). Ha a bíróság a kiskorú részére ügygondnokot rendelt, a tájékoztatásnak az ügygondnok eljárásban betöltött szerepére, jogaira és kötelezettségeire is ki kell terjednie (u.o. (3) bekezdés 3. mondat). A kiskorút az elnök hallgatja meg. A felek a meghallgatást megelőzően indítványozhatnak kérdéseket akkor is, ha a kiskorú meghallgatására a felek távollétében kerül sor. Az ügygondnok a kiskorú meghallgatása során kérdéseket indítványozhat. Az elnök engedélyezheti, hogy az ügygondnok a kiskorúhoz közvetlenül is intézhessen kérdést. Az indítványozott vagy a kiskorúhoz közvetlenül intézett kérdések megengedhetősége felől az elnök határoz. (u.o. (4) bekezdés). A jegyzőkönyv – az elnök engedélyével – az ügygondnok, vagy ha a meghallgatás a felek jelenlétében történik, a felek észrevételei alapján is kiegészíthető és módosítható. Az ügygondnok, illetve a felek erre vonatkozó kérelmét – annak elutasítása esetén – a jegyzőkönyvben fel kell tüntetni. (u.o. (5) bekezdés 4. mondat).

6. ÜGYGONDNOKRA VONATKOZÓ SZABÁLYOK

Ügygondnok a Pp. szerint csak ügyvéd lehet (lásd Pp. 77. § (2) bekezdés), más jogszabályok ez alól kivételeket is engednek.¹⁷ Ügygondnok csak bejegyzett ügyvéd vagy ügyvédi iroda lehet, az ügyvédekre vonatkozó törvény (illetve 2088. január 1-jétől az új ügyvédi törvény alapján). Ha a kirendelt ügygondnok ügyvédi státusa megszűnik, vagy szünetel, az az ügygondnoki tevékenységére kihat, azt megszünteti és ezért ezt –már mint az ügyvédi tevékenység felfüggesztését vagy megszüntét be kell jelentenie a bíróságnak.

¹⁷ 2010. évi XXXVIII. törvény a hagyatéki eljárásról 51. § Ügygondnokul a közjegyzőnek elsősorban ügyvédi irodát vagy egyéni ügyvédet kell kirendelnie. Sürgős esetben ügygondnokul az öröklésben érdekelt másik személy is kirendelhető, ha sem ő, sem az esetlegesen általa képviselt harmadik személy az érintettel nem ellentétesen érdekelt. 1995. évi XXXII. törvény a szabadalmi ügyvivőkről 17. § (3) Az ügyfelek képviseletével foglalkozó szabadalmi ügyvivő köteles a bíróság vagy egyéb hatóság kirendelése alapján pártfogó szabadalmi ügyvivőként, ügygondnokként vagy eseti gondnokként az ügyfél képviselétét ellátni; indokolt esetben a szabadalmi ügyvivő kérheti a kirendelés alóli felmentését.

A bíróság ebben az esetben határozattal dönt az ügygondnoki kirendelés megszűnéséről. A bíróság – ha a kirendelés körülményei továbbra is fennállnak – új ügygondnokot rendel ki. Ellenkező esetben, azaz ha a kirendelés körülményei akként változnak meg, hogy a kirendelés feltételei már nem állnak fenn, a bíróság a kirendelés alól felmenti az ügygondnokot, és a díjazását megállapítja, és annak jogerőre emelkedésével intézkedik a kifizetéséről. Ügyvédjelölt ügygondnoki kirendelésére és eljárására a törvény nem ad lehetőséget.

A képviselőre az anyagi polgári jogi szabályok mellett, a Ptk. és más jogszabályok normái, a Pp. rendelkezéseit, valamint mindezeket túlmenően az ügyvédre, mint képviselőre az 1988. évi XI. törvény az ügyvédekről normáit is kell alkalmazni.¹⁸ Az ügyvédek esetében alkalmazni kell továbbá az ügyvédi hivatás etikai szabályairól szóló többször módosított 8/1999. (III. 22.) MÜK szabályzatot is és annak mellékletét is.

Az ügyvédekre vonatkozó szabályok közül utalunk az összeférhetlenségi szabályokra, amelyek az ügygondnok ügyvédre is alkalmazandók. Az összeférhetlenségre vonatkozó szabályokat a Ptk., a Pp., ügyvéd esetében az Útv. és az Ügyvédi Etikai Szabályzat is szabályozza, ezek mind alkalmazandók az ügygondnokra.¹⁹ Az összeférhetlenségnek adott esetben a bírósági határozat hatályon kívül helyezése a következménye.

7. ÜGYGONDNOK KÉPVISELETÉNEK TERJEDELME ÉS KORLÁTAI

A Pp. 77. § (3) bekezdés kimondja, hogy az ügygondnokot a perben a per vitelére meghatalmazott jogállása illeti meg. A Pp. főszabálya szerint az ügygondnok képviselői joga aktív képviselőnek minősül, hiszen valamennyi perbeli cselekmény megtételére felruházta a törvény. Az ügygondnok képviselőének egyes korlátait a 77. § (4) bekezdése tartalmazza. Azért szólunk „egyes” korlátokról, mert az ügygondnokra is alkalmazandók a kizárási és összeférhetlenségi szabályok, amelyek magára az ügygondnoki státuszra is alkalmazandók. Amint fentebb már említettük, nem csak a Pp. kizárási és összeférhetlenségi szabályai, hanem az ügyvédekre vonatkozó teljes szabályozás és kamarai gyakorlat is, hiszen a Ptk-hoz képest is a Pp. a képviselői összeférhetlenségi normái szűkebbek.²⁰

18 2018. január 1-jétől a 2017. évi LXXVIII. törvény lép hatályba ugyanebben a tárgyban, felváltva a korábbi Útv-t.

19 A MÜK Szabályzatából idézve: 3.2. Érdekkellentét.

3.2.1. Az ügyvéd ugyanazon ügyben nem adhat tanácsot, nem láthat el képviselőt, illetve nem járhat el kettő vagy több ügyfél érdekében, ha ezen ügyfelek érdekei között ellentét vagy annak jelentős kockázata áll fenn.

3.2.2. Az ügyvéd nem járhat el tovább egy ügyfél érdekében sem, ha érdekellentét merül fel ezen ügyfelek között, továbbá abban az esetben, ha a titoktartás megsértésének veszélye áll fenn, illetve amennyiben az ügyvéd függetlensége veszélybe kerülhet.

3.2.3. Az ügyvéd abban az esetben is köteles tartózkodni attól, hogy egy új ügyfél érdekében eljárjon, ha fennáll annak a veszélye, hogy egy korábbi ügyfél irányában fennálló titoktartási kötelezettsége sérül, illetve amennyiben egy korábbi ügyfél ügyeiről olyan tudomással bír, amely az új ügyfél számára jogtalan előnyt jelentene.

3.2.4. Amennyiben ügyvédek társas viszonyban praktizálnak, a fenti 3.2.1.-től a 3.2.3.-ig terjedő szakaszok az ügyvédek társulására és annak minden egyes tagjára alkalmazandók.

Ha a képviselő ügyvéd vagy ügyvédi iroda, az Útv. 6. § és 7. §-a, valamint 25. §-a vonatkoznak az összeférhetlenségre, továbbá az Ügyvédi Etikai Szabályzat rendelkezései is alkalmazandók.

20 63. § (1) A képviselő a perben nem járhat el, ha az ellenérdekű fél ő maga vagy olyan személy, akit ugyancsak ő képvisel. / (2) Ha az (1) bekezdés szerinti érdekellentét nem természetes személy fél és annak törvényes képviselője, mint elle-

Visszatérve a Pp. 77. § (4) bekezdésének az ügygondnok képviseleti hatalmát érintő korlátokra, ezeket a Pp. a következők szerint nevesíti: Az ügygondnok a) a bíróság külön felhatalmazása nélkül peres pénzt vagy dolgot nem vehet át, valamint b) egyezséget nem köthet, jogot nem ismerhet el és jogról nem mondhat le, kivéve, ha ezáltal az általa képviselt felet nyilvánvaló károsodástól óvja meg.

Az ügygondnok jogállása megegyezik a meghatalmazottéval, sőt, a kötelező jogi képviselet ellátására is alkalmas, annak a feltételeinek is megfelel. A képviselet átfogja a teljes peres eljárást, beleértve a jogorvoslati fórumokat is, továbbá a végrehajtási eljárást és az ahhoz kapcsolódó eljárásokat. Ezen túlmenően – hasonlóan a 68. § (3) bekezdés szabályához – a Pp. kiterjeszti a képviseleti jogot a végrehajtással kapcsolatban indítandó vagy indított perekre is. Az ügygondnok eljárása így a per és a pert követő végrehajtási, teljesítési cselekményekre is kiterjed, amely azért furcsa, mert egyes cselekménynek és nyilatkozatok eljárásán kívül történhetnek, mindenfajta – azaz az adott időpontban nem létező bírósági kontroll – nélkül, mint például a peres pénz vagy dolog átvétele.

Az ügygondnok által képviselt fél érdekeinek a védelme miatt a Pp. az ügygondnok képviseleti jogát korlátozza, ezt a korlátozást a (4) bekezdés felsorolása tartalmazza. Ezen korlátozás lényege, hogy a megbízói utasítás nélkül eljáró ügygondnok a fél hátrányára ne tehessen olyan jognyilatkozatokat, amelyek sérelmesek illetve hátrányosak lehetnek a fél számára. Ilyen jognyilatkozat lehet az elismerés, a joglemondás, az egyezés kötése. A bíróság külön felhatalmazása szükséges ahhoz, hogy az ügygondnok „peres pénzt” vagy „dolgot” átvehessen. A „peres pénz vagy dolog” fogalmát a Pp. 68. § (2) bekezdése is említi. A „peres pénz” vagy „dolog”, a perben érvényesítendő követelés, az eljárási költségek pedig a perben megítélt, vagy jóváhagyott perköltség. Ilyen teljesítési ügyletekre – amelyek már nem a bíróság előtt zajlanak – a Pp. szerinti képviseleti jog tovább alkalmazandó.

Mindazon jognyilatkozatok esetében, amelyeket a Pp. nem nevesít, és kérdéses, hogy az ügygondnok a bíróság felhatalmazásával vagy még anélkül sem tehet meg, abból a szempontból értékelendők, hogy az mennyiben érintheti a képviselt felet. Ezekben az esetekben nem szükséges a képviselt személyét vagy vagyonát érintő hátrány vagy a sérelem valós bekövetkezése, elegendő annak lehetősége, abból a szempontból, hogy a törvényben szó szerint nem szereplő, de hasonló nyilatkozatok minősítéséről – azaz megengedhetőségéről vagy tiltásáról – a bíróság értelmezési körében döntsön. Az ügygondnoknak a fél feltehető érdekében és jóhiszemű joggyakorlás keretei közt kell eljárnia, amely értelmezésünk szerint magában foglalja mindazon jogorvoslatok figyelembe vételét, amelyek az ügygondnok által képviselt fél érdekének védelme miatt szükséges lehet, még akkor is, ha az adott jogorvoslat sikeressége vagy jogalapja kétséges.

nérdekű fél között áll fenn, a fél képviseletére – törvény eltérő rendelkezése hiányában – ügygondnokot kell kirendelni. Ebben az esetben az ügygondnok díját a félperes előlegezi.

Összhangban a Pp. új szabályával, amely a perbeli képviselőt érdemben más eljárási cselekményekre is kiterjeszti, amint már említettük, az ügygondnok képviselőnek terjedelmét nem csak a per egész tartamára, ideértve a perorvoslati eljárásokat is kimondja, hanem kiterjesztette a végrehajtási eljárásra, ideértve az annak során, azzal összefüggésben indított pereket is. (Pp. 77. § (5) bekezdése).

8. AZ ÜGYGONDNOK-RENDELÉS ELJÁRÁSI SZABÁLYAI

A Pp. szabályozza az ügygondnok-rendelés eljárási szabályait. A 77. § (1) bekezdése szerint a bíróság az ügygondnokot, hivatalból, vagy az ellenfél kérelmére rendeli ki.

Az ügygondnok kirendeléséről a bíróság hivatalból, vagy az ellenérdekű fél indítványára dönt. A bírói gyakorlat a hivatalból történő kirendelés egyes korlátait már meghatározta, amelyek az új Pp. alapján is alkalmazandók (cégeljárásban nincs lehetőség ügygondnok kirendelésére, lásd BH 1999.325, vagy alperesként meghalt személy perbe vonására és részére ügygondnok rendelésére nincs lehetőség, lásd BH 1992.386). Az ellenérdekű fél indítványában elő kell adni azokat a tényeket, amelyek igazolják az ügygondnok kirendelésének tényét, és szükség esetén bizonyítani is kell ezen tények valóságát. A bíróság belátásától függ, mely tények azok, amelyek ebben a körben bizonyítandók és melyek, ahol a valószínűséget kell csak igazolni. A bíróság dönthet arról, hogy az ügygondnok kirendelés költségét a kérelmező fél helyezze bírósági letétbe, és annak teljesítésétől tegye függővé a per további tárgyalását.

A bíróság kirendelése folytán nincs szükség meghatalmazásra (Új-Ütv. 36. § (7) bekezdése).

A Pp. 77. § (6) bekezdése kimondja, ha az ügygondnok kirendelésére okot adó körülmény az eljárás folyamán megszűnik, a bíróság az ügygondnokot a kirendelés alól felmenti.

9. ÜGYGONDNOK EGYÉB KÖTELEZETTSÉGEI

2018. január 1-jétől a 2017. évi LXXVIII. törvény az ügyvédi tevékenységről 36-38. §§-ai alkalmazandók az ügygondnoki tevékenységre és a kirendelésre.²¹ Az új ügyvédi törvény a VI. fejezetben a kirendelés eseteit szabályozza. A kirendelés esetén, és az ügygondnok is ide sorolandó, az ügygondnok ügyvéd köteles az ügyben eljárni, a bíróság idézésének

21 37. § (1) Törvényben meghatározott esetben a hatóság kirendelő határozata alapján a területi kamara jelöli ki a kirendelés alapján kirendelt védőként eljáró ügyvédet. / (2) A kirendelt védő a kirendelhető ügyvédek jegyzékéből jelölhető ki. / (3) A területi kamara a kirendelés alapján kirendelt védőként eljáró ügyvédet elektronikus, véletlenszerű kiválasztás segítségével, kamarai szabályzatban meghatározott eljárási szabályokban rögzített módon jelöli ki. / (4) A kijelöléskor biztosítani kell a kirendelt védőként kirendelhető ügyvédek arányos munkaterhelését, valamint figyelembe kell venni a kijelölésre kerülő ügyvéd és a kirendelő hatóság földrajzi elhelyezkedését. / (5) A kirendelt védő részére a meghatalmazást a hatóság kirendelő határozata és a kijelölés pótolja.

38. § (1) A területi kamara a kirendelt védőként kirendelhető ügyvédekről jegyzéket vezet. / (2) A területi kamara a jegyzéket úgy köteles összeállítani, hogy abban a kirendelést igénylő feladatok ellátásához, valamint az igazságszolgáltatás működőképességéhez szükséges számú ügyvéd szerepeljen. / (3) A jegyzék összeállításának szabályait a kamarának úgy kell megállapítania, hogy - az önkéntes jelentkezésen túlmenően - minden ügyvéd az egyenlőség elvének alkalmazásával kerüljön a jegyzékbe. / (4) A területi kamara köteles a jegyzék változásait folyamatosan frissíteni és a változást honlapján közzétenni.

eleget tenni, továbbá a képviselt személlyel a kapcsolatot késedelem nélkül felvenni (36. § (2) bekezdés). Az ügygondnok a helyettesítéséről úgy köteles gondoskodni, hogy az az eljárást ne akadályozza, és ne sértse a képviselt személy érdekeit. (36. § (5) bekezdés).

10. ÜGYGONDNOK JOGÁLLÁSA – ANYAGI JOGI SZEMPONTBÓL

A képviselt és az ügygondnok közti viszony egy sajátos kötelem anyagi jogi szempontból, amely kötelmet a bíróság kirendelő végzése hozza létre. Erre a kötelemre a megbízás szabályai megbízó és megbízó-megbízott jogviszony hiányában elsődlegesen nem alkalmazhatók, inkább a megbízás nélküli ügyvitelhez áll közelebb. Az ügygondnok tevékenységéért díjazás jár, amelyről az eljáró bíróságnak kell döntenie, a jogszabály alapján, teljesen függetlenül a képviselt személyétől. Az ügygondnok és a képviselt fél közti viszony egyik alapvető kérdése, milyen jogok és kötelezettségek terhelik az ügygondnokot.

Mivel az ügygondnoknak nincs létező ügyfele, megbízója, vagy ha van, akkor is erősen kérdéses, hogy az ilyen beszámítási képességében korlátozott személy mennyiben gyakorolhatja az utasítás jogát, így ez a kötelem a megbízás nélküli ügyvivőre vonatkozó anyagi jogi szabályokhoz áll közelebb. Kötelezettsége van az ügy ellátása során, hiszen az ügygondnoknak nincs valós megbízója, csak feltételezhető megbízói érdeket kell képviselni.

A Ptk. a megbízás nélküli ügyvivőre vonatkozó szabályai közül a következő normák alkalmazása vethető fel az ügygondnok jogaira és kötelezettségeire.

A megbízás nélküli ügyvitel főszabálya szerint, aki valamely ügyben más helyett eljár anélkül, hogy arra megbízás alapján vagy egyébként jogosult volna, az ügyet úgy köteles ellátni, amint azt annak érdeke és feltehető akarata megkívánja, akinek javára beavatkozott (Ptk. 6:583. §). Természetesen felvethető, hogy az idézett normában olvasható „egyébként jogosult volna” fordulat miatt az ügygondnoki viszony nem megbízás nélküli ügyvitel, ami igaz is, hiszen a bírói kirendelés a kötelmet fakasztó tény, mi csak azt állítjuk, hogy az ügygondnok jogállása ehhez közelebb áll, mint magához a megbízáshoz.

A megbízás nélküli ügyvitel szubszidiárius tényállás, szerződéses kapcsolat hiányában alkalmazható, gyakori az alkalmazása azokban az esetekben, amikor szolgáltatás nyújtására a felek közt nem áll fenn szerződés, mégis történt szolgáltatásnyújtás. Az ügygondnok esetében a bíróság kirendelése pótolja annak a kérdésnek a vizsgálatát, hogy az ügygondnok eljárása alapvetően helyénvaló-e vagy sem. Ennek ellenére felmerülhetnek olyan helyzetek, amikor az ügygondnok eljárásának helyénvalósága vizsgálandó és az ügygondnok felelőssége szempontjából jelentőséggel bírhat.

A Ptk. szabályai közül nem kell vizsgálni a tényállás azon elemét, amely a „más ügyé”-ben történő eljárásra vonatkozik, hiszen az ügygondnok mindig más ügyében, peres vagy nemperes ügyében jár el.

Az ügygondnok legfontosabb kötelezettsége – a megbízás nélküli szabály alkalmazása révén -, hogy az ügyellátás, azaz a perbeli képviselőt során úgy járjon el, mint ahogy az ügygazda érdeke és feltehető akarata alapján az elvárható. A megbízás nélküli ügyvivőnek az ügygazda helyett kell döntéseket hoznia, cselekedeteket megtennie, és ezekben nem a saját érdeke szerinti cselekvésre kötelezett, hanem a másik fél érdeke szerinti ügyvitelben. Ez adott esetben jelenti azt is, hogy az ügygazda akaratát és érdekét fel kellene kutatnia és megismernie, de ez talán csak kivételként fogalmazható meg. Az ügygondnok eljárása sokkal inkább az alapján mérhető, hogy az ügygazda megismerhető érdekének és a társadalmi közfelfogás szerinti elvárhatóságának koordinátái közt találja meg a cselekvés helyes irányát, amit számon lehet tőle kérni.

Az ügygazda érdekét és feltehető akaratát a megbízás nélküli ügyvivő akként tudja követni, feltérképezni, hogy az ügy körülményeit és jellegét veszi figyelembe, és ha ezekből a körülményekből más nem következik, Ptk-ban előírt az általában elvárható magatartás szerint jár el (lásd Ptk. 1:4. § (1) bekezdés).

Ezt a szempontot a 6:584. §-a még tovább cizellálja. A másik fél feltehető akaratának és érdekének megfelelő az eljárás, ha a beavatkozó károsodás, hátrány megelőzése érdekében jár el, ezzel óvva az ügygazda vagyont, vagyoni érdekeit. A Ptk. felsorolja azokat a tipikus helyzeteket, amikor az ügygazda érdeke védelemre szorul és az ügygondnoknak cselekednie kell: perben nehezen elképzelhető az az eset, amelyet a Ptk. elsőként említ, az életveszélybe került személy akaratával szemben is helyénvaló a beavatkozás, ha az a kimentésre irányul. Másodikként említett tényhelyzetet, de nagyon általánosan megfogalmazva nevesít a Ptk., a „széles körben fenyegető veszély” esetében, amikor személy vagy vagyonmegóvás érdekében a veszély elhárítása vagy megelőzése érdekében kell a megbízás nélküli ügyvivőnek eljárnia, akár a tulajdonos vagy más rendelkezésre jogosult személy akaratával szemben is. Ez adott esetben indokolhatja, hogy az ügygondnok ideiglenes intézkedést terjesszen elő. A Ptk. harmadik példája, hogy a tartásra köteles személy érdekében, annak akarata ellenében is helyénvaló a megbízás nélküli ügyvivő eljárása. Az ügygondnokra alkalmazva a Ptk. említett szabályát, a széles körben fenyegető veszély alatt olyan vészhelyzetet értünk, amely a felek akaratától vagy magatartásától függetlenül, külső körülmények folytán áll elő, és a perben vagy eljárásban kirendelt ügygondnok számára is érzékelhető, hogy az az általa képviselt személy érdekét érintheti és befolyásolhatja.

A megbízás nélküli ügyvivő jogosultsága magának az eljárásnak a jogszerű volta, továbbá, ha a beavatkozás más ügyben helyénvaló, akkor a megbízás nélküli ügyvivő az ügygel felmerült költségeinek megtérítését és díjazást követelhet az ügy gazdájától.

Az ügygondnokra alkalmazandó – megbízás nélküli ügyvitel szabályainak alkalmazásából fakadó - törvényi kötelezettségek közül kiemelendő a képviselt fél értesítésének a kötelezettsége (6:585. § (1) bekezdés). Ez mindazon esetekben alkalmazandó, amikor ismert a képviselt fél, sőt ebből még az is levezethető, ha a fél tartózkodási helye nem ismert,

a fél feltehető tartózkodási helyén, a személyi- és lakcímnnyilvántartás megkeresésével meg kell próbálnia kideríteni.²²

Az ügygondnok is köteles a megfelelő eljárásra, így kellő időben, a törvénynek és szokásoknak megfelelő eljárási cselekmények megtételére. Értelmezésünk szerint, a pervesztesség esetében az ügygondnok kötelezettsége a fellebbezés határidőben történő előterjesztése, és ez kiterjed a felülvizsgálati kérelem előterjesztésére is. Ez utóbbi két kötelezettsége nem csak a perben hozott érdemi határozatokra, hanem a perben valamennyi fontos, és a képviselt fél érdeke miatt védendő érdek érvényesítése miatt is alkalmazandó, legyen akár az például egy szakértői költséget vagy tolmács költségét megállapító, de nem kellő alaposággal meghozott határozat. A perbeli képviselőben a jogorvoslatok előterjesztésének kötelezettsége mindazon esetekben fennáll, amikor a meghozott határozat jogszabályellenes, és azokban az esetekben is, amikor az a képviselt fél érdekével ellentétes. Az ügygondnok nem jogosult abban a kérdésben dönteni, hogy a bíróság határozata, például elsőfokú ítéletével szemben, nem érdemes vagy nem sok esély van a fellebbezni. Ezt majd eldönti a másodfokú bíróság, hogy megalapozott volt-e a fellebbezés vagy sem, az ügygondnoknak a képviselt fél érdekében a fellebbezést a legjobb szakmai felkészültsége mellett el kell készítenie, és be kell határidőben nyújtania. Ezt az Európai Bíróság bevezetésben említett esetéből is az következik, hogy az unió jogát illető eljárásokban az összes lehetséges jogorvoslatot igénybe kell venni ahhoz, hogy a fél végül az uniós jog alapján ki tudja küzdeni igazát. De ebben az összefüggésben említhető az alkotmányjogi panasz intézménye is, amely előterjesztésének a feltétele, a lehetséges jogorvoslatok igénybe vétele.²³

Jóllehet ezen cselekmények kapcsán felmerülő költségekről a bíróság dönt majd, ezen eljárási költségeknek az ügygondnok által képviselt személy részére történő viselése – azaz ha az ügygondnok eljárásából fizetési kötelezettsége származik – önmagában nem hozhatók fel az ügygondnokkal szemben, hogy nem a kellő körültekintéssel járt el.

Nehezen értelmezhető az ügygondnok esetében a megbízás nélküli ügyvitelnek azon szabálya, amely szerint, ha az ügygazda – ügygondnok esetében a képviselt – tiltakozik az ügygondnok eljárásával szemben, a megbízás nélküli ügyvivő eljárási kötelezettsége megszűnik, hiszen az ügygazda akaratát nem írhatja felül.

A Ptk. 6:585. § (3) bekezdése szerint, ha a beavatkozás nem volt helyénvaló, a megbízás nélküli ügyvivő díjazást nem követelhet, költségeinek megtérítését a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint követelheti, és felelős mindazért a kárért, amely beavatkozása nélkül nem következett volna be. Értelmszerűen ügygondnok esetében ez csak azon eljárási cselekményekre vonatkoztatható, amelyek nem sorolhatók a fentebb előírtak közé. Önmagában az a tény, hogy az ügygondnok fellebbezésének

22 1992. évi LXVI. törvény a polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról.

23 2011. évi CLI. törvény 26. § (1) bekezdés b) pontja.

nem ad helyt a másodfokú bíróság, attól az még nem válik a fellebbezés előterjesztése nem helyénvalóvá, még akkor sem, ha ennek költségeit a képviselt személynek kell állnia.

A Ptk. azon szabálya, amely szerint a megbízás nélküli ügyvivőt a hozzá került idegen vagyontárggyal kapcsolatban terhelő elkülönítési, őrzési, elszámolási és kiadási kötelezettségre a bizalmi vagyonkezelési szerződés szabályait kell megfelelően alkalmazni (6:585. § (4) bekezdés), csak annyiban és akkor alkalmazandók, ha az ügyvédségre vonatkozó normák, törvény és etikai szabályzat a kérdést nem rendezi.

Az ügygondnok eljárása során a megbízási ügylet megbízottját terhelő kötelezettségek terhelik, ezek közül is az ügyellátáshoz tapadó sajátos kötelezettséget említhetjük, ha már az ügybe beleavatkozott, továbbá az ügyellátás során a birtokába került dologra esetleg iratokra vonatkozó kiadási kötelezettségét (6:279. §). A megbízói jogosultságok közt megilleshetik a következők: törvényes zálogjog (6: 277. §), közreműködő igénybevétele (6:275. § (1) bekezdés 2. mondat); költségekés díj igény, ez utóbbi az állammal szemben.

A Ptk. szabályai közül értelemszerűen nem alkalmazandó a díjfizetésre és költségek megtérítésére vonatkozó igény (6:585. § (3) bekezdés).

Az ügygondnok jogállása a kvázi-megbízás nélküli ügyvivő és a kvázi megbízás közt található, a megbízás nélküli ügyvitel szabályai mellett az ügygondnok kötelezettségének elbírálásában segítségül hívható a Ptk. azon szabálya, amely a jogi személyekre vonatkozik. A jogi személy valamivel jobban megfogható jogilag, mint az ügygondnok kirendelésnél előforduló képviselt személyek, így különösen akkor, ha a jogi személy valamely szerve, a legfőbb szerv, vagy a felügyelő bizottság működik. De valójában a jogi személy mint önálló entitás és személy önálló akarattal vagy akaratképzéssel nem rendelkezik, csak az azt irányító természetes személyek által. Az a Ptk-beli norma, amely szerint a vezető tisztségviselő ügyvezetési tevékenységét a jogi személy érdekének megfelelően köteles ellátni (3:21. § (2) bekezdés), lényegében a valóságban nem létező, csak feltételezett érdeket nevesít, mint a képviselet vitelének célvonalát, mint a megbízott magatartásának az irányítója. Ez a norma hasonlítható ahhoz a szerephez, hogy az ügygondnoknak is egy ilyen vélelmezett, és a jog által feltételezett érdeket védő tevékenységet rendel, mint kötelezettségének az alapját és irányvonalát.²⁴

²⁴ Csehi Zoltán: A vezető tisztségviselő polgári jogi felelősségének alapjai és irányai az új Polgári Törvénykönyv alapján. In: Csehi Zoltán, Szabó Marianna (szerk.): *A vezető tisztségviselő felelőssége*. Budapest, Wolters Kluwer, CompLex (2015) 9. és skk.

11. AZ ÜGYGONDNOKI DÍJ VÉDELME

Pp. 77. § (7) bekezdése szerint az ügygondnok jogszabályban meghatározott díjazásra jogosult. A bíróság az ügygondnok díját legkésőbb felmentésekor, ennek hiányában legkésőbb az eljárást befejező határozatban határozza meg. Az ügygondnok díjáról rendelkező határozat ellen az ügygondnok és a felek külön fellebbezéssel élhetnek.

A bíróság az ügygondnoki díj, a kirendelt szakértő díja és a külföldi kézbesítésnek az Európai Unió kötelező jogi aktusa vagy nemzetközi egyezmény szerinti költsége fedezésére előreláthatóan szükséges összeg letétbe helyezését köteles elrendelni (78. § (4) bekezdés).

A perben kirendelt ügygondnok díját az a fél előlegezi, aki az ügygondnok kirendelését kérte, illetve akinek perbeli cselekménye folytán a kirendelés szükségessé vált. Ettől eltérően az állam előlegezi annak az ügygondnoknak a díját, aki ellen jogszabály értelmében kell a keresetet megindítani. (79. § (5) bekezdés). A Pp-ben megállapított kivételektől eltekintve a fél az ellenfél eljárása miatt felmerült költséget nem köteles előlegezni (u.o. (6. bekezdés). Az állam előlegezi az ügyész, a perindításra feljogosított személy, az alperes részére kirendelt ügygondnok és azon ügygondnok eljárásával felmerült költséget, aki ellen jogszabály értelmében kell a keresetet megindítani (u.o. (7) bekezdés).

Az eljárás szünetel, ha a 63. § (2) bekezdése szerinti esetben ügygondnoki díj előlegezésének lenne helye és a fél ezt bírósági felhívás ellenére nem teljesíti, a bíróság felhívásában megadott határidő eredménytelen elteltét követő naptól, (121. § (1) bekezdés d) pontja).

Az ügygondnok díjának védelmét az Új-Ütv. is kimondja. Az ügygondnokként kirendelt ügyvéd jogszabályban meghatározott díjazásra (munkadíjra és költségtérítésre) tarthat igényt. (36. § (4) bekezdés).

A Pp. felhatalmazó rendelkezései közt az igazságügyért felelős miniszter az államháztartásért felelős miniszterrel egyetértésben - az ügygondnok részére járó díjazásra (628. § (2) bekezdés b) pontja), valamint az állami vagyon felügyeletéért felelős miniszterrel egyetértésben - az ügyész, valamint a perindításra feljogosított személy, továbbá az ügygondnok polgári eljárásbeli részvételével kapcsolatos költség előlegezésére és viselésére vonatkozó szabályokat állapítja meg (u.o. i) pontja).

A Pp. védi az ügygondnok díjra való jogosultságát, a 94. § (4) bekezdése szerint a költségmentesség és a költségfeljegyzési jog nem terjed ki az ügygondnoki díjra. Ha jogszabály értelmében a pert ügygondnok ellen kell megindítani, az ügygondnok helyett a perköltséget – jogszabályban meghatározott módon – az állam téríti meg. (89. §) Ha jogszabály értelmében a keresetet ügygondnok ellen kell megindítani, az ügygondnok a meg nem fizetett illeték és állam által előlegezett költség megfizetésére, a fél pedig az ügygondnok állam által előlegezett díjának a megfizetésére nem köteles (102. § 4) bekezdés). Az alperes a részére kirendelt ügygondnok eljárása miatt meg nem fizetett illeték és állam által előlegezett költség megfizetésére nem köteles. (u.o. (5) bekezdés).

AZ ÜGYGONDNOKRÓL ÉS KÖTELEZETTSÉGEIRŐL

A törvény az ügygondnok díjának meghatározásáról rendelkezik, a díjat a bíróságnak kell megállapítania. A díj kiutalása, azaz kifizetése már nem szól a Pp., ez a bíróság működési körébe tartozik.

Az ügygondnok díjának a mértékét megállapító határozat ellen a felek és az ügygondnok egyaránt fellebbezéssel élhet, a fellebbezésre vonatkozó szabályok alapján.

ZÁRSZÓ

Reméljük a fenti gondolatok ösztönzésül szolgálnak az ügygondnok anyagi jogi kötelezettségeinek és sajátos kötelmi jogi státusának a további megvitatásához.

FARKAS CSABA

egyetemi docens

Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Civilisztikai Tudományok Intézete

GONDOLATOK AZ ÜZLETRÉSZ ÖRÖKLÉSÉRŐL

A természetes személy tag halála esetén az üzletrész öröklése, illetve ha a tag nem természetes személy, akkor annak átalakulása esetén követendő eljárás, azaz az üzletrész átszállása nem tartozik a közkedvelt társasági jogi témák közé. A közzétett bírósági döntések nem számottevőek. Amennyiben ehhez hozzávesszük a jogirodalomban megjelent tanulmányok szerény számát, akkor ez csak erősíti a véleményünket.

A tanulmány elején – a teljesség igénye nélkül – megpróbálunk választ adni arra, hogy ennek mi lehet az oka. Az *egyik* talán praktikus ok a gazdasági társaságok alapításában keresendő. Amikor egy új jogi személyt hozunk létre, akkor a cél általánosságban az üzletszerű (közös) gazdasági tevékenység folytatása. A Cégtörvény¹ rendelkezései szerint lehetőség van nonprofit gazdasági társaság alapítására is. Ennek jellemzője, hogy a tagok kötelezettséget vállalnak arra, hogy a társaság által megtermelt profitot egymás között nem osztják szét, hanem azt a gazdasági társaság tevékenységébe visszaforgatják. Mindegy, hogy klasszikus értelemben vett, azaz profitorientált gazdasági társaságot alapítunk, vagy éppen a tevékenységünk a nonprofit szektort erősíti. Közös jellemzője az alapításnak, hogy az alapítók elsősorban a gazdasági társaság tevékenységére fókuszálnak, ennek elősegítése érdekében hozzák létre az új jogalanyt. Az alapítás során a Polgári törvénykönyv – továbbiakban Ptk. – által taxatív meg határozott tartalmi elemek a létesítő okiratban meghatározásra kerülnek, azonban, a tagok egyebeket a szerződésben

1 2006. évi V. törvény a cégnyilvánosságról, a bírósági eljárásról és a végelszámolásról (továbbiakban Ctv.) 9/F. §.

nem, vagy csak elvértve szerepeltetnek. Az eljáró jogi képviselők jellemzően az eljárás egyszerűsítése, gyorsítása érdekében nem is adnak minden opcionális intézményről kellő alapossggal információt, így az alapításban részt vevő személyek nem is mindig tudják, hogy egyéb kérdéseket is lehetne a szerződésben rendezni. Így például egy korlátozott felelősségű társaság alapítása során a tag kizárásról,² az üzletrész felosztásáról,³ vagy az üzletrész átszállásáról⁴ nem igen rendelkeznek. Az is elképzelhető, hogy a létesítő okirat tartalmaz valamiféle szabályozást, de ez általában csak jogszabályi hivatkozás, utalás a törvényszövegre. Ezen intézmények kifejtésére, a tagok relációjában egyedi, specifikus szabályok megalkotására nem igazán találunk példát. A tagok akarata ezeknek a kérdéseknek a rendezését egyszerűen nem fogja át, ezeknek a szabályoknak a tárgyalására nem terjed ki.

Másik okként talán említhetjük az egyszerűsített cégalapítási eljárást. A Ctv. rendelkezései szerint a gazdasági társaság alapítható általános eljárás keretében és lehetőség van ún. egyszerűsített cégeljárás alkalmazására is. A két bejegyzési eljárás között számos különbség található, mely jelen tanulmány kereteit meghaladja, így ezek kifejtését mellőzzük.⁵ Azt azonban meg kell említenünk, hogy az egyszerűsített cégeljárás során a jogi képviselő szerződésminta megfelelő kitöltésével „alkotja meg” a társaság alapokmányát. Az eljárás során egyéni, sajátos, a tagok/jogutódok viszonyára kiható szabályok megfogalmazására nincs lehetőség: az alapítók, a jogalkotó által előre meghatározott, formalizált, normaszöveget töltik ki, illetve opcionális esetekben az általuk preferált szöveget aláhúzással jelölik. A formanyomtatvány segítségével alapított cégek bejegyzési eljárása éppen a sablon jelleg miatt rövid idő alatt történik. Olyan intézmények, mint például a jelen tanulmányban tárgyalandó üzletrész átszállása a formában nem szerepel. Az alapítók az alapítás során előszeretettel alkalmazzák a nyomtatványt annak egyszerűsége, praktikussága miatt. Az is fontos szempont, hogy a bejegyzési kérelem elbírálásáról a cégbíróság a bejegyzési kérelem érkezését követően, az adószámról való adóhatósági értesítéstől számított egy munkanapon belül határoz.⁶ Ezek a szempontok kellő vonzerőt jelentenek, így az alapítók általában az egyszerűsített cégeljárást választják.

A fent kifejtett két ok együttes hatásaként gondoljuk, hogy az üzletrész átszállása, mint intézmény egy kicsit háttérbe szorul és alkalmazására nem igen kerül sor.

2 Ptk. 3: 107. §.

3 Ptk. 3: 173. §.

4 Ptk. 3: 170. §.

5 Részletesebben lásd: Auer Ádám, Bakos Kitti, Buzási Barnabás, Farkas Csaba, Nótári Tamás, Papp Tekla: *Társasági jog*, Szeged, Lectum (2011) 96-98.

6 Ctv. 48. § (4) bekezdés.

Érzetünket talán erősíti, hogy a jogalkotó az öröklést/jogutódlást egy nagyon rövid szakaszban⁷ rendezi csak, mely ráadásul pontatlanságoktól sem mentes. Úgy érezzük, hogy az üzletrész átszállása ennél sokkal precízebb megfogalmazást kívánna. Ez a kis értekezés ezzel a „negatív tudattal” kíván dacolni és arra próbál rávilágítani, hogy az üzletrész átszállása komoly fejtörést is okozhat a gyakorlat számára.

A törvényszöveg első olvasásra egyszerűnek tűnik. A szabályozás a természetes személy tag halála és a jogi személy jogutóddal történő megszűnésének esetére keresi a választ. A korlátozott felelősségű társaság egy vegyes típusú gazdasági forma, ahol a személy-és tőkeegyesítő jelek egyaránt megmutatkoznak⁸. A személyegyesítő jelleg domborodik ki akkor, amikor a tagok a létesítő okiratban megakadályozhatják, hogy öröklés/jogutódlás esetén az örökös/jogutód automatikusan a társaság tagjává váljon. Ez a szemlélet a tagok közötti belső bizalmi viszonyt erősíti és lehetővé teszi, hogy a társaság számára nem kívánatos személy a tagok akaratát figyelmen kívül hagyva a társaság tagjává váljon.

Mielőtt az üzletrész részletszabályait alaposabban megvizsgálánk, két általános megjegyzést kell tennünk.

Egyrészt hangsúlyozni szükséges, hogy a tagok az üzletrész átszállását illetően bármilyen, megengedő, vagy öröklést korlátozó rendelkezést csak a létesítő okiratban tehetnek. A transzparencia követeli meg, hogy csak a cégnyilvántartás részét képező létesítő okiratba foglalt rendelkezéshez fűződhet joghatás. A tagok szóbeli megállapodása, vagy egyéb, a létesítő okirattól eltérő bármilyen formában készült írásbeli megállapodás érvénytelen az abban foglaltak nem kikényszeríthetőek. Amennyiben a tagok már az alapítás során rendelkeznek az átszállásról, akkor – mivel az alapokmányt minden tag aláírja – ebben a teljes körű tagi akarat figyelhető meg. Elképzelhető, hogy a tagok alapításkor nem szabályozták az átszállást, de működés alatt igény merül fel ennek rendezésére. Ebben az esetben a tagok a Ptk.-ban és a társasági szerződésben foglaltaknak megfelelően módosítják a létesítő okiratot, így az átszállásra vonatkozó rendelkezések alkalmazhatóvá válnak. A létesítő okirat rendelkezése az újonnan csatlakozó tagokat is köti. Ne felejtjük el, hogy bármilyen jogcímen is szerez üzletrész a tag, van egy nagyon fontos kötelezettsége, mely egyébként az ő jogainak védelmét is szolgálja: írásbeli nyilatkozatot kell tennie, mely szerint a létesítő okirat tartalmát megismerte, és az abban foglaltakat magára nézve kötelezőnek fogadta el. Hogy mennyire fontos ez a nyilatkozat azt talán mutatja az is, hogy a jogalkotó nem elégszik meg az egyszerű írásba foglalással, hanem ennek a minősített formáját írja elő: közokiratba, vagy teljes bizonyító erejű magánokiratba foglalt forma a kötelező.

7 Ptk. 3:170. §.

8 Komáromi Gábor, Pázmándi Kinga: A korlátozott felelősségű társaság. In: Sárközy Tamás (szerk.): *Polgári Jog. A jogi személy*, Budapest, HVG-ORAC (2014) 214.

Másrészt az öröklés esetén előfordulhat, hogy az elhunyt tagnak több örököse van. Ebben az esetben közös tulajdonú üzletrész jön létre. A társaság alapítóit védendő az örökösök a társasággal szemben egy tagnak számítanak, tagsági jogaikat – a tulajdoni hányaduk alapján megválasztott – közös képviselőjük útján gyakorolják és a tagokat terhelő kötelezettségekért egyetemlegesen felelnek.⁹ Amennyiben a létesítő okirat ezt lehetővé teszi, és ennek kivitelezése nem ütközik akadályba, akkor a közös tulajdon megszüntetésére sor kerülhet, de ezzel a kérdéssel jelen tanulmány nem foglalkozik.

Az üzletrész átszállását illetően a társaság tagjai szabadon döntenek arról, hogy a létesítő okiratban

- nem rendelkeznek az üzletrész átszállásáról,
- rendelkeznek az üzletrész átszállásáról és azt lehetővé teszik,
- rendelkeznek az üzletrész átszállásáról, és a létesítő okiratban harmadik személyt (kedvezményezettet) jelölnek ki.

Ad a) Amennyiben a tagok a létesítő okiratban az üzletrész átszállásáról nem rendelkeznek, akkor a természetes tag halála esetén a Ptk. öröklésre vonatkozó rendelkezéseit kell megfelelően alkalmazni. Ennek értelmében a természetes személy tag halálával vagyona, mint egész átszáll az örökösekre, illetve örökösökre. Az ipso iure¹⁰ öröklési rend szabályai szerint külön elfogadó nyilatkozat hiányában az öröklés a törvény erejénél fogva következik be. Öröklési jogunk lehetővé teszi, hogy az örökös, az örökséget, annak megnyílta után egyoldalú jognyilatkozatával visszautasítsa. Ennek az a következménye, hogy az örökös az öröklésből kiesik, így az üzletrészt nem szerzi meg. Hazai jogunk ismeri a részleges visszautasítást, melyre két esetben kerülhet sor. Egyrészt külön is visszautasítható a mezőgazdasági termelés célját szolgáló föld, és a hozzá tartozó berendezési, felszerelési tárgyak, állatállomány, valamint munkaeszközök, amennyiben az örökös nem foglalkozik hivatásszerűen mezőgazdasági termeléssel.¹¹ Másrészt, ha az örökös két jogcímen is, azaz végintézkedés és törvény szerint is örököl, akkor az egyik jogcímen megszerzett rész önálló visszautasítására is jogosult.¹² Jelen esetben csak a második esettel kell számolnunk. Amennyiben a hagyatékban üzletrész van, és az jogszerűen visszautasításra került, akkor az örökös az üzletrészt nem szerzi meg. Ebben az esetben az örökhagyó tag akarata nem érvényesül, a „favor testamenti” elve sérül. Az üzletész azonban nem válik „uratlanná” hiszen az öröklésbe belép az állam. Az államot a visszautasítás joga nem illeti meg, az állam szükségképpen törvényes örökös.

Megjegyezzük, hogy jogi személy tag átalakulása esetén az átalakuló jogi személy jogai és kötelezettségei a jogutód jogi személyre, mint általános jogutódra száll át.

9 Molnos Dániel, Szabó Imre Gergely: Az elhunyt tag esete II., *Cég hírnök*, 2015/10. 12.

10 Orosz Árpád: Öröklési jog. In: Wellmann György (szerk.): *Polgári jog. Bevezető és záró rendelkezések, az ember mint jogalany, öröklési jog*, Budapest, HVG-ORAC (2014) 215.

11 Ptk. 7:89. § (2) bekezdés.

12 Ptk. 7:89. § (3) bekezdés.

Ad b) Amennyiben a létesítő okirat az üzletrész átszállását megengedi, akkor az előző pontban foglaltakat megfelelően alkalmazni kell. Jelen esetben mindösszesen arról van szó, hogy a tagok a létesítő okirat részévé teszik akarataikat, mely szerint az üzletrész örökölheto, illetve a jogutódlás megengedett. Az a) pont szerinti esetben a tagok vagy nem tudnak az átszállás intézményéről, vagy tudnak, de ezt a létesítő okirat részévé nem kívánják tenni, így erről nem rendelkeztek. Ennek ellenére – a tag halála/átalakulása esetén – az öröklés/jogutódlás szabályai automatikusan alkalmazásra kerülnek. A b) pont szerinti eseten a tagok kifejezetten akarják az öröklés/jogutódlás szabályainak a létesítő okiratban történő rendezését.

Ad c) A tagok a létesítő okiratban megakadályozhatják, hogy az üzletrészt az örökös/jogutód megszerezze. A tagoknak nem elég csak arról rendelkezni, hogy az üzletrész vonatkozásában az öröklést, jogutódlást nem engedik meg. Amennyiben a létesítő okirat csak ennyit tartalmaz, akkor ahhoz joghatás nem fűződik, illetve ebben az esetben a törvényes, és/vagy végrendeleti örökös, illetve a jogutód – főszabály szerint – az üzletrészt megszerzi. A tagoknak a létesítő okiratban kötelezően meg kell jelölniük azt a személyt, aki a tag halála/átalakulása esetén jogosulttá válik arra, hogy az örökös/jogelőd helyett a társaságba lépjen. A Ptk. elég általánosan fogalmaz, és korlátozó rendelkezés hiányában ez a személy bárki lehet: tag, tisztségviselő, munkavállaló, vagy a társasággal szerződéses jogviszonyban álló, de lehet kívülálló személy is. Nincs olyan jogszabályi előírás, mely szerint a létesítő okiratban nevesített személynek ismernie kellene a tagok akaratait. Így elképzelhető, az is, hogy olyan személy kerül a „kijelölésre”, aki nem is tud a tagok szándékáról. Figyelemmel arra, hogy a kedvezményezett a létesítő okiratban szerepel, így ez a személy a tagok bizalmát élvezzi. Megjegyzendő, hogy ez a rendelkezés az öröklési jogviszonyon túlmutat, hiszen az üzletrész átszállására vonatkozó rendelkezés nem csak az öröktaggyó tag és az üzletrész megszerzésére feljogosított személy, örökös belügye, hanem ez valamennyi tag közös ügye, közös akarata, illetve bizonyos értelemben ennél több is, hiszen a létesítő okiratot a cégbírószágon bárki megtekintheti, így erről információt szerezhet. A Ptk. az üzletrész átszállására vonatkozó rendelkezéseket nagyvonalúan, a korlátolt felelősségű társasághoz nem méltó módon kezeli. Még ha elfogadjuk jelen kis tanulmány bevezetőjében írt gondolatokat, akkor sem tudunk eltekinteni a Ptk.-ban szereplő pontatlanságoktól.

- A törvény megfogalmazása szerint a tag halála esetén az örökös, vagy a jogutód kérheti az ügyvezetőtől a tagjegyzékbe való bejegyzést. És rögtön adódik az első kérdés! Mi van abban az esetben, ha az örökös/jogutód nem terjeszt elő ilyen kérelmet, azért mert például nem is volt tudomása a tag haláláról/átalakulásáról, vagy arról, hogy az öröktaggyó/jogelőd tagja volt korlátolt felelősségű társaságnak, vagy vegyük azt az esetet, amikor az örökösnek/jogutódnak nincs szándékában az üzletrész megszerzése. Amennyiben az örökös/jogutód részéről nem érkezik megkeresés, bejelentés, akkor az ügyvezetőnek nincs cselekvési kötelezettsége? A Ptk. gazdasági társaságoz közös szabályai között rögzíti, hogy amennyiben a gazdasági társasággal

összefüggésben valamely jognyilatkozat megtétele, vagy a cselekmény elvégzése kötelező akkor ezt a kötelezettséget késedelem nélkül teljesíteni kell.¹³ Álláspontunk szerint a vezető tisztségviselő a tag haláláról/átalakulásáról való értesülést követően a közhitelesség fenntartása érdekében is a szükséges lépések megtételére késedelem nélkül köteles.

- A Ptk. szerint az ügyvezető megtagadhatja az örökös/jogutód társaságba történő belépését, amennyiben a létesítő okirat az üzletrész átszállására – az örökléstől eltérő tartalmú – rendelkezést tartalmaz. Nem hisszük, hogy az ügyvezető ilyen diszkrecionális jogkörrel rendelkezi. A törvényszöveg többszöri, alapos átolvasását követően sem találunk olyan általános, vagy speciális rendelkezést, amely értelmében az ügyvezető saját maga „kénye-kedve” szerint dönthetne az átszállás kérdésében. A vezető tisztségviselő a gazdasági társaság érdekeinek megfelelően kell, hogy vezesse a társaságot, a jogszabályok, és a létesítő okirat rendelkezéseit figyelembe véve. Az a pontatlan jogalkotói megfogalmazás mely szerint az ügyvezető megtagadhatja az örökös/jogutód bejegyzését, arra enged következtetni – tévesen – hogy ennek a kérésnek a rendezése kizárólag az ügyvezető mérlegelésén múlik. A jogalkotó szándéka ilyen felhatalmazásra nem terjedhet ki. Az ügyvezető akár tagja a gazdasági társaságnak akár kívülálló személy, ismeri a létesítő okirat valamennyi rendelkezését, így amennyiben az alapdokumentum az átszállásra vonatkozóan tartalmaz rendelkezést akkor a vezető tisztségviselő ezzel tisztában van. A vezető tisztségviselőnek végre kell hajtani a tagok akaratát, annak érvényt kell szereznie: a tagok akaratának letéteményes az ügyvezető. Abban az esetben, ha létesítő okirat az üzletrész átszállását illetően rendelkezést nem tartalmaz, akkor amennyiben az örökös/jogutód ebbéli minőségét hitelt érdemlően igazolta, akkor a szükséges intézkedéseket megteszi, azaz az örökös/jogutódod a tagjegyzékben átvezeti.
- Amennyiben a létesítő okirat az átszállásra vonatkozó rendelkezést tartalmaz, akkor az abban foglaltak végrehajtása a feladata. Megkeresi a kedvezményezett személyt és tájékoztatja a tagok akaratáról és nyilatkozattételre hívja fel. A Ptk. rendelkezése szerint az ügyvezető akkor tagadja meg az örökös kérését, ha a kedvezményezett az örökös/jogutód bejegyzési kérelmének hatályossá válásától számított 30 napon belül nyilatkozik és az üzletrész forgalmi értékét megfizeti. Mit tekintünk az „örökös/jogutód bejegyzési kérelmének hatályosulásán”. Azt az időpontot, amikor az örökös/jogutód bejegyzés iránti kérelme az ügyvezetőhöz megérkezik, vagy amikor a kedvezményezett az ügyvezető felhívását kézhez veszi. A kérdés azért jelentős, mert a kedvezményezettnek csak 30 nap áll a rendelkezésére. A határidő jogvesztő, azaz annak elmulasztása esetén igazolásnak nincs helye. Másrészt a Ptk. rendelkezése szerint a társaság tagjai a létesítő okiratban 30 napnál hosszabb határidőt nem állapíthatnak meg. A tagok ezzel ellentétes kikötése semmis. Felhívjuk a figyelmet, hogy nem a kedvezményezettre vonatkozó rendelkezés semmis, csak a 30 napnál hosszabb időre vonatkozó kikötés. A részleges semmisségre figyelemmel a

¹³ Ptk. 3:91. § (3) bekezdés.

kedvezményezettnek a törvényben rögzített határidőn belül kell a jogcselekményeket megtenni. Álláspontunk szerint az „örökös/jogutód bejegyzési kérelmének hatályosulásán” a bejegyzési kérelem ügyvezető részére történő megérkezését értjük. Innen kell számolni a 30 napot, amit a törvény a kedvezményezett részére biztosít. A létesítő okiratban kijelölt személy megteheti, hogy az ügyvezető felhívására nem reagál, vagy akként nyilatkozik, hogy nem kíván élni a lehetőséggel, és nem akar a gazdasági társaságba tagként belépni. Az is elképzelhető, hogy határidőn túl nyilatkozik. Ezekben az esetben a vezető tisztségviselő az örökös/jogutódot a tagjegyzéken átvezeti, aki közokiratban, vagy teljes bizonyító erejű magánokiratban nyilatkozik arról, hogy a társasági szerződés rendelkezéseit megismerte és az abban foglaltakat magára nézve kötelezőnek fogadja el. Amennyiben a kedvezményezett a felkérést határidőn belül elfogadja, akkor – határidőn belül – az üzletrész forgalmi értékét is az örökös/jogutód részére meg kell fizetnie. Bár a törvényszöveg erről nem rendelkezik, de úgy gondoljuk, hogy az összeg megfizetését az ügyvezető részére hitelt érdemlően igazolnia kell.

- Újabb probléma az üzletrész értékének a meghatározása. Az üzletrész ugyanis tagsági jogok és kötelezettségek összessége. Ebből is következik, hogy az üzletrész forgalmi értékének a meghatározása összetett, közgazdasági (vállalatértékelési) szakértelmet igénylő kérdés¹⁴. Az örökös/jogutód és a kedvezményezett vita esetén kompetencia hiányában nem tudja eldönteni a kérdést. Amennyiben a felek között konszenzusra nem kerül sor, akkor az üzletrész forgalmi értékének a megállapítása igazságügyi könyvszakértői vélemény alapján lehetséges. Megjegyezzük, hogy a kialakult bírói gyakorlat szerint a forgalmi érték az az érték, amely az adott vagyontárgy a szabadpiacon történő értékesítése esetén elérhető, vagy elérhető lenne.¹⁵ Az talán bővebb magyarázatot nem igényel, hogy a felek eltérő érdekállásúak: a kedvezményezett a lehető legalacsonyabb áron kívánja az üzletrészt megszerezni, míg az örökös/jogutód a lehető legmagasabb árat szeretné kapni. Szakértői vélemény nélkül azonban az üzletrész értékének a megállapítása szinte lehetetlen.

A fenti kis értekezésben – a teljesség igénye nélkül – arra kívántunk rávilágítani, hogy az üzletrész átszállására vonatkozó szabályanyag bár egyszerűnek tűnik, mégis konkrét esetben a jogalkalmazás számára kérdéseket vethet fel. Abban az esetben, ha a jogalkotó pontosabban fogalmazott volna, és az öröklés kérdéskörét nem perifériálisan kezeli, akkor egyértelműbb, tisztább képet kapnánk arról, hogy az érintett feleknek – örökös, jogutód, kedvezményezett, vezető tisztségviselő – milyen jogai és kötelezettségei vannak abban az esetben, ha a társaság tagja meghal/átalakul és öröklésre/jogutódlásra nem kerül sor. Abban bízunk, hogy a cikk talán a jogalkotóhoz is eljut és az itt megfogalmazott észrevételek a jogalkotás számára hasznos gondolatébresztőként szolgálnak.

¹⁴ Pázmándi Kinga: Az üzletrész öröklésével (jogutódlásával) kapcsolatos Ptk.-beli szabályokról, *Gazdaság és Jog*, 2015/5. 7-10.

¹⁵ BH 1999. 553.

JUDIT FAZEKAS

Professor of Law

Széchenyi István University, Faculty of Law

Department of Civil Law

CONSUMER CREDIT CRISIS AND UNFAIR CONTRACT TERMS REGULATION IN HUNGARY*

INTRODUCTORY REMARKS

In Central and Eastern Europe,¹ particularly in Hungary, the first decade of the 2000s were dominated by the proliferation of consumer credit agreements denominated in foreign currency. Because of the low interest rates of the Euro, the Swiss Franc and the Japanese Yen, consumers regarded these credit arrangements as favourable and predictable on a long term basis. For this reason by 2009, 53% of all credit agreements had been denominated in foreign currency (FC). Exchange rate increases generated by the 2008 global financial crisis resulted in an intolerable instalment rise in FC-denominated loans, as the general terms and conditions of FC-loan agreements applied by commercial banks have made it possible for financial institutions to unilaterally modify the interest rate conditions, and the currency exposure was only charged to credit debtors.

* Másodközlés. A tanulmány eredeti verziója, első közlése megjelent a *Journal of European Consumer and Market Law* 6:(3) 99-106. (2017) c. folyóiratban.

1 Besides Hungary, the FC-based loans significantly increased in Baltic states: Estonia, Latvia and Lithuania. In 2011, Latvia, Lithuania and Estonia were the three countries with the highest number of these loans. There was an increase in Poland, Romania and Bulgaria, but it did not cause such a large debt crisis. In the Czech Republic, the permission system concerning FC-based loans stayed after the 2000s; and such risks were eliminated in Slovakia when they joined the Euro zone.

This paper will examine the legal and financial background of what became a social crisis of the FC debt, and its specific Hungarian characteristics. It will analyse the decisions of the Hungarian Highest Court (named *Kúria*) and the Court of Justice of the European Union (CJEU) relating to FC credit agreements, and Hungary's legislative measures to settle the crisis, with special regard to their compliance with the requirements of constitutionality and effectiveness.

1. THE LEGAL AND FINANCIAL BACKGROUND OF CONSUMER CREDIT AGREEMENTS DENOMINATED IN FOREIGN CURRENCY (CCADFC)

1.1. *The Financial Background of FC Lending*

The reasons of the significant proliferation of CCADFC were multiple: the increase in the consumption needs of the population,² the willingness of financial institutions to give credit³ and the low interest rates of FC loans.⁴ Another significant factor was, that the government decided in 2003 to freeze the interest-subsidy on all forint-based loans introduced in 2001⁵ because it considered the burden of the interest subsidy unaffordable, and a threat to the stability of the State budget. The strict limitation of State-subsidized loans, which was essentially equivalent to their total elimination, shifted the demand to cheap FC (Euro and Swiss franc)-based loans. The bases of these loans were the FC liberalization measures introduced in 2001, allowing free cross-border movement of capital and FC lending, coupled with the floating exchange rate regime.⁶ These factors combined put financial stability in a great risk. Regrettably, the Hungarian National Bank (MNB) failed to introduce substantive measures regulating CCADFC to mitigate the risks associated with these agreements.⁷

The competition among financial institutions intensified on the home credit market. New, real estate-backed currency loan offers flooded the market. As a result (at the time) cheap FC-based mortgage agreements became dominant first in the housing market, with consumer goods to follow soon after. By 2011, the value of FC-based loans reached EUR 10 billion, which corresponds to roughly 11% of the Hungarian GDP. The rate of FC-based loans was 68% of the total credit portfolio. According to the data published by the Central Office of Statistics in the spring of 2011, 576 thousand households (almost

2 The increase in consumption needs after the change of the regime in 1990 did not simultaneously mean an increase in salaries, which means the consumer credit portfolio increased by 5.5%.

3 After the collapse of socialism, the monolithic banking system was replaced by commercial banks. Their aim was to increase growth by increasing the consumer credit portfolio and providing special FC-based loans.

4 In 2003-2009, HUF interest rates moved within a range of 11.00-9.00%, while the interest rate of the Swiss Franc was 0.32-0.25% and the Euro interest rate ranged from 4.00-2.00%.

5 Government Regulation 12/2001 (31 January 2001) on Housing Aid, motivated strongly by the upcoming elections, introduced a generous interest subsidy system for HUF-based housing loans.

6 See Lorina Budai: A Devizában Denominált Hitelek Megjelenése az Újronnan Csatlakozott Közép-Kelet-Európai Tag-államokban. In: Csaba Lentner (ed): *A Devizahitelezés Nagy Kézikönyve*, Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó (2014) 515.

7 See Parliamentary Committee on Constitutionality and Justice, Report on Discovering the Reasons behind the Debt Crisis in 2002-2010 and the Potential Responsibility of the Government (J/5881, 2015) <<http://www.parlament.hu/irom39/05881/05881.pdf>> accessed 10 February 2015.

2 million people) had taken residential mortgage loans, almost half of which were FC-based, affecting about 287 thousand households, and approximately 1 million people.⁸

1.2. The Legal Background of FC-Based Credit and Loan Agreements

Domestic (HUF-) and FC-based credit can be distinguished based on the difference in legal currency at the place of performance of the contract. While in the case of HUF-based credit transactions, the debtor repays the debt in the same currency as determined by the credit agreement, FC-based agreements stipulate the credit and instalment amounts in a FC, but the payment itself, and the actual repayment will happen in the local currency, in this case, HUF. The special feature of this construction is the high degree of risk associated with the fluctuation of exchange rates. This risk becomes even greater when the burden of the exchange rate's change is placed entirely on the debtor. The overly permissive legal system has played a significant role in the development of the severe debt crisis caused by credit agreements denominated in a FC. The lack of specific and cogent regulation on consumer credit agreements gave financial institutions total freedom to determine the conditions of such agreements, while consumers were not in a bargaining position to change any conditions. Parties were free to defer from the framework regulations of the Hungarian Civil Code, because of the dispositive nature of these norms, and establish atypical, derivative constructs as the FC-based credit agreements. The position of creditors was further strengthened by the Act on Credit Institutions and Financial Enterprises⁹ (Hpt), which enabled credit and financial institutions to unilaterally modify the terms and conditions of the agreement based on adverse changes in the conditions outside of the institutions' influence even if these changes would disadvantage the consumer, provided the credit agreement enables the financial institution to do so.¹⁰ Taking advantage of the permissive legal environment, credit agreements between 2003 and 2009 generally had clauses related to the ability of the financial institution to unilaterally modify the terms and conditions of the agreement, and the burden of the exchange rate to solely lie on the debtor.

The legal environment enabling the unilateral modification of credit agreements only became more restrictive after the eruption of the FC debt crisis, more specifically as of 1 August 2009.¹¹ Subsequently, the amendment of the Hpt significantly curtailed the right of unilateral modification of contractual terms, stating that only the interest, fees and charges may be changed if they are disadvantageous to the debtor. Any modifications to other terms and conditions of the agreement were then prohibited, including a

8 According to the statistics of the Central Statistical Office (KSH), other loans, such as 75% of motor vehicle credit, were also FC-based, which affected almost 390 thousand people. See KSH, A Hitellel Rendelkező Háztartások Szociális Jellemzői (2011) 77. *Statistikai Tükör* <<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/hitelesekszojcell.pdf>> accessed 26 February 2017.

9 Act CXII of 1996 on Credit Institutions and Financial Enterprises (Hpt).

10 Section 210(3) of the Hpt stated that „the interest, fees and other terms and conditions can only be unilaterally modified unfavourably for the client, if the contract – in a separate point – sets certain conditions for the financial institution to clearly make it possible”.

11 Section 56 of Act CL of 2009 on Amending Certain Financial Acts modified section 210(3-9) of the Hpt.

possibility of anticipating in the contract on the conditions under which the agreement can be changed unilaterally, to the debtor's disadvantage. As an additional restriction of unilateral modification, the Act established the obligation to include the so-called 'reasons-list' in the agreement, which states that 'the creditor is entitled to modify the agreement unilaterally only if the agreement contains the itemized list of objective circumstances, under which the agreement can be amended, as well as the pricing principles of the creditor'.¹²

Based on the mandate of the Hpt, the Hungarian government laid down the taxative conditions for unilaterally increasing the interest rate in the Government Regulation 275/2010.¹³

The 2009 Act on Consumer Loans defined consumer credit agreement,¹⁴ but this did not mean an actual increase in the level of consumer protection. The Act merely set out that consumer credit agreements are credit and loan agreements as defined by the Hungarian Civil Code.

The slow reaction of the legislative body is represented well by the fact that only in 2011 did they manage to adopt a law¹⁵ that defined a FC loan.¹⁶ Another five years passed before the 2011 law included these provisions which determined the conceptual peculiarities of FC-loan contracts and prescribed the mandatory obligation of risk exploration for the financial institution for the FC-denominated credit agreements.¹⁷ As of 2015, the financial institution's risk assessment should include a detailed description on the FC-rate risk arising from the credit agreement, and its possible impact on the instalments. Had these regulations been established without a 10-year delay, it is quite likely that the severe debt and subsequent social crises could have been prevented.

2. HUNGARIAN LEGISLATION ON UNFAIR CONTRACT TERMS (UCT)

Consumer credit agreements, as mass transactions generally, are made using general terms (GT) and conditions, also known as business rules established by the financial institution. Furthermore, Section 207 of the Hpt states that the financial institution is obligated to adopt business rules specifying contract terms and conditions of its regular and authorized activities. The positive impact of applying general terms and conditions is that it accelerates the contracting process. However, it may be the source of misuse,

¹² Hpt, s 210(3).

¹³ Government Regulation 275/2010 (15 December 2010) on the Conditions of the Unilateral Amendment of Contractual Interest.

¹⁴ According to section 3/9 of Act CLXII of 2009 on Consumer Loans (Act on Consumer Loans), a credit agreement is as defined by the Hungarian Civil Code, except for sales agreements containing payment instalments for continuous service of sales of the same product in the same amount.

¹⁵ Act LXXV of 2011 on the Fixing of the Exchange Rates Used for the Calculation of Instalments of Foreign Exchange Denominated Mortgage Loans and the Forced Sales Procedure of Residential Properties.

¹⁶ The law states that a FC loan is a credit agreement between the debtor, co-debtor or the lessee and the financial institution, in which the registered currency is Euro, Swiss Franc or Japanese Yen, and the repayment instalments are paid in HUF, the coverage of the loan is established in a mortgage on residential property or surety undertaken by the State.

¹⁷ Act on Consumer Loans, ss 21/A and 21/B, in effect from 15 February 2015.

as well, since for example general terms and conditions based on the ‘take it or leave it’ principle eliminate the possibility of individual negotiations, putting the weaker party in further disadvantage by enabling the contractor to unilaterally determine contractual rights and obligations, often in breach of the requirements of good faith and fairness to the detriment of the consumer.

As in most modern legal systems, there is a possibility to act against UCT in Hungarian civil law. The Civil Code,¹⁸ based on the German model,¹⁹ has enabled the challenging of UCT both for individuals, as well as through *actio popularis*. In public interest cases, a national court could declare the unfair term null and void with *erga omnes* effect, except for contracts that have been fully performed before the ruling. These rules changed significantly in 1997,²⁰ when, as part of the preparation for the accession to the EU, Directive 93/13/EEC on unfair contract terms in consumer contracts (UCTD or Directive) was transposed.²¹

The 1997 amendment introduced the definition of the consumer, general contract terms, and also regulated how GT become part of the contract. It also transposed the provisions of the Directive containing the criteria of unfairness, as well as listed contract terms that are not subject to the unfairness test. At the same time, the 1997 amendment maintained uniform rules on the challenge of unfair clauses in both B2C and B2B contracts.

Although the number of actions seeking to challenge UCT was not significant, it was still a court case that prompted the legislature to refine the 1997 transposition, and attempt to fill in any legal harmonisation gaps. In the proceedings in front of the municipal court of Szombathely, in the case *Ynos*, the plaintiff raised the issue whether the Hungarian rules on challenging UCT comply with the requirements stated in the Directive. The municipal court order of 10 June 2004 requested a preliminary ruling from the CJEU, seeking an interpretation of Article 6(1) of the Directive. The CJEU accepted the Hungarian State’s argument that at the time the dispute arose, that is in 2002, Hungary was not yet a member of the EU, therefore, the Court does not have jurisdiction to answer the posed questions.²² However, the judgement of the CJEU made it clear that the obligation placed on consumers to challenge unfair terms in B2C contracts does not comply with the objective of Article 6 of the UCTD.²³ The *Ynos* decision and other consumer law related decisions of the CJEU²⁴ gave way to the need for further legislation in Hungary,

18 Act IV of 1959 on the Civil Code, s 209.

19 German law introduced wide judicial control of general terms and conditions with the 1976 Standard Terms Act (Gesetz über Allgemeine Geschäftsbedingungen (ABGB)).

20 Act CXLIX of 1997 on the Amendment of Act IV of 1959 on the Civil Code.

21 Council Directive 93/13/EEC of 5 April 1993 on unfair contract terms in consumer contracts [1993] OJ L95/29 (UCTD).

22 See Case C-302/04 *Ynos* ECLI:EU:C:2006:9.

23 See Péter Szabó: *Az Ynos Kft. Ügyben Hozott Luxemburgi Bírósági Ítélet Előzményei és Utóélete – Az Előterjesztő Bíró Szemével*, *Európai Jog*, 2006/5. 31.

24 See especially Case C-240/98 *Océano Grupo Editorial and Salvat Editores* ECLI:EU:C:2000:346; Case C-144/99 *Commission v. Netherlands* ECLI:EU:C:2001:257; Case C-372/99 *Commission v. Italy* ECLI:EU:C:2002:42; Case C-237/02 *Freiburger Kommunalbauten* ECLI:EU:C:2004:209.

which was fulfilled by the adoption of Act III of 2006.²⁵ It established a dual legal regime: unfair terms used in B2C contracts were subject to *ipso jure* nullity (*ex lege* void) legal consequences, whereas in B2B contracts, it maintained the obligation for the unfair terms to be contested in court by the interested party, therefore voidable.

The new Hungarian Civil Code of 2013,²⁶ following more than 15 years of codification preparation, essentially maintained the new regulations on challenging UCT with some minute changes.²⁷ The Code regulates consumer agreements in Chapter 15 of the Book of Obligations, as well as in Chapter 14 titled ‘The Interpretation of the Contract’. According to these provisions,²⁸ if any term of the contract is ambiguous, the interpretation that is more favourable to the consumer should be applied,²⁹ regardless of the term being a general or a special term of the contract. However, the principle of *in dubio contra proferentem* – in accordance with legal practices of the CJEU³⁰ – is not applicable to public interest actions.³¹

Chapter 18 of the Book of Obligations, titled ‘Invalidity’ determines the legal consequences of UCT between the consumer and the business party. The law established as a general principle that UCT shall be null and void, which is mandatory for all consumer agreements, if the term is in violation of consumer rights as established by the Code, to the detriment of the consumer.³² These mandatory rules are binding for the consumer, as well, since any renunciation by a consumer of a statutory right is to be considered null and void according to Article 6:101.

3. THE UNFAIRNESS OF CONSUMER CREDIT AGREEMENTS DENOMINATED IN A FC: FROM THE EXCHANGE RATE’S RISK TO FINANCIAL INSTITUTIONS’ UNILATERAL RIGHT TO MODIFICATION

The evaluation of these agreements has been surrounded with great uncertainty in legal practice, as well as legal literature. In the debate that followed, some argued that these agreements can be derived from bank credit and loan contracts, and therefore can be regarded as legal.³³ Others, like Péter Róna, a lawyer and economist reasoned that FC-denominated credit agreements should be regarded as a ‘defective product’, hence

²⁵ Act III of 2006 on the Amendment of the Civil Code and Certain Related Acts in the Subject of Consumer Protection.

²⁶ Act V of 2013 on the Civil Code (Hungarian Civil Code).

²⁷ Hungarian Civil Code, ch XV.

²⁸ The law does not define a consumer contract, as opposed to the regulation in effect, but uses the term of a contract between a consumer and a business party.

²⁹ Hungarian Civil Code, Book of Obligations, ch XVII, s 6:86.

³⁰ In Case C-70/03 Commission v. Spain ECLI:EU:C:2004:505 the CJEU stated that ‘the rule of interpretation favourable to the consumer does not apply in the case of collective actions for cessation referred to in Article 7(2) of the directive’.

³¹ See Case C-372/99 Commission v. Italy ECLI:EU:C:2002:42.

³² Hungarian Civil Code, Book of Obligations, s 6:100.

³³ Lajos Vékás: *Szakértői Javaslat az Új Polgári Törvénykönyv Tervezetéhez*, Budapest, CompLex (2008) 1014; Mihály Barcza: A Szegedi Ítéletábla Ítélete a Deviza-Alapú Kölcsön Esetén Alkalmazandó Árfolyamról, *Jogesetek Magyarázata*, 2012/3. 34.

considered invalid.³⁴ The same uncertainty manifested itself among law enforcers. The main challenge for the courts was the interpretation of UCTs in FC-based contracts. The most widely used and problematic clauses in these agreements were placing the risk of the exchange rate on the consumer, and gave the right to the financial institution to unilaterally modify the contract. These terms made it necessary for the courts to examine the unfairness of the agreements, which led to subsequent invalidity rulings. Despite the aforementioned provisions of the Civil Code, court rulings on UCT were scarce before the FC debt crisis. In the wake of the crisis, litigation concerning these agreements and UCT increased significantly,³⁵ with varying court decisions. The consequent legal uncertainty forced the Kúria to examine the questions related to UCT in FC-denominated consumer credit agreements. The Kúria issued four guiding decisions between 2012 and 2016 to ensure a uniform interpretation:

- Opinion 2/2012 of the Civil College on the unfairness of the unilateral modification of credit agreements issued by financial institutions (CCO);
- Civil Law Uniformity Decision 6/2013 on the theoretical aspects of consumer credit agreements denominated in FC (Uniformity Decision 6/2013);
- Civil Law Uniformity Decision 2/2014 on determining the unfairness of the exchange rate spread (Uniformity Decision 2/2014); and
- Civil Law Uniformity Decision 1/2016 on the definition of the subject matter and instalment of consumer credit agreements denominated in foreign currency (Uniformity Decision 1/2016).

All four decisions interpreted the criteria of unfairness based on the provisions of the Hungarian Civil Code that was binding at the time of parties entering into the contract.³⁶ Nevertheless, these decisions serve as a canon for future legal practice.

Hereinafter, I will examine the decisions of the Kúria regarding the unfairness of the right to unilateral modification and the exchange rate spread.

3.1. Defining the Unfairness of the Unilateral Modification Clause of the Agreement

The Kúria, leaning on the study published by the group responsible for the analysis of the Hungarian legal practice, which was established in 2012, issued Opinion 2/2012 of the Civil Law College (CCO), in which it provided guidance to courts about the unfairness of a clause in general terms and conditions allowing financial institutions to unilaterally

³⁴ According to Róna, the FC-based loan is not a loan in that it is an investment of the debtor in which all of the profit is the bank's, and all of the risk is on the debtor. It is also not a loan, because a loan is a fixed amount, which must be repaid as a fixed amount based on the interest as established by the contract, and calculable by both parties. However, the debtor in FC-based loans does not know how much is to be repaid, because the repayment is dependent upon a fact, the movement of the exchange rate, which has nothing to do with the debtor, having received the loan in HUF, and having repaid the loan in HUF. See Róna Péter: *Hét Ember Felelős a Devizahitelezésért*, Budapest, Origo (2012) <<http://www.origo.hu/gazdasag/20121128-rona-peter-het-ember-felelos-a-devizahitelezesert.html>> accessed 26 February 2016.

³⁵ The statistics of the National Judicial Bureau state that in 2010-2014, there were 11860 lawsuits to establish the invalidity of FC-loan agreements. In 2013, 25% of cases before the Budapest Metropolitan Court were about FC-based loans.

³⁶ The decisions at issue were based on the previous Hungarian Civil Code, namely Act IV of 1959 on the Civil Code.

modify consumer credit agreements and financial lease agreements. Although an opinion of the Kúria does not have legislative powers, it serves as a *quasi* mandatory guidance for national courts in interpreting the law. Regarding the right to unilateral modification, the Kúria states that based on the provision of the Hungarian Civil Code stating that GTs defined by legislation, or established in accordance with the provisions of the relevant legislation, shall not be deemed unfair, this term cannot be regarded as invalid,³⁷ as the Hpt gives financial institutions the right to unilaterally modify interest, fee or charge to the detriment of the consumer.

Consequently, the financial institution may include the right to unilateral modification in the GTs of its contracts. As a rule, the court cannot inspect the validity of a term, if the financial institution includes it in the GTs in advance. If GTs are based on legislative provisions, the court cannot question the validity of the term. However, if the term is contrary to the dispositive provisions of the law, or the cogent legal framework is contextualized by the mandate of the parties, the court can inspect its validity.³⁸

The Kúria states that the right to unilateral modification cannot be regarded as a term defining the main subject-matter of the contract or one that determines the balance between the performance and the consideration, and therefore its unfairness may be inspected.

If the right to unilateral modification puts the financial institution at a significant and unfair advantage, and it is to the detriment of the consumer, the term is to be considered unfair. The term is particularly unfair if it does not comply with the requirements of plain and intelligible language, taxonomic definition, objectivity, factuality and proportionality, transparency, terminability, and symmetry.³⁹ The term violates the requirement of plain and intelligible language if it is not clear and understandable to the consumer. The taxonomic definition requirement is violated if the conditions for the modification of the contract are not listed by item, or it is an illustrative list only. The principle of objectivity states that terms should be objective in nature. Therefore, the financial institution should not have the ability to cause the condition, or otherwise influence the change justifying the need for the modification. Those circumstances listed in the cause-list that have no actual effect on the interest, fee or charge, or this effect is not in proportion with the change in circumstances; do not comply with the principle of factuality. A term is not transparent if the consumer could not clearly foresee under what conditions and to what extent the financial institution is able to place additional burdens on them. Terminability is not met if the consumer does not have the right to cancel the contract in case of modification. Finally, the principle of symmetry is violated by a term that disables a favourable change from having an effect on the consumer.

³⁷ Opinion 2/2012 of the Civil Law Collegion the unfairness of the unilateral modification of credit agreements issued by financial institutions (CCO), para 1.

³⁸ *Ibid*, para 3.

³⁹ *Ibid*, para 6.

These seven principles do not constitute a strictly closed framework of interpretation, they merely provide an illustrative list of requirements, the breach of which will correspond to the definition of UCT as seen in Section 209(1) of the Hungarian Civil Code. The Kúria also emphasizes that the right to unilateral and unjustified modification to the detriment of the consumer could still violate the principles of fairness and good faith, even if it complies with the above mentioned seven principles.

In case of unilateral amendment terms, the presumption of unfairness prevails. Consequently, the financial institution has to prove the legality of the unilateral modification, or in other words, its adhering to the seven principles.

According to the Hungarian Civil Code, if the consumer credit agreement contains a term that is part of the contract as a GT, or unilaterally determined, and not negotiated with the consumer in advance, it can be regarded as void, thus not binding on the consumer. It should be stressed that the agreement itself will not be void, only the unfair contract term. In accordance with the Directive, the consumer contract will be fully void if and when it cannot be executed without the term in question. The invalidity of the contract as a whole, moreover, in the case of consumer loan contracts would be directly contrary to the interests of the consumer, because *restitutio in integrum* would necessitate a lump-sum repayment of the loan.

3.2. *The Determination of the Unfairness of the Exchange Rate Spread in the Hungarian Court Practice*

Most litigation regarding FC-denominated loans focused on the invalidity of the contract, mainly because of violations of good faith, the apparent disproportionality in the exchange of services, the error of the debtor, or the invalidity of the modification clause. Another common ground for claiming invalidity was by recognising that this type of contract placed the risk of fluctuating exchange rates solely on the consumer, while financial institutions had an unfair advantage gaining access to the price gap between the disbursement and the repayment of exchange rates. In these agreements, banks stipulated that it is an automatic consequence of the construct to place the exchange rate's fluctuation risk on the debtor, with all of its advantages and disadvantages. A lot of lawsuits doubted the legality of the FC-based agreement itself, arguing that since the loan is denominated in a FC, but the debtor repays in the local currency, the agreement is a *de facto* HUF-loan agreements without an actual conversion transaction. There were vast differences in the theoretical reasoning of judgements between 2009 and 2012.⁴⁰ As a reaction to this diversity, the Kúria issued the Uniformity Decision 6/2013 to standardize the legal interpretation of theoretical issues.

⁴⁰ See judgment of the Békés Megyei Járásbíróság 5.P20360/2010/31 (County Court of Békés); judgment of the Szegedi Ítéltábla Pf.I.20.052/2012/7 (Court of Appeal of Szeged); judgment of the Szegedi Ítéltábla Gf.I.30.244/2012(-Court of Appeal of Szeged); judgment of the Szegedi Ítéltábla Gf.II.30.395/2012 (Court of Appeal of Szeged); judgment of the Municipal Court of Budapest 45.pf.639797/2012/5; judgment of the Kúria Pfv.21247/2012/16; judgment of the Kúria BH2012/7/G4.

The Kúria stated that the decision is not suitable to inspect individual contracts, but rather to determine whether the consumer credit agreement denominated in a FC is valid in civil law. The concrete control concerning the examination of unfairness is only possible in individual lawsuits.

The decision, based on positive law and the principle of freedom of contract established that these agreements are in themselves not unlawful, as according to the Hungarian Civil Code, parties may determine the terms of the contract, and may defer from its dispositive provisions, unless prohibited by specific legislation. The Hungarian Civil Code also permits loans to be repaid in a different currency than it was disbursed in. At the time of FC-based credit agreements, there was no legislation prohibiting debt to be denominated in a FC, so there was no impediment to enter into atypical loan contracts. Furthermore, legislation did not exist at the time that prohibited the risk of the exchange rate's fluctuation to be placed on the debtor, or that determined the maximum amount of the risk. The Kúria pointed out that just the fact that the exchange rate's changes burden the debtor in exchange for the more favourable interest rate does not render the FC-loan contract as a type of contract unlawful, obviously immoral, usurious or bogus nor is the contract aimed at providing impossible services.⁴¹ The unforeseeable one-way shift of contractual burdens after the conclusion of the contract cannot be evaluated from the viewpoint of invalidity, since the cause of invalidity has to exist at the time of the conclusion of the contract.

The Decision provides clear guidance on applying the legal consequences of invalidity, stating that a clause of a consumer contract may be void but the contract can be performed without the invalid part. The clause found to be void becomes ineffective from the point of view of legal consequences; however, the remaining contractual clauses continue to bind the parties.⁴² Therefore, the Court should not examine the will of the parties as to the termination of the contract, but rather if the contract can be objectively performed without the clause in question.

The Kúria delayed a response to the question whether a contractual term which makes unilateral amendment of contracts possible meets the requirements of transparency until after the CJEU passed a preliminary ruling in the *Kásler* case⁴³ which was meant to clarify the issue. Consequently, the Kúria also did not determine whether the loan agreement can be considered unfair based on the Directive.

⁴¹ Uniformity Decision 6/2013, para 2.

⁴² *Ibid*, para 5.

⁴³ Case C-26/13 *Kásler* ECLI:EU:C:2014:282.

4. THE DEVELOPMENT OF THE CJEU'S CASE LAW, WITH SPECIAL REGARD TO THE *KÁSLER* CASE

In the *Kásler* case the Kúria asked the CJEU to give further interpretation of Articles 4(2) and 6(1) of the Directive. The Kúria had three questions for the CJEU. The first and second questions inquired about standards for the assessment of the unfairness of contractual terms and the exclusion from this assessment of terms relating to the main subject matter of the contract or the adequacy of the price and the remuneration, provided they are drafted in plain intelligible language. The third question asked whether in a situation such as that at issue in the main proceedings, in which a contract concluded between a seller or supplier and a consumer cannot continue in existence after an unfair term has been deleted, that provision does not preclude a rule of national law enabling the national court to cure the invalidity of that term by substituting for it a supplementary provision of national law.⁴⁴

The CJEU decision in the *Kásler* case reinforced its previous judgements regarding question one, and followed the principles of the Advocate General's opinion.⁴⁵ The Court also confirmed that the exception found in Article 4(2) must be interpreted restrictively.⁴⁶ Based on its previous decisions in the *Caja de Ahorros* case⁴⁷ and the *Freiburger Kommunalbauten* case,⁴⁸ the Court also reinforced the division of duties between the CJEU and the national court. Accordingly, the CJEU must derive from European law the criteria based on which the national court can determine whether or not a contract term constitutes the main subject matter of the contract. The national court must determine whether the repayment of the loan, as the debtor's essential obligation, constitutes an individually not negotiated term of exchange rate determination. Based on the essential obligation principle developed in the *Caja de Ahorros* case, the CJEU maintained that terms ancillary⁴⁹ to those that define the very essence of the contractual relationship cannot fall within the notion of the 'main subject matter of the contract' within the meaning of Article 4(2) of the Directive. The Court also stated *in concreto* and *abstracto* that:

[T]he exclusion cannot apply to terms that merely determine the conversion rate of the FC in which the loan agreement is denominated, in order to calculate the repayment instalments, without however any foreign exchange service being supplied by the lender in making that calculation and do not, therefore, constitute 'remuneration', the adequacy of

⁴⁴ The court of the first instance amended the credit agreement in the *Kásler* case according to article 237(2) of the Hungarian Civil Code, so that the instalments are calculated based on the buying exchange rate used by the bank. The court of appeals upheld the judgement.

⁴⁵ Case *Kásler* (n 45), Opinion of AG Wahl.

⁴⁶ Case *Kásler* (n 45), para 43.

⁴⁷ In the Case C-484/08 *Caja de Ahorros* ECLI:EU:C:2010:309, the CJEU interpreted Article 4(2) of the Directive as concerning the essential obligations of the contract.

⁴⁸ Case *Freiburger Kommunalbauten* (n 25).

⁴⁹ Case *Kásler* (n 45), para 50.

which as consideration for a service supplied by the lender could be assessed to determine its unfairness pursuant to Article 4(2) of Directive 93/13.⁵⁰

Responding to the second question about plain and intelligible language, the CJEU followed the Advocate General's broad interpretation, stating that the loan contract must set out in a transparent fashion⁵¹ the reason for and the particularities of the mechanism for converting the FC. It concludes that the requirement of plain and intelligible language cannot be limited to the clarity of the term in the grammatical and formal aspects. This requirement means that an average consumer, who is reasonably well informed, observant and circumspect, is not merely aware of the existence of the difference, generally observed on the securities market, between the selling rate of exchange and the buying rate of exchange of a FC. But the consumer should also be able to assess the potentially significant economic consequences for him resulting from the application of the selling rate of exchange for the calculation of the repayments for which he would ultimately be liable and, therefore, the total cost of the sum borrowed.⁵²

The third question reinforced the decision made in the *Banco Españolde Credito* case⁵³ by stating that if it were open to the national court to revise the content of unfair terms included in such contracts, such a power would be liable to compromise attainment of the long-term objective of Article 7 of the Directive.⁵⁴ However, the substitution of an unfair term for a supplementary provision of national law is consistent with European consumer law. In line with the Advocate General's argument, the judgement states that if it was not permissible to replace an unfair term with a supplementary provision, requiring the court to annul the contract in its entirety, the consumer might be exposed to particularly unfavourable consequences, so that the dissuasive effect resulting from the annulment of the contract could well be jeopardised. In general, the consequence of an annulment is that the outstanding balance of the loan becomes due forthwith, which is likely to be in excess of the consumer's financial capacities and, as a result, tends to penalise the consumer rather than the lender who, as a consequence, might not be dissuaded from inserting such terms in his contracts.⁵⁵

Evaluating the Court's decision in the *Kásler* case, it is clear that regarding the interpretation of the main subject matter of the contract, it did not overwrite the general criteria of essential obligations established in the *Caja de Ahorros* case. The decision is progressive and clarifies previous case law in that it makes it clear that a term, which determines an exchange rate without the creditor offering exchange rate services, cannot be subject to

⁵⁰ Ibid, para 58.

⁵¹ See also Chris Willett: *The Functions of Transparency in Regulating Contract Terms: UK and Australian Approaches* (2011) 60 *International and Comparative Law Quarterly* 355.

⁵² Case *Kásler* (n 45), para 74.

⁵³ Case C-618/10 *Banco Espanol de Crédito* ECLI:EU:C:2012:349.

⁵⁴ Case *Kásler* (n 45), para 79.

⁵⁵ Ibid, paras 83-84.

the exclusion of the Directive regarding core terms, as without the trader offering this service the exchange rate difference cannot be regarded as a fee exchanged for services.⁵⁶

The *Kásler* judgement is clearly progressive in that it extends the interpretation of the transparency requirement. The broader transparency requirements formulated in the *RWEVertrieb*⁵⁷ decision were extended even further.⁵⁸ In accordance with the reasoning of the Advocate General, it included as a condition of transparency that the average consumer is able to assess, based on the relevant facts, the economic consequences of the loan, meaning the total cost of the loan.

In its response to the third question, the decision provided further clarification on the practice introduced in the *Banco Español de Credito* case, making it possible for the national court judge to replace an invalid term with a supplementary provision, in order for the contract to be fully executed. The decision went further in its role of defining notions. Even though it stressed that the application of notions is the task of the national court, it did examine the compliance with the conditions stated in Article 4(2) of the Directive, thereby continuing the tendency of the past years of not only providing abstract interpretation, but taking a stance on the specific issue, as well. This type of 'activism' is detectable to an even greater extent in the *Matei* case,⁵⁹ in which the Court determined that the risk charge applied by the creditor does not constitute the main subject matter of the contract, based on several factors, among others the ancillary character of such a term of the contract, nor does it form part of the excluded price/fee paid in exchange for services group.⁶⁰

5. UNIFORMITY DECISION 2/2014 OF THE KÚRIA

Subsequent to the CJEU's judgment in *Kásler*, the Kúria issued Uniformity Decision 2/2014 addressing questions on FC-based consumer credit agreements to which Uniformity Decision 6/2013 did not respond because of the preliminary ruling request from the CJEU. Uniformity Decision 2/2014 stresses that the term assigning the risk of the exchange rate's fluctuation to the consumer forms part of the main subject matter of the contract; therefore its unfairness cannot be examined as a rule. However, even though the exchange rate's risk is considered a main subject matter of the contract, its unfairness may still be subject to full or partial invalidity if the contract term violates the requirement of transparency. The national court has to take into consideration all relevant

56 See Peter Rott: Unfair Contract Terms. In: Christian Twigg-Flessner (ed): Research Handbook on EU Consumer and Contract Law, Elgar Publishing (2016) 287ff. See also András Osztovits: A Közösségi Jog Hatása a Fogyasztói Szerződések Magyar Szabályozására és Joggyakorlatára, *Gazdaság és Jog*, 2009/12. 11.; Réka Somssich: Az Európai Bíróság Ítélete a Fogyasztókkal Kötött Szerződésekben Alkalmazott Tisztességtelen Feltételekről: A Tisztességtelenségi Vizsgálat Terjedelme, *Jogesetek Magyarázata*, 2014/4. 83.

57 Case C-92/11 RWE Vertrieb ECLI:C:EU:2013:180.

58 Hans-Wolfgang Micklitz, Norbert Reich: The Court and The Sleeping Beauty: The Revival of the UCT Directive (UCTD), *Common Market Law Review*, 2014/51. 771., 786-787.

59 Case C-143/13 Matei ECLI:EU:C:2015:127.

60 Ibid, paras 64-67.

factual elements, such as the wording of the contract and the information received from the financial institution.⁶¹

An important element of Uniformity Decision 2/2014 establishes that regarding the exchange rate's risk, when the trader uses different exchange rates in the same loan agreement, such as buying and selling rates, this is unfair, if there is no simultaneous service provided to the consumer, and the economic implications of application of different rates are not transparent. The unfair contract term was replaced by the official exchange rate of the Hungarian National Bank. The legal basis of this was Section 231(2) of the Hungarian Civil Code, which states that the debt denominated in another currency should be calculated based on the exchange rate at the place and time of the payment. This corresponds to the official exchange rate of the Hungarian National Bank. The aforementioned decisions of the Kúria between 2012 and 2014, together with the *Kásler* judgment of the CJEU, made it possible for the courts to accelerate their cases, and make decisions based on uniform principles, but with specific considerations of the individual circumstances. The Hungarian government decided, however, that the lengthy and costly judicial proceedings could be further facilitated and voted in favour of a generally applicable legislation effecting the operation of financial institutions. It sought a solution that could provide a quick solution, help to eliminate FC-based loans from the credit market, and end legal interpretation issues related to these credit agreements.⁶² Upon the government's proposal, the Hungarian Parliament quickly created Act XXXVIII of 2014⁶³ on Regulating Consumer Credit Denominated in a Foreign Currency, followed by Act XL of 2014 on Foreign Currency Accounts.

6. UNORTHODOX REGULATORY ATTEMPTS AT SOLVING THE DEBT CRISIS

The above mentioned legislative measures are by no means the usual method of settling contractual disputes, but it is certainly a valid argument that the crisis could not be resolved rapidly through individual lawsuits given the enormous number of court cases. The Kúria, in its Uniformity Decision 6/2013 stated as a matter of principle that amendment of a contract by the court is not a legal means to remedy the consequences of comprehensive economic changes affecting a great amount of a particular type of contracts in a similar way – in a way that is detrimental only to one of the parties.⁶⁴ If the legislature has addressed these detrimental consequences in a legal rule from a certain viewpoint, the intervention on the part of the legislature excludes individual judicial discretion on this issue. The Hungarian Constitutional Court gave the green light to the legislative intervention in its Decision 8/2014, which was issued as a response to the Hungarian

61 Uniformity Decision 2/2014, para 1.

62 Zoltán Nagy: The Judgement Practice of the CJEU in Connection with the FC Loans from Consumer Protection Point of View. In: Csaba Lentner (ed): *A Devizahitelezés Nagy Kézikönyve*, Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó (2014) 450-451.

63 The Act was promulgated on 18 July 2014, and came into force as of 26 July 2014.

64 Uniformity Decision 6/2013, para 7.

government's motion for constitutional interpretation.⁶⁵ The Hungarian government asked the Constitutional Court to provide interpretation on the following passage of Article M(2) of the Basic Law of Hungary: 'Hungary shall provide conditions for fair economic competition, will act against the abuse of economic power and will protect the rights of consumers'. The Hungarian government asked if the unconstitutionality of a contract term that is commonly used in traders' standard terms and conditions, and caused unilateral and significant harm to the consumer can be deduced from this passage, especially as regards the possibility of unilateral modification of the contract terms setting the exchange rate gap and leading to the increase of the interest.

The Hungarian Constitutional Court, similarly to Uniformity Decision 6/2013 of the Kúria, established that the judicial amendment of a contract is not an adequate means to provide a solution to the vast number of agreements in question. If social changes impact the majority of these contracts, it is justifiable for the legislator to create or amend national law in order to find a general solution in the legal system. This can be achieved through applying the principle of *clausula rebus sic stantibus* as practiced by the courts when amending contracts. The law retroactively replaced the exchange rate spreads with the official exchange rate of the Hungarian National Bank. The unfairness of a clause allowing traders for unilateral amendment of contractual terms involving the increase of the interest, fees or charges shall be presumed. As a result of the legal presumption, if the financial institution does not initiate legal action within thirty days from the entry into force of the Act XXXVIII of 2014 or the lawsuit is dismissed by the court, the legal consequences of nullity come into effect.⁶⁶ In addition, special procedural rules reminiscent of summary proceedings were developed, which are not subject to the usual guarantees of civil litigation. Consumers are represented by the State in an emergency proceeding before the court, without a possibility of cross-appeal, correction or retrial. The special process has extremely short deadlines: the financial institution has thirty days to initiate legal action, which should be processed by the court within thirty days. There is a deadline of eight days for appeal, which should be decided by the Kúria within thirty days. The Act also suspended all lawsuits and enforcement actions regarding consumer credit agreements denominated in a FC.

The rule of law norms, the principles of the freedom of contract and the party autonomy all require juridical and legislative intervention in the amendment of contracts to be carried out within the constitutional framework. The Act on regulating the FC-loan raised the need of constitutional control in many aspects. In some of the lawsuits of 2014 on rebutting the presumption of unfairness, judges initiated the Hungarian Constitutional Court's control, because of the retroactive effect⁶⁷ of the law, the potential unfairness of

⁶⁵ 8/2014 (III. 20.) AB határozat (Hungarian Constitutional Court).

⁶⁶ There were 74 lawsuits initiated by financial institutions in 2014 against the presumption of invalidity, only 3 of which were found to have met the requirements of fairness and good faith.

⁶⁷ The law prescribed compliance to legislation that did not exist at the time of drafting the contract, and ruled as unlawful all terms that enable unilateral amendments, which were permitted at the time of the conclusion of the contract.

the special procedural rules,⁶⁸ and the endangerment of legal certainty. The Hungarian Constitutional Court dismissed these motions in its Decision 34/2014,⁶⁹ and established that the Act is in line with the Basic Law of Hungary.

CONCLUSIONS

The proliferation of FC-based loans proved to be very dangerous for the Hungarian consumer credit market, especially when combined with the lack of financial market regulation and inadequacy of effective financial market supervision. Even after the outbreak of the global financial crisis, several years would pass before the rules were created on the legislative level to provide a framework for financial institutions for unilateral contract amendment's options. The Kúria assisted in the uniform application of the law with its uniformity decisions from 2012, and with its request for interpretation from the CJEU in the *Kásler* case on the notion of the main subject matter of the contract, the fee compliance, transparency and the authority of the national court. The CJEU clarified that the exchange rate clause may be written in a way infringing the requirement of plain and intelligible language. The Kúria established the general unfairness of contract terms regulating exchange rate gaps, which enabled individual lawsuits to be judged upon general principles. The legislative body, however, did not wait for the procedures to come to an end based on the *Kásler* decision and Uniformity Decision 2/2014 of the Kúria, but rather decided on the legislative intervention based on the social impact of the issue. The constitutionality of the 2014 legislation is questionable, especially with respect to legal certainty, the prohibition of retroactive effect and the right to fair trial. The Hungarian Constitutional Court did not see an impediment constitutionally speaking for the act to amend the agreements retroactively in this exceptional case, if the social changes impacted a large number of contracts. It established that the legislatively mandated contractual amendment can only be carried out within the constitutional framework, with the application of *clausula rebus sic stantibus*. The contracts can only be amended by law if change in circumstances would cause the existing version of the contract to have a harmful impact on the lawful and essential interest of either party, the change was not realistically foreseeable, it impacts a large population and goes beyond the normal risk of a change in circumstances.⁷⁰

Even though the measure's effectiveness cannot override fundamental rights, it might be stated that transforming FC-based debt to HUF-based debts caused the average instalment amount to drop by 25%, and the average capital debt by EUR 5000. These changes impacted almost 180000 FC-based credit agreements. At the same time, the HUF-based credit agreements had a significantly increased duration, and the number of debtors that are not able to pay the decreased instalments is quite high. The nationwide indebtedness motivated the Hungarian Parliament to adopt the law of Private

⁶⁸ These are short deadlines, simplified procedure and the limitation of evidence.

⁶⁹ 34/2014 (XI. 14.) AB határozat (Hungarian Constitutional Court).

⁷⁰ See 8/2014 Decision (n 67).

CONSUMER CREDIT CRISIS AND UNFAIR CONTRACT
TERMS REGULATION IN HUNGARY

Bankruptcy in 2015⁷¹ nevertheless the impact of this Act is rather moderate because only 462 debtors have entered into the debt settlement proceedings until the end of August 2016.⁷²

71 Act CV of 2015 on the Debt Settlement of Natural Persons.

72 See the website of the Family Insolvency Service <<http://www.csodvedelem.gov.hu/en>> accessed 10 June 2015.

FÉZER TAMÁS

egyetemi docens

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Polgári Jogi Tanszék

A FELELŐSSÉG ÚJ IRÁNYAI A MAGYAR MAGÁNJOGBAN*

A magyar magánjogot sem kerülte el az a felgyorsult fejlődés, amely a világon szinte mindenhol a polgári jogi felelősség paradigmáinak megváltozásához, átértékeléséhez vezetett. A magyar felelősségi jogra egyrészt hatással voltak az Európai Unió égisze alatt zajló jogharmonizációs folyamatok, másrészt a globalizáció hatására mind Magyarországnak a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatokban való részvétele, mind a magánszemélyek határokon átnyúló jogvitái olyan kérdéseket vetettek fel a bíróságokon, melyek a klasszikus polgári jogi felelősségi teóriák megváltozását eredményezték. A rendszerváltást követően indult, majd valódi erőre a 2000-es évek elején kapó polgári jogot érintő rekodifikációs folyamat kiváló lehetőséget teremtett arra, hogy a megváltozott társadalmi, gazdasági, politikai, technológiai környezetre szabott módon felülvizsgálhassa a jogalkotó a deliktuális és a kontraktuális felelősség körében uralkodó nézeteket, szabályozási modelleket. Az új Polgári Törvénykönyv megalkotása azonban – véleményünk szerint nagyon helyesen – nem esett abba a hibába, hogy a számos, bírói gyakorlatban előkerülő új probléma (pl. szüléssel, születéssel kapcsolatos kárigények, nem vagyoni sérelmek kompenzálásának új irányai stb.) valamennyi aspektusát akár a jelenlegi

* A tanulmány elkészítését a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíja támogatta.

Csészy Professzor Urat nemcsak szakmai mentoromnak tekintem, de barátomnak is, aki emberi mivoltával, közvetlen stílusával mindig segített és segít engem. Amikor 2003-ban megérkeztem a tanszékre, és átbeszéltük az oktatási feladataimat, élénken emlékszem, milyen fontos tanáccsal zárta a beszélgetést: „Jegyezd meg kisfiam, hogy a szakmai munka mellett sosem szabad megfélelkezned az életről, az élet szeretetéről. Jól kell érezned itt magad, szeretned kell, amit csinálsz, és élvezned kell az életet. A szakmai sikerek az élet szeretete nélkül ugyanis mit sem érnek!” Megfogadtam a tanácsodat, és talán nincs nap, hogy ez ne jusson eszembe! Isten éltesen, Gyuri!

ítélkezési állandók, akár új koncepciók mentén szinte kazuisztikus jelleggel szabályozza. A polgári jogi felelősség körében alkotott normák továbbra is megfelelő absztrakcióval kerültek megszövegezésre. Elkerülhetetlen volt azonban, hogy pont a túlszabályozottság és a merev normarendszer buktatóinak kivédése érdekében alkotott új terminológiák (pl. előreláthatóság, nem vagyoni sérelem) normatív definíció nélkül váljanak a magyar polgári jog részévé, a bíróságokra hárítva az értelmezés feladatát. Ugyan el kell fogadnunk, hogy egy akkora horderejű változás, mint ami egy új magánjogi kódex hatályba lépéséhez kapcsolódik, szükségképpen bizonytalanságot teremt néhány új norma alkalmazásával, értelmezésével kapcsolatban, mégis észszerű és a modern polgári jogokban uralkodó szabályozási tendenciáknak megfelel az absztrakt, bírói jogértelmezésre nagymértékben támaszkodó felfogás. Különösen akkor igazolható ez a megállapítás, ha tekintettel vagyunk arra a tényre, miszerint a felelősségi jog körébe tartozó normák változásának kiváltó oka pont a bírói gyakorlatban megjelenő új tendenciák, értelmezési megoldások kodifikálásának igénye volt. E cím alatt arra teszünk kísérletet, hogy az elmúlt másfél évtizedben a polgári jogi felelősség magyar felfogásának új elemeit gyűjtjük egybe, és elemezzük, figyelemmel az új kódex alkalmazásának várható hatásaira. Ez a megoldás szükségképpen több ponton elrugaszkodik a normatív szabályozás elemzésétől, és a bíróságok jogfelfogásának alapos vizsgálatát, néhány esetben kritikáját is magában foglalja annak érdekében, hogy hiteles képet fessen azokról az új irányokról, melyek meghatározzák a magyar polgári jogi felelősség jelenét és vélhetően jövőjét.

1. A KONTRAKTUÁLIS ÉS A DELIKTUÁLIS FELELŐSSÉG ELKÜLÖNÜLÉSE

A magyar polgári jog az 1959-ben elfogadott Ptk.¹ hatályba lépésétől kezdődően a kontraktuális és a deliktuális felelősség egységét hangsúlyozta. A vétkességi (felróhatósági) alapú felelősségi rend általános alakzatként volt jelen a szerződésszegéssel okozott károk és a szerződésen kívüli károkozás körében. Az 1959-es Ptk. 318. §-ában egyértelmű kapcsolatot teremtett a két felelősségi rendszer között egy utaló szabállyal, mely néhány szűk körű kivételtől eltekintve a deliktuális felelősség valamennyi szabályát alkalmazni rendelte szerződéses jogviszonyokban is. A XX. század második felében azonban Nyugat-Európában egyre markánsabban jelent meg a két felelősségi rezsím elszakadása egymástól. Az ehhez vezető folyamat kiváltó oka a kontraktuális és a deliktuális károkozási szituációk merőben eltérő voltában keresendő. Míg a deliktuális felelősség eseteiben előzetes jogviszony nélkül vagy annak hiányában történik a károkozás, addig a szerződés általában jól kalkulálhatóvá teszi a felek kötelezettségeit. Amennyiben a jogellenes magatartás, mint a felelősségre vonás egyik előfeltétele oldaláról közelítünk a kérdéshez, a kontraktuális jogviszonyok esetében ez a kötelezettség, melynek megszegése a felelősség jogkövetkezményét vonja maga után, kiszámítható és egyértelmű. Az is sajátossá teszi a kontraktuális felelősség eseteit, hogy a kötelezettségeket a károkozó – szerződésszegésért felelős fél – önként vállalja, a szerződéses szabadságból eredően.

¹ 1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről (a továbbiakban: 1959-es Ptk.).

A deliktuális felelősség esetén – ahogyan arról az európai doktrínák fejlődési folyamatai kapcsán már megemlékeztünk – számos problémát vet fel magának a kötelezettségnek az azonosítása. A vétkesség koncepciója azonban erősen vitatható eleme a kontraktuális felelősségnek. Maga a jogalkotó is élt azzal a megoldással, hogy bizonyos szerződések körében az általános szabályoktól eltérően szabályozta a felelősség kérdéseit, objektív alapokra helyezve azt (pl. a fuvarozó árukárokért való felelőssége a fuvarozási szerződés körében, a közraktár felelőssége)². A kontraktuális károkozás körében a vétkesség koncepcióján a Bécsi Vételi Egyezmény kihirdetése lazított némiképp.³ A nemzetközi adásvétel szabályai ugyanis értelemszerűen egy professzionális üzleti jog kialakítását kísérelték meg a külgazdasági forgalom egyik legfontosabb szerződéstípusa, az adásvétel körében. A kontraktuális felelősség ennek megfelelően nem engedett teret a vétkesség hiányára alapított mentesülésnek, és szűk körű kimentési esetköröket szabályozva, objektív felelősséget állapított meg a szerződésszegő oldalán, ellentételezésként limitálva a kártérítés mértékét. A Ptk. külgazdasági kapcsolatokban történő alkalmazásának szabályait tartalmazó ún. Kptk.⁴ is lehetővé tette, hogy a felek szerződési szabadsága a felelősség korlátozására vagy kizárására is kiterjedjen, és a teljes kártérítés deliktuális jogban érvényesülő elvétől eltérően limitálta a kártérítés mértékét. A magyar jogban azonban a vétkességi alakzattól való eltérés, a teljes kártérítés elvének felülírása csupán a külgazdasági szerződések körében volt általánosan jelen. Belföldi jogviszonyokban – a néhány nevesített kivételtől eltekintve – a polgári jogi felelősség továbbra is egységet alkotott, legalábbis a normatív szabályozás szintjén. A rendszerváltást követően azonban a bírói gyakorlatban egyre markánsabban jelentek meg azok az álláspontok, melyek a felróhatóság, mint kimentési ok értelmezése során különbséget tettek a deliktuális és a kontraktuális felelősség körébe értett jogviszonyok között.⁵ A szerződésszegésből eredő károk megtérítése iránt indított perekben a felróhatóság vizsgálata során egy jóval objektívabb mércét, a racionális, üzleti alapon nyugvó döntés mércéjét lehetett felismerni a magyar bíróságok gyakorlatában.

Az új Ptk. alapjaiban változtatta meg a kontraktuális felelősség szabályozását, ugyanis a visszterhes szerződések esetében főszabállyá tette az objektív, felróhatóságtól független felelősséget, ezzel elsősorban a professzionális üzleti tranzakciók igényeihez igazítva a kontraktuális felelősséget hazánkban. A törvény miniszteri indokolása szerint ugyanis a szerződés keretében önként vállalt kötelezettség megszegésének a szankcionálása nem lehet a szerződő fél igyekezetének a függvénye, így az adott helyzetben általában elvárható magatartás bizonyításával nem is mentesülhet a kártérítési felelősség alól. A polgári jog reparációt hangsúlyozó szemlélete pedig megkívánja, hogy a másik szerződő fél, akinek jogos üzleti várakozásai hiúsultak meg a szerződésszegés következtében, átháríthassa

2 1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről 501. §.

3 1987. évi 20. tvr. az Egyesült Nemzeteknek az áruk nemzetközi adásvételi szerződéseiről szóló, Bécsben, az 1980. évi április hó 11. napján kelt Egyezménye kihirdetéséről 79. cikk.

4 1978. évi 8. tvr. a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvének a külgazdasági kapcsolatokra történő alkalmazásáról 15. § és 18. §.

5 Menyhárd Attila: Felelősség szerződésszegésért, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2001/3. 25.

ezeket a károkat a szerződésszegő félre. A szerződésszegésért való felelősség így a magyar jogban eltávolodott az egyéni jogsértések szankcionálását hirdető klasszikus felelősségi jogi felfogástól, és sokkal inkább a kockázatelosztás, kockázattelepítés irányába tett jelentős lépésként értékelhető.⁶

A szigorú felelősség alóli mentesülés három feltétel egyidejű bizonyítását követeli meg. A szerződésszegést előidéző körülménynek, illetve a szerződésszerű teljesítés akadályának egyrészt a szerződésszegő fél ellenőrzési körén kívülnek kell lennie, másrészt olyanak, melyet a szerződésszegő fél a szerződéskötés időpontjában előre nem láthatott, és harmadrészt olyan körülményről legyen szó, melynek elkerülése, vagy az ebből eredő kárkövetkezmény elhárítása a szerződésszegéskor nem volt elvárható. Az ellenőrzési körön kívüliség tekintetében fontos hangsúlyoznunk, hogy – legalábbis a jogalkotó szándéka szerint – a tevékenységi körön kívül esés kategóriájánál mindenképpen tágabb fogalomként értelmezendő. Míg a tevékenységi körön kívül eső körülmények kiszélesítik a szóba jöhető okok körét minden olyan körülményre, mely nem tartozik szorosan a szerződésszegő tevékenységével összefüggő munkamozzanatok, cselekvési mozzanatok körébe, addig az ellenőrzési körön kívül esés már csak azokat a körülményeket fogadja el a sikeres mentesüléshez, melyeket a szerződésszegő fél nem tudott befolyásolni. A körülmény előre nem látható voltának megítélése során a bírói gyakorlatra hárul majd a feladat, hogy ennek objektív vagy éppen szubjektív voltáról állást foglaljon. Véleményünk szerint a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség új modelljébe egy objektivizált megközelítés illeszkedne jobban, mely nem csupán a konkrét esetben szerződésszegő fél ismereteit, tudásszintjét vizsgálja, hanem bevonja az értékelés körébe mindazokat az információkat, melyek egyébként elérhetőek voltak számára. A túlzottan szubjektivizált előreláthatósági klauzula ugyanis sok esetben parttalanná tenné az igényérvényesítést, hiszen lehetetlen lenne annak bizonyítása, mely tényekről tudott a szerződésszegő fél a szerződéskötés pillanatában, és melyek megismerésére nem nyílt akkor még lehetősége. Az objektivizált előreláthatósági modell is zsákutcának bizonyulhat, hiszen olyan esetben, amikor az adott jogalanytól teljesen elvonatkoztatva, a piacon, az üzleti életben vagy a konkrét szektorban éppen elérhető információk hozzáférhetőségét vizsgáljuk, gyakorlatilag kiüresítjük a mentesülés lehetőségét. Az arany középút véleményünk szerint az lehet, ha a rendes üzleti kockázatokat semmiképpen sem tekintjük olyanak, mint amelyek előreláthatatlanok, és minden olyan információ, melynek a szerződő fél birtokában volt, illetve különösebb nehézség nélkül észszerűen elvárható lett volna tőle, hogy azokról tudomást szerezzen, majd ezek mérlegelésével kössön szerződést, olyan okoknak tekintendők, melyeket a szerződésszegő fél előreláthatott. Megjegyezzük, hogy az előreláthatóság a Ptk. egyik olyan új terminológiája, mely rögtön három szerepkörben is felbukkan a kódexben. A kontraktuális felelősség körében ugyanis nem csupán a felelősség alóli mentesülés egyik feltételénél, hanem a kártérítés mértékét is befolyásoló

⁶ Wellmann György: A szerződések általános szabályai az új Ptk.-ban II. rész. In: Wellmann György (szerk.): *Szerződések tára – Az új Ptk. alapján*, Budapest, HVG-ORAC (2014) 37.

tényezőként alkalmazza a Ptk. Végül a deliktuális felelősség körében – ahogyan erre majd később még kitérünk – okozatossági teóriaként is funkcionál, mely szintén hatással lehet a kártérítés mértékére, a kártérítési kötelezettség terjedelmére. Visszatérve a kontraktuális felelősség alóli mentesülés feltételeihez, a harmadik körülmény, melynek bizonyítása a sikeres mentesülésnek előfeltétele, hogy a szerződészegő fél mindent megtegyen annak érdekében, hogy e körülmény bekövetkezését elkerülje, a kárt elhárítsa. Ebben a körben azonban jelentősége van a felróhatóságnak, hiszen az elkerülhetőség, elháríthatóság a szerződő féltől adott helyzetben általában elvárható magatartás szintjéhez kell, hogy igazodjon. Így nem kötelezhető a szerződő fél arra, hogy irreális költségeket vállaljon fel annak érdekében, hogy az ellenőrzési körén kívül eső, előre nem látható körülményt elkerülje. Még ilyen esetben is relevanciája lehet azonban a másik fél felé fennálló tájékoztatási kötelezettségének, valamint a mindkét felet terhelő együttműködési kötelezettségnek. Ha a károsodással fenyegető külső és előre nem látható körülmény elkerülése nem is várható el a szerződő féltől, a másik fél haladéktalan tájékoztatása mindenképpen olyan cselekvésként értékelhető álláspontunk szerint, mely beletartozik az elvárható magatartások körébe.

A kontraktuális felelősség terén eszközölt változtatások között lényeges kiemelni a kártérítés mértékének korlátozására vonatkozó jogszabályi rendelkezést.⁷ Az objektív felelősség ugyanis a polgári jogra jellemző balanszírozó erők okán csak azon károk vonatkozásában ír elő kártérítési kötelezettséget a szerződészegő fél oldalán, melyek a szolgáltatás tárgyában esett károk, az ún. tapadó károk. A jogosult vagyonaiban keletkezett egyéb károkat, valamint az elmaradt vagyoni előnyt csak annyiban kell megtéríteni, amennyiben a jogosult bizonyítja, hogy azt a kárt, mint a szerződészegés lehetséges következményét a másik fél a szerződéskötés időpontjában már előre láthatta. Az előreláthatóság, mint a kártérítés mértékét korlátozó elem felértékeli a szerződő felek tájékoztatási és együttműködési kötelezettségét. A szerződést kötő jogalanyoknak ugyanis érdekük fűződik ahhoz, hogy a szerződéssel kielégíteni kívánt szükségletükről is informálják a másik felet, valamint felfedjenek minden olyan szerződéskötési motivációt, a szerződés tartalmát lényegessé tevő indokot, amely befolyásolhatja a szerződészegéssel nála előálló károk, hátrányok típusát és mértékét. Két értelmezési problémára hívjuk fel e helyütt a figyelmet. Mivel az előreláthatóság a következményi károk tekintetében a szerződéskötés időpontjában vizsgálható, így kérdéses, hogy különösen tartós jogviszonyokban a felek közötti későbbi információcsere, mely gyakran új tényeket is megvilágít, mennyiben vehető figyelembe az előreláthatóság szempontjából. Véleményünk szerint az előreláthatóság vizsgálatának szerződéskötés időpontjához kötése megszorítóan értelmezendő szabály. A szerződés feltételeinek, tartalmának kidolgozása ugyanis arra tekintettel történik, hogy a felek mérlegelik, milyen kötelezettségeket milyen kockázat mellett vállalnak el. Egy szerződéskötést követő tájékoztatás így a szerződészegés miatt előálló és megtérítendő károk mértékét nem befolyásolhatja,

7 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről 6:143. §.

hiszen a másik fél már nem tudja ehhez igazítani saját kötelezettségvállalását, valamint az ellenértéket. Nyilvánvaló, hogy nagyobb kockázat felvállalása esetén az ellenérték nagyobb összegben való meghatározása elemi érdeke lenne a szerződő félnek. Ebből adódóan álláspontunk szerint csak akkor van lehetőség a szerződéskötést követően közölt új információk bevonására az előreláthatóság vizsgálata során, amennyiben a szerződés módosítása is megtörténik a felek között. A keretszerződések esetében más a helyzet. A keretszerződés csak a jövőbeni esetleges szerződések irányait jelöli ki a felek között, és mögöttes joganyagként azt szolgálja, hogy a feleknek ne kelljen a keretszerződésben rögzített kérdések tekintetében minden konkrét szerződéskötéskor újra megállapodniuk. Ebből adódik azonban, hogy amennyiben a keretszerződés alapján megkötött valamely szerződés a keretszerződéshez képest új tényeket, motivációkat világít meg a felek között, ezek olyan tényekként értékelendők, melyek az előreláthatóság körébe bevonhatók. Az előreláthatósággal kapcsolatos másik dilemma, hogy milyen forrásból kell tudomást szereznie a szerződéskötés időpontjában a feleknek arról, mely következményekkel néz szembe majd a másik fél, amennyiben szerződésszegés történik. Szemben a felelősség alóli mentesülés körében tárgyalt előreláthatósági szabállyal, a kártérítés mértékét korlátozó előreláthatóság vizsgálatánál véleményünk szerint csak a szerződésből kitűnő, abból kikövetkeztethető, valamint a szerződéskötéshez vezető folyamat, a tárgyalások, esetlegesen a felek között korábban fennállt kapcsolat során megismert körülmények, valamint a racionálisan gondolkozó jogalanytól elvárható ismeretek számítanak. Nem várható el ugyanis a jogalanytól – különösen a mindkét felet terhelő tájékoztatási és együttműködési kötelezettség mellett –, hogy saját forrásból, saját utánajárással derítse ki, mi volt partnere motivációja a teljesítési határidő, a teljesítés mennyisége vagy más szerződési kikötés meghatározása során. Végül az előreláthatósággal kapcsolatban fontos annak tisztázása, hogy a következményi károk megtérítésére csak akkor köteles-e a szerződésszegő fél, ha ezeknek mértékét, legalább nagyságrendileg előreláthatta, vagy elegendő a kár bekövetkezésével számolnia, de a mérték előreláthatósága nem befolyásolja a kártérítési kötelezettséget. Véleményünk szerint az utóbbi felfogás lehet az, amely vezérelvként szolgálhat az új kontraktuális felelősségi alakzat értelmezése és alkalmazása során. A jogosult érdekei ugyanis azt kívánják, hogy a kockázatosztási, kockázattelepítési modellben a másik féllel csak a következményi károk lehetőségét ismertesse meg, de ezen károk mértékének pontos ismerete már nem feltétele annak, hogy a következményi károokra is kiterjedjen a szerződésszegő fél kártérítési felelőssége. Egy példával érzékeltetve, amennyiben egy autógyár alkatrészt rendel partnerétől, erre a fajta és mennyiség szerint meghatározott dolgok határidős adásvétele szabályainak hatálya alá tartozó adásvételi szerződést köt, elegendő arról informálnia az eladót, hogy a megjelölt teljesítési határidő az alkatrész beszerelésének munkafolyamatban tervezett időpontjához igazodik, és a kész autók legyártásának végső határidejét azért kell tartania, mert a gépjárművek vevője késedelmi kötbért kötött ki a szerződésben. A késedelmi kötbér számítási módját, mértékét már nem kell az alkatrész gyártójának előrelátnia, kalkulálnia ahhoz, hogy késedelme esetén – amennyiben emiatt a kész gépjárművek nem

készülnek el időben – az autógyár (a vevő) a saját vevője irányába fennálló kötbérfizetési kötelezettségét áthárítsa rá, a kártérítés mértékébe kalkulálva azt.

A Ptk. 6:144. § értelmében a kontraktuális felelősségről rendelkező fejezetben nem szabályozott kérdésekben a deliktuális felelősség körében rögzített rendelkezések alkalmazandók. Szemben a korábbi szabályozással azonban, ahogyan láttuk, a felelősség lényegét érintő szabályok jelentősen eltérnek a felróhatóságon alapuló deliktuális felelősségi rendelkezésektől, és az utaló szabály a károsult kármegelőzési, kárelhárítási és kárenyhítési kötelezettségére, a többes károkozás esetére, a kár fogalmára és a kártérítés módjára vonatkozik csupán.

A szerződésszegés következtében előálló kár fogalmával kapcsolatban a szerződésen kívüli károkozás szabályainak megfelelő alkalmazásával csak vagyoni károkról rendelkezik a Ptk. A személyiségi jogok megsértésével okozott nem vagyoni sérelemért járó sérelemdíjról rendelkező 2:52. § sem utal arra, hogy szerződésszegés következtében előállhatnak-e nem vagyoni sérelmek, és az erre alapított igények milyen felelősségi szabályok szerint bírálандók el. Tény, hogy a Ptk. Hatodik könyvének XXII. Fejezete (A szerződésszegés általános szabályai) a kártérítés mértékével kapcsolatban csak vagyoni károkról szól, és a deliktuális felelősség körében meghatározott kárfogalom is – a nem vagyoni kár és az ezért járó nem vagyoni kártérítés intézményének megszüntetésével – vagyoni károokra korlátozódik. A sérelemdíj azonban a polgári jogi felelősség olyan sajátos intézménye a magyar magánjogban, amely kizárólag személyiségi jogok megsértése esetén jár a sértettnek. A személyiségi jogok megsértése – hasonlóan a vagyoni károk okozásához – általában tiltott, jogellenes magatartás, a konkrét cselekvés vagy mulasztás formájától függetlenül. Mivel a sérelemdíj megfizetésére vonatkozó felelősség körében a Ptk. nem alkot új felelősségi rezsimet, a kártérítési felelősség szabályait rendeli megfelelően alkalmazni. Nem véletlen, hogy a Ptk. 2:52. § (2) bekezdésében foglalt utaló szabály nem nevesíti külön a szerződésszegésért való kártérítési felelősséget vagy a szerződésen kívül okozott károkért való felelősséget, hanem csupán kártérítési jogról rendelkezik. Ebből ugyanis az következik, hogy amennyiben a szerződés megszegése vagyoni károkon túl vagy azok hiányában a másik szerződő fél személyiségi jogát is sérti (pl. utazási szerződések esetében a hibás teljesítés), akkor mivel szerződéses jogviszonyban történt a személyiségi jogok megsértése, a kontraktuális felelősség objektív felelősséget előíró szabályát kell alkalmazni. Véleményünk szerint azonban a bagatell igények hatékony kiszűrése érdekében fokozottan figyelemmel kell lenni arra, hogy a kártérítés mértékének meghatározásánál a Ptk. 6:143. § kizárólag a szolgáltatás tárgyában keletkezett kár megtérítése körében ismeri el az objektív felelősséget. Az ezen kívüli kártételek – és analógia útján álláspontunk szerint a kárnak már nem minősülő nem vagyoni sérelmek – csak az előreláthatóság sikeres bizonyítása esetén kerülhetnek értékelésre. A szerződésszegésre alapított sérelemdíj iránti igény esetében így az előreláthatóságnak kiemelt jelentősége van.

2. SZIGORODÓ GONDOSSÁGI KÖVETELMÉNYEK

Léteznek olyan esetek, amikor a jogsértések megvalósításához több szereplőre van szükség. A közös károkozás szabályai azonban sok esetben alkalmazhatatlannak bizonyultak, hiszen akár jogszabályi rendelkezés folytán, akár a bíróságok értelmezése alapján a kártérítési felelősség megállapításának valamely feltétele – rendszerint a felróhatóság vagy a jogellenesség – egyik vagy másik szereplő oldalán hiányzott. Klasszikus példa erre az interneten megvalósuló jogsértések példája. Olyan esetekben, amikor jogsértő tartalmat tesz közzé valaki a világhálón, akkor bár őt tekintjük károkozónak, jogsértőnek, mégis számos más szereplő kapcsolódik be abba a folyamatba, mely a jogsértő magatartást a nyilvánossághoz közvetíti, megjeleníti. A tárhelyszolgáltató, a gyorsítótár szolgáltató, az internetkapcsolat szolgáltatója mind olyan szereplők, akik észrevétlenül ugyan, de nélkülözhetetlen szerepet játszanak abban, hogy a jogsértés megtörténhessen, kifejtthesse negatív hatását. Az elektronikus kereskedelem szabályozása a közvetítő szolgáltatókat azonban mentesíti a jogsértő információ, adat továbbítása miatti felelősség alól, amennyiben eljárásuk megfelel az ún. *notice and take-down* követelményeknek. Ez alapján a közvetítő szolgáltató nem köteles a közreműködésével továbbított információ tartalmi monitorozására, azonban amennyiben tudomására jut a jogsértés – akár a sérelmet szenvedett fél, akár a hatóság az információ forrása –, köteles azt haladéktalanul eltávolítani.⁸ A szabályozás analógiájára alapozva az internetes média esetében az anonim hozzászólásokban megjelenő jogsértésekért való felelősség is kizártnak tűnhet. Nem felel tehát az a világhálón megjelenő, a hozzászólás lehetőségét kínáló oldalt üzemeltető jogalany a kommentek között megjelenő – jellemzően személyiségi jogot sértő – jogellenes megjegyzésekből eredő károkért, nem vagyoni sérelmekért, melyeket nem ő tett közzé, és amelyeket a jogosult kérésére – amint az a komment jogsértő voltára felhívta a figyelmét – haladéktalanul eltávolított. Ugyanakkor eleve vitás, hogy az elektronikus kereskedelem körébe értett közvetítő szolgáltatók fogalma kiterjeszhető-e ezekre az esetekre. Az Eker tv. kifejezetten ugyanis nem vonja hatálya alá az ilyen oldalakat fenntartó jogalanyokat, hiszen az elektronikus kereskedelmi tevékenység gazdasági jellegű tevékenység. A valamely hírhez, bejegyzéshez a hozzászólás lehetőségét kínáló oldalak pedig jellemzően nem vonhatók ebbe a körbe, mert nem ellenérték fejében végeznek áruértékesítő vagy szolgáltatásnyújtásra irányuló tevékenységet. A Kúria egy határozatában foglalkozott ezzel a kérdéssel. Az Eker tv. 1. § (4) bekezdésének értelmében a törvény hatálya nem terjed ki az olyan közlésekre, amelyet gazdasági vagy szakmai tevékenység vagy közfeladat körén kívül eső célból eljáró személy tesz információs társadalommal összefüggő szolgáltatás igénybevételével. A közvetítő szolgáltató pedig elsősorban a tárhelyszolgáltatók körét fogja át. Az oldalon a hozzászólás lehetőségét kínáló üzemeltető azonban a tárhelyszolgáltatók körébe nem vonható. Ha az oldal üzemeltetője az internetes portálon különböző hozzászólások elhelyezésére biztosít lehetőséget olyan formában, hogy ezt nem

⁸ 2001. évi CVIII. törvény az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről (Eker tv.) 9. § e) pont.

ellenőrzi (értve ellenőrzés alatt elsődlegesen a hozzászólás tartalmát, és nem a hozzászóló személyét), akkor számolnia kell azzal, hogy a hozzászólások között jogsértő tartalmú is szerepel.⁹ A kommentek ugyan magánjellegű megnyilvánulások, azonban mivel ezek elhelyezésére és nyilvánosságához közvetítésére az oldal üzemeltetője ad lehetőséget, így már megállapította a bíróság a jogsértést a kommentelést lehetővé tevő, kérdéses oldalt üzemeltető cselekvésével kapcsolatban.

Utalnunk kell ehelyütt a legújabb nemzetközi tendenciákra is. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: EJEB) gyakorlatában találunk arra példát¹⁰, amikor az internetes hírportál valamely sajtóközleményével kapcsolatosan lehetővé teszi a szabad kommentelést az olvasók számára. A bíróságértelmezésében ilyen esetben a cikkben érintett személy személyiségi jogainak védelmében az oldal üzemeltetője is köteles közreműködni, és az oldalon megjelenő, az érintett becsületét vagy jóhírnevét sértő kommentek tartalmát köteles szűrni. Nem mentheti ki magát a személyiségi jogsértésért való felelősség alól azzal a hivatkozással, hogy a kommentelést a véleménynyilvánítás szabadságának biztosítása érdekében mindenki számára lehetővé teszi, és nem szűri a kommenteket tartalmuk alapján. Az EJEB értelmezésében, amennyiben a szabad hozzászólás lehetőségét az oldal üzemeltetője lehetővé teszi, akkor – tekintettel a kommentek szerzőinek anonimitására – mindenképpen közre kell működni az érintett személyiségi jogainak védelmében. Az érintett ugyanis a kommentek névtelensége és a szerzők be nem azonosítható volta miatt nem tud senkivel szemben sem fellépni személyiségi jogainak védelmében, így az egyetlen erre képes szereplő a jogviszonyban az oldal üzemeltetője lehet. Fontos hangsúlyoznunk azt, hogy nincs jelentősége a felelősség szempontjából annak a ténynek, hogy a hozzászólás lehetőségét kínáló oldal előzetes regisztrációhoz köti-e az írásaihoz kapcsolódó kommentek elhelyezését, vagy sem. A hangsúly ugyanis azon van, hogy az írás, cikk tartalmában érintett jogalany személyiségi jogainak védelmében az oldal üzemeltetőjének kell közreműködnie, hiszen az internet anonimitásából adódóan egyrészt erre a jogosult a komment szerzőjével szemben közvetlenül nem lenne képes, másrészt a jogsértést az oldal teszi lehetővé, amely – a Kúria döntéséből is látható módon – az oldal üzemeltetőjének kockázati körébe vonható. A közvetítő szolgáltatók *notice and take-down* (figyelmeztetés esetén eltávolítási kötelezettség) eljárásával ellentétben tehát ilyen esetben nem várhat arra, hogy valaki felhívja a figyelmét a jogsértő komment tartalmára, magának kötelessége azt monitorozni.

Az Alkotmánybíróság alkotmányjogi oldalról is vizsgálta a kérdést, hiszen a probléma a véleménynyilvánítás szabadságával kapcsolatban is problémákat hoz felszínre.¹¹ Az Alkotmánybíróság határozata a fenti okfejtést még egy fontos dimenzióval egészíti ki. A komment moderálása sem vezet véleménye szerint feltétlenül a felelősségalóli mentesülésre: a moderált komment, ha jogsértő, ugyanolyan jogi következménnyel jár, mintha nem lett

9 Legfelsőbb Bíróság Pfv.IV.20.796/2009/6.

10 Delfi AS v. Észtország ügy, 64569/09.

11 19/2014. (V.30.) AB határozat.

volna moderálva. A kommentek moderálása nem mentesít ugyanis a jogsértő közlésért való felelősség alól. A kommentek moderálásáról a weboldal fenntartójának van lehetősége dönteni. A jogsértő közleményekért való felelősség az Alkotmánybíróság érvelése szerint egyértelműen független a moderálás tényétől. A nem moderált kommenteket közzé tevő oldal fenntartójával szemben a jogsértés megállapítását pedig a taláros testület arányos szankciónak tartja. *„Az arányosság követelménye szerint az alapjog szükséges korlátozása is csak akkor igazolható, ha a cél elérésére alkalmas legkisebb alapjog korlátozással jár. Az internetes megjegyzések jogsértő tartalmáért való felelősség esetén a legkisebb hátrány megállapításánál abból kell kiindulni, hogy a moderált kommentekért való felelősség, a jelenlegi szabályozásban a sajtószabadság legkedvezőbb (legenyhébb), a cél elérésére alkalmas korlátozása. A korlátozás arányosságának kérdését ennek alapján a komment közzétevője felelőssége tekintetében nem kell vizsgálni. Ha a kommentek közzétételéért való felelősség nem függ a moderálástól, mert a közlés tényén alapszik, nem indokolt a moderált és nem moderált kommentek között különbséget tenni az alapjog korlátozás arányosságában sem. Nem indokolt ennek megfelelően a nem moderált kommentek külön, kedvezőbb kezelése sem. A korlátozás arányossága alkotmányjogi szempontból azonban függ a kártérítés összegétől. Így a személyiségi jogsértésekért megállapított kártérítések esetében is irányadók a véleménynyilvánítás (benne a sajtó) szabadságának korlátozásával kapcsolatos alkotmányos szempontok, amelyek a vélemény szabadságának és az egyén jogainak megfelelő egyensúlyát kívánják meg, figyelembe véve az Alaptörvény VI. cikkét és a közszereplők bírálhatóságának nagyobb szabadságát is. Ha a moderálást vállaló internetes szolgáltatók felelősek az oldalukon megjelent jogellenes közlésekért, akkor a moderálást nem vállaló oldalak működtetőivel szemben a jogsértés megállapítása nem tekinthető aránytalannak”.*

Új tendenciaként azonosíthatjuk azt az Európában és az Egyesült Államokban egyre nagyobb népszerűségnek örvendő felfogást, mely a fent ismertetett EJEB döntéshez hasonlóan aktív cselekvést követel meg az érintett jogainak védelme érdekében mindazon személyektől és szervezetektől, akiknek a közreműködésével mások jogsértést valósíthatnak meg. Egy amerikai esetben¹² az alperessel magánnyomozói szolgáltatásokra kötött szerződést a későbbi elkövető. Az elkövető azt szerette volna kideríteni, hogy a felperesek hozzátartozója, egy hölgy pontosan hol dolgozik, és milyen napi rutin szerint érkezik munkahelyére és távozik onnan. Az alperes átadta a kért információt az elkövetőnek, aki később ennek ismeretében megvárta az áldozatot a munkahelye előtt, és amikor az onnan távozni akart, hidegvérrel agyonlőtte. Az áldozat hozzátartozói azért perelték az alperes magánnyomozó irodát, mert véleményük szerint a gondos eljárás követelményét (*duty of care*) megsértette azáltal, hogy nem járt el körültekintően a vele szerződő elkövető motivációinak megismerése érdekében, és ezzel hozzájárult a jogsértés megvalósításához. A per során a bíróság megállapította, hogy az elkövető és az áldozat közötti múltbéli kapcsolatból alappal lehetett volna arra következtetni, hogy az áldozat privátszférájába tartozó információt az elkövető az áldozatnak való sérelem okozására

¹² Remsburg v. Docusearch 816 A.2d 1001 (N.H.) 2003.

kívánja majd nagy valószínűséggel felhasználni. Ez pedig elegendő indokként szolgált a bíróságnak arra, hogy az alperes magánnyomozó iroda kártérítő felelősségét megállapítsa. A döntés egy teljesen új irányt mutat a polgári jogi felelősség legújabb kori fejlődésében. Látható, hogy felgyorsult világunkban a jogsértések lehetőségének megnövekedésével mindazon személyek és szervezetek, akik kapcsolatba kerülhetnek károkozásra, jogsértésre felhasználható információkkal, kötelesek tevékenyen közreműködni az érintett jogainak megóvásában, védelmében, és a korábbinál jóval körültekintőbben eljárni. Az elvárható magatartás – vagy ha úgy tetszik a gondosság követelményének – olyan új, kiterjesztett értelmezésével van dolgunk, amely vélhetően új elvárásként megjelenik majd a magyar társadalomban is, és előbb vagy utóbb a magyar bíróságoknak is akceptálniuk kell ezeket az igényeket.

3. A JOGOK FELADÁSÁNAK ELMÉLETE

A polgári jogi felelősség a vétkesség központi szerepének feladását, illetve kárkötelemben elfoglalt pozíciójának megváltozását követően egy alapvetően más károsulti emberképre modellezi működését. Míg a vétkességi eszme aranykorában, amikor a vétkes kötelezettségszegés szankciójaként funkcionált a felelősség, a károsulti oldal közrehatásának meglehetősen kevés szerepet szántak, addig napjainkban a károsultat terhelő kötelezettségek jelentősen ártértékelődtek. A magánjogi jogviszonyok egyenrangú felek közötti kapcsolatokat feltételeznek, így ennek megfelelően a károsult, jogaiban sérelmet szenvedett fél sem lehet olyan, aki kizárólag a másik fél kötelezettségszegésére alapítva követelheti a felelősség jogkövetkezményének alkalmazását. A kármegelőzési, kárelhárítási és kárenyhítési kötelezettség hazánkban is rögzült terhek a károsulti oldalon, melyek elhanyagolása a kártérítési kötelezettség terjedelme vonatkozásában bír kiemelt jelentőséggel. Napjainkban azonban kialakultak olyan élethelyzetek, melyekbe való önkéntes belebonyolódással a károsult, sértett tulajdonképpen feladja jogai védelmét, és vagy egyáltalán nem, vagy csak nagyon szűk körben, extrém jogsértések esetén fordulhat a polgári jogi felelősség szankciórendszeréhez kompenzációt vagy elégtételt keresni. Az egyik ilyen nyilvánvaló példa a közéleti szereplők személyiségvédelmének gyakorlata. Pontosan a véleménynyilvánítás jogával való ütközés miatt az állammal, állami szervekkel, a közhatalmat megtestesítő személyek nyilatkozataival kapcsolatos véleményekre alapított jogsértések esetében a tolerancia-küszöb jóval magasabb, mint a fenti szervek, személyek körén kívüli más jogalanyokra vonatkozó bírálatok, értékítéletek esetében. Az állami és helyi önkormányzati feladatokat ellátó szervek és személyek tevékenységének nyilvános bírálhatóságához kiemelkedő – ezért fokozott védelmet élvező – alkotmányos érdek fűződik. Személyiségvédelmet nem alapoznak meg az olyan értékítéletek, amelyek a közügyekre vonatkozó vélemények ütközésében kapnak hangot, még akkor sem, ha azok túlzóak és felfokozottak. A jóhírnév sérelme esetén azt kell vizsgálni, hogy a sérelmet előidéző cselekményhez felhasználták-e olyan valótlan tény, amely más személyre vonatkozik, és sérti ezt a személyt. A polgármesteri hivatal referense köztisztviselő, és mint ilyen, olyan közhivatalnok, akivel szemben a véleménynyilvánítási szabadság csak

kisebb mértékben korlátozható, valamely tény közlése is minősülhet véleménynek.¹³ A közszereplők személyiségvédelmével kapcsolatban is megállapítható, hogy a bírálatok, velük szemben megfogalmazott vélemények, ellenvélemények kapcsán csak akkor valósul meg az érintett közszereplő személyiségi jogainak sérelme, ha ez a bírálat túlzó, egyértelműen a közszereplő személyét lealacsonyító. A közszereplők esetében ugyanis személyiségük szükségképpen összefonódik véleményükkel, a képviselt eszmékkel, elvekkkel, nézetekkel. Óhatatlanul így a nézeteiket bíráló vélemények személyükkel is kapcsolatba hozhatók. Közszereplő részéről másik közszereplőről elhangzott túlzó és megalapozatlan értékelés esetén nincs mód a véleménynyilvánítás miatti személyiségi jogi védelem nyújtására.¹⁴ A politikai vita hevében tett, a politikusok egymás közti szóváltása során a közügyekre vonatkozó véleménynyilvánítási szabadság kiemelkedően magas alkotmányos értéktartalmából következően a közszereplő személyiségi jogainak sérelmét csak súlyos vagy kirívó jogsértések esetén lehet megállapítani. A közéleti szereplőnek a bírálat és a kritika során többet kell elviselnie, mint másoknak.¹⁵ Nem sért személyiségi jogot, ha egy politikus nyilatkozatát – esetleg valódi szándékától is eltérően – tartalmi jegyek alapján értelmezik és a nyilatkozattal szemben elmarasztaló ellenvéleményt fogalmaznak meg.¹⁶ A közszereplőkhöz hasonlóan a művészek alkotásaival szemben megfogalmazott vélemények, kritikák sem minősülnek önmagukban a művész jóhírnevét sértő cselekményeknek. A műalkotások ugyan szellemi alkotások lévén a művész személyiségének külvilágban is megjelenő dolgokban manifesztálódó eszközei, azonban a véleménynyilvánítás körébe tartozik a velük szemben megfogalmazott vélemény, kritika, amíg kifejezés módjában nem indokolatlanul bántó, lekicsinylő vagy megalázó. Ugyanakkor az erős töltetű kifejezések a műkritika olyan eszközei, amelyeket a produkciójával nyilvánosság elé lépő művésznek túrníe kell.¹⁷ Az író az általa kifejezett művészi cél, az egyetemesebb valóság ábrázolása érdekében jogosult alkotásához felhasználni, átformálni, átalakítani a saját emlékeit, élményeit a társadalmi érdekek és mások jogos érdekeinek a korlátai között. Más személyiségi jogainak a megsértésére azonban nem jogosult. Valamely sajtótermék általánosságban helyes célkitűzései sem engedik meg azt, hogy részleteiben másnak a személyiségi jogait megsértse. Ha az alkotó a művében olyan személyt ábrázol, aki valamilyen módon felismerhető, köteles az ábrázolt szereplőnek a személyiségi jogait tiszteletben tartani. A szépirodalmi alkotás tartalma, utalásai alapján felismerhető személy orvoslást kérhet, ha az ábrázolás a személyiségi jogait sérti. Az igény érvényesítésének a feltétele azonban, hogy a valóságban élő személy és az irodalmi műben szereplő személy felismerhető és azonosítható legyen.¹⁸ A művészegyüttesből kivált tag számára az okozhat sérelmet, ha az együttes személyi összetételének megváltozása olyan művészi karakter- és színvonalváltozással járna, amely

13 BDT2001.368.

14 BDT2003.839.

15 BDT2000.237.

16 BH2008.329.

17 BDT1999.3.

18 BH1980.377.

a kivált tagnak – mint az együttes korábbi tagjának – művészi hírnevét veszélyeztetné.¹⁹ Tudományos kérdésekben a vita a véleménynyilvánítás eszköze, a tudományt előre vivő szükségképpen velejáró. A történész szakembernek egy történelmi eseménnyel kapcsolatban tartott rendezvényről alkotott véleménye – annak érték- és valóságtartalmától függetlenül – személyiségvédelmet nem alapoz meg. Történelmi, társadalmi, politikai vita eldöntése nem feladata a bíróságnak.²⁰ Saját személyében kérhet személyiségvédelmet az a közszereplő, akinek a hozzátartozójáról az elektronikus sajtó nagy nyilvánosság előtt oly módon közölt sértő és valótlan tényeket, hogy a hozzátartozó személyét a közszereplőhöz fűződő hozzátartozói kapcsolat által jelentette meg.²¹ A közszereplőkről alkotott kedvezőtlen véleménynyilvánítás, értékítélet önmagában akkor sem alapoz meg személyiségvédelmet, ha túlzó, vagy felfokozott érzelmeket tükröz. A közéletben részt vevő személyeknek ugyanis számolniuk kell azzal, hogy politikai ellenfeleik (különösen választási időszakban) tevékenységüket, szereplésüket kritikával illetik és erről a közvéleményt tájékoztatják. A közélet szereplőinek pedig el kell viselniük a személyüket kedvezőtlen színben feltüntető és tevékenységüket negatív módon értékelő véleményt, kritikát is.²² Saját személyében kérhet személyiségvédelmet az a közszereplő, akinek a hozzátartozójáról az elektronikus sajtó nagy nyilvánosság előtt oly módon közölt sértő és valótlan tényeket, hogy a hozzátartozó személyét a közszereplőhöz fűződő hozzátartozói kapcsolat által jelentette meg.²³ A közszereplőkről alkotott kedvezőtlen véleménynyilvánítás, értékítélet önmagában akkor sem alapoz meg személyiségvédelmet, ha túlzó, vagy felfokozott érzelmeket tükröz. A közéletben részt vevő személyeknek ugyanis számolniuk kell azzal, hogy politikai ellenfeleik (különösen választási időszakban) tevékenységüket, szereplésüket kritikával illetik és erről a közvéleményt tájékoztatják. A közélet szereplőinek pedig el kell viselniük a személyüket kedvezőtlen színben feltüntető és tevékenységüket negatív módon értékelő véleményt, kritikát is.²⁴ Az új Ptk. azzal, hogy a 2:44. §-ában a közéleti szereplők személyiségvédelmével kapcsolatosan eltérő rendelkezést fogalmaz meg, régi elmaradását pótolja a magyar polgári jogi jogalkotásnak. A fent bemutatott jogesetekből, a bírói gyakorlatban kikristályosodott elvekből és ítélkezési állandókból látható, hogy a közéleti szereplők személyiségvédelme igényli a személyiségvédelem általános, valamennyi emberre vonatkozó szabályainak és szellemének ártértékelését. A jogalkotó azonban a Ptk. 2:44-ában mégis egy alkalmatlan, a kialakult gyakorlatot és a társadalmi elvárásokat nem tükröző, bizonyos fokig belső ellentmondásokkal terhelt megfogalmazását adja ennek a sajátos védelemnek. A cél nyilvánvalóan a kialakult gyakorlat kodifikálása volt, azonban a szakasz megfogalmazása pontosan ezzel szembehelyezkedve állítja új alapokra a közéleti szereplők személyiségvédelmét. A közéleti szereplő fogalmának meghatározásával adós marad a

19 BH1979. 411.

20 BH2006. 210.

21 EBH2004. 1116.

22 BH2004. 104.

23 EBH2004. 1116.

24 BH2004. 104.

Ptk., azonban a bírói gyakorlatban eddig nem mutatkozott bizonytalanság azt illetően, mely személyeket is kell közéleti szereplőként kezelni. Nem az országos elismertség a lényeges e körben, sokkal inkább az, hogy a legközelebbi ismerősök körén kívüli személyek számára is jelentőséggel vagy legalább hírértékkel bírjon az érintett életével kapcsolatos bármilyen esemény. A közéleti szereplés ebből következően egy önként vállalt szerepkör, az esetek túlnyomó többségében. A politikusok, színészek, írók, modellek mind olyan foglalkozást választottak maguknak, amely szükségképpen nagy érdeklődéssel kísért életet is jelent egyben. A közszereplő személyiségvédelmét pontosan azon az alapon kell alacsonyabb fokon garantálni, mint más személyek esetében, hogy a közszereplő jellemzően saját döntéséből adódóan kerül a figyelem középpontjába. A Ptk. ezzel szemben bár elismeri minden személy jogát a közügyek szabad vitatásához, mégis gyakorlatilag – a törvényszöveg nyelvtani értelmezését követve – kizárja annak lehetőségét, hogy egy közéleti szereplő személyiségi jogait bárki megsértse. A kritizálhatóság követelményei között megjelenő szükségesség és arányosság az alkotmányjog sajátos fogalmai, melyek a jogalkotóval szemben jelölnek ki bizonyos korlátokat valamely alapjog korlátozása során. Az a kitétel pedig, hogy egy közéleti szereplő személyiségi jogát csak a fenti megszorításokkal együtt is csupán olyan módon lehet sérteni jogszerűen, hogy az nem jár a közéleti szereplő emberi méltóságának sérelmével, lényegében kizárja annak bárminemű lehetőségét, hogy a közszereplő személyiségi jogát megsértsék. A Ptk. ugyanis az emberi méltósághoz való jogot a személyiségi jogok anyajogaként, a személyiségi jogok szinonimájaként használja. Ebből pedig az következik, hogy valamennyi részjogosítvány az emberi méltósághoz való jogra vezethető vissza. Ha szigorúan értelmezzük a Ptk. közéleti szereplők személyiségvédelméről rendelkező szakaszát, akkor gyakorlatilag lehetetlenné válik a közéleti szereplő személyiségi jogainak megsértése, és a szabályozás pont az elérni kívánt célt hagyja figyelmen kívül, abszolút és semmilyen okból nem korlátozható, sérthető személyiségi jogokat biztosítva ezzel a közszereplőknek. Ezt a belső ellentmondást nehéz a törvényszöveg bármilyen értelmezésével feloldani, azonban a teleologikus értelmezés talán célravezető lehet abban a körben, hogy a megfogalmazást jogalkotási hibaként azonosítsuk, és a kialakult és elfogadott bírói gyakorlatot az új Ptk. hatálya alatt is fenntarthassuk. Mivel 2:42. § elismeri a közügyek szabad vitatásához fűződő alapjogot, és annak gyakorlására is lehetőséget ad, így nyilvánvalóan nem lehetett a célja a jogalkotónak, hogy a közügyeket megtestesítő közéleti szereplőket olyan abszolút és korlátozhatatlan személyiségi jogokkal ruházza fel, amelyek teljességgel kiüresítik a közügyek szabad vitatásához fűződő alapjog tartalmát. A közéleti szereplőket is megilleti a személyiségi jogaik védelme és a Ptk.-ban a személyiségi jogok megsértése esetén alkalmazható jogvédelmi eszközök igénybevételének lehetősége, azonban az ő esetükben a türekszüzöb pontosan a közügyek szabad vitatásához való alapjog létezése és elismerése miatt magasabb kell, hogy legyen. Ebben a felfogásban a személyiségi jogok megsértésének „szükséges és arányos mértéke” valójában azt jelenti, hogy a közéleti szereplő becsületét és jóhírnevét érintő kijelentések sem mehetnek át személyeskedésbe, azaz a közéleti szereplő által megjelenített vagy képviselt eszme, felfogás, álláspont kritikája

helyett nem irányulhatnak céltalanul csupán az érintett megalazására, kifigurázására, lealacsonyítására. Véleményünk szerint a Ptk. 2:44. § nem indokolja a bírói gyakorlatban a közéleti szereplőkkel kapcsolatban kialakult személyiségvédelemre vonatkozó elvek és ítélkezési vívmányok átalakítását még akkor sem, ha annak nyelvtani értelmezéséből más következne. Ezt az értelmezést támasztja alá az alapvetően az emberi méltósághoz való jog alkotmányjogi fogalmát e körben használni rendelő 7/2014. (III. 7.) AB határozat is.

A közéleti szereplők személyiségvédelmének példája mellett szólnunk kell azokról az esetekről is, amikor a jogok feladásának teóriáját a bírói gyakorlat valamely tevékenységbe, cselekvésbe való beleegyezés miatt a társadalmi erkölcs oldaláról minősíti olyan önhibának, mely kizárja a felelősséget a károkozó oldalán. A német bíróságok gyakorlatában például a stoppolás és ezzel idegen vezetők gépjárművébe való beszállás olyan, morálisan elítélendő cselekedet, amely a később bekövetkező károk, sérelmek (pl. a stoppos megerősökölése) esetén nem ismeri el a kártérítési igények jogszerűségét. A stoppos ugyanis ezzel a cselekvésével feladja jogait, lemond jogairól, így jogvédelemben később nem részesülhet.²⁵

ZÁRÓ GONDOLATOK

A magyar magánjog kétségkívül a megújulás korszakát éli. Ennek jelei között feltétlenül értékelhetjük a Polgári Törvénykönyv hatályba lépését, azonban az igazi megújulás mozgatórugója a folyamatosan változó, a globális gazdaság folyamataira is figyelemmel lévő társadalmi-gazdasági környezet és annak megváltozott igényei. Az új magánjogi kódex ezt a fenomént felismerve, számos helyen támaszkodik a jogalkalmazó jogértelmező képességeire, a tényleges jogvita szabályokra vetítése, szubszumálása során. A polgári jogi felelősség kérdése ebben a helyzetben mindenképpen kulcsfontosságú, hiszen a jogsértések egyenes következményeként, szankciójaként áll be, így a társadalmi viszonyok egyensúlyának megőrzésében, valamint a jogsértés következtében megbomlott ideális viszonyok helyreállításában egyaránt nagy szerepe van. A tanulmányban bemutatott jelenségek számos esetben nem a jog által generált, öngerjesztő kérdések, hanem a megváltozott társadalmi-gazdasági környezet által indukált problémák, melyek megoldásához a Ptk. utat mutat.

²⁵ Smied Orsolya: A nem vagyoni kártérítés joggyakorlatának elemzése a magyar jogszabályok és a BGB alapján figyelemmel a jogintézmény fejlődésére, *Jogi Fórum*, 2001/3. 102.

FODOR LÁSZLÓ

egyetemi tanár

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Agrárjogi, Környezetjogi és Munkajogi Tanszék

MAGÁNJOGI (JELLEGŰ) INTÉZMÉNYEK
A TELEPÜLÉSI KÖRNYEZETVÉDELEMBEN*

Megtiszteltetés, hogy Csécsy György professzor ünnepi kötetében szerepelhet a tanulmányom, hiszen az ünnepelt nemcsak Debrecenben kollégám közel 20 éve, hanem egykor annak a miskolci alma maternek a tanára is volt, amelyiknek az 1989 utáni, nyitott szellemisége, magas szakmai nívója számomra meghatározó volt a jogtudomány alapjainak az elsajátításakor. A felkérés magánjogi tárgyú írásra vonatkozott; annak egy jelenleg folyó, általam vezetett, s a települési környezetvédelemmel foglalkozó kutatás tematikájához illeszkedve teszek eleget.

Az alábbiakban igyekszem átfogó képet adni a települési önkormányzatok szerepéről a környezetvédelemben, illetve a környezetvédelmi jog fontosabb eszközeiről, egy olyan, leegyszerűsített megközelítésben, amely lehetővé teszi a magánjogi (jellegű) eszközök kiemelését, illetőleg azt, hogy a szóba jövő jogintézmények környezetvédelmi jelentőségére rámutassak. Ezt követően néhány jogintézményt veszek sorra, a mélyebb elemzés igénye nélkül, mindenütt csupán a téma szempontjából megragadható funkcióra irányítva az olvasó figyelmét, esetenként segítségül hívva a környezetjogi, a környezet-gazdaságtani szakirodalom adatait, illetve az említett kutatás empirikus részének első eredményeit.

* A tanulmány a K 115530 ny. sz. kutatási projekt keretében, a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával készült.

1. ÖNKORMÁNYZAT – A TELEPÜLÉSI KÖRNYEZETVÉDELEM KULCSSZEREPLŐJE

A kutatás kiindulópontja, hogy a helyi érdekek, értékek védelme a negatív harással járó, akár helyi, akár globális jelenségekkel szemben (legyen szó környezeti, piaci, szociális vagy más hatásokról) a társadalmi fenntarthatóság egyik kulcskérdése. A természeti erőforrások hasznosításának a helyi közösségek érdekkörében és kompetenciájában való meghagyása, a piaci igények helyi erőforrásokkal (termékekkel, szolgáltatásokkal, munkaerővel) való kielégítése, a termelési és fogyasztási viszonyok decentralizált szerkezetű, emberi léptékű (pl. teljes mértékben önellátó, helyi forrásokra támaszkodó energetikai) rendszerben történő szervezése pedig a környezeti fenntarthatóság egyre elismertebb peremfeltétele. Nem véletlen, hogy világszerte egyre fontosabbnak tartott szintje a környezetpolitikának a helyi – kisközösségi szint.¹

A helyi szintnek persze nagyon *sokféle közösség* határozhatja meg a tartalmát: egy település lakosaié (választópolgáraié), a helyi földtulajdonosoké (pl. a föld összehangolt hasznosítása, vagy a vadászati jog haszonbérletére vonatkozó szerződés révén), egy egyetem diákságáé (miként a debreceni egyetemisták képviselőjére hivatott hallgatói önkormányzat időről időre hulladékgyűjtést vagy faültetést szervez), vállalkozóié (akiket összefoghat kamara, szövetkezet), egy-egy termékpálya helyi szereplőié (pl. egy hegyközség, amely már jogi személy, és pl. a növényvédelmi tevékenység összehangolása miatt méltó említésre ebben a körben). A környezet- illetve természetvédelem érdekeinek érvényesítésére (nem csak helyi) egyesületek jöttek létre, amelyek számtalan tevékenységet végezhetnek (a felvilágosítástól kezdve védett természeti területek kezeléséig), de egy iskolai osztály, család, egyházközség, szövetkezet, nemzetiségi önkormányzat, egy társasház vagy egy utca lakói, s még biztosan lehetne folytatni a sort, ki (milyen közösség) lehet még helyi környezetpolitikai szereplő, s ezáltal a környezetvédelem szempontjából (is) releváns jogviszony alanya. Valamilyen, a jog által is elismert lehetősége mindegyiknek van e téren (legtöbbjük csak magánhatalommal, de néhányuk közhatalommal is bír). Ha helyi környezetpolitikáról beszélünk, akkor azt a földrajzi területet célszerű alapul venni, amelyikhez a közigazgatási beosztás is kapcsolódik, s ez legalul a települési szint (az említett szereplők működési területe egyébként rendkívül eltérő lehet, de ebből a szempontból a legpraktikusabb az, ha a kizárólagosság igényével esik egybe egy-egy település területével; pl. egy borvidéki település – egy hegyközség). Hazai viszonyok között a *helyi szinten legerőteljesebb jogosítványokkal, s ugyanakkor számos, kötelező környezetvédelmi feladattal is felruházott szereplő az egy település valamennyi polgárát képviselő, települési önkormányzat*. (A helyi önkormányzatok másik típusa, a területi önkormányzat csak csekély jelentőséggel bír e téren a települési önkormányzatokhoz képest).² Az a kutatás is, amelyiknek a keretei közt

1 A helyi környezetpolitika tartalmára (a hatályos magyar szabályozás tükrében) ld. Pump Judit: Helyi környezetpolitika – Göröngyök az úton. In: Fodor László, Bányai Orsolya (szerk.): *A települési önkormányzatok szerepe a környezeti politika és jog alakításában*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó (2017) 29-40.

2 A két szint alakulására, a megyei önkormányzatok szerepsökkenésére ld. Bencsik András, Barta Attila: A települési önkormányzatok szerepe a környezetvédelmi igazgatás átalakult rendszerében, *Pro Futuro*, 2017/1. 85.

az alábbi eredmények megfogalmazódtak, a *települési önkormányzatoknak a környezeti fenntarthatóság megteremtésében játszott illetve lehetséges szerepére* irányul.³ Egyik feladata annak feltárása, hogy vajon a hazai települési önkormányzatok milyen eszközökkel rendelkeznek ezen a területen. Az eszközök csoportosításának pedig az egyik lehetséges szempontja, hogy vajon azok a közjog vagy a magánjog területére esnek-e.

2. RENDSZERTANI, MÓDSZERTANI HÁTTÉR

A *környezetjog* kapcsán ismert sztereotípiá, hogy az *vegyes szakjog* – keresztben fekvő jogág, közjogi és magánjogi elemekkel. Funkcióhoz rendelt jogterület, amelynek jellemzője, hogy az alkalmazott eszközök jogági hovatartozása alapján is rendszerezhető. A környezetvédelmet ugyanis jelentős részben olyan szabályozóeszközök szolgálják, amelyeket eredetileg más szabályozási feladatokra fejlesztettek ki. A környezetjogivá (is) vált eszközök eredeti jogterületi (jogági) hovatartozása alapján, pl. egyes német környezetjogi tankönyvek környezetvédelmi alkotmányjogról, környezetvédelmi közigazgatási-, magán-, büntető- stb. jogról beszélnek.⁴ Ezt a megközelítést alkalmazni lehet a települési önkormányzatokra is, annak megjegyzésével természetesen, hogy a jogrendszernek az alakításában, illetve eszközeinek a működtetésében az ő szerepük – a központi államhoz képest – korlátozott. Van pl. rendeletalkotási jogkörük, de a törvényben megállapított magánjogi szabályokat csak a törvények keretei között egészíthetik ki. Megállapíthatnak szankciókat is, pl. a közösségi együttélés szabályai körében, de 2012 óta szabálysértési tényállásra ez már nem terjed ki (büntetőhatalmuk pedig magától értetődően nincsen). Egyes önkormányzati szerveknek vannak hatósági jogköreik (pl. a polgármester rendeli el a szmogriadót), és viszonylag közismert a jegyző sajátos birtokvédelmi hatásköre, amely a bírói hatáskörrel konkurál. Az önkormányzatok tulajdonjoggal rendelkeznek, intézményeket tartanak fenn, közszolgáltatásokat szerveznek, s ezen minőségeikben magánjogi (jellegű) jogviszonyok alanyai, alakítói, illetőleg feladataik ellátása során magánjogi eszközökkel is élnek.

A környezetvédelmi szabályozásról gyakran ma is gyakran gondolkodunk úgy, hogy az alapvetően – a települési környezetvédelmi hatóságok munkájára is kiterjedő – szakközigazgatás, persze olyan ágazat, amelyik számos, különböző ágazatot integrál. Emögött a megközelítés mögött részben az a körülmény áll, hogy a környezetjog kezdettől fogva alkalmazott –főként a vízjogban, iparigazgatási és bánya-felügyeletben, erdészeti jogban és természetvédelemben gyökerező – és ma is meghatározónak tekintett eszközei a rendészeti, vagy ún. hagyományos közigazgatási eszközök.⁵ Ezen eszközök módszertani szempontból közvetlenek, illetőleg erőteljes közhatalmi befolyást érvényesítenek, vagyis jellemzően nem engednek eltérést az előírt (tilalmazott) magatartásoktól, amelyeket jogszabályokban vagy hatósági határozatokban írnak elő. Ezek mellett az utóbbi

3 A kutatás hipotéziseire és módszereire ld. Fodor László, Barta Attila, Fónai Mihály, Bányai Orsolya: Települési környezetvédelem Magyarországon: Egy kutatás előfeltevései, *Tér és Társadalom*, 2016/3. 19-39.

4 Pl. Kloefer, Michael: *Umweltrecht*, München, C.H. Beck (1998) 2. Auflage.

5 Fodor László: *Környezetjog*, Debreceni Egyetemi Kiadó (2014) 50.

évtizedekben egyre növekvő szerepük van más, pl. gazdasági, önszabályozási, illetőleg konszenzuális eszközöknek is, amelyeknek a keretét, érvényesítési eszközét már egyre kevésbé a jogszabály vagy a határozat jelenti, hanem megjelenik ebben a szerepben a szerződés is, amely nyilvánvalóan polgári jogi gyökerű intézmény.⁶

Ugyanerre a környezetjogra az is jellemző, hogy ágazatközi jellege egy további körülményből is fakad: *a természeti erőforrásokkal való észszerű gazdálkodás jogi keretei csak az erőforrásokra vonatkozó, ágazati szabályozásokba integráltan képzelhetők el*, azaz más szavakkal, a környezetvédelem szükségszerűen beágyazódik *a vízjog, bányajog, földjog, energijog stb. előírásai közé, amely szakterületekre jellemző, hogy maguk is egyes jellegűek*, vagyis vannak magánjogi elemeik. Ha másra nem is, elegendő itt a tulajdoni-használati viszonyok sajátos szabályaira gondolnunk. A gazdálkodásra és a védelemre vonatkozó előírások is összefonódnak egymással (pl. a vízzel való takarékos bánásmód vagy a földhasználati kötelezettség előírása). Amikor az önkormányzatok magánjogi jellegű, környezetpolitikai eszközeit keressük, ezeket is figyelembe véve, széles körben kell tehát gondolkodnunk.

A magánjogi jellegű eszközöket, miként bármelyiket is, *érdemes egy működő rendszer részeként szemlélnünk*. A polgári jog eszköztárán belül, pl. a környezetjogi szakirodalom egyöntetűen emlékezik meg a szomszédjog illetőleg a birtokvédelem intézményeiről: a releváns, zavaró (háborító) magatartások gyakran környezeti jellege (zajkeltés, bűzkeltés, vízszennyezés stb.) miatt ezeket az eszközöket a környezetvédelmi jog fontos részeként kezeli.⁷ Maguk az önkormányzatok ettől eltérő szemléletet vallanak, s a jegyzői hatáskörbe tartozó birtokvédelmi ügyeket egészen más hivatali szervezeti egységre bízzák, mint a szerintük környezetvédelmi ügyeket (pl. előbbieket a hatósági, utóbbiakat az építési illetve környezetvédelmi osztályra). Kérdőívünknek a környezetvédelmi jogalkalmazásra vonatkozó elemeinél a több mint félezer válaszadó önkormányzat egyike sem említett a birtokvédelemmel kapcsolatos problémákat (s nem azért, mert e téren ne lennének problémák). Ugyanezen környezeti (vagy ha úgy tetszik, a helyi közösség békéjét fenyegető) jelenségeket igyekeznek azonban megfogni rájuk bízott rendszeti típusú eszközökkel. Egyes településeken rendeleti úton tiltják, és (bírsággal) szankcionálják a más hulladékgyűjtő edényében való hulladék-elhelyezést, a háztartási takarítási munkák másokat zavaró végzését, helyi építési szabályzataikban biztosítják a bűzkeltéssel járó állattartó telepek megfelelő védőtávolságát a lakott területektől stb. Különösen a nagyobb városokra jellemző az, hogy – reagálva a nagyobb népsűrűségből, sokféle területhasználatból eredő konfliktusok szaporodására – ily módon egészítik ki a központi előírásokban biztosított védelmet.⁸ Ezeknek a polgári joghoz való viszonyát

⁶ Csák Csilla: *A környezetjogi felelősség magánjogi dogmatikája*, Miskolc, Miskolci Egyetem (2013) 19.

⁷ Elegendő talán a hazai környezetjog klasszikusnak számító tankönyvére utalni. Bándi Gyula: *Környezetjog*, Budapest, Szent István Társulat (2014) 2. kiadás, 354-357.

⁸ Miskolcon, pl. a 35/2013. (X.1.) önkormányzati rendelet rendkívül szerteágazó szabályai sokszor kifejezetten csak a társasházakra értelmezhetők. A társasházakkal összefüggésben a szakirodalom is említ összefüggést, pl. a házirend kötelező előírásai, illetve azok hiányában a birtokvédelem és a szomszédjog, valamint az állattartásra vonatkozó, helyi szabályozás között. Kiss Gábor: *A társasházi törvény magyarázata*, Budapest, HVG-ORAC (2017) 168-171.

illetően egyfelől az látszik, hogy korábban csak a polgári jog keretei közt érvényesíthető igényekre is kiterjednek (pl. átveszik attól a zavaró hatást, mint – szubjektív – tényállási elemet), közelítve egyúttal egymáshoz a kétfajta felelősségi koncepciót, másfelől pedig az, hogy ugyanazon panaszok orvoslására gyorsabb, akár (pl. a közterület-felügyelő személyében) azonnal segítséget hívható megoldást kínálnak.

A közjogi és a magánjogi szabályozás funkcionális összekapcsolódására számtalan példát lehetne felhozni, amelyben az önkormányzatoknak komoly szerepük van. Az imént említettek közül egyet tartok itt kiemelésre érdemesnek. A helyi építési szabályzat talán a legfontosabb önkormányzati eszköz, amelyik nem csak építésügyi előírásokat tartalmaz, hanem – a környezetvédelemmel is összefüggő – területhasználati követelményeket is (övezetekbe sorolás, övezetenként a telkek funkciója, a beépítési arány, az építmények lehetséges rendeltetése, védőtávolságok kikötése stb. egyaránt tárgyai ezeknek). Mindezek magánjogi szempontból is értelmezhetők, mégpedig egyfelől mint az ingatlanok tulajdonjogára vonatkozó korlátozások (a tulajdonjog közjogi korlátai, természetesen szigorúan csak törvény keretei között), másfelől pedig a dologi jogok védelmét biztosító, objektív intézményvédelmi előírások.⁹

3. EGYES MAGÁNJOGI (JELLEGŰ) ESZKÖZÖK A TELEPÜLÉSI ÖNKORMÁNYZATOK KEZÉBEN

A környezetvédelem legfontosabb polgári jogi eszközei között a személyiségi jogok védelmét, egyes iparjogvédelmi eszközöket, a szomszédjogot, a birtokvédelmet és a szerződésen kívül okozott károkért fennálló felelősséget szokás megemlíteni. Ezek mellett a kötelmi jog szerepe jelenik meg, esetlegesen.¹⁰ Ez a megközelítés bevallottan leegyszerűsítő (ha ideológiát kellene mögé látni, akkor az a környezetjog védelmi doktrínája lehet), amin túlmenően más megközelítések és eszközök is lehetségesek. Nem csak az elvek szintjén, hanem a gyakorlatban is.

Mi magunk a települési önkormányzatoknak szánt *kérdőív* összeállítása során az alábbi eszközöket soroltuk fel, kérve a rangsorolásukat abból a szempontból, hogy maguk az önkormányzatok melyeket tartják legfontosabbnak: *stratégiaalkotás, rendeletalkotás, ellenőrzés, engedélyezés, szankcionálás, közszolgáltatás szervezése, tulajdonosi joggyakorlás*¹¹ Ezek közül *a magánjog körébe inkább csak a két utolsó sorolható*, a hozzájuk kapcsolódó jogintézmények sajátosságai alapján. A 2016 végén – 2017 elején, több mint félezer településről kapott válaszok leginkább a rendeletalkotást emelték ki megfelelő eszközként. Viszonylag jelentősnek tartják még az ellenőrzést és a közszolgáltatások

9 Pl. egy polgári jogi igény megítélése szempontjából jelentősége van annak, hogy a zavaró hatás feleslegesnek minősül-e, ez pedig függ a települési környezet jellegétől. Csák: i. m. 177.

10 Bándi: i. m. 350.

11 Az online kérdőív elérhető itt: <http://evasys.unideb.hu/evasys/online.php?p=UG411> (letöltés dátuma: 2017. július 11.).

szervezését is, átlagos súlyúnak értékeli a stratégiaalkotást, a tulajdonosi jogok gyakorlását és az engedélyezést, és csekély mértékűnek a szankcionálás lehetőségét.¹²

Ebből több következtetés vonható le. A változó kihívásoknak való megfelelés tipikus eszköze Magyarországon a jogalkotás, amit elsősorban a központi szabályozás kapcsán ismerünk, de nyilvánvalóan a helyi rendeletekre is igaz (már csak a központi előírásokhoz való igazodás folyamatos kényszere miatt is). Szűkebb témánkat illetően ehhez hozzá kell tenni, hogy a rendeleti szabályozás nemcsak közjogi tartalommal bírhat (pl. a már említett módokon korlátozva a tulajdonjogot), hanem magánjogi természetű is lehet, pl. az önkormányzati tulajdonnal való gazdálkodás körében (amire látunk majd egy miskolci példát), vagy a közszolgáltatások tartalmának a meghatározása kapcsán. (Meg kell ugyanakkor jegyezni ezen a ponton, hogy a közszolgáltatások magánjogi jellegét nem egyszer megkérdőjelezi a tényleges, elsődlegesen inkább közjogi meghatározottság.)¹³ Ha az eszközök közti, ilyesfajta kapcsolódási lehetőségektől most eltekintünk, akkor is látszik, hogy *a magánjogi (jellegű) eszközök, ha nem is elsődlegesek, de meghatározóak lehetnek a települések környezetvédelmi elképzeléseinek a megvalósításában.*

3.1. Tulajdonjog a környezet (természetes) elemein

Az önkormányzatok a tulajdonjog gyakorlásán keresztül befolyásolják a többi helyi szereplő, illetve a környezet állapotát. Tulajdonjoguk tárgyaként először a környezet különböző elemeiről, vagyis a földről, vízről, állatállományról stb. kell megemlékezni. Környezetjogi illetve környezet-gazdaságtani értelemben¹⁴ az önkormányzatok természeti erőforrások tulajdonjogával rendelkezhetnek [ahogyan, pl. a termőföld védelméről szóló 2007. évi CXXIX: törvény 2. §-a a talajt (feltételesen megújuló) természeti erőforrásként definiálja; és amellyel, mint a földfelszín legfelső rétegével kapcsolatban nyilvánvaló, hogy a föld tulajdonjoga rá is kiterjed.] Témánk szempontjából az állami tulajdon tárgyára vonatkozó, s az önkormányzat javára alapított kezelői jog ezzel egyenértékű lehet, amennyiben a „tulajdonosi” döntések környezethasználatot eredményezhetnek (pl. építkezés, kútúrás, mezőgazdasági farm létesítése, közterületek burkolása, vízkivétel gyógyfürdő üzemeltetéséhez vagy öntözéshez).

Az Alaptörvény 38. cikke szerint, *„(1) Az állam és a helyi önkormányzatok tulajdona nemzeti vagyon. A nemzeti vagyon kezelésének és védelmének célja a közérdek szolgálata, a közös szükségletek kielégítése és a természeti erőforrások megóvása, valamint a jövő nemzedékek szükségleteinek figyelembevétele...”* Nemzeti vagyónként (illetve tőketípusokként) a közgazdaságtan általában a természeti erőforrásokat, az emberi (humán) erőforrásokat és az ember alkotta javakat érti. A környezet és elemei vonatkozásában a nemzeti vagyónként

12 Fónai Mihály, Péntes Ferenc: Önkormányzatok és helyi környezeti politika – egy empirikus kutatás eredményei. In: Fodor László, Bányai Orsolya: *A települési önkormányzatok szerepe a környezeti politika és jog alakításában*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó (2017) 89.

13 A hulladékgyártás hazai szabályozási modelljei kapcsán jelzi ezt kritikai élel Pump Judit: *A települési hulladékkezelés és a „magyar modell”, Pro Futuro*, 2011/1. 65-66.

14 Klasszikusnak számító, polgári jogi ellenpélda ezzel az értelmezéssel szemben a jelenleg hatályos Ptk. 5:17. § (2) bekezdése, amely szerint az ingatlan tulajdonjoga a természeti erőforrásokra nem terjed ki.

való definiálás azt jelzi, hogy közjavakról van szó, amelyekkel a közösség érdekében kell gazdálkodni.¹⁵ Ez azt is jelenti, hogy az önkormányzat sem (akárcsak a magántulajdonos sem) bánhat felelőtlenül a tulajdonjog (illetve kezelői jog) révén rábízott természeti erőforrásokkal, de nem jelenti ugyanakkor azt, hogy e javaknak feltétlenül állami illetve önkormányzati tulajdonban kellene állniuk.

A köztulajdon környezetvédelmi jelentőségét elismeri a közgazdaságtan is. A környezetgazdaságtan művelői egyfelől úgy vélik, hogy a környezetvédelmi szabályozás eszközei között kiemelt szerepe van a tulajdonjognak, vagyis annak, hogy a köztulajdon és a magántulajdon aránya hogyan alakul, illetve ki és milyen feltételekkel gyakorolhat tulajdonosi jogosítványokat.¹⁶ Másfelől pedig úgy látják, hogy a köztulajdon (helyes arányban) jó, mert az állam illetve az önkormányzat ökológiai értelemben jó tulajdonos,¹⁷ illetve tegyük hozzá, hogy – ha felméri és érvényesíti a tulajdonjog tárgyával kapcsolatos környezeti, társadalmi és gazdasági igényeket, akkor – jó tulajdonos lehet (nyilván sem gazdasági, sem ökológiai értelemben nem volt az az 1989. évi rendszerváltást megelőzően, az ipari ágazatban). A magyar Alkotmánybíróság is komoly jelentőséget tulajdonít a tulajdonjognak, s már több ízben döntött úgy, hogy a védett természeti értékeknek az állami tulajdonból magánkézbe adása (a korábbi státusz megváltoztatása, a megelőzést biztosító, megfelelő intézményrendszer hiányosságaira is tekintettel) alkotmányellenes, mivel a védelem állami tulajdon esetén jobban biztosítható. Azt is kimondta, hogy a magántulajdon együtt jár a természeti értékek fenntartására irányuló felelősséggel.¹⁸ E gondolati modell főbb elemei az önkormányzati tulajdonra is értelmezhetők.

Kutatásaim során az eddig megvizsgált önkormányzatoknak a saját vagyongazdálkodási rendeleteiben, vagyongazdálkodási terveiben ennek az ökológiai megközelítésnek (vagy akár csak a jövő nemzedékeire való utalásnak) a nyomát nem találtam.¹⁹ Ez persze távolról sem jelenti azt, hogy máshol, másként ne érvényesítenék azt, ha akarják, pl. ha valamely gazdálkodási szempont vagy más közérdek is azt indokolja. Így, Debrecenben vagy Miskolcon az önkormányzat (gazdaságfejlesztési koncepciójának megfelelően) meggondolja, hogy az általa létesített ipari parkban milyen cég, technológia letelepedését biztosítja telephely nyújtásával (s azok inkább

15 Mint arra Bándi Gyula is utal, itt nem csak környezeti szempontok merülnek fel természetesen. Bándi Gyula: A környezethez való jog értelmezése a fenntartható fejlődési stratégia és az Alaptörvény fényében, *Acta Humana*, 2013/1. 86.

16 Bár mint arra a piaci kudarcok kezelésének a magánjogi eszközeivel is foglalkozó, Bartus–Szalai szerzőpáros felhívja a figyelmet, egyfelől a közgazdaságtan hajlamos tulajdonjogként értelmezni részjogosítványokat, szolgalmi jogokat is, másfelől pedig szerintük a szabályozás igazi feladata a jogviszonyok tisztázása (ami önmagában is csökkenti a tranzakciós költségeket, amely cél ugyanakkor más módon is megvalósítható). Bartus Gábor, Szalai Ákos: *Környezet, jog, gazdaságtan. Környezetpolitikai eszközök, környezet-gazdaságtani modellek és joggazdaságtani magyarázatok*, Budapest, Pázmány Press (2014) 148.

17 Kerekes Sándor, Marjainé Szerényi Zsuzsanna: *Helyi környezetpolitika*, Budapest, NKE (2015) 31.

18 Gondolhatunk itt különösen a 28/1994. (V. 20.) és a 16/2015. (VI. 6.) AB határozatokra, amelyek tulajdonjogi vonatkozásait elemzi Bándi Gyula: *Környezethez való jog – újratöltve*, *Acta Humana*, 2016/2. 14, 16.

19 Ezek közül eddig két településről jelentek meg esettanulmányok. Fodor László: A környezetvédelem helyi szintje egy dél-borsodi kistelepülés, Bogács példáján, *Miskolci Jogi Szemle*, 2016/2. 5-28.; Fodor László: Szarvas város környezetvédelme (szemelvények a helyi környezeti politika és szabályozás köréből). In: Gellén Klára (szerk.): *Honori et virtuti. Ünnepi tanulmányok Bobvos Pál 65. születésnapjára*, Szeged, Pólay Elemér Alapítvány (2017) 71-84.

a magas hozzáadott értékkel bíró, ugyanakkor csekélyebb környezeti terheléssel járó ágazatok). A belterületi saját ingatlanok hasznosításának is lehet környezeti vonatkozása, hiszen pl. az önkormányzatok közszolgáltatásokon keresztül maguk gondoskodnak azok tisztántartásáról, számos esetben ingatlant biztosítanak nonprofit szervezetek közérdekű tevékenységeihez, de arra is van példa, hogy a parkolási rendre vonatkozó elképzelés megvalósításához (új parkoló kapacitás kiépítéséhez) van szükség ingatlanokra. Nagyobb városokban a jó parkolási rendnek a környezeti terheléseket (zaj, levegőterhelés) is befolyásoló, forgalomszervező ereje van, s ők ezzel a lehetőséggel tudatosan élnek (pl. a miskolci közgyűlési jegyzőkönyvekben ez jól nyomon követhető, együtt a szükséges ingatlanok megvásárlásának folyamatával). A tulajdonjog gyakorlása egyedi környezetvédelmi célokat is szolgálhat, a közösség érdekében: pl. helyi védettséget élvező természeti terület, emlék (védett közterületi fásor) fenntartását szolgálhatja, vagy épp korábbi szennyezések felszámolását segítheti elő (miként Debrecen annak idején megvásárolta a repülőtér területét, s aztán elvégeztette a kármentesítés legsürgetőbb lépéseit).²⁰

A tulajdonukban lévő termőföldek hasznosítására – és ezzel a talajvédelmi előírások betartására, a gyomok elterjedésének a megakadályozására – az önkormányzatok különböző megoldásokat alkalmaznak: közmunkásokkal műveltetik a saját gazdaságot, minden külön jogi forma kialakítása nélkül (inkább kisebb településeken jellemző ez, mint Bogács, ahol ily módon helyben megtermelt élelmiszerekkel látják el a közkonyhát); arra gazdasági társaságot hoznak létre (vagy működő kommunális vállalat feladatává teszik a gazdálkodást, amire Miskolcon láttunk példát); de gyakori a haszonbérbe adás is. A haszonbérbe adás adott esetben helyi védettség alatt álló terület, pl. közpark működtetésére is vonatkozhat, és a haszonbérelő megfelelő kiválasztása, illetve a szerződés tartalmának meghatározása révén akár aktív környezet- illetve természetvédelemmel párosíthatja a közösségi funkciókat (mint jó példa erre a Balokány-liget Pécsen).²¹

3.2. *A mesterséges környezet elemein fennálló tulajdon néhány környezeti vonatkozása*

A tulajdonjog tárgyaiként második helyen a közösségi intézmények illetve a közszolgáltatások infrastruktúráját (épületeit, berendezéseit, járműveit és egyéb eszközeit, területét) kell említenem. Itt már kicsit más a nézőpont, hiszen az elsődleges feladat a (hatékony, gazdaságos) működtetés, a fenntartás (egy funkcióhoz, közszolgáltatáshoz kötötten), ami gyakran csak bizonyos mértékű környezethasználattal lehetséges. Ennek „zöldebb” módjához a környezetvédelem szervesen hozzátartozik, s nem csak azért, mert az intézményeket igénybe vevő lakosság környezet-egészségügyi helyzete ezt indokolja (gondolhatunk, pl. önkormányzati bérlakások, panelek esetén a távhővel való fűtésre, közösségi közlekedésnél a csendesebb járművekre), hanem pl. a megújuló energetikai

20 Bujdos Ágnes: A fenntartható fejlődés és a víz kapcsolata Debrecen példáján keresztül, *Profettus in Litteris IX.*, (2017) megjelenés alatt.

21 <http://balokany.hu/>; a 23/2011. (V. 31.) önkormányzati rendelet Pécs helyi jelentőségű védett természeti értékeiről; illetve az önkormányzat szerződéseinek listája: <http://logoweb.pecs.hu/static/tempPdf/902459/05-5-102m1.pdf> (letöltés dátuma: 2017. július 17.).

beruházások, s persze az azok révén elérhető megtakarítások miatt is. Az utóbbi években számtalan településen került sor ilyen beruházásra, egészségügyi, oktatási és más intézmények épületeinek az energetikai korszerűsítésére (jelentős mértékű európai uniós forrásból), vagy pl. korszerűbb járművek (energiatakarékos, csendesebb villamosok, autóbuszok) beszerzésére. Ez a tulajdonosi magatartás példaadó is lehet (a jobban sikerült projekteket igyeksenek más önkormányzatok is átvenni, de a lakosság szemlélete is formálódik a jó példákat látva). A gyakorlatban itt is azt tapasztaljuk természetesen, hogy minél nagyobb egy önkormányzat (lakosság száma, gazdasági ereje, területe szempontjából), annál nagyobbak a zöldítés terén rendelkezésükre álló tartalékok.

Az önkormányzat nem saját maga hasznosítja az említett infrastruktúrát, hanem önkormányzati tulajdonú cégeken, azokkal kötött vagyongazdálkodási szerződésen,²² koncesszió keresztül (ld. a következő pontokat is), de az is előfordul (a nem kizárólagos tulajdon körében, pl. hulladékgyűjtőedény, gyűjtőkocsi esetén), hogy bérbe adja a közszolgáltatónak (ezt tapasztaltam Bogácson). *Kedvezményes bérbeadásról és ingyenes használatba adásról* is születnek megállapodások; helyiségeket bocsátanak így közcélú, az önkormányzat feladatainak ellátását segítő egyesületek, alapítványok rendelkezésére (pl. Barcs a természet- illetve környezetvédelemmel is foglalkozó, Rinya-Dráva Szövetség Egyesületnek).²³

3.3. Önkormányzati részesedés

Ezzel eljutottunk egy harmadik nagyon fontos kategóriához: az önkormányzatok számos feladatukat (városgazdálkodás, távhőszolgáltatás, hulladékgazdálkodás, víziközmű szolgáltatások, közösségi közlekedés, köztisztaság stb.) kommunális vállalatok útján látják el. Adott esetben együtt (társultan), ami sajátos magánjogi kérdéseket vet fel (hiszen az alapvetően közjogi természetű társulási megállapodásnak is vannak magánjogi elemei, pl. a társulás saját vagyonát, illetőleg az önkormányzatok részesedését illetően). Tulajdonosi-irányítási jogokat gyakorolnak e vállalatok felett, amelyek ugyancsak önkormányzati vagyont (pl. közműveket) kezelnek, s ennek is számos környezeti vetülete van. Pl. az önkormányzatok jóváhagyják az üzleti terveket, kinevezik a vezető tisztségviselőket, s ezen keresztül befolyásolhatják e vállalatok környezeti orientációját (pl. Bogácson az önkormányzat a gyógyfürdőt üzemeltető, önkormányzati tulajdonú cég élére környezetvédelmi szakirányú végzettséggel rendelkező vezetőt nevezett ki). Nagyobb városok vállalatai esetén azt találtam, hogy azok maguk is (önállóan) különböző környezetvédelmi fejlesztéseket hajtanak végre (pl. korszerűbb hulladékkezelési eszközöket szereznek be), nem csak az előírt közszolgáltatásokat, hanem más, környezetvédelmi

22 Így, pl. a szennyvízelvezető- és tisztító közmű rendszert néhány bakonyi önkormányzat a kizárólagos tulajdonában álló társaságnak adta vagyongazdálkodásba. [Elérhető: http://www.kapolcs-onkormanyzat.hu/wp-content/uploads/elterjesztes_20131007_vagyonkezelesi_szerzodes.pdf (letöltés dátuma: 2017. július 17.).] A szerződés sajátosságaira ld. Nagy Marianna, Hoffman István: *A Magyarország helyi önkormányzatairól szóló törvény magyarázata*, Budapest, HVG-ORAC (2016) harmadik kiadás, 451-458.

23 Ld. a képviselőtestület 2015. 05. 21-i ülésének jegyzőkönyvét. [Elérhető: <http://www.barcs.hu/images/mellekletek/201505/jzk20150521.pdf> (letöltés dátuma: 2017. július 17.).]

szolgáltatásokat is nyújtanak, s egyebekben is igyekeznek tevékenységüket zöldíteni, illetve zöld színben feltüntetni (teljesítményükről tanúsítványokat szereznek be, honlapjukon is kiemelik tevékenységük környezettudatosságát).

E téren több általános tendenciát is leír a szakirodalom a közelmúltból, amelyekre itt terjedelmi okokból csupán utalhatok. Pl. ilyen a víziközmű-szektorban az integráció, a tulajdonosi jogoknak és az ellátási felelősségnek az önkormányzatokra és közvetlenül az államra telepítése.²⁴ A hulladékgyűjtésben a nonprofit jelleg, a többségi állami illetve önkormányzati tulajdon kikötése (amit az önkormányzatok jelentős részénél egyelőre úgy kerülnek meg, hogy a törvényi előírásoknak megfelelő cég alvállalkozójaként működik a tényleges szolgáltató; pl. ez a helyzet Debrecenben is), és az állam megjelenése.²⁵ Számos további példát hozhatnék még elő, amelyek különösen a környezetvédelmi közszolgáltatások esetén egyszerre érintik a tulajdonviszonyokat és a szolgáltatáson keresztül a környezetet. Az állam előtérbe kerülése szolgáltatóként és szervezőként (a piaci szereplők kiszorításával egyidejűleg) vagy a közszolgáltatások jogi szabályozásának (díj szabályozás) a centralizálása ugyanakkor abba az irányba mutatnak, hogy az önkormányzatok egyre kevésbé tudják a helyi sajátosságokat, igényeket érvényesíteni, s a tulajdonjogon (részesedésen) keresztül történő befolyásolás lehetősége, illetve a magánjogi megoldások jelentősége (pl. a szerződési szabadság drasztikus visszavágása miatt) is csökken ebben a szektorban.²⁶

3.4. Haszonbérbe adás

Az erdő- és mezőgazdasági földek hasznosítása körében kiemelhetjük Miskolc példáját (a város mintegy 700 ha föld tulajdonjogával bír), ahol az önkormányzat a földforgalmi törvény módosítása [2015. a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvény 38. § (1a) bekezdésében foglaltak] adta lehetőséggel élve elfogadta a 12/2015 (IV.17.) önkormányzati rendeletet a mezőgazdasági művelésre alkalmas földterületek bérbe-, használatba- és haszonbérbe adására vonatkozó eljárásiról. A helyi rendelet az önkormányzatnak az üzleti vagyoni körébe tartozó valamennyi földjét (tehát csak a korlátozottan forgalomképes erdőket nem) a rekreációs céllal megszerzhető földterület kategóriába sorolta. Ha legfeljebb 1 ha terület rekreációs hasznosítására kerül sor, a földforgalmi törvény bizonyos korlátozásait nem kell alkalmazni. Minden ügyletre (tehát az 1 ha-nál nagyobb területnek földműves javára történő haszonbérbe adására, illetve a földforgalmi tv. hatálya alá nem tartozó, de művelésre alkalmas területre is) előírja azonban a helyi rendelet, hogy a használatba vevőnek teljesítenie kell a hasznosítási kötelezettségét (amit a termőföld védelméről szóló 2007. évi CXXIX. törvény részletez), illetve azt is, hogy a területen életvitelszerűen nem lehet tartózkodni (amihez – egyébként

24 Tönkö Andrea, Szilágyi János Ede, Hegedüs József: Egy létfontosságú közszolgáltatás. Víziközmű-szolgáltatás. In: Horváth M Tamás (szerk.): *Közszolgáltatások megszervezése és politikái*, Budapest, Pécs, Dialóg Campus (2016) 70; Szilágyi János Ede: A magyar víziközmű-szolgáltatók integrációja jogi nézőpontból, *Pro Futuro*, 2014/1. 144-162.

25 Utóbbira ld. Pump Judit: Hulladékkezelési közszolgáltatások szervezése. In: Horváth M Tamás, (szerk.): *Közszolgáltatások megszervezése és politikái*, Budapest – Pécs, Dialóg Campus (2016) 138-146.

26 Horváth M. Tamás: *Magasfeszültség. Városi szolgáltatások*, Budapest – Pécs, Dialóg Campus (2015) 161-163, 175.

jegyzem meg – nem is áll rendelkezésre környezetvédelmi infrastruktúra). A szabályozás közvetett környezeti hatásaként a földek parlagon maradásának elkerülését nevezték meg.²⁷ Tegyük ehhez hozzá, hogy a haszonbérbe adás során – amennyiben az 1 hektárnál nagyobb, illetve már mezőgazdasági üzemi méretű területek bérbeadásáról van szó – az önkormányzat önmagában a területnagyság meghatározásával, de más módokon is tud környezeti érdekeket szolgálni. Ez természetesen csak akkor van így, ha az önkormányzat jelentős mennyiségű földterülettel bír. Ha ez a feltétel adott, – nota bene, központi intézkedésekkel egészen bizonyosan javítható, és témánk szempontjából javítani is érdemes a helyzetet – akkor viszonylag nagy a mozgástér, lévén az önkormányzatnak a saját földjére vonatkozó ügyletei nem igényelnek hatósági jóváhagyást. Egy lehetséges gondolkodási irány (amire Miskolc fenntartható fejlődési stratégiája hívja fel a figyelmet) az ország számos területére jellemző, szántóföldi növénytermesztés túlsúlyának a csökkentése, hiszen az nem fenntartható, jellemzően nagyüzemi területeket igényel, miközben nem biztosít a szűkebb térség számára megfelelő élelmiszerkínálatot.²⁸

3.5. Adásvétel

Feladataik ellátásához az önkormányzatok vagyonnal rendelkeznek, amit nem csak gyarapíthatnak (amiről az előző pontokban már szó esett), hanem a vagyon egyes elemeit, bizonyos megkötésekkel, el is adhatják. A telekeladás különösen beruházások érdekében jellemző; pl. egy ipari parkban, befektetés-ösztönzési céllal, kedvezményes áron, ösztönző eszköze lehet a vállalkozások letelepítésének, s annak során akár környezetvédelmi prioritások érvényesítésének. Itt a földvédelemnek egy az iménti példához képest egészen eltérő, környezetvédelmi szempontból talán markánsabb aspektusa merül fel, s általában más hozzáállás is jelentkezik. Pl. Miskolcon, az önkormányzat újabb stratégiai szinte kivétel nélkül, büszkén említik meg, hogy a városban valósult meg 2014 legnagyobb, hazai, zöldmezős beruházása.²⁹ A zöldmezős beruházások ugyanakkor örökre elveszik a területet a mezőgazdaságtól, amely pedig azt – a mai kornak megfelelő, fenntartható módszerekkel, illetve a klímaváltozáshoz alkalmazkodva – korlátlan ideig használhatná. Ehelyütt mindössze arra hívom fel a figyelmet, hogy a nem kellően átgondolt tulajdonosi döntés hosszútávon nagyon komplex – nem csak környezeti – hátrányokkal járhat. A termőföld óriási kincs, de véges erőforrás, és bár a védelmére az önkormányzatok viszonylag erős eszközökkel rendelkeznek (többek közt a településrendezés, a belterületbe vonás kezdeményezésének joga, hogy a közjogiakat is megemlítem), ezekkel gyakran nincsenek tisztában, nem érzik át a probléma jelentőségét. Egykori iparvárosok esetében

27 <http://todo.miskolc.hu/hcr/6phdoc/3736.pdf> (letöltés dátuma: 2017. július 17.).

28 http://www.miskolc.hu/sites/default/files/dokumentumok/csatolmanyok/miskolc_ff_strategia.pdf (letöltés dátuma: 2017. július 17.).

29 Pl. 2016-ban a Helyi Esélyegyenlőségi Stratégia. [Elérhető: http://miskolc.hu/sites/default/files/dokumentumok/csatolmanyok/hep_2016_04_20-2.pdf (letöltés dátuma: 2017. július 17.).]

ez azért is égető, mert a jellemzően kiterjedt rozsdáövezetekben a környezeti problémák felszámolása után barnamezős fejlesztések lennének megvalósíthatók.³⁰

3.6. Zártkerti területek hasznosítása

A termőföld védelméről szóló törvény 5/A. §-a alapján a magántulajdonban lévő, de elhanyagolt zártkerti földterületeknek a hasznosítására vonatkozóan is vannak jogosítványai az önkormányzatoknak, 2013-tól ugyanis egy évre bevonhatják azokat saját szociális földprogramjukba vagy közfoglalkoztatási programjukba. Itt valószínűleg nem magánjogi eszközről, hanem a magánjogi jogviszonyokat alakító, közjogi aktusról van szó, amikor is az önkormányzat elvonja a tulajdonjog egyes részjogosítványait, miközben a tulajdonos az önkormányzattal szemben nem támaszthat igényt a földhasználat ellenértékére, a föld használatára irányuló, esetlegesen fennálló szerződés pedig a kijelölő aktussal megszűnik.³¹ Ennek az eszköznek az alkalmazása még nem terjedt el, ettől függetlenül az önkormányzati szervek (pl. a mezőőri szolgálat vagy a lakosság jelzései nyomán) megkeresik az ingatlanügyi (illetve a növényvédelmi) hatóságot, hogy az tegyen megfelelő intézkedést (a kijelölésre elvben annak eredménytelensége esetén kerülhet sor).

3.7. Néhány (további) példa a szerződések körére

Az önkormányzatok feladatainak az ellátása során számtalan alkalommal merül fel magánjogi, illetve magánjogi gyökerű-színezetű eszköz, tipikusan valamilyen szerződés alkalmazása. Nem bír különösebb sajátossággal a helyi környezetpolitika szempontjából az a számos *megbízási, vállalkozási* és egyéb szerződés, ami pl. környezetvédelmi vonatkozású tervek, hatástanulmányok készítésére, beruházások kivitelezésére irányul. A különböző tanúsítványok megszerzéséhez szükséges auditálás, akkreditáció (pl. a Zöldebb Városokért, azaz Green City mozgalom) mögött is gyakran ilyen szerződések, s nem egy esetben franchise-jellegű konstrukciók, védjegy-típusú eszközök állnak. (Civil szervezeteket képviselő interjúalanyaink az ilyen megoldásoknak a túlzottan magánjogias jellegét kifogásolják is egyébként, mondván, hogy adott esetben csupán a nem is olyan kiemelkedő teljesítmény „zöldítéséről” van szó, aminek a költségeiből ők több, valós eredményt tudnának elérni a környezetvédelemben.)

Erősen közjogi színezetű a *közszolgáltatási szerződés*, amely felett (mint arra már a hulladékgazdálkodással kapcsolatban utaltam) egyre erőteljesebb az állami-közhatalmi befolyás. Az ilyen szerződések ráadásul sosem önmagukban állnak, hiszen az önkormányzatnak a szolgáltatással kapcsolatos jogviszonyok rendeleti úton való szabályozása is kötelezettsége (pl. a hulladékos közszolgáltatás esetén helyi szabályok vonatkoznak az üdülőkre), amellett, hogy természetesen a jogviszony számos lényegi kérdését (pl. létrejöttét) központi előírások rendezik. Elképzelhető, hogy a közszolgáltató

30 Ld. ehhez, pl. A jövő nemzedékek szószólójának elvi állásfoglalását a talaj védelméről, Budapest (2016) 21. [Elérhető: https://www.ajbh.hu/documents/10180/2584047/talaj_allasfoglalas_vegleges_melleklettel.pdf/4628595d-ddff-41c3-8ba7-89730904b2cb (letöltés dátuma: 2017. július 17.).]

31 Vö. Fodor (2014) i. m. 189-190.

kiválasztása mögött *koncessziós szerződés*³² (illetőleg annak megkötésére irányuló pályázat, közbeszerzési eljárás) áll, mint pl. Felsőzsolcán az önkormányzati tulajdonú ivóvíz víziközművek, Tatán a távhőrendszer, vagy Cibakházán a hulladékgyűjtési infrastruktúra üzemeltetése esetén.³³

Szintén erőteljes közjogi vonásokkal bír a *támogatási szerződés*,³⁴ amely az önkormányzat és partnere (helyi civil szervezet, társasházi lakóközösség) között jöhet létre, pl. a települési környezetvédelmi alpból nyújtott támogatás felhasználásának a feltételeiről. Az erre vonatkozó adatok (melyik évben, mire vonatkozóan, kivel kötött szerződése az önkormányzat) általában elérhetőek az érintett önkormányzatok honlapján, az eljárási rendet helyi jogszabály állapítja meg. Az ilyen szerződések nem csak beruházásra, hanem pl. szemléletformáló akciókra, védett (magántulajdonban lévő) értékek megőrzésére, és számos egyéb, környezetvédelmi tevékenységről szólhatnak.³⁵ Fontos része a támogatási jogviszonynak az együttműködés, az ellenőrzés, illetve adott esetben a részleges vagy teljes visszavonás (visszafiztetés) lehetősége.

Jó példa a különböző szabályozási módszerek összekapcsolására a *közterület-használat* engedélyezése is, mivel az a rendészeti és a konszenzuális eszközök alkalmazására egyaránt lehetőséget ad. A közterületek használatának az engedélyezése a települések egy részén (pl. Miskolcon) határozattal történik (tipikus önkormányzati hatósági ügyről van szó), míg máshol (pl. Szarvason, Bogácson) *szerződést kötnek erről* az igénylővel. Mindkét megoldás esetén adott a felhatalmazás valamilyen tevékenységre, illetőleg az önkormányzat részéről a terület átengedése, díjfizetés ellenében. Mind az engedély, mind a szerződés kiterjed az engedélyezett tevékenység környezeti hatásainak a kérdéseire is: pl. vállalni kell az elhelyezett tárgyak rendben- és tisztántartását, a növényzet és a gyalogosok védelmét, az eredeti állapot helyreállítását, a keletkezett hulladék elszállítását, amit ellenőriznek is. Károkozás esetére óvadékot is kikötnek (pl. Miskolcon), ami a gyakorlatban (alkalmazási körénél, összegszerűségénél fogva inkább csak) a csekélyebb környezeti károkokra nyújthat fedezetet.

32 Pfeffer Zsolt: A koncesszió fogalma és a jogi szabályozás alapvető jellemzői, *Miskolci Jogi Szemle*, 2014/2. 113.

33 http://www.felsozsolca.hu/?page=varosi_hirek_bovebb&cid=1032; https://tavho.veolia.hu/userfiles/media/download/tata_tavho_szerzodes_teljes.pdf; <http://cibakhaza.hu/wp-content/uploads/2016/08/86-2016.07.27.-A-hulladegzaldalkodasi-kozszolgaltatoi-koncesszios-szerzodes-jovahagyasarol.pdf> (letöltés dátuma: 2017. július 17.).

34 Papp Tekla: A támogatási szerződés. In: *A jó állam aspektusai, perspektívái*, Szeged, Pólay Elemér Alapítvány (2012) 131.

35 Ld. pl. Debrecen vonatkozásában a 3/2016. (II. 25.) önkormányzati rendeletet az Önkormányzati Környezetvédelmi Alap működéséről; Miskolc tekintetében pedig a 63/1997. (XI.01.) önkormányzati rendeletet a helyi környezet- és természetvédelmi alap létrehozásáról, valamint az azzal való rendelkezés és gazdálkodás szabályozásáról. Miskolcon más forrásból is nyújtanak támogatást, erre ld. éves bontásban a szerződések adatait. [Elérhető: http://miskolc.hu/varoshaza/dokumentumok-rendeletek?body=&dok_kategoria=1411&dok_ev%5Bvalue%5D%5Byear%5D= (letöltés dátuma: 2017. július 17.).]

3.8. Birtokvédelem

Az új Ptk. 5:8. § (1) bekezdése szerint a birtokvédelem a jegyzőtől is kérhető egy éven belül (a korábbi szabályozás ilyenkor a jegyző eljárásának biztosított elsőbbséget). A jegyző birtokvédelmi eljárása egyébként ma már a jogalkotó szándéka szerint nem minősül sem önkormányzati sem államigazgatási hatósági ügynek, hanem a felek magánjogi vitáját alapvetően a birtoklás ténye alapján eldöntő, sajátos eljárás (ld. még a 120/B/2001. AB határozatot). Nem alkalmazandó rá sem a Ket., sem a Pp. (a jogorvoslati eljárás kivételével, amely már járásbírói hatáskörbe esik), hanem a birtokvédelmi eljárásról szóló 17/2015. (II. 16.) Korm. rendelet szabályai az irányadók. A végrehajtási szakaszban a jegyző már hatósággá válik, és eljárására (ideértve a jogorvoslatot is) a közigazgatási eljárási szabályok vonatkoznak. E szabályozásban a közjogi és a magánjogi elemek sajátos keveredése látszik, ahol előbbieket erősíti az a tény is, amire empirikus kutatásunk mutat rá, miszerint a jegyző ezekben az ügyekben (legalábbis nagyobb települések esetén) nem személyesen jár el, hanem a polgármesteri hivatal szervezetébe tartozó, valamely (jellemzően a hatósági) osztályon keresztül. A jegyző birtokvédelmi eljárásának az egyik közismert előnye a gyorsaság, amihez környezetvédelmi szempontból hozzájárulhat, hogy a bizonyítás felvétele (pl. helyszíni szemle) során olyan személy, személyek járnak el, akik ismerik a helyi adottságokat, s figyelemmel tudják követni az esetlegesen bekövetkező állapotváltozásokat.³⁶

ZÁRSZÓ

A települési önkormányzatok kezében – mint e korántsem teljes körkép is mutatja – számos magánjogi eszköz van. Ezek egy része a központi előírások alapján szükségszerűen része a környezetpolitika helyi eszköztárának, míg mások inkább csak akkor szolgálják a környezet védelmét, ha tudatosan bánnak velük. Leginkább meghatározónak a tulajdonosi joggyakorlás tűnik, ami mellett a központi jogszabályokban előírt, környezetvédelmi közszolgáltatásokkal kapcsolatos intézmények emelhetők még ki. Az önkormányzatok közjogias karakterű, a két klasszikus jogterület vívmányait ötvöző eszközökkel (vegyes karakterű szerződésekkel) is kifejezésre juttathatják akarataikat, s ráadásul közhatalmi eszközökkel is rendelkeznek. Mindezek mellett nem jogi jellegű (együttműködési, információs, példamutató stb.) fellépésükre is lehetőség, s egyre nagyobb szükség van.

³⁶ Az új szabályozás ezzel kapcsolatos hiányosságaira, erőtlenségére vonatkozóan ld. Mezey Nándor Lajos: Posszesszórius birtokvédelem: egyszerűbbé vagy szükségtelenné vált az eljárás? *Jegyző és Közigazgatás*, 2015/4. [Elérhető: <https://jegyzo.hu/index.php?oldal=egycikk&id=2790> (letöltés dátuma: 2017. július 17.).]

FÓNAI MIHÁLY

egyetemi tanár

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Közpolitikai és Alkalmazott Szociológiai Tanszék

JOGHALLGATÓK PROFESSZIÓ-KÉPE ÉS ELHELYEZKEDÉSÉNEK MINTÁZATAI A DEBRECENI EGYETEMEN

BEVEZETÉS

A joghallgatók társadalmi hétértékét és professzió-képét kevés hazai empirikus kutatás vizsgálta, sok szempontból ez a jogász hivatásokra is igaz. Eközben a jogász hivatásokra több, nehezen igazolható állítás is megfogalmazódott, részben a társadalmi eredetet illetően, részben a jogászok énképére, társadalmi helyzetük értelmezésére vonatkozóan. A hazai empirikus kutatások sajátossága, hogy az 1973-as átfogó vizsgálat mellett elsősorban néhány hivatásrendre, az ügyvédekre, bírókra, közjegyzőkre koncentráltak.

E tanulmány a szerzőnek a joghallgatók helyzetét elemző kutatásain alapul.¹ Arra törekszik, hogy egy 2014-es, a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi karán folytatott kutatás főbb eredményeit foglalja össze, a hallgatók társadalmi háttérét, pályaválasztási döntését, valamint az elvárások és a „szürke valóság”, azaz az ideálisnak tartott és a tényleges elhelyezkedés mintázatait illetően.

¹ Ezek összefoglalása: Fónai Mihály: *Joghallgatók – honnan jönnek és hová tartanak?* Debrecen, Debreceni Egyetem Állam és Jogtudományi Kar – DELA Könyvkiadó Kft. (2014).

1. ELMÉLETI HÁTTÉR

A tanulmányban elemzett kérdések elméleti kereteit a társadalmi presztízzsel, a pályaválasztással és a pályára, szakmára vonatkozó elvárásokkal foglalkozó írások és kutatási előzmények jelentik. A vizsgált kérdések általánosabb elméleti hátterét a *professzió* fogalma adja,² melyet a magas státuszú és presztízsu szakmák megnevezésére használnak, részben innen ered e szakmák „hivatásként”, „hivatásrendként” való értelmezése is. A professziók létrejöttét a szakirodalom történeti folyamatként értelmezi, az európai egyetem kialakulásának és történetének a folyamatába ágyazva tárgyalja.³ Az európai egyetemeken kialakuló professziók a papi hivatás mintájára formálódtak, ez magyarázza a professziókkal kapcsolatban használt „hivatás” megnevezést is.⁴

A „hivatással” és a „hivatásrendiséggel” együtt járó társadalmi előnyök, a magas státusz és presztíz, valamint a jogászságra jellemző életmód, életvitel, habitus jól magyarázható Max Weber társadalomelméletével. A weberi megközelítésben a „presztíz”, pontosabban a „társadalmi megbecsülés” a „rendi helyzetnek” hatékonyan megkövetelt pozitív, vagy negatív privilégiuma, mely az életmódon, a formális oktatáson, a születés, vagy a foglalkozás presztízén alapul.⁵ Az egyes foglalkozások, szakmák, hivatások (professziók) presztízse egymástól lényegesen eltér, ami a „társadalmi megbecsülésen” túl, és azzal szoros összefüggésben, az egyes szakmák státuszának, a státusz összetevőinek az eltérését is jelentik. A szakirodalomban a presztízzsel és a státussal foglalkozó elméleti magyarázatok nem egységesek, a fogalmakat gyakran egymással felcserélhetően használják, a presztízst az adott szakma, hivatás, foglalkozás egyik státuszjelzőjeként értelmezik.⁶ E mögött részben a weberi „rend” fogalom értelmezése áll, ugyanis a Weber által használt „rend” kifejezés „status” formában terjedt el az angolszász szociológiában. Ettől eltér a „státusz” mint az egyén által a társadalomban és a társadalmi intézményekben elfoglalt pozíciót jelent.⁷

2 Jelen tanulmányban terjedelmi okok miatt a professzió fogalmával és a professzionalizációval foglalkozó szakirodalmat nem elemezzük. Ehhez lásd: Nagy Krisztina: Professzionalizáció és professzió elméletek a segítő hivatások tükrében, *Esély*, 2009/2. 85-105.

3 Parsons, T.: Professions. In: David, Shills (Ed): *International Encyclopedia of the Social Sciences*, Mac Millan and Free Press, Vol. 12. (1968) 536-547., Le Goff, Jaques: *Az értelmiség a középkorban*, Budapest, Magvető (1979)

4 P. Szabó Béla: Jogászság és jogászképzés. In: Szabó Miklós (szerk.): *Bevezetés a jog-és államtudományokba*, Miskolc, Bíbor (2012) 35-62.

5 Weber, Max: Rendek és osztályok. In: *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai*. I., Budapest, Közgazdasági-és Jogi Könyvkiadó (1987) 303-308., Weber, Max: *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology*, Edited by Guenther Roth and Claus Wittich, Berkeley – Los Angeles – London, University of California Press (1978).

6 Léderer P. (szerk.): *Foglalkozások presztízse*, Budapest, Gondolat (1977). Hargreaves, L.: The Status and Prestige of Teachers and Teaching, In: L.J. Saha, A.G. Dworkin (eds.): *International Handbook of Research on Teachers and Teaching*, Springer Science + Business Media LLC (2009) 217-229.

Márton Sándor: *Egy tehetség gondozó program hallgatóinak rekrutációja és professzió-képe a program első szakaszában*, Debreceni Egyetem, Humán Tudományok Doktori Iskola Nevelés-és Művelődéstudományi Doktori Program, kéziratban (2013), Fónai: i. m.

7 Andorka Rudolf: *Bevezetés a szociológiába*, Budapest, Osiris (1977) 644.

Ahogy arra utaltunk, a professziókat a magas státuszú és presztízssú szakmák jelentik; a kapcsolat kölcsönös, hisz a presztízst vizsgáló kutatások mindegyike abból indul ki, hogy a legfontosabb presztízsképző tényező a magas fokú specializált tudás (professzió), képzettség és a közjóért végzett tevékenység valamint felelősség vállalása.⁸

Az egyes foglalkozási, szakmai csoportok társadalmi rekrutációja és presztízse között is összefüggés van, hisz az egyes foglalkozások rekrutációja között lényeges különbségek tapasztalhatók. Emiatt nehéz arra a kérdésre választ adni, hogy a magas presztízss magának a szakmának, hivatásnak szól-e, vagy sokkal inkább annak, hogy milyen társadalmi csoportokból toborzódik egy-egy szakma, hivatás; ez a szakmák zártságának a kérdésével is összefügg.⁹ A szakmák lényegesen eltérő rekrutációja és zártsága a társadalmi mobilitás kérdéskörével is összefügg, és ebben megjelenik az oktatás, így a felsőoktatás szerepe is, tudniillik hogyan járul hozzá a társadalmi egyenlőtlenségek újratermeléséhez, illetve csökkentéséhez.

A pályaválasztás (benne a felsőoktatási szakok választása) többféle elmélettel magyarázható, ezek egy része a közvetlen hatásokat és aktorokat vizsgálja, másik csoportja pedig a döntések mögött meghúzódó folyamatokat, így az iskolai teljesítmény és továbbtanulás, valamint a társadalmi háttér összefüggéseit, részben a *mobilitási folyamatokba* ágyazva.¹⁰ A pályaválasztási folyamatra és döntésre a szülők, az iskola, a barátok, és egyéb szereplők is hatnak, a felsőoktatási továbbtanulási döntésekben nagy szerepet játszik a hallgatók önálló döntése is.¹¹ A Debreceni Egyetem Tehetséggondozó Programjának (DETEP) vizsgálatából származó tapasztalataink is azt mutatták, hogy a hallgatók önálló döntésként értelmezték a pályaválasztást és a továbbtanulást, ugyanakkor az eredmények elemzése több ponton is igazolta a szakirodalmi állításokat és kutatási előzményeket, így például a szülők erős „háttérbeli” hatásával a magas presztízssú szakok esetében, vagy a nemek közötti eltérő választási mechanizmusokat, például az anyák hatását a lányaik pályaválasztására.¹²

Tanulmányunkban a kutatási előzményeket a saját empirikus eredményekkel vetjük össze, így helyezve el azokat a hazai jogszociológiai és oktatásszociológiai kutatások keretében.

8 Utasi Ágnes (szerk.): *Ügyvédek a gyorsuló időben (1998 – 2015)*, Szeged, Belvedere Meridionale (2016) 17.

Hasonló módon közelíti meg az ügyvédi hivatásrend magas presztízssét Sulyok Tamás, utalva arra, hogy abban a közbizalomnak, a (hivatásrend) társadalmi hitelének és a funkcionális hatékonyságnak is nagy szerepe van. Lásd: Sulyok Tamás: Az ügyvédi hivatásrend, In: Jakab András, Gajdusчек György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota*, Budapest, MTA TK JTI (2016) 504.

9 Fónai, Mihály: The Relationship Between Socio-economic Status and Educational Progress, In: Kozma, Tamás, Bernáth, Krisztina (ed): *Higher Education in the Romania – Hungary Cross-Border Area*, Oradea – Debrecen, Partium Press–CHERD (2012) 13-32. Fónai Mihály: Az intézményi habitus eltérései és a karok státusza. In: Andl Helga, Molnár-Kovács Zsófia (szerk.): *Iskola a társadalmi térben és időben 2011-2012. II. kötet*, Pécs, Pécsi Tudományegyetem „Oktatás és társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola (2013) 237-247.

10 Róbert: i. m.

11 Boudon, R.: Társadalmi egyenlőtlenségek a továbbtanulásban. In: Halász Gábor, Lannert Judit (szerk.): *Az oktatási rendszerek elmélete*, Budapest, Okker (1981) 406-417. Mare, R. D.: Change and Stability in Educational Stratification, *American Sociological Review*, 1981/46. 72-87., Molnár Péter: *A felsőfokú továbbtanulási igény kialakulásának és megvalósulásának feltételei hátrányos társadalmi helyzetű fiataloknál*, Budapest, Akadémiai (1989)., Róbert: i. m.

12 Márton: i. m.

2. MÓDSZER ÉS MINTA

A jelen tanulmányban elemzett kutatást,¹³ melyre 2014-ben került sor, a karon 2000 óra folytatott „után-követéses” vizsgálatok tapasztalatai alapján szerveztük,¹⁴ ami a korábbi években alkalmazott kérdőívek továbbfejlesztését jelentette. Figyelembe vettük a 2010 után induló országos Diplomás Pályakövetési Rendszer (DPR) eredményeit is, így például az alkalmazott kérdőív néhány kérdésblokkját is átvettük.¹⁵ A korábbi, kari „után-követéses” vizsgálathoz postai kérdőívet vettünk igénybe, a végzett hallgatók nagyon magas arányban küldték vissza a kérdőíveket. A 2000-es évek közepétől indítottuk a kari¹⁶ „golya”méréseket, melynek metodikáját és kérdőívet a Debreceni Egyetem Tudományegyetemi Központja (TEK) is átvette. E mérésekhez az „után-követéses” vizsgálataink kérdőívet adaptáltuk. E három kutatási és módszertani előzménye volt a jelen tanulmányban bemutatott vizsgálatnak. A 2014-es kari adatfelvétel során evasys típusú on-line kérdőívet használtunk – ekkor már negyedik éve folytak az országos DPR kutatások (ugyancsak evasys típusú on-line kérdőívekkel), ez jelentős mértékben befolyásolta az aktív és a végzett hallgatók válaszadási hajlandóságát.

A tanulmányban elemzett kutatás a hallgatók és a frissdiplomások családi, társadalmi háttérét, a pályaválasztást, a hivatásra vonatkozó elvárásokat, a hivatás megítélését, az elhelyezkedés mintázatait, az elvárások (ideálkép) és a tényleges gyakorlat (valóság) eltéréseit fogta át, jelen tanulmányban is ezek főbb eredményeit mutatjuk be.

A vizsgált évben a karon 2063 aktív hallgató tanult,¹⁷ közülük 1872 főt kerestünk meg (ennyi hallgatónak volt elérhető e-mailcíme), közülük 129 fő válaszolt, ami 6,9%-os visszaküldési arány, valamivel alacsonyabb, mint a DPR méréseké volt (mára ezek esetében is hasonló a visszaküldési arány). A végzett hallgatók esetében a 2007 után végzettek elérése látszott reálisnak, a hallgatói e-mail címek megléte miatt. Ebben az időszakban (2007-2014 között) a karon 2631 fő végzett (valamint 385-en a szakirányú továbbképzésekben), közülük csak 1041 fő volt elérhető (e tapasztalatok miatt vezették be az e-mail címek kötelező megadását a hallgatói beiratkozáskor, például 2010 után az országos DPR kutatások céljaira is). A megkeresett végzett hallgatók, az elterjedt megnevezés szerint „frissdiplomások”¹⁸ közül 128 fő válaszolt, ami 12,3%-os arány. A DPR mérések is azt mutatják, hogy a végzettek sokkal nagyobb arányban válaszolnak a képzőhely megkereséseire, mint az aktív hallgatók. Az alacsony elemszámok és az alacsony válaszadási arány miatt következtetéseink általánosítási szintje korlátozott, a Debreceni

13 A Debreceni Egyetem Állam-és Jogtudományi Karán folytatott 2010-es kutatást a továbbiakban „kari kutatásnak” nevezzük.

14 Erről lásd Fónai: i. m., valamint: Fónai Mihály, Barta Attila, Gyüre Annamária Csilla, Péntes Ferenc: A joghallgatók rekrutációja és professzió-képének néhány eleme, *Pro Futuro*, 2014/2. 11-37.

15 Garai Orsolya, Horváth Tamás, Kiss László, Szép Lilla, Veroszta Zsuzsanna (szerk.): *Frissdiplomások 2010*, Budapest, Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. Felsőoktatási Osztály (2010).

16 Kar alatt a tanulmányban a Debreceni Egyetem Állam-és Jogtudományi Karát értjük.

17 Az adatok forrása a nappali tagozatosok esetében a 2014. március 15-i intézményi statisztika, a végzettek esetében a vizsgált időszakban diplomát szerzettekre vonatkozó intézményi (egyetemi) statisztika, lásd Debreceni Egyetem, Oktatás, Statisztikák.

18 Lásd a 15. számú lj. címleírásában is.

Egyetem Állam-és Jogtudományi Kara esetében is csak az *alapvető trendek* megrajzolására alkalmas, a jogi kari képzések és a frissdiplomások általánosabb jellemzése nem lehetséges.

A továbbiakban lássuk a minta néhány jellemzőjét. Ahogy arra utaltunk, a megkeresésünkre 257 fő válaszolt, fele – fele arányban aktív (129 fő) és végzett hallgató (frissdiplomás, 128 fő). A válaszolók 77,6%-a férfi, 22,4%-a nő. A jogász osztatlan szakon 124 fő tanult, illetve végzett a megkereséskor, a kar alapszakjain 128 fő (az elemzés és az összehasonlíthatóság miatt a nem jogász szakokat összevontuk, a továbbiakban „alapszakokként” elemezzük őket). A jogász szak és az alapszakok nemek szerinti összetételében szignifikáns különbség érvényesül, a jogász szakon a nők aránya ebben a kutatásban 69,4%, az alapszakokon 85,9%, ami megfelel a tényleges helyzetnek.¹⁹ Az „elnőiesedés”²⁰ a jogász szakot is érinti, aminek következtében a legtöbb jogász hivatásban a 2000-es évekre női többség alakult ki.²¹ Különösen magas volt a nők aránya a kar közigazgatási szakjain, majd az induló igazságügyi igazgatási alapszakon is, ez is megfelel a közigazgatás „elnőiesedésének”. A válaszolók nagyjából fele – fele oszlik meg a két tagozat között (nappali tagozatos 122, levelező tagozatos 130 fő volt, öten nem válaszoltak a kérdésre). A levelező tagozatosok az aktív és a végzett hallgatók körében is magasabb arányban válaszoltak, hisz egyébként a kar hallgatóinak csak kb. a négytizede levelező tagozatos (a végzettek körében az arány alacsonyabb, kb. 30 százalék, ami a levelezősök magasabb lemorzsolódásából és a nyelvizsga hiányából fakad). A tagozatok között nincs szignifikáns összefüggés a nők és a férfiak arányát tekintve.

3. EREDMÉNYEK

3.1. A kutatás mintájának főbb szocio-demográfiai mutatói

Az egyes szakmák, hivatások között lényeges különbségek érvényesülnek a társadalmi rekrutációjukat illetően. Ez részben a szakmák, hivatások társadalomtörténeti jellegzetességeivel, például zártságával függ össze, részben az egyes társadalmak és társadalomtörténeti korszakok mobilitási tendenciáit jelzi.²²

19 A Diplomás Pályakövető Rendszer 2009-es, országos aktív hallgatói mintájában például a válaszoló hallgatók 90,6%-a volt nő, a joghallgatók között 62,6%. A 2010-es frissdiplomás mintában az igazgatásszervezők 78,6%-a volt nő, míg a végzett jogászoknak az 58,4%-a. A Debreceni Egyetem Állam-és Jogtudományi Karán a különböző hallgatói mérések azt mutatták, hogy az igazgatásszervező szakos hallgatók háromnegyede volt nő, míg a joghallgatóknak a kétharmada. Ez megfelelt az októberi intézményi statisztika mutatóinak is.

20 Lásd erről Fónai: i. m., és Fónai, Barta, Gyüre, Péntes: i. m. Az „elnőiesedés” jelenségének általánosabb elemzéséhez: Fényes Hajnalka, Pusztai Gabriella: Férfiak hátránya a felsőoktatásban egy regionális minta tükrében, *Szociológiai Szemle*, 2006/1. 40-59. és Fényes Hajnalka: *A nemi sajátosságok különbségének vizsgálata az oktatásban. A nők hátrányainak felszámolódása?* Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó (2010).

21 Benccze Mátyás, Badó Attila: A magyar bírósági rendszer hatékonyságát és az ítélkezés színvonalát befolyásoló strukturális és személyi feltételek. In: Jakab András, Gajdusчек György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota*, Budapest, MTA TK JTI (2016) 415-441., Fónai Mihály. A jogászok szociológiai jellemzői: létszám, foglalkozás, és nem szerint. In: Jakab, Gajdusчек: i. m. 940-962., Navratil Szonja: *A jogász hivatásrendek története Magyarországon (1868/1869-1937)*, Budapest, ELTE Eötvös.

22 Gyáni Gábor, Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*, Budapest, Osiris (1998). Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*, Budapest, Osiris (1999). Valuch Tibor: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*, Budapest, Osiris (2005).

A jogászok esetében a többi diplomás foglalkozáshoz képest mindig magasabb volt a felsőfokú végzettségű apák aránya, a nőknek a felsőoktatásban való megjelenését követően (a második világháború után) gyorsan nőtt a felsőfokú végzettségű anyák száma, a kilencvenes, kétezres évekre pedig a szülők iskolai végzettségének a szintje nagyon közel került egymáshoz. Ugyanakkor a Kádár-korszak oktatáspolitikája következtében a nők között magasabb volt az érettségizettek, és alacsonyabb a szakmunkás végzettségűek aránya²³ (ezt láthatjuk az 1. táblázatban is). A Diplomás Pályakövető Rendszer eredményei is azt mutatják, hogy lényeges eltérés van az egyes képzési területek között a szülők iskolai végzettségét és a diplomás szülők arányát tekintve, figyelembe véve azt is, hogy a képzési területekhez egymástól lényegesen eltérő helyzetű szakok, szakmák tartoznak (pl. az orvos-egészségtudományi képzési területen). A 2010-es diplomás kutatás adatai alapján a képzési területeket tekintve a diplomás szülők aránya (azaz a főiskolai és egyetemi végzettségűek együtt) a gazdaságtudományi területen 35,8%, a jogi és igazgatási képzési területen 34,2% volt a megkérdezett 14 éves korában.²⁴ Még kiugróbb mutatókat kapunk, ha a frissdiplomások szakmájára vizsgáljuk meg a szülők iskolázottságát (a 2014-es DPR adatfelvétel adatbázisa alapján). Országosan a jogászok apjának 47,2%-a, anyjának 48,8%-a, az orvosok apjának 62%-a, anyjának 65,5%-a volt diplomás. Lássuk, hogyan alakult ez karunkon (1. táblázat).

1. táblázat: A szülők iskolai végzettsége, %

	Apa iskolai végzettsége	Anya iskolai végzettsége
Befejezett általános iskola	6,2	11,3
Szakmunkásképző	36,6	22,2
Érettségi	15,2	26,8
Felsőfokú	34,2	33,5
Nem tudja	7,8	6,2
Összesen, fő	257	257

A kar hallgatói között nincs szignifikáns eltérés a szülők végzettségét tekintve a szakok esetében, ugyanakkor az alapszakos hallgatók szüleinek az iskolai végzettsége alacsonyabb a joghallgatókénál. Ha a kari adatokat az országos adatokkal vetjük össze, a képzésterületi összehasonlításban nem találunk lényeges különbséget. Eltérés inkább a képzésterület szakjai (alapszakok és a jogász osztatlan szak), valamint a képzőhelyek között figyelhető meg. A 2010-es országos diplomás kutatás eredményei azt mutatták, hogy az igazgatásszervező szakosok szülei körében a diplomások aránya fele a joghallgatókénak, és a frissdiplomás

²³ Gyáni, Kövér: i. m.

²⁴ Fónai Mihály: A jogi- és igazgatási képzési területen végzettek elhelyezkedésének presztízs-szemponjtjai. In: Garai Orsolya, Horváth Tamás, Kiss László, Szép Lilla, Veroszta Zsuzsanna (szerk.): *Diplomás pályakövetés IV. Frissdiplomások*, Budapest, Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. Felsőoktatási Osztály (2010) 213.

jogászok csaknem fele diplomás családból érkezett.²⁵ Az e tanulmányban elemzett kutatás eredményei alapján karunkon a *tagozatok között* érvényesül szignifikáns különbség, a nappali tagozatra járók, vagy azon végzetek apjának 43,1%-a, anyjának 44,2%-a, míg a levelező tagozatosok esetében az apák 32%-a, az anyák 27,2%-a a diplomás. A szakok esetében a jogászok apjának 41,6%-a, anyjának 45,7%-a diplomás, míg az alapszakosok esetében az apák 32%-a, az anyák 26,2%-a diplomás (ez utóbbi szignifikáns különbség). A 2010-es országos diplomás kutatás és a 2014-es DE ÁJK kutatás összevethető eredményei alapján az látszik, hogy a joghallgatók és a végzett jogászok szülei között a diplomások aránya hasonló, ugyanakkor a karunk alapszakosai szülei között lényegesen magasabb a diplomások aránya, mint az volt 2010-ben országosan az igazgatásszervezők esetében. Ez azonban következhet abból is, hogy az elemzett mérések nem reprezentatív mintaválasztáson alapultak, és az on-line kérdőívekre válaszolók összetételében lényeges eltérés lehet az egyes mérések között (ezt az országos DPR mérésekben a válaszolók nagyobb száma miatt ún. súlyozással lehet korrigálni).

A 2014-es kari kutatás eredményei azt mutatják, hogy a két tagozatnak eltérő a társadalmi rekrutációja, a nappali tagozatra járók és ott végzetek szüleinek lényegesen magasabb az iskolai végzettsége a levelezős hallgatókénál. Ez a korábbi jogász kutatások esetében is így volt,²⁶ ami azt jelenti, hogy a levelező tagozatra sok szempontból az alacsonyabb társadalmi státuszú hallgatók jelentkeznek, akik valamilyen ok miatt a „normál” időben (az érettségi után) nem jutottak be a felsőoktatásba. Ennek kézzelfogható következményei lesznek az egyetemi életút sikerességében (például a lemorzsolódásban, bár annak egyéb okai is vannak), hisz annál nagyobb az esély a sikeres diszciplináris szocializációra, minél közelebb áll a hallgató (családjának) habitusa és a hozott kulturális tőke karaktere az egyetemen, a karon, a szakon érvényesülőhöz.²⁷ Bár a 2014-es kutatás során a joghallgatók és az alapszakosok között nem érvényesült szignifikáns különbség a szülők társadalmi státuszát illetően (melyet az iskolai végzettséggel mértünk), más, elsősorban a DPR-es adatfelvételek alapján készült tanulmányok, és a hallgatókra irányuló más kutatásaink eredményei alapján lényeges különbség tapasztalható e területen is.²⁸ A tagozatok eltérő rekrutációja mellett a jogi karok szakjai között is lényeges eltérések tapasztalhatók, melyek a vázolt, például diszciplináris szocializációs, felsőoktatási szocializációs hatásokkal

25 Fónai Mihály: *A jogi-és igazgatási képzési területen végzetek...* i. m. 232.

26 Angelusz Róbert, Balogh Zoltán, Körmendy Mária, Léderer Pál, Székelyi Mária: *A jogászság társadalmi helyzete és szakmai életútja (Kutatási beszámoló)*, Budapest: Oktatási Minisztérium Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztálya, (1977), Utasi i. m.; Utasi Ágnes (szerk.): *Az ügyvédek hivatásrendje*, Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó (1999)

27 Bourdieu, Pierre, Passeron, Jean Claude: *Reproduction in Education, Society and Culture*, London Sage Publications (1977); Fónai Mihály: Az intézményi habitus eltérései és a karok státusza. In: Andl Helga, Molnár-Kovács Zsófia (szerk.): *Iskola a társadalmi térben és időben 2011-2012. II. kötet*, Pécs, Pécsi Tudományegyetem „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola (2013) 237-247., Pusztai Gabriella: *Láthatatlan kéztől a baráti kezéig. Hallgatói értelmező közösségek a felsőoktatásban*, Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó (2011). A jelzett jelenséget gyakran jellemzik a „partra vetett hal” hasonlaltal.

28 Fónai Mihály: *A jogi-és igazgatási képzési területen végzetek...* i. m., Fónai, Barta, Gyüre, Pénczes: i. m.

járnak.²⁹ További, az eltérő rekrutációval összefüggő jelenségeket is vizsgáltunk, ezek egy részét az országos DPR kutatásokban is méri (2.,3.,4. táblázat).

2. táblázat: Vannak-e a családban hasonló végzettségűek, %

	Joghallgatók	Alapszakosok
Szülők és nagyszülők között egyaránt	4,3	0,0
Csak a szülők között	8,7	11,1
Csak a nagyszülők között	0,9	1,6
Nincs	86,1	87,3
Összesen, fő	115	126

Vizsgált mintánkban az aktív és végzett hallgatóink *egyhetedének* volt a családjában hasonló végzettségű szülő, illetve nagyszülő – a nemek, a szakok és a tagozatok között nem érvényesült szignifikáns különbség. Miért fontos a családon belüli, hasonló végzettségűek szerepe? Több ok miatt is, ezek egyike a „születési, származási rend” hatása, mely különösen a hivatásrendek esetében lehet fontos, hisz a hivatásrendekre jellemző társadalmi minták, életvitel, életmód, habitus továbbadását is szolgálják.³⁰ A „születési”, vagy „származási rend” hatékonyan képes továbbadni nemcsak a szélesebb értelemben vett, például középosztályi mintákat, de a hivatással járó, „szakmai” mintákat is, hozzájárulva ezzel is például a sikeres egyetemi diszciplináris szocializációhoz. A „születési rend” a „hivatásrendi” mintákat is sikeresen adja tovább a családban – ez nem zárja ki, hogy a nem diplomás, vagy nem jogász családból érkezők ne vennék át a „hivatásrend” mintáit (például elfogadva a presztízsre vonatkozó mintákat és elvárásokat, vagy a hivatásrendi viselkedés formáira vonatkozó, explicit elvárásokat).

Utasi Ágnesék az 1998-as ügyvédkutatásukban azt találták, hogy az ügyvédek 14,1%-nak volt egy, és 2,6%-nak volt kettő jogvégzett elődje, azaz egyhatodukra mondható el a „származási rendbe” tartozás.³¹ A jogász felmenőkkel rendelkező ügyvédek aránya 2015-re több, mint kétszeresére, 39%-ra nőtt, ami jelentős zártságot mutat,³² - hasonló adatok nem állnak rendelkezésünkre más jogász hivatásról. Feltehető, hogy ez a mértékű származási reprodukció leginkább az ügyvédekre jellemző, hisz esetükben könnyebb a családi praxis kiterjesztése.

29 Fónai, Mihály, Márton, Sándor, Ceglédi, Tímea: Recruitment and Professional Image of Students at One of the Regional Universities in Hungary *Journal of Social Research & Policy*, 2011/1. 53-65. Pusztai, Gabriella, Fónai, Mihály: Asymmetric Students' Relations and Deprofessionalization. The Case of Teacher Training. In: Pusztai, Gabriella, Hatos, Adrian, Ceglédi, Tímea (eds): *Third Mission of Higher Education in a Cross-Border Region*, Debrecen, Center for Higher Education Research and Development – Hungarian University of Debrecen (2012) 114-133.

30 Utasi: i.m., Weber: i. m.

31 Utasi (szerk.): *Az ügyvédek hivatásrendje...* i. m. 30-31.

32 Utasi (szerk.): *Ügyvédek a gyorsuló...* i. m. 31.

A képzési területeket illetően hasonlóan magas értéket nem regisztráltak a DPR kutatások, ugyanakkor látszólag meglepő eredmények születtek. A 2010-es frissdiplomás adatfelvétel alapján az agrár-és műszaki területen volt magas a hasonló végzettségű családtagok aránya (23, illetve 21%), a jogi és igazgatási területen végzettek esetében 18% számolt be hasonló végzettségű családtagról.³³ A 2010-es kutatás adatbázisát elemezve az igazgatásszervező és jogász végzettekre, ugyancsak azt látjuk, hogy egyötödük, egyhatodik esetében van hasonló végzettségű (és foglalkozású) családtag.³⁴ Ettől csak valamelyest maradtak el a DE ÁJK hallgatói és frissdiplomásai 2014-ben. Az országos adatokat tekintve csak a jogász végzettekre (azaz nem a jogi-igazgatási képzési területre), hasonlóan a válaszoló fiatal jogászok 14,7%-nak volt jogász a felmenői között.³⁵ Ezzel szemben az orvosok körében ugyanez a mutató 28,2%, a fogorvosoknál pedig 47,7%, azaz a „származási rend” hatása a magas presztízsű hivatások közül a fogorvosok esetében a legmeghatározóbb. Utasiék kutatása alapján a jogászok közül pedig leginkább az ügyvédekre jellemző ez a jelenség. A szülők iskolai végzettsége és képzettsége jól megragadható mutató. A DPR adatfelvételek során és a 2014-es kutatásunkban két, a hallgatók és a frissdiplomások szubjektív önbesorolására támaszkodó mutatót is használtak, illetve használtunk. Ezek a család anyagi helyzetére és becsült társadalmi státuszára vonatkoztak (3. és 4. táblázat).

3. táblázat: Családja anyagi helyzetét hogyan ítéli meg az Ön 14 éves korában (öt fokozatú skálán)

	Átlag	Elemsszám	Szignifikancia
Jogász szak	2,70	119	0,008
Alapszakok	3,02	125	

A 2010-es frissdiplomás kutatásban egy ötfokozatú skálán az összes megkérdezett 3,12-re értékelte saját családja anyagi helyzetét; a jogi és igazgatási képzési területen végzettek 3,25-re, ami a legmagasabb mutató volt.³⁶ Ehhez képest a 2014-ben megkeresett hallgatóink 2,87-re, ami lényeges különbség. A kar szakjai között szignifikáns különbség érvényesült, az alapszakok hallgatói látták jobbnak a családjuk anyagi helyzetét – ez a szakok hallgatóinak a társadalmi háttérét figyelembe véve meglepő. A frissdiplomások országosan is legfeljebb átlagos középosztályi helyzetet kapcsoltak családjuk anyagi helyzetéhez, ehhez képest a kar hallgatói inkább egy alsó-középosztályi társadalmi

33 Gáti Annamária: Társadalmi háttér és mobilitás. In: Garai Orsolya, Horváth Tamás, Kiss László, Szép Lilla, Veroszta Zsuzsanna (szerk.): *Diplomás pályakövetés IV. Frissdiplomások 2010*, Budapest, Educatio Társadalmi Szolgáltató Non-profit Kft. Felsőoktatási Osztály (2010) 162.

34 Fónai Mihály: *A jogi-és igazgatási képzési területen végzettek...* i. m. 233.

35 Diplomás Pályakövető Rendszer 2014-es adatbázisa alapján számítva.

36 Gáti: i. m. 158.

helyzetet érzékelték. Ez sok szempontból megfelel a Debreceni Egyetem „non-tradicionális” hallgatóinak a magas arányával, és az ezzel szorosan összefüggő „regionális egyetem” szerepével.³⁷ A család anyagi helyzetének a megítélése csak részben függ össze a család társadalmi státuszának a megítélésével (4. táblázat).

4. táblázat: Társadalmi státusza alapján hova helyezi családját (tízfokozatú skálán)

	Átlag	Elemszám	Szignifikancia
Nappali tagozat	5,63	116	0,011
Levelező tagozat	5,00	127	
Jogász szak	5,64	118	0,012
Alapszakok	5,02	125	

Az anyagi helyzet és a „társadalmi státusz” között viszonylagos megfelelés van, hisz az „átlagos” középosztályi helyzet köszön vissza a társadalmi státusz becsléséből is, de korántsem egy felső-középosztálybeli státusz. Ez is meglepő, hisz a hallgatók szüleinek az iskolai végzettsége valamivel magasabb társadalmi státusz „megélesztés” feltételezné, valószínű, hogy azon a család „átélt” anyagi helyzete ront, és nem javítja a jogász hivatásoknak szóló magas társadalmi presztízs, hisz jogász felmenőkkel csak a válaszolók egyhatede, egyhetede rendelkezik. A tagozatok közötti különbséget kellően magyarázni látszik például a szülők iskolai végzettségében megfigyelhető eltérés, valamint a foglalkozások, hivatások eltérő presztízse is. A joghallgatók, illetve a fiatal jogász diplomások a családjaik anyagi helyzetére vonatkozó becsléshez képest valamivel magasabb társadalmi státuszt gondolnak családjukról, ebben is szerepet játszhat a szülők iskolai végzettsége, az eltérő kulturális tőke, és a jogász hivatások magasabb társadalmi presztízse is.

3.2. A szakválasztás motívumai

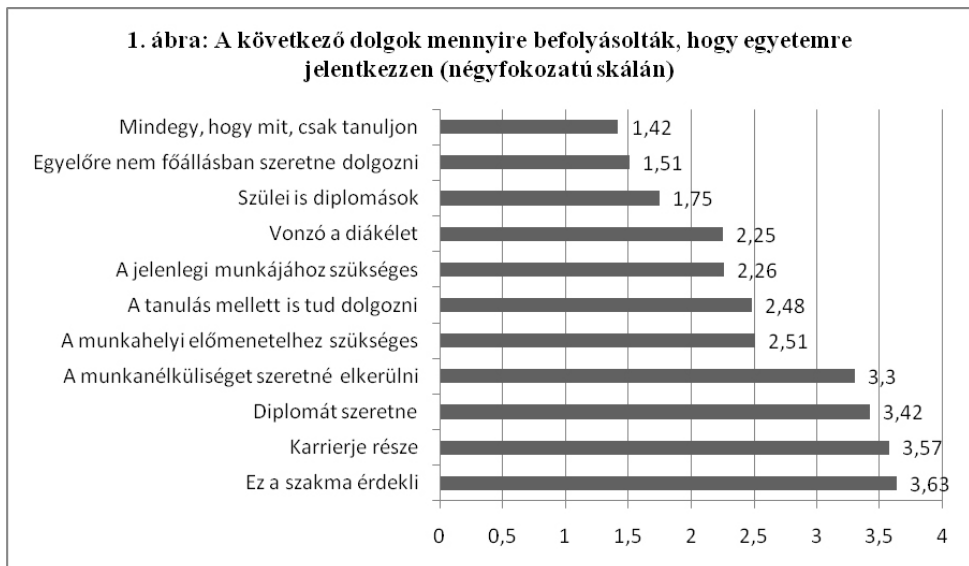
A karon folytatott korábbi kutatásaink eredményei azt mutatták, hogy a szakma – diploma – karrier motiválta a hallgatókat abban, hogy egyetemre jelentkezzenek.³⁸ A legtöbb területen a tagozatok alapján figyelhető meg különbség, a nappali tagozatosok választásai erősebb kötődést mutatnak az egyetemi létehez (a DPR kutatások eredményei is azt jelzik, hogy inkább tartják magukat hallgatóknak, míg a levelező tagozatosok legalább annyira tartják magukat munkavállalónak, mint hallgatóknak). A 2014-es kutatásunk eredményei (a motívumok *sorrendjében*) nem térnek el jelentősen a korábbi adatfelvételektől, ami a

37 Kozma Tamás: *Regionális egyetem*, Budapest, Oktatókutató Intézet (2002), Pusztai Gabriella, Ceglédi Tímea (szerk.): *Szakmai szocializáció a felsőoktatásban*, Nagyvárad, Budapest, Partium Könyvkiadó, Új Mandátum Könyvkiadó (2015).

38 Fónai: *Joghallgatók honnan...* i. m. 78.

felsőoktatási továbbtanulás motívumainak a tartósságát jelzi, azaz abban, hogy ki és miért jelentkezik egyetemre, nincsenek gyorsan változó motívumok (1. ábra).

Amiben változás figyelhető meg, az a tényezők sorrendje, a korábbi években a szakma – diploma – karrier volt a sorrend, a 2014-es mintában a karrier a második tényező. A kétezres évek első felében a munkanélküliség elkerülése és a munkahelyi előmenetel kevésbé volt fontos, a 2008-as adatfelvételünkben 2,77-es értékekkel választották,³⁹ míg 2014-ben 3,3-as értékkel. A munkahelyi előmenetel is sokkal fontosabb tényezőjévé vált az egyetemi továbbtanulásnak (1,62-es értékről 2,51-re változott). E változások mögött a 2008 utáni nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság hatását tételezzük fel, mely azzal járt, hogy a munkához és a munka biztonságához kapcsolódó motívumok és értékek választása felértékelődött a hallgatók és a frissdiplomások körében.

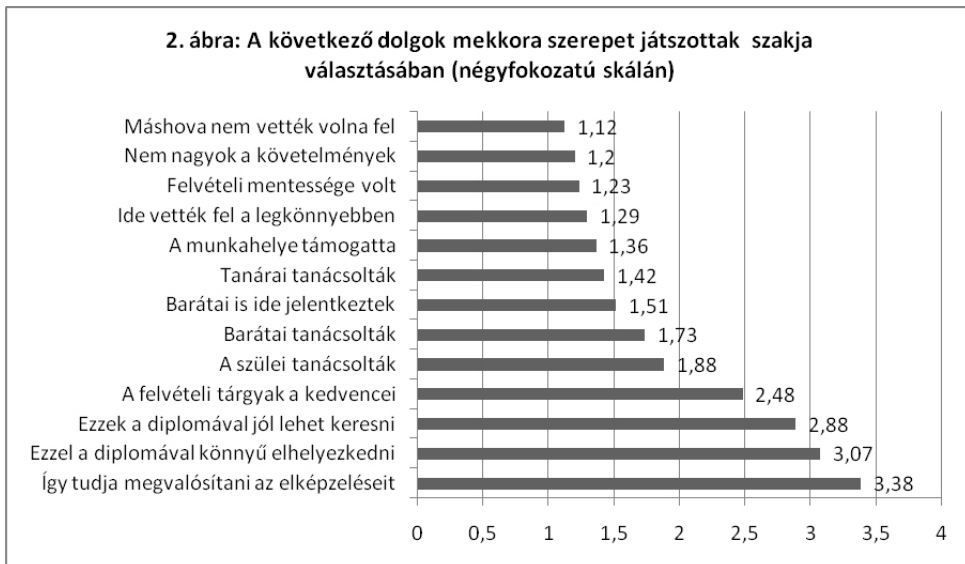

A továbbtanulási döntésre ható tényezők esetében a 2014-es kutatásban a szakok között három területen találunk szignifikáns különbségeket: a joghallgatók inkább látják úgy, hogy azért jöttek egyetemre, mert a szüleik is diplomások (ez megfelel a szakok közötti tényleges különbségnek a szülők iskolai végzettségét illetően). Az alapszakosok választásai között fontos, hogy azért tanulnak, mert a munkájukhoz és a munkahelyi előmenetelükhöz szükség van az egyetemi végzettséghez. A szaknál sokkal erőteljesebb hatást gyakorol a továbbtanulási döntésre a tagozat, a karrier kivételével minden motívum esetében szignifikáns különbség érvényesül a nappali és a levelező tagozat között. A nappali tagozatos hallgatók és frissdiplomások inkább tűnnek kredencialistának („fontos a diploma”), a levelező tagozatosok pedig „biztonsági játékosnak”, akik azért tanulnak egyetemen, mert az a munkájuk és az előmenetelük miatt fontos, ami azt is magyarázza,

39 Fónai: i. m. 78.

hogy miért érdekli inkább a levelező tagozatosokat a választott szakma, hisz jelentős részük olyan területen dolgozik, amit az egyetemen tanul.

A felsőoktatási továbbtanulással összefüggő döntések között több kutatásunkban is vizsgáltuk azt, hogy a szak választására egyes tényezők és személyek milyen hatást gyakoroltak. Hasonlóan a továbbtanulási döntéshez, a szakválasztás esetében is megfigyelhetők trendszerű folyamatok. Jellemzőnek tűnik az elképzelések megvalósításának a szerepe, emellett a diploma előnyei azok, melyek a választásra hatnak (2. ábra). A válaszolók úgy találták, hogy más személyek, a család és az iskola, a tanárok kisebb szerepet játszottak abban, hogy például a jogász szakot választották. Ez meglehetősen nagyfokú önállóságot és tájékozottságot feltételez, viszonylag korán kialakuló pályaválasztási döntéssel, a szakmával, hivatással való korai azonosulással és elköteleződéssel.

A joghallgatók és az alapszamosok véleménye között csak két területen érvényesült szignifikáns eltérés, az alapszamosok inkább gondolják azt, hogy a barátaik tanácsa is alakította pályaválasztásukat, míg a joghallgatók döntését inkább befolyásolta az, hogy a diplomával jól lehet keresni. A tagozatok között már több szignifikáns különbség érvényesül, ezeket az eltérő élethelyzet és életkor is alakítja. A nappali tagozatos és azon végzett hallgatók nagyobb fontosságot tulajdonítanak a család hatásának, ők gondolják inkább azt, hogy a diplomával jól lehet keresni. A levelező tagozatosok sokkal kisebb külső hatást neveznek meg a pályaválasztásukban, mint a nappali tagozatosok, és érthetően esetükben jellemzőbb a munkahely támogató szerepe. A továbbtanulási döntések jellegzetességeit a kar toborzási tevékenységében és a képzés modernizálásában, metodikai változtatásaiban is figyelembe lehet venni.

3.3. Az ideális munka és a valóság

A hallgatók pályaválasztását a legtöbb esetben az egyes foglalkozásokról, hivatásokról kialakult ideálkép is alakítja, melynek egyik összetevője az elképzelés az „ideális munkáról”. Az ideális munka egyrészt jogászai foglalkozásokat, hivatásokat jelent, másrészt magának a tevékenységnek a tartalmi elemeit, magát a konkrét munkát. A jogászok esetében ez a klasszikus hivatások mellett (ezeket szokás „hivatásrendeknek” is nevezni) a közigazgatást és az üzleti szektor jogászai állásait jelenti, ami nemcsak a végzett tevékenységben jelent különbséget, de legalább ennyire eltérő a munka tartalma is. A jogászai hivatások között a legnagyobb presztízse a hivatásrendeknek van, ez igaz mind a laikusokra, mind magukra a jogászokra.⁴⁰ A kutatások tapasztalatai azt mutatják, hogy a joghallgatók leginkább valamilyen „hivatásrendi” jogászai foglalkozást választanának, részben azok magas presztízse és/vagy a kiszámítható életpálya miatt.⁴¹ A karon 2006-2008 között folyó „gólya” mérések során elsőéves hallgatókat kérdeztünk meg az egyetem után terveikről. Leginkább a „szakmában elhelyezkedni” választ adták kérdésünkre, az igazgatásszervező szakos hallgatók, különösen a nappali tagozaton, mester diplomát terveztek még. A konkrét foglalkozásokat tekintve leginkább ügyvédként képzelték el a jövőjüket (a nappalisok 11,7, a levelezősök 16,2 százaléka), bíró szeretett volna lenni a nappalisok 6,5, a levelezősök 4,1 százaléka. Az ügyészi hivatás kevésbé vonzotta őket (2,8 illetve 2,7%), és a közigazgatás sem mozgatta meg a joghallgatók fantáziáját (3,3 illetve 2,7%). Az igazgatásszervező szakosok esetében a közigazgatás vonzása erősebb, hisz eleve erre készítette fel őket az egyetem. A „tervekre” vonatkozó kérdésünket a 2008-as adatfelvétel során átalakítottuk, így arra kaptunk választ, hogy az adott foglalkozást, munkát választaná-e egyáltalán a hallgató. A joghallgatók válaszai alapján a közigazgatás – ügyvédi munka – többi hivatásrend sorrendet kaptuk, azaz ügyvédként és a közigazgatásban dolgozva képzelték el leginkább a jövőjüket, míg az igazgatásszervezés szakosok meghatározóan a közigazgatásban, illetve újabb diploma megszerzésében gondolkodtak.⁴² Láttuk, hogy nyitott kérdés esetében („Milyen tervei vannak az egyetem befejezése után”) az ideális munka és állás kritériumaiban gondolkodtak a hallgatók, az itt kialakult sorrendek a jogászai professziók presztízszs sorrendjét is leképezték, azaz ez a sorrend erősen közel állt az „ideálshoz”. Ha azt kérdeztük, hogy az adott munkát, tevékenységet egyáltalán vállalná-e, a kép közelebb áll a valóságoshoz, hisz reális jövőképként a közigazgatás rajzolódott ki a hallgatók előtt. Összevetve az elsőévesek elvárásait és jövőképét a frissdiplomásokéval,⁴³ látszik a különbség az ideálisnak tartott (jogászai) munka és a valóság között, hisz a jogász

40 A foglalkozások presztízisének vizsgálatához lásd: Léderer Pál (szerk): *Foglalkozások presztízse*, Budapest, Gondolat (1977). Az egyes hivatásrendek és a jogászság különböző csoportjainak hazai megítéléséről lásd: Arató Kinga: Sztereotípiák a jogászokról, *Belügyi Szemle*, 2000/9. 57-78., Török Helga, Badó Artila: Ügyvédkép a Csongrád megyei gazdasági vezetők körében, *Bírák Lapja*, 1997/7. 104-111. Az egyes hivatásrendek átfogó elemzését: Sulyok: i. m., Navratil: i. m. Rokolya Gábor: *A közjegyzői intézmény fejlődése a polgári korban*, PhD értekezés, Miskolc, Deák Ferenc Állam és Jogtudományi Doktori Iskola (2010).

41 Fónai: *Joghallgatók – honnan jönnek...* i. m., Fónai: *A jogi- és igazgatási képzési területen végzetek...* i. m., Fónai, Barta, Gyüre, Péntzes: i. m.

42 Fónai: *Joghallgatók – honnan jönnek...* i. m. 108.

43 Fónai: *A jogi- és igazgatási képzési területen végzetek...* i. m..

frissdiplomások 44,9%-a a közigazgatásban dolgozott, és 23,3%-uk volt ügyvédbojtár, bírósági fogalmazó 1,6%-uk, és ügyészségen dolgozott 1,2%-uk. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy a 2008-as kari kutatásunk zárt kérdéssel vizsgált jövőképe (el tudná-e az adott munkát képzelni) azt mutatta, hogy a hallgatóknak reális pálya- és jövőképe van (lásd például a közigazgatás megítélését), még ha egyébként szívük szerint leginkább valamelyik hivatásrend tagjai lennének is. Ha ideáik és „szívük szerint” választhatnának, akkor a magas presztízzsel bíró hivatásrendi professziók valamelyikében dolgoznának, hisz a bírói és az ügyvédi munkát tartják a legelismertebbnek (az ügyészt kevésbé), és nem tartják igazán elismertnek a közigazgatást.⁴⁴

Jelen tanulmány alapját adó 2014-es kutatásunk során is összevetettük az aktív hallgatók jövőbeli terveit a már végzettek valós munkájával (3. ábra).⁴⁵ Azok az aktív hallgatók, akik még nem dolgoztak jogi és igazgatási területen, leginkább valamelyik hivatásrend keretei között képzelik el a jövőjüket. Az ügyvédi hivatás választása valamelyest csökkent a korábbi évekhez képest, a többi, egymáshoz képest hasonló mértékben preferált hivatásrend és az önkormányzati hivatali munka között található. Az államigazgatás ilyen jelentős súlyát az alapszakosok válaszai indokolják. A korábbi évek jövőképehez képest jelentős változás a gazdálkodó szervezetek viszonylag magas preferenciája – valószínű, hogy a jogi és igazgatási végzettségük potenciálisan új munka lehetőségeiről van szó, ami e szektor fogadókészségével is magyarázható. Kisebbségi felsőoktatás és a civil szervezetek vonzereje, és legkevésbé a gazdálkodó szervezetek és a civil szervezetek nem jogi és igazgatási munkakörei vonzzák a hallgatókat. A választott területek, hivatások preferenciáit a következő területeken alakítja szignifikánsan a válaszolók nem, a tagozat és a szak.

Az ügyészi hivatást inkább a nők választanák, és kevésbé a férfiak (81,3%, illetve 61,5%). A hivatásrendek esetében a kilencvenes évekre a nők kerültek többségbe, erre több magyarázat is van, ezek egyike a nőknek a kilencvenes évekre kialakult túlsúlya a felsőoktatásban, ami nem csak a felsőoktatásban, hanem a végzés után is az „elnőiesedést” eredményezte a diplomás foglalkozások jelentős részénél.⁴⁶ A másik megközelítés a hivatásrendek kiszámítható karrierútjával magyarázza az elnőiesedést, például a bírói szervezetben.⁴⁷ Bár a hivatásrendekben és a közigazgatásban is női túlsúly alakult ki, az „üvegplafon” hatás változatlanul érvényesül, azaz a vezetői posztokon a nők aránya alacsonyabb a férfiakénál.⁴⁸ Az államigazgatás és az önkormányzati igazgatás esetében a joghallgatók és az alapszakosok között érvényesül szignifikáns különbség. Az alapszakosok 90,5%-a, a joghallgatók 63,9%-a dolgozna az államigazgatásban, és 77,5%-a, illetve 47,5%-a a közigazgatásban. A nem vonzó civil szektor nem jogi és

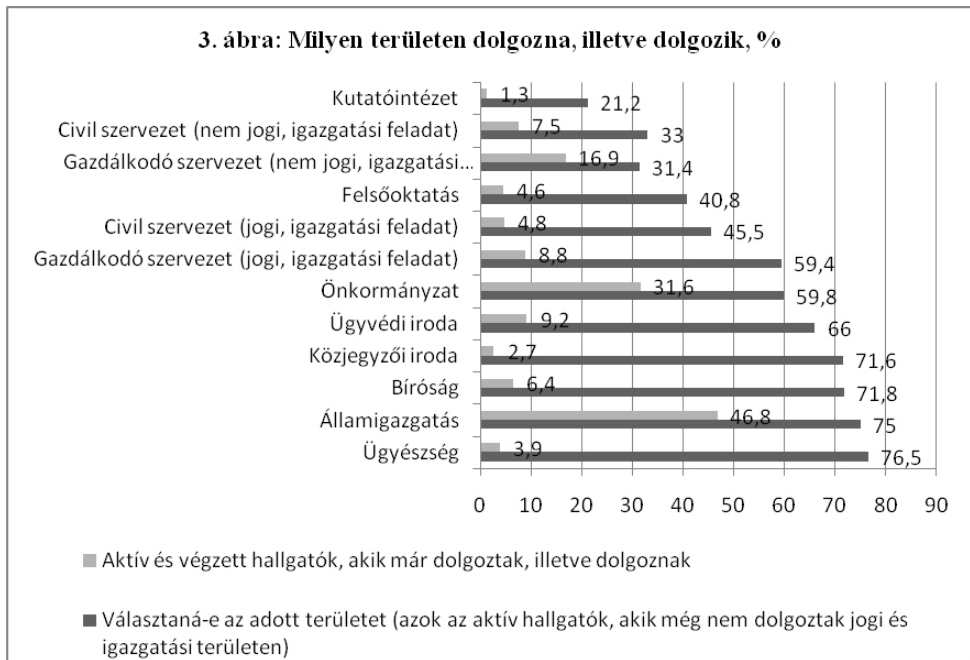
⁴⁴ Fónai: *A jogi- és igazgatási képzési területen végzettek...* i. m., 240.

⁴⁵ A lehetőségek közül „igen – nem” módon lehetett választani, azaz arra voltunk kíváncsiak, el tudják-e az adott munkát képzelni, választaná-e egyáltalán az adott az adott területet.

⁴⁶ Fényes, i. m., Fényes, Pusztai: i. m.

⁴⁷ Bencze, Badó: i. m.

⁴⁸ Fónai: *A jogászok szociológiai jellemzői...* i. m., Gary S. Insch, Nancy L. McIntyre, Nancy K. Napier: The Expatriate Glass Ceiling: The Second Layer of Glass, *Journal of Business Ethics*, 2008/1. 19-28.

igazgatási munkaköreinek a választásában jelentős a különbség a joghallgatók és az alapszakos hallgatók között, a joghallgatók 24,6%-a, az alapszakosok 43,9%-a tudná elképzelni, hogy e területen dolgozzon.

A potenciális tervekhez képest a valóság más képet mutat. A legnagyobb foglalkoztató a közigazgatás (az alapszakosok zömmel itt helyezkednek el), a hivatásrendek a preferenciákhoz képest kevés végzettest foglalkoztatnak. Meglepő a gazdálkodó szervezetek viszonylag nagy súlya a foglalkoztatók között. Ha csak a jogász végzettségűeket vizsgáljuk,⁴⁹ akkor is a közigazgatás dominanciája figyelhető meg (államigazgatásban dolgozik a kérdésre válaszolók 34,3%-a, önkormányzatoknál 20%-a), ügyvédi irodában dolgozik 18,2%, bíróságokon 9% , ügyészségen 4,6%, közjegyzői irodában 1,6% (a többiek gazdasági szervezeteknél és civil szervezeteknél dolgoznak). Az általánosítás korlátai ellenére megfogalmazható, hogy – más kutatásaink eredményeinek megfelelően – a közigazgatás és az ügyvédi irodák a legnagyobb foglalkoztatói a frissdiplomás jogászoknak.⁵⁰

49 67 személyről van szó, így a válaszok általánosítása nagyon korlátozott, jól mutatja ezt a munkahelyként a bíróságot jelzők relatíve magas aránya.

50 Lásd erről: Szabó Miklós: A jogászképzés társadalmi funkciójáról – húsz év múlva. In Szabadfalvi József (szerk.): *Amabalissimus. A legszeretreméltóbbak egyike. Loss Sándor Emlékkönyv*, Debrecen, DE ÁJK (2005) 307-327., Fónai: *A jogászok szociológiai jellemzői...* i. m.

Szignifikáns különbség érvényesül a tagozatok alapján az ügyvédi irodai munkát illetően, a nappali tagozaton végzetteknek erre sokkal nagyobb az esélye, mint a levelező tagozaton végzetteknek (17,5%, illetve 4,3% - fontos, hogy az alapszakon végzettek is dolgoznak ügyvédi irodákban). A tagozatnak a munkahelyre, foglalkozásra gyakorolt hatását már az 1973-as kutatás során kimutatták,⁵¹ az előnyösebb jogi területekre, a magasabb presztízsű hivatásrendekbe a levelezősök bejutása korlátozott. Ezt a hátrányt támasztja alá, hogy a levelező tagozaton végzettek 22 százaléka gazdálkodó szervezetek nem jogi és igazgatási munkaköreiben dolgozik (a nappalin végzettek 8,9 százalékával szemben). Az államigazgatásban és az önkormányzatoknál az alapszakon végzettek dolgoznak nagyobb arányban, ami a szakmai végzettségükből fakad (76,2%-uk dolgozik e területeken).

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmányban elemzett 2014-es kutatás a karon az ezredforduló óta folyó, hasonló vizsgálatok sorába illeszkedik, támaszkodva azok módszertani és tudományos tapasztalataira, valamint eredményeire. E kutatás is megerősítette, hogy a joghallgatók középosztálybeli családokból érkeznek, ami hozzájárul a felsőoktatási szakmai szocializációjuk eredményességéhez is. Ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy a karon tanuló hallgatók rekrutációja, az indító családjuk társadalmi státusza lényegesen alacsonyabb, mint a budapesti jogi karok hallgatóié. Ettől függetlenül érvényesül a „születési rend” hatása, aminek sajátossága a diplomás szülők relatíve magas aránya. Ez a hatás azonban nem „dinasztikus”, hisz a jogász felmenők aránya alacsony. A középosztályi társadalmi státuszt a hallgatók disszonánsan élik meg, hisz családjukat anyagi értelemben és státuszát tekintve (a szülők végzettségéhez képest) inkább alsó középosztálybelinek tartják.

Az eredmények közül a tagozatok hatását érdemes kiemelni, ami mind a társadalmi rekrutációval, mind a pályaválasztással, a hivatás megítélésével, és az elhelyezkedés mintázataival is összefügg. Ez egy több évtizedes jelenség, főbb vonalaiban már az 1973-as jogász-kutatásban is jellemezték.

Izgalmasan alakulnak a hallgatók és a frissdiplomások szakmai énképe és elvárásai is, melyet az ideálisnak tartott, preferált munkán és hivatásokon keresztül vizsgáltunk. E területen látszólag komoly diszkrépancia érvényesül, hisz a preferált, kedvelt és választott munkák, hivatások lényegesen eltérnek a valóságosan elérhetőktől. A kutatás fontos eredménye, és ez is egy régóta érvényesülő trend, hogy a hallgatók és a frissdiplomások képesek túllépni a vágyott ideákon, és elfogadják az élet adta lehetőségeket, tudván, hogy az várja őket.

⁵¹ Angelusz és társai: i. m.

GÖRÖG MÁRTA

intézetvezető egyetemi tanár

Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Civilisztikai Tudományok Intézete

A TUDÁS HATALMA VS. A JOG KERETRENDSZERE (?)

GONDOLATOK A TUDÁS, S KÜLÖNÖSEN

AZ ÖTLET JOGI KERETRENDSZERBE VONHATÓSÁGÁRÓL*

Az ünnepelt a magánjogi oktatás és kutatás azon emblemikus személyei közé tartozik, akik neve fémjelzi a jogi karok magánjogi iskoláit. Csécsy György neve előbb a miskolci jogi karral forrt össze, majd a debreceni magánjogi iskola alapjait fektette le. Az ünnepelt iránti tiszteletem kifejezéséeként az általa magas szinten művelt egyik kutatási területet, a szellemi tulajdonjogot érintő tematikájú tanulmánnyal köszöntöm e jeles alkalomból.

Jelen tanulmány címe azon lakonikus kérdés kapcsán kíván gondolatébresztő lenni, hogy vajon az emberi tudás körülírható, szabályozható, védhető-e a jog által. E kérdésre a magyar jog alapján keressük a választ.

Az intellektuális tudás eredője az emberi elme. Ugyanakkor nem állíthatjuk feltétlenül, hogy a tudás eredendően az emberi személyiség része. Azt gondoljuk, a tudás később, akár mint tapasztalati, akár mint tanult tudás évek múltával válik a személyiség részévé. Ugyanilyen állítást nem biztos, hogy tehetünk az intellektuális alkotóerő kapcsán, lévén mentalitásunkat, „alkotói attitűdünket” eredendően befolyásolhatja a genetika, amely

* A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

adottságként kezelendő az emberi személyiség kapcsán. A tág értelemben felfogott, az ötletet, tapasztalatot, ismereteket, megoldást is magában foglaló megszerzett tudás a személyiség részét képező belső tudattartalom, s mint ilyen, a külvilág jelenségeivel nehezen megragadható, a külvilág számára eredendően rejtve marad. Az alkotó kizárólagos hatalma körében maga dönt mások számára való hozzáférhetővé tételéről akár az egyéni, eredeti jellegét magán viselő mű nyilvánosságra hozatala,¹ akár például a találmány szabadalmi oltalmi bejelentésével.² Kizárólagos jogosultként a tudás mások számára abszolút / relatív rejtve maradását is elhatározhatja, akár a tudás belső tudattartalomként való tartásával, a szerzői mű nyilvánosság számára fel nem fedésével, vagy akár a tudás korlátozott személyi körrel való megosztásával. Az alkotó személyiség teljessége ezáltal abszolút.

A tudás ezen kettőssége kettős értelmezést nyújt a jogi keretrendszer kapcsán. A kérdés lényege abban mutatkozik, hogy vajon értelmezhető-e valamennyi tudás a jogi keretrendszer mentén. Valamennyi tudás jogilag értékelhető, védhető? A válasz lényege magában a tudásban rejlik. Mondhatni, ahány „tudás”, annyiféle jogi értelmezés, lévén a fókusz maga határozza meg a jogi eszközrendszert. A tudás „rejtettsége” nem jelenti feltétlenül jogi védelmének hiányát. Így a nyilvánosságra nem hozott szerzői mű ipso iure védelemben részesül a védelmi idő teljességére,³ know-how-ként értelmezett nem nyilvános tudás üzleti titokként⁴ részesül védelemben. A védelem az előbbi esetben abszolúte, míg az utóbbinál korlátozottan kizárólagos.⁵

A szerzői jog,⁶ valamint az iparjogvédelmi szabályozás megvonja az abszolút hatályú védelmet / oltalmat attól az ötlettől, amelynek tudástartalma vitathatatlan, s ha innovációs tartalmát tekintjük, úgy gazdasági értéke nem csak vitathatatlan, hanem jelentős is. Ha a tudás teljességéből indulunk ki, úgy a maradékelméltre építve az ötlet jogi fogalomköre arra a „maradvány-tudásra” korlátozódik, amely kívül marad a szerzői jog, iparjogvédelmi oltalmon, valamint a személyiségi jogként értelmezett üzleti titok, know-how védelmén.

A tudásintenzív, illetve a start-up vállalkozások mind hasznosítható innovatív ötletre épülnek. Nehezen található olyan fejlesztés, találmány, szerzői mű, amely ne egy ötletre épülne.⁷ A tudásszomj, a probléma az intellektuális alkotófolyamat mozgatórugója, s a „villanyt”, az „isten szikrát”, a „múzsza csókját” maga az ötlet jelenti. A későbbi fejlesztés, tudástermék, szellemi termék mind-mind ebből az ötletből táplálkozik. Ez az

1 A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (továbbiakban: Sztj.) 10. § (1) bekezdés.

2 A találmányok szabadalmi oltalmáról szóló 1995. évi XXXIII. törvény 6. §.

3 Sztj. 31. §.

4 Ptk. 2: 47. § (2) bekezdés.

5 A kizárólagos jogosultság korlátozottságát az adja, hogy a know-how jogosultja nem részesül védelemben a mérnöki visszafejtővel, a párhuzamos független fejlesztővel, valamint azzal szemben, aki kereskedelmi forgalomban jóhiszeműen, ellenérték fejében jutott a know-how birtokába. Ptk. 2: 47. § (3) bekezdés.

6 Sztj. 1. § (6) bekezdés.

7 Ahogy Szigeti Flóra fogalmaz „minden szellemi alkotás alapja egy „különböző” ötlet; különbözik a többitől (egyéni-eredeti), különbözik a régitől (szabadalmaztatható találmány), minőségileg különbözik a többitől (védjegy). Szigeti Flóra: A szellemi alkotások joga az új Ptk-ban – Változások a Ptk-n innen és túl. In: Kollár Kármén Csenge, Tar Adrienn (szerk.): Új Polgári Törvénykönyv. Aktuális kérdések, Budapest, ELTE Bibó István Szakkollégium (2013) 87. 14. lábjegyzet.

ötlet azonban több mind maga a probléma. Az ötlet jelentésstartalma szerint: „Eszme, gondolat, mely mintegy hirtelen keletkezik s beleütődik az elmébe.”⁸ „Hirtelen támadt (meglepető) gondolat.”⁹ Talán Elisabeth M. Gilbert amerikai író nő írja le legimpulzívabban az ötlet szellemi tulajdonjogi szempontból is relevánsnak mondható lényegét: „Az ötletek testetlen, tisztán energia alkotta létformák. Tőlünk teljesen függetlenül léteznek, de képesek rá, hogy kapcsolatba lépjenek velünk - habár ezt elég furcsa módon teszik. Az ötleteknek nincs fizikai testük, de van tudatuk, és kétségkívül van akaratuk is. Az ötleteket csupán egyetlen impulzus vezérli: manifesztálódniuk kell. Márpedig ebben a világban egy ötletnek csak egy módja van arra, hogy manifesztálódjon - egy emberi lényvel való együttműködés révén. Csupán az emberi erőfeszítés képes arra, hogy egy ideát az éteriből a valóság birodalmába kísértjen.” Ez az idea az, amelyre az innovációra építő (tudás)gazdaság épít. Az esetek egy részében a fejlesztéshez, piacosításhoz szükséges személyi és tárgyi infrastruktúra rendelkezésre áll, ugyanakkor hiányzik az az ötlet, amelyre alapítottan hasznosítható szellemi tulajdon, termék jön létre. Míg a másik oldalon, gyakorta az ötlet nem jár együtt a kívánt infrastruktúrával. A piaci, fejlesztési szándékok a szakasz e két végétét kívánják összekapcsolni a piactudástól a piacgazdaságot élénkítő együttműködések generáló pályázatok / projektek által. Emellett vannak olyan ötletpályázatok is, amelyek célja nem gazdasági eredetű.¹⁰ A start-up vállalkozások támogatása érdekében megjelentek azon pályázati felhívások, melyek az ötlet fázistól, a validáción, prototípusfejlesztésen át támogatják az innovatív start-up vállalkozásokat a piacra vitelben, a fenntartható üzleti modell kialakításában, valamint a befektetésre való alkalmasság elérésében.¹¹

Az ötlet kívül esik a szerzői jogi védelem, valamint az iparjogvédelem oltalmi körén annak ellenére, hogy – a fentiek szerint is – ötlet nélkül nincs szellemi tulajdon, nincs hasznosítható tudás. Az ötlet ipso iure nem részesül abszolút hatályú oltalomban / védelemben csak akkor, ha az egyúttal kimeríti az üzleti titok fogalmi elemeit.¹² A jogalkalmazási gyakorlatban a felek a tárgyalások megkezdése előtt titoktartási szerződést, NDA-t kötnek egymással, mely kontraktus relatív hatályú védelmet keletkeztet a felek viszonyában az ötlet jogosultja számára. A gyakorlat keresi azokat a jogintézményeket, mellyel az ötlet jogosultjának pozícióját bizonyítani, illetve erősíteni tudja. Bizonyítandó az ötlet jogosultjának személyét, valamint az adott időpontban való meglétét a gyakorlat

8 Szojlesztése.com (letöltés dátuma: 2017. augusztus 10.).

9 Puzstai Ferenc (főszerk.): *Magyar Értelmező Kéziszótár*, második, átdolgozott kiadás, Budapest, Akadémiai (2003) 1046-1047.

10 Lásd például többek között közelmúltból a Lechner Tudásközpont által a budapesti Szent György tér és Dísz tér megújítására, urbanisztikai-építészeti újrafogalmazására hirdetett nyílt ötletpályázatot. [Elérhető: <http://szentgyorgyterpalyazat.hu/>.]; A Magyar Ergonómiai Társaság által a Magyar Formatervezési Tanács közreműködésével hirdetett „E₂₀ – Ergonómiai ötlet-pályázat – 2017” című pályázat. A pályázat célja, hogy olyan termékötleteket jutalmazzon elismeréssel, melyek a mindennapi életünket könnyebbé, kényelmesebbé, biztonságosabbá és hatékonyabbá teszik, valamint egészségünk megőrzését szolgálják. [Elérhető: <https://www.sztmh.gov.hu/sites/default/files/e2o2017.pdf>.]; Csontváry Kosztka Tivadar alkotásait méltó módon bemutató „kiállítóter” lehetséges magyarországi helyszíneire vonatkozó ötletpályázat. [Elérhető: <http://csontvarypalyazat.hu/> (letöltés dátuma: 2017. augusztus 11.).]

11 GINOP-2.1.5-15 kódszámú, Az innovációs ökoszisztéma kialakítására, valamint a gyors növekedési potenciállal rendelkező, innovatív vállalkozások dinamikus fejlődésének és nemzetközi piacra jutásának megalapítására kiírt pályázati felhívás.

12 Ptk. 2:47. § (1) bekezdés.

három eszközt vesz igénybe: az önkéntes műnyilvántartást,¹³ az ötlet leírását tartalmazó okirat közjegyzői bizalmi őrzését, tárgyletétként / okirati letétként való közjegyzői letétbe helyezését,¹⁴ valamint a felek közötti – elsősorban együttműködési – megállapodásban annak kikötését, hogy az ötlet a jogosultat illeti meg. Az első két eszköz mindenkiel szemben bizonyítja mind az ötlet meglétét, mind pedig azt, hogy az adott időpontban az ötlet a jogosult „birtokában” volt. A megállapodásbeli tartalom elsősorban a szerződéses partnerek vonatkozásában bír „kötőerővel”, ugyanakkor harmadik személyek irányába is bizonyítja az ötlet adott időpontbeli meglétét. Problémát egyrésztől azon szerződési kikötés jelenthet, amely magának a szerződésnek a létét, a szerződés teljes tartalmát is üzleti titoknak tekinti, s ezáltal a feleket az üzleti titok megóvására kötelezi. Másodsorban ugyancsak bizonyítási nehézségekhez vezethet, ha a szerződés nem tér ki az ötlet megjelölésére, tematikus körülírására, s csupán abbéli rendelkezést tartalmaz, hogy a feleket illeti meg mindazon tudás, ötlet, szellemi tulajdon, amely a szerződés megkötése előtt került a „birtokukba”.

Bár a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala által vezetett önkéntes műnyilvántartás szerzői művek nyilvántartására irányul, a jogalkalmazás gyakorlata él ezen jogintézmény bizonyítási eszközként való igénybevételével figyelemmel arra, hogy a. az ötlet leírása egyéni, eredeti jelleget magán viselő közleményben ölthet testet, b. a szerző által lezárt borítékban elhelyezett tartalom jellegét nem vizsgálja az SZTNH. A szerzői jogról szóló törvény által másodlagosan vélelmezett szerzői minőség ekként a szerzői művet sajátjaként műnyilvántartásba vetetett személyt illeti meg.¹⁵ A közjegyzői letéttel összehasonlítva mindkét jogi eszköz az ötlet meglétének bizonyíthatóságához nyújt segítséget, ugyanakkor az önkéntes műnyilvántartásba helyezés ár-érték viszonyt tekintve előnyösebb.¹⁶ Mind az önkéntes műnyilvántartás, mind a közjegyzői letétbehelyezés közokiratnak minősül, teljes körűen bizonyítja „a benne foglalt intézkedést vagy határozatot, továbbá az okirattal tanúsított adatok és tények valóságát, úgyszintén az okiratban foglalt nyilatkozat megtételét, valamint annak idejét és módját,”¹⁷ illetve az új perrendtartás alapján „hogy a kiállító a benne foglalt intézkedést megtette vagy határozatot a benne foglalt tartalommal meghozta, a közokirattal tanúsított adatok és tények valóságát, a közokirattal foglalt nyilatkozat megtételét, annak idejét és módját.”¹⁸

13 Vö.: Szaniszlai Péter, Kovács Márk: *Mire jó az önkéntes műnyilvántartás?* Oldalszám nélküli internetes megjelenítés [Elérhető: <http://www.jogiforum.hu/blog/2/184> (letöltés dátuma: 2017. augusztus 12.).]

14 A közjegyzői letéttel összefüggő egyes kérdésekről szóló 19/2014. (III. 13.) KIM rendelet 8-13. §.

15 A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény 94/B. § (2) bekezdés

16 Figyelemmel arra, hogy az önkéntes műnyilvántartásba helyezés iránti kérelem igazgatási szolgáltatási díja 5.000,- Ft. (26/2010. (XII. 28.) KIM rendelet 3. § (1) bekezdés), míg az okirat közjegyzői bizalmi őrzése a közjegyzői díjszabás hatálya alá esik, mely összeg a gyakorlat szerint meghaladja a műnyilvántartási eljárás díjat. Lásd: a Magyar Országos Közjegyzői Kamara Kamarai díjszabását. [Elérhető: <https://www.mokk.hu/ugyfeleknek/a-kozjegyzoi-dijszabas.php> (letöltés dátuma: 2017. augusztus 15.).]

17 A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény 195. §.

18 A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény 323. § (3) bekezdés.

Mindkét esetben annak kell bizonyítani, hogy a nyilvántartásba vett személy / a tárgyletétet közjegyzői letétbe helyezett személy nem a szerzői jogok jogosultja, aki azt vitatja. Ezen két jogi eszköz közös meghatározó ismérve a közokirati bizonyítási jelleg.

A belső világ jelenségei alapvetően akkor szabályozhatóak a jog által, ha azok megjelennek a külvilágban, valamilyen formában manifesztálódnak. Igaz ez általában az elme szüleményeire is. Az ötlet „védelemben részesíthetősége”, bizonyíthatósága feltételezi annak rögzítettségét. Közhiteles nyilvántartásba vétele, szerződési védelme rögzítettséget kíván. Ugyanígy az iparjogvédelmi oltalom tárgyai rögzítettségen alapuló oltalom útján nyerik el abszolút hatályú védelmüket, s ugyanez mondható el a szerzői művek kapcsán is, függetlenül azok típusától mindig valamilyen manifesztálódást feltételez szerzői műként való értelmezésük. A Polgári Törvénykönyv a know-how-kénti értékelés feltételévé teszi az azonosításra alkalmas módon való rögzítettséget.¹⁹ Ez a rögzítettség az alapja a szellemi tulajdoni oltalmi / védelmi tárgyak, valamint a know-how transzferét támogató szerződéseknek, így különösen az átruházási, felhasználási, hasznosítási, franchise szerződéseknek. Ebből az okfejtésből adódik a kérdés, vajon a belső, rögzítettséget nem nyert tudás jogi keretrendszerbe vonható-e. Úgy véljük, van olyan tudástartalom, amely rögzítettség nélkül is jogátruházás tárgyát képezi. Így különösen vegyes licencszerződés esetén a szabadalom hasznosításához nélkülözhetetlen olyan, a jogosult birtokában álló nem közismert, vagyoni értékkel bíró műszaki ismeret átadása, amely nem feltételezi a rögzítettséget, pl. betanítás útján átadható.

Az ötlet, mint „elmébe ütődő” eszme, gondolat természetes személyt kíván megalkotójaként, létrehozójaként. A szellemi alkotótevékenység már ezen fázisában relevanciával bírnak azok a jogviszonyok, amelyek az ötlet jogutódlását eredményezik, legyen az akár közalkalmazotti, vagy munkajogi jogviszonyban, akár pedig szerződéses relációban „megalkotott” ötlet. Az ötlet elsődleges jogosultját megillető vagyoni jogosultságok jogutódlás útján szállnak át a másodlagos jogutódra, így különösen a munkáltatóra, megrendelőre, megbízóra, vagyis – az üzleti titok /know-how analógiáját tekintve – arra a személyre, aki az ötlet feletti ellenőrzést jogszerűen gyakorolja.²⁰ Ezt a jogosulti pozíciót a fentebb jelzett bizonyítási eszközrendszer hatékonyan képes kezelni, lévén a az önkéntes műnyilvántartásba vételt a szerző, illetve a szerzői joghoz kapcsolódó jogok jogosultja kérheti²¹ b. a közjegyzői letét a lehető személyének megjelölését követeli meg²² c. a szerződésben már a jogosult munkáltató, megrendelő, megbízó személye kerül feltüntetésre. Ekként az ötletnél szellemi tulajdonjogi analógiával személyhez fűződő és vagyoni jogokat különböztethetünk meg, ahol a vagyoni értékű jogok „átáramolhatnak”

19 Ptk. 2:47. §.

20 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/943 irányelve (2016. június 8.) a nem nyilvános know-how és üzleti információk (üzleti titkok) jogosulatlan megszerzésével, hasznosításával és felfedésével szembeni védelemlről 2. cikk 2. pont.

21 Az önkéntes műnyilvántartás részletes szabályairól szóló 26/2010. (XII. 28.) KIM rendelet 1. §; Vö.: Szaniszlai, Kovács: i. m. oldalszám nélküli internetes megjelenítés.

22 19/2014. (III. 13.) KIM rendelet 15. § (1) bekezdés b) pont.

jogátszállás, illetve jogutódlás útján. Nem csak az ötlet szerzője, kitalálója, hanem pl. a vagyoni jogokat megszerző munkáltató is az ötlet jogosultja.

Az egy típusba eső szerzői művek többsége gyakorta ugyanazon ötletre épül, s ez az ötlet nem teremthet első megalkotója számára kizárólagos felhasználhatóságot, nem válik első felhasználójának monopóliumává,²³ érvényesül a versenyszabadság.

Az innovációt előtérbe helyező gazdasági-társadalmi realitás az ötlet jogi keretrendszerbe vonásával / vonhatóságával kapcsolatosan az ötlet jogosultjának [ipso iure (?)] abszolút hatályú védelmét kívánja meg. Jelenleg mind a magyar, mind a külföldi jogrendszerekben az ötlet ilyenén védelme nem biztosított, az ötlet jogosultját „kötelezi” arra, hogy megtalálja azokat a jogintézményeket, melyekkel tudását védelmezni képes. Legbiztosabb védelmet az jelenti a jogosult számára, ha belső tudását nem hozza harmadik személyek, a külvilág számára, tudása a külvilág felé ismeretlen marad. Jogi eszközként e belső tudástartalmat, annak meglétét erősítheti a már említett önkéntes műnyilvántartás, vagy az ötlet leírásának közjegyzői letétbe helyezése. Ha a tudattartalom a külvilág, harmadik személy, együttműködő partner számára feltárára kerül, úgy az ötlet közlése előtti időpontra időzítetten továbbra is ezen két eszközzel, illetve a felek között relatív hatályú védelmet keletkeztető, titoktartási elemeket is tartalmazó szerződéssel óvhatja jogi pozícióját. Mindkét esetben a leghatékonyabb eszköz, ha az ötlet jogosultja minél hamarabb versenyelőnyre tesz szert, vagyis vagy saját maga, vagy valamely partner, így többek között kockázati tőkebefektető útján megvalósítja az ötletet. A megvalósítással párhuzamosan, illetve azután jut újabb szerephez a jogi eszközrendszer. Ha az ötlet alapján megindul a kidolgozás, s az ötlet átlép a szellemi tulajdon világába, úgy ipso iure, abszolút hatályú nevesítést és védelmet nyer. Valódi értékhorozózává kidolgozottsága, az ötlet megvalósítása útján válik.

Az ötlet abszolút, illetve korlátozottan abszolút hatályú védelméhez / oltalmához az szükségeltetik, hogy az ötlet kidolgozásra, megvalósításra kerüljön, az alkotófolyamat valamely szellemi tulajdonban (így különösen szerzői műben,²⁴ szabadalmazható találmányban, védjegyben), illetve know-how-ban öltön testet. Ennek megtörténteig a polgári jog megvonja tőle az ipso iure védelemben / oltalomban részesíthetőséget. Büntetőjogi,²⁵ versenyjogi védelem²⁶ feltétele ugyancsak az ötlet valamely szellemi tulajdonban való manifesztálódása.

23 Vö.: Gyertyánfy Péter (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez*, Budapest, Wolters Kluwer (2014).

24 Filmötletnél ez minimálisan a szinopsis meglétét feltételezi. Vö.: Takó Sándor: A filmkészítés folyamatát övező polgári jogi kérdések Magyarországon és az Egyesült Államokban, különös tekintettel a szerzői jogra, *Szerzői Jogi és Iparjogvédelmi Szemle*, 2014/február, 9.

25 A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 385., 388. §§.

26 A tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény különösen 2., 3., 4. §§.

Felmerülhet az ötlet know-how-val való rokoníthatósága. Akár a kódexbeli,²⁷ akár a jogelmélet,²⁸ vagy a jogalkalmazási gyakorlat²⁹ által kimunkált know-how fogalmakat tekintjük a know-how „Begriffskern”-je az ismeret, tapasztalat,³⁰ illetve megoldás,³¹ melyek jelentéstartalmuk szerint már az ötlet kidolgozottságát, megvalósítását feltételezik.³²

További vizsgálandó kérdés az ötlet árujellegének megléte, illetve vagyoni értéke. Alapvetően kétféle modell létezik a szellemi tulajdon megalkotása, s későbbi hasznosítása kapcsán. A vállalkozás az egyik modell szerint maga jut olyan ötletre, később megoldásra, szellemi tulajdonra, mely hasznosítható / felhasználható, a másik modell szerint a problémát, felvetést tudja megfogalmazni, viszont nem rendelkezik az annak megoldásához szükséges tudással, s ezért mástól szerzi be azokat ellenérték fejében. Ekként az ötlet mint tudás forgalomképes vagyoni értékkel bíró jószág, amely jellemző árujellegét kölcsönöz(het) neki.

27 Ptk. 2:47. § (2) bekezdés.

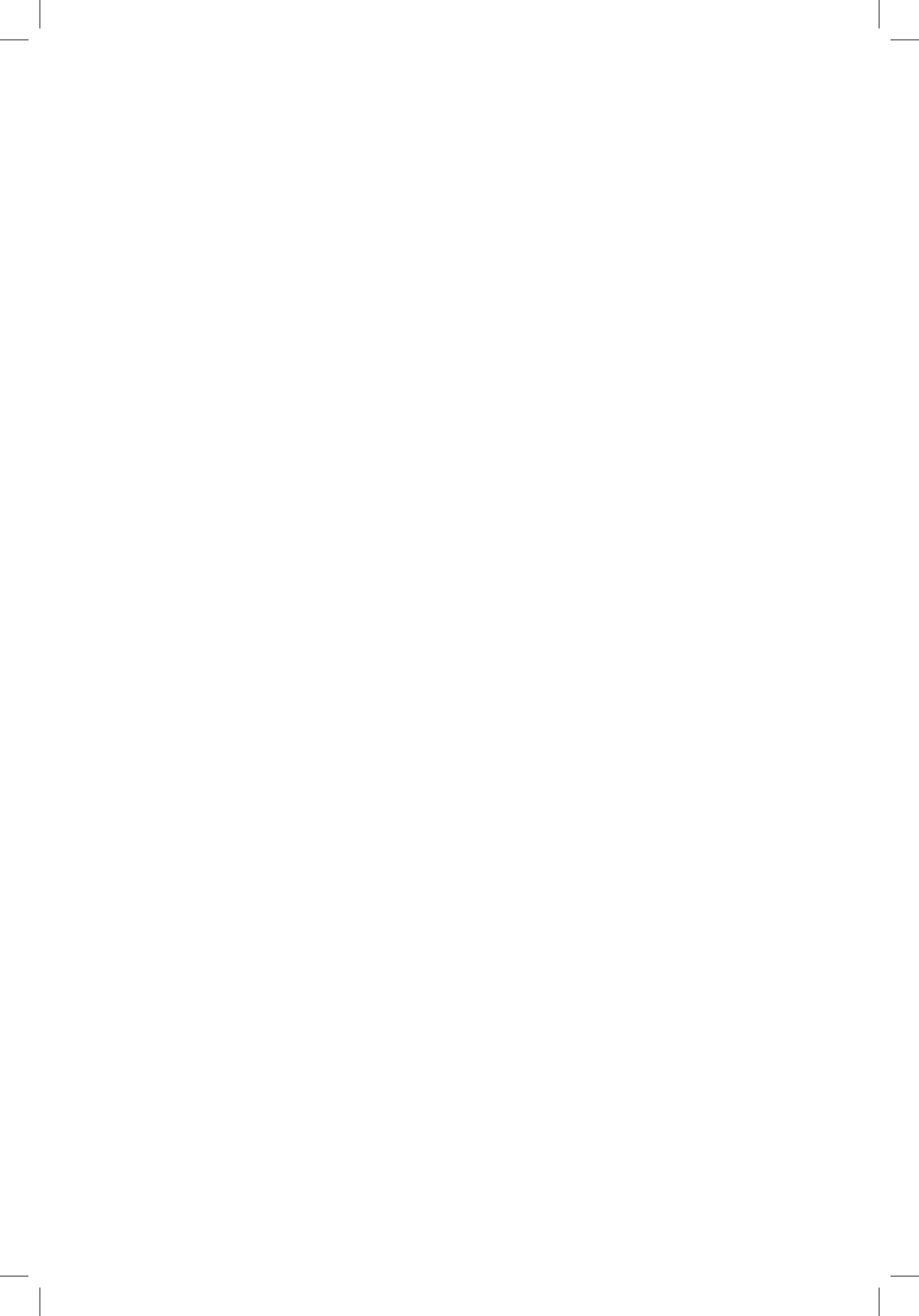
28 „Áruként szereplő műszaki-gazdasági ismeret -, tekintet nélkül arra, hogy ezt az ismeretet védi-e, s ha igen milyen értelemben, valamiféle hagyományos iparjogvédelmi intézmény, továbbá, hogy az adott ismeret ilyen védelemre egyáltalán alkalmas-e vagy sem.” Világhy Miklós: A „know-how” problémája, *Újítók Lapja*, 1968/17. 3-7.; Világhy Miklós: *A szellemi alkotások joga*, Budapest, Tankönyvkiadó (1975) 116.; „A know-how áruként szereplő, a gyakorlatban felhasználható műszaki, gazdasági vagy más termelési jellegű, titkosan vagy bizalmasan kezelt ismeret és tapasztalat, vagy ezek összessége.” Csécsy György: A know-how jogi megközelítésének egyes kérdései, *Publicationes Universitatis Miskolciensis Sectio Juridica et Politica* (1992) 22.; Csécsy György: A know-how definálásának problémái, *Magyar Jog*, 1998/12. 743.; Olyan gyűjtőkategória „melyben a legmagasabb színvonalú ismeretektől (szabadalmak) kezdve a gyártási tapasztalatokon és franchise előírásokon át a rutintevékenység szintjén összegyűjthető rendszerezett vagy bizalmas információkat foglal magában.” Tattay Levente: A know-how fogalom fejlődése, *Jogtudományi Közöny*, 2002/9. 410.; „a know-how lényegében információ vagy információk összessége, amely titkos (legalábbis közkinccsé még nem vált), iparjogvédelmi oltalomban külön jogszabályok nem részesítik, jellemzően műszaki természete, és használati értéke (egyúttal vagyoni értéke) van.” Menyhárd Attila: A know-how apportálhatósága. In: Bacher Vilmos (szerk.): *Emlékkönyv Lontai Endre egyetemi tanár tiszteletére*, Budapest, ELTE ÁJK (2005) 130.; „olyan nem nyilvános, ugyanakkor gazdasági értékkel bíró ismeretek összességét jelenti, mely valakinek (általában gazdálkodó szervezetnek) rögzített formában (tehát személyektől függetlenül) rendelkezésére áll.” Lantos Mihály: A know-how összetevő szerepe és jelentősége szabadalmi és védjegy licencia szerződésekben (Az ezerarcú know-how), A MIE szervezésében a Szellemi Tulajdon Világnapja alkalmával 2011. 04. 27-én elhangzott előadás szerkesztett változata 2. [Elérhető: www.mie.org.]; „A know-how korlátozottan kizárólagos védelemben részesülő, vagyoni értékkel bíró, nem közsímert, különösen gazdasági, műszaki, szervezési jellegű ismeret, megoldás, vagy azok összeállítása, melynek titokban tartása érdekében jogosultja a körülmények által lehetővé tett lépéseket megtette.” Görög Márta: *A know-how jogi védelmének alapvető kérdései*, Budapest, HVG-ORAC (2012) 37.

29 A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala Iparjogvédelmi Szakértői Testülete által megjelenítetten a judikatúra a know-how fogalmának alábbi fogalmi ismérveit alakította ki: relatíve titkos, vagyoni értékkel bír, gazdasági, műszaki, szervezési jellegű, jogosultja az ismeretet, tapasztalatot kifejlesztő jogalany, illetve az, aki a meglévő korábbi ismeretekből, tapasztalatokból leszűrte (szintetizálta), gyakorlati jellegű ismeret, azaz nem valamely jelenség felismerését jelenti, hanem egy olyan – a gyakorlatban alkalmazható – ismeret, tapasztalat, melynek hasznosítása legalább tervbe van véve, nem állmás, nevesített iparjogvédelmi oltalom alatt. Lásd: ISZT-21/2011.

30 Ptk. 2:47. § (2) bekezdés.

31 Görög [2012]: i. m. 37.

32 Ismeret: 1. A valóságra, ill. ennek valamely területére vonatkozó tapasztalatok, általánosítások, fogalmak összessége 2. Valaminek az ismerete: tájékozottság, tapasztalat valamiben 3. Tanulással szerzett tudás; *Magyar értelmező szótár* (2011) 439.; Tapasztalat: 1. A tapasztalás eredménye. 2. Fil. Az érzékelt világ visszatükrözése a tudatban. Ismereteink kísérleti ellenőrzése. Pusztai Ferenc (főszerk.): *Magyar értelmező szótár*, Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézet, Budapest, Akadémiai (2011) 988.; Megoldás az a cselekvés, az az eljárás, hogy valamit megoldanak, valaminek a megfejtsé, kiderítése, elintézése, végrehajtása. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete (szerk.): *A magyar nyelv értelmező szótára*, Negyedik kötet, Budapest, Akadémiai (1965) 1130.; Megoldás: Az az eljárás, tevékenység, hogy vmit megoldanak. Ennek módja, ill. eredménye; *Magyar értelmező szótár* (2011) 679.

ilyen tartalmú szabályozás,² hiszen az elsődleges harmonizációs csapásirány, a szerzők és kapcsolódó jogosultak vagyoni jogainak harmonizációja szinte szükségszerűen hozta magával azok belső korlátainak, a kivételek és korlátozások körének szabályozását is, azonban uralkodó volt az a megközelítés, hogy a kivételek és korlátozások elsősorban a harmonizált szerzői vagyoni jogoknak a tagállamok egymástól adott esetben igen eltérő társadalmi, gazdasági, kulturális viszonyaihoz való szervesülését szolgálják. Mégis, lehet azt mondani, hogy a középpontba a 2001/29/EK irányelv, az ún. Infosoc irányelv³ előkészületei során kerültek, amelynek a WIPO 1996-os szerződéseinek a kivételekre és korlátozásokra vonatkozó szabályait is kifejezetten közvetíteniük kellett az uniós jogba.⁴

Bár az Infosoc irányelvnek a Bizottság által benyújtott javaslata teljes körű harmonizációra törekedett e téren, az hamar nyilvánvalóvá vált, hogy erre az idő nem érett még, mivel a tagállamok nem akarták a korábban kialakított szabályozásaikat minden további nélkül feladni.

A kivételek és korlátozások témaköre ugyanakkor amiatt is kiemelt figyelmet kapott ebben az időszakban, mivel a szárbá szökkenő copyleft mozgalmak részben ezek szélesítésében látták meg a szerzői jog reformjának hatékony eszközt,⁵ ugyanúgy, ahogy az interneten zajló tevékenységek szabadsága megőrzésének garanciájaként is tekintettek rá, illetve a WIPO-ban a fejlődő országok lobbijereje is elsősorban a már meglévő védelmi szint intenzív derogációjára, így a szabad felhasználások kiterjesztésére irányult.⁶

A jelen, köszöntő írás azt a célt tűzi ki maga elé, hogy áttekinti és értékeli az Infosoc irányelv óta, nemzetközi erőterben lezajlott és éppen most folyó uniós jogalkotási folyamatokat és azok koncepcionális elemeire koncentrálna értékelni azokat.

1. AZ INFOSOC IRÁNYELV

ÉS A REFORMCSOMAG KÖZTI IDŐSZAK ESEMÉNYEI

Az Infosoc irányelv elfogadása és átültetési határidejének lejártától az Európai Bizottság 2016-os Reformcsomagjának⁷ benyújtásáig eltelt tizennégy év sem jellemezhető úgy, ahogy a tankönyvek a (megfontolt) jogalkotás hatályosulásának folyamatát leírják: sem arról nem lehet beszélni, hogy ne merültek volna fel már az irányelv elfogadása körül súlyos kritikák vele kapcsolatban, sem arról, hogy a vonatkozó – elsősorban uniós –

2 A számítógépi programok jogi védelméről szóló 2009/24/EU irányelv 5., 6. Cikk, a bérleti jogról és a haszonkölcsönzési jogról, valamint a szellemi tulajdon területén a szerzői joggal szomszédos bizonyos jogokról szóló 2006/115/EK irányelv 5., 6. Cikk, az adatbázisok jogi védelméről szóló 96/9/EK irányelv 6. cikk (1)-(2) bekezdés.

3 Az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról szóló 2001. május 22-i 2001/29/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv.

4 2000/278/EC Council Decision of 16 March 2000 on the approval, on behalf of the European Community, of the WIPO Copyright Treaty and the WIPO Performances and Phonograms Treaty.

5 Ld. ezek esszenciájaként az EP Kálozspárti képviselőjének Julia Reda-nak az Európai Parlament jelentéséhez készített indító véleményét, amely alább részletesen elemzésre kerül.

6 Ld. a WIPO-ban jelenleg folyó tárgyalások dokumentumait az egyes kivételek és korlátozások szélesítéséről, kötelező bevezetéséről. [Elérhető: <http://www.wipo.int/copyright/en/limitations/>.]

7 A Bizottság reformcsomagjának bizottsági ismertetése és a teljes dokumentációja. [Elérhető: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/modernisation-eu-copyright-rules/>.]

bírói gyakorlat ne tárt volna fel komoly hiátusokat, de még arról sem, hogy a Bizottság a köztes időt ölbe tett kézzel töltötte volna. A tanulmány következő részében ezeket a Reformcsomaghoz vezető, azokat megalapozó és előkészítő lépéseket tekintjük át röviden.

1.1. Az Infosoc irányelv elméleti kritikája

Az Infosoc irányelvvel kapcsolatban sokan és több megközelítésből is leírták, hogy az több szempontból ad problémás megoldásokat a digitalizáció, az internet okozta, szerzői jogot érő kihívásokra.⁸ Ezek közül itt csak a jelen tanulmány szűkebb témájához tartozó szempontokat tekintjük át.

Mindenekelőtt az a kifogás fogalmazódott meg, hogy a többszörözés, terjesztés és nyilvánossághoz közvetítés jogát a szerzők és a szomszédos jogi jogosultak tekintetében is harmonizáló jogok alóli kivételek és ezek korlátozásai szabályozásáról szóló 5. Cikk végül nyílt végű lett, hiszen bár a cikk egy zárt listát tartalmazott volna, vagyis eredeti szándéka szerint azt kívánta elérni, hogy a tagállamok csak az irányelvben megjelenő kivételeknek és korlátozásoknak megfelelő szabályokat vezethessenek be (amelyek ezen túlhaladnak, azokat pedig helyezték hatályon kívül), a de minimis kivétellel⁹ lehetővé tette, hogy legalább egyes csekély jelentőséggel bíró, nem digitális kivételeket fenntartsanak. Igaz, ez a kivétel éppen az online felhasználások térhódítása miatt ténylegesen csak egy aprócska lyukat ütött a zárt rendszeren.

Másodsorban kritikát kapott az, hogy a kivételek és korlátozások listája az egyetlen ideiglenes többszörözés¹⁰ kivételével¹¹ a tagállamok számára csak étlapot kínál, azaz nem kell valamennyi kivételt és korlátozást átültetniük. Ez azt eredményezte, hogy ahány tagállam, annyiféle kivételi rendszer jött létre (pontosabban: maradt fenn, mivel a tagállamok a tárgyalások során mindent megtettek a korábbi rendszereik változatlan fenntartása érdekében). Ugyanakkor jól látható volt az, hogy ez a szabályozási megoldás végső soron amiatt kaphatott támogatást, mert a tagállamok nem voltak felkészülve (és a jelenleg zajló folyamatok azt mutatják, hogy még ma sincsenek teljes mértékben felkészülve) arra, hogy a kulturális, szociális, médiapolitikai szempontból is jelentőséggel bíró megoldások szabályozását teljes körben átengedjék az uniós jogalkotónak. A kötelező előírások elmaradására vonatkozó kritikákkal egyet lehet érteni, még ha igaznak is lehet elfogadni azt, hogy a kivételek és korlátozások magját képező legfontosabb eseteket a tagállamok azok átültetésének kötelezővé tétele nélkül is mégis szinte egytől egyig átültették.¹²

8 Az irányelv első kritikáját Berndt Hugenholtz írta, a tanulmány a kritikái irodalom alapja. Why the Copyright Directive is Unimportant, and Possibly Invalid, *E.I.P.R.* 2000/11. 499-505.

9 Infosoc irányelv 5. Cikk (3) bekezdés o) pont.

10 Infosoc irányelv 5. Cikk (1) bekezdés.

11 Valójában a BUE 10. Cikk (1) bekezdése alapján a tagállamok számára az Infosoc irányelv opcionálisként megfogalmazott idézési kivétel is kötelezően átültetendő.

12 Guido Westkamp: *Study on the Implementation and Effect in the Member States's Laws of Directive 2009/29/EC on the Harmonization of Certain Aspects of Copyright and Related Rights in the Information Society. II. The Implementation of Directive 2001/29/EC in the Member States.* [Elérhető: https://www.ivir.nl/publicaties/download/Infosoc_report_2007.pdf]

Harmadsorban kritika érte azt a megoldást is, hogy ugyan a tagállamok az irányelvi előírásoktól csak a szigorítás irányában térhetnek el (azaz a jogosultak számára kedvezőbb, vagyis szűkebb kivételeket és korlátozásokat vezethetnek be), de ez még mindig olyan tág teret kínál a tagállamonként eltérő megoldásoknak, ami lehetetlenné teszi az egységesülést.¹³ Ennek egyik ékes példája az, hogy az irányelv egyes esetekben kifejezetten előírja a kivétel bevezethetőségének feltételeként azt, hogy ahhoz a tagállamnak díjfizetést kell kapcsolnia,¹⁴ azonban azokban az esetekben is, amelyekben ezt az irányelv nem követeli meg, a háromlépcsős teszt alkalmazásával megtehetik ezt. Időközben a TU Darmstadt-ügyben az EUB arra is rávilágított, hogy egyes esetekben ez végső soron már nem csak lehetőségük, hanem kötelezettségük is.¹⁵

Negyedsorban pedig a kivételek és korlátozások rendjére rátolt szabályozás a határos műszaki intézkedések vonatkozásában szintén úgy tűnik, hogy kritikát érdemel, mivel nem látszik feltétlenül teljes körben indokolhatónak, hogy mely kivételek és korlátozások tekintetében megengedett a műszaki intézkedés feloldásának kezdeményezése.¹⁶

E négy szempont alapján már egyértelmű lehet, hogy a szabályozás harmonizációs hatása igencsak csekély, különösen kulcsfontosságú szempontok terén.

Az Infosoc irányelv a saját szövegében rejlő csapdákon túltekintve látszik azonban az is, hogy az eltelt tizennégy évben olyan elvárások is megfogalmazódtak a kivételek, korlátozások rendszerével kapcsolatban, amelyek az irányelv elfogadása idején még fel sem merültek, vagy legalábbis egyáltalán nem érték el az uniós jogalkotás ingerküszöbét. Ezek pedig különösen a kivételek és korlátozások határon átnyúló jellegének megteremtése, a digitális és online környezetben való alkalmazhatóságuk kimondása, illetve a kivételek és korlátozások köréből egyes, különösen fontos közérdeket szolgáló eseteknek a kiemelkedése. Továbbá felmerült újabb szabad felhasználások bevezetésének igénye is, ezek közül jól artikulált elvárásként fogalmazódott meg a szöveg- és adatbányászat (text- and datamining), valamint a fogyasztók által feltöltött tartalmak (user uploaded content) szabadságának megteremtése.

1.2. Az Infosoc irányelv uniós esetjoga

Az irányelv kivételekre és korlátozásokra vonatkozó rendszerével kapcsolatban mindenképp az Európai Bíróságnak kellett szembenéznie: a joggyakorlatnak nem elhanyagolható részét teszik ki azok az esetek, amelyek az irányelv vonatkozó részeivel kapcsolatosak.

13 Thomas Dreier: Die Umsetzung der Urheberrechtlichlinie 2001/29/EG in deutsches Recht, *ZUM*, 2002/1. 35., Joachim Bornkamm: Der Dreistufentest als urheberrechtliche Schrankenbestimmung - Karriere eines Begriffs. In: Ahrens, Hans-Jürgen, Bornkamm, Joachim, Gloy, Wolfgang, Starck, Joachim, Von Ungern-Sternberg, Joachim: *Festschrift für Willi Erdmann zum 65. Geburtstag*, Köln, Carl Heymanns (2002) 43-44.

14 5. Cikk (2) bekezdés a), b), e) pontok.

15 Az Európai Bíróság 2014. szeptember 14-i C-117/13. számú Technische Universität Darmstadt kontra Eugen Ulmer KG ügyben hozott ítélete.

16 Gyenge Anikó: Szabad felhasználások kontra határos műszaki intézkedések avagy egy kutya-macska barátság a szerzői jogban. In: Penyigey K, Sümegehy Pálné, Kiss M (szerk.): *Fehér könyv a szellemi tulajdon védelméről*, Budapest, Magyar Szabadalmi Hivatal (2006) 106-135.

A Bíróság számára a legkomolyabb ügyterhet és a kérdések tömegét az Infosoc irányelv 5. Cikk (2) bekezdés a) és b) pontjában foglalt magáncélú többszörözési esetkörök értelmezése jelenti, ami nyilvánvalóan azzal van szoros összefüggésben, hogy a magáncélú többszörözés gazdasági jelentősége az ezt lehetővé tevő technológiai megoldások számossága és minőségi javulása okán is tendenciaszerűen növekvő (még ha magának a műveknek a másolással való megszerzésének a szokása visszaszorulóban lenni is látszik a streaming technológiák térhódítása miatt), és így az érdekeltek kiegyensúlyozott szabályozás iránti igénye is jól artikulált.¹⁷

A Bíróság a „Padawan”-ügyben¹⁸ rögzítette, hogy a díjat valamennyi olyan hordozó után meg kell fizetni, amely alkalmas arra, hogy magáncélra használják. Az „Opus”-ügyben¹⁹ hozott végzésében kimondta, hogy a méltányos díj megfizetésének végső kötelezettje az, aki magáncélból ténylegesen többszörözi a védelem alatt álló művet (fogyasztó). Az „Amazon”-döntésben²⁰ kimondta, hogy az uniós jogból az is következik, hogy a megfizetett díjak visszatérítésére vonatkozó szabályozást is be kell vezetni olyan esetre, ha ezen adathordozók végső használata nem magáncélú, hiszen a nem magáncélú többszörözés nem tartozik az átalánydíj hatálya alá. Ugyanebben az ügyben, majd később a „Copydan”-ügyben szintén kimondta a Bíróság azt is, hogy vélelmezni lehet, hogy a magáncélú többszörözésre alkalmas hordozókra ténylegesen is magáncélra történik a másolás, azaz előírható, hogy csak a vélelem megdöntése esetén igényelhető vissza a díj. Az ítélet legfontosabb megállapítása azonban az, hogy a díjat nem feltétlenül közvetlenül kell, hogy megkapják a jogosultak, hanem e jogosultak javára létrehozott szociális és kulturális intézményeknek is juttatható. Az „Aci Adam” döntésben²¹ az Európai Bíróság kimondta, hogy a kompenzációs díjigény nem terjedhet ki azokra a magáncélú többszörözésekre, amelyek jogellenes forrásból valósultak meg, ezzel megerősítve a magyar SZJSZT jóval korábban hozott, hasonló eredményű véleményét.²² A „Copydan” ügyben²³ a Bíróság úgy értelmezte az uniós jogot, hogy az a tagállami megoldás összhangban van azzal, amely méltányos díjazást ír elő az olyan többfunkciós adathordozók tekintetében, mint például a mobiltelefonokban használt memóriakártyák, függetlenül attól, hogy ezen adathordozóknak fő funkciója-e a magáncélú másolatok készítése, azzal a feltétellel, hogy az említett adathordozók egyik – akár másodlagos – funkciója lehetővé teszi birtokosaik számára azok e célból történő használatát. Végül az EGEDA-ügyben²⁴ az Európai Bíróság

17 Hajdú Dóra: A magáncélú másolásra tekintettel fizetett díjak egyes értelmezési kérdései az Európai Unió Bíróságának gyakorlatában, *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2014. december. [Elérhető: <https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/files/kiadv/szkv/szemle-2014-06/02.pdf>.]

18 Az Európai Bíróság 2010. október 21-i C-467/08. számú ítélete a Padawan SL kontra Sociedad General de Autores y Editores de España (SGAE) ügyben.

19 Az Európai Bíróság 2011. június 16-i C-462/09. számú Stichting de Thuiskopie kontra Opus Supplies Deutschland GmbH és társai ügyben hozott végzése.

20 Az Európai Bíróság 2013. július 11-i C-521/11. számú Amazon.com International Sales Inc. és társai kontra Austro-Mechana Gesellschaft zur Wahrnehmung mechanisch-musikalischer Urheberrechte Gesellschaft mbH ügyben hozott ítélete.

21 Az Európai Bíróság 2014. április 10-i C-435/12. számú ACI Adam BV és társai kontra Stichting de Thuiskopie és Stichting Onderhandeligen Thuiskopie vergoeding ügyben hozott ítélete.

22 SZJSZT - 17/2006 A jogellenes forrásból való másolás kérdése.

23 Az Európai Bíróság 2015. március 5-i C-463/12. számú Copydan Båndkopi kontra Nokia Danmark A/S ügyben hozott ítélete.

24 Az Európai Bíróság 2016. június 9. C-470/14. számú Entidad de Gestión de Derechos de los Productores Audiovisuales (EGEDA) és társai kontra Administración del Estado és Asociación Multisectorial de Empresas de la Electrónica, las

kimondta, hogy az a tagállami megoldás ellentétes az uniós joggal, amelynek alapján nem a végső felhasználók és nem is a készülékek/hordozók gyártói a díj kötelezettjei, hanem azt az állami költségvetésből finanszírozzák. Az ügyben a spanyol szerzői jogi törvény megoldásának értékelését végezte el a Bíróság, amelynek alapján az állami költségvetésből finanszírozzák az üreshordozó-díjakat és nem a fogyasztóktól, gyártóktól/importőröktől (vagyis a felhasználási folyamat résztvevőitől) szedik be.

A reprográfiai díjigény kapcsán a Bíróság a VG Wort döntésben²⁵ kimondta azt, hogy „fotómechanikai vagy ehhez hasonló hatású eljárással végzett többszörözésnek” az uniós jog értelmében vett fogalmát úgy kell értelmezni, hogy az magában foglalja a nyomtató és személyi számítógép segítségével készített többszörözéseket olyankor is, amikor e készüléket egymással összekötik. A C-572/13. ún. Reprobel-ügyben²⁶ a Bíróság kimondta, hogy sérti az uniós jogot az olyan nemzeti szabályozás, amely lehetővé teszi a tagállamnak, hogy a jogosultakat megillető méltányos díjazás egy részét a szerzők által létrehozott művek kiadóinak juttassa, anélkül hogy e kiadókat bármilyen kötelezettség terhelné arra nézve, hogy biztosítsák, akár közvetve is, hogy a szerzők a díjazás tőlük elvont részét megkapják.

A Bíróság a TU Darmstadt-ügyben²⁷ az ún. dedikált terminálos kivétellel kapcsolatban kimondta, hogy nem ellentétes az uniós joggal az, hogy a tagállam olyan szabályozást fogadjon el, ami lehetővé teszi, hogy az intézmény látogatói a terminálokról a műveket letöltsék, feltéve, hogy ehhez a – lényegében magáncélú – többszörözéshez a tagállam méltányos díjazást kapcsol. Ebben az ügyben a Bíróság végső soron összekapcsolta egymással a dedikált terminálos kivételt és a magáncélú többszörözési kivételt.

A Bíróságnak az Infopaq I.²⁸ és az Infopaq II.²⁹ ügyekben az Infosoc irányelv 5. Cikk (2) bekezdés a) pontjában foglalt, az irányelv előtti tagállami jogokban nem ismert, járulékos vagy közbenső jellegű, a műszaki eljárás elválaszthatatlan és szükséges részét képező, önálló gazdasági jelentőség nélküli, időleges többszörözés fogalmát kellett értékelnie különböző adatrögzítési eljárások tekintetében.

A DR és TV2³⁰ ügyben továbbá szükség volt az Infosoc irányelv 5. Cikk (2) bekezdés d) pontjában megengedett ephemere rögzítés fogalmának tisztázására, amelyben a Bíróságnak

Tecnologías de la Información y la Comunicación, de las Telecomunicaciones y de los contenidos Digitales (AMETIC) ügyben hozott ítélete.

25 Az Európai Bíróság 2013. június 27-i C-457/11. számú Verwertungsgesellschaft Wort (VG Wort) kontra Kyocera és társai (C-457/11) és Canon Deutschland GmbH (C-458/11), és Fujitsu Technology Solutions GmbH (C-459/11) és Hewlett-Packard GmbH (C-460/11) kontra Verwertungsgesellschaft Wort (VG Wort) ügyben hozott ítélete.

26 Az Európai Bíróság 2015. november 12-i C572/13. számú Hewlett-Packard Belgium SPRL kontra Reprobel SCRL ügyben hozott ítélete.

27 Az Európai Bíróság 2014. szeptember 14-i C-117/13. számú Technische Universität Darmstadt kontra Eugen Ulmer KG ügyben hozott ítélete.

28 A Bíróság 2009. július 16-i C-5/08. számú Infopaq International A/S kontra Danske Dagblades Forening ügyben hozott ítélete.

29 QA Bíróság 2012. január 17-i C-302/10. számú Infopaq International A/S kontra Danske Dagblades Forening ügyben hozott ítélete.

30 A Bíróság 2012. április 26-i C-510/10. számú DR és TV2 Danmark A/S kontra NCB - Nordisk Copyright Bureau ügyben hozott ítélete.

arra kellett választ adnia, hogy az is a kivétel körébe tarthat-e, ha a rögzítést nem maga a televíziótársaság, hanem a nevében és a javára eljáró személy végzi.

A Painer-ügyben az Infosoc irányelv 5. Cikk (3) bekezdés e) pontjában lehetővé tett, közbiztonsági, illetve közérdekű felhasználások tekintetében tette egyértelművé, hogy a média – különösen a közbiztonsági cél, az elveszett gyermek megtalálása után – nem használhatja fel szabadon a védett fotóművészeti alkotást, még ha egyébként korábban fenn is állt a szabad felhasználást megalapozó érdek.³¹

Kétségtelen, hogy a Bíróság elé került néhány hagyományos kivételt érintő ügy is, az esetjog áttekintése alapján mégis azt lehet megállapítani, hogy elsősorban olyan kérdéseket kellett megválaszolni, amelyek túlmutattak a 2001-es harmonizáció szintjén és olyan további, a belső piac hatékony működését érdemben érintő aspektusokat hoztak fel, ez pedig lényegében szükségszerűen vezetett ahhoz, hogy a Bíróság ezen a területen az utóbbi időkig kifejezetten jogfejlesztő (egyesek szerint jogalkotó) munkát végzett.

1.3. A jogalkotásra felhatalmazott uniós szervek törekvései

Az Európai Bizottság lényegében az irányelv átültetési határidejének lejártát követően rögtön hozzáfogott az irányelv hatásainak elemzéséhez, majd ennek alapján a felülvizsgálatának előkészítéséhez.³² Ez utóbbi folyamat alapvetően két nagy szakaszra osztható, amelyben a választóvonalat a Bizottság megválasztása és ezzel együtt attitűd és koncepcióváltása jelenti.

A jelenleg zajló reformfolyamat közvetlen előzményeként a Bizottság 2013. december 5-én konzultációt hirdetett a tartalomról a digitális egységes piacon, amelyet az erre vonatkozó Közlemény alapozott meg.³³ A konzultáció fő témái között szerepelt a további harmonizáció irányai a kizárólagos jogok, valamint a kivételek, korlátozások területén. A konzultáció eredményeire vonatkozóan a Bizottság 2014 júliusában kiadott egy összefoglaló dokumentumot is, amelyben jól látható az, hogy az egyes szabályozási kérdések tekintetében hol azonosítható viszonylagos egyetértés az érintettek között, illetve melyek az igazán megosztó témák.³⁴ A Bizottság ezek alapján elkezdett dolgozni egy Fehér Könyvön, amelynek kiszivárgott tervezete³⁵ már csak történeti dokumentumként érdekes, hiszen a Bizottság azóta bekövetkezett újraalakulása jelentősen megváltoztatta a bizottsági megközelítést.

31 A Bíróság 2013. március 7-i C-145/10. számú Eva-Maria Painer kontra Standard VerlagsGmbH és társai ügyben hozott végzése.

32 Az Europa 2020 az Európai Unió jelenleg is futó, tíz éves ciklusra vonatkozó, tematikáját tekintve legáltalánosabb stratégiája, Digital Agenda for Europe. A Europa 2020 Initiative. [Elérhető: <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en>.] Valamint az Európai Digitális Menetrend (a továbbiakban: EDM) programja Digital „to-dotlist: new digital priorities for 2013-2014. [Elérhető: <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/news/digital-do-list-new-digital-priorities-2013-2014>.]

33 Public consultation on the review of the EU copyright rules. [Elérhető: http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/2013/copyright-rules/docs/consultation-document_en.pdf.]

34 Report on the responses to the Consultation on the Review of the EU copyright rules. [Elérhető: http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/2013/copyright-rules/docs/contributions/consultation-report_en.pdf.]

35 A copyright policy for creativity and innovation in the European Union. 2014. június 13. [Elérhető: <http://www.communia-association.org/2014/06/25/leaked-draft-of-commission-copyright-white-paper-based-on-flawed-assumptions/>.]

A Bizottság jelenlegi elnökének, Jean-Claude Junckernek a programja ugyan nem tartalmazott (nem is tartalmazhatott) részletes stratégiát a szerzői jog vonatkozásában, de a Bizottság számára meghatározott politikai iránymutatása utalt a szerzői jogi reform előkészítésének felgyorsítására, továbbvitelének szándékára.³⁶

Az új Bizottság Roadmapje³⁷ ennek megfelelően 2015 második felére időzítette azoknak a jogalkotási javaslatoknak a megtételét, amelyeket szükségesnek lát a szerzői jog modernizálása érdekében, tekintettel a digitális forradalomra és a megváltozott fogyasztói szokásokra is. A roadmaphez kapcsolódó Digital Single Market Strategy for Europe³⁸ a digitálisbelső piac kontextusában helyezte el a szerzői jogi reformot és részletesebben kibontotta a Bizottság céljait is, amelyek között a kivételek terén a kutatási, oktatási, adat- és szövegbányászatra vonatkozó kivételek szabályainak átgondolását fogalmazta meg.

A Bizottság törekvéseivel, folyamataival párhuzamosan az egyébként egyre több, szerzői jogi témákban kifejezetten aktív képviselőt tagjai között felmutató Európai Parlament is foglalkozott a szerzői jog egyes kérdéseivel,³⁹ ezek közül itt részletesebben csak az átfogó, a reformfolyamatot rendszerben kezelni kívánó ún. Reda-jelentéssel foglalkozunk. 2015. január 15-én nyújtotta be Julia Reda kalózpárti képviselő számos szakmai szervezet által támogatott⁴⁰ a jelentéstervezetét,⁴¹ amelyet az Európai Parlament jelentős változtatásokkal, 2015. július 14-én fogadott el.^{42, 43}

36 A new start for Europe: Growth, fairness and democratic change. Political guidelines for the next European Commission. [Elérhető: http://ec.europa.eu/about/juncker-commission/docs/pg_en.pdf.]

37 Roadmap for completing the Digital Single Market – Initiatives. [Elérhető: http://ec.europa.eu/priorities/digital-single-market/docs/roadmap_en.pdf.]

38 A Digital Single Market Strategy for Europe. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels, 6.5.2015 COM(2015) 192 final. [Elérhető: http://ec.europa.eu/priorities/digital-single-market/docs/dsm-communication_en.pdf.]

39 Az Európai Parlament 2012. szeptember 11-i állásfoglalása Az unióban az audiovizuális művek terjesztéséről. [Elérhető: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2012-0262+0+DOC+XML+V0//EN>.]

Az Európai Parlament 2013. május 22-i állásfoglalásában az audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv végrehajtásáról (2012/2132 (INI)) figyelemmel van a hozzáférhetőséggel, a kizárólagos jogokkal és rövid híradásokkal, az európai audiovizuális művek népszerűsítésével, a független alkotásokkal, a kiskorúak védelmével, a reklámokkal, a médiaműveltséggel kapcsolatos kérdésekre. [Elérhető: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2013-0055+0+DOC+XML+V0//EN>.]

40 The European Commission's Public Consultation on the Review of EU Copyright Rules: A Response by the CREATE Centre, EIPR, 9/2014. 547-554.

41 Draft Report on the implementation of Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society (2014/2256(INI)), 15. January 2015. [Elérhető: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+COMPARL+PE-546.580+02+DOC+PDF+V0//EN>.]

42 Harmonisation of certain aspects of copyright and related rights European Parliament resolution of 9 July 2015 on the implementation of Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society (2014/2256(INI)) [Elérhető: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P8-TA-2015-0273+0+DOC+PDF+V0//EN>.]

43 Hogy a szerzői jogi reformfolyamat sosem volt kizárólag a Bizottság ügye, mutatja továbbá, hogy a konzultációval párhuzamosan és arra is reagálva az Európai Tanács következtetéseket fogadott el 2013 októberében. EUCO Conclusions 169/13, 24/25 October 2013. [Elérhető: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/cc/139197.pdf.]

Abban a tekintetben nincs különbség a Bizottság és az EP megközelítésében, hogy mindkét szerv új egyensúlyt kíván elérni a szerzői jog rendszerében. Az EP viszont nem csak hogy elsősorban a kivételek és korlátozások felülvizsgálatában látja az új egyensúly megteremtésének fő eszközét. Jelentős szemléletbeli különbséget jelent az is, hogy az EP szerint a digitális környezetben az analóg környezetben biztosítottakhoz viszonyítva egyenlőtlen bánásmód nélkül kell élni a kivételekkel és korlátozásokkal, vagyis nem eseti jelleggel, hanem alapvetően az analóg kivételekével és korlátozásokéval hasonló terjedelemben kell megjelennie a digitális kivételeknek és korlátozásoknak is,⁴⁴ míg a Bizottság törekvései erre az egyenlősítésre csak egyes kivételek tekintetében terjedtek ki. Az EP politikai kérdésnek tekintette azt is, hogy a tagállamok között a kivételek megvalósítása terén meglévő eltérések egyre nagyobb hatást gyakorolnak, ami jogbizonytalanságot idéz elő és közvetlen negatív hatásokat fejt ki a digitális egységes piac működésére a határokon átnyúló tevékenységek miatt,⁴⁵ ami a Bizottság szempontjai között igen sokáig nem vagy csak kevésbé hangsúlyosan jelent meg.

Nem vitás azonban, hogy a jogalkotásban részt vevő szereplők jelentős része és a mértékadó szakirodalom is⁴⁶ a reformfolyamat meghatározó irányának tekinti a kivételek és korlátozások rendszerének megújítását. Az egyetlen kivételt talán a jogosultak képezik, akik bár nem utasítják el ezen a területen a harmonizáció továbbvitelét, de nyilvánvalóan elsősorban nem a bővítésben, hanem legfeljebb a keretek pontosításában érdekeltek.⁴⁷

A Bizottság a konzultációs dokumentumban számos olyan témát is megjelölt, amelyekben előrehaladást látott kívánatosnak, ezzel már eleve szűkítve azt a kört, amelyben a kivételek és korlátozások témakörében meg kívánta nyitni a vitát. Ilyen prioritás volt a könyvtárakhoz és az archívumokhoz való jobb hozzáférés kérdése, a tömeges digitalizáció, a megőrzés és archiválás kérdése, a gyűjteményekhez való elektronikus hozzáférés, az e-kölcsönzés, az oktatási célú felhasználások, egyes fogyatékkal élők felhasználásai, valamint az adat- és szövegbányászat.⁴⁸ Jól látható, hogy a Bizottság elsősorban azokkal a kivételekkel és korlátozásokkal kívánt foglalkozni, amelyek valamely közcélt teljesítő intézmény által valósulnak meg (tehát az intézményi, valamint az oktatási- és kutatási célú felhasználásokkal). Fontos rávilágítani itt arra, hogy a Bizottság ebben a körben, a kivételek, korlátozások reformja keretében kezdte vizsgálni az e-kölcsönzés kérdését is, amely azonban jelenleg a jogosultak kizárólagos lehívásra hozzáférhetővé tételi joga körébe tartozik, illetve időközben az Európai Bíróság is elkezdte vizsgálni a kérdést. Ez legalábbis azt mutatja, hogy a konzultációs dokumentum alapján a Bizottság szándéka az

44 Reda-jelentés 35. pont.

45 Reda-jelentés 37. pont.

46 Ld. pl. Limitations and exceptions as key elements of the legal framework for copyright in the European Union. Opinion on the judgement of the CJEU in Case C-201/13 Deckmen. 1 November 2014. [Elérhető: <http://www.create.ac.uk/european-copyright-society-limitations-and-exceptions-as-key-elements-of-the-legal-framework-for-copyright-in-the-european-union-opinion-on-the-judgment-of-the-cjeu-in-case-c-20113-deckmyn/>.]

47 Report on the responses to the Public Consultation on the Review of the EU Copyright Rules Directorate General Internal Market and Services Directorate D T Intellectual property D1 t Copyright July 2014. 31. [Elérhető: http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/2013/copyright-rules/docs/contributions/consultation-report_en.pdf.]

48 Fehér Könyv 20-36.

lett volna, hogy a hagyományos kölcsönzésre vonatkozó kivételhez vagy korlátozáshoz hasonló lehetőséget vezessen be.

Ezekhez a célokhoz a Fehér Könyv tette hozzá azt a megállapítást, hogy meg kell vizsgálni a kivételek és korlátozások bevezetésének kötelezővé tételét, illetve egységesíteni szükséges azt is, hogy mely esetekben kell, vagy lehet egyáltalán díjigényt kapcsolni a kivételhez (vagyis mely esetekben kell kivétel helyett korlátozást bevezetni), mivel jelenleg az irányelv lényegében bármely kivétel esetében lehetővé teszi a tagállamok számára a díjigénnyel való bevezetést, és csak egyeseknél teszi a kivétel bevezetése esetén kötelezővé a díjazást.

Míg a Fehér Könyv a kivételek kötelező bevezetésének előírásával, mint a harmonizáció továbbhaladását elősegítő eszközzel kapcsolatban óvatos, további vizsgálódásra felhívó álláspontot foglalt el,⁴⁹ a Fehér Könyv ezzel kapcsolatban⁵⁰ viszont már kifejezetten felhívta a Bizottságot arra, hogy tegye kötelezővé az összes, az INFOSOC-irányelvben nevesített kivételt és korlátozást, valamint biztosítsa ezek tekintetében a határon átnyúló hozzáférést. Ehhez képest még a Reda-jelentés sem arról szólt, hogy egy hozzáférhetővé tétellel jusson el mindenhova a mű, hanem hogy a fogyasztók számára egyenlő feltételek mellett legyen megoldható a hozzáférés, még hozzá a jogbiztonság fokozása mellett. A végső szöveg ezen annyiban finomított, hogy rögzítésre került, hogy további vizsgálatok szükségesek ahhoz, hogy eldönthető legyen, melyek azok a kivételek, amelyek módosítást igényelnek, figyelemmel a szubszidiaritásra is, ami arra utal, hogy a Reda-jelentés sem feltétlenül a teljes harmonizáció oldalán tette le végül a voksát. Mindezzel együtt egyébként a jelentés tartalmaz egy felhívást egy olyan nyitott norma elfogadására is, amely rugalmasságot vezet be a kivételek és korlátozások olyan különleges esetekben való értelmezésével kapcsolatban, amelyek nem sérelmesek a mű rendes felhasználására, és indokolatlanul nem károsítják a jogosult jogos érdekeit.⁵¹ Azt – műfajából fakadóan természetesen – nem fejt ki a jelentés, hogy ez egy fair use-szerű vagy egy háromlépcsős teszt-szerű norma kellene-e hogy legyen. Jól látható, hogy az intézményi megközelítések itt erősen szétartanak, és gyakorlatilag a hagyományos értelemben vett modellek közül mindegyik az asztalon van. A DSM ehhez képest csupán a nagyobb jogbiztonságot és a határon átnyúló felhasználások elősegítését hangsúlyozza.⁵²

A tömeges digitalizációval kapcsolatban a konzultációs dokumentum megállapította, hogy a problémakör az INFOSOC-irányelv elfogadása idején még nem eszkalálódott annyira, hogy foglalkozni kellett volna vele, ugyanakkor az azóta zajlott folyamatok érintették ezt a kérdéskört is.⁵³ Így az out-of-commerce irodalmi művek vonatkozásában elfogadott MoU már kezeli az adott művek tekintetében a problémát, vagyis csak azokkal a művekkel kell foglalkozni, amelyek ezen a körön kívül esnek, amivel a piaci szereplők többsége is egyetértett, azzal, hogy természetesen a gyűjtemények hatékony megoldásban

49 Fehér Könyv 20-36.

50 Reda-jelentés 11. pont.

51 Uo., 33-67. pont.

52 DSM 8.

53 Infosoc irányelv 27.

érdekeltek. A Fehér Könyv is azt a szintet jelölte meg fellépési lehetőségként, miszerint sektorspecifikus beavatkozások szükségesek, de elsősorban nem jogalkotási úton.⁵⁴

Az oktatási és kutatási célú szabad felhasználások jelentősége kétségtelenül kiemelkedő a digitális társadalomban.⁵⁵ Ezek vonatkozásában már a konzultációs dokumentum is jelezte, hogy (elsősorban egyébként az oktatás területén) a probléma amiatt komoly, mivel ezeket több tagállam nem ültette át, és azok is, amelyek megtették, eltérő megoldásokat követnek, mások pedig a szerződéses modelleket preferálják, ráadásul az Infosoc irányelv e tekintetben sem foglalkozott a távoktatási (esetleg határon átnyúló) esetekkel.⁵⁶ A Fehér Könyv szintén fontosnak tartotta a határon átnyúló felhasználások lehetőségének megteremtését, de tekintettel a megindult piaci folyamatokra is, inkább a meglévő keretek megerősítését támogatta.⁵⁷ A Reda-jelentés a jelenleginél szélesebb oktatási és kutatási kivételrendszer megteremtésére hívott fel, amelynek nemcsak az oktatási intézményekre kell kiterjednie, hanem mindenféle oktatási vagy kutatási tevékenységre, többek között az informális oktatásra is.

A megőrzés és archiválás területén a konzultációs dokumentum megállapította,⁵⁸ hogy különböző szabályokkal kerültek átültetésre az INFOSOC-irányelv rendelkezései, emiatt pedig nem egységes az uniós kép, a tagállamok pedig az új típusú archiválási megoldásokra jogalkotási eszközökkel nem reagálnak. Mivel pedig a meglévő kivételt a tagállamok igen sokféleképpen ültették át (többek között még az is különböző, hogy mely megőrzési módokat és mely műtípusokat fedi a szabad felhasználás), a Bizottság legalább e két szempont szerint további szabályozást javasol, hiszen a jelenlegi helyzet jogbizonytalanságot eredményez és visszafogja a megőrzési aktivitást. Ezeket a megállapításokat osztotta a Fehér Könyv is, amely szerint a megőrzési szabályok nem egységesek, az együttműködést nehezítik.⁵⁹

A dedikált terminálos kivétellel kapcsolatban a konzultációs dokumentum utal rá, hogy az Infosoc irányelvbeli kivétel csak a helyszínen teszi lehetővé a hozzáférést a művekhez, a távoli hozzáférés így legfeljebb szerződések útján lehet megoldott, emiatt felmerül ennek a kivétellé tétele is, bár ezzel kapcsolatban többen felvetették a technológiai megoldásokban rejlő problémákat.⁶⁰ Ráadásul ez a szabály nem egyértelmű abból a szempontból sem, hogy hogyan viszonyul az engedély alapján lehetséges felhasználásokhoz. E tekintetben a Bizottság azt javasolta, hogy szűk körben, csak egyes közelebről meghatározott intézménytípusokban, csak kutatók és beiratkozott hallgatók számára, továbbá meghatározott műszaki (biztonságos hálózat) és jogi feltételek (felhasználási feltételek, embargo periódus) mellett szélesedjen a kivételi kör. A Fehér Könyv szerint a dedikált

54 Fehér Könyv 17-18.

55 Ezek funkcióinak és eszközeinek áttekintését ld. Philipp Homar: Lernen im Urheberrecht, *Medien und Recht*, 7-8/15. 344-358.

56 Infosoc irányelv 28-29.

57 Fehér Könyv 9-11.

58 Infosoc irányelv 24.

59 Fehér Könyv 10.

60 Infosoc irányelv 25.

terminálos kivétel nem veszi figyelembe a távoli hozzáférés lehetőségeit (oktatási, kutatási célra meg kell nyitni), emiatt pedig meg kell fontolni a kötelezővé tételt és a határon átnyúló megoldások bevezetésének lehetőségeit.⁶¹ Ehhez a Reda-jelentés azt teszi hozzá, hogy felhív egy kötelező kivétel elfogadására, amely lehetővé teszi a könyvtárak számára, hogy a hozzáférés helyétől függetlenül digitális formátumban kölcsönözhessenek könyveket a nyilvánosságnek.⁶²

Az elektronikus kölcsönzés témakörében a konzultációs dokumentum utal arra, hogy a hagyományos kölcsönzés mellett egyre nagyobb az igény az elektronikus hozzáférhetővé tételre ideiglenesen is, ehhez ma engedély kell.⁶³ Az érintett jogosulti oldalon többen foglalták el azt az álláspontot, hogy mivel nem azonos az off-line és az on-line kölcsönzés hatása a piacra, a digitális piacon a könyvtár és a piaci szolgáltató versenytársak lehetnek, ami nem teszi lehetővé a párhuzamos szabályozást.⁶⁴ A Fehér Könyv szerint a gyűjtemények azonban a digitális és analóg példányok kezelésének egyenrangúsítását igénylik. Végül strukturált dialógust javasoltak, mivel még nem látták érettnek a helyzetet a jogalkotásra.⁶⁵

A fogyatékkal élők hozzáférést segítő kivételek és korlátozások tekintetében a konzultációs dokumentum utalt arra, hogy az Infosoc irányelv vonatkozó szabálya opcionális, ugyanakkor az erre vonatkozó nemzetközi megállapodás, a Marrakesh-i szerződés implementációja előbb-utóbb szükséges lesz, illetve a határon átnyúló vonatkozások megteremtése is uniós szabályozás útján lehetséges csak.⁶⁶ A Fehér Könyv az uniós keret módosítását a Marrakesh-i szerződés ratifikációja utánra hagyta volna.⁶⁷

A user-generated-content (felhasználók által előállított tartalom – UGC vagy felhasználók által feltöltött tartalom – UUC/user-uploadad-content) vonatkozásában említeni kell a Bizottságnak az UGC vonatkozásában megfogalmazott álláspontját is, amely a kivárást tekintette alapvető elvnek mint hogy egyrészt további elemzést igényel, hogy mely szabad felhasználások valósulnak meg ezen a területen, illetve figyelemmel kell lenni a jelenséget kezelni kívánó, már létező szerződéses viszonyokra is. Ezen a területen a Bizottság kiemelkedően fontosnak tartotta a felvilágosítást, illetve a metaadatok megfelelőségét.⁶⁸ Utalni lehet itt arra, hogy az SZJSZT hasonló konklúziókra jutott a Bizottság konzultációs dokumentuma alapján az SZJSZT elnöksége által kezdeményezett vizsgálatok során.⁶⁹

61 Fehér Könyv 11.

62 Explanatory Statement.

63 Reda-jelentés 26.

64 Uo., 47-48.

65 Fehér Könyv 11.

66 Infosoc irányelv 30.

67 Fehér Könyv 13.

68 III.F. pont.

69 Ficsor Mihály, Sár Csaba, Szinger András, Tomori Pál, Békés Gergely, Detrekői Zsuzsa, Fábri Péter, Grad-Gyenge Anikó, Humpfner-Viktória, Pataki-Kvasnyik Boglárka, Fay Margit: A Szerzői Jogi Szakértő Testület tanulmányai a szerzői jog digitális világhoz való alkalmazkodásáról. A Szerzői Jogi Szakértő Testület UGC-munkacsoportjának beszámolója „A felhasználók által generált tartalom szerzői jogi kérdéseivel kapcsolatban”. [Elérhető: http://www.sztnh.gov.hu/szerzoijog/tanulmany/09evf-04-szjszt-tanulmany_1.pdf]

Ezekben a dokumentumokban elsősorban a már meglévő kivételek egyes szabályozási elemeinek pontosítása, valamint egyes új kivételek bevezetésének szükségessége került fókuszba, mind a kötelező bevezetendőségük, mind a határon átnyúló jelleg megerősítése felmerült már az előkészítés során. Ugyanakkor az is egyértelmű, hogy a Bizottság a bírósági joggyakorlatot – annak minden jogfejlesztő hatásával együtt és az irodalomban megfogalmazódó kritikákkal szemben⁷⁰ – egyes kérdésekben elegendőnek tartja a problémák kezelésére és az irányát is megfelelőnek tartja.

Ami menet közben történt: az Árvamű-irányelv és a VIP egyezmény jelentősége

Az Infosoc irányelv tárgyalásai során nem merült fel azoknak a műveknek a problémája, amelyeknek szerzője vagy más jogosultja nem ismert, vagy nem elérhető és emiatt felhasználásukhoz engedély nem szerezhető. Az Európai Bizottságnak a kulturális anyagok digitalizálásáról, online hozzáférhetővé tételéről és a digitális megőrzésről szóló 2006-os hatástanulmánya⁷¹ közölte először azokat az igen sokatmondó adatokat, amelyek a témakört a figyelem középpontjába repítették. Ezek szerint a British Library az ötven évnél régebbi gyűjteménye 50%-át, az Európai Nemzeti Könyvtárosok Konferenciája pedig az 1900 és 1940 között publikált művek 19%-át tekinti árvának, vagyis olyanak, amely még szerzői jogi védelem alatt áll, de amelynek jogosultja ma már nem ismert, vagy nem érhető el. Az árvamű-irányelv⁷² megalkotásáig eltelt hat évben egyrészt a tagállamok a Digitalizálási ajánlás⁷³ alapján biztatást kaptak az önálló előrehaladásra, másrészt a jogi helyzet rendezésére kényszerítette őket a Google világméretű digitalizálási projektje és annak jogi hatásai,⁷⁴ azonban úgy tűnt, hogy a problémának a tagállamokra nem lehet hatékony, ráadásul lassíthatja az uniós egységesítést is.⁷⁵

A Bizottságnak akkor még a szerzői jogért is felelős, belső piaci ügyekért felelős biztosa 2010. március 22-i, európai parlamenti meghallgatásán⁷⁶ jelentette be, hogy a Bizottság szándéka az, hogy még 2010 végén irányelv elfogadására irányuló javaslatot tegyen a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek, amely elsősorban az árva művek helyzetét kezelni kívánó nemzeti rendszerek kölcsönös elismerésére fog irányulni. Kétség nem fér hozzá, hogy a Bizottság nem csak amiatt választotta le a kérdés megoldását az ekkor már a tervek részét képező uniós reformcsomagról, mert az érdekelték (elsősorban a könyvtárak,

70 Estelle Derclaye: The Court of Justice Copyright Case Law: Quo Vadis? EIPR, 11/2014. 716-724.

71 Brussels, 24.08.2006 SEC(2006) 1075 Commission Staff Working Document to the Commission Recommendation on the digitisation and online accessibility of cultural material and digital preservation. Impact Assessment 35.

72 Az Európai Parlament és a Tanács 2012/28/EU irányelve (2012. október 25.) az árva művek egyes megengedett felhasználási módjairól.

73 A Bizottság 2006. augusztus 24-i 2006/585/EK ajánlása a kulturális anyagok digitalizálásáról és online hozzáférhetővé tételéről, valamint a digitális megőrzéséről.

74 Ld. erről Mezei Péter: A szerzői jog jövője (is) a tét – gondolatok a Google Books könyvdigitalizálási projektről, *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2011. október. 6-47.; Sandra Csillag: Zweites Urteil in Sachen „Google Books“, *Medien und Recht*, 6/15, 311-313.

75 Eine Alternative zur vorgesehene Umsetzung der Verwaiste Werke-RL in Österreich - Entwurf der UrhGNov 2014, *Medien und Recht*, 5/2014. 249-254.; Verwaiste und vergriffene Werke im deutschen Urheberrecht, *Medien und Recht*, 1/14. 18-21., Eleonora ROsati: The Orphan Works Provisions of the ERR Atc: Are They Compatible with UK and EU Laws? *EIPR*, 12/2013. 724-741.

76 http://goliath.ecnext.com/coms2/gi_0199-12532784/INTELLECTUAL-PROPERTY-BARNIER-WANTS-TO.html.

archívumok és érdekképviselőik) igen intenzív lobbizásba fogtak, hanem azért is, mert a Google részéről érkező ipari nyomás miatt attól kellett tartani, hogy az uniós államok kulturális örökségének digitalizálásában is a Google lesz a zászlóshajó.

A 2012-ben végül egy olyan konstrukciót fogadott el a Tanács és az Európai Parlament, amely mentesíteni kívánta a könyvtárakat az engedélyszerzési kötelezettségtől, de az árva művek jogi státuszának egyértelművé tételét is biztosítani kívánta, vagyis valamiféle kiegyensúlyozott választ kívánt adni: ennek eredményeként a LAMS (libraries, archives, museums, schools) intézmények egy többszöröségi és nyilvánossághoz közvetítési kivétel kedvezményezettjeivé váltak, feltéve, hogy az adott művel vagy más teljesítménnyel kapcsolatban ún. gondos keresést folytattak és az nem járt eredménnyel. Az ilyen módon nemzeti szinten minősítetten árvának tekinthető művek pedig bekerülnek az OHIM adatbázisába, aminek alapján minden, más tagállamban lévő LAMS intézmény jogosulttá válik a mű többszörösítésére és nyilvánossághoz közvetítésére.

Az irányelv jócskán túlmutat a kezelni kívánt probléma jelentőségén: annak a fordulatnak az első lépését lehet meglátni benne, amelyben a kivételek és korlátozások kérdésköre önálló eszközzé vált az uniós jogalkotó kezében és nem csak a kizárólagos jogok határainak kijelölésére, hanem autonóm társadalmi érdekek érvényesülésének biztosítására is szolgál. Ennek fontos eleme, hogy a tagállamok számára kötelező módon írta elő a kivétel bevezetését, elismerve azt, hogy az árva művek (jellemzően védett, de már régebbi) művek hozzáférhetősége valamennyi tagállamban közös társadalmi, kulturális érdek. (A kötelező előírás tekintetében már az Infosoc irányelv ideiglenes többszöröségi kivétele úttörő volt, de az inkább szolgált iparági, technológiai megfontolásokat, mint szélesebb értelemben vet társadalmi célt). Az új szabályozása korábbiaknál messze sokkal részletesebben, egy teljes irányelvet kitöltő módon, 25 preambulumbekezdéssel és 12 cikk terjedelemben szabályozta a kivétel feltételeit. Első uniós normaként tette lehetővé a határon átnyúló közvetlen hatásokat is a kivétel hatálya alá eső művek és más teljesítmények uniós szintű nyilvántartásba vételének előírásával és egy kölcsönös elismerési rendszer bevezetésével. A megoldás úttörő a tekintetben is, hogy a kedvezményezett felhasználó számára nem biztosít minden további nélkül felhasználási lehetőséget, hanem aktív tevékenységre (gondos keresésre) kötelezi a szerző keresése tekintetében. Ebből pedig az is adódik, hogy azt az Infosoc irányelvben megkezdett tendencia, miszerint a kivétel alkalmazhatósága a szerző szándékától függ,⁷⁷ új elemmel gazdagodott.

Szükséges itt megemlíteni még, hogy a reformcsomag benyújtása előtti időszakban az Európai Unió aktívan támogatta a WIPO-ban a VIP egyezmény⁷⁸ megkötését, amely a vakok, gyengénlátók és más olvasási képességükben korlátozott személyek számára tette lehetővé a művekhez való könnyített hozzáférést, ráadásul nem csak nemzeti, hanem egyes határon átnyúló viszonylatokban is.

⁷⁷ 5. Cikk (3) bekezdés c) és n) pontok.

⁷⁸ A WIPO-ban 2013. június 27-én aláírt Marrakesh Szerződés a vak, látáskárosult és olvasási képességükben akadályozott személyeknek a kiadott szerzői művekhez való könnyebb hozzáféréséről.

Az irodalomban kialakult az a nézet, hogy a VIP egyezmény elfogadása nem elsősorban az EU érdeke (a kedvezményezettek is túlnyomó többségben Európán kívüli, jellemzően szegény országok lakói), amit alátámaszt az is, hogy az Infosoc irányelv már maga is tartalmazta a kivételek körében az ennek megfelelő szabályt (legalábbis nemzeti viszonylatokra).⁷⁹ Azonban a Bizottság ekként elő tudta azt is segíteni, hogy az időközben formálódó új koncepciója (a kivétel bevezetésének a tagállamok számára kötelező előírása, valamint a kivételek határon átnyúló hatásainak kezelése) „kívülről”, egy nemzetközi egyezményre hivatkozva, könnyebben elfogadhatóvá váljon a tagállamok számára. A VIP egyezményhez való EU-csatlakozás ugyanis azt is jelenti, hogy a fogyatékkal élők hozzáférést segítő kivétel bevezetését az EU-nak is kötelezővé kell tennie a tagállamok számára.⁸⁰

2. A REFORMCSOMAG TARTALMA

2.1. *Konceptcionális megközelítés*

Az irányelvvel kapcsolatban elmondható, hogy nem hoz paradigmaváltást a kivételek és korlátozások uniós szintű szabályozásába, ugyanakkor magasabb szintre emeli a belső piaci egységesítést.

Elmaradt a paradigmaváltás abból a szempontból, hogy továbbra sem lehet fogyasztói/végfelhasználói/műélvezői alanyi jognak tekinteni a kivételeket, korlátozásokat, sőt: az alkalmazhatóságuk több esetben is a szerző döntésén nyugszik (pontosabban azon, hogy van-e elérhető licencia a mű felhasználásához). Bár több előkészítő és véleményező dokumentumban is felmerült annak a lehetősége, hogy egy nyílt, rugalmas, az USA fair use-tesztjéhez hasonló kivételi, korlátozási szabály váltsa le a (majdnem) taxatív rendelkezéseket, az uniós jogalkotó azáltal, hogy még részletesebben szabályoz legalább egyes kivételeket, épp az ellenkező irányba mozdul el. Nemhogy szabadon engedné a tagállamokat, hanem éppen hogy a részletesebb harmonizáció irányába tereli őket.

Az irányelv igen erősen megszűrte a harmonizálандónak látszó területeket: egyetlen új kivételt vezet be a szöveg- és adatbányászat területén, illetve két kivételt szabályoz részletesebben az online környezetre tekintettel: ezek az oktatási és az archiválási célú kivételek, így ezeken a területeken – más-más szintről indulva ugyan – halad tovább a jogharmonizáció. Az utóbbi két kivétel kapcsán egyértelmű az, hogy az Infosoc irányelv elfogadása óta az adott területeken lezajlott technológiai, társadalmi változások lekövetése volt az elsődleges cél akkor, amikor a Bizottság egyértelművé tette, hogy az Infosoc irányelvbeli kivételek digitális és online környezetben is alkalmazhatók.

A bizottsági javaslat mindhárom szabály tekintetében azt írja elő, hogy azok kötelezően átültetendők a tagállami jogrendszerekbe, ami ugyan önmagában már kevés harmonizációs

⁷⁹ Infosoc irányelv 5.cikk (3) bekezdés b) pont.

⁸⁰ Jingyi Li, Liloufer Selvadurai: Reconciling the Enforcement of Copyright with the Upholding of Human Rights: A Consideration of the Marrakesh Treaty to Facilitate Access to Published Works for the Blind, Visually Impaired and Print Disabled, *EIPR*, 10/2014. 653-665.

hatással jár, mivel a két meglévő kivétel éppen azok közé tartozik, amelyeket valamennyi tagállam ismert már ilyen-olyan formában, de az újabb elemek kapcsán már nem jöhet létre eltérés.

Végül az általános értékelés során szót kell ejteni arról, hogy az irányelv az oktatási kivétel kapcsán bevezet egy újabb, határon átnyúló elismerésre vonatkozó rendszert.

2.2. Új szabad felhasználás: szöveg- és adatbányászat⁸¹

A DSM-irányelv kutatóintézetek számára teszi szabaddá a szöveg- és adatbányászati célú felhasználást. A kutatóintézet definíciójával kapcsolatban azonban szükséges megjegyezni, hogy számos akadémiai, közcélokat szolgáló kutatóintézet létezik, amely egyáltalán nem foglalkozik oktatással, így ezek kieshetnek a kivételből. A kutatóintézet definíciójában az oktatási tevékenység végzése, mint konjunktív feltétel (to conduct scientific research and provide educational services) szükségtelenül szorítja meg a fogalmat, mivel maga a kivétel nem szolgálhat oktatási, hanem csak kutatási célt. Ugyanakkor ahhoz, hogy az intézmény szabadon végezhesse a felhasználást, a tevékenysége non-profit jellegének és a közcélra irányulásának nem alternatíváknak kellene lenniük, hanem konjunktív, kötelező feltételeknek. Ugyanis a profitorientált tevékenységek esetében akkor sem indokolt kivétel bevezetése a jogosulti engedélyezés alól, ha azok közcélt szolgálnak, illetve amennyiben a kutatás ugyan non-profit, de nem közcélt szolgál, az sem indokolja a szerzői jogi engedély alóli kivételképzést.

A 2. Cikk (1) bekezdése gyakorlatilag minden szöveghez és egyéb adathoz való, felhasználást megvalósító hozzáférést a kivétel vagy korlátozás alá rendel, mivel az egyetlen érdemi feltétele csak az, hogy a felhasználónak jogszerű hozzáférése legyen a művekhez, még hozzá tudományos célra. Ez pedig azt jelenti, hogy akár kivétel, akár felhasználási szerződés alapján fér hozzá különben a művekhez, akkor az egyúttal a szöveg- vagy adatbányászat lehetőségét is megnyitja számára. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy gyakorlatilag nincs olyan szerzői jogilag egyébként engedélyköteles tevékenység, amely kívül eshetne a kivétel vagy korlátozás hatályán. Ezt pedig megerősíti egyébként a (2) bekezdés is, amely érvénytelennek tekint bármely szerződéses rendelkezést, amely kizárná az adatbányászatot. Lényegében csak a jogszerűtlen forrásból végzett adatbányászat tilos.

Egy ilyen tágan megfogalmazott kivétel nem egyeztethető össze a háromlépcsős teszttel, mivel gyakorlatilag teljes körben megfosztja a jogosultakat attól, hogy a szöveg- és adatbányászat területén kizárólagos jogaikat gyakorolni tudják. Nyilvánvaló ugyanis, hogy ha csak az illegális adatbányászat ellen léphetnek fel, de egyébként bevételre nem tehetnek szert az engedélyezésből, akkor a jogérvényesítésben sem lesznek érdekeltek. Ez a megoldás ugyan egy új iparág felvirágzását előmozdíthatja, de egyúttal a szerzői jogok aránytalan és szükségtelen visszaszorításával is jár.

⁸¹ DSM-irányelv (8)-(12) preambulumbekkezdések, 2. Cikk (1), (2) pont, 3. Cikk.

2.3. Az upgradelt kivételek

A DSM-irányelv 4. Cikkével az uniós jogalkotó egyértelművé kívánja tenni, hogy az oktatási illusztrációs célú kivétel vagy korlátozás (a továbbiakban az Szjt. terminológiájával: átvétel) terjedjen ki azokra a művekre is, amelyek nem hagyományos, fizikai hordozókon, hanem egyéb módon, lehívásra kerülnek hozzáférhetővé tételre, illetve többszörözésre. A DSM-irányelv e tekintetben meg kívánja haladni az Infosoc irányelv 5. Cikk (3) bekezdés a) pontját.

Az Infosoc irányelv alapján megvalósuló, „offline” átvétel esetében önmagában az engedélyezés „egyszerű volta” nem tenné továbbra sem lehetővé azt, hogy a jogosult engedélyezhesse a felhasználást ahelyett, hogy tűrnie kell a kivétel vagy korlátozás érvényesülését, míg a DSM-irányelv alapján ezt a lehetőséget az elektronikus anyagok esetében biztosíthatná a tagállam. Ez okszerűen nem indokolható különbségtétel, ráadásul az átvételre épülő művek sok esetben léteznek hagyományos és elektronikus formában is. A gyakorlatban nem szerencsés az, hogy a két formátumra ennyire eltérő feltételek vonatkozzanak. Az önmagában is jogbizonytalanságot hordoz, hogy a DSM-irányelv feltételül szabja, hogy akkor lehetne „opt-out”-olni a kivétel alkalmazása alól, ha az érintett művek felhasználására vonatkozó engedélyek „könnyen elérhetőek a piacon”, ugyanis ennek a feltételnek nem világos a normatartalma: akkor könnyen elérhető az engedély, ha elérhető a jogosult, vagy ha a felhasználó számára elfogadható/alacsony áron biztosítja az engedélyt? További aggály ezzel a kivétel alóli kivétellel kapcsolatban, hogy az engedélyek könnyű elérhetősége sosem értelmezhető általában, vagy műtípusokkal kapcsolatban (ahogy arra az Irányelvtervezet utal), hanem legfeljebb konkrét védett tartalmakkal összefüggésben. Mivel ennek így semmilyen objektív feltétele nem állapítható meg, erős jogbizonytalanságot keletkeztet.

A DSM-irányelvben 4. Cikk (3) bekezdésében indokolt lenne konkrétan megjelölni, hogy mely felhasználási mód értelmezéséről rendelkezik a jogalkotó olyan módon, hogy több országra kiterjedő elektronikus hálózat esetén is meghatározza azt az egyetlen tagállamot, ahol a felhasználás megtörténik. Megjegyezhető, hogy ez a felhasználás helyét meghatározó szabály, illetve a (2) bekezdésben lehetővé tenni kívánt opt-out együttes alkalmazása igen komoly értelmezési kérdéseket fog felvetni: mi történhet akkor, ha valamely tagállamban nem vezették be az opt-out lehetőségét, és hozzáférhetővé teszik kivétel alapján a művet egy olyan zárt láncú hálózatban, amely olyan tagállamban is működik, ahol engedély kellett volna kérni a mű felhasználásához, mert ott viszont létezik opt-out az engedély könnyű hozzáférhetőségére tekintettel? Ez indokolatlan forum-shoppinghoz vezethet. A (17) preambulumbekzdés e megoldás indokolásául azt jelöli meg, hogy így ki lehet zárni azt, hogy olyan tananyagokra is vonatkozzon a kivétel, amelyek kifejezetten oktatási célokra készültek. Ezt megfelelően kezeli a háromlépcsős teszt: ha a kivétel olyan felhasználásra vonatkozna, amely a mű rendes felhasználása, ott nem lehet alkalmazni a kivételt vagy korlátozást. Tekintettel arra, hogy az DSM-irányelv 6. Cikke a háromlépcsős tesztet alkalmazni engedi, amely szükségszerűen magában foglalja annak a lehetőségét,

hogy a szerző jogos érdekének aránytalan sérelmét a tagállamok a kivételhez kapcsolódó díjigény bevezetésével ellensúlyozzák, ezért szükséges a preambulumban tisztázni, hogy a 4. Cikk (4) bekezdése a díjigény bevezethetősége tekintetében csupán a teszt implicit feltételének megerősítését szolgálja.

A DSM-irányelv 5. Cikke egyértelművé teszi, hogy a kulturális örökséget ápoló intézmények a gyűjteményük állandó részét képező művek és egyéb teljesítmények megőrzésének kizárólagos céljára, a megőrzéshez szükséges mértékben, bármilyen formátumban vagy hordozóanyagon másolatot készíthetnek. Figyelemmel arra, hogy a korábbi irányelvek az intézményi többszörözési kivételek szabályozásánál nem nevesítették a megőrzési célt, ez több tagállam nem is tette lehetővé az ilyen célú többszörözést kivételként. A DSM-irányelv 1. Cikk (2) bekezdése kifejezetten rögzíti, hogy az érintetlenül hagyja, és nem érinti – többek között – az Infosoc irányelv rendelkezéseit, a rendelkezés értelmezésénél szükséges figyelembe vennünk az Infosoc irányelv 5. Cikk (2) c) pontját. A két kivétel vagy korlátozás kedvezményezett köre azonos (nyilvánosan hozzáférhető könyvtárak, oktatási intézmények, múzeumok, levéltárak, vagy kép- és hangarchívumok). A DSM-irányelv kizárólag a többszörözést teszi lehetővé, ennnyiben szűkebb, mint az Infosoc irányelv, amely a terjesztésre és a nyilvánossághoz közvetítésre is vonatkozik. A DSM-irányelv egy olyan célt külön nevesít, amelyet az Infosoc irányelv nem rögzít kifejezetten, amikor a művek megőrzését jelöli meg a többszörözés céljaként és a többszörözés indokolt terjedelmeként. Az Infosoc irányelv mindeközben a kedvezményezett intézmények számára azokat a többszörözéseket teszi lehetővé, amelyek közvetve sem szolgálnak kereskedelmi, vagy gazdasági célt, amelybe egyébként akár a megőrzés is beletartozhat, ha egyébként nincs gazdasági célja (ahogy ezt a magyar jogalkotó értette az Sztj. 35. § (4) bekezdésének megalkotásánál). Nem világos azonban, hogy a két irányelvi szabály viszonyát megállapító rendelkezés arra utal-e, hogy a megőrzési célú többszörözés esetében sem lehetséges a kereskedelmi (gazdasági) cél fennállása, vagy itt ez a feltétel nem kell, hogy érvényesüljön. Arra, hogy a megőrzési célú többszörözést akár kereskedelmi (gazdasági) célra is lehetne végezni, utal az, hogy ebben a kivételben ilyen megszorítás nem szerepel, míg a 4. Cikk (amely egyébként hasonló kapcsolatban áll egy Infosoc irányelvbeli szabállyal) kifejezetten tartalmaz egy ilyen utalást. A kereskedelmi (gazdasági) cél kizárására el lehet egyébként jutni tagállami szinten a háromlépcsős teszt alkalmazásával is, ami viszont fenn fogja tartani a különbségeket a tagállamok között. Ennek a kérdésnek a megválaszolása dönti el azt, hogy a Google, vagy más kereskedelmi szolgáltatók bevonhatók-e a megőrzési célú többszörözésekbe, illetve hogy az Sztj. vonatkozó szabad felhasználását szükséges-e módosítani úgy, hogy a megőrzési alesetet külön kell szabályozni.

Szükséges itt szót ejteni végül az előbb bemutatott kivételekre vonatkozó közös rendelkezésekről is. Az Infosoc irányelv 5. Cikkének (5) bekezdésében szabályozott ún. háromlépcsős tesztet ugyanis az Irányelvtervezetben lehetővé tett kivételek és korlátozások tekintetében is alkalmazni kell a nemzeti jogalkotóknak az implementáció során. Ez – a

TU Darmstadt-ügyben mondottak módjára – kiküszöbölheti legalább tagállami szinten azt, hogy a DSM-irányelv nem kapcsol mindegyik kivételhez díjigényt.

A kivételek és korlátozások szabályozásának koherenciáját elősegíti, ha a hatásos műszaki intézkedések és a kivételek szabályainak összehangolására sor kerül, ezért alapvetően helyesnek látszik az, hogy az Infosoc irányelv 6. Cikk (4) bekezdésének 1., 3. és 5. albekezdése is alkalmazásra kerüljön a DSM-irányelvben szabályozott kivételek vagy korlátozások tekintetében. Ugyanakkor nem világos az, hogy a 6. Cikk (4) bekezdés 4. albekezdése miért nem került be az alkalmazandó szabályok körébe. Tekintettel arra, hogy ez a rendelkezés egyébként valamennyi kivétel alkalmazását kizárja akkor, ha egyedi megállapodás alapján történik meg a művek lehívásra hozzáférhetővé tétele (tekintettel arra, hogy ilyenkor a felek egyébként is meg tudnak állapodni a felhasználás feltételeiről), ezt a szabályt indokoltnak látszana a DSM-kivételekre is kiterjeszteni. Az ellenkező szabályozás csökkenti a felek szerződési szabadságát, és szegényebbé teszi a kialakítható üzleti modellek körét is. Ennek a rendelkezésnek az alkalmazhatóvá tétele tenné egyébként megfelelővé a 3. Cikk (2) bekezdését is, amely a szöveg- és adatbányászati kivétel érvényesülésének ki nem zárhatóságát rögzíti (ebből ugyanis önmagában is az következik, hogy a 4. és az 5. cikk alkalmazása viszont kizárható szerződésben).

2.4. ... és ami kimaradni látszik

Az irányelv felvállaltan nem foglalkozik minden kivétellel – azok a továbbiakban is érvényesek maradnak abban a körben, amelyben a DSM irányelv nem ad eltérő szabályokat.⁸² Bár a korábbi előkészítő dokumentumok azokon kívül, amelyek végül bekerültek az irányelv-tervezetbe, többet is megfontolásra ajánlottak, nem vitás, hogy azok bekerültek, amelyek kiemelkedő jelentőségűek és ténylegesen viszonylag könnyen meg lehet teremteni körülöttük a tagállamok elvi egyetértését. Az alábbiakban azonban néhány kimaradni látszó kivétellel kapcsolatos megfontolást érdemes rögzíteni, mivel a kihagyásuk nem ok nélkül történt, még ha ezzel nem is mindig ért egyet a szerző.

Az üreshordozó-díjat, illetve a reprográfiai díjat megalapozó, a magáncélú másolásra vonatkozó kivétel⁸³ azzal együtt sem jutott fel a listára, hogy az e témával kapcsolatos uniós bírósági gyakorlat virágzik. Lehetséges, hogy a Bizottság e téren éppen emiatt is nem tartotta szükségesnek a beavatkozást, vagyis azt látta, hogy a főbb kérdéseket a Bíróságnak sikerült tisztáznia az elmúlt években. Más kérdés, hogy a bírósági ítéletek hatályosulási folyamata egészen más, mint az irányelveké, és majdnem biztos, hogy nem olyan intenzív a harmonizációs hatásuk. Ugyanakkor ennek az oka lehet az is, hogy éppen

⁸² (4) preambulumbekkezdés.

⁸³ 5. Cikk (2) bekezdés a) és b) pont

a két kivétel (és egyben: a magáncélú többszörözés) tekintetében nem lehet azt látni, hogy azon tagállamok részéről, amelyek nem tették korábban lehetővé a szabad magáncélú többszörözést, az irányelv sem hozta meg hozzá a kedvet.⁸⁴

A paródia kapcsán kialakult viták arra mutatnak, hogy a tagállamok jelentős része a személyhez fűződő jogi kapcsolódások kezelésének nehézségei miatt nem foglalkozik jogalkotási szinten a kérdéssel.⁸⁵

A Bizottság az out-of-commerce kérdéskörben megpróbál előrelépést elérni, de a probléma megoldásaként nem kivétel bevezetését tartja célszerűnek, hanem a közös jogkezelés útján való blanketta-engedélyezést.⁸⁶ Ez a megoldás kiegyensúlyozottnak is tűnik, ha figyelembe vesszük, hogy a kereskedelmi forgalomból a művek a szerző teljesen tudatos döntéseként is kikerülhetnek,

Külön figyelmet érdemel továbbá a UUC-kivétel (user-uploaded content), amelyet a Bizottság nem szándékozott kezelni a csomagban, részben a szabályozás idő előttiségét hangsúlyozva, részben amiatt, mivel a jogosultaknak az online platformok bevételeiből való részesedésének megalapozására akart fókuszálni. A tanulmány lezárása idején a kivétel még csak az Európai Parlament felelős bizottságainak szövegeiben, módosító javaslatok formájában létezik, amelyhez még a tagállamok is saját szövegjavaslatokat tehetnek, de mivel az EP több bizottsága is támogatja, igencsak jó esélye van – valamely szövegváltozatban – a főszövegbe való bejutásra. Az UUC kivétel bevezetése segítheti az online platformokon megjelenő, fogyasztók által feltöltött tartalmak jogi megítélését, ezek ugyanis többségükben nem, vagy csak csekély saját kreatív tartalommal, de annál több professzionális tartalmi elem (különösen zenei és audiovizuális elemek) hozzáadásával készülnek, ez utóbbi miatt pedig túlnyomó részben jogsértők. Ugyanakkor egy nem kellően kiegyensúlyozott szabályozási megoldás elfogadásával igen komoly hátrányt szenvedhetnek a jogosulti érdekek, mivel a jogosultak éppen a feltöltő platformokon megjelenő tartalmaikkal kapcsolatos bevételekből való részesedés jogi megerősítését várják az irányelv elfogadásától, amihez annak a13. Cikke nyújthat segítséget.

84 Hajdú Dóra: A magáncélú másolásra tekintettel fizetett díjak egyes értelmezési kérdései az Európai Unió Bíróságának gyakorlatában, *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2014. december, 27-69. [Elérhető: <https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/files/kiadv/szkv/szemle-2014-06/02.pdf>.]

85 Jonathan Griffiths, Christophe Geiger, Martin Senftleben, Raquel Xalabarder, Lionel Bently (European Copyright Society): The European Copyright Society's "Opinion on the Judgment of the CJEU in Case C-201/13 Deckmyn" *EIPR*, 2015/3. 127. European Copyright Society: Limitations and Exceptions as Key Elements of the Legal Framework for Copyright in the European Union: Opinion on the Judgment of the CJEU in Case C-201/13 Deckmyn, *EIPR*, 2015/3. 129-134. Sabine Jacques: Are National Courts Required to have an (Exceptional) European Sense of Humour? *EIPR*, 2015/III. 134-138.

86 DSM irányelv 7-9. Cikk.

KÖVETKEZTETÉSEK

A folyamat áttekintése során arra juthatunk, hogy az uniós szerzői jogi szabályozásban a kivételek és korlátozások szabályozása terén egyértelműen koncepcióváltás történik, még ha a paradigmából nem is látszik kilépni a jogalkotó és a teljes harmonizáció továbbra is igen távoli célnak látszik. A kivételek egy szűk körének kötelező előírása a tagállamok számára a harmonizáció magasabb szintre emelését jelenti annak elismerésével, hogy bizonyos területeken nem lehet a tagállami szociális, kulturális viszonyok között akkora különbség, hogy meg kellene engedni a teljesen eltérő szabályozási megoldások fenntartását. Ez egyben annak a gondolatnak a háttérbe szorulásaként is olvasható, hogy a kivételek és korlátozások a szerzői jognak a nemzeti szociális, kulturális sajátosságokhoz igazításának eszközei lennének.

HAJNAL ZSOLT

egyetemi adjunktus

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Polgári Jogi Tanszék

JAGUSZTIN TAMÁS

PhD hallgató

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

A HATÁRON ÁTNYÚLÓ KOLLEKTÍV FOGYASZTÓI ÉRDEKEK VÉDELME A KOLLÍZIÓS JOGBAN*

Oktatóként hatással szeretnénk lenni a jogtudományra és a kezünk alól kikerülő jogász nemzedékekre. Szerencsés lehet az az oktató, aki birtokában van mindazon képességeknek, amelynek köszönhetően tantárgyát nemcsak megtanítja a tanítványainak, hanem meg is szeretteti azt velük. Tanár Úr előadásainak köszönhetően nyert örök időkre értelmet a védjegy – Balázs Pali frizuráján keresztül –, vagy éppen a tartási szerződések problematikája – Az ügyvéd Úr kérem, mi nem akarjuk a néni halálát, de ... bevezetésű fejtegetést követően. Szerencsések azok a hallgatók, akik ilyen Professzortól tanulhattak. Tisztelt Tanár Úr, kedves Gyuri, szerencsés hallgatóidként, kollégádként születésnapod alkalmából kívánunk neked sok boldogságot. Isten éltesse!

* A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

BEVEZETÉS

A fogyasztók védelmének elve nemcsak a hagyományos anyagi jogok keretein belül valósítható meg, hanem a kollíziós jogszabályok is védelemben részesíthetik a fogyasztók meghatározott körét. A kollíziós jogszabályok alkalmazási területei pontosan azok a határon átnyúló jogviszonyok, amelyek térhódítását az európai jogalkotó is ösztönözni szeretné. Ebből adódóan a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról szóló Róma I. rendelet¹ a fogyasztói szerződésekre speciális szabályokat rendel alkalmazni, amelynek értelmében a fogyasztót nem lehet jogválasztással megfosztani a szokásos tartózkodási helye szerinti ország jogának fogyasztót védő rendelkezéseitől. Ennek az a feltétele, hogy a gazdálkodó tevékenységét, amellyel kapcsolatban a szerződés megkötésre került, a fogyasztó szokásos tartózkodási helye szerinti országban végezze, vagy ebbe az országba irányuljon. A joghatóság meghatározása kapcsán a fogyasztó szintén méltánylást érdemlő helyzetben van, az átdolgozott joghatósági rendelet² 17-19 §-ai alapján a fogyasztó saját lakóhelye vagy székhelye szerinti bíróság előtt indíthat pert és perelhető. E jogáról csak korlátozásokkal mondhat le. A fogyasztói jogvédelem összetett és szofisztikált eszközrendszereivel nem pusztán a fogyasztók egyéni érdekeit, hanem a fogyasztói társadalom kollektív érdekeit is védelemben kívánja részesíteni, az azokat sértő hazai és határon átnyúló gazdasági tevékenységgel szemben is. A fent hivatkozott jogszabályok mindegyike a fogyasztói szerződések alatt a fogyasztó és vállalkozás közötti közvetlen és egyedi jogvitákat érti és külön kollektív jogérvényesítési eszközre vonatkozó speciális kollíziós, vagy külön európai jogi szabályozás hiányában kérdéses, hogy a fogyasztók kollektív jogainak érvényesítése érdekében indított eljárásokban, hogyan állapítható meg az eljáró bíróság joghatósága és az eljárásra alkalmazandó jog.

A manapság igencsak aktuális problémakör tehát leginkább úgy vázolható fel, hogy a fogyasztók érdekében eljáró, feljogosított szervezetek közérdekű kereseteik kapcsán hivatkozhatnak-e a fogyasztókat határon átnyúló jogviszonyaikban megillető kedvező joghatósági és kollíziós anyagi jogi szabályok érvényesülésére?

I. KOLLEKTÍV JOGORVOSLATOK A MAGYAR JOGBAN

A kollíziós jogalkalmazás szempontjából nélkülözhetetlen egyértelmű minősítés érdekében elengedhetetlen a hazai kollektív jogérvényesítési eljárások (közérdekű igény, közérdekű kereset, csoportos perlés, közérdekű per, társult per) vizsgálata.

A vizsgálat elsősorban a nemzetközi kollíziót potenciálisan megvalósító, magánjogkörébe tartozó jogviszonyok számbavételére és szelektálására fókuszál.

1 A szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról szóló, 2008. június 17-i 593/2008/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet („Róma I”), HL 2008. L 177., 6., helyesbítés: HL 2009. L 309., 87.; a továbbiakban: „Róma I”-rendelet.

2 Az Európai Parlament és a Tanács 1215/2012/EU rendelete (2012. december 12.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, HL L 351, 20.12.2012, 1-32.

A kollektív igényérvényesítési rendszerek számos jogpolitikai célt szolgálhatnak, melyek közül legjelentősebb feladatuknak a joghoz jutás elősegítését,³ a költségek csökkentését,⁴ az igazságügy működésének gazdaságosságát,⁵ a felek közötti tényleges egyenlőség biztosítását, az eltérő döntések elkerülését,⁶ illetve a gazdasági szereplők viselkedésmintáinak javítását⁷ tartják. A magyar jogban a kollektív fogyasztói érdekek védelmében történő fellépésre több jogszabály is alapot szolgáltat, több feljogosított szervezetnek is. Az ilyen igényérvényesítésére általában csak a jogalkotó által kijelölt állami szervek, vagy ezen érdekek védelmére hivatott egyéb szervezetek jogosultak, és meghatározott jogok védelme iránt.⁸ A közérdekű perek⁹ kategorizálhatók az arra feljogosított szervek, a benyújthatóság alapiául szolgáló jogsértés, a keresettel elérendő jogi helyzet, vagy más szempontok alapján is, de definitív módon nem lehet egységesen meghatározni azt, hogy pontosan mely perindításra jogosító jogszabályi felhatalmazás minősül közérdekűnek. Némi bizonytalanságot okoz az is, hogy nem minden ágazati jogszabály mondja ki kategorikusan azt, hogy a perindítási jogkör közérdekű. Viszont ennek ellenére is behatárolható azoknak a közérdekű kereseteknek a köre, amelyek a határon átnyúló igényérvényesítés szabályozása szempontjából figyelembe kell venni. Mivel a perbeli legitimáció közérdekű perindítás esetén nem anyagi jogi igényen, hanem külön jogszabályi felhatalmazáson alapul, ezért a perindításra feljogosító norma tartalma alapján határozható meg alapvetően, hogy mely közérdekű per tárgya valósíthat meg kollíziós magánjogi tényállást. Ehhez képest másodlagos, hogy a keresetet mely szerv vagy szervezet nyújthatja be, mivel a feljogosítás csupán a szerv vagy szervezet kijelölt feladatkörén múlik. A közérdekű keresetek jellemzően megállapításra, eltiltásra, kártérítésre, törvényes működés helyreállítására, jogállapot megállapítására vagy megszüntetésére, döntés megsemmisítésére, illetve nyilvántartási bejegyzés törlésére irányulnak. Azonban ennek sincs jelentősége a szabályozás szempontjából, mivel nem a peres eljárásban előterjesztett kereseti kérelem alapján válik az adott tényállás kollíziós jellegűvé.

A külföldi elemet tartalmazó jogviszonyokban alkalmazható közérdekű keresetek kapcsán tehát arra kell figyelemmel lenni, hogy a perindításra feljogosító norma törvényi tényállása milyen kritériumokat tartalmaz a keresetindítás feltételeként. Ugyanis, ha ezek a feltételek lehetőséget adnak olyan igény érvényesítésére, amely esetén több állam joga is alkalmazható lehet, illetve joghatósági kérdések merülhetnek fel, a közérdekű perindítás kérdését rendezni kell a határon átnyúló igényérvényesítés szabályainak kialakításánál.

3 Gibbons, S.M.C.: Group Litigation, Class actions and Collective Redress: An Anniversary Reappraisal of Lord Woolf's Three Objectives. In: Dwyer, D. (szerk.): *The Civil Procedure Rules Ten Years On*. Oxford–New York (2009) 129.

4 Andrews, Neil: *English Civil Procedure. Fundamentals of the New Civil Justice System*, Oxford–New York (2003) 974.

5 Udvarý Sándor: The Advantages and Disadvantages of Class Action, *Iustum Aequum Salutare* IX. 2013. 1., 68.

6 Harsági Viktória: A kollektív igényérvényesítés fejlesztési lehetőségei, *Acta Univ. Sapientiae, Legal Studies*, 4, 2 2015., 218.

7 Harsági Viktória: A modellválasztás dilemmái a kollektív igényérvényesítés hazai szabályozásánál, *Eljárásjogi Szemle*, 2016/1. 24.

8 Kecskés László, Wallacher Lajos: A csoportos jogérvényesítés lehetséges formái választottbíráskodás keretében a magyar jogban. In: Kecskés László, Lukács Józsefné (szerk.): *Választottbírók Könyve*. Budapest, HVG-ORAC (2012) 283.

9 A közérdekű perekről bővebben: Jójárt Eszter: A közérdekből indított per. In: Petrik Ferenc (szerk.): *Polgári eljárásjogi Kommentár a gyakorlat számára*, Harmadik kiadás, Budapest, HVG-ORAC (2017) 1209.

Nyilvánvalóan nem tartoznak ebbe a körbe azok a közérdekű keresetek, amelyek olyan jog vagy tény megváltoztatására, törlésére irányulnak, melyet hatósági vagy bírósági nyilvántartás tartalmaz, mivel e nyilvántartások területi hatálya csak Magyarországra terjed ki. (Például a cégnyilvántartás.) Nem tartoznak ide hasonló okokból a Magyarországon bejegyzett jogi személyek (gazdasági kamarák, gazdálkodó szervezetek, civil szervezetek, pártok, stb.) törvénysértő működése miatt indítható közérdekű perek sem. Vannak továbbá olyan helyzetek, amikor a magánjogi jogviszonyt meghatározó aktus közigazgatási hatósági eljárásban születik (például mintaoltalom megadása, szabadalmi ügyek, stb.). Az ilyen ügyekben benyújtható közérdekű keresetek a közigazgatási hatósági határozat megtámadására irányulnak, így függetlenül attól, hogy a magánjogi jogviszonynak lehetnek nemzetközi vonatkozásai, maga a közérdekű per azt nem érinti.

A nemzetközi magánjogról szóló törvény (továbbiakban Nmjtvt.) hatálya azokra a külföldi elemet tartalmazó magánjogi, polgári jogi, családjogi, munkajogi jogviszonyokra terjed ki, amelyekben külföldi személy, vagyontárgy vagy jog szerepelhet. Ezért az Nmjtvt. szabályozási körét össze kell vetni azzal, hogy ezen jogviszonyokban van-e közérdekű perindításra jogosító jogsabályi felhatalmazás. A két kör metszete esetén meg kell vizsgálni a perindítási lehetőséget előíró norma tartalmát, és a fentieknek megfelelően meg kell határozni, hogy mely közérdekű per valósíthat meg kollíziós magánjogi tényállást. Az alkalmazandó jog tekintetében a Nmjtvt. által szabályozott tárgyköröket a II-VIII. fejezetek tartalmazzák.

A Nmjtvt. VI. fejezetében lévő szellemi alkotások joga, és a V. fejezetben meghatározott dologi jogok vonatkozásában közérdekű perindítás a jogviszonyt keletkeztető közigazgatási hatósági határozattal szemben nyújtható be, ezért e körben kollíziós tényállás a fent említett okokból nem valósulhat meg. A termőföldekkel és más ingatlanokkal kapcsolatos rendelkezési jog gyakorlását érintően mind a szerződés érvénytelensége, mind az ingatlan-nyilvántartási bejegyzés törlése iránt nyújthatóak be különböző közérdekű keresetek. Azonban a Nmjtvt. 39. §-ának (1) bekezdésére figyelemmel ezen ügyekben a magyar jog alkalmazandó, és a 88. §-ának a) pontja alapján a magyar bíróság kizárólagos joghatósággal rendelkezik.

A szerződéssel összefüggő jogvitákkal kapcsolatos közérdekű igényérvényesítést megalapozó felhatalmazásokat értelemszerűen elsődlegesen a Ptk. tartalmazza. A Ptk. hat típusú közérdekű keresetről rendelkezik: személyállapottal kapcsolatos perek [Ptk. második és negyedik könyv], személyiségi jogok közérdekbe ütköző megsértése [Ptk. 2:54. § (4)-(5) bekezdés], közérdekbe ütköző szerződés [Ptk. 6:88. § (4) bekezdés], fogyasztói szerződés részévé váló tisztességtelen általános szerződési feltétel [Ptk. 6:105. § (1) bekezdés a) pont], vállalkozások közötti szerződésben, valamint szerződő hatóság szerződő hatóságnak nem minősülő vállalkozással kötött szerződésben lévő tisztességtelen kikötés [Ptk. 6:106. § (1) bekezdés], közérdekű kötelezettségvállalást teljesítő szerv kijelölése [Ptk. 6:590. § (1) bekezdés]. A Polgári Törvénykönyv 6:105 §

szerint a fogyasztó és a vállalkozás közötti szerződés részévé váló tisztességtelen általános szerződési feltétel érvénytelenségének megállapítása iránt az ügyész, a miniszter, az autonóm államigazgatási szerv, a kormányhivatal, a központi hivatal vezetője, a fővárosi és megyei kormányhivatal vezetője, a gazdasági és szakmai kamara vagy érdekképviseleti szervezet, és az általa védett fogyasztói érdekek körében a fogyasztói érdekek képviselőjét ellátó egyesület, és az Európai Gazdasági Térség bármely tagállamának joga alapján a fogyasztói érdekek védelmére létrejött szervezet közérdekű keresetet indíthat.

A személyállapottal kapcsolatos perek és a személyiségi jogok közérdekbe ütköző megsértése miatt indult perek tényállása is megvalósíthat nemzetközi kollíziót. A joghatósági szabályok e területen rendezettek.

A fentiekhez hasonló kérdések fogyasztókkal szembeni jogsértő tevékenység miatt benyújtható közérdekű keresetek kapcsán is felmerülnek [Fgytv. 38-39. §, Tpv. 92. §, MNBtv. 164. §]. A fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény (továbbiakban Fgytv.) 39. §-ban szabályozott közérdekű keresetet az ügyészség és a fogyasztói érdekek képviselőjét ellátó egyesületek indíthatják, ha a vállalkozás jogszabálysértő tevékenysége a fogyasztók széles, személyében nem ismert, de a jogsértés körülményei alapján meghatározható körét érinti vagy jelentős nagyságú hátrányt okoz, és az eljárás a bíróság hatáskörébe tartozik.

Tekintettel arra, hogy a határokat nem ismerő interneten elérhető szolgáltatások rendkívül elterjedtek, e keresetkört különös súllyal kell vizsgálni. A perindítási jog akkor áll fenn, ha a vállalkozás jogsértő magatartása a fogyasztók széles, a jogsértés körülményei alapján meghatározható körét érinti. A jogellenes tevékenységek köre igen sokrétű lehet, amely alapvetően a vállalkozás részéről kifejtett fogyasztói jogokat sértő, és a perbeli vizsgálat tárgyává tett magatartás. Ez lehet termék forgalmazása, szolgáltatás nyújtása, pénzügy vagy közüzemi szolgáltatás, kereskedelmi kommunikáció, reklámozás stb. A tevékenység lehet tevőleges magatartás (pl. nem biztonságos áru értékesítése, jogsértő reklám közzététele, stb.) vagy mulasztás is (pl. a fogyasztói döntés szempontjából lényeges tájékoztatási elemek feltüntetetésének elmulasztása). A tevékenységet mindig a jogvédelmet biztosító norma tartalma határozza meg, attól függően, hogy az tiltó vagy előíró típusú.

Példának okáért egy online webshopot üzemeltető vállalkozás Magyarországon kívül rendelkezik bejegyzett székhellyel, jogszabálysértő tevékenységét (folyamatos megtévesztő gyakorlatot folytat, jogszabályba ütköző/ tisztességtelen szerződési feltételeket alkalmaz) pedig Magyarországra irányuló módon folytatja, amelynek során a fogyasztói érdekek sérülnek. A közérdekű keresetindításra feljogosított szervezet akár a jogsértő tevékenység (Fgytv.) akár a szerződési feltételek tisztességtelensége okán (Ptk), közérdekű keresetben támadná meg a jogsértő vállalkozást, elemi érdeke, hogy hazai fórum előtt járhasson el és hazai anyagi jogra alapíthassa keresetét. Abban az esetben, ha az általános joghatósági szabályok alapján az alperes székhelye szerint illetékes bíróság előtt kellene a közérdekű keresetet elindítani, a kollektív fogyasztói jogérvényesítés intézménye, különösen

határon átnyúló jogviszonyokban teljesen jelentéktelenné válna. A probléma megoldása a lehetséges opciók mérlegelésével, azok kizárásával adható meg.

2. ALKALMAZHATÓ-E A FOGYASZTÓI SZERZŐDÉSEKRE VONATKOZÓ KOLLÍZIÓS SZABÁLYANYAG?

Pusztán elméleti szempontból lehet érdekes annak a vizsgálata, hogy a közérdekű keresetben a fogyasztók számára kedvezőbb alkalmazandó jog és joghatóság megállapítása érdekében lehetséges-e a Róma I. rendelet 6. cikkre, valamint a joghatósági rendelet 18. cikkére hivatkozni. A kérdés megválaszolása kétszintű minősítést szükségeltet. Egyrészt minősíthetők-e a kollektív igényérvényesítési formák által felölelt tömeges fogyasztói igények, érdeksérelmek olyan polgári és kereskedelmi ügyekben keletkezett szerződéses kötelezettségként, amely alapján a Róma I. rendelkezései között kell keresnünk az irányadó kollíziós normát. Másrészt a keresetek kollektív jellege, és az azok által megjelenített számos absztrakt és egyediesíthetőbb fogyasztói igény lehetővé teszi-e mindezek ellenére, hogy a fogyasztói szerződésekre alkalmazandó kedvezőbb szabályokat tekintsük irányadónak ezekben az esetekben is.

A Róma I., illetve a Róma II. rendelet hatályát illetően hangsúlyozni kell, hogy a „szerződéses kötelezettség” és a „szerződésen kívüli kötelmi viszony” e rendeletekben szereplő fogalmát önálló módon, elsősorban e rendeletek rendszerére és célkitűzéseire figyelemmel kell értelmezni. Mindkét rendelet (7) preambulumbekzdésének megfelelően nemcsak e rendeletek, hanem a 44/2001 rendelet koherens alkalmazásával kapcsolatos célkitűzést is figyelembe kell venni, amely utóbbi 5. cikke többek között különbséget tesz a szerződés vagy szerződéses igény, valamint a jogellenes károkozással, a jogellenes károkozással egy tekintet alá eső cselekménnyel vagy az ilyen cselekményből fakadó igénnyel kapcsolatos ügyek között.¹⁰

A fogyasztói szerződések különös szabályai alkalmazhatóságának (Róma I. 6. cikk), a fogyasztók széles körének nevében fellépő szervezetekre történő kiterjesztését az Európai Bíróság eseti döntésein keresztül elutasította.

A C-347/08 a Vorarlberger Gebietskrankenkasse és a WGV-Schwäbische Allgemeine Versicherungs AG ügy alaptényállása szerint 2006. március 10-én közúti baleset történt egy németországi autópályán, melynek érintettjei egyrészt C. Gaukel, egy Németországban, a WGV-SAV felelősségbiztosításával biztosított gépjármű vezetője, másrészt D. Kerti, a másik jármű vezetője. Az ütközés következtében D. Kerti nyakigerinc-rándulást szenvedett, és ezért különböző orvosi kezelésekre szorult. Társadalombiztosítási szervként a VGKK ellátást nyújtott biztosítottjának, D. Kertinek, akinek állandó lakóhelye Bludenz (Ausztria) volt, azóta Ubstadt-Weiherben (Németország) lakik. D. Kerti követeléseinek törvény erejénél fogva bekövetkező engedményezése alapján a VGKK a WGV-SAV-ot a biztosított személy ellátása költségeinek megfizetésére. A VGKK szerint ugyanis a baleset

¹⁰ 2016. január 21-i ERGO Insurance és Gjensidige Baltic ítélet, C-359/14 és C-475/14, EU:C:2016:40, 43. pont.

kizárólagos felelőse a WGV-SAV biztosítottja volt. Mivel a fizetés nem történt meg, a VGKK megtérítési keresetet nyújtott be a WGV-SAV ellen a Bezirksgericht Dornbirnhoz (Ausztria). A WGV-SAV vitatta a kereset alapját, és az eljáró bíróság joghatóságának hiányára hivatkozott. Egyrészt azzal érvelt, hogy e jogok eredetüket tekintve D. Kerti jogai, aki a kereset benyújtásakor Németországban lakott. Másrészt a jogvita két egyenlő helyzetű fél között merült fel, így a felperesre nem vonatkozhat a 44/2001 rendelet által nyújtott védelem.

A C-347/08. sz. ügyben kifejtett indoklása alapján az EuB a Brüsszel I. rendelet biztosítási ügyekben a biztosítottra kedvező joghatóságai szabályainak alkalmazási körét értelmezte akként, hogy a biztosított nevében engedményesként eljáró társadalombiztosítási szerv már nem tekinthető az alpereshez képest gyengébb félnek, így ez alapján nem hivatkozhat a 44/2001 rendelet 9. cikke (1) bekezdése b) pontjának és 11. cikke (2) bekezdésének együttesen értelmezett rendelkezéseire abból a célból, hogy közvetlenül a székhelye szerinti tagállam bírósága előtt indíthatson keresetet a baleset állítólagos felelősének más tagállamban székhellyel rendelkező biztosítója ellen.¹¹

Ez utóbbi problémakör a vállalkozások közötti szerződésben, valamint szerződő hatóság szerződő hatóságnak nem minősülő vállalkozással kötött szerződésben lévő tisztességtelen kikötés érvénytelensége miatt indítható pereknél is megállapítható, kiegészítve azzal, hogy a Nmjt. 96. § szerint külföldi székhelyű vállalkozás elleni perekben akkor járhat el a magyar bíróság, ha a vállalkozás belföldön fiókteleppel vagy képvisellel rendelkezik, és a jogvita utóbbinak tevékenységével kapcsolatos. Ennek hiányában viszont közérdekű kereset elbírálására a magyar bíróság joghatósággal nem rendelkezik.

Ezzel szemben a közvetlenül károsult személy olyan törvényes engedményese, aki önmaga is gyengébb félnek tekinthető, részesülhet a fent említett rendelkezések különleges joghatósági szabályainak előnyeiben.¹² Az EuB fenti álláspontját több ízben képviselte következetesen¹³, így vonatkoztatva a hasonló természetű fogyasztókat védő szabályokra, a fogyasztók széles körének nevében, de közérdekből eljáró, pozíciójában nem gyengébb fél aligha hivatkozhatna ezen az alapon a kedvező kollíziós anyagi jogi és joghatósági szabályokra.

Ezzel ellentétes eredményre jutnánk a pertársaság vagy társult per esetében, amely szintén több igényt kíván összefogni, de az egyéni fogyasztói igények egyenként jelennek meg, így abban az esetben nem lenne akadálya az említett jogszabályhelyek hivatkozására.

11 C-167/00 43. pont.

12 C-167/00 44. pont.

13 C-77/04 sz. GIE Réunion européenne és társai ügyben 2005. május 26-án hozott ítélet [EBHT 2005., I-4509.] 20 pontja.

3. LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK A SZERZŐDÉSEN KÍVÜLI KÖTELMEK SZABÁLYOZÁSÁBAN

Ha a fogyasztói érdeksérelmek kollektív védelme nem képzelhető el a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó kollíziós szabályok által, úgy azon kívüli megoldásokat kell megvizsgálnunk, amelyre a szerződésen kívüli kötelezettségekre vonatkozó joghatósági és kollíziós anyagi jogi szabályok is kínálnak megoldási utakat. Az EuB. több ízben szűkítette le a megfelelő utaló szabály utáni kutatást a szerződésen kívüli kötelmek területére.

A joghatósági rendelet 7. cikk 2. pontja szerint, valamely tagállamban lakóhellyel rendelkező személy más tagállamban perelhető [...] jogellenes károkozással, jogellenes károkozással egy tekintet alá eső cselekménnyel vagy ilyen cselekményből fakadó igénnyel kapcsolatos ügyekben annak a helynek a bírósága előtt, ahol a káresemény bekövetkezett vagy bekövetkezhet.

A hivatkozott szakasz fenti problémakörre történő alkalmazhatóságának előfeltétele a káresemény bekövetkezési helyének értelmezése és a megfelelő minősítés. A „káresemény bekövetkezésének helye fogalom tartalmának értelmezése kapcsán az EuB. a C133/11. Folien Fischer AG-ügy 39. pontjában, továbbá a C-523/10. sz. Wintersteiger ügy 19. pontjában azt fejtette ki, hogy a joghatósági rendelet (korábbi Brüsszel I rendelet) „5. cikk 3. pontjában található «azon hely, ahol a káresemény bekövetkezett vagy bekövetkezhet» kifejezés magában foglalja egyrészt azt a helyet, ahol a kár, másrészt azt a helyet, ahol a kárt okozó esemény bekövetkezett, ezért a felperes választásától függően az alperes perelhető mind az egyik, mind a másik hely szerinti bíróság előtt.”

A C-167/00 számú Verein für Konsumenteninformation kontra Karl Heinz Henkel ügyben az EuB. A korábbi Brüsszel I. joghatósági rendeletet megelőző Brüsszeli Egyezmény, egyébként megegyező rendelkezéseinek alkalmazhatósága szempontjából minősítette a jogellenes károkozás fogalmát. Az alapügyben egy osztrák fogyasztóvédelmi szervezet indított közérdekű keresetet (Verbandsklage) egy müncheni székhellyel rendelkező vállalkozással szemben. Az alperes vállalkozás által alkalmazott általános szerződési feltételek a felperes szerint tisztességtelen, az osztrák jogba ütköző klauzulákat tartalmaztak, amely alkalmazásától való eltiltása iránt nyújtotta be keresetét egy osztrák bírósághoz. A bíróság hatáskörének megállapítása körében (az alperes kifogásának elbírálása okán is) értelmeznie kellett a Brüsszeli Egyezmény 5. cikk 1. és 3. pontját, állást foglalva egyúttal abban, hogy a kérdéses ügy tekinthető-e az Egyezmény értelmében szerződésnek vagy szerződésből származó igénynek, avagy jogellenes cselekménynek vagy azzal egy tekintet alá eső cselekménynek. A luxemburgi bíróság elé terjesztett ügyben a bíróság kimerítően mérlegelte a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló 93/13/EGK irányelv 7. cikkének rendelkezéseit is, miszerint a tagállamok [...] gondoskodnak arról, hogy megfelelő és hatékony eszközök álljanak rendelkezésre ahhoz, hogy megszüntessék az eladók vagy szolgáltatók

fogyasztókkal kötött szerződéseiben a tisztességtelen feltételek alkalmazását. Továbbá mérlegelte azt is, hogy a közérdekű kereset benyújtására jogosult szervezet, jóllehet egyéni szerződésben alkalmazott feltételek tisztességtelenségének megállapítása iránt jár el, nem alanya a szerződésnek. Kitért arra is, hogy a szóban forgó ügyben még a Brüsszeli Egyezmény és nem az akkor már elfogadott Brüsszel I. rendelet alkalmazandó, de tekintettel a hivatkozott szakaszok csekély módosulására (sokkal inkább pontosítására), „nincs ok a két jogszabály eltérő értelmezésére”. Végezetül az EuB akként foglalt állást, hogy egy fogyasztóvédelmi szervezet által fogyasztói szerződések általános feltételeiben alkalmazott tisztességtelen kikötés tisztességtelenségének megállapítása iránt indított eljárásban, a bíróság joghatóságának megállapítása érdekében lehet hivatkozni az Egyezmény 5. cikk 3. pontjára, így az alperes kifogásolt jogszabálysértő tevékenysége, mint olyan, a Brüsszeli Egyezmény értelmében jogellenes cselekménynek vagy azzal egy tekintet alá eső cselekménynek tekinthető.

4. KÖVETKEZTETÉSEK A HATÁLYOS KOLLÍZIÓS JOG ÉS AZ EURÓPAI BÍRÓSÁG JOGGYAKORLATA ALAPJÁN

A szerződéses jogviszonyokra alkalmazandó jog körében tehát nem találunk megfelelő utaló szabályt, tekintettel arra, hogy a perindításra feljogosított szervezet nem szerződő és nem gyengébb partner. A fentiek alapján úgy kell tehát tekintenünk, hogy a 2009/22 irányelvben említett, a jogsértés megszüntetésére irányuló eljárás (kollektív igényérvényesítési forma) a „Róma II”-rendelet II. fejezete értelmében vett, a jogellenes károkozásból eredő, szerződésen kívüli kötelmi viszonyra vonatkozik. A szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról szóló 864/2007/EK rendelet (továbbiakban Róma II. rendelet)¹⁴ általános szabálya a 4. cikk (1) bekezdésében foglalt *lex loci damni* elvét kell, alkalmazza. A 4. cikk (3) bekezdése felmentést adhat a főszabály alkalmazása alól, egyfajta „menekülési záradékként” értelmezendő a 4. cikk (1) és (2) bekezdéséhez képest, amennyiben az eset körülményei alapján egyértelmű, hogy a jogellenes károkozás nyilvánvalóan szorosabban kapcsolódik egy másik országhoz.

Az általános szabályhoz képest speciális 6. cikkely olyan különös szabályokat tartalmaz, amely pontosítja a főszabályt, és a tisztességtelen versenyt megvalósító cselekményből eredő szerződésen kívüli kötelmi viszonyra határozza meg az alkalmazandó jogként azon ország jogát, amelyben az a versenyviszonyokat vagy a fogyasztók kollektív érdekeit sérti vagy sértheti. Véleményem szerint a számításba vehető fogyasztóvédelmi jogszabálysértések ugyanakkor csak nagyon tág, versenyorientált értelmezéssel lennének tisztességtelen versenyt megvalósító cselekményből eredő szerződésen kívüli kötelmi viszonyként minősíthetőek, így ez a kollíziós rendelkezés sem elsődlegesen a tipikusnak számító közérdekű keresetekre lett szabva (a legproblémamentesebben lehetne ekként

¹⁴ A szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról szóló, 2007. július 11-i 864/2007/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet („Róma II”) (HL 2007. L 199., 40.; a továbbiakban: „Róma II”-rendelet.

minősíteni a GVH által Tpv. alapján indított közérdekű pereket, az Fgytv. alapján indított perekben tág értelmezéssel, viszont a Ptk. és a Jegybanktv. szerinti esetekben aligha).

Ugyanakkor a Verein für Konsumenteninformation és az Amazon EU Sàrl közötti C-191/15. sz. ügyben a főtanácsnok indítványának 73. pontjában rámutatott, a „Róma II” rendelet 6. cikkének (1) bekezdése értelmében vett tisztességtelen verseny magában foglalja az általános értékesítési feltételek közé beiktatott tisztességtelen feltételek alkalmazását, amennyiben az sértheti a fogyasztók mint csoport kollektív érdekeit, és ezáltal befolyásolhatja a piaci versenyviszonyokat. Mindezek alapján a jogsértés megszüntetésére irányuló eljárás esetében az az ország, ahol a fogyasztók kollektív érdekei a „Róma II” rendelet 6. cikkének (1) bekezdése szerinti értelemben sérülnek, az, amelyben azok a fogyasztók rendelkeznek lakóhellyel, akikre a vállalkozás tevékenységei irányulnak, és akiknek érdekeit az érintett fogyasztóvédelmi szervezet ezen eljárás útján védi. A szóban forgó alapügyben egyébként az Amazon.eu általános szerződési feltételeiben alkalmazott feltételek tisztességtelenségének megállapítása iránt folyó perben értelmezte az EuB a vizsgálódás tárgyává tett kérdéseket, eloszlata ezáltal a jogalkalmazói kétségeket. Az ítéletben az EuB hangsúlyozza azt, hogy a fogyasztói szerződésekben szereplő és a jogsértés megszüntetésére irányuló eljárás tárgyát képező feltételek tisztességtelen jellegének vizsgálatára alkalmazandó jogot ugyanakkor önállóan, e feltételek jellege alapján kell meghatározni. Ily módon amennyiben a jogsértés megszüntetésére irányuló eljárás célja annak megakadályozása, hogy ezek a feltételek azzal a céllal kerüljenek be a fogyasztói szerződésekbe, hogy szerződéses kötelezettségeket keletkeztessenek, az említett feltételek értékelésére alkalmazandó jogot a „Róma I” rendeletnek megfelelően kell meghatározni.¹⁵

Mindezek alapján, ha kárként a fogyasztói érdekek sérelmét tekintjük, amelynek védelmében a kollektív jogérvényesítési eszközt alkalmazzuk, úgy a hazai fogyasztók érdekeinek védelmében indított közérdekű keresetre a magyar jogot találhatjuk alkalmazandónak. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy ha egy vállalkozás jogszabálysértő tevékenységét nem pusztán hazánkba, hanem más országokba irányuló módon is folytatja, a Magyarországon a jogsértés abbahagyására indított eljárásban hozott ítélet hatálya pusztán Magyarországra korlátozódna.

¹⁵ C-191/15. Ítélet 49. pont.

ÖSSZEGZÉS

Mindezek alapján megállapítható, hogy az egységes európai, kollektív fogyasztói igényérvényesítésre vonatkozó jogi instrumentum hiányában is, az EuB jogalkalmazó és jogfejlesztő tevékenységének köszönhetően a fogyasztóvédelemmel foglalkozó tudomány több éves dilemmája oldódott fel. A vonatkozó jogszabályok értelmezésén, a szóban forgó jogintézmények minősítésén keresztül vezető kerülőutak segítségével ugyanakkor sikerült a fogyasztói kollektív igényérvényesítés jogpolitikai céljával összhangban álló, fogyasztókra és a fogyasztók érdekében fellépni jogosult szervezetekre kedvező szabályok alkalmazhatóságát megvalósítani.

JAKAB NÓRA

egyetemi docens

Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Civilisztikai Tudományok Intézet

Agrár- és Munkajogi Tanszék

AZ EGYÉNI ÖNKORMÁNYZAT JELENTŐSÉGÉRŐL A MUNKAJOGBAN*

Csécsey György Professzor Úr kiváló jogász, oktató, kutató és ember. Pályám során a szellemi alkotások joga előadásai maradtak meg elevenen Bennem, amelyeket a Miskolci Egyetemen hallgattam. Évekkel később PhD dolgozatom polgári jogi része elkészítését segítette támogató észrevételeivel, tanácsaival. Munkajogászként egy olyan témával tisztelgek munkássága és embersége előtt, amely a polgári jog alapjával, a szerződési szabadsággal foglalkozik a munkajog világában.

1. A MUNKAJOG KÖZJOGI ÉS MAGÁNJOGI ELEMEIRŐL

Szladits Károly így fogalmaz: „A magánjog ma oly sokat emlegetett közjogias fejlődésének nem a közösségi gondolat egyre fokozódó térfoglalása, nem a közérdek előtérbe jutása, hanem az a jellemző vonása, hogy az egyéni önkormányzat egyre észrevehetőbben összezsugorodik és a magánosok egymásközi viszonyának igen jelentős területei hatósági rendelkezésnek válnak tárgyává, mint. pl. a munkajogban.”¹ A modern munkajogban tehát a felek egyenlőtlen pozíciója és az állami beavatkozás miatt a szerződéskötési szabadság elve nem érvényesül olyan mértékben, mint a polgári jogban, az egész jogág közjogi elemekkel átszőtt.

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ Kelemen László: A szerződésen alapuló kötelem, *Actio Universitatis Szegediensis. Sectio Iuridico-Politica Curant S. Ereky et E. Polner, A M. Kir. Ferenc József-Tudományegyetem Barátainak Egyesülete* (1941) 17-18.

Azaz a munkajog kötelmi jellegét vitatni nem lehet, de a munkaviszony tartalmát alkotó jogok és kötelezettségek egy részét nem a szerződő felek határozzák meg.² A magánmunkajog a felek önrendelkezési lehetőségének egyik jogi megnyilvánulása. Ebből következően a munka magánjogának alapvető elve az ún. szerződési elv. Ez közelebbről azt jelenti, hogy mindenkinek lehetősége nyílik jogi kapcsolatait az önelhatározást segítő szabályozás által alapítani és alakítani.³ Emellett azonban a jogalkotó feladata olyan szabályozás kialakítása, amely az egyéni munkavállalót védi a munkáltató hatalmával szemben.

Az ipari forradalom idején a XVIII-XIX. században a jogrendszer a magánjog, a vagyoni jog elveit alkalmazta a munkaerő áruba bocsátására. Eleinte a munkaszerződést klasszikus magánjogi szerződésnek tekintették. A tulajdon szabadsága abszolút elsőbbséget élvezett a munkavállalói érdekekhez képest. Ugyanakkor a munkajognak tisztán a magánjog keretei között tartása hosszabb távon tarthatatlan volt, hiszen a magánjogi viszonyok alanyai a piacon mellérendelt felek, addig a munkáltató és a munkavállaló közötti aszimmetria egyértelmű.⁴ A munkás szerződési akaratszabadsága illúzió volt csupán, az elmúlt bő egy évszázadban a munkáltatói érdek zabolátlan követése vezethetett a munkaszerződés kiüresedéséhez, s ma – úgy vélem – a munkajogi szabályozás egyik marginális problémájának ez tekinthető.

A gyengébb fél védelmének, és így a szerződési szabadság korlátozásának két útja van: a kollektív fellépés és az állami beavatkozás.⁵ Ebben a sorrendben először: a szerződési szabadság időszakát követte a szervezkedési szabadság fokozatos elismerése, a kollektív megállapodások megkötésének időszaka, azok egyéni munkaszerződés feltételeit átalakító ereje és nem szervezett tagok jogviszonyára is kiterjesztő hatályának elismerése. A következő állomás az állami beavatkozás időszaka, amikor az állam beavatkozik a felek magánjogi viszonyába: sztrájkharcok esetén, munkaidőt korlátozza, baleset-egészségvédelmi követelményeket támaszt a munkáltatóval szemben, minimális munkabért ír elő. A munkavállalókat védő normák ugyanakkor nem jelentik a kötelmi jogi alapok felszámolását.

A II. világháború időszakáig a legtöbb fejlett államban megtörtént a munkajog konszolidációja.⁶ A II. világháborút követő időszakban egyre nagyobb teret nyert az általános demokratizálódás, illetve az állam szociális funkciójának kiterjedése. Az ún. jóléti állam vagy szociális jogállam alapvető morális alapjait kezdték jelenteni a nemzeti

2 Lásd erről: Kiss György: *Munkajog*, Budapest, Osiris (2005) 32-33.

3 Kiss [2005]: i. m. 27.

4 Hajdú József, Kun Attila: *Munkajog I.*, Budapest, Patrocinium (2011) 59.

5 Uo.

6 Magánjogi alapokra építkezve egyik oldalról erősödött az állami beavatkozás, a másik oldalról pedig megtörtént a kollektív szerződések jogrendszerbe illesztése, megindult a jogterület önállósodása és egységesedése (1910 és 1927 között a Code du Travail egységbe foglalta a munkajogi szabályokat, a weimari alkotmány 1919-ben az egységes munkajog iránti igényt fogalmazta meg.) Megjelentek az üzemi alkotmányok, mint a demokrácia elvének megtestesítői, megindult a munkajog nemzetköziesedése (1919. ILO).

Lásd erről: Hajdú, Kun [2011]: i. m. 60-61.

alkotmányokba mind gyakrabban bekerülő szociális alapjogok, mint az emberi jogok második generációjának elemei. A jóléti államok elsősorban a nagyipari, szabványosított tömegtermelésre alapozó gyors és tartós gazdasági növekedésre, valmmint a keynes-i keresletélénkítő gazdaságpolitikára építkeztek. Az 1920-as évektől kibontakozó, majd az 1950-70-es években aranykorát élő gazdasági modellt Henry Ford után fordizmusnak szokták nevezni. Ebben a fordista modellben a kenyérkereső családapa a reprezentatív munkavállaló. A tömegtermelésnek jórészt a taylorizmus vezetéstudományi elvei alapján bürokratikus, monoton módon szervezett nagyvállalatok gyárai szolgáltattak terepet. A munkajog klasszikus intézményei ebben az időszakban, ebben a társadalmi-gazdasági rendben fejlődtek. Az 1970-es évektől kezdődött meg az Európai Unió szociális dimenziójának – így a munkajognak – egy újabb fejlődése is.⁷ A mai munkajog fejlődését azonban nem a fordista társadalmi és gazdasági rend határozza meg. Megváltozott a munkerő-piaci környezet. Az emberek gyakrabban váltanak munkahelyet, gyakoriak a határozott időtartamú munkaviszonyok, idénymunkák, munkaerő-kölcsönzés keretében végzett munkák. Többen önfoglalkoztatóvá váltak, a munkaidő beosztása rugalmasan változik, a munka jellege is sokszínűvé, rugalmasabbá vált. A gazdasági környezet is megváltozott, hiszen ma már tudásalapú társadalomban élünk, a gazdaságnak együtt kell haladnia a technológiai újításokkal és a változó fogyasztói igényekkel. A munkáltatóknak azonnal reagálnia kell az izlésbeli változásokra, s olyan munkaszervezetet kell kialakítaniuk, amely hatékonyan és gyorsan alkalmazkodik a változó igényekhez. A kérdés, tehát joggal merül fel ezek után: vajon a jog feladata továbbra is a munkahely biztonságának megteremtése, vagy ezen az idő már túlhaladt és inkább a jövedelem és foglalkoztathatóság védelmét kell ellátnia?⁸ A munkajogi szabályozás válasza erre a 'flexicurity' koncepciójának bevezetése volt. Hogyan is kell tekinteni a felixicurity koncepciójára?

Auer és Gazier rendszerbe foglaltan mutatja be a koncepciót, amely a társadalmi és munkaerő-piaci reformok egyik programja, s jómagam is ekként közelítem meg. Az említett szerzők négy programot különítenek el: a rugalmasság (flexibility), a rugalmasság-biztonság (flexicurity), a tranzit munkaerő-piac (transitional labour market) és a képességek (capabilities) programját.⁹ A flexicurity külső és belső koherenciával is rendelkezik. Külső koherenciáját illetően illeszkedik az Európai Unió Lisszaboni

7 Hajdú, Kun [2011]: i. m. 61.

8 A munkajogi változásokról lásd: Deakin, S., Morris, G. S.: *Labour Law*, Sixth Edition, Oxford and Portland, Oregon, Hart Publishing (2012) 30-37. 131-190., *Contract Labour – Fifth item on the agenda* Report V (1) to the International Labour Conference 86th Session (1998) Geneva. Deakin, S., Wilkinson, F.: *The Law of the Labour Market. Industrialisation. Employment and Legal Evolution*, Oxford, Oxford University Press (2005); Blainpain, R., Hendricks, F.: *European Labour Law*, The Netherlands, Kluwer Law International Bv (2010); Guy Davidov, Brian Langille (eds.): *The Idea of Labour law*, Oxford, Oxford University Press (2011).

9 Auer Peter, Gazier Bernard: Social and labour market reforms: four agendas. In: Ralf Rogowski, Robert Salais, Noel Whiteside (eds.): *Transforming European Employment Policy. Labour Market Transitions and the Promotion of Capability*, Edward Elgar, Cheltenham, UK, Northampton, Ma, USA (2011) 33-37. Ezek a reformok – a képességekre épülő reform kivételével – munkaerő-piaci politikát befolyásoló programokat tartalmaznak mikro- és makroszinten. Céljuk a munkanélküliség, alacsony bérezés, egyenlőtlenség, alacsony foglalkoztatási ráta kezelése.

Stratégiájába¹⁰, és az ILO Decent Work Stratégiájába. Az ILO stratégiája az, amely egy ernyő-stratégiának fogható fel, hiszen célja a munkavégzők jogai, foglalkoztatása, foglalkoztatási körülményei javítása, hogy minden férfi és nő lehetőséget kapjon tisztességes és termelékeny munkavégzésre a szabadság, egyenlőség, biztonság és emberi méltóság jegyében.¹¹ A *flexicurity* mind a két stratégia foglalkoztatási részében szerepel, s inkább eszköz, mintsem a stratégiák célja.¹² Belső koherenciáját tekintve nem integrált elméletek összessége, sokkal inkább érvelések komplex rendszere, amelyeket olykor elméletek támasztanak alá.¹³ A *flexicurity* a *flexibility* alternatívájaként jelent meg, s új biztonságra vonatkozó szabályok megalkotásával az instabil munkaerő-piac kezelésének egyik ígéretes eszköze. Míg a *flexibility* programtól idegen az állami beavatkozás, s a „könnyebb elbocsátás könnyebb alkalmazással jár” elvét vallja, addig a *flexicurity* szerint a rugalmasság egyértelműen alááshatja a biztonságot, ha egyes intézmények nem követik a munkaerő-piac változásait, így a rugalmasságot mindig biztonsági intézkedések kell, hogy kövessék. Azon intézmények, amelyek kívülről számszerű rugalmasságot okoznak erősen vitatottak, azonban a biztonság külső oldalát illetően megegyeznek a szakértők abban, hogy többek között az álláskereső támogatási rendszere, az oktatás és képzés, a munka és az ahhoz kapcsolódó képzési rendszerek, a pályaválasztási tanácsadás, a munkavégzők nyomon követése és kihelyezése, a munkavégzők ismételt elhelyezése képezik az eszközök magját. A *flexicurity* koncepciójára egy „egyszerűsödött” formát a dán stratégia ad, amelyben külső alrendszereket kapcsolnak össze az „arany háromszögben”: így a három csúcspont a (laza) foglalkoztatás védelem, bőkezű álláskereső támogatási rendszer és az aktív munkaerő-piaci politika.¹⁴

A rugalmasság és biztonság kérdése ugyanakkor együtt jár a sérülékeny csoportok problémáinak kezelésével. Ez alapvetően két kihívást jelent a munkajog számára: szükség esetén foglalkoztatást védő szabályok megalkotását, valamint ezek érvényesülésének kikényszerítését.

10 Guideline 21 of the Integrated Guidelines for growth and jobs for the period 2005-2008: „Promote flexibility, combined with employment security and reduce labour market segmentation, having due regard to the role of social partners.” De ugyanígy: Guideline 7 of the Europe 2020 Integrated Guidelines for economic and employment policies of the Member States and of the Union.

11 Auer, Gazier: i. m. 30-33.

12 Auer és Gazier rávilágítanak az EU és ILO stratégiák követési mechanizmusai közötti különbségekre is. Lásd: Auer, Gazier: i. m. 32.

13 Auer, Gazier: i. m. 33.

14 Lásd bővebben: European Commission (2006), Employment in Europe 2006: Recent Trends and Prospects, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. European Commission (2007), Council Conclusions Towards Common Principles of Flexicurity, Brussels: European Council. COM(2007) 359 final.

A tranzit munkaerő-piac (TLM) a flexicurity egyik változatának tekinthető, de az is lehet, hogy a flexicurity a TLM egyik variánsa. Egy bizonyos: a két program elemei szoros kapcsolatban állnak egymással. A flexicurity a munkajoghoz erősen kapcsolódó gazdasági és társadalmi gyökerekkel és egyfajta, jogokon és kötelezettségeken alapuló etikai töltettel rendelkezik. A TLM-től változatosabb diszciplinákat integrál, többek között a flexicurity alapjait is, de ide sorolható a politika-elmélet, a kibernetika és az etika, ez utóbbin belül külön hangsúlyosak az egyenlőség, igazságosság kérdései. A képességeken alapuló program célja az emberi fejlődés. A középpontjában az erőforrásokhoz való hozzáférés egyenlősége és képessége áll. Auer, Gazier: i. m. 34-37. Az Emberi Fejlődés Indikátorai (Human Development Indicators) Sen elképzelése nyomán: jólét, egészség (várható élettartam), oktatás. Lásd Amartya Sen és Martha Nussbaum munkáit.

A *szociális kirekesztődés* sok olyan csoportra vonatkozik, amelyek képtelenek részt venni a munkaerő-piac előnyeiből, éppen ezért cél a foglalkoztatási ráta növelése makrogazdasági politika révén.

Új szabályozási technikákra is szükség van szemben a korábbi hierarchián és utasításon alapuló rendszerrel. Ilyennek minősül például a munkavállalók és önfoglalkoztatók adókedvezménye, a foglalkoztatói nyugdíjrendszerek működtetése, a munkavállaló részvényessé tétele, átmeneti támogatások gazdálkodó szervezetek részére amennyiben tartós álláskeresőt foglalkoztatnak.

Új tájékoztatási és konzultációs mechanizmusokra van szükség, amely a munkáltató és a munkavállalók közössége között a partneri kapcsolatot részesíti előnyben.

Míndezeken túl a XX. század második felétől erősödő *emberi jogi harcok és a globalizáció* igen nagy hatással vannak a munkajogra.

Ebben a fejlődésben, a megváltozott gazdasági és társadalmi környezetben is látható, hogy eleinte a munkaviszony magánjogi keretek között tartása lehetetlen, szükség volt közjogi elemek beszívására. Mindez azonban nem jelenti a munkajog magánjogról való leválását. A munkajog-magánjog kapcsolatában kezdetben önazonosságot, majd egyfajta távolodást, s végül újra közeledést figyelhetünk meg. A munkajog a magánjog elveitől az 1970-es évekig távolodott, azt követően azonban egyre inkább közeledik hozzá. S akkor, amikor Kiss György írásaiban¹⁵ a felek konszenzusának jelentőségéről olvashatunk a munkaviszony alakításában, erre a közeledésre kell gondolnunk.

2. A MUNKATEVÉKENYSÉGEK OSZTÁLYOZÁSÁRÓL

A munkajog magánjogban elfoglalt helyének magyarázatául gyakran foglalkozunk a munkatevékenységek osztályozásával. A más részére végzett munka klasszikus formái a munkaszerződés alapján végzett önálló, függő munka (az emberek élő munkában realizálódó kapcsolatrendszere), a vállalkozási szerződés alapján végzett önálló munka (piaci forgalomban megjelenő árun keresztül testesíti meg az emberek közötti kapcsolatot) és a megbízási szerződés alapján végzett önálló munka. A munkaszerződés alapján végzett önálló, függő munka dogmatikailag a római jogban a bérlet (locatio conductio) intézményéből fejlődött ki.¹⁶

15 Lásd erről: Kiss György: Foglalkoztatás gazdasági válság idején – A munkajogban rejlő lehetőségek a munkajogviszony tartalmának alakítására (jogdogmatikai alapok és jogpolitikai indokok), Állam- és Jogtudomány, 2014/1. 36., Kiss György: A munkajog szabályozásának dilemmái, *Miskolci Jogi Szemle Különszáma*, 2017/2. 273-274.

16 Locatio conductio operarum: a szabad ember munkájának bérbevétele (vagyonijellegű cseszerződés), locatio conductio operis, műbérlet, locatio conductio rei: dologbérlet, mandatum: magasabb szellemi munka végzésére. Gyulavári: A munkajog a jogilag szabályozott munkavégzések közül a más részére, ellenérték fejében, szerződés alapján, alárendeltségben végzett, önálló munkával foglalkozik. Gyulavári Tamás (szerk.): *Munkajog*, Budapest, ELTE Eötvös (2013), Prugberger Tamás, Nadas György: *Európai és magyar összehasonlító munka- és közszolgálati jog*, Wolters Kluwer, Budapest (2014) 27-31., Hajdú József, Kun Attila (szerk.): *Munkajog*, Budapest, Patrocinium (2014) 31-40., Prugberger Tamás: *Európai és magyar összehasonlító munka- és közszolgálati jog*, Budapest, KJK Kerszöv (2002) 33. és azt követő oldalak.

Ennek megfelelően a munkaviszony elhatárolása a mai napig tipikusan a *locatio conductio operis* és a *mandatum* intézményéhez kapcsolódik. A más részére történő munkavégzést tehát három klasszikus szerződés fejezi ki, s ezek összehasonlítása révén találjuk meg, hogy a más részére végzett munkatevékenységek közül egyes esetekben miért szükséges a munkavállaló alárendeltsége, más esetekben pedig miért nem.¹⁷ Így a foglalkoztatási jogviszonyok minősítése alapvetően a munkavállaló – önfoglalkoztató kettős modellen alapul. Ebben az összehasonlításban a Kiss György által hivatkozott, a megbízási és vállalkozási jogviszonyt jellemző *Selbst-bestimmung*, és a munkajogviszonyt jellemző *Fremd-bestimmung* fogalmak nagyszerűen visszaadják a jogviszonyok közötti alapvető dogmatikai különbség alapját.¹⁸

Ugyanakkor itt indokolt kitérni Kiss György véleményére, aki a munkajogviszony tartalmának két sajátosságára hívja fel a figyelmet: a tartósságra és a munkavállaló jogi alárendeltségére. Ugyanakkor a tartósságot, a tartamjellegét megkérdőjelezheti az atipikus foglalkoztatási jogviszonyok léte, amely a munkajog fejlődését a II. világháborút követően alapvetően meghatározta. A tartamjellegét azonban a munkaviszony meghatározó jegyeiből kell levezetni. Az összehasonlítás alapja ekkor is a vállalkozási és megbízási szerződés. A vállalkozási szerződésben az eredmény elérésével a szerződés megszűnik, önmegszüntető. A munkajogban is ismert az egy adott feladat ellátására kötött szerződés. Van-e különbség? Eltekintve a két jogviszony tartalmának, a megrendelői és a munkáltatói utasítás különbségétől, látványosan eltér a megszüntetés elve és szabályozása. Vállalkozásnál elszámolási kérdés, munkajogviszony esetében a munkavállaló egzisztenciális érdekei is felmerülnek. Hasonló az eset, ha egy adott tevékenység megbízás és munkaviszony keretében is ellátható. Ugyanúgy az utasítási jog intenzitása, terjedelme, és a megszüntetés szabályozása különbözik. A munkajogviszony tartam-jellegét *Freedland* az ígéret oldaláról közelíti meg: az ígéret a további munkavégzésre. A kölcsönös ígéret létét igazolhatja a felmondási védelem. Ezen technikák lényege, hogy a munkáltatók ne a megszüntetést tartsák szem előtt, hanem a munkaviszony fenntartását.¹⁹

Röviden szükséges szólni a munkavégzésre irányuló jogviszonyok rendszerezéséről is. Hajdú József és Kun Attila szerint a munkajog a jogilag szabályozott munkavégzési viszonyok közül, a munkavállaló, munkáltató és az érdekképviseletek (szociális partnerek)

17 Prugberger Tamás: *Munkajog a polgári jogban a globalizálódó társadalmi viszonyok között*, Competitio Könyvek, Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Kar (2006) 66-72.; Kiss György: Az új Ptk. és a munkajogi szabályozás, különös tekintettel az egyéni munkaszerződésekre. In: Manfred Ploetz, Tóth Hilda (szerk.): *A munkajog és a polgári jog kodifikációs és funkcionális összefüggései*, Tanulmánykötet, Miskolc, Novotni (2001) 198-199.; Prugberger Tamás: Az önfoglalkoztatás intézménye a nyugat-európai és a magyar munkajogban, *Magyar Jog*, 2014/2. 65-71. Lásd még: Deakin, S., Morris, G.S.: *Labour Law*, Sixth Edition, Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon (2012) 145. és azt követő oldalak. Collins, H., Ewing, K. D., McColgan, A.: *Labour Law*, Cambridge, Cambridge University Press (2012) 45-86.

18 Staudinger, Richardi: *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen*, Berlin, Walter de Gruyter (1989) 692-699. Idézi: Kiss [2005]: i. m. 19.

19 Kiss [2017]: i. m. 273-274.

jogait és kötelezettségeit meghatározó jogi normák összessége. Fogalma komplex (összetett), gazdasági és szociális viszonyokat egyaránt szabályoz.²⁰

Gyulavári Tamás szerint a munkajog a jogilag szabályozott munkavégzések közül a más részére, ellenérték fejében, szerződés alapján, alárendeltségben végzett, önállótlan munkával foglalkozik.²¹ A közszolgálati jogviszony és a magán-munkaviszony megkülönböztetésének dogmatikai alapja annyiban vitatható, hogy mindkettő a függő munka jogi kifejeződése. A szolgáltatást fogadó minősége másodlagos. Azaz a függő munka kategóriája tekintetében munkajogviszony a közszolgálati jogviszony is.²²

Tágabb értelemben tehát a munkajog tárgykörébe tartozik valamennyi jogviszony, amely alkalmas a más részére végzett önállótlan munka megjelenítésére. Azonban a jelenlegi magyar tendenciák alapján nehezen elképzelhető, hogy a munkajog továbbra is gyűjtőfogalomként alkalmazandó, és a tagozódás ezen genusfogalmon belül történik. A kollektív munkajog jogdogmatikai megalapozása a munka magánjogában lehetséges, a közszolgálatban külső hatásra, hosszabb ideig tartó fejlődés eredménye.²³

Többen a munkavégzésre irányuló jogviszonyok rendszerében elkülönítik a munkaviszonyt, a közzsféra munkaviszonyait és a munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyokat. Ezen belül: a polgári jogi jogviszonyt, egyéb speciális jogviszonyokat: személy és vagyonvédelmi vállalkozó, tartós közvetítő, ösztöndíjas foglalkoztatás.²⁴ Mindez nagyszerűen kifejezi azt a jogalkotói szándékot, amely a közszolgálat munkajogról való leválására utal, valamint magában hordozza a munkavállalóhoz hasonló jogállású személyek jogviszonyának kérdését is.²⁵

20 Hajdú, Kun [2014]: i. m. 31.

21 Gyulavári [2013]: i. m. 17., Hajdú, Kun [2011]: i. m. 67.

22 Kiss [2005]: i. m. 22.

23 A genusfogalom kifejezést Kiss György használta. Kiss [2005]: i. m. 23. A közszolgálat leválasztásáról lásd: Kun Attila, Petrovics Zoltán: *A közszolgálati jog önálló jogági fejlődésének kérdéséről*, Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó. Rab Henriett: *A közszolgálati bíraskodás HR szempontú vizsgálata, Közjogi Szemle*, 2016/1. 8-12. Mélypataki Gábor: *A közszolgálat egységesítésének elméleti és gyakorlati problémái, és kapcsolata a munka magánjogával*, PhD értekezés, Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola. Mélypataki Gábor: *A munkavállaló fogalma a magyar és a német jogban a munkáltató szempontjából, Publicationes Universitatis Miskolcensis Series Juridica et Politica*, 2012/2.

24 Gyulavári [2013]: i. m. 43-47., Hajdú, Kun [2011]: i. m.

25 Lásd a munkavállalóhoz hasonló jogállású személyekről: Kiss György: *A munkavállalóhoz hasonló jogállású személyekről*, Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2013/1. 4-8., Prugberger Tamás: *Az önfoglalkoztatás intézménye a nyugat-európai és a magyar munkajogban, Magyar Jog*, 2014/2. 68-69., Gyulavári Tamás: *A gazdaságilag függő munkavégzés szabályozása: Kényszer vagy lehetőség? Magyar Munkajog*, E-folyóirat, 2014/1. 17-20. Gyulavári Tamás: *A szürke állomány. Gazdaságilag függő munkavégzés a munkaviszony és az önfoglalkoztatás határán*, Jogtudományi Monográfiák 6., Budapest, Pázmány Press (2014), Szekeres Bernadett: *A szürke zóna védelme Németországban. „Jogalkotás és jogalkalmazás a XXI. század Európájában” doktorandusz konferencia, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar*, 2016. március 11.; Szekeres Bernadett: *A munkavállalóhoz hasonló jogállású személyek munkajogi és kötelmi jogi védelme a német jogrendszerben. Előadás; Tavasz Szel Konferencia, Állam- és Jogtudományi Szekció; Munkajog, agrárjog alszekció, Óbudai Egyetem, Budapest*, 2016. április 15-17.; Szekeres Bernadett: *A munkavégzési viszonyok változásai*. In: Koncz István, Szova Ilona (szerk.): *XI. Ph.D-Konferencia előadásai*, Konferencia helye, ideje: Budapest, Magyarország, 2015.10.30. Budapest, Professzorok az Európai Magyarországiért Egyesület (2015) 78-85.; Szekeres Bernadett: *Der Begriff der arbeitnehmerähnlichen Personen in Deutschland*. In: Szabó Miklós (szerk): *Doktoranduszok Fóruma: Állam- és Jogtudományi Kar Szekciókiadványa*, Konferencia helye, ideje: Miskolc, Magyarország, 2014.11.20., Szekeres Bernadett: *Gondolatok a munkavállalóhoz hasonló jogállású személyek helyzetéről – a munkajog és a polgári jog kapcsolatáról, Miskolci Jogi Szemle*, 2017/12. (2.) 561-569., Jakab Nóra: *A munkavállalói jogalanyság munkajogi és szociális jogi kérdései – Különös tekintettel a megváltozott munkaképességű és fogyatékos személyekre*, Miskolc, Bíbor (2014).

Saját értelmezésemben a munkavégzési viszonyok horizontális elhatárolása a személyi és gazdasági függés, a gazdasági függés és a személyi és gazdasági függetlenség alapján történhet. A munkaviszonyon belüli vertikális tagozódás pedig lassan nem is értelmezhető a közszolgálati jog munkajogról való leválása miatt. S még szót sem ejtettünk a Freedland és Countouris személyes munkavégzési viszonyok elméletéről.²⁶

3. A JOGÁGI BESOROLÁSRÓL

Ezt követően röviden vizsgáljuk meg a munkajog jogági besorolását. A jogági besorolás az egyes definíciókban felveti a polgári joggal való kapcsolatot, továbbá a normák sajátos rendszerével foglalkozik. Kiss György 2005-ben azt írta: „*A modern munkajog több mint két évszázados története során az egyszerű bérleti szerződésből fejlődött az egyéni és kollektív munkakapcsolatok jogává. E folyamatban a munkajog fokozatosan elvált a klasszikus magánjogtól, anélkül azonban, hogy ennek elveit és értékeit teljes egészében száműzte volna.*”²⁷ 2017-ben így fogalmaz: „*Az ma már a magyar munkajogban is elismert, hogy a munkajog, mint szerződéses jogág, a magánjog része.*”²⁸

Prugberger Tamás szerint: *A közjog és magánjog között helyezkednek el mind a magánjog, mind a közjog elemeiből összeötvözött és ma már inkább „magánjoginak” tartott úgynevezett vegyes szakjogok, amelyek egyike a munkajog.*²⁹ Hajdú József és Kun Attila szerint: a munkajog az egységes magyar jogrendszer azon ága, mely a független személyek munkaviszonyához tapadó társadalmi kapcsolatokat (munkaviszony) szabályozza. A munkajog a magánjog része. Szociális beágyazottsága, célhoz kötöttsége a munkavállaló védelmi igényében áll, a munkaviszony tartamjogviszony, amelyben a polgári jogi szabályok alkalmazása korántsem problémamentes. A munkajog, mint önálló jogág (vegyes szakjog) nem része a polgári jognak, de nagyon szoros a kapcsolatuk. A Ptk. az Mt. viszonyában szubszidiárius jogszabály, vagyis az Mt. pontosan rögzíti, hogy mely esetekben lehet és kell alkalmazni a Ptk. szabályait és mikor nem. Pl. Mt. 31. §.³⁰

Kiss György rámutat Bydlinyky találó összegző véleményére is: *a kérdés az, hogy megjeleníthető-e a jogtudomány számára a munkajog a jogrendszerben, mint a rendszer egyik önálló tagja. Nézete szerint a munkajog önállósága relatív. Önálló munkajogi szerződési tan kidolgozása képtelenség. A munkajog önállósága rendkívül összetett probléma, mert annak ellenére, hogy vannak csak a munkajogra jellemző intézmények, a polgári jog szabályai vagy magától értetődően, vagy kisebb módosításokkal alkalmazandók. Fontos azonban, hogy a két jogterület között felesleges konkurenciát teremteni.*³¹ *Az önálló munkajog kialakítása a Weimari Köztársaság jogalkotásában került a politikai érdekek középpontjába.*

26 Lásd a personal work relationship elméletéről: Freedland, M., Countouris, N.: *The Legal Characterization of Personal Work Relations and the Idea of Labour Law*. In: Guy Davidov, Brian Langille (eds.): *The Idea of Labour Law*, Oxford, Oxford University Press (2011); Freedland, M., Countouris, N.: *The Legal Construction of Personal Work Relations*, Oxford, Oxford University Press (2011).

27 Kiss [2005]: i. m. 15.

28 Kiss [2017]: i. m. 271.

29 Prugberger Tamás: *Európai és magyar összehasonlító munka- és közszolgálati jog*, Budapest, KJK Kerszöv (2002) 33.

30 Hajdú, Kun [2014] 31.

31 Kiss [2017]: i. m. 271.

*A II. világháborút követően a német kodifikációban a kollektív intézményekre sikerült megoldásokat találni, addig a munkaszerződésre vonatkozó joganyag megalkotása elmaradt.*³² Kiss György gyakran hivatkozik a *Hennsler – Preis féle tervezetre*: „*Soweit dieses Gesetz nicht anderes bestimmt, gelten die Bestimmungen des Bürgerlichen Gesetzbuches.*”³³

A munkajognak a polgári jogtól való teljes függetlenségének, az intézmény teljes dogmatikai önállóságának az elismerése érdemben sehol sem merült fel. Kétségtelen azonban, hogy a szerződés dogmatikája nem, de funkcionálása a munkavállaló védelme érdekében átalakult. E korlátozó szabályok, illetve a tradicionális magánjogtól idegen elvek miatt tűnik úgy, hogy a munkajog szerződéses intézményrendszere önálló. Magánjogtól idegen elvek: az egyenlő bánásmód elve, a munkajogviszony időtartama, a munkajogviszony megszüntetése szabályozása. Ezek az elvek támadásnak vannak kitéve, mivel az alapjául szolgáló jogviszony struktúrája változik.³⁴ Ami tehát relatíve elkülöníti az individuális munkajogot a tradicionális magánjogtól, az a munkavállaló védelmét szolgáló, a közvetlen állami beavatkozás révén megalkotott normaanyag, amely döntően a magánjogi kódexeken kívül fejlődött ki. A munkajog egy felborult egyensúlyt kísérel meg az egyensúlyi állapot egy olyan szintjére emelni, amely megfelel a szerződéses elv, az önrendelkezés követelményeinek.³⁵ A szocialista, közjogias jellegű munkajogban a polgári jog alkalmazása igazán fel sem merült. A szocialista munkajog szakított a munkajog magánjogi hagyományaival. Az 1992. évi Mt. már magánjogiasabb szabályozást tartalmazott, azonban elmulasztotta rendezni a munkajog és polgári jog kapcsolatát. A bírói gyakorlatban kristályosodott ki az ún. joghasonlóság elve, hogy amennyiben valamely polgári jogi norma vagy elv nem ellentétes a munkajog elveivel, és az Mt. nem tartalmaz speciális rendelkezést, a bírói gyakorlat bevonhatja az adott polgári jogi szabályt a munkajog világába (BH 1998. 506 alapján). A 2012. évi I. törvény a Munka Törvénykönyvéről (Mt.) változtatott a korábbi szabályozás hallgatásán, és kifejezetten megjelöli a Ptk. egyes szabályainak alkalmazási lehetőségét. Az Mt. 31. §-a szerint például a jognyilatkozatokra, ha törvény eltérően nem rendelkezik, a Ptk. Mt.-ben felsorolt szabályait kell alkalmazni. A Ptk. Mt. szempontjából hasznosítható szabályanyaga tételes jogilag részletesen beépítésre került az Mt.-be; illetve a Ptk.-t szelektíven mögöttes, illetve kiegészítő joganyagként vesszük figyelembe. Számos munkajogi intézmény erős polgári jogi karaktert kapott (kártérítési felelősség), s számos polgári jogi szabály beépült a Bevezető rendelkezésekbe. Így a munkajogviszony tárgyát alkotó fő szolgáltatás sajátosságából adódóan a munkajog valóban egy elkülönült jogág, relatíve önálló, vegyes szakjog, a magánjog része a jogrendszeren belül, a 2012. évi I. törvényben erősebb polgári jogi kapcsolódásokkal.

³² Kiss [2017]: i. m. 272.

³³ Kiss György előadása 2017. április 7-én, Miskolcon a MAB Székházban, a Magyar Tudományos Akadémia Miskolci Területi Bizottsága „Unständige Tendenzen im Recht von der Human Ressource und Naturkraftquellen in dem nationalen Rechtssystem, und im EU Recht – Változó tendenciák a humán- és a természeti erőforrások jogában a hazai jogrendszerében és az Európai Unió jogában” c. konferenciáján.

³⁴ Kiss [2017]: i. m. 272-273.

³⁵ Kiss [2005]: i. m. 20.

A 2013. évi CCLII. törvény újra felszínre hozta a magyar munkajog egyik régen nyitott kérdését. E törvény ugyanis az Mt. módosításával – egyebek mellett – kijelöli a Ptk.-nak a munkajogban is alkalmazandó szabályait. Ilyen utaló szabályokat tartalmaz – a módosítás nyomán – az Mt. 9. §, 31. §, 160. §, 177. §, 228-229. §, 286. §. E szabályokat áttekintve azt lehet megállapítani, hogy ezek a munkajogviszony jogában aggálytalanul alkalmazható (döntően kötelmi jogi) rendelkezések. Ehhez kapcsolódó probléma az Mt. Általános Rendelkezéseinek hatálya. Ezek ugyanis, különösen az általános magatartási szabályok – részben a Ptk. azonos tartalmú szabályainak átvételével – döntően szintén az individuális munkajogviszonyban alkalmazandók. Az Mt. 6. § (1) és (3) bekezdése, a 8-11. §-a kifejezetten utal is erre azzal, hogy a munkajogviszonyt vagy a munkajogviszonyban álló feleket említi. Kétségtelen hiányossága tehát az Mt.-nek az, hogy nem rendelkezik egyértelműen (konkrétan) a polgári jog szabályainak a kollektív munkajogban, különösen a kollektív szerződések jogában való alkalmazásáról. Ennek okán szükségképpen adódik a kérdés: alkalmazandók-e a polgári jog szabályai (különösen) a kollektív szerződések tekintetében. A korábbi hazai bírói gyakorlat – az Mt. erre irányuló rendelkezéseinek hiányában – a polgári jogi szabályok alkalmazásával kapcsolatosan azt korábban említett elvet alakította ki, hogy „ha valamely polgári jogi elv vagy norma nem ellentétes a munkajog elveivel, a munkajogban alkalmazandó.” Berke Gyula és Kiss György szerint a kollektív szerződések tekintetében ezt a munkajogi jogelvet alkalmazni kell az Mt. hatálybalépését követően is. Ennek indoka az, hogy az Mt. nem tartalmaz ilyen tárgyú utaló szabályokat, másként: a jogalkotó – szemben a munkajogviszonnyal – nem kívánt ilyen tárgyú rendelkezést alkotni. Más oldalról: a kollektív szerződés – noha norma tartalommal rendelkezik – a szerződéses alapú kötelek jellegzetességeit (is) hordozza. Kétségtelen, hogy a bírói gyakorlat számára az Mt. hatálybalépésével kialakult helyzet számos nehézséget hordozhat, hiszen – hasonlóan az 1992-es Mt. hatálya alatt a munkaviszonyban is fennálló helyzethez – a bíróság esetileg lesz kénytelen eldönteni az Mt.-ben nem szabályozott kérdésekben, hogy az alkalmazható polgári jogi elv vagy szabály ellentétes-e a munkajog elveivel.³⁶

4. A SAJÁTOS NORMARENDSZERRŐL

A munkajogi normák sajátos rendszere a magyar jogban nagyszerűen mutatják, hogy a munkajogi szabályozásban a jogalkotó milyen módon próbálja meg a felek egyéni önkormányzatát erősíteni a közjogi elemek megléte ellenére. A szerződési szabadság tehát a munkajogban is adott. Alaptörvényben meghatározottak szerint mindenki szabadon dönthet munka és a foglalkozás szabad megválasztásáról. A feleknek hatása van a jogviszony alakítására, hiszen az Mt. 43. § (1) alapján a munkaszerződés – jogszabály eltérő rendelkezése hiányában – az individuális munkajogi szabályoktól, valamint munkaviszonyra vonatkozó szabálytól a munkavállaló javára eltérhet. A (2) szerint az eltérést az egymással összefüggő rendelkezések összehasonlításával kell elbírálni.

³⁶ Berke Gyula, Kiss György: *Kommentár a Munka Törvénykönyvéhez*, Wolters Kluwer (2015).

Az Mt.-ben rögzített eltérő megállapodás tartalmazza azt, amikor a felek megállapodása nem térhet el a Munka Törvénykönyve rendelkezésitől. Az Indokolás szerint: egymással összefüggő rendelkezések alatt az azonos rendeltetésű szabályokat, illetve megállapodás-elemeket kell érteni (nem érvényesül a mazsola elv – Rosientheorie – a bírói gyakorlattal egyezően.). A szerződési szabadságkorlátai azonban a kögens rendelkezések, az individuális, relatív diszpozitív munkajogi szabályok, amikor a munkavállaló hátrányára korlátozottan vagy korlátok nélkül el lehet térni, illetve a kollektív megállapodástól csak a jóléti elv alapján lehet eltérni.³⁷ A munkajog alapvető forrásai az Mt. 13. § szerint a munkaviszonyra vonatkozó szabályok: a jogszabály (törvény, kivételesen és kiegészítően kormányrendelet, esetleg miniszteri rendelet), a kollektív szerződés és az üzemi megállapodás, valamint az egyeztető bizottságnak a 293. §-ban foglaltak szerint kötelező határozat. Ez utóbbi három normatív része minősül munkaviszonyra vonatkozó szabálynak.³⁸ A munkaviszonyra vonatkozó quasi jogi normák: kollektív szerződés, amely konszenzuális alapon úgy jön létre, mint egy magánjogi szerződés, de úgy hatályosul, mint egy jogszabály, azaz kettős jogi természete van. Üzemi megállapodás: üzemi tanács és munkáltató közötti megállapodás, amely tartalmazhat munkaviszonyra vonatkozó szabályt, ha a munkáltató nem tartozik általa kötött kollektív szerződés hatálya alá, vagy a munkáltatónál kollektív szerződés kötésére jogosult szakszervezet nincs. Egyeztető bizottság kötelező határozata, amelyet az Mt. 293. §-a szabályoz: a munkáltató és az üzemi tanács vagy a szakszervezet előzetesen írásban megállapodhatnak, hogy a bizottság döntésének magukat alávetik. Ebben az esetben a bizottság határozata kötelező. Szavazategyenlőség esetén az elnök szavazata dönt.

Kiss György azt hangsúlyozza, hogy a munkaszerződés tartalma kizárólag a szerződést megkötő felek megállapodásától függ (jogi tény), míg ennek joghatását, a munkajogviszonyt számos tényező befolyásolja. Ezek a legiszlatorius jogforrások. Azaz azt látjuk, hogy a munkaszerződés és munkajogviszony tartalmi különbségekkel rendelkezik: a munkaszerződés a gazdasági környezetnek megfelelően változik, addig a munkajogviszony tartalma főszabály szerint konstans. Fontos lenne a jogi tény és a joghatás egységben kezelése.³⁹

Látható tehát, hogy a munkaszerződés magában hordozza az egyéni önkormányzat kiteljesedésének lehetőségét, rugalmassá téve azt a gazdasági változásoknak megfelelően. A munkaszerződés az uralkodó munkajogi álláspont szerint azonban nem jogforrás.

A munkaszerződés, habár táplálja magát a munkaviszonyt, nem munkaviszonyra vonatkozó szabály, mert két fél vonatkozásában tartalmaz jogokat és kötelezettségeket.⁴⁰

A munkáltatói szabályzat szintén nem munkaviszonyra vonatkozó szabály, pedig a munkajogi irodalomban egyre nagyobb szerepet kapnak a munkáltató különböző

37 Gyulavári [2013]: i. m. 59-60.

38 Gyulavári [2013]: i. m. 53.

39 Kiss [2017]: i. m. 270.

40 Gyulavári [2013]: i. m. 53.

egyoldalú jogi aktusait. Hiszen ezeknek a gyakorlatban egyre nagyobb jelentősége van: ezen belül vannak a szabályzat jellegű (normatív) jognyilatkozatok és az individuális jognyilatkozatok.⁴¹

Ugyanakkor Kiss György másként közelíti meg a kérdést: a munkajog jogforrási rendszere egyes jogforrási elemek egymástól jól elkülöníthető jogi természeté miatt karakterisztikusan különbözik az egyéb jogágakétól. A munkajogi jogforrási rendszer talán legjellegzetesebb vonása a források kettőssége. Ő megkülönbözteti a legiszlatórius és kontraktuális jogforrásokat (kollektív megállapodások: kollektív szerződés és üzemi megállapodás). A kollektív szerződés normatív tartalma miatt része lehetne a legiszlatórius jogforrási rendszernek, azonban dogmatikai alapon nem az, és a jogi normához való viszonyát a szerződések általános érvényességtanából vezetik le. Az európai munkajogban a kontraktuális hierarchia csúcán az egyéni munkaszerződés áll. A munkaszerződés nem tartalmazhat a kollektív szerződésben foglaltaknál kedvezőtlenebb feltételt a munkavállaló számára. Ez a jóléti elv (Günstigkeitsprinzip)⁴² Azaz a munkaszerződés is jogforrás: szerződéses jogforrás.

5. A MUNKASZERZŐDÉS MINT SZERZŐDÉSES JOGFORRÁS?

Mit is jelent számunkra az, hogy a munkaszerződés szerződéses jogforrás? Itt idézem Kelemen László gondolatát a kötelemről és szerződésről:

„Természetére nézve a kötelelem dinamikus és organikus jelenség, meghatározott cél elérésére, bizonyos jövőbeli változás létrehozására irányul, s ha ezt a feladatát betöltötte, megszűnik, mintha soha sem létezett volna. A megszűnése után nyomban újra is születő, s emiatt folyamatos létűnek látszó dologi jogokkal szemben rövid életű, múltó jelenségnek tűnik fel, amelynek kezdete, vége és különböző mozzanatokát magában foglaló élettartama van, akárcsak az élőlényeknek. Általa egészen új, addig soha nem létezett és nélküle nem is létezhető alanyi jogok keletkeznek, személyek, akik azelőtt semmiféle jogviszonyban nem voltak egymással szoros és rendszerint nem is csak az egyiket a másik, hanem mindkettőjüket egymás javára kölcsönösen valamire szorító kapcsolatba jutnak és ebből – bizonyos vonatkozásban, nevezetesen a diszpozitív jogszabályokkal szemben – a törvényél is erősebb jogok, illetve kötelezettségek születnek. Ezt a jelenséget nevezzük kötelemfakadásnak, amelynek a szerződés a leggazdagabban buzgó forrása.”⁴³ Kelemen László nyomán a szerződés tehát lex contractus, valóságos jogforrás, amikor is a tárgyi jog az emberi magánakaratot jogalkotásra képessé teszi.⁴⁴ A polgári jog terén valóban széles körben érvényesül ez az egyéni önkormányzat⁴⁵, amely keretében a jogalanyok maguk alkotják meg a jogot a törvény által kényszerítően nem szabályozott életviszonyokra, illetve ezek nem rendezett

41 Kiss [2017]: i. m. 269.

42 Kiss [2017]: i. m. 268-269.

43 Kelemen: i. m. 7-8.

44 Kelemen: i. m. 8.

45 Uo. 8.

részeire. A munkajogban a munkaszerződésben fel kell újra fedezni az egyének jogalakító erejét, amelyhez elengedhetetlen a partnerkapcsolat elvének érvényesítése.

Az Mt. 13. § a munkaviszonyra vonatkozó szabályok hierarchiáját is felállítja, amely hierarchiát áttöri a munkavállalóra kedvezőbb szabály elve, amely a polgári jogban klauzikálisan kógens és klauzikálisan diszpozitív szabályokat jelent. Ugyanakkor a Munka Törvénykönyve szabályozási technikájában egyértelműen kimutatható a szerződési szabadság elvének tiszteletben tartása, és az egyéni önkormányzat érvényesülésének segítése.

Ennek bizonyítéka, hogy a Munka Törvénykönyve a régi Mt. relatív diszpozitív szabályához képest abszolút diszpozitivitást tett főszabállyá (kétoldalú, tarifadiszpozitivitás). Az Mt. II. része a munkaszerződés tekintetében relatíve diszpozitív. A felek egyébként bármely kérdésben megállapodhatnak, amely nem kógens rendelkezés. Az Indokolás szerint: ez a megoldás a munka világának azzal a tradicionális jellegzetességével számol, hogy az individuális megállapodások szintjén nem érvényesül a felek egyensúlyi pozíciója, amely a magánjog hagyományos rendszerében a diszpozitív szabályok uralmának jogpolitikai indoka. A munkaszerződés vonatkozásában tehát az Mt. és a kollektív munkajogi megállapodás a minimálstandardokat rögzíti, amelyektől a felek megállapodása a munkavállaló javára pozitív irányban térhet el. Az Mt. II. és III. része a kollektív szerződés tekintetében diszpozitív. A munkavállaló hátrányára való eltérés akkor lehetséges, ha az Mt. megengedi. Ennek célja a kollektív szerződés, mint kontraktuális jogforrás szerepének növelése. Ugyanez a helyzete a normatív hatályú üzemi megállapodásnak is. Ez alól a béralku, azaz a munka díjazása kivétel. Az Mt. többi része – Első, Negyedik, Ötödik és Záró rész – kógens. Eltérről csak akkor lehet, ha az eltérést a törvény kifejezetten megengedi. Az egyoldalú eltérés, relatív diszpozitivitás (klauzikáló kógenencia) is gyakori, amikor csak a munkavállaló javára lehet eltérni. A kártérítési felelősség szabályai tipikusan ilyenek. A korlátozott kétoldalú diszpozitivitás, a munkavállaló hátrányára csak egy bizonyos mértékig enged eltérést. Rendkívüli munkaidő korlátja évi 250 óra, amelytől kollektív szerződés eltérhet, de legfeljebb évi 300 órát engedélyezhet. Az abszolút diszpozitivitás főszabályához képest a kivételeket az egyes fejezetek végén található Eltérő megállapodás címszó alatt találjuk.⁴⁶

Látható tehát, hogy a Munka Törvénykönyve szabályozási technikája megadja a lehetőséget arra, hogy a szerződési szabadság elve érvényesüljön a munkajogban, még ha a gyengébb fél védelme kógens és közjogi szabályok megalkotására készíti a jogalkotót.

⁴⁶ Gyulavári [2013]: i. m. 57.

A munkaszerződés dogmatikája mély elemzését nélkülözte jelen tanulmány, ugyanakkor egyértelmű, hogy a munkajog és polgári jog kapcsolatának vizsgálata felveti a munkajog kontraktuális és legiszlatorius jogforrásai közötti különbségtételt, hiszen a munkajogi szabályozás a foglalkoztatási válság idején egyre közeledik a polgári jogi szabályokhoz. A munkaszerződés pedig akkor válhat a kötelemfakadás buzgó forrásává, ha a felek a jogviszony tartalmát rugalmasan alakíthatják. Ennek megfelelően a munkaszerződés a gazdasági környezetnek megfelelően változik, s a munkajogviszony tartalma főszabály szerint konstans. Így valósul meg a jogi tény és a joghatás egységben kezelése.

JOBBÁGYI GÁBOR

egyetemi tanár

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar

Polgári Jogi Tanszék

AZ ÉLET ÉS HALÁL CIVILIZÁCIÓJÁNAK KÜZDELME*

Az előadás előtt néhány bevezető gondolat a magyar életvédelem helyzetéről. 1989-től lehetett életvédő szervezeteket létrehozni Magyarországon; eddig 4,5 millió legális abortuszt hajtottak végre hazánkban. Ez a szám – a népességszámhoz viszonyítva – a legmagasabb volt a világon. 1993-ban már tudatos népirtásnak neveztem a történeteket, melynek célja a zsidó-keresztény magyar civilizáció felszámolása. Ezt alátámasztotta, hogy 1981-től abszolút számban is csökkent hazánk lakossága, napjainkig kb. 1 millió fővel.

A Magzatvédő Társaság után a Pacem in Utero Egyesület jött létre hazánkban 1989-ben, s mi fordultunk rögtön megalakulása után 1990-ben az Alkotmánybírósághoz, a hatályos abortuszszabályok megsemmisítését kérve. (Ez volt a 16. beadvány a testület történetében.) A testület 1991 végén teljes egészében alkotmányellenesnek minősítette a pártállami rendeleti szintű szabályozást, mondván, alapvető jogokat csak törvényben lehet szabályozni (élethez való jog, jogképesség, önrendelkezési jog). Ezután Surján László a nőgyógyász vezetőkkel összhangban elkészítette, s elfogadtatta az ún. „Magzatig élet védelméről” szóló törvényt, melyet ismét megtámadtunk az Alkotmánybíróságon, mivel gyakorlatilag fenntartotta a korábbi liberális rendszert. A testület 1998-ban megsemmisítette a „válságindikációt”, s újraszabályozásra kötelezte az Országgyűlést. Csakhogy egyesületünk kifogásolta az orvosi és genetikai indikáció szabályait; ezzel a testület nem foglalkozott, mivel Sólyom László elnök úr szavai szerint a kérdés „túl

* A Bioetikai Társaság Konferenciáján elhangzott előadás szerkesztett szövege.

bonyolult”, legyünk türelemmel. Ezután újabb 3 elnök intett türelemre, 20 év alatt a kérdés bonyolultsága miatt. Már az volt a tervem, hogy megkérem a testületet, hogy esetleges halálom után a sírom körül állva hirdessék ki a határozatot. 20 év után azonban – ez talán Guinness Rekordok Könyvébe illő idő – Bragyova András bíró úr elutasította a beadványt, mondván, hogy az új törvény szerint civil szervezet és magánszemély csak az ombudsmanon keresztül fordulhat a testülethez. Székely László ombudsman viszont alkotmányosnak tartotta a szabályokat, így lehetetlenné vált civil szervezeteknek alkotmányos védelmet kérni a magzatoknak. A folyamathoz kapcsolódva, szeretném megemlíteni személyes élményemet. Bő 10 évvel ezelőtt nagyszabású konferenciát rendeztek az alkotmánybíráskodásról, ahol én is résztvevő voltam. A díszvacsorán két szlovák, magyar anyanyelvű alkotmánybíró közé kerültem, akik nagy köszönetet mondtak nekem. Mivel nem értettem a dolgot, elmondták, hogy rájuk bízta a szlovák Alkotmánybíróság abortusz határozat tervezetének kidolgozását. Mivel náluk semmi szakirodalom nem volt, átjöttek hozzánk, megtalálták könyvem, benne koncepciómmal. Ennek alapján dolgozták ki a határozatot, amit nem csak a testület, hanem a törvényhozás is elfogadott. Ennek kapcsán Szlovákiában jelentősen visszaesett az abortuszok száma, s nőtt a születéseké. Büszke voltam, de örömöm nem volt teljes. Én ugyanis tervezetemet hazánknak szántam – ahol viszont nem vették figyelembe. Úgy zártam az eseményt, hogy „Isten útjai kiszámíthatatlanok”. Egyébként mondhatjuk, hogy a kilencvenes évek az életvédő szervezetek felfelé ívelő időszaka volt. Számos állásfoglalást készítettünk, könyveket, prospektusokat adtunk ki, sikeres konferenciákat, tüntetéseket szerveztünk, annak ellenére, hogy pénzünk minimális volt.

Honnan ered az „élet és halál civilizációjának” küzdelme kifejezés? II. János Pál pápa az Élet Evangéliuma című 1995-ben kiadott enciklikája – melyet az életvédő mozgalmak „Bibliájának” tekintenek használta ezt a kifejezést. Az enciklika egyházi dokumentumok mellett, kristálytisztá világi jogi, orvosi, demográfiai érvekkel bizonyítja, hogy a „halál civilizációja” uralkodik, egy tudatos élet-ellenes összeesküvésben. Ennek ellenáll az „élet civilizációja” a Katolikus Egyház, az életvédő szervezetek, s számtalan civil áldozatos munkával. Mindnyájan kiállnak a fogamzással kezdődő, s a természetes halállal végződő élet védelméért.

Hogyan állunk most? Rosszul. A kilencvenes években csak a balliberális oldal utált minket, a konzervatív-keresztény oldal kedvelt, mivel a kommunistákat szidtuk, kritizáltuk. 20-25 év után viszont a hatályos szabályokat, s gyakorlatot bíráltuk, ami nem változott gyökeresen. Meg tudom érteni az állami politikát, ha nem kedveli azt, hogy jogszabályai, gyakorlata ellen tiltakoznak, tüntetnek. Viszont nincsenek jobboldali és baloldali pártszimpátiával bíró magzatok, nekünk mindegyik magzatot védenünk kell. Természetesen voltak sikereink is. Ezek között említem, hogy kétszeri erőteljes tiltakozásunkkal sikerült megakadályoznunk az abortusztabletta bevezetését, s azt, hogy a felsőfokú végzettségű nők körében radikálisan csökkent a legális abortuszok száma – lehetséges azért, mert hozzájuk jutott el leginkább felvilágosító tevékenységünk.

Viszont a „halál civilizációjának” előre nyomulása jelentősen kitágult az elmúlt 15 évben. A kilencvenes években még túlnyomórészt az abortusz és eutanázia legalizáció ellen küzdöttek az életvédő szervezetek. Ma már a magzat kísérletek, a klónozás, az abortusz – és az „esemény utáni” (valójában „abortusz”-) tabletták, a gender-elmélet, az azonos neműek párkapcsolatának legalizálása, a „fogamzásgátlás”-nak nevezett, számos esetben „mini abortusz” mind-mind életellenes jelenségek, melyek kiváltották Európában, s hazánkban a „demográfiai katasztrófát”. S ennek következménye napjaink bevándorlás áradata, mert több ezer éves történelmi tapasztalat, hogy az elkorcsosult, előregedett civilizációk által létrehozott „demográfiai űrt” új, friss népek töltik ki.

A fenti folyamatok miatt életvédő szervezeteink vagy megszűntek, vagy a megszűnés szélén állnak. Mivel az állami politika nem kedvel, az államtól részben függő egyházak is sokkal kisebb lelkesedéssel tekintenek ránk. Ezért, mivel híveink túlnyomórészt jobboldaliak és hívők voltak elbizonytalanodtak, s nem tudják, hogyan viszonyuljanak ezen „gyanús szervezetekhez”. Légüres térbe kerültünk, ezért csökkentek radikálisan rendezvényeink, tevékenységünk. Pozitív ellenpéldaként említhetem az Alfa Szövetséget, amely az egyre erősödő ellenszél, közöny közepette fejt ki értékelhető tevékenységet. Ez köszönhető Téglásy Imrének – kinek most született hetedik gyermeke – akit nem érdekel, hogy 10 pályázatából kilencet elutasítanak, s a maradék egyben is csak töredék pénzt kap, de külföldi kapcsolatrendszerére révén – ahol igenis nagyra becsülik a magyar életvédő szervezetek eddigi tevékenységét – jut némi támogatáshoz.

Befejezésül engedjék meg, hogy idézzek II. János Pál pápa „családokhoz írt leveléből”;

„Hogyan ír II. János Pál családokhoz címzett levelében az utolsó ítéletről:”

„Ő lesz a bíró, de oly módon, ahogyan elmondta, amikor az utolsó ítéletéről beszélt (vö. Mt 25,32-46). A szeretet alapján fog ítélni, s ez az ítélet véglegesen meg fogja erősíteni az igazságot, hogy a Völegény velünk volt, esetleg anélkül, hogy tudtuk volna... A bíró az emberiség és az Egyház Völegénye. Ezért szól az ítélete így; „Jertek, Atyám áldottai... mert éhes voltam és ennem adtatok, szomjas voltam és innom adtatok, vándor voltam és befogadtatok, ruhátlan voltam és felöltöztettetek.” (Mt 25,34-36.) Ezt a felsorolást folytatni lehetne, s vég nélkül sorolni a problémákat, melyek a házasság és családi életben is előfordulnak. Ilyen mondatokat is megfogalmazhatnánk: „Magzat voltam, elfogadtatok és engedtetek megszületnem, elhagyott gyermek voltam és családommá lettetek, árva voltam, örökbefogadtatok és saját gyermekként neveltetek engem.” „Segítettétek a kételkedő és elnyomott helyzetben lévő anyákat, hogy elfogadják a szívük alatt hordozott életet; segítettétek a sokgyermekes családokat, a nehézséggel küzdőket, hogy megtartsák és fölnevelhessék a gyermekeiket, akiket Isten ajándékozott nekik.” „És még folytathatnám a sort vég nélkül azokról a dolgokról, melyekben kifejeződik a szeretet. Íme a nagy vetés, melyet a világ Megváltója, akire az Atya rábízta az ítéletét, aratni jön: a kegyelem és a jócselekedetek vetése, melyet a Völegény lehelete érlel a Szentlélekben, aki szüntelenül munkálkodik a világban és az Egyházban. Adjunk hálát ezért annak, akitől minden jó származik.”

Tudjuk azonban, hogy a Máté evangélistánál olvasható végítéleten egy másik, súlyos és rettentő felsorolás is elhangzik. „Távozzatok tőlem... mert éhes voltam és nem adtatok ennem, szomjas voltam és nem adtatok innom, vándor voltam és nem fogadtatok be, ruhátlan voltam és föl nem öltöztettetek.” (Mt 25,41-43.). És ezt a sort is folytatni lehetne olyan elemekkel, amelyekben Jézus, az elutasított ember mutatkozik meg. Így azonosítja magát az elhagyott feleséggel, vagy férjjel, a megfogant és abortált magzattal: „Nem fogadtatok be!” Ez az ítélet is végighúzódik családjaink, a nemzetek és az emberiség történelmén, Krisztus „nem fogadtatok be” kijelentése vonatkozik a társadalmi intézményekre, a kormányokra és a nemzetközi szervezetekre is.”

Nem én mondtam, hanem II. János Pál pápa!

JUHÁSZ ÁGNES

egyetemi adjunktus

Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Polgári Jogi Tanszék

ELMÉLKEDÉS AZ IPARJOGVÉDELMI SZERZŐDÉSEK KODIFIKÁCIÓJÁRÓL

Csécsy György professzort másodéves joghallgató koromban ismertem meg, amikor a Polgári jog I. tantárgy utolsó előadásain a szellemi alkotások jogába, a szerzői jog és az iparjogvédelem rejtelseibe próbált benniünket bevezetni. Akkoriban, alig húszévesen úgy éreztem, Professzor Úr minden igyekezete ellenére sem fogok jobb barátságba kerülni a jogterület – akkor még áttekinthetetlennek tűnő – szabályanyagával. Záróvizsgára készülve az anyag „összeállt” és az iparjogvédelmi szerződések rendszere az általam kedvelt magánjogi területek egyikévé vált. Amikor a miskolci polgári jogi tanszékre kerültem – Professzor Úr ekkoriban hetente már csak egy-egy napot töltött Miskolcon – a szellemi alkotások jogának oktatásába, mi fiatalok, egyre inkább bekapcsolódtunk, lehetőséget kaptunk arra, hogy a témába vágó tantárgyakat önállóan vihessünk. Ekkoriban ébredtem rá ismét, hogy a szellemi alkotásokkal kapcsolatos kötetmi viszonyok milyen érdekes és szép rendszert is alkotnak, mennyi kérdésre, mennyi megoldásra váró probléma merül fel.

Professzor Úr születésnapja alkalmából készített tanulmányom témájának is ezeket a szerződéseket választottam, áttekintve azok leglényegesebb változásait, különös tekintettel a polgári jog közelmúltban lezajlott rekodifikációs folyamatára.

Kedves Professzor Úr! Isten eltessen sokáig, kívánok további sok boldog, munkában és tudományban eredményesen eltöltött évet!

A 20-21. századi magyar polgári jogi kodifikációs folyamat során már a kezdet kezdetén felmerült az iparjogvédelmi szerződések kodifikációjának kérdésköre, a vonatkozó

joganyag polgári jogi kódexben való elhelyezésének szükségessége, annak lehetőségei. A 2009. évi CXX. törvény a kérdést övező vitákat azzal zárta le, hogy végleges szövegéből kihagyta az említett szerződésekre vonatkozó rendelkezéseket. A fenti jogszabály hatályba nem lépése és a kodifikáció „újranityása” azonban új reményt adott mindazoknak, akik az iparjogvédelmi szerződések Ptk.-ba integrálásának szükségessége mellett foglaltak állást. Ebbéli reményét fejezte ki Csécsy György is „*Az iparjogvédelmi szerződések kodifikációs lehetőségei*” című, 2011-ben megjelent tanulmányában.¹

A 2013. évi V. törvény (a továbbiakban Ptk.) megszületése azonban – legalábbis egy időre – pontot tett az ügy végére: az iparjogvédelmi szerződések „családja” és az azon belül megjelenő egyes szerződéstípusok – a franchise megállapodást kivéve – végül nem kaptak helyet a Ptk.-ban.

1. A SZELLEMI ALKOTÁSOK JOGÁNAK SZERZŐDÉSES VISZONYAI, AZ IPARJOGVÉDELMI SZERZŐDÉSEK

A szellemi alkotások joga általánosságban olyan jogterületként jellemezhető, ahol az egyes szellemi alkotásokhoz (szerzői műhöz, találmányhoz, védjegyhez stb.) fűződő – „szellemi tulajdon” – jogok abszolút jellegű jogviszony formájában kapnak védelmet. A jogviszonyok abszolút jellege azonban nem kizárólagos jellemzője e területnek: a jogviszonyok „átalakulnak”, relatívvá válhatnak (és válnak is), amikor a fenti jogok jogosultjai az őket megillető jogosultságokat – feltéve, hogy azok vagyoni és nem személyhez fűződő jellegűek –, szerződéses úton másnak engedik át, másra ruházzák át.

A szerzői jog területén megjelenő szerződéseket a vonatkozó jogszabály (a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény, a továbbiakban Szt.) – a Ptk. szerződési jogi szabályanyaga mögöttességének kimondása mellett² – többé-kevésbé megfelelő részletességgel szabályozza: a felhasználási szerződés általános jellegű szabályanyai mellett külön rendelkezések vonatkoznak a kiadói és a megfilmesítési szerződésre. (Az már más kérdés, hogy a szerzői joggal kapcsolatosan egyéb szerződéses viszonyok is léteznek, amelyek azonban az Szt. szintjén nem kerülnek megfelelőképpen rendezésre. Megjegyzendő, hogy éppen ez utóbbi „hiányosság” volt az, amely a kodifikációs folyamat során az egyik legfőbb motivációt jelentette azon jogtudósok számára, akik licencszerződések Ptk.-beli általános szabályanyagának megteremtése mellett foglaltak állást.)

A szerzői joggal szemben az iparjogvédelem területén megjelenő szerződéses viszonyok és azok szabályozása sokkal változatosabb képet mutat. Vannak *tipikus*, vagyis *jogszabályi formában nevesített* szerződések, amelyek között az alapján tehetünk különbséget, hogy a szabályozás keretét a Ptk. vagy más iparjogvédelmi tárgyú külön jogszabály adja. Előbbire

1 Csécsy György: Az iparjogvédelmi szerződések kodifikációs lehetőségei, *Jog – Állam – Politika*, 2011, Különszám, 107-119.

2 Szt. 3. § (1) bekezdés.

példa a *kutatási szerződés*, amely az 1959. évi Ptk. 1977-es novelláris módosítását³ (a továbbiakban Ptk. Novella) követően került be a kódex szövegébe. A Ptk. Novella jelentős mértékben átalakította a vállalkozási szerződés szabályanyagát, amelyen belül az általános rendelkezésektől való eltérő szabályok megalkotását – ahogyan ezt a miniszteri indokolás is hangsúlyozta –, a szerződéses szolgáltatás (kutatómunka) sajátos jellege indokolta.⁴

Szintén tipikus, azonban a Ptk.-n kívül rögzített szerződéstípus a *licenciaszerződés* (*hasznosítási szerződés*), amelynek írott joganyagát találmány esetén a szabadalmi törvény rögzíti⁵ míg védjegy esetén – *használati szerződés* néven – szintén a vonatkozó külön jogszabály tartalmaz rendelkezést.⁶

Az iparjogvédelmi szerződések másik része jellegét tekintve *atipikus*, vagyis nem sorolható egyik szerződéstípusba sem. Ide sorolható a *know-how szerződés*, a *franchise*, valamint a *merchandising szerződés*.⁷⁸

Az iparjogvédelemmel kapcsolatos – Ptk.-n kívül vagy jogszabályi formában egyáltalán nem szabályozott – szerződéses viszonyok sokfélesége az egyes szerződéstípusok Ptk.-ba integrálásának lehetőségeit is behatárolta. Az iparjogvédelmi szerződések kodifikációját szükségesnek tartó szakemberek körében elsődlegesen a licenciaszerződés vonatkozásában fogalmazódott meg kívánalomként a polgári jogi kódexben való elhelyezés, azonban egyre erősebb igény merült fel a franchise megállapodások önálló szerződéstípusként való elismerésére, a vonatkozó szabályanyag kodifikálására is.⁹ Akadt továbbá olyan álláspont is, amely az említett két szerződésen túlmenően a know-how hasznosítási szerződés Ptk.-ban való nevesítését is szükségesnek tartotta.¹⁰

Az iparjogvédelemmel foglalkozó jogi szakemberek kezdeti lelkesedése azonban utóbb alábbhagyott, különösen akkortájt, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy az iparjogvédelmi szerződések Ptk.-ba illesztését a kodifikátorok meglehetősen óvatossággal kezelik és különösen komoly érvek szükségesek ahhoz, hogy az említett szerződések bármelyike is helyet kaphasson az újonnan megalkotandó polgári jogi kódexben.

3 1977. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról és egységes szövegéről.

4 A kutatási szerződésről lásd részletesen: Csécsy György: A kutatási szerződés, Cégvezetés, 1997/2. 44-47., valamint Faludi Gábor: A kutatási szerződés, mint önálló szerződéstípus, *Gazdaság és Jog*, 2004/10. 3-9.

5 1995. évi XXXIII. törvény a találmányok szabadalmi oltalmáról, 28-30. §.

6 1997. évi XI. törvény a védjegyek és a földrajzi árujelzők oltalmáról, 23-26. §.

7 Csécsy: *Az iparjogvédelmi szerződések...* i. m. 108.

8 E szerződésekről lásd részletesen: Csécsy György: Atipikus szerződések az iparjogvédelem körében. In: *Facultas Nata: Ünnepi tanulmányok a miskolci jogászképzés 25. évfordulójára*, Miskolc (2006) 71-89.

9 Csécsy: *Az iparjogvédelmi szerződések...* i. m. 108.

10 Bacher Vilmos: A szellemi tulajdon jogi védelme és a Ptk., *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2000/3. 23-32., 32.

2. „SIKERSZTORI” – A FRANCHISE ÚTJA A PTK.-BA FOGLALÁSIG

Az 1990-es évek folyamán az atipikus szerződések, különösen a franchise kodifikációjával kapcsolatban pro és kontra több írás is napvilágot látott. Csécsy a franchise szerződés kapcsán – a jogi és közgazdasági elemek keveredése miatt – a definiálás (mint kodifikációs előfeltétel) nehézkességét hangsúlyozta¹¹, amíg Miskolczi Bodnár Péter szerint a franchise *sui generis* szerződéstípusá vált, amely konkrétan meghatározható jellegzetességekkel bír¹² és ily módon – bár elismerte mind a definiálás, mind a további tipizálás nehézségeit –, nem zárkózott el, sőt szükségesnek tartotta annak esetleges rendszerbe illesztését, törvényi szintű szabályozását.¹³

Az ezredforduló táján még Vékás Lajos is úgy foglalt állást, hogy a franchise nem rendelkezik olyan fogalmi jegyekkel, amelyek lehetővé tennék a típusalkotást, emiatt ekkor a franchise önálló szerződéstípusként való Ptk.-ba integrálását még elvetette.¹⁴ Hasonló szemléletet tükrözött az új Ptk. koncepciója¹⁵ (a továbbiakban Koncepció) is, amely a franchise szerződésre vonatkozóan nem tartalmazott rendelkezést, indokolva ezt a szabályozni kívánt jogviszonyok sokféleségével, azok összetett jellegével.¹⁶

A franchise megállapodás kodifikációját elvető álláspontok és a Koncepció megoldása ellenére a franchise Ptk.-ban való elhelyezésének kérdése továbbra is napirenden maradt.¹⁷ A franchise törvénybe foglalásának szükségességét illetően ugyanakkor sem a kodifikációs folyamat résztvevőinek gondolatvilágában, sem jogalkotói szinten nem történt változás: a megállapodást – „megfelelő típusalkotó mag hiányában” – sem a 2008-as Szakértői Javaslat¹⁸, sem pedig a 2009. évi CXX. törvény nem tartotta kodifikálásra érdemesnek.

Az említett jogszabály hatályba nem lépését követően „újraindult” kodifikációs folyamat azonban jól érzékelhetően szemléletváltást eredményezett: a Kodifikációs Főbizottság által 2012-ben nyilvánosságra hozott szövegtervezet már tartalmazott a franchise megállapodásokra vonatkozó rendelkezéseket. A tudományos álláspontok és a lobbiszervezetek nyomásgyakorlása mellett vélhetően az európai magánjogi jogharmonizáció legújabb eredményei¹⁹ is közrehatottak abban, hogy a franchise végül

11 Csécsy György: Adalékok a franchise fogalmának meghatározásához és a franchise szerződésekhez, *Jogtudományi Közöny*, 1995/5. 228-235., 228., Csécsy György: A franchise-szerződésekről, *Gazdaság és Jog*, 1996/5. 14.

12 Miskolczi Bodnár Péter: A franchise szerződésekről, *Gazdaság és Jog*, 1995/7-8. 22.

13 Miskolczi Bodnár Péter: Atipikus szerződések (Lízing, faktoring, franchise), *Gazdaság és Jog*, 1997/1. 3-11.

14 Vékás Lajos: Egy új polgári törvénykönyv történelmi időszerűségéről, *Magyar Tudomány*, 2001/12. 1396-1403.

15 1003/2003. (I. 25.) Korm. határozat az új Polgári Törvénykönyv koncepciójáról és tematikájáról (Megjelent: *Magyar Közöny*, 2003/8.), 165.

16 V.ö.: Váradai Szabolcs: A franchise szerződés hazai kodifikációja, *Gazdaság és Jog*, 2013/9. 8-14., 8.

17 Fuglinszky Ádám: A franchise szerződés helye a szerződési rendszerben, „megérett-e” a kodifikációra a franchise. In: *A Polgári Jogi Tudományos Diákkör Évkönyve, 1999-2000*, ELTE, Budapest (2001) 81-104., Osváth Ildikó: Az atipikus szerződések helye a polgári jogi kodifikációban, *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXIV. (2006) 457-468.

18 Vékás Lajos: *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*, Budapest, CompLex (2008).

19 Bar, Christian, von, Clive, Eric, Schulte-Nökle, Hans: *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR)*, Outline Edition, München, Sellier (2009).

– *jobbérleti szerződés* néven²⁰ – helyet kapott a 2013-ban elfogadott új magyar magánjogi kódexben.

Az a tény, hogy a franchise normatív szintű rögzítést nyert, kétségkívül mérföldkövet jelent az atipikus szerződések fejlődési folyamatában. A megállapodás Ptk.-ba iktatása szintén lényeges momentumnak tekinthető az iparjogvédelmi szerződések kodifikációja szempontjából. Látnunk kell azonban, hogy a Ptk. a franchise szerződés törvényi szabályozását alapvetően nem annak iparjogvédelmi jellemzői, hanem az árucseres viszonyban betöltött – egyre nagyobb – szerepe indokolta. A szerződéstípus kodifikálása elsődlegesen tehát ez utóbbi érven alapult, a kialakított szabályanyag mellett, hogy a franchise definiálásakor (Ptk. 6:376. §) kiemeli a szerződés szellemi alkotásokkal való szoros kapcsolatát, a megállapodás keretében átruházásra kerülő iparjogvédelmi jellegű jogosultságok sorsát meglehetősen szűkszavúan rendezi²¹, a védjegy használatára vonatkozó utalást pedig egyáltalán nem tartalmaz.²²

3. LICENCIA, KNOW-HOW ÉS A TÖBBIEK

A licenciaszerződés önálló szerződéstípussá válása már az több évtizeddel ezelőtt megkezdődött: *Sebestyén Péter* egy 1976-os tanulmányában a licenciaszerződést kialakulóban lévő szerződéstípusként aposztrofálta, amelynek szabályai a joggyakorlatban, az irodalomban és jogszabályi szinten is akkoriban kezdtek körvonalazódni.²³ Álláspontja szerint a szellemi alkotás használati jogának engedélyezése az a közös ismérv, amely egy szerződést licenciaszerződéssé emel.²⁴

A polgári jogi kodifikációs folyamat során a franchise megállapodások mellett a licenciaszerződés Ptk.-ba integrálása a jogtudósok körében szintén folyamatos vitákat generált, számos tanulmány jelent meg, amelyek egy része a licenciaszerződés Ptk.-ba illesztésének szükségessége, míg más része annak szükségtelensége mellett foglalt állást.

Ficsor Mihály elismerte ugyan az iparjogvédelmi licenciaszerződések, illetve a szerzői jogi felhasználási szerződés Ptk.-n belüli önálló szerződéstípusként való elhelyezésének lehetőségét, megkérdőjelezte azonban ezek egységes, egyetlen szerződéstípusban való szabályozását.²⁵

20 Váradi Szabolcs korábban hivatkozott tanulmányában a franchise szerződés Ptk.-ban való elhelyezése szempontjából rendszeridegennek, homályosnak, nehezen értelmezhetőnek tekinti a jobbérleti szerződés megnevezést. (Váradi: i. m. 9.) Juhász Ágnes szintén vitatja a szerződés eredeti megnevezése helyetti magyarított kifejezés használatát. (Juhász Ágnes: A szerződések tipizálásáról és a franchise szerződésről az új Ptk. főbizottsági javaslata kapcsán, *Pro Futuro*, 2012/1. 68-79., 74. Mátyas Melinda szerint sem fejezi ki a jobbérleti szerződés kifejezés a franchise szerződés lényegét. (Mátyas Melinda: A franchise szerződés időszzerű kérdéseiről, *Jura*, 2013/1. 70-77., 75.)

21 V.ö.: Ptk. 6:377. §.

22 Ezzel kapcsolatosan lásd részletesen: Váradi: i. m. 9-10.

23 Sebestyén Péter: A know-how szerződés jogi természete, *Jogtudományi Közöny*, 1976/1. 26-30., 26.

24 U.o.

25 Ficsor Mihály Zoltán: A szellemi tulajdon és a Ptk., *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2001/2. 27-30., 30.

Faludi Gábor ezzel szemben – dacára annak, hogy a szabályozás hiánya a gyakorlatban nem vetett fel nehézségeket –, a licencia szerződések általános szabályanyaga Ptk.-ba integrálásának szükségességét hangsúlyozta arra tekintettel, hogy az Szt. sem a szomszédos jogokra (és a kapcsolódó jogi teljesítményekre), sem pedig a know-how-ra és az egyéb, nem nevesített szellemi alkotásokra vonatkozóan nem tartalmaz jogátruházási, illetőleg licencia szerződési rendelkezéseket.²⁶

A Koncepció már kifejezetten javaslatot tett arra, hogy a külön törvényekben szereplő felhasználási szerződések általánosítható szabályaiból kialakítva kerüljön megalkotásra a licenciaszerződés mint nevesített szerződéstípus fogalma és szabályanyaga. A Koncepció az említett szerződéstípusnak a Ptk. egyes szerződésekre vonatkozó részében (azon belül is a használati kötelek körében) történő elhelyezésének legfontosabb indokaként azt hozta fel, hogy a használat átengedését közvetítő szerződések néhány, a gyakorlatban kialakult új fajtájára nem létezik törvényi szabályozás.²⁷

A Koncepció javaslatai alapján elkészült szövegjavaslat²⁸ a licenciaszerződést tág értelemben használta, átfogó megnevezésére mindazon szerződéseknek, amelyek keretében a nevesített oltalomban részesülő szellemi alkotások, teljesítmények és árujelzők hasznosítására irányuló konstitutív hatályú, hasznosítási jogot keletkeztető engedély adására kerül sor ellenérték fejében.²⁹ Ebben az értelemben a már klasszikusnak mondható szabadalom-hasznosítási (szabadalom-licencia) és védjegy-hasznosítási (védjegylicencia) szerződések, valamint a többi „kisebb” szellemi alkotás (formatervezési és használati minta oltalma, növényfajta oltalom és topográfia) használatára irányuló kontraktus mellett az Szt.-ben szabályozott – a szerzői mű, valamint az előadóművészi teljesítmény felhasználására kötendő – felhasználási szerződés is a licencia egyik altípusának tekintendő.³⁰ A licenciaszerződés javasolt fogalma kiterjedt volna továbbá a hangfelvételek, a rádió- és televízióműsorok, a filmművészeti alkotások, valamint adatbázisok felhasználására is, és magában foglalta volna a know-how hasznosítására kötött licencia szerződéseket is, tekintettel arra, hogy ezen oltalmi tárgyak vonatkozásában a magyar jog nevesített licencia szerződési altípust nem ismert és nem ismer máig sem.³¹ (Csak megjegyezzük, hogy Csécsy a franchise és a védjegylicencia szerződés közötti szoros rokonságot hangsúlyozta, előbbit az utóbbi továbbfejlesztett és jelentősége miatt önállósult változataként³², illetőleg ahogyan később nevezi, rendszer-licenciaként fogja fel³³, amelynek keretében a franchise jogosultja (a Ptk. terminológiáját követve a jogbérletbe adó) fő kötelezettsége a szerzői és iparjogvédelmi jogok által védett oltalmi tárgyakhoz, illetve védett ismerethez (know-how) kapcsolódó felhasználási, hasznosítási

26 Faludi Gábor: Szerzői jog, iparvédelem és a Ptk. koncepciója, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2003/3. 3-14., 12.

27 Koncepció, 166.

28 Faludi Gábor: A licencia szerződés, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2008/2. 12-23.

29 Faludi: i. m. 13.

30 Uo. 14.

31 Uo. 15.

32 Csécsy György: A védjegylicencia-szerződésekről, *Gazdaság és Jog*, 1996/1. 16-17.

33 Csécsy: *Az iparjogvédelmi szerződések...* i. m. 113.

vagy használati jogok engedélyezése.³⁴ Ehhez kapcsolódóan érdekes adalék, hogy a Ptk. szerinti franchise-definíció a védjegyet külön nem nevesíti...)

A know-how vonatkozásában a szerződéses jogviszony licencia keretei közé való besorítása, annak licenciaszerződéses altípusként való felfogása több szempontból is figyelmet érdemel. Sebestyén a korábban már hivatkozott – az 1970-es évekből származó – tanulmányában még kifejezetten a licenciaszerződés és a know-how hasznosítási szerződés megkülönböztetésének szükségességét hangsúlyozta. Kiemelte, hogy amíg a licenciaszerződések különböző fajtáinál a szerződés szükségképpen eleme a jog átruházása, átadása vagy jogon jog engedése, addig ez az elem a know-how esetében hiányzik, mert *„annak, aki a know how-val rendelkezik, van ismerete, tapasztalata, gyakorlata, csak éppen joga nincs, amit átadhatna.”*³⁵ Csécsy szintén a licencia- és a know-how szerződés különbségeire hívja fel a figyelmet és a know-how szerződést külön szabályozást igénylő, *sui generis* szerződésnek tekinti³⁶ mindazokban az esetekben, amikor a know-how átadására nem valamely iparjogvédelmi joghoz kapcsolódóan kerül sor, hanem az önmagában képezi a szerződés tárgyát (ún. tiszta know-how szerződés).³⁷

A Konceptió által megfogalmazott javaslatok és az újszerű látásmód ellenére a licenciaszerződés – a franchise megállapodáshoz hasonlóan – végül sem a Szakértői Javaslatban, sem pedig az elfogadott, azonban végül hatályba nem lépett 2009. évi CXX. törvényben nem kapott helyet.

A kodifikációs folyamat újraindítását követően a jogtudomány képviselői körében ugyan ismét megerősödtek a szerződés Ptk.-ba való integrálását sürgető hangok, amíg azonban a Kodifikációs Főbizottság javaslatában a franchise megállapodás már szerepelt, addig a licencia továbbra is „mellőzött” maradt és végül a hatályos Ptk.-ba sem került be.

*„Amikor egy szerződésfajta helyét keressük a jogrendszerben, nem elég azt egy adott időpont metszetében statikusan vizsgálni, hanem mozgásának, változásának dinamikáját kell szem előtt tartani.”*³⁸ A fenti idézet Sebestyén Péter már többször hivatkozott, 1976-os munkájából származik. Akkoriban ő még arra várt, hogy az éppen formálódó licenciaszerződés jogi formát nyerjen, jogszabályi rendelkezések keretei között jelenjen meg. Harminc évvel később a vonatkozó tanulmányok már az említett szerződés kodifikációjának szükségességéről szólnak.

34 Ptk. 6:376. § (1) bekezdés.

35 Sebestyén: i. m. 28.

36 Csécsy György: A know-how szerződések minősítéséről, *Gazdaság és Jog*, 2004/2. 11-14.

37 Csécsy György: *Atipikus szerződések...* i. m. 77.

38 Sebestyén: i. m. 30.

Az iparjogvédelmi szerződések egyes típusai tehát nem szemlélhetők pusztán jelenlegi állapotukban. Az a tény, hogy a kodifikációs folyamat lezárultával a licencszerződés nem szerepel a Ptk. különös szerződési körében, nem feltétlenül végleges állapot. Ahogyan idővel a franchise is „megérett a kodifikációra”³⁹, úgy – a közeli vagy a távolabbi jövőben – eljőhet még az a pillanat is, amikor a licencszerződést és a know-how hasznosítási szerződést vagy a többi, a jelenben még éppen csak formálódó iparjogvédelmi szerződéstípust – akár együtt, egységes szabályozás formájában, akár külön-külön – a Ptk. szabályanyagában üdvözölhetjük.

39 V.ö.:Fuglinszky: i. m.

KÁROLYI GÉZA

egyetemi docens

Debreceni Egyetem, Gazdaságtudományi Kar

Világgazdasági és Nemzetközi Kapcsolatok Intézet

Gazdasági Jog Tanszék

PROBLÉMÁK A JOGI SZEMÉLYEK ÁTALAKULÁSÁVAL,
EGYESÜLÉSÉVEL, SZÉTVÁLÁSÁVAL KAPCSOLATOS
JOGI SZABÁLYOZÁSBAN KÜLÖNÖS TEKINTETTEL
A SZÖVETKEZETI FORMÁBAN MŰKÖDŐ
SZÖVETKEZETI HITELINTÉZETEKRE

BEVEZETÉS

A jogi személyek átalakulását, egyesülését és szétválását keretjelleggel a Ptk. 3:39-47. §-ai (XIII. fejezet), míg *lex specialis*ként, az egyes jogi személyek átalakulásáról, egyesüléséről, szétválásáról szóló 2013. évi CLXXVI. törvény (továbbiakban *Átalakulási törvény*) szabályozza.

Átalakulás esetén az átalakuló jogi személy megszűnik, jogai és kötelezettségei az átalakulással keletkező jogi személyre, mint általános jogutódra szállnak át (Ptk. 3:39. §).

A jogi személy más jogi személyekkel összeolvadás vagy beolvadás útján egyesülhet. Összeolvadásnál az összeolvadó jogi személyek megszűnnek, és új jogi személy jön létre általános jogutódlás mellett. Beolvadásnál a beolvadó jogi személy szűnik meg, általános jogutódja az egyesülésben részt vevő másik jogi személy (Ptk. 3:44. § (1) bekezdés).

A jogi személy különválás vagy kiválás útján több jogi személlyé szétválhat. Különválás

esetén a jogi személy megszűnik, és vagyona a különválással létrejövő több jogi személyre, mint jogutódra száll át. Kiválás esetén a jogi személy fennmarad, és vagyonának egy része a kiválással létrejövő jogi személyre, mint jogutódra száll át (Ptk.3:45 § (1) bekezdés).

Az átalakulással, egyesüléssel és szétválással kapcsolatos folyamatok menetének leírásával összefüggésben számos tanulmány jelent meg, jelen tanulmányban azonban arra teszek kísérletet, hogy bemutassam a jelenlegi szabályozásban rejlő – gyakorlatban felmerülő – ellentmondásokat.

1. AZ ÁTALAKULÁSBAN, EGYESÜLÉSBEN, SZÉTVÁLÁSBAN RÉSZT VENNI NEM SZÁNDÉKOZÓ TAGOK NYILATKOZATÁNAK PROBLEMATIKÁJA

Az átalakulás, egyesülés, szétválás folyamatában a részt venni nem szándékozó tagok vonatkozásában az átalakulási törvény 2. § (2) bekezdése fogalmazza meg az első rendelkezést, miszerint *„a döntéshozó szerv első ízben a jogi személy ügyvezetésének – ha a jogi személynél felügyelőbizottság működik, a felügyelőbizottság által véleményezett – előterjesztése alapján azt állapítja meg, hogy a jogi személy tagjai egyetértenek-e az átalakulás szándékával. Ekkor dönt továbbá arról, hogy a jogi személy milyen más jogi személy típusba, gazdasági társaság esetén formába alakuljon át, és előzetesen felméri, hogy a jogi személy tagjai közül ki és mekkora vagyoni hozzájárulással kíván a jogutód jogi személy tagjává válni.”*

A tagsági viszony előzetes felmérésének felvetése véleményem szerint teljesen indokolatlan, ugyanis ehhez semmilyen vonatkozásban a jogszabály következményt nem fűz. Ezért ez a jogszabályi előírás mindösszesen csak arra lehet alkalmas, hogy amennyiben erről a kérdésről a felek nem rendelkeztek a döntéshozó szerv üléséről készült jegyzőkönyvben, akkor a jogi személy(ek)nek az átalakulás, egyesülés, szétválás folyamatába tett munkája veszhet kárba.

Ettől sokkal fontosabb a következő fázisra vonatkozó hatályos szabályozás, amely szerint *„a tagsággal rendelkező jogi személy tagjai az átalakulási terv közlésétől számított harminc napon belül nyilatkozhatnak arról, hogy nem kívánnak az átalakulással létrejövő jogi személy tagjaivá válni”* (3:42. § (1) bekezdés).

Az átalakulási törvény 5. § (2) bekezdése tovább pontosítja a nyilatkozathoz illetve az annak hiányához kapcsolódó jogi tartalmat: *„ilyen nyilatkozat hiányában úgy kell tekinteni, hogy a tag a jogutód jogi személy tagjává kíván válni.”* Egyértelműen megállapítható, hogy ez a szabályozás – álláspontom szerint helyesen – szakít a korábban hatályos szabályozással, amikor a tag hallgatását (nyilatkozatának hiányát) a tagsági jogviszony megszüntetési szándékának tekintette.

Ugyanakkor álláspontom szerint bölcsebb lett volna, ha a jogalkotó a tagsági viszony kérdésének szabályozásában a fentieket követően további szabályokat már nem állapítana meg. Sajnos nem ez a helyzet.

Az átalakulási terv közlésétől számított harminc napon belül nyilatkozattételi határidőt egyrészt a jogi személy által pótlólagosan biztosított határidőig kitolhatja, (amely lehetőség a jogi személy ilyen irányú döntése kapcsán akár támogatható is lenne), de a jogszabály érthetetlen módon arra is lehetőséget biztosít a tagnak, hogy póthatáridő hiányában „*az átalakulásról véglegesen döntő szavazás megkezdéséig nyilatkozhat úgy, hogy nem kíván a jogutód jogi személy tagjává válni, illetve korábbi nyilatkozatát visszavonhatja*”.

Határozott véleményem szerint ennek a jogi szabálynak a megszüntetése mindenképpen indokolt, mert az átalakulás, egyesülés, szétválás folyamatába indokolatlan nehézségeket indukálhat. Véleményemet a következőkkel támasztom alá. Az átalakulási (egyesületi, szétválási) terv lényegében minden fontos okiratot tartalmaz – így a jogi személy vagyonszám-tervezetét és az azt alátámasztó vagyonszám-tervezetét, a jogutód jogi személy (nyitó) vagyonszám-tervezetét és vagyonszám-tervezetét, a jogutód jogi személy létesítő okiratának tervezetét, illetve a jogutód jogi személyben tagként részt venni nem kívánó személyekkel való elszámolás módjáról szóló tervezetét – amelynek közlésétől számított harminc napon belül a tag el tudja dönteni azt, hogy tagsági jogviszonyát fenntartja-e, avagy nem. A jogelőd és a jogutód vagyonszám-tervezetének és vagyonszám-tervezetének az összeállítása, igen komoly számviteli feladat, amelyben meg kell határozni a jogutód jogi személy tagjait a tervezett jegyzett tőkéből megillető hányadot, és ugyancsak meg kell állapítani a jogutód jogi személyben tagként részt venni nem kívánó személyeket megillető vagyonszám-tervezetét, továbbá ennek kiadási módját.

Az átalakulási terv és mellékletei elfogadásáról a döntéshozó szerv a jogi személy átalakulásáról véglegesen döntő ülésén határoz. Ugyanakkor – figyelemmel arra, hogy a tag véglegesen döntő szavazás megkezdéséig nyilatkozhat úgy, hogy nem kíván a jogutód jogi személy tagjává válni – ezért az átalakulási törvény 6. § (1) bekezdésben előírtak szerint, az ilyen nyilatkozatokra tekintettel az átalakulási tervet módosítani szükséges. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a hónapok alatt elkészített vagyonszám-tervezetét és vagyonszám-tervezetét – valamely tagnak a végleges döntő szavazást megelőző bejelentése (nem kíván tag lenni), vagy nyilatkozatának visszavonása miatt – át kell dolgozni, hogy a döntéshozó szerv a határozatát meghozhassa.

2. AZ ÁTALAKULÁSBAN, EGYESÜLÉSBEN, SZÉTVÁLÁSBAN RÉSZT VENNI NEM SZÁNDÉKOZÓ TAGOKKAL VALÓ ELSZÁMOLÁS PROBLEMATIKÁJA

A Ptk. 3:42. § (2) bekezdése alapján az *átalakulásban, egyesülésben, szétválásban részt venni nem szándékozó tagoknak, akik erre vonatkozóan jognyilatkozatot tettek, tagsági jogviszonya az átalakulás időpontjában megszűnik, és az átalakuló jogi személy vagyonából olyan hányadra jogosultak, amelyet a jogi személy jogutód nélküli megszűnése esetén igényelhetnének.*

Az átalakulási törvény 6. § (5) bekezdés alapján a jogutód jogi személyben tagként részt venni nem kívánó személyeket megillető vagyonszám-tervezetét a jogutód jogi személy nyilvántartásba

vételét követő hatvan (60) napon belül kell kiadni, kivéve, ha az érintettekkel kötött megállapodás eltérő időpontot jelöl meg.

Az elszámolás során a megváló tag járandóságát a tagnak a jogelőd jogutód nélküli megszűnése esetén járó vagyon mértékében kell meghatározni. Ha a tag járandóságát a létesítő okirat rendelkezése alapján piaci értéken állapítják meg, akkor – a számviteli törvény előírásainak figyelembevételével – kötelező vagyonatértékelést végrehajtani. Nincs helye a tag részére vagyoni kiadásnak, ha a jogelőd saját tőkéje nulla vagy negatív (Átalakulási törvény 6. § (3) bekezdés).

Az idézett jogszabályhelyek előírásainak alkalmazása, alkalmazhatósága egyértelműnek tűnik. A szövetkezeti formában működő szövetkezeti hitelintézetek vonatkozásában azonban a szövetkezeti hitelintézetek integrációjáról és egyes gazdasági tárgyú jogszabályok módosításáról szóló 2013. évi CXXXV. törvény (továbbiakban Szhitv.) 17/R. § (1) bekezdése felülírja a fentebb említett szabályt és előírja, hogy a szövetkezeti hitelintézet tagja, illetőleg annak örököse (jogutódja) tagsági jogviszonya megszűnésekor a szövetkezeti hitelintézet saját tőkéjéből legfeljebb a részjegye összegére tarthat igényt.

Az Szhitv 17/Q. § (1) bekezdése az elszámolhatóságot is csak abban az esetben engedi meg, ha a tag tagsági jogviszonya a 17/R. § (2) bekezdésben meghatározott módon – a tag halálával, a jogi személy megszűnésével vagy kilépéssel, kizárással – szűnik meg.

Álláspontom szerint a vázolt jogszabályi szabályozás nem egyértelmű akkor, ha szövetkezeti formában működő szövetkezeti hitelintézetek határozzák el egymással történő egyesülésüket, például beolvadás formájában, ahol az egyesülésben érintett szövetkezeti hitelintézetek részjegyének nagysága nem azonos. A probléma akkor jelentkezik, amikor a beolvadó, de alacsonyabb névértékű részjeggyel rendelkező tag nem tesz írásban nyilatkozatot, hogy nem kíván a jogutód jogi személy tagja lenni. A jogszabály előírása szerint ezért a jogutód jogi személy tagja marad, de részjegye névértékének összege alacsonyabb, mint a jogutód jogi személy részjegye névértékének összege. Például a jogelődben a részjegy névértéke 2.000.-Ft volt, míg a jogutódban 10.000.-Ft. Ebben az esetben a tag az alapszabály rendelkezéseinek megfelelően a részjegyének összegét az alapszabályban megállapított összegre köteles kiegészíteni, ennek hiányában a tag tagsági viszonya megszűnik. Ebben az esetben kérdésként merül fel, hogy milyen módon van lehetőség (van-e egyáltalán lehetőség) a befizetett részjegyek névértékének visszaadására azon tagoknak, akik nem jelzik írásban, hogy nem kívánnak a jogutód jogi személy tagjaivá válni, de részjegyük összegét a beolvadást követően az előírt határidőben nem egészítik ki a részjegy névértékének minimális összegére, amelyre tekintettel tagsági viszonyuk megszűnik?

Álláspontom szerint a tagsági viszony megszűnése ebben az esetben is a beolvadással áll összefüggésben, ezért az a tag, aki az egyesülési terv közlésétől számított 30 napon belül, de legkésőbb az egyesülésről véglegesen döntő szavazás megkezdéséig nyilatkozatot nem tesz – arról, hogy nem kívánnak a jogutód jogi személy tagjává válni – a jogutód

jogi személy tagjává válik. A tag a megadott határidőben, például a beadvány bírósági nyilvántartásba vételét követő tizenötödik napig köteles részjegyét az alapszabály szerinti mértékre kiegészíteni, ennek hiányában a tagsági viszonya megszűnik és az elszámolásra, a részjegy összegének kiadására, szintén a beadvány cégbírósági nyilvántartásba vételét követő hatvan (60) napon belül kell, hogy sor kerüljön.

3. A SZÖVETKEZETI FORMÁBAN MŰKÖDŐ SZÖVETKEZETI HITELINTÉZET EGYESÜLÉSÉBEN ÉRINTETT JOGI SZEMÉLYEK DÖNTÉSHOZÓ SZERVÉNEK PROBLEMATIKÁJA

A szövetkezet tagjainak döntéshozó szerve a tagok összességéből álló közgyűlés, amelynek hatáskörébe tartozik többek között a szövetkezet egyesüléséről, szétválásáról, gazdasági társasággá történő átalakulásáról, valamint jogutód nélküli megszűnéséről szóló döntés meghozatala (Ptk. 3:335. § (1) bekezdés f.) pont).

A Ptk. jogi személyekre vonatkozó szabálya szerint a döntéshozó szerv ülése akkor határozatképes, ha azon a leadható szavazatok több mint felét képviselő szavazásra jogosult részt vesz (Ptk. 3:18. § (1) bekezdés).

A szövetkezeti formában működő szövetkezeti hitelintézetet legalább kétszáz tag alapíthat, illetve szövetkezeti formában működő szövetkezeti hitelintézet legalább kétszáz taggal működhet (Szhitv. 17/E. § (1) bekezdés).

A fenti jogszabályi rendelkezésekből következik, hogy azon jogi személyek esetén, ahol a tagsági létszám viszonylag magas, komoly gondot okozhat, hogy a döntéshozó szerv határozatképessége biztosítva legyen. Ugyan a megismételt döntéshozó szerv az eredeti napirendre felvett kérdésekben határozatot hozhat (Ptk. 3:339. § (1) bekezdés), de a szövetkezet egyesülésének, szétválásának, gazdasági társasággá történő átalakulásának és jogutód nélküli megszűnésének elhatározásához az összes tag legalább kétharmadának szavazata szükséges (Ptk. 3:338. § (3) bekezdés).

Már önmagában is kérdéses, hogy a jogszabálynak ez a rendelkezése kogens-e, avagy diszpozitív. A Ptk. 3:4 § (3) bekezdése szerint a jogi személy tagjai, illetve alapítói csak akkor nem térhetnek el a Ptk. rendelkezéseitől, ha az eltérést e törvény tiltja vagy az eltérés a jogi személy hitelezőinek, munkavállalóinak vagy a tagok kisebbségének jogait nyilvánvalóan sérti, vagy a jogi személyek törvényes működése feletti felügyelet érvényesülését akadályozza. Álláspontom szerint az eltérést a törvény nem tiltja, a bírói gyakorlat mégis azt az elvet követi, hogy egyesülés esetén az összes tag legalább kétharmadának szavazata szükséges.

Ebből pedig az következik, hogy a megismételt döntéshozó szerv sem lesz képes az egyesülésről dönteni. Ezen helyzet orvoslását hivatott feloldani az Szhitv. 17/H. § (6) bekezdése, amely szerint ha a szövetkezeti formában működő szövetkezeti hitelintézet szabályosan összehívott két, egymást követő közgyűlése is határozatképtelen a mindkét

közgyűlés napirendjén szereplő alapszabály-módosítás, a szövetkezeti formában működő szövetkezeti hitelintézet egyesülése, szétválása, gazdasági társasággá történő átalakulása tekintetében, akkor az utóbbi közgyűlés legfeljebb 3 napon belül megismételt közgyűlésén ezen kérdésekben a jelenlévők legalább kétharmadának szavazata elegendő, amennyiben a megismételt közgyűlésen az Integrációs Szervezet képviselője személyesen is részt vett, és a megismételt közgyűlés helyét, idejét és napirendjét, illetve a tényt, hogy a jelenlévők legalább kétharmadának szavazatával döntés hozható, legalább egy országos napilapban és egy, a szövetkezeti formában működő szövetkezeti hitelintézet székhelye szerinti megyei napilapban legalább a megismételt közgyűlés előtt 3 nappal meghirdették.

A magas taglétszám esetén indokolt közgyűlés helyett küldöttgyűlés működtetése. *„Ha az alapszabály küldöttgyűlés működését írja elő, a küldötteknek a taglétszámhoz viszonyított arányát, megválasztásuk módját és megbízatásuk időtartamát az alapszabályban kell megállapítani”* (Ptk. 3:342. § (1) bekezdés).

Küldöttgyűlés működtetése esetén a szövetkezeti hitelintézet egyesüléséről, szétválásáról, gazdasági társasággá történő átalakulásáról a küldöttgyűlés jogosult dönteni. Hogyan értelmezhető ebben az esetben a Ptk. 3:338. § (3) bekezdésének előírása, hogy a szövetkezet egyesülésének, szétválásának, gazdasági társasággá történő átalakulásának és jogutód nélküli megszűnésének elhatározásához az összes tag legalább kétharmadának szavazata szükséges? Tekintettel arra, hogy a küldöttgyűlés hatáskörére és eljárására a Ptk. a közgyűlésre vonatkozó szabályokat rendeli alkalmazni azzal az eltéréssel, hogy a küldöttgyűlés és a megismételt küldöttgyűlés határozatképességhez legalább a küldöttek kétharmadának a jelenléte szükséges, így álláspontom szerint a küldöttek legalább kétharmadának szavazata szükséges a szövetkezet egyesülésének, szétválásának, gazdasági társasággá történő átalakulásának és jogutód nélküli megszűnésének kérdésében.

4. A SZÖVETKEZETI FORMÁBAN MŰKÖDŐ SZÖVETKEZETI HITELINTÉZET KÜLDÖTTEINEK VÁLASZTÁSÁNAK PROBLÉMÁJA EGYESÜLÉS ESETÉN

Ha az alapszabály küldöttgyűlés működését írja elő, akkor a küldötteket a közgyűlések (részközgyűlések) választják meg nyílt szavazással.

Az egyesülés kapcsán a jogelőd jogi személy küldötteinek jogviszonyának megszűnése, illetve a jogutód jogi személy küldötteinek megválasztása jogilag álláspontom szerint nem, illetve ellentmondásosan szabályozott, emiatt arra a jogi gyakorlat is különböző megoldásokat alkalmaz.

Már abban a kérdésben is megoszlanak a vélemények, hogy a küldött jogviszonya megszűnik-e, ha az a jogi személy, amelynek küldötte volt jogutódlással megszűnik? Az alapszabály általában tételesen felsorolja, hogy a küldöttek jogviszonya milyen esetben szűnik meg. Jellemzően a megbízatási időtartam lejártával, halálózással, jogi személy tag jogutód nélküli megszűnésével, közgyűlés általi visszahívással, lemondással, a tagsági viszonyának megszűnésével. Látható, hogy a felsorolásból a jogutódlással

történő megszűnés nem szerepel. Egyes nézetek szerint, bár a beolvadó jogi személy általános jogutódja az egyesülésben részt vevő befogadó jogi személy, de a jogutódlás nem vonatkozik a jogelőd szervezetének és választott tisztségeinek jogutódba történő átörökítésére. A beolvadással a jogelőd megszűnik, ezzel egyidejűleg a teljes szervezete megszűnik, ideértve az alapszabályát és valamennyi szervét, így az igazgatóságát, a felügyelőbizottságát és a küldötteit is.

A másik nézet azt hangsúlyozza, hogy beolvadó jogi személynek általános jogutódja az egyesülésben részt vevő befogadó jogi személy, ezért ahogyan a jogelődök is tagjaivá válnak a jogutód jogi személynek, úgy a jogelőd küldöttei is automatikusan a jogutód jogi személy küldöttei lesznek, hacsak a közgyűlés nem hívja vissza őket, vagy nem mondanak le a küldötti státuszukról.

Álláspontom szerint e kérdésben a jogi szabályozás nem elégséges. Nézetem szerint a helyes megoldás az lenne, hogy ha jogszabály kimondaná, hogy a jogutódlás nem terjed ki a jogelődben választott tisztségekre, így a küldöttekre, de ilyen jogszabályi előírás hiányában csak a meglévő jogszabályi előírás alkalmazható, hogy a beolvadó jogi személynek általános jogutódja a befogadó. Ebből pedig az következik, hogy azon küldötteknek a jogviszonyát, akiknek a fenntartását a jogutód jogi személy közgyűlése nem tartja indokoltnak, vissza kell hívni.

A jogutód küldötteinek megválasztásának egyik megoldása, hogy az egyesülés kapcsán a második ügyszabályozás alkalmával egyidejűleg kerül sor a jogelődök közgyűléseinek összehívására az új beolvadó jogi személyek küldötteinek megválasztása céljából. Ebben az esetben a befogadó jogi személy küldöttei maradnak státuszukban (küldöttek) és melléjük kerülnek, valamennyi egyesülésben érintett jogi személy részéről a beolvadó jogi személyek küldöttei megválasztásra. A módszerrel szemben kritikaként az fogalmazható meg, hogy az egyesülést követően a küldötteket a jogutód tagság, a jogutód alapszabálya szerint lenne jogosult megválasztani, amely tagság, alapszabály csak az egyesülésnek a cégbírósági bejegyzését követően válik hatályossá, ezért az egyesülés bejegyzését megelőzően erről döntés nem hozható.

A másik megoldás, hogy az egyesülés folyamata nem tér ki a küldöttek kérdésére, hanem az egyesülés cégbírósági nyilvántartásba-vételét követően már a jogutód jogi személy választja meg a jogutód alapszabály szerinti módon a küldötteket. Véleményem szerint ebben az esetben az egyesülés cégbírósági bejegyzését követően a befogadó jogi személy küldöttgyűlésének legalitása a bejegyzés pillanatától kezdve megkérdőjelezhető, hiszen abban nem vesznek részt a beolvadó küldöttek, illetve nem a jogutód tagsága választotta meg őket. Természetesen ez a vitatható állapot az új, hatályos alapszabály szerint összehívott közgyűlésen megválasztott új küldöttek megválasztásig áll fenn.

KONKLÚZIÓ

Általános jelleggel megállapítható, hogy az átalakulással, egyesüléssel, szétválással kapcsolatosan hivatkozott jogszabályi rendelkezések jól alkalmazhatóak, de a felvetett gyakorlati problémák indokolják a jogszabályi módosítást, pontosítást. Álláspontom szerint a jelen tanulmányban megfogalmazott javaslataim még egyértelműbbé tehetnék a jogi szabályozást.

KECSKÉS ANDRÁS

egyetemi docens

*Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Gazdasági és Kereskedelmi Jogi Tanszék*

BUJTÁR ZSOLT

egyetemi tanársegéd

*Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Gazdasági és Kereskedelmi Jogi Tanszék*

AZ ÁRNYÉKBANKRENDSZEREK JOGI SZABÁLYOZÁSA

– NEMZETKÖZI KITEKINTÉS*

BEVEZETŐ

Az árnyékbankrendszerek a 2007-2009-es pénzügyi válság kapcsán kerültek reflektorfénybe. A válsághoz vezető út elejére, a korai 2000-es évekre datálták az árnyékbankrendszer működésének kezdetét a szakemberek, azonban egyre szélesebb körűvé válik az árnyékbankrendszer mind fogalmi, mind időbeli kiterjesztés tekintetében.

Az árnyékbankrendszer elnevezés különösen baljósan cseng, ha egy pénzügyi válság körvonalai sejlenek fel a tőkepiacok horizontjain. Ezek a baljós jelek azonban nemcsak a jelenben és a jövőben, hanem az elmúlt évszázad teljességében is jól nyomon követhetők. A tanulmány további célja, hogy az Egyesült Államok és az Európai Unió és Kína eltérően működő árnyékbankrendszereit azok kapcsolódási pontjait és az egyes árnyékbankrendszeri kihívásokra adott szabályozói válaszokat hasonlítsa össze.

* Az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-16-4-VII-1 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

1. AZ ÁRNYÉKBANKRENDSZER DEFINIÁLÁSA¹

Az árnyékbank elnevezést *Paul McCulley*,² pénzügyi szakember használta első alkalommal egy, a *Federal Reserve*³ által rendezett konferencián. Az árnyékbank fogalmát mindazon nem-banki pénzügyi intézmények összességéként határozta meg, melyek *lejárati transzformációt* végeznek. A *lejárati transzformációt* pedig úgy határozta meg, mint olyan *pénzügyi közvetítői folyamatot*, melynek révén sor kerül a jellemzően rövid lejáratú források hosszú lejáratú eszközökké történő átalakítására.

Az árnyékbank kifejezés találó metafora, mert az így kialakult pénzügyi rendszer a hagyományos kereskedelmi bankrendszerre vet árnyékot – alternatív lehetőségek formájában –, melynek kiterjedése és kontúrvonalai nem határolhatók körül pontosan.

Kecskés András korábbi meghatározása szerint⁴ árnyékbankrendszer nem más, mint egyes – tehát *kereskedelmi*⁵ és *befektetési banki*⁶ jellegű – szolgáltatási portfólióval működő pénzügyi intézmények összessége, amelyeknek működési struktúrája nem különíti el e két klasszikus banki tevékenység folyamatait és eredményeit, sőt azokat *keresztfinanszírozás* útján összekapcsolja. A tőkeallokáció jellemzően értékpapír kibocsátás, de semmiképpen *nem betétgyűjtés* útján valósul meg. Így a *transzformált hitelviszonyok*⁷ esetén a forrásgyűjtés, a forráskihelyezés és a megtérülés is befektetési tevékenység útján megy végbe.

- 1 Lásd Kecskés András, Bujtár Zsolt: Az árnyékbankrendszer jogi szabályozása az Egyesült Államokban és az Európai Unióban (megjelenés alatt) *JURA*, 2017/1.
- 2 Paul McCulley (1957-) keynesianus közgazdász az Egyesült Államokban. A Columbia Business School-on szerezte meg MBA fokozatát. Ezt követően a UBS Warburg, befektetési bank vezető közgazdásza volt 1996-1998 között. 1999-től 2010-ig a PIMCO (Pacific Investment Management Company LLC), az egyik legnagyobb, 1,5 billió USD vagyoni eszközt befektető, globális vagyongazdálkodási társaság ügyvezető igazgatójaként dolgozott. 2010-es nyugdíjba vonulását követően a Global Interdependence Center kutatóközponthoz csatlakozott. [Elérhető: <http://merage.uci.edu/EventSites/GlobalConfs/PaulMcCulleyBio.html> (letöltés dátuma: 2017. június 14.).]
- 3 Federal Reserve (FED) más néven Federal Reserved System az Egyesült Államok jegybankja. A Federal Reserve Act hozta létre 1913. december 23-án, az 1873-as, 1884-es, 1890-es és 1893-as, az 1896-os bankpánikok és az 1907-es árnyékbanki pánikot követően. Működése során hármas célnak kell megfelelnie. Az árstabilitást, a hosszú távú kamatok csökkentését és a foglalkoztatottság maximalizálását jelölte ki a törvény az USA jegybankjának legfontosabb feladataiként. [Elérhető: <https://www.federalreserveeducation.org/about-the-fed/history> (letöltés dátuma: 2017. június 14.).]
- 4 Lásd Kecskés András: Európai jogi szabályozás és annak magyarországi implementációja a pénzügyi intézményeket érintő új kihívások területén. In: Tilk Péter (szerk.): *Az Unió jog és a magyar jogrendszer viszonya*, Pécs, Pécsi Tudományegyetem (2016) 334-336.
- 5 A kereskedelmi bankok jellemzően számlavezetési, betétgyűjtési és hitelezési tevékenységet folytatnak önkormányzati, vállalati és lakossági ügyfelek számára. A kereskedelmi bankok e tevékenységük során, ügyfél szinten, a betétek viszonylatában meghatározott összeghatárig betétbiztosítási rendszer által védettek. A pénzügyi vállalkozást a monetáris hatóság felügyeli. Bankpánik esetén a monetáris hatóság pótlólagos likviditás biztosításával tudja a rendszerszintű kockázatok kialakulását megelőzni.
- 6 A befektetési bank működése kiterjed a tőkeerős magánügyfelek és intézményi befektetők megtakarításainak megbízási vagy vagyongazdálkodási jogviszony formájában történő gyarapítását célzó tevékenységre, illetve a tőkepiaci tranzakciók (felvásárlások, nyilvános kibocsátások) során végzett tanácsadói és jegyzési garanciavállalási tevékenységre és a társaság saját vagyonának kezelésére, melyre az úgynevezett saját számlás tevékenység keretein belül kerül sor.
- 7 A hiteltranszformációs folyamatok azon pénzügyi tranzakciók összességét jelentik, melyek során a jellemzően rövid lejáratú (egy éven belüli) megtakarítások hosszú lejáratú hiteleké (elsősorban magánszemélyeknek nyújtott jelzáloghiteleké vagy társaságoknak folyósított beruházási hiteleké) vagy értékpapírokká (államkötvény vásárlás, részvénybefektetés) kerülnek átalakításra. A transzmisszió során megváltoznak a megtakarítás likviditási és lejáratú jellemzői is. A legfőbb kockázatot az jelenti, amikor a betétesek pánik hatására a betétek jelentős részét felmondják, és készpénz formájában szeretnék hozzájutni azokhoz. Ezek azonban a magas készpénztartási költségek és üzleti tényezők miatt nem állnak azonnali rendelkezésre, ami fokozhatja a pánikot. Ez – megfelelő jegybanki védőháló hiányában – a pénzintézet csődjét eredményezheti.

Kecskés András a fent említett tanulmányban úgy fogalmazott, hogy az árnyékbankrendszer a pénzügyi rendszer a) közelmúltban jelentőssé vált szegmense, amely b) alternatív kereskedelmi banki szolgáltatásokat kínál c) a megtakarítások és hitelviszonyok összekapcsolásával d) atipikus eszközökkel történő transzformáció útján e) és intézményi rendszer szinten korábban nem szabályozott keretek között.

Ehhez lényegében hasonló következtetésre jutottak a témával foglalkozó nemzetközi pénzügyi szervezetek is. A *Financial Stability Board (FSB)*⁸ is például a 2007-ben kezdődött *amerikai másodlagos jelzálog hitelpiaci összeomlás* kapcsán definiálta, az árnyékbankrendszert. Meghatározásuk szerint az árnyékbankrendszer nem más, mint egy olyan *hitel-transzformációs rendszer*, amely azokat a piaci szereplőket és tevékenységeiket foglalja magába, amelyek a *hagyományos bankrendszeren kívül* esnek.

Mindazonáltal, a *Financial Stability Board (FSB)* az árnyékbankrendszer szereplőit alanyi és tárgyi körben külön-külön is elhatárolja.

Alanyi oldalról ezek a szereplők olyan pénzügyi intézmények, melyek az alábbi tevékenységeket végzik:

- Betét-jellegű forrásgyűjtés,
- Lejárati, és/vagy likviditási transzformáció,⁹
- Hitelezési kockázat áthelyezése,¹⁰
- Közvetett vagy közvetlen tőkeáttétel használata.

8 A Pénzügyi Stabilitási Tanács (Financial Stability Board – FSB) 2009-ben alakult a Pénzügyi Stabilitási Fórum (Financial Stability Forum – FSF) utódszervezeteként. Az intézmény székhelye a svájci Basel. Az elődszervezetet, a német jegybank, vagyis a Bundesbank akkori elnöke Hans Tietmeyer javaslatára, a hét legfejlettebb ország (G-7) pénzügyminiszterei és jegybankvezetői alapították. A Pénzügyi Stabilitási Tanács célja a pénzügyi stabilitás elérése a legfejlettebb húsz nemzetgazdaságban (G-20), a résztvevő államok pénzügyi vezetőinek és monetáris hatóságai vezetőinek a bevonásával. A szervezet a fenti célt a nemzetközi szttenderdeket létrehozó szervezetek és a nemzeti pénzügyi hatóságok munkájának összehangolásával és koordinálásával, valamint a pénzügyi szektor szabályozásával kívánja elérni. [Elérhető: <http://www.fsb.org/about/history/> (letöltés dátuma: 2017. június 14.).]

9 A hiteltranszformációs folyamatok során a jellemzően rövid lejáratú (egy éven belüli) megtakarítások hosszú lejáratú hitelekkel (elsősorban magánszemélyeknek nyújtott jelzáloghitelekkel vagy társaságoknak folyósított beruházási hitelekkel) vagy értékpapírokká (államkötvény-vásárlás, részvénybefektetés) kerülnek átalakításra. E transzmisszió során megváltoznak a megtakarítások nemcsak lejárat, de likviditási jellemzői is.

10 A hitelezési kockázat áthelyezése során az eredeti hitelező, például a kereskedelmi bank átadja az adós nemfizetési kockázatát a hitel új tulajdonosának, jellemzően a jelzáloghitellel fedezett értékpapír tulajdonosának. A jelzáloghitellel fedezett értékpapír ugyanis megtestesíti a fedezetétől szolgáló jelzáloghitelekből származó összes jogot és kötelezettséget.

Tárgyi oldalról az árnyékbankrendszer működését a *Financial Stability Board (FSB)* úgy definiálja, hogy kibontja az alanyi oldalról meghatározott pénzügyi intézmények által végzett tevékenység tartalmát. Erről, mint összességében egy *nem banki jogalanyok* számára biztosított finanszírozásról beszél. Részletezve három finanszírozási formát határoz meg:

- értékpapír-kibocsátás,
- értékpapír-kölcsönzés,
- értékpapír-visszavásárlási megállapodás használata (*repo ügylet*).¹¹

A *Financial Stability Board (FSB)* vizsgálati fókuszja mögött az az elgondolás húzódik meg, hogy meghatározását minden olyan piaci szereplőre rávetítse, amelyek működése rendszerszintű kockázatot jelenthet¹².

Ebből a szempontból határozott meg egy – nem teljes körű – listát azon jogalanyok vonatkozásában, amelyeket vizsgálat tárgyává és szabályozás alanyává kíván tenni. E felsorolás szerint az érintett jogalanyok körébe tartozhatnak az alábbiak:

- Lejáratú és/vagy likviditási célú *transzformációt végző speciális célú jogalanyok (SPE¹³ és ABCP)*¹⁴
- Pénzpiaci alapok és olyan befektetési alapok, amelyek betét-jellegű forrásgyűjtéssel foglalkoznak, mely erőteljes visszaváltási kockázattal jár;
- Befektetési alapok, amelyek hitelt nyújtanak és/vagy tőkeáttételt használnak (beleértve az *ETF* fogalomkörét is);¹⁵
- Pénzügyi intézmények, amelyek hitelt nyújtanak, vagy hitelgaranciát vállalnak, vagy likviditási és/vagy lejáratú transzformációt végeznek pénzügyi jogosítványok nélkül;

11 A *repo* ügylet a *repurchase agreement* rövidítéseként alakult ki, egy értékpapír vagy értékpapírcsomag eladása és meghatározott időben történő visszavásárlását foglalja magában, ahol a fedezett kölcsönügylet díja jellemzően bankközi kamatlábnak megfelelő nagyságban és különböző formában (kamat, árfolyamnyereség) jelenik meg a kölcsönadó fél-nél.

12 Lásd Schwarcz, Steven, L.: *Lawyers in the Shadows: the Transactional Lawyer in the World of Shadow Banking* 63 *Am. U. L. Rev.* 157 2013-2014 160.

13 A speciális célú jogalany (*special purpose entity – SPE*) olyan jogi személy, amely előre meghatározott célra jön létre és többnyire olyan gazdasági társaság alapítja egy személyben, amely az eredeti célt közvetve a *SPE* működésén keresztül kívánja megvalósítani. A speciális cél jellemzően valamilyen befektetéssel, fedezeti ügylettel vagy értékpapír tranzakcióval összefüggő művelet lebonyolítása (például a vállalatcsoport vagyoni érdekeltségeinek kezelése, értékpapír kibocsátása, teljes hozamcserén alapuló ügylet.)

14 Az eszközökkel fedezett kereskedelmi kötvény (*asset-backed commercial paper – ABCP*) olyan értékpapír, mely a kereskedelmi kötvény rövid lejáratára, magas likviditására és kiváló minősítésére (kiemelkedő minősítésű nagyvállalatok) alapozva használja ki a kereskedelmi kötvény nyújtotta előnyöket. Ezt az értékpapír formát azonban, olyan hosszabb lejáratú és kevésbé likvid eszközökkel tölti fel a kibocsátó, amely a hasonló előnyökre apellálva próbál értékesíteni, mint a nagyvállalatok által, fedezet nélkül kibocsátott kereskedelmi kötvények.

15 A tőzsdén jegyzett befektetési alap (*exchange-traded fund – ETF*) olyan befektetési alap, mely egy pénz vagy tőkepiaci eszköz mozgását követi le közvetlenül az adott eszközbe fektetve vagy származékos ügyletek megkötésével. Így biztosítja a befektetőik számára a pénz vagy tőkepiaci eszköz mozgásának minél pontosabb és gyorsabb - a tőzsdén keresztül napon belüli árfolyam-változásokkal történő lekövetését. Az *ETF*-ről részletesen lásd Bujtár Zsolt: *Eladó az egész világ? Avagy – az ETF-k szabályozási kérdései*, *JURA*, 2016/1. 171-181.

- Biztosítók és viszontbiztosítók,¹⁶ melyek hiteltermékeket bocsátanak ki, vagy garantálnak.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a *Financial Stability Board (FSB)*, ha körülményesen is, de eljut azoknak a jogalanyoknak a köréhez, melyek az árnyékbankrendszer szereplői és a pénzügyi gazdaság szisztematikus kockázatainak jelentős tényezői.

A *McCulley* nem véletlenül a *2007-2009-es pénzügyi válság* alapján határozta meg az árnyékbankrendszer fogalmát. A *2007-2009-es válság* ugyanis az árnyékbankrendszer „állatorvosi lovának” is tekinthető. A válság teljes körű kifejlődését ugyanis olyan klasszikus intézmények, mint a biztosítók és értékpapírkereskedőházak vagy olyan jól ismert intézmények, mint a pénzügyi alapok vagy akár olyan egzotikusnak tűnő pénzügyi intézmények, mint a hedge fundok vagy a repo ügyletek és a CDS-ek, SPE-k és CDO-k korábban ismeretlen együttes és kockázataiban egymást erősítő hatása fémjelzte.¹⁷

Az árnyékbankrendszer működése számos formában azonosítható be világszerte. A legtöbbet az utóbbi években az *Egyesült Államok* és *Kína árnyékbankrendszerével* foglalkozott a szakma és a közvélemény. Ennek oka, hogy a *2007-2009-es pénzügyi válságban* az Egyesült Államok míg napjainkban Kína árnyékbankrendszere volt illetve lehet kiemelt szerepben, azzal a ténnyel, hogy e két ország árnyékbankrendszerének a pénzügyi rendszerében betöltött részesedése túlmutatott a többi ország árnyékbankrendszeri súlyán. A jelen tanulmányban a kínai árnyékbankrendszerrel nem foglalkozunk az egy önálló tanulmány tárgyát képezte.

Azonban az Egyesült Államok és az Európai Unió éppen a 2007-2009-es pénzügyi válság során tanúsított eltérő árnyékbankrendszeri fejlődése és eltérő szabályozási megoldásai folytán egy önálló elemzés tárgyát képezik. Az Egyesült Államok vállalkozásai és pénzügyi rendszere jellemzően tőkepiacról finanszírozza/refinanszírozza önmagát. *Európában* ettől eltérő (*univerzális*) *bankrendszeri működés*¹⁸ a jellemző, a pénzügyi rendszer eltérő szerkezete ezeket az árnyékbankrendszeri különbségeket önmagában azonban nem vagy csak kisebb részben magyarázza.

16 A viszontbiztosító a biztosítók kockázataira vállal fizetési kötelezettséget díj fizetése mellett, amennyiben a káresemény bekövetkezik. A biztosító célja ezzel a kockázatok csökkentése. Ez kétféleképpen valósulhat meg egyfelől a kártérítés a saját tőke és a kárfizetési tartalékalap terhére történő kifizetési hányadának csökkentésével másfelől a természeti károk okozta kiemelkedő kárfizetések csődöt is eredményezhető kockázatának megelőzésével. A viszontbiztosító egy jól diverzifikált biztosítási portfólió mellett az alacsony kárhányaddal növelheti a profitját a befizetett díjakból.

17 Lásd Munoz, David Ramos: *Shadow Banking a Blind Spot in Banking and Capital Markets Reform*, *European Company and Financial Law Review*, 2016/1. 164.

18 Az univerzális és nem univerzális banki működés alapvetően a kereskedelmi banki és befektetési banki működési engedélyek oldaláról határozható meg. Azok a bankrendszerek ahol mindkét banki típusú licensszel rendelkezhetnek a pénzügyi intézetek, univerzális bankrendszernek nevezzük, amely európai (vagy kontinentális) modellként ismert. A nem univerzális modell az Egyesült Államokra jellemző, ahol általában ezt a két tevékenységkört külön pénzügyi intézet végzi, bár az 1990-2000-es évek deregulációs időszakában már szinte univerzális bankokként működtek a pénzügyi holdingtársaságok, amelyek kereskedelmi bankokat és befektetési bankokat is tulajdonolhattak egyszerre – egészen a 2010-es Dodd-Frank törvény hatálybalépésig.

2. AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÁRNYÉKBANKRENDSZERE¹⁹

Az *Egyesült Államokban* az árnyékbankrendszer működése három fő tényező hatására alakult ki. Egyik részről hozzájárult, hogy az állam a *kereskedelmi banki tevékenységet* gazdaságpolitikai eszközökkel korlátozta. Másik részről a *deregulációs folyamatok* felerősödése hatott közre, melynek hatására és egyben harmadrészben egy *jelentős pénzügyi innovációs folyamat* vette kezdetét.

Az *Egyesült Államokban* a XX. század teljességében napirenden volt a *kereskedelmi és befektetési banki tevékenység* szétválasztása.

A két banki tevékenység szétválasztását két súlyos válság előzte meg. Az 1907-es és az 1929-33-as gazdasági világválság. Míg ez utóbbi működési mechanizmusa széles körűen feltárt a korábbi hatásmechanizmusa kevésbé ismert.

1907-ben egy olyan pénzügyi válság alakult ki, melyet egyértelműen az első árnyékbankrendszeri pánikként azonosíthatunk. Az *1907-es válság* oka a New York-i *elszámolóházi és pénzügyi közvetítői szerepet játszó letétkezelő pénzintézetek* (trust companies) ellen indult árnyékbanki pánik kialakulása volt. Ezek a *letétkezelő pénzintézetek* a kereskedelmi bankokkal versenyeztek forrásgyűjtésben, de nem voltak a kereskedelmi banki elszámolási rendszer (*New York Clearing House*) részei. Így nem állt mögöttük az elszámolási rendszer likviditása sem. (Ekkor még a kereskedelmi bankok mögött sem volt ott utolsó mentővár hitelezőként egy szövetségi jegybank, csak éppen az 1907-es válság hatására, 1913-ban hozták létre a *FED-et, a szövetségi jegybankot.*) Az elszámolóházak közvetve finanszírozták a tőzsdei kereskedők saját számlás és megbízási megbízásait, mert a kereskedelmi bankok közvetlenül nem finanszírozhatták fedezet nélkül a tőzsdei tevékenységet sem.²⁰ Egy befektetői csoport sikertelenül próbálta meg sarokba szorítani a piacot (corner the market),²¹ azonban a tranzakcióik sorozata sikertelenül zárult, így a New-York-i pénzpiacon a bizalom megingott a tranzakciókban érintett befektetői csoport letétkezelő pénzintézetei irányában. Miután ezen letétkezelő pénzintézetek nem voltak az elszámolóházi rendszer részei, de ennek ellenére betétgyűjtési licenszük volt, így a betétesek joggal féltek a pénzüik elvesztésétől. Az elszámolóházi rendszer ugyan működtetett a tagjai számára egy később FED likviditási ablakhoz (discount window)²²

¹⁹ Lásd Kecskés, Bujtár (2017): i. m.

²⁰ Lásd <http://www.federalreservehistory.org/Events/DetailView/97> (letöltés dátuma: 2017. február 01.).

²¹ A piac sarokba szorítása (corner the market) az a tiltott piacbefolyásolási folyamat, melynek során egy tőzsdei áruipiaci termék (commodity) vagy egy részvény árfolyamát úgy próbálják meg befolyásolni, hogy jelentős pozíciókat.

²² A discount window egy olyan monetáris eszköz az Egyesült Államokban, mely rövid távú likviditási problémák esetében nyújt segítséget az arra jogosult pénzintézetek számára. A jegybank alkalmazásában érhető el ez az eszköz a jegybanki alapkamatnál magasabb kamat mellett egynapos (overnight) futamidejű forrásként. Az elnevezés onnan ered, hogy egy jegybanki pult ablakánál kellett igényelni jogosult pénzintézet munkatársának. A 2001-es szeptember 11-i terrortámadás idején a discount window intézményből 46 milliárd USD összegben került igénybevételekre került sor, ami a korábbi igénybevétel kétszázszorosát érte el. Érdeemes megjegyezni, hogy 2007 augusztusában a FED a kamatlábat úgy csökkentette, hogy a korábbi egy százalékos prémium (többlet) a fél százalékosra csökkent és az egynapos futamidő harminc napra nőtt. Mintha csak érezte volna a FED az eszköz hamarosan várható igénybevételeit, hiszen 2008 márciusában a discount window eszköz igénybe vételi lehetőségét tovább enyhítette a Bear Stearns válság hatására. Ekkor már csak huszonöt bázis felárat kellett az igénybe vevő pénzintézetnek a jegybanki alapkamat felett fizetni és a maximális időszak is kilencven napra bővült. 2008 szeptemberében a Lehmann Brothers csődje után az eszköz

hasonló likviditási hálót, a tagok átmeneti likviditási nehézségeinek megoldására, de a letétkezelő pénzügyi intézetek számára ez a végső mentősvár nem volt elérhető - tagságának hiányában.²³ A hasonló likviditási csapdák elkerülésére jött létre a FED, hogy utolsó mentősvár hitelezőként elsősorban a kereskedelmi bankok, de mint később láttuk a pénzügyi közvetítők egyre szélesebb körének nyújtva likviditási segítséget abból a célból, hogy ezzel egy, az egész pénzügyi rendszerre kiterjedő likviditási válság kialakulását - szükség esetén - előzhessen meg.

Az 1929-33-as gazdasági világválság után került sor, a kereskedelmi és a befektetési banki tevékenység szétválasztására éppen az 1907-es és az 1929-33-as válságok legfontosabb, bár nem teljes működési mechanizmusának feltárását követően.

Az 1933-as *Universal Banking Act*, közismert nevén a *Glass-Steagall Act*²⁴ alapján a kereskedelmi bankoknak értékesíteniük kellett a befektetési banki tevékenységet végző vállalati részlegeiket. A törvény ugyanis kimondta, hogy a szövetségi bankok – az állampapírok kivételével – nem végezhetnek értékpapír kereskedelmi tevékenységet, mint ahogy az egyes állami bankok sem.

A neoliberais gazdaságpolitika az 1970-es évektől indulva egyre nagyobb teret nyert az Egyesült Államokban a gazdasági irányítás meghatározó szereplői között²⁵. A deregulációt alapjaiban meghatározó filozófia Ronald W. Reagan elnöki időszakától datálható. A neoliberais megközelítés Adam Smith metaforájához nyúlt vissza, mely szerint a piacgazdaságot egy láthatatlan kéz irányítja tökéletesen, így a piac teljes önszabályozásra képes. Erre alapozta nézőpontját a neoliberais közgazdasági áramlat²⁶ is, hangsúlyozva, hogy kevesebb szabályra van szükség. Az Egyesült Államok jogalkotásában ez intenzív deregulációs időszakot eredményezett a rákövetkező 20-25 évben. A folyamat töretlen maradt, egészen a 2007-2009-es pénzügyi válság kiterjedéséig. George H. Bush, Bill Clinton és George W. Bush nem kis részben járultak hozzá ehhez, de igazán meghatározó alakja Alan Greenspan, a FED korábbi elnöke volt.

igénybevétele ismét jelentősen megnövekedett. Európában a Standing Facility néven működik egy hasonló védelmi mechanizmus, melyet az Európai Központi Banknál vehető igénybe az arra jogosult pénzügyi intézetek által.

23 Lásd <https://www.bostonfed.org/-/media/Documents/education/pubs/panicof1.pdf> (letöltés dátuma: 2017. február 01.).

24 Glass – Steagall Act az 1933-as Banktörvény (Banking Act of 1933) 4 fő része, melyek korlátozzák a kereskedelmi bankok és leányvállalataik értékpapírkereskedelmi tevékenységét. Azonban a teljes 1933-as Banktörvényt is nevezik Glass – Steagall törvénynek a két előterjesztő Carter Glass szenátor és Henry B. Steagall képviselő nevei alapján. [Elérhető: <http://www.federalreservehistory.org/Events/DetailView/25> (letöltés dátuma: 2017. június 14.).]

25 Lásd Schwarz, Steven, L.: The Governance Structure of Shadow Banking: Rethinking Assumptions about Limited Liability 90 *Notre Dame L. Rev.* 1 2014-2015 12.

26 Ez az irányzat a chicagói közgazdasági iskola néven jól körülhatárolható közgazdasági nézetrendszert foglalt magába. Már az 1950-es évektől a Chicagói Egyetem Közgazdasági Karán, a Booth School of Business és a Jogi Iskola (Law School) keretein belül létrejött egy olyan tudományos kör, melynek tagjai rendszeresen találkoztak és a kör nézeteit megosztva és azokat tovább fejlesztve tizenkét alkalommal a közgazdasági Nobel-díj elismerésben részesülhettek az elmúlt 65 év alatt. Három hulláma jól elkülöníthető. Az első hullám J. M. Keynes által képviselt állami beavatkozás szükségességét tagadva Milton Friedman a monetáris politika elsődlegességét hirdető elméletére támaszkodott. Ez az első hullámot követte az 1970-es évek közepétől a racionális várakozások elméletére alapozott második hullám. A neoklasszicizmus termékenyítő hatására egy szélesebb immáron jogi iskolát is magába foglaló harmadik hullám alakult ki. A polgárok választán alapuló modell (public choice) a közgazdaságtan a jogbölcsélet területén pedig a jog és közgazdaságtan (law and economics) elmélet kidolgozása is a chicagói iskola csoportjának tagjaihoz kötődik.

Többek között a dereguláció hatására az árnyékbanki rendszer fontos részei a *repo* (határidős visszavásárlási megállapodások) piacok a 2007-2009-es válság kezdetére már évi 100 billió dolláros értékre duzzadtak. Azonban már jóval korábban, 1982-ben a Drysdale Government Securities csődje előre jelezte a közelgő vihart egy kisebb árnyékbank rendszeri roham megjelenésével.

Mivel a *Drysdale Government Securities* csődje dominó effektust indíthatott volna el pénzügyi piacon. Ezért egyértelmű volt, hogy az árnyékbankrendszeri pánik megelőzésére volt szükség, hiszen a pénzügyi közvetítők teljes rendszerében is akár meginoghatott volna a bizalom, ami a *pénzügyi rendszer* összeomlásának a veszélyét vetítette előre.

A FED a piaci bizalom helyreállítására a végső menedék²⁷ szerepében lépett fel. Ennek keretében a kereskedelmi bankok számára megemelte az elérhető hitelkeretek nagyságát. Az elsődleges állampapírforgalmazók számára szintén megemelte az értékpapír fedezetre nyújtott hitelek keretét és korábbi gyakorlatával szemben értékpapírokat kölcsönzött az elsődleges forgalmazók számára a short pozíciók²⁸ zárására is.²⁹

Ehhez hasonló beavatkozásra volt szükség a LTCM hedge fund 1998-as válsága idején is.³⁰ Bár ebben a válságban csak közvetítő szerepet játszott a FED³¹, mint központi bank azzal, hogy a bajba jutott hedge fund számára tőkebefektetőket szervezett az azonnali csőd elkerülésére. Ezzel egy újabb árnyékbanki roham kialakulását sikerült megelőzni.

A dereguláció jelenségkörét azonban egész más megvilágításban tüntetik fel és súlyos kritikai nézőpont tárgyává teszik a 2002 óta folyamatosan jelen lévő és a 2008-ban kulmináló *tőkepiaci válságtünetek*. Emiatt az *Egyesült Államokban 2008-10 szabályozási hulláma*³² követően korlátozni próbálták az árnyékbankrendszer mozgásterét. E

27 A lender of last resort végső menedékként hitelező szerepet a jegybankok azon feladatáknak határozható meg, hogy a pénz és tőkepiacok védelem érdekében utolsó mentvárként lépnek fel a megfelelő átmeneti likviditást biztosítva. Ezzel előzhetik meg a pénzügyi rendszer likviditásának kiszáradását, azaz a pénzügyi rendszer összeomlását. Ez a bankpánikok esetében a bankok elleni betéti, az árnyékbankrendszeri pánikok esetében pedig a befektetői rohamot előzheti meg.

28 A short pozíció vagy más nyílt eladás során a pénzügyi befektető az árfolyamesésből kíván nyereséget elérni. Ehhez értékpapírt kölcsönöz majd azokat a pozíció zárásakor visszaadja az értékpapírt kölcsönző befektetési szolgáltatónak. A tranzakcióval a befektető nagyobb kockázatot vállal, mint a long pozícióval, ez utóbbi esetén árfolyam emelkedésre épít ki pozíciót. A short ügylet esetében ugyanis a rosszul felvett pozícióban a veszteség szinte korlátlan lehet, míg az árfolyam emelkedésre kialakított pozíció vesztesége maximálisan a pénzügyi eszköz nulla értékig terjedhet.

29 Lásd Garbade, Kenneth G.: The Evolution of Repo Contracting Conventions in the 1980s FRBNY, *Economic Policy Review*, 2006 május. 33.

30 Az LTCM hedge fundnak 1998 őszén az orosz válság hatásként a hitelező bankok felé esedékes 120 milliárd USD összegű hitelét kellett volna visszafizetnie, Ahhoz, hogy a meglévő pozíciók mégse kerüljenek kényszer-értékesítésre és így a pénzügyi rendszer likviditása ne kerüljön veszélybe, 1998. szeptember 19-20-án, – hétvégén – a FED tizennygy pénzügyi intézet bevonásával likviditási hitelt szervezett az LTCM részére.

31 Federal Reserve (FED) más néven Federal Reserved System az Egyesült Államok jegybankja. A Federal Reserve Act hozta létre 1913. december 23-án, az 1873-as, 1884-es, 1890-es az 1893-as, az 1896-os bankpánikokat és az 1907-es árnyékbanki pánikot követően. Működése során hármass célnak kell megfelelnie. Az árstabilitást, a hosszú távú kamatok csökkentését és a foglalkoztatottság maximalizálását jelölte ki a törvény az USA jegybankjának legfontosabb feladataiként. (2017. június 14.)

32 A 2008-as Problémás Eszközmentő Program (TARP - Troubled Asset Relief Program) mely a 2008-as Rendkívüli Gazdasági Stabilizációs Törvény (Emergency Economic Stabilization Act of 2008) keretében valósult meg értékpapírosított követelések megvásárlásával pumpált többlet likviditást a bankrendszerbe. A 2010-es Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act of 2010) pedig az hedge fundok a swap ügyletek és értékpapírosítás keretében hozott az árnyékbankrendszer működését korlátozó új jogi szabályozást. [Elérhető: <https://www.treasury.gov/initiatives/financial-stability/TARP-Programs/>]

korlátozások azonban még így sem tekinthetők különösebben jelentősnek, figyelemmel arra, hogy a korábbi – több mint ötven éven keresztül tartó – *deregulációs politika* túl sok garanciális korlátot számolt fel a *bankrendszer* működése tekintetében. A Trump kormányzat pedig ismét a pénzügyi rendszer deregulációja irányában tette le a voksát éppen a legerősebb „bástya” a *Dodd-Frank Wall Street-i Reform és Fogyasztóvédelmi Törvény (Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act – Dodd-Frank Act)*³³ tervezett módosításával.

3. AZ EURÓPAI ÁRNYÉKBANKRENDSZER³⁴

Az *európai árnyékrendszer* – mint ahogy az *Európai Unió* is – plurális arculatot mutat. A *pénzügyi rendszeren* belül a banki mérlegek *eszköz oldalán az Egyesült Államokénál* alacsonyabb árnyékbankrendszeri részesedés jellemző.³⁵ Ez az átlagosan 30%-os érték azonban jelentős szórás³⁶ mutat. *Hollandiában* például ez az érték 45%, míg az *Egyesült Királyságban* mindössze 20%. Az árnyékbankrendszer az *Európai Unióban* jellemzően a *hagyományos bankrendszerrel* szoros kapcsolatban fejlődött ki. Az *univerzális bankrendszer* ugyanis a hagyományos bankok számára kínált új lehetőséget a forrásgyűjtésre az értékpapírosítás, a *pénzpiaci alapok*,³⁷ valamint az értékpapír formában történő hitelkihelyezés segítségével.

Az *európai bankrendszer* eddig kevésbé ismert jellegzetességére világított rá az európai bankok jelentős kitétsége a *2007-2009-es pénzügyi válságban*. A nagy európai bankok ugyanis olcsó forrásokat gyűjtöttek³⁸ az *amerikai pénzpiaci alapjaikon keresztül*, amelynek jelentős részét magasabb hozamot tűzve ki célul, a *New-yorki és londoni* irodáik segítségével kihelyezték az értékpapírosított *jelzáloghitel-piaci* eszközökbe. Ennek folyamánya, hogy a válság kitörésekor egyszerre kellett likviditási problémákat kezelni a *pénzpiaci alapok* miatt, valamint jelentős *tőkeveszteségeket* elkönyvelni a *toxikus jelzálogpiaci eszközökkel* fedezett értékpapírokon.

Pages/default.aspx (letöltés dátuma: 2017. június 14.).]

33 A törvény teljes elnevezése tartalmazza azon célt is, hogy „a túl nagy ahhoz, hogy megbukjon” elv („too big to fail”) alkalmazásának korszaka véget érjen.

34 Lásd Kecskés, Bujtár (2017): i. m.

35 Jeffers Esther, Plihon Dominique: Universal Banking and Shadow Banking in Europe. [Elérhető: <https://fernandono-gueiracosta.files.wordpress.com/2014/10/jeffers-plihon-european-shadow-banking4.pdf> 12. (letöltés dátuma: 2017. június 12.).]

36 A szórás az átlagtól való átlagos eltérést mutatja statisztikai mutatószámként. Ezzel a mutatóval az adott számhalmaz elemeinek értékeik átlagától való távolságának mértékét jelölik. Nagy szórás esetén az átlagos értéktől jelentősebb távolságra helyezkednek el az adott számsor egyes értékei, mint alacsony szórásnál, ahol az egyes értékek az átlaghoz közelebb helyezkednek el.

37 Pénzpiaci alap éven belüli eszközöket vásárolnak az alap által összegyűjtött tőkeből és a betétekkel versenyeznek az ügyfelek rövid távú megtakarításaiért, ezzel ellentétben a kötvényalapok hosszú lejáratú állami, önkormányzati és vállalati kötvényekbe fektetik az összegyűjtött tőkéjüket. Az első pénzpiaci alapot Bruce R. Bent and Henry B. R. Brown hozta létre 1971-ben az Egyesült Államokban. Az 1940-es Befektetési társaságokról szóló törvény (The Investment Company Act of 1940) alapján a pénzpiaci alapokat az Amerikai Értékpapír és Tőzsdefelügyelet (SEC) felügyeli. A pénzpiaci alap portfóliójában csak 13 hónapnál rövidebb futamidejű értékpapír lehet és az alap eszközeinek átlagos súlyozott futamideje nem haladhatja meg a 60 napot. Az alap egy értékpapír kibocsátó által piacra bocsátott értékpapírba maximum az alap befektetéseinek csak 5%-át teheti, kivéve az állampapírokat és határidős visszavásárlási megállapodások (repo ügyletek). [Elérhető: http://www.nytimes.com/1973/01/07/archives/overnight-mutual-funds-for-surplus-assets.html?_r=0 (letöltés dátuma: 2017. június 14.).]

38 Lásd Jeffers, Plihon: i. m. 14.

További érdekes különbség *Európa* és az *Egyesült Államok* között, hogy míg az *USA*-ban egy év alatt, tehát már *2008-ra* radikálisan visszaesett az értékpapírosítás nagyságrendje (az előző évi egyötödére, azaz *400 milliárd USA dollárra*),³⁹ addig *Európában* egészen *2010-ig* bár alacsonyabb bázisról, de folyamatosan nőtt az újonnan kibocsátott *jelzáloggal fedezett értékpapír állomány*. Ebben a folyamatban élen járt az *Egyesült Királyság*, *Hollandia*, *Spanyolország* és *Olaszország*. Ezekben az országokban az ingatlanpiaci növekedést is részben ez az értékpapírosítási folyamat táplálta, amit a jelzálogpiacok összeomlásakor az érintett *bankrendszereknek* csak hosszabb idő alatt – vagy azóta sem – sikerült kiheverniük.⁴⁰

Európa esetében egyértelműen megállapítható hogy az árnyékbankrendszer terjeszkedését egy olyan *szabályozási arbitrázs*⁴¹ határozta meg, amely az értékpapírosítást a tartalék képzésének elkerülésére használta fel, így a vonzóbb hozamok elérésével magasabb megtérülést biztosított a *hagyományos bankrendszer* részvényesei számára.⁴² Ez különbözik attól, a *szabályozási arbitrázstól*, amely az *Egyesült Államokra* volt jellemző, a betéti és a hitelkamatlábak szabályozásának oldaláról kiinduló árnyékbankrendszeri expanzió esetében.

4. AZ ÁRNYÉKBANKRENDSZER KÍNÁBAN

4.1. Az árnyékbankrendszer definíciója és mérete Kínában⁴³

Az árnyékbankrendszer működésének korai időszakát követően, a *kínai hatóságok* alkalmazni kezdték azt az értelmezést, mely az árnyékbankrendszert úgy határozta meg, mint a szabályozáson kívüli pénzügyi tevékenységek összességét.⁴⁴ Ez a megközelítés a *Financial Stability Board (FSB)* által alkalmazott meghatározás alapjain áll, melyet a *Kínai Bankfelügyeleti Bizottság (China Banking Regulatory Commission – CBRC)*, mint *felügyeleti szerv* ezúton az elsők között fogadott el és implementált formálisan, *2011-ben*.⁴⁵ E gyors adaptáció azonban inkább formai jelleget öltött, mert a meghatározás tartalmát a

39 Bázeli Bizottság Bankfelügyeleti jelentése: Jelentés az eszköz értékpapírosítási ösztönzőkről Report on Asset Securitisation Incentives, 2011. július. [Elérhető: <http://www.bis.org/publ/joint26.pdf> 9. (letöltés dátuma: 2017. június 12.).]

40 The heavy load Italy's latest attempt to stabilize its banking system. The Economist 2016. április 16. [Elérhető: <http://www.economist.com/news/finance-and-economics/21696996-italys-latest-attempt-stabilise-its-banking-system-heavy-load> (letöltés dátuma: 2017. június 10.).]

41 A szabályozási arbitrázs során az egyes befektetési szolgáltatók a kedvezőbb, vagy enyhébb szabályozási környezetet biztosító országot választják működési székhelyükként, mely döntésnek lehet ugyan költség-vonzata is, de az elsődleges szempont az egyszerűbb és kevesebb teherrel járó működés. Ezzel a módszerrel a szolgáltatók az olcsóbb működést választják. Az arbitrázs eredetileg azt a piaci szituációt foglalja magába, amikor egy pénzügyi eszköz több, de legalább két pénzügyi piacon is kereskedhető és a piaci szereplő az olcsóbb piacon megvásárolja és a drágább piacon ezzel egyidejűleg eladja a terméket. Erre csak akkor kerül sor, ha tranzakciós költségeknél nagyobb a különbség a két piaci ár között

42 Lásd Atik Jeffery: EU Implementation of Basel III in the Shadow of Euro Crisis, 33 *Rev. Banking & Fin. L.* 283 2013-2014 319.

43 Lásd Kecskés András, Bujtár Zsolt: „Sárkányok tánca” – a hagyományos- és az árnyékbankrendszer küzdelme a pénzügyi dominanciáért Kínában, *JURA*, 2016/1. 229-238.

44 Lásd Gao, Simin, Wang Qianyu: Chasing the Shadow in Different Worlds: Shadow Banking and Its Regulation in the US and China, 11 *Manchester J. Int'l Econ. L.* 421 2014. 440.

45 A Kínai Bankfelügyeleti Bizottság (Chinese Bank Regulatory Commission – CBRC) a Financial Stability Board (FSB) tagjaként megalakulásától részt vett a testület munkájában.

kínai felügyeleti szervek jelentősen leszűkítették. A definíció alapján a felügyeleti szerv azt emelte ki, hogy a *nem-banki pénzintézetek* megfelelően szabályozottak és így *nem képezik az árnyékbankrendszer* részét. A *nem-banki pénzügyi közvetítők* e felügyeleti szempontból releváns köre az alábbi pénzügyi intézményekből áll: a *vagyonkezelő társaság (trust company)* a *független finanszírozási vállalkozás (financial company)*, a *pénzügyi közvetítő (money brokerage company)* és a *fogyasztási hiteleket nyújtó vállalkozás (consumer finance company)*. Ezzel az volt a célja a *Kínai Bankfelügyeleti Bizottságnak*, hogy a bankoknak a fenti pénzügyi intézmények útján folytatott *mérlegen kívüli tevékenységét*⁴⁶ kivonja az árnyékbankrendszerből. Ezzel ugyanis a hatóság megelőzhetette azt a kritikát, hogy nem megfelelően szabályozta a fenn említett pénzügyi intézményeket és ezzel egyidejűleg a *kereskedelmi bankok* ilyen típusú *mérlegen kívüli eszközeinek* nagyságáról sem kell számot adnia a 2011-ben, a *Financial Stability Board (FSB)* irányába megindult adattovábbítás során. A kínai jegybank korábbi elnöke, *Xiao Gang* azonban 2012-ben visszatért az *Financial Stability Board (FSB)* által először meghatározott definícióhoz, mely szerint *az árnyékbankrendszer a hagyományos bankrendszeren kívüli hiteltranszformációt végző pénzügyi intézmények halmaza*. E definíció szerint *vagyonkezelési termékek (wealth-management products – WMP)*⁴⁷ – így többek között a *vagyonkezelő társaságok* – is az árnyékbankrendszer részét képezik. A *vagyonkezelési termékek (WMP)*, mint megtakarítási instrumentumok alig maradtak el a legnépszerűbb *ingatlankezelő alapok (real estate trust)* 10,13 billió CNY értékétől a maga 9,92 billió⁴⁸ CNY szintjével.⁴⁹ 2013-ra a *Kínai Állami Tanács*, azaz a kínai kormány is elismerte, hogy a tágabb meghatározás jobban lefedi az árnyékbanki tevékenységet *Kínában*. Ezért ettől az időponttól kezdve a kínai kormány is a hagyományos bankrendszeren kívüli *hiteltranszformációként* definiálta az árnyékbankrendszert. Azt azonban hozzátette, hogy a *kínai árnyékbankrendszer a pénzügyi innováció és a hagyományos bankrendszer kölcsönhatásából* következményszerűen jött létre. Az árnyékbankrendszer kínai változatának definíciója 2014-re jutott el arra a szintre, amikor már elég specifikus lett ahhoz, hogy a *kínai sajátosságokat* is tükrözze, ugyanakkor elég általános maradt ahhoz, hogy a *nemzetközi meghatározásokkal* is összevethető legyen. A *kínai kormány* ugyanis 2014-ben az árnyékbankrendszert a szabályozás felől megközelítve *három fő részre* osztotta.⁵⁰ Az *első csoportba* a szabályozáson kívül eső pénzügyi tevékenységek közé tartoznak *Kínában* ezek pedig az internet alapú

46 A mérlegen kívüli tevékenység (off-balance sheet activities) olyan üzleti tranzakciók összessége, melyek esetében a számviteli elvek és a pénzügyi szabályozás lehetővé teszik, hogy a pénzintézet a saját tevékenységeitől elkülönítve kezelje azokat. Ennek megfelelően, a pénzügyi jelentésében mérleg és eredmény kimutatásában sem kell megjelenítenie e tranzakciókat, így az esetleges veszteségek sem csökkentik az eredményt. Pénzügyi tevékenységek esetében fontos külön kiemelni, hogy más szabályozás vonatkozik rájuk, ezért esetükben nem szükséges tartalékot képezni, de nem részesülnek a betét-védelemben és a jegybanki pénzügyi segítségnyújtás lehetősége sem áll fenn rájuk nézve.

47 A vagyonkezelési termék (Wealth Management Product -WMP) egy olyan kollektív megtakarítási forma, mely többségében egy meghatározott összeg feletti belépés esetén érhető el (jellemzően ötvezer és százezer CNY, mely nyolcezer és tizenhatezer USD közötti összegnek felel meg), és melynek esetében kötelezően kiállítása szavatolja a befektetett tőke visszafizetését.

48 A billió az angol trillion számtani mennyiség megfelelője, amely ezer milliárd egységnyi értékkel egyenlő.

49 Lásd Gao, Wang: i. m. 440.

50 Lásd A Kínai Állam Tanács (Chinese State Council) az árnyékbankrendszer megerősítésére hozott néhány intézkedés (A 107. számú szabályozás) dokumentuma alapján.

finanszírozási formák,⁵¹ a *közvetlen finanszírozási*, úgynevezett P2P⁵² rendszerek és a *földalatti bankok*.⁵³ A második csoport a *pénzügyi engedély nélkül működő és hiányos szabályozási környezetben működő szervezetek*: a *garantőr társaságok*, a *záloghitel intézetek* és a *kis összegű hiteleket nyújtó társaságok*. Az árnyékbankrendszer harmadik területéhez azok a *legális pénzintézetek* tartoznak, melyek a szabályozás alól szeretnének kibújni, a legtípikusabb változatukat tekintve a *vagyonkezelési termékek (wealth-management products – WMP)* körének értékesítésével.

A kínai árnyékbankrendszer meghatározása szempontjából fontos körül határolni annak nagyságát és fő résztvevőit is. Kínában azonban az árnyékbankrendszer méreteinek meghatározása ugyanolyan nehéz feladat, mint az árnyékbankrendszer definíciójának megalkotása volt az előbbieket szerint. A trendek és tendenciák jól láthatóak, de a hivatalos statisztikák alapján nem biztos, hogy teljesen pontos képet alkothatunk a valóságról. Többek között éppen amiatt nem, mert a fentiek szerint jelentős meghatározásbeli irányváltások történtek, így meghatározott *pénzügyi intézmények* időlegesen kiszorulhattak az árnyékbankrendszeri intézmények köréből, vagy éppen bekerülhettek abba. Nem meglepő, hogy a különböző közzétett adatok statisztikailag igen nagy szórást mutatnak. A *Kínai Társadalomtudományi Akadémia*⁵⁴ elemzői a GDP 40%-ára becsülték az árnyékbankrendszer GDP-hez viszonyított nagyságát 2012-ben, az év végi adatok alapján.⁵⁵ Ebben az időpontban az akadémikusok szerint 20,5 *billió CNY* volt az árnyékbankrendszer nagysága az 50 *billió*s éves GDP-hez viszonyítva. A kormány által közzétett hivatalos adatok⁵⁶ szerint az árnyékbankrendszer csak 14,6 *billió CNY* volt, ami csak 29%-a, az adott évi GDP értékének. A hitelminősítő intézetek körében a *Moody's* és a *Standard & Poor's* mellett kistestvérnek számító *Fitch Ratings* azonban a GDP 198%-ra becsülte ugyanebben az évben a *kínai árnyékbankrendszer* nagyságát.

51 Az internet alapú finanszírozási formák jellemzően pénzintézet útján kerülnek lebonyolításra. A pénzintézetnél vezetett számlára gyűlnek a forrásgyűjtő (crowdfunding) hitelviszonyt megtestesítő (debt) követelések és részvényjellegű (equity) befektetések ellenértékei. A hitelezést lebonyolító P2P (peer to peer) finanszírozás is jellemzően egy pénzintézet útján valósul meg.

52 P2P (Peer to peer) Felhasználó és felhasználó közötti közvetlen hálózat. Az internet és a számítógépes hálózatok fejlődésével jött létre. Az egyes felhasználók megosztják erőforrásaikat és egyenjogú partnerként vesznek részt a hálózat működtetésében. Az első ilyen rendszer a Napster, mint a zenei file-ok filemegosztó archetipusa volt.

53 Földalatti bankok azok a licensszel nem rendelkező, de kereskedelmi banki jellegű tevékenységet végző szervezetek. Kínában a jellemző formája a család és barátok megtakarításait összegyűjtő hui, ami annyit jelent összejönni. Ez egyfajta nem hivatalos hitelszövetkezet, ami aztán a megtakarításokat kihelyezi az ismeretségi körben. Vezetője a dong. Esetenként egy-egy étteremben egy vacsora mellett beszélük meg a hitelkérelmeket és választanak új vezetőt a hui dongot. A földalatti bankok két-háromszor akkora kamatok mellett hiteleznek, mint az állami bankok. Alacsony a nemfizetési ráta, hiszen ismerik egymást a szerződő felek.

54 A Kínai Társadalom Tudományi Akadémia (Chinese Academy of Social Sciences) Az első és legszélesebb körű tudományos kutató szervezet Kínában. 1977-ben alakult, 5 osztálya van, és 3200 tudós dolgozik a 35 kutatóintézetében. Kína legfőbb állami szervével, az Államtanáccsal együttműködve végzi munkáját.

55 Lásd Zhu Grace: Chinese Think Tank Puts Shadow Banking at 40% of GDP [Elérhető: <http://blogs.wsj.com/chinarealtime/2013/10/09/chinese-think-tank-puts-shadow-banking-at-40-of-gdp/> (letöltés dátuma: 2017. június 14.).]

56 Lásd uo.

A 2010-től dinamikus, évi 30% feletti növekedést⁵⁷ elérő árnyékbankrendszeri pénzügyi szegmens egészen 2014-ig szárnyalt ebben az ütemben. Míg a 2010-es évek elején a GDP közel 10%-kal nőtt, addig az árnyékbankrendszer 30%-os ütemben bővült évente. Ezzel az eltérő növekedési ütemmel az árnyékbankrendszer súlya tovább növekedett, ezért alakulhatott ki az a nézet, mely szerint az árnyékbankrendszer aránya a GDP 20-40%-a között mozgott a 2010-es évek első felében. Az árnyékbankrendszer ilyen dinamikus növekedésének okai két irányban keresendők. Egyrészt, a gazdaságpolitikában, mint az ingatlan piac fejlesztése vagy a fokozott mérvű iparosítás, melyet utólag már erőltetett üteműnek tekinthetünk. Másrészt, a gazdasági változások ütemétől elmaradó pénzügyi szabályozás, mely ily módon képtelen volt lépést tartani az eseményekkel.

A továbbiakban célszerűnek véljük ez utóbbi – gazdasági növekedési – tényező oldaláról vizsgálni a *kínai árnyékbankrendszert*.

4.2. A szabályozási arbitrázs Kínában⁵⁸

Kínára jellemző az úgynevezett *szabályozási arbitrázs* jelenség. A *szabályozási arbitrázs, során az adott tevékenységet üzletszerűen végző jogalanyok a kevésbé szigorúan szabályozott vagy nem szabályozott gazdasági területek igénybe vételével élnek* akár az alkalmazott jogi forma, akár konkrét tevékenység tekintetében. A *szabályozási arbitrázs* jelenség *Kína* mellett az *Egyesült Államokban* is érzékelhető, *Európában* viszont kevésbé meghatározó. A *szabályozási arbitrázs* alapvetően két esetben alakulhat ki, mégpedig ha *nagyon szigorú a szabályozás*, vagy ha a piac fejletlensége miatt bizonyos jelenségek még nem kerülnek a szabályozó látószögébe. Míg az *Egyesült Államokban* főként az előbbi, addig *Kína* esetében mindkét tényező megfigyelhető.

A kereskedelmi bankok esetében az *Egyesült Államokhoz* hasonlóan *Kínában* is a betéti kamatok szigorú szabályozása példázza leginkább azt a helyzetet, amikor a túlzott szabályozás még egy viszonylag kevésbé szabad tőkepiacon is megtalálja az árnyékbankrendszerben az új és innovatív lehetőséget a piac igényeinek kielégítésére. Az *Egyesült Államokban* az 1933-as *Bank törvényben (Banking Act of 1933)*,⁵⁹ a jelentős *Q szabály*⁶⁰ által meghatározott *kamatplafon* teremtett megfelelő a piaci környezetet

57 Lásd Hong, Shen: China's Shadow-Banking Boom Is Over Tighter Government Rules, Jump in Stock Market Curb Informal-Lending Sector. [Elérhető: <http://www.wsj.com/articles/chinas-shadow-banking-growth-slows-1419370402>]

58 Lásd Kecskés, Bujtár (2016): i. m. 229-238.

59 Az 1933-as Banktörvény (Banking Act of 1933) 217. rész 12. fejezetében megtiltotta a kereskedelmi bankoknak, hogy kamatot fizessenek a látra szóló – tehát le nem kötött bankkegyenlegek – után és korlátozta a kamat mértékét a különböző betéti konstrukciókra vonatkozóan azért, hogy a kereskedelmi bankok a mezőgazdaságot finanszírozzák és ne a nagy pénzintézetek helyezzenek ki betéteket (kockázatmentesen) az összegyűjtött megtakarításokól. Így egyrészt az erős betéti kamatra koncentrált piaci verseny megelőzését célozta az intézkedés, másrészt gazdaságpolitikai célokat próbált megvalósítani a betéti kamatok szabályozása által. A jogalkotó döntését azzal indokolta, hogy meg kívánta előzni ama eseménysorozat megismétlődését, amely az 1929-33-as nagy gazdasági világválság során számos bank csődjéhez vezetett az Egyesült Államokban. Ez a szabályozás egészen 2010. július 21-ig, a Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act of 2010 hatályba lépéséig állott fenn.

60 Q szabály (Q regulation) Az 1933-as Glass-Steagall törvény (Glass-Steagall Act) részeként a Q szabályozásban megtiltotta a kereskedelmi bankoknak a betétek és látra szóló számlaegyenlegek után a kamat fizetését.

a pénzüpi alapok létrejöttéhez⁶¹ 1971-re. *Kínában* az úgynevezett *vagyonkezelési termékek* (*wealth-management products – WMP*)⁶² széles körű elterjedésének az alapja a hasonlóan limitált, 3%-os kamatplafon⁶³ által determinált szabályozási környezet volt. A *vagyonkezelési termékek* (*WMP*) a kínai gazdaságban olyan – jellemzően éven belüli – megtakarítási formák, melyek hasonló piaci igényeket elégítenek ki mint a *pénzüpi alapok* az *Egyesült Államokban*. A *vagyonkezelési termékekről* (*WMP*) kiállított kötelezvényt a *megtakarítási termékek 37%-ában*⁶⁴ garantálják csak a bankok, a fennmaradó közel kétharmados részben azonban a *vagyonkezelési termékek* (*WMP*) mögött nincs semmiféle pénzügyi intézményi garancia, ahogy *nincs befektető-védelmi vagy jegybanki intézményi garanciarendszer sem*. Azonban az eddigi nemfizetés esetén a *kínai kormány*⁶⁵ beavatkozott (például 2012-ben a *Huaxia Bank Co.* és *Citic Trust Co.* esetében⁶⁶) a befektetők és a piac védelmében. Ezért minden ilyen *vagyonkezelési termék* (*WMP*) és ahhoz hasonló megtakarítási termék – például a betétek mögött is – egyfajta *szóbeli jegybanki garanciát* feltételeznek a befektetők.

Fontos hangsúlyozni, hogy *Kínában* nem működik *betétbiztosítási és/vagy befektetővédelmi rendszer*,⁶⁷ bár már 2013-ban a *kínai jegybank* a legfontosabb prioritások között említette egy *betétbiztosítási rendszer* létrehozását.⁶⁸ A betétesek kártalanítását a bankcsődök esetében is az állam vállalta fel 2015-ig.⁶⁹

4.3. A megtakarítások kezelése a kínai árnyékbankrendszerben⁷⁰

*Allokációs oldalon*⁷¹ is különbségek jelentkeztek a *kínai* és a *nyugati* megoldások tekintetében. Míg az *amerikai és európai* árnyékbankrendszer a teljes lakosság megtakarításait azonos csatornákon keresztül *közvetítette és transzformálta*, addig a *kínai árnyékbankrendszer* keretei a nagy tőkeerővel bíró befektetők számára kínáltak több lehetőséget a *vagyonkezelési termékek* (*WMP*) szélesedő skáláján keresztül. A kis lakossági befektetők *Kínában* a megtakarítási lehetőségeknek csak egy szűkebb köréhez fértek

61 Az első pénzüpi alap az Egyesült Államokban 1971-ben jött létre The Reserve Fund néven. Az 1940-es, a Befektetési társaságokról szóló törvény hatálya alatt az Értékpapír és Tőzsde Felügyelet (Securities and Exchange Commission – SEC) felügyelete mellett. Kifejezetten azt a célt szolgálta, hogy megkerülve a Q szabályozást a látra szóló megtakarításokra is tudjon kamatot fizetni, nem betét, hanem értékpapír formájában.

62 Lásd Awrey Dan: Law and Finance in the Chinese Shadow Banking System, 48 *Cornell Int'l L. J.* 1 2015. 30.

63 A Kínai Népköztársaság törvénye a kereskedelmi bankokról – Law of People's Republic of China on commercial banks (Elfogadta a 13. Kínai Népi Kongresszus állandó Bizottsága 1995. május 10-én és hatályba lépett 1995. július 1-én.) 31. §.

64 Lásd Awrey: i. m. 30.

65 Lásd uo. 34.

66 Lásd Hong: i. m.

67 Lásd Awrey: i. m. 26.

68 Lásd Financial Stability Analysis Group of the People's Bank of China, China: Financial Stability Report 2013, People's Bank of China 217 (2013). [Elérhető: <http://www.pbc.gov.cn/publish/eng/sh/959/2013/20130813151434349656712/20130813151434349656712.html>]

69 Lásd Awrey: i. m. 26.

70 Lásd Kecskés, Bujtár (2016): i. m. 229-238.

71 Allokációs mechanizmus, mint az elosztás és hozzáférés módja a megtakarítások gyűjtése és befektetésé történő átalakítása során egyaránt fontos szerepet tölt be azzal, hogy meghatározza a résztvevők körét a különböző gazdaság(politikai) szempontok figyelembe vételével.

hozzá, ahogy a *hedge fundok* is csak a vagyonosabb ügyfelek számára voltak elérhetők az *Egyesült Államokban* a 2007-2009-es pénzügyi válság előtt.

Ugyanakkor a *vagyonkezelő társaságok (trust companies)* szerepe dinamikusan nőtt a *kínai árnyékbankrendszeren* belül. Ahhoz azonban, hogy megértsük e vállalkezési formák működését, fontos megérteni a kialakulásuk körülményeit is. A *kereskedelmi banki szabályozás* két területéről is ösztönözte az ilyen megtakarításokat kezelő társasági formák térnyerését *Kínában*. E két terület egyike a *betéti és hitelkamatok maximális mértékének meghatározása* volt. A másik terület a *szabályozó hatóságok oldaláról érkezett korlátozás*. E korlátozás miatt ugyanis a *mérlegen belüli – azaz leányvállalati –* vagyonkezelő cégek mérlegen kívüli tételekké konvertálása úgy valósulhatott csak meg, hogy a bankok a tartalékképzés megemelésének kötelezettsége miatt inkább csak ügynökként értékesítették a külső vagyonkezelőkké vált korábbi leánycégek megtakarítási termékeit, a különböző *vagyonkezelési termékeket (WMP)*.

A *betéti és hitel kamatok maximalizálását* követően, amíg a *hitelkamatok maximuma* eltörlésre került, addig a *betéti kamatok* korlátozása tartósan fennmaradt, bár egyre szabadabbá vált⁷² és a kamatmaximumtól felfelé eltérve egy növekvő sávot alkotott (először 110%-os, majd 2014-től 120%-os sávon belül).⁷³ Ez a tény alternatív megtakarítási formák megjelenését kényszerítette ki a piacon azáltal, hogy a piac reálisnak tartotta egy ennél magasabb hozamot ígérő termék jelenlétét a megtakarítási igények kielégítésére.

Az ilyen *befektetési instrumentumokat*⁷⁴ *vagyon megtakarítási termékeknek* nevezte el a piac. Ez a gyűjtő fogalom a *megtakarítási termékek* olyan formája, melyeket különböző pénzügyi intézmények működtetnek és formailag leginkább a *befektetési alapok* szerkezetére hasonlítanak. A *vagyonkezelő társaság tulajdonosi köre* így *bankokra, biztosítókra, vagyonkezelő társaságokra, valamint értékpapír és derivatív alapokra terjed ki*.⁷⁵ A termékek *zárt-végű befektetésként* működnek, ami – ugyanúgy, mint a befektetési alapok esetében is – azt jelenti, hogy az adott megtakarítási csomagra kibocsátott egységek száma zárt, vagyis a futamidő alatt nem változik. A futamidő *jellemzően éven belüli* (például a 2013. év végén csak egy százalék volt éven túli) és azon belül is a *három hónapon belüli lejáratok* a meghatározóak – szintén 2013-ban 74%-os részesedéssel).

72 A szabadságfok a növekvő mértékű eltérési sávra vonatkozik, mert egyébként a sávotól való eltérést a legmagasabb összegű büntetéssel kívánja elretteníteni a törvényi szabályozás. (Lásd: a Népi Kína Elnökének 11. Rendelete a Kínai Népköztársaság a Bankszabályozásról és Felügyeletről szóló törvénye (The People's Republic of China Law on Regulation and Supervision) Jóváhagyta 10. Népi Nemzeti Gyűlés Állandó Bizottságának 6. ülészakán 2003. december 27-én és kihirdetésre került és hatályba lépett 2004. február 1-jén. A Kínai Népköztársaság a Bankszabályozásról és Felügyeletről szóló törvény. 45 cikk. 4. bekezdése.)

73 China peer review report by FSB 2015. 58. [Elérhető: <http://www.fsb.org/2015/08/fsb-completes-peer-review-of-china/>]

74 Befektetési instrumentum bármely jellemzően értékpapír formában, de betét és egyéb formában is elérhető megtakarítási gyűjtő fogalma.

75 China peer review report by FSB 2015. [Elérhető: <http://www.fsb.org/2015/08/fsb-completes-peer-review-of-china/> (letöltés dátuma: 2017. június 15.).]

A hasonlóság az első pillantásra is szembeötlő az *Egyesült Államokban* az 1971-től elterjedt pénzügyi alapokkal. A *vagyonkezelési termékek (WMP)* különböző formái esetében is egy jellemzően *rövid lejáratú befektetési formáról* van szó. A másik jelentős hasonlóság, hogy a *kamatplafon 3-3,6%-os szintjét biztosító betétek alternatívája és konkurenciája* a jellemzően öt százalékos hozamot kínáló *vagyonkezelési termékek (WMP)* köre lett. Az *Egyesült Államokban* a *pénzügyi alapok* a zéró kamathoz képest (a már említett *Q szabályozás* miatti kamattalalom okán) tudtak az 1%-ot elérő vagy azt meghaladó hozamaikkal hozamelőnyt biztosítani, és ezért széles körben versenyképessé válni a *látra szóló betétekkel* szemben.

Az éven túli lejáratok a biztosítók és vagyonkezelő leányvállalatai által kibocsátott megtakarítási termékekre jellemzőek csak. Azonban ez a forma a *vagyonkezelési termékek (WMP) belül* (1%-os 2013. év végi részesedésével) csak *marginális szerepet töltött be* a piacon. A *biztosítók* megtakarítási termékei által összegyűjtött tőke közvetlen fektethető pénzügyi eszközökbe, például *vagyonkezelő társaságok* értékpapírjaiba. A biztosítók az *ilyen vagyonkezelési termékekben (WMP)* összegyűlt tőkét hitelként is kihelyezhetik *fix hozamú befektetési tervek (fixed income investment plan)*⁷⁶ formájában. Azonban a biztosító vagyonkezelő leányvállalatának összbefektetéseiben belül csak 30%-ot érhet el ez a fajta *fix hozamú befektetési terv*. Az ilyen hitelezési tevékenységgel a biztosítók által kibocsátott *vagyonkezelési termékek (WMP)* átlagos futamideje *hét évre* nőtt. Fontos megjegyezni, hogy a *hiteltranszformációs folyamat* a biztosító által ebben a formában megvalósult, tekintet nélkül annak licensz-köteles jellegére.

A vagyonkezelési termékek (*WMP*) jogi szabályozásának *kínai* története ismét rámutat, hogy a szabályozás jellege milyen hatással van az árnyékbankrendszer működésére. A *2007-2009-es pénzügyi válság* hatására ugyanis a *kínai jegybank* egy jelentős *hitelnövelési programba* kezdett az úgynevezett *ablak-iránymutatás (window guidance)*⁷⁷ segítségével az állami tulajdonú kereskedelmi bankok körében. Az így felfokozott hitelezést 2011-re jelentős mértékben vissza kellett fogni, mert a kötelező tartalékráta *18 hónap alatti tizenkétszeri emelésével* egészen a 21,5%-os tőkearányos szintre emelkedett. A *növekedő infláció* a betétek oldalán a 3%-os kamatszint mellett *negatív reálkamatot*⁷⁸ eredményezett. Ez a környezetet *hiteloldalról* is megteremtette a kedvező alapjait a *vagyonkezelési termékek (WMP)* előretörésének. Így ugyanis a *hitelek kihelyezése helyett* az értékesített *vagyonkezelési termékek (WMP)* befektetéseit is hitel formában tette kihelyezhetővé a *piac hitelisége*. A túlzott mértékben megdrágult hitelhez a *hagyományos bankrendszer*től az

76 Financial Stability Board Peer Review of China Peer Report – 2015. augusztus 13. [Elérhető: <http://www.fsb.org/2015/08/fsb-completes-peer-review-of-china/> 57.]

77 Az ablak-iránymutatás (window guidance): A Kínai Népköztársaság Jegybankja negyedévente ad iránymutatást Negyedéves Monetáris Politikai Jelentésében (Quarterly Monetary Policy Report) a hitelezendő ágazatok és kihelyezendő új hitelmenyiség nagyságáról a bankrendszer számára. Az iránymutatás hatékonysága változó 2009-ben az iránymutatásban előirányzott 4,6 billió CNY hitelkihelyezési cél 5 billió CNY-vel túteljesítésre került.

78 A reálkamat a szerződésben vagy értékpapíron szereplő nominális kamatláb és az infláció különbsége. Ha egy betét nominális kamata évi 2,5% és az infláció 1,2% akkor a reálkamat 1,3%. Negatív reálkamat jellemzően magas inflációs környezetben alakul ki, amikor a piaci várakozások az infláció csökkenését vagy stagnálását jelzik előre.

egyébként is alacsony hitelezési volumen mellett működő *KKV szektor* már egyre kevésbé tudott hozzáférni. Azonban a KKV-k szívesen vettek fel hitelt a szaporodó *vagyonkezelési termékek (WMP)* forrásaiból. E *közvetítő forma* a nagyvállalatok szintjén is megjelent az úgynevezett *entrusted hitelek*⁷⁹ formájában. Ebben az esetben az anyacég nyújt hitelt a leányvállalatának a *hagyományos bankrendszer* képviselőinek közbeiktatásával. Ilyenkor azonban a *közvetítő pénzügyintézet* csak névlegesen veszi át a forrást az anyacégtől és szintén csak névlegesen helyezi ki, mint saját hitelt. Így a *vagyonkezelési termékekhez (WMP)* hasonlóan ebben az esetben a bank a *túl szabályozásból* kifolyólag az ügynök, pontosabban a *közvetítő* szerepét tölti be. Hasonló konstrukció *Magyarországon a tagi kölcsönt kiváltó hitel*. A magyarországi üzleti viszonyok között a *NAV ellenőrzés* elől térhet ki a társaság tulajdonosa a *magánbetét fedezet mellett nyújtott vállalati hitellel*. A pénzügyintézet ugyanis a magánszemély tulajdonában lévő társaságnak nyújt a magánszemély által elhelyezett betét fedezetére hitelt, még hozzá a nemzetközi gyakorlatból ismert *entrusted hitel* esetén megszokott ügynöki/közvetítői szerepben.

KONKLÚZIÓ

A jelen tanulmány során az *Egyesült Államok* és az *Európai Unió és Kína árnyékbankrendszerének* és annak szabályozására vonatkozó jogalkotói tevékenység összehasonlítására tettek kísérletet a szerzők. Annak ellenére, hogy jelentős kulturális azonosság van Európa és az Egyesült Államok pénzügyi rendszere és annak szabályozása között a tanulmány során arra a következtetésre jutottak a szerzők, hogy bár eltérő okok miatt, de Kína és az Egyesült Államok árnyékbankrendszere nagyobb hasonlóságot mutat, mint ami Egyesült Államok és az Európai Unió árnyékbankrendszere között fennáll.

A hasonlóság a két csendes-óceáni gazdaság árnyékbankrendszere között különösen a szabályozási arbitrázsban érhető tetten. A megtakarítások esetében a túlzott szabályozás az Egyesült Államokban az alulszabályozottság pedig Kínában idézte elő a pénzügyi innováció és ennek keretében a megtakarítási termékek jelentős számú és mennyiségű, de jellemzően mindkét nemzetgazdaság szintjén egyaránt kockázatos elterjedését.

⁷⁹ Az *entrusted hitel*, vagy *trust* jellegű hitel olyan hitel, ahol külső megbízott (közvetítő) részvételével valósul meg a hitelügylet.

KENDERES GYÖRGY

egyetemi docens

Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Civilisztikai Tudományok Intézete

JOGELMÉLETI, JOGTÖRTÉNETI ÉS SZABÁLYOZÁSBELI
ELLENTMONDÁSOKKAL TERHELT
MUNKAVÁLLALÓI KÁRTÉRÍTÉSI FELELŐSSÉG*

BEVEZETŐ GONDOLATOK

A munkajogban a felelősség kifejezés általános értelemben hátrányos következmények vállalására utal. A jogi normát sértő magatartás kiváltja a munkajogi felelősséget, számonkérhető a jogsértőtől és az okozott kár megtérítését vonja maga után. Lényegében a felelősség kilátásba helyezése, a „fenyegetettség” rászorítja a feleket a jogkövető magatartásra. A munkajogi kártérítési felelősség – így a munkavállalói kártérítési felelősség is – a magánjogi kártérítési felelősségi rendszer relatíve elkülönült szegmense.

A munkajogi kárfelelősség bár számos intézmény tekintetében látványosan eltér a polgári jog szerződésen kívül okozott kárfelelősségi megoldásaitól, de beható elemzés után egyértelművé válik, hogy a munkajogi kárfelelősségi jogviszony dogmatikailag nem önálló, azaz lényegét tekintve nem különbözik a magánjogi kárfelelősségi rendszerétől. Ezt azért lehet kijelenteni, mert a polgári jogi és a munkajogi kárfelelősség jogalapi elemei a felelősséget meghatározó kauzák tekintetében azonosak. A polgári jogi kárfelelősség szükséges jogalapi elemei a jogellenesség, a kár, valamint a kettő közötti okozati összefüggés

* A tanulmány a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával (K120158 kutatási témapályázat keretében) az NKFI Alapból valósult meg.

megléte. Lehetséges eleme pedig a felróhatóság. Ehhez képest a munkajogviszony léte csupán az eltérő szabályozás mintegy technikai feltétele, amely az általános civiljogi fejlődésből indul ki. Vannak ugyan eltérő vonások az azonos töről fakadó felelősségi alakzatok között, ez azonban a jogalapi elemeket nem érinti. Ilyen eltérésként lehet említeni, hogy a magyar szabályozás, szemben a nyugat-európai országokban érvényesülő bizonyítási rendszerekkel, nem a munkavállalót terhelő vétkesség előfeltételén nyugszik, hanem a polgári jog általános szabályai szerint az exculpatios rendszert alkalmazza.

Az átláthatóságot némiképp rontja, hogy a munkajogban megkülönböztetünk alanyok szerinti felelősséget, azaz munkáltatói és munkavállalói kártérítést, továbbá a munkavállaló vonatkozásában éles különbséget kell tenni a vétkességi alapú és az objektív vagy tárgyi felelősség között.

A munkáltató felelősségére az objektív jelleg a jellemző, mivel ez szigorúbb feltételek melletti helytállási kötelezettséget keletkeztet, ami a munkáltató munkaviszonyból eredő erőfölnyéből vezethető le.

A munkajogi kárfelelősség alapvetően a polgári jogi felelősségből ered (sőt több külföldi országban azon belül, sőt annak részeként helyezkedik el) magyar vonatkozásban mint ahogy azt a 60-as években már Eörsi Gyula megírta: ”módosult polgári jogi felelősségről van szó, amely hol büntetőjogias, hol polgári jogias elemeket mutat azzal, hogy nem éri el a büntetőjogi individualizáció, illetve a polgári jogi általános jellegét, azaz alapvetően a kettő között helyezkedik el”. A munkajogi felelősségi szankció más, mint a büntetőjogi, ahol a jogsértőt, mint a társadalom egyik tagját éri joghátrány, de különbözik a polgári jogtól is, ahol pedig a vagyoni forgalom valamelyik autonóm alanya viseli a felelősséget, a munkajogban viszont a kollektíva egyik tagja lesz a kártérítéssel sújtott személy¹.

A munkavállaló felelőssége célját tekintve kettős: egyrészt az okozott kár megtérítését hivatott elősegíteni (reparáció), másrészt jelentős megelőző, nevelő, visszatartó (represszió) célzat is megnyilvánul benne, ezzel szemben a polgári jogra az első, a büntetőjogra a második elem a fő jellegzetesség. A munkavállaló felelőssége már az első Mt.-től² kezdve cum és pro viribus korlátozott volt és bár jelentősen módosult és enyhébb formában a mai napi is az. Cum viribus felelősségnél a kötelezett csak meghatározott dolgokkal felelős (pl. távolléti díjával), pro viribus felelősségnél a lényeg, hogy meghatározott vagyoni érték erejéig áll fenn a felelősség (pl. a távolléti díj meghatározott mértéke). A jelenleg hatályos Mt.³ a korábbi Mt.-hez⁴ képest jelentősen közelít a polgári jogias szemlélethez. Lényeges sajátossága a hatályos Mt.-nek, hogy a polgári jogi szerződésen kívüli károk megtérítésére vonatkozó szabályai a munkavállalói kárfelelősség mögöttes rendelkezései nevesítetten érvényesülnek, illetve érvényesülhetnek⁵.

1 Eörsi Gyula: *A jogi felelősség alapproblémái – A polgári jogi felelősség*, Budapest (1961) 219-225.

2 1951. évi 7. tvr.

3 2012. évi I. törvény.

4 1992. évi XXII. törvény.

5 Ptk. (2013. évi V. törvény) 6:518-534. §.

A teljesség kedvéért szükséges megemlíteni, hogy igen helyesen a jogalkotó nem vette át a hatályos Mt.-be azt a szabályt, mely szerint gondatlan károkozás esetén is teljes kárért felel a pénztintézet pénztári számfejtője és ellenőre a számfejtés körében előidézett vagy ezzel összefüggő ellenőrzés elmulasztásával vagy hiányos teljesítésével okozott kárért. (korábbi Mt. 167. § (4) bekezdés) E szabály – bár csak kifejezetten meghatározott munkakörökre terjedt ki – teljesen értelmetlen volt, mivel egy pénztári számfejtő vagy ellenőr a számfejtés körében egyetlen elírással is milliós károkat tud előidézni, amelynek a munkavállalótól való megtérítése a gyakorlatban – figyelemmel a munkavállalók helyzetére – teljesen irreális volt. Nem véletlen, hogy ez a szabály a gyakorlatban lényegében nem került alkalmazásra.

Miután a munkavállaló felelőssége lehet felróhatósági/vétkességi alapú, illetve ettől eltérően objektív, vétkességtől független jellegű, így először a felróhatósági kérdéseket tesszük elemzés tárgyává.

1. A MUNKAVÁLLALÓI FELELŐSSÉG JOGALAPI ÉS ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEI ÉS ELLENTMONDÁSAI

1.1. Felróhatóság/vétkesség megközelítése, érvényesülése és anomáliái

A Munka Törvénykönyv szerint a munkavállaló a munkaviszonyból származó kötelezettségének megszegésével okozott kárt köteles megtéríteni, ha nem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. A korábbi Mt.⁶ ugyanezt úgy fogalmazta meg, hogy a munkavállaló a munkaviszonyából eredő kötelezettségének vétkes megszegésével okozott kárért kártérítési felelősséggel tartozik. Az előbbiekkal kapcsolatosan a problémát abban látjuk, hogy egyértelműen még a polgári jogban sem tisztázott a felróhatóság fogalma, a munkajogban pedig kifejezett keveredés tapasztalható, sőt helyenként egymás szinonimájaként említi a szakirodalom a vétkességet és a felróhatóságot⁷. Már a következő idézett mondat is bizonyítja a pontos terminus technicus hiányát: „A 179. § (1) bekezdés értelmében a munkavállaló a munkaviszonyból származó kötelezettségének megszegésével okozott kárt köteles megtéríteni, ha nem úgy járt el, ahogy az adott helyzetben általában elvárható. Főszabályként tehát a munkavállaló vétkességen alapuló felelősségéről rendelkezik⁸”. Kiemelendő, hogy maga a jogalkotó sem volt tisztában azzal, hogy jelen esetben vétkességről vagy felróhatóságról van szó, illetve, hogy melyik mit takar és miben különbözik, illetve miben egyezik meg, amelyet alátámaszt, hogy az Mt. eredeti 76. pontjának címe „Felelősség a vétkesen okozott kárért”, majd 2014. március 15-től a 76. pont címe: „A felelősség általános szabályai”, mindez úgy, hogy a törvény szövegében egy sor sem változott. Így tehát nem került tisztázásra, hogy vétkes vagy felróható felelősségről van-e szó. Nem magyarázza meg a problémát az a megközelítés sem, mely szerint a felróhatóság az új Mt. felelősségi rendszerében névlegesen megegyezően az

6 166. § (1) bekezdés.

7 Berke Gyula, Kiss György: *Kommentár a Munka Törvénykönyvéhez*, Budapest, Wolters Kluwer (2014) 547., Kardkovács Kolos (szerk.): *Az új Munka Törvénykönyvének magyarázata*, HVG-ORAC (2012) 284.

8 Kardkovács uo.

1992. évi Mt.-vel vétkességi felelősség, de a korábbi szabályoktól eltérően tartalmában már a polgári jogi felróhatóság szerinti mércéhez közelít⁹. A polgári jog nem a vétkesség, hanem a felróhatóság kategóriáját használja, aminek oka, hogy a fő cél a reparáció, ezzel szemben a munkajogba hiába próbáljuk beleerőszakolni a felróhatóság kategóriáját, amikor valójában „csupán” arról van szó, hogy a vétkesség – mely elsődlegesen személyre koncentrál – csupán szigorodott szabályokkal maradt fenn a jelenlegi szabályozásban.

A felróhatóság már az Mt. 6. § (1) bekezdésében megjelenik, ahol a munkaszerződés teljesítése során az adott helyzetben általában elvárhatóság szerepel mérceként. Szintén itt találjuk, hogy felróható magatartására előnyök szerzése végett senki nem hivatkozhat. A másik fél felróható magatartására hivatkozhat az is, aki maga felróhatóan járt el. Lényegében a korábbi Ptk.-ból szó szerint átemelt szabályról van szó, a nélkül, hogy ez igazán tartalommal telítődne meg. A Hajdú-Kun (szerk.) munkajog tankönyv a felróhatósággal összefüggésben megállapítja, hogy voltaképp a polgári jogi felróhatóság kategóriáját használja az Mt., azonban a munkajogban a felróhatóság mércéje irányadó a felelősség megállapításánál, ugyanakkor a szándékosság és a gondatlanság (tehát a vétkesség – szerző megjegyzése) vizsgálata is kiemelt szerephez jut¹⁰. A szándékosságnak és a gondatlanságnak már csak azért is kiemelt jelentősége van a munkavállalói felelősség szempontjából, mert alapesetben a kártérítés mértéke nem haladhatja meg a munkavállaló 4 havi távolléti díjának összegét, azonban szándékos vagy súlyosan gondatlan károkozás esetén a teljes kárt kell megtéríteni.

A szándékosság tekintetében jelenleg is irányadónak fogadhatjuk el az MK. 25. sz. állásfoglalását. A munkavállaló szándékosságát abban az esetben kell megállapítani, ha a munkavállaló magatartásának (mulasztásának) károsító következményeit előre látja és azokat kívánja (közvetlen szándék – *dolus directus*), vagy azokba belenyugszik (eshetőleges szándék – *dolus eventualis*). Ez utóbbira példa lehet, ha az utasítás szerinti munkát akaratlagon nem végzi el. A gondatlanság (*culpa*) az a vétkességi alakzat, amelyben a jogalanynak vagy hiányzott magatartása kötelezettségzegő voltának felismerése (hanyag gondatlanság – *negligentia*), vagy súlyosabb esetben a munkavállaló a kár bekövetkezésének lehetőségét előre látja ugyan, ám bízik azok elmaradásában (súlyos gondatlanság – *luxuria*). A gondatlanságnak – az előbbieken túlmenően – különböző súlyú esetei vannak, így súlyos gondatlanság (*culpa lata*, *culpa magna*). Ez enyhébb gondatlanságot takar, melyet még az átlagos ember is tanúsítani szokott, s mely el is várható tőle. Idetartozik az enyhe gondatlanság (*culpa levis*) is, továbbá annak a nagyfokú gondatlanságnak az elhanyagolása (*diligentia*), amelyet a gondos ember szokott ügyeire fordítani.

9 Gyulavári Tamás (szerk.): *Munkajog*, 2. átdolg. kiadás, Budapest, ELTE Eötvös (2013) 344.

10 Hajdú József, Kun Artilla (szerk.): *Munkajog*, Budapest, Patrocinium (2014) 251.

A munkavállalói kártérítési felelősség általános szabálya, illetve korábbi címen felelősség a vétkesen okozott károkért részekben, sőt azok magyarázatában sem találunk egyértelmű elhatárolást a vétkesség és a felróhatóság között. Az általános helyzetben elvárhatóság a Ptk.-ban alkalmazható a szerződésen kívül okozott károkért¹¹, azonban ez mégsem teljesen analóg a munkajog elemzett szabályaival. A munkajogban az adott helyzet sokkal szűkebb körre vonatkozóan értelmezhető, mint a polgári jogban. A felróhatóság a munkaviszonyok körében annyira leszűkülhet, hogy gyakorlatilag alig választható el érdemben a vétkességtől, mivel az adott helyzet más és más a szalagmunkások, a mérnökök vagy egyéb, elkülöníthető (és el is különítendő) területeken (pl. irodában) dolgozók esetében. Nem véletlen, hogy a munkavállalói kárfelelősség körében nem tűnt el teljesen a szándékosság és gondatlanság vizsgálata és eltérő megítélése, így kimondva–kimondatlanul a régi Mt. felelősségi szabályai is utat törnek maguknak a jogalkotó ezen szándékával ellentétesen. Egyébként itt kívánjuk megjegyezni, hogy – a korábban említett – felelősség ex lege limitálásának oka több réttű, egyrészt jelenti a már említett prevencióss nevelési elv előtérbe kerülését a reparációhoz képest, amely a polgári jogi felróhatóság esetében fel sem merül, vagy legalábbis elhanyagolható mértékű.

A felróhatóság megítélésénél jelentőséghez juthatnak objektív és szubjektív tényezők is (vétkesség, ezen belül szándékos vagy gondatlan magatartás), ugyanakkor ennek a polgári jogi felelősség körében nincs érdemi jelentősége, mivel a kártérítés mértékét nem a felróhatóság/vétkesség foka, hanem a bekövetkezett kár határozza meg. A jelenlegi Mt.-ben szintén a felróhatóság mércéje vált irányadóvá azzal – némiképp ellentmondásos szabályozással –, hogy a felelősség megállapításánál a szándékosság és a gondatlanság vizsgálatára is sor kerül, bár főképp csak a felelősség mértéke tekintetében. Ebből pedig következik az is, hogy az előzőekben fejtegetett általános mércén (felróhatóságon) túl vizsgálni kell a munkavállaló egyéni vétkességét is, ami viszont a polgári jogtól idegen elem.

1.2. A felelősség jogalapi elemei komplex megközelítésben

A vétkességen alapuló általános felelősségi alakzat megállapításának négy feltételét különbözteti meg a jogirodalom.

- a munkavállaló kötelezettségszegése,
- a munkavállaló vétkessége,
- a kár bekövetkezése
- a munkavállaló magatartása és a bekövetkezett kár közötti okozati összefüggés.

A bizonyítási teher ez esetben is a munkavállalói felelősséget illető egyéb esetek túlnyomó többségében a munkáltatón van¹².

¹¹ Ptk. 6:319. §.

¹² Kardkovács: i. m. 286., 311.

Az előzőektől némileg eltérő meghatározás is fellelhető a jogirodalomban, így az alábbi együttes feltételek fennállása esetén állapítható meg a munkavállaló kárfelelőssége:

- munkaviszony keretében azzal összefüggésben megvalósított,
- kötelezettségszegés, jogellenesség,
- e kötelezettségszegés felróhatósága, illetve
- ezzel okozati összefüggésben
- kár keletkezése¹³

Látható, hogy a két feltételrendszer annyiban egységes, hogy az összes kritérium együttes fennállását kívánja meg (konjunktív feltételek), azonban mégis található eltérés közöttük, így pl. a másodikként említett felsorolás a munkaviszonnyal összefüggést is kiemeli a kötelezettségszegő magatartás és a kár mellett. A magunk részéről ez utóbbi megközelítést tartjuk megalapozottabbnak, bár némiképp furcsállandó, hogy az unos-untalan emlegetett vétkesség a jogalapi elemek között egyik felsorolásban sem szerepel.

A felróhatóság, illetve a vétkesség (nehéz megmondani, hogy igazán melyikre voksoljunk) egyaránt beszámítási képességet feltételez, melynek hiánya általában kizárja a vétkességet, kivéve, ha éppen maga a munkavállaló hozta magát ilyen helyzetbe (pl. alkoholfogyasztás, drogozás). A cselekvőképtelen munkavállaló esetében az Mt. 212. § a munkavállalói kártérítési felelősség (XIV. fejezet) szabályait egyáltalán nem teszi alkalmazhatóvá, éppen a beszámítási képesség hiánya okán.

A munkavállaló vétkességi felelőssége csak munkaviszony keretében okozott károokra terjed ki. Egyéb esetekben a polgári jog szabályai szerint állhat fenn a felelősség, még akkor is, ha köze van a munkaviszonyhoz, pl. megbízás, vállalkozás körében okozott kár a munkaviszony kezdete előtt, vagy pl. a munkaviszony létesítésére tett ígéret meg nem tartása, továbbá a munkaviszony megszűnte után a versenytilalmi megállapodás megszegése.

A munkaviszonnyal való összefüggés szempontjából a károkozó cselekmény tanúsításának időpontja a meghatározó, nem pedig a kár tényleges bekövetkezése. Megállapítható pl. a felelősség, ha a munkaviszony fennállása alatti károkozásra (pl. hanyag munkavégzés miatt épület összeomlása) csak akkor derül fény, amikor a munkaviszony már megszűnt.

A kötelezettségszegés állhat akár tevésben, akár mulasztásban. A munkáltató károsodástól való megóvása egyértelmű kötelezettsége a munkavállalónak. Ezt fejezi ki az Mt.-nek az utasítás teljesítésének megtagadására irányuló szabálya is. A munkavállaló ugyanis akkor térhet el a munkáltató utasításától, ha ezt a munkáltató károsodástól való megóvása feltétlenül megköveteli és a munkáltató értesítésére már nincs lehetőség (Mt. 54. § (4) bekezdés).

¹³ Hajdú, Kun: i. m. 249.

Lényeges rámutatni, hogy nemcsak jogszabály, hanem munkaviszonyra vonatkozó szabály is megállapíthat meghatározott munkakörök ellátása során irányadó szabályokat (kollektív szerződés, üzemi megállapodás). Az Mt.-n kívül egyéb jogszabályok szintén kiemelt jelentőséggel bírhatnak adott munkakört betöltő munkavállalók magatartásának megítélése tekintetében (pl. KRESZ szabályainak megszegése gépjárművezető munkakör esetén). Lényegében összességében elmondható, hogy bármely kötelezettség jogszabályba ütköző megszegése megalapozza a munkavállaló kárfelelősségét.

Gyakori, hogy a munkavállaló korábban elemzett szándékos és gondatlan magatartását leszűkítik a büntetőjogi terminológiára. Ez különösen a gondatlanságnál fordul elő, ahol nem feltétlen azonos a munkajogi súlyos gondatlansága büntetőjogi súlyos gondatlansággal. Így például súlyosan gondatlannak minősülhet a munkavállaló magatartása, ha alapvető foglalkozási szakmai szabályt vagy protokollt sért, ami büntetőjogilag adott esetben még egyáltalán nem is értékelhető. Szintén megállapítható a súlyos gondatlanság abban az esetben is, ha a munkavállaló az adott körülmények között az őrzésre vonatkozó szabályokat durván megszegi, így pl. elhagyott helyen felügyelet nélkül hagyja a használatban lévő munkagépet. Természetesen a súlyos gondatlanság megállapításánál az eset összes körülményeit értékelni kell, különösen azt, hogy a munkáltató mennyiben biztosította a megfelelő (általában elvárható) munkavégzés feltételeit, ideértve a szükséges kitanítást és a szabályok megtartásának rendszeres ellenőrzését is.

A munkavállaló gondatlan eljárása kockázatvállalással is megvalósulhat, főleg a döntési jogkörrel rendelkező munkavállalók esetében. Azonban önmagában a kockázatvállalás észszerű határok között még esetleges károkozás esetén sem minősül feltétlenül gondatlan eljárásnak.

1.3. A károkozás hiánya és a kárfelelősség alóli mentesülés esetei

Először is tisztázni kívánjuk, hogy más eset a jogalapi elemek hiánya, és más a felelősség alóli mentesülés. Ez sajnos számos szakirodalmi munkában keveredik¹⁴. A felelősség jogalapi feltételeinek hiánya, bizonyítatlansága (pl. felróhatóság hiánya) esetén a munkavállaló nem mentesül a felelősség alól, hanem eleve be sem áll a felróhatósági/vétkességi felelőssége, így felelősség hiányában az alól mentesülni objektíve lehetetlen; ami nincs, az alól nem kell, sőt nem is lehet mentesülni. A mentesülés természetes és elengedhetetlen feltétele a jogalapi elemek mindegyikének együttes fennállása, azaz a munkavállalói felelősség léte, mert mentesülésről logikailag is csak ez esetben lehet szó. Más kérdés, de dogmatikailag egyáltalán nem mindegy, hogy mind a két, előbb említett esetben nem áll be a károkozással gyanúsított munkavállaló fizetési kötelezettsége, az első esetben azonban azért, mert nincs is miért felelnie, a második esetben viszont a felelőssége fennáll, csak valamilyen jogszabályban meghatározott körülmény megléte csökkenti vagy megszünteti a helytállási kötelezettségét. A mentesülési eseteket az Mt. 179. § (4) bekezdés foglalja össze a következőképpen:

¹⁴ Hajdú, Kun: i. m. 254.

Nem kell megtéríteni azt a kárt,

- a) amelynek bekövetkezése a károkozás idején nem volt előre látható,
- b) amelyet a munkáltató vétkes magatartása okozott,
- c) amely abból származott, hogy a munkáltató kárenyhítési kötelezettségének nem tett eleget.

1.3.1. Előreláthatóság hiánya miatti mentesülés problematikája

Az előreláthatóság alkalmazhatósága, így az előreláthatósági klauzula beemelése az Mt.-be az egyik legvitatottabb pont. Kérdés, hogy ami más jogterületeken működőképes (pl. Bécsi Vételi Egyezmény, Btk.), az vajon hatást tud-e kifejteni a munkaviszonyokra? Alapvetően arról van szó, hogy minél egyértelműbb és konkrétabb egy szerződés, annál inkább alkalmazhatóvá válik az esetlegesen jövőben bekövetkező károk köre. A bővebb kifejtés igénye nélkül az egyik fő probléma abban áll, hogy a munkaszerződés egyrészt egy tartós jogviszonyt szabályoz, mégpedig a nélkül, hogy meghatározná annak konkrét tartalmát. Az elvégzendő feladatok csak munkakör azaz egy pontosan körül nem írt feladathalmaz szintjén vannak megjelölve, ami szükségszerű sajátja a munkajognak, ugyanis ha nem így lenne, hanem a munkakör részletező pontossággal körülírhatóvá válna, akkor már nem munkaszerződésről, hanem vállalkozási vagy megbízási jogviszonyról lenne szó.¹⁵

Az előbbiekből következik, hogy a munkaszerződés, illetve a munkajogviszony vonatkozásában a munkakör hatályosulását lehetővé tevő munkáltatói utasítások sokasága miatt az előreláthatóság szinte teljesen alkalmazhatatlan. Nem véletlen, hogy az előreláthatóságot a polgári jogban a szerződés megkötésekor, míg a munkajogban a károkozásakor kell vizsgálni. A károkozás kori vizsgálat azonban sokkal bizonytalanabb, mint a szerződéskötés kori, sőt adott esetben reálisan meg sem állapítható a munkaszerződés megszegését illetően. Általánosan elfogadott, hogy az előreláthatósági korlát jogpolitikai célja a szerződésszegési jogban a szerződési kockázatok felek közötti elosztása. Az előreláthatósági szabály célja tehát e vonatkozásban az, hogy a szerződő feleket a szokatlan szerződési kockázatok feltárására ösztönözze, ami a munkajogban jóval kevésbé tud érvényesülni, mint az egyéb jogágaknál. Fontos, hogy az egyik szerződő fél által sem előrelátható kockázatokat is a károsultnak kell ezen az alapon viselnie.¹⁶

Az előbbiekre tekintettel erősen kérdéses, hogy mennyiben szolgálja ezen jogintézmény a kölcsönös, helyes, hatékony, avagy igazságos kárelosztást a munkáltató és a munkavállaló között.

Megválaszolendő kérdés az is, hogy meddig terjed az előreláthatóság, mennyire konkrétan kell előre látni; erre eddig a munkajogi irodalom, illetve gyakorlat érdemi választ nem adott.

¹⁵ Kenderes György: A szerződésszegés néhány vitatott kérdése a munkajogban, *Gazdaság és Jog*, 2016/10. 11.

¹⁶ Kenderes: i. m. 11.

Mindenesetre az előreláthatóság hiánya különösen az ún. következményi károk, elsősorban az elmaradt jövedelem megtérítése alól mentesíthet. Ez a munkavállalók felelősségét csökkentheti, ha pl. egy szalagmunkás tönkreteszi az adott berendezést, aminek nem csak javítási költsége lesz, hanem esetleg azt messze meghaladó kötbér, elmaradt haszon, pályázat elutasítása stb. A munkavállaló ezekből nyilván a gép javításának költségével kellett, hogy számoljon, de pl. egy pályázati eljárásból való kieséssel már nem.

A munkavállaló felelősség alóli mentesülését viszont – kivételesen helyesen – nehezíti az, ha a munkavállalót olyan esetben vonják felelősségre, amelyben tőle a szolgáltatást nem az általában elvárható módon vagy mértékben nyújtotta. E szituációban a munkavállalónak általában számolnia kell azzal, hogy az adott ügyben a munkáltató elveszítheti üzleti partnereit, hátrányos megítélés alá kerülhet, s ebből kimutatható kára keletkezik.

1.3.2. A munkáltató vétkes magatartásának szerepe

A munkavállaló nem köteles megtéríteni azt a kárt, amelyet a munkáltató vétkes magatartása okozott. Itt kívánjuk megjegyezni, hogy a jelenlegi Mt. a munkavállaló rovására szigorított a korábbi mentesülési szabályon, ugyanis a munkavállalónak nem kellett megtérítenie a kárnak azt a részét, amely a munkáltató közrehatása következtében állott elő (korábbi Mt. 172. § (2) bekezdés), ezzel szemben alig észrevehető, de távolról sem elhanyagolható a jelenlegi Mt. azon „apró” kiegészítése, mely szerint a munkáltatónak csak a „vétkes” magatartásával okozott károkra vonatkozik a szabály, tehát jelentős mértékben szűkült a munkáltató és bővült a munkavállaló felelőssége. A munkáltatói vétkes közrehatás számos formában megnyilvánulhat, így például, ha a munkáltató a munkavégzés feltételeit nem biztosítja megfelelően, és ennek szerepe van a munkavállaló vétkes magatartásában vagy a kár bekövetkeztében, részben – megfelelő tényállás esetén akár egészben – mentesülhet a munkavállaló a kárfelelősség alól. Hasonló következménnyel járhat a téves utasítás adása. A bírói gyakorlat szerint az is vétkes közrehatásként értékelhető, ha a munkáltató hosszabb ideig megtűrte a végül kárt okozó szabálytalan munkavállalói tevékenységet. Ez utóbbi esetben megítélésünk szerint az eset összes körülményének alapos mérlegelésével eljárva lehet csak állást foglalni, ugyanis a bírói gyakorlatban érvényesülő szabály – véleményünk szerint – távolról sem tekinthető automatikusan elfogadott, általános és minden esetben helyes gyakorlatnak. A munkáltatói utasítás esetén teljes mentesülést eredményezhet, ha a munkáltató leromlott és műszakilag elfogadhatatlan állapota vezetett a károkozásra.

1.3.3. A munkáltató kárenyhítési kötelezettsége elmulasztásának következményei

A munkáltatót terhelő kárenyhítési kötelezettség körében értékelhető példaként az az eset, ha a munkáltató több tízmillió értékű gépkocsijára nem köt casco biztosítást, s ezen gépjárműben a munkavállaló vétkesége következtében kár keletkezik. Az így bekövetkezett, akár több millió kár esetében a munkavállalótól jogszerűen csak az elmulasztott casco biztosítás önrésze kérhető.

A gépjárművezetői példánál maradván szintén lehet olyan eset, hogy a munkavállaló megfelelő részben vagy egészben mentesülhet a kártérítési felelősség alól, ha munkáltatója kifejezetten utasította arra, hogy pihenő idejét ne vegye igénybe. Ha ez bebizonyosodik a gépjármű balesetével összefüggésben, akkor elsődlegesen a kárenyhítési kötelezettség megszegésével, másrészt – a fentebb elemzett – vétkes közrehatással van dolgunk, melyek mindegyikének következménye a munkáltató terhére esik.

1.3.4. Bizonyítási kötelezettség

A munkavállalói vétkességi felelősség jogalapjának fennállását – a munkavállaló jogellenes és vétkes magatartását, a kárt és az okozati összefüggést és magától értetődően a munkajogviszony fennállását a károsult munkáltató köteles bizonyítani.¹⁷ A felelősség alóli mentesülést, illetve esetleg kármegosztás alapjául szolgáló körülményeket a munkavállaló bizonyítja.¹⁸

2. A MUNKAVÁLLALÓ FELELŐSSÉGÉNEK MÁSIK ESETCSOPORTJA – A VÉTKESSÉG VIZSGÁLATA NÉLKÜLI (OBJEKTÍV) FELELŐSSÉG

A munkavállalói felelősség már korábban is említett másik típusa, az objektív vagy vétkesség bizonyítása hiányában is fennálló, „tárgyiként” is szabályozott felelősség. Tulajdonképpen a vétkességre tekintet nélküli felelősség nem pontos kifejezése e felelősségi alakzatnak, ugyanis nem feltétlenül a vétkesség hiányáról van szó, hanem arról, hogy ezt a körülményt nem kell és nem is lehet vizsgálni a munkavállaló e körben érvényesülő felelősségénél. Ezért tartjuk jobbnak az objektív vagy tárgyi felelősség kifejezést az alább következő felelősségre. A munkavállaló objektív felelősségének indoka, hogy az adott dolog kizárólagos őrzésbe kerül, következésképpen a munkáltató befolyása a károsodás vagy hiány kiküszöbölésére korlátozott vagy adott esetben kizárt. Ez az objektív felelősségi alakzat természetesen nem parttalan, hanem csupán a vétkesség vizsgálatát mellőző felelősségi alakzat, azonban számos, az Mt.-ben kőgensen rögzített, konjunktív feltétel beállta szükséges ahhoz, hogy a munkáltató a munkavállalóval szemben e formációt érvényesíteni tudja.

Az objektív felelősség főbb típusai a következők:

- általános megőrzési felelősség
- pénztárosok, pénz- és értékkézeliők felelőssége, illetve
- leltárfelelősség.

A fenti felelősségi alakzatok elvi alapjai azonosak, azonban a rájuk vonatkozó szabályok az átvétel és az őrzet körülményei miatt különböznek.

¹⁷ Mt. 179. § (2) bekezdés.

¹⁸ Berke, Kiss: i. m. 552.

2.1. Az általános megőrzési felelősség

A megőrzési (custodia) felelősségnek pozitív és negatív törvényes feltételei vannak, mégpedig abban a formában, hogy ezen feltételek konjunktív jellegűek, azaz mindegyiküknek azonos károkozás vonatkozásában egyaránt fenn kell állniuk.

A tárgyalt felelősségi alakzat alkalmazásának feltételei a következők:

- valamely dolognak
- a munkavállaló által megőrzési, visszaszolgáltatási vagy elszámolási kötelezettség mellett,
- jegyzék vagy elismervény alapján történő átvétele, olyan feltételek mellett, hogy
- az átvett dolog állandó őrizetében marad, vagy azt kizárólagosan használja, kezeli.

Ezen felelősségi alakzat csak meghatározott vagyontárgy, az Mt. szóhasználatával (108. § (1) bekezdés) „dolog” tekintetében érvényesülhet. Ilyen vagyontárgyak lehetnek a munkavállaló munkája során használt eszközök, számszámok, de ilyen lehet a pénz vagy más értékpapír, értéktárgy is.

Mint evidencia, a felsorolt feltételrendszerhez tartozik az is, hogy a felek között munkaviszony álljon fenn és az, hogy a munkavállaló által átvett dolog a munkaviszonyban való teljesítéshez kapcsolódjék. Lényeges a dolog átvételének módjával kapcsolatban, hogy azt az Mt. írásbeliséghez köti, illetve az, hogy a tényleges átvételt a munkavállaló írásos nyilatkozattal igazolja. Ha több munkavállaló vesz át az előbbi feltételekkel valamilyen dolgot, az átvételt valamennyi érintett munkavállaló írásban igazolja. Természetesen mód van e körben meghatalmazás adására is, azonban a meghatalmazással szemben érvényesül az Mt. 21. §-ban meghatározott alaki kellék: a meghatalmazást írásba kell foglalni. Található ezzel ellentétes – álláspontunk szerint hibás – Mt. magyarázat, mely szerint „a meghatalmazás nincs írásbeli alakhoz kötve, így az ráutaló magatartással is történhet”.¹⁹

2.2. A pénztáros, pénzkezelő vagy értékkezelő megőrzési felelőssége

A korábbi és a jelenleg hatályos Mt. is bizonyos fokig praktikus okokból eltér az általános megőrzési felelősségtől. Az eltérés abban áll, hogy a megőrzési felelősségnél mellőzhetetlen feltétel az írásban jegyzékkel vagy elismervénnyel igazolt átvétel, míg a pénztárosok, pénzkezelők, vagy értékkezelők esetében ez a jogalapi elem hiányzik. Az ő megőrzési felelősségük írásos átvétel nélkül, azaz pusztán tényleges átvétel mellett is fennáll az általuk e munkakörben kezelt pénz, értékpapír vagy értéktárgy tekintetében (BH 2003.88.) A jogalap más elemeinek ebben a felelősségi alakzatban is együtt kell állnia. Lényeges – és a leltárfelelősség tekintetében bővebben kifejtésre kerül majd – a Legfelsőbb Bíróság BH 2007.163 számú határozatában leszögezte, hogy a pénzkezelő általános megőrzési felelősségére a leltárfelelősségre vonatkozó rendelkezések nem alkalmazhatók, mivel a leltárhiány fogalma nem azonos a pénz- és értékkezelők elszámolási

¹⁹ Az aláírással történő állásponton van Gyulavári i. m. 356.; Berke, Kiss: i. m. 554. A ráutaló magatartással történő átvételt is helyesnek fogadja el Kardkovács: i. m.

hiányával. Ez különösképpen akkor bírt komolyabb jelentőséggel, amikor a '92-es Mt. hatálybalépésekor nem került szabályozásra a törvényben a leltárfelelősség.

A pénztáros, pénzkezelő, értékkezelő fogalmát kiterjesztően kell értelmezni, ami azt jelenti, hogy nemcsak az ilyen elnevezésű munkakörben foglalkoztatottakat terheli ez a szigorúbb felelősség, hanem bármely más nevű munkakörben dolgozót is, ha ténylegesen pénzt, értéket kezel munkája során. Tehát nem a munkakör elnevezése, hanem a tartalma a minősítő körülmény. Ilyen felelősség terhelheti pl. a díjbeszedőt, az anyagbeszerzőt vagy a résztvevők pénzét gyűjtő programszervezőt.

2.3. A megőrzésre átvett dolgok megrongálódása – a rongálási kár

Az ún. rongálódással bekövetkező károk esetében a felelősség a hiányért való felelősséggel szemben másképpen alakul. Jelen esetben arról van szó, hogy a munkavállaló(k) által átvett dolgokban nem következik be hiány, viszont az esedékességkor a munkavállaló nem tudja eredeti állapotában visszaszolgáltatni a megőrzésre átvett dolgot, mivel abban rongálódás, közkeletű kifejezéssel károsodás következett be. Ebben az esetben az Mt. az általános munkavállalói felelősségi jog (vétkességi felelősség) szabályait rendeli alkalmazni, mégpedig azzal az eltéréssel, hogy a felelősségi alakzathoz kapcsolódó bizonyítási kötelezettség megváltozik oly módon, hogy míg az általános felelősségi munkavállalói felelősség esetében a károsult munkáltatónak van bizonyítási kötelezettsége arra vonatkozóan, hogy a munkavállaló nem az adott helyzetben általában elvárható magatartást tanúsította, ezzel szemben az őrzésre átadott dolog rongálódása esetében a bizonyítási kötelezettség megfordul és ún. kimentéses bizonyításszabályai érvényesülnek, tehát a munkavállaló köteles bizonyítani, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Röviden a bizonyítatlanság következményeit a munkavállaló lesz kénytelen viselni és sikertelen bizonyítás esetén felelőssége fennáll.

2.4. Mentésülés (kimentés) a megőrzési felelősség alól

Nem ritkán fellelhető az a túlzottan általánosító és téves álláspont, miszerint a megőrzési felelősség fennállása szempontjából a hiány oka közömbös. E téves megközelítést maga az Mt. cáfolja meg egyértelműen azzal, hogy mentesülést ad a felelősség alól, ha a hiányt a munkavállaló részéről elháríthatatlan ok idézte elő. Ebből következően a hiány okának mégis csak lehet, illetve van jelentősége, mert a felelősség alóli mentesülésre vezethet²⁰. A korábbi Mt. a mentesülést akként szabályozta, hogy a munkavállaló akkor nem felelt a bekövetkezett hiányért, ha bizonyította, hogy a hiányt elháríthatatlan külső ok idézte elő, vagy a munkáltató a biztonságos őrzés feltételeit nem biztosította²¹. A jelenleg hatályos Mt. a kimentési szabályt két tekintetben pontosította; egyrészt az elháríthatatlan külső ok fogalmát szubjektivizálta és a munkavállalóhoz kötött értelemben használja, másrészt elhagyja a második kimentési ok nevesítését. A munkáltató biztonságos őrzés feltételeinek

²⁰ Gyulavári: i. m. 357.

²¹ 1992. évi Mt. 169. § (2) bekezdés.

biztosítási kötelezettsége azonban külön nevesítés nélkül is fennáll és befolyásolja a munkavállaló mentesülését, lényegében az elháríthatatlanság körében értékelhetően.

Tulajdonképpen a hatályos Mt. az „objektív elháríthatatlanság” kategóriájáról áttért az ún. „szubjektív elháríthatatlanság” kategóriájára, ahol a munkavállaló részéről fennálló/hiányzó elháríthatatlanságot kell értékelni. A szubjektív elháríthatatlanság lényegét tekintve abban áll, hogy a munkavállaló azzal mentheti ki magát, hogy a hiány olyan okból keletkezett, amelynek elhárítása az adott helyzetben tőle elvárhatóan gondos magatartás mellett sem lehetséges. Egyetértünk azzal az állásponttal, hogy ezeknek az okoknak a köre jóval szélesebb körű az ún. vis maior jellegű okoknál, azaz az objektíve elháríthatatlannak tekintett eseteknél²².

Az előbbiekkal összefüggésben rögzíti a BH.2014.24. határozat (még a korábbi Mt. alapján), hogy nincs helye a munkavállaló részéről az elháríthatatlan külső okra történő hivatkozásnak akkor, ha a kár bekövetkezéséhez az érintett vétkes kötelezettségzegése vezetett.

Az elháríthatatlan ok lehet működési rendellenesség (pl. „vörös iszap katasztrófa”), természeti eredetű (pl. árvíz, földrengés, tűzvész stb.), vagy emberi magatartás is (pl. betörés, lopás, sikkasztás stb.). Az előbbi okok az őrzési kötelezettséggel rendelkező munkavállalóhoz képest jellemzően kívülről érkeznek és általa nem befolyásolhatók. Az elháríthatatlanság megítélésénél általában mindig azt kell vizsgálni, hogy az adott körülmények – technikai színvonal, munkaszervezés, az adott személy fizikai felépítése stb. – között lehetett-e megfelelő mód és elegendő idő a károsodás kiküszöbölésére.

3. TÖBB MUNKAVÁLLALÓ EGYÜTTES FELELŐSSÉGE

A VÉTKES ÉS AZ OBJEKTÍV ALAKZATOKNÁL

A különböző felelősségű alakzatokban (jogalap mellett) is szóba jöhet a több munkavállaló együttes kártérítési felelősségére vonatkozó szabályok alkalmazása, mely lényegében megegyezik a korábbi Mt. rendelkezéseivel, azonban azt helyes irányba kiegészítve. Az első lépés a vétkességárányos kártérítés, ahol a munkavállalók által együttesen vétkesen okozott károk megtérítéséről van szó. Ha ez nem lehetséges, mert a munkavállalók vétkességének egymáshoz való aránya (a szándékosság vagy a gondatlanság foka) nem állapítható meg, úgy második lépcsőben a közrehatás arányos kártérítés szabálya alkalmazandó, azaz a kártérítést olyan arányban kell megosztani a munkavállalók között, amilyen arányban a magatartásuk a kár bekövetkezésében közrehatott. Ha sem a vétkesség aránya, sem a közrehatás aránya nem állapítható meg, úgy a munkavállalók egyenlő arányban felelnek az együttesen okozott kárért. Negyedik lépésben egyetemleges kötelezésre kizárólag többek együttes szándékos károkozása esetén van mód. Az egyetemlegesség azt jelenti, hogy a munkáltató bármelyik munkavállalójától jogosult teljes kárát követelni. Amennyiben a több károkozó közül az egyiktől hajtja be a munkáltató a kárát, ez utóbbi munkavállaló

²² Berke, Kiss: i. m. 556.

károkozó társaival szemben természetesen felléphet és igényt érvényesíthet. Lényeges, hogy az erre irányuló eljárás már nem minősül munkajogi igénynek, tehát annak elbírálása során az általános hatáskörű bíróság jár el.

A megőrzési felelősség egy sajátos felelősségtípus, ahol a több munkavállaló számára megőrzésre átadott dolgokban bekövetkezett kárért a munkavállalók munkabér-arányos felelőssége érvényesül, melynek oka, hogy ebben a felelősségi alakzatban a felróhatóság (vétkesség) figyelmen kívül marad, így a munkavállalók által viselt kártérítés aránya a munkavállalók teherviselő képességéhez igazodik.

4. SÉRELEMDÍJ A MUNKAJOGBAN

Bár nem a kártérítés, hanem a személyiségi jogvédelem körébe tartozik a Ptk. 2:52. § (1) bekezdésén alapuló az a szabály, hogy akit személyiségi jogában megsértenek, sérelemdíjat követelhet az őt ért nem vagyoni sérelemért. A sérelemdíj részben a nem vagyoni kár kategóriáját hivatott kiváltani, részben pedig nem igazán kártérítés (reparációs) jellegű, hanem sokkal inkább pönalizáló hatása van az azt elkövetőre.

A 2:52. § (2) bekezdése szerint a sérelemdíj fizetésére kötelezés feltételeire – különösen a sérelemdíjra köteles személy meghatározására és a kimentés módjára - az Mt. kártérítési felelősségre vonatkozó szabályai az irányadók azzal, hogy a sérelemdíjra való jogosultsághoz a jogsértés tényén kívül további hátránya bekövetkezésének bizonyítása nem szükséges. A 2:52. § (3) bekezdés szerint a sérelemdíj mértékét a bíróság az eset körülményeire – különösen a jogsértés súlyára, ismétlődő jellegére, a felróhatóság mértékére, a jogsértésnek a sértettre és környezetére gyakorolt hatására – tekintettel egy összegben kell meghatározni.

Tulajdonképpen e jogintézményt a teljesség kedvéért említettük meg, ezen túlmenően látható, hogy van némi kapcsolata az Mt. kártérítési szabályaihoz is, így az Mt. szerinti kártérítési eljárás alkalmazási kötelezettsége (pl. kármegosztás, kimentés elbírálása, enyhe gondatlanság esetén max. 4 havi távolléti díj fizetésére kötelezés stb.).

Természetesen a sérelemdíj elsődlegesen a munkáltató felelősségénél fog jelentkezni, illetve jelentkezik, azonban nem zárható ki az sem, hogy a munkavállaló tanúsít olyan személyiségi jogsértést a munkáltatóval szemben (pl. jó hírnév sérelme, jogos gazdasági érdek veszélyeztetése, illetve sérelme stb.), amely megalapozza a vele szembeni sérelemdíj iránti igényt. Megjegyzendő, hogy a sérelemdíj nem zárja ki az adott esetből származó esetleges munkavállalót terhelő egyéb, az általános munkajogi felelősségi rendszer szerinti kártérítés szabályainak alkalmazását.

5. A LETÁRHIÁNYÉRT VALÓ FELELŐSSÉG

5.1. *A leltárfelelősség általános kérdései és jogi természet*

A kommentár irodalomban eltérő álláspontok találhatók a leltárfelelősség jogi természetét illetően, ugyanis a leltárhiányért fennálló munkavállalói felelősséget – többségi felfogás szerint – az általános megőrzési felelősség egyik sajátos alakzatának, illetve alfajának tekinti a munkajogi irodalom. Az ezzel ellentétes felfogás szerint a leltárhiányért való felelősség önálló felelősségi alakzat²³. Az önálló alakzatot képviselő nézet szerint a leltárfelelősség esetében a leltárhiány okának ismeretlensége, mint fogalmi elem miatt a leltárfelelősségi szabály tulajdonképpen sajátos kockázattelepítésre utaló rendelkezés (amivel a magunk részéről is egyetértünk, csak ebből még nem látjuk levezethetőnek az önálló felelősségi alakzatot), mivel nem áll fenn okozatossági viszony a kár és a munkavállaló őrzési kötelezettsége között, illetve ez utóbbi nem is áll fenn a munkavállalónak átadott dolgok tekintetében.

A másik nézet ennek éppen az ellenkezőjét állítja; a munkavállalónak az átvett dolgok tekintetében szigorú őrzési kötelezettsége van és ebből folyóan a hiány okának munkavállaló általi bizonyítása ismertté teszi a kár okát, egyben kizárja a leltárfelelősség alkalmazását. Megjegyzendő, hogy az egyéb objektív (tárgyi) felelősségi formák esetében (pl. általános megőrzési felelősség) sem merül fel az okozatosság, sőt egyetlen objektív felelősségnél sem feltétel ennek fennállta.

Mindebből látható, hogy a leltárfelelősség valójában a vétkességre tekintet nélküli felelősségi formációk egyik speciális alfaja.

A leltárhiányért való felelősség először 1952-ben nyert tételes jogi szabályozást²⁴. A 80-as évek vége felé a leltárhiányról önállóan rendelkező kereskedelmi és raktári dolgozók leltárfelelősségének szabályozását hatályon kívül helyezte a jogalkotó. Erre válaszul az Alkotmánybíróság elvi érveléssel szögezte le, hogy a leltárfelelősség tekintetében adott jogszabályi felhatalmazás nem annak eltörlését jelenti, hanem szabályozási kötelezettséget és megsemmisítve a hatályon kívül helyező rendelkezést, visszaállította a leltárfelelősségre vonatkozó szabályokat²⁵. A korábbi Mt. viszont csak a leltárhiány fogalmát adta meg, a felelősség szabályozását a kollektív szerződésre hagyta, melynek következtében kollektív szerződés hiányában számos potenciálisan érintett munkahelyen (pl. raktári, kereskedelmi dolgozók) lehetetlenné vált a leltárfelelősség alkalmazása és parttalan visszaélésekre nyílt lehetőség. Végül az Mt. 1999. évi módosítása²⁶ ismét szabályozta immáron kötelező erővel és megfelelő részletességgel a leltárhiányért fennálló felelősséget, mely szabályozást – néhány pontosítással – a jelenleg hatályos Mt. is megtartott.

23 A témakör bővebb kifejtését ld. Berke, Kiss: i. m. 562., továbbá Gyulavári: i. m. 362. és Kardkóvács: i. m. 342.

24 98/1952. (X. 19.) MT. rend.

25 1/1991. (I. 29.) AB határozat.

26 1999. évi LVI. törvény.

5.2. A leltárfelelősség lényegi vonásai

A leltárhiányért fennálló felelősség alapvető feltétele, hogy az csak a munkavállaló és a munkáltató között kötendő leltárfelelősségi megállapodást aláíró munkavállaló irányában érvényesülhet, mégpedig vétkesség vizsgálatára tekintet nélküli felelősségi alakzatban. A leltárfelelősség – bár a megőrzési felelősség egyik típusa – mégis több ponton elhatárolható az általános megőrzési felelősségtől. Így például amíg az általános megőrzési felelősség bármely munkavállalót (munkakört) terhelhet, addig a leltárfelelősség csak sajátos munkakörökben állhat fenn, ahol az áru forgalmazása, készletezése, értékesítése végett nagyobb mennyiségben rutinszerűen adnak, illetve vesznek át dolgokat. Jelen esetben az átadás oka tehát nem a pusztán megőrzés (majd visszaszolgáltatás, illetve elszámolás), hanem tipikusan raktározási árukezelési feladatok ellátása. Az átadás tárgya itt maga a kezelendő leltári készlet, nem pedig megőrzési felelősség jellemző tárgyát képező munkaeszköz²⁷. Az átadás rendszeresen ismétlődő jellege is, mint különbség mutatkozik, a leltári készlet folyamatos és ismétlődő mozgásban van, szemben a megőrzésre történő egyszeri átadással. A munkavállalóval való elszámolás a leltárfelelősségnél a leltáridőszak végén történik, nem pedig folyamatosan.

A leltárfelelősség tehát egy dinamikusan mozgó dolgokért fennálló felelősség, míg ezzel szemben az általános megőrzési formációnál statikus és folyamatos felügyeletről van szó.

6. A LETÁRHIÁNYÉRT FENNÁLLÓ FELELŐSSÉG JOGALAPI ELEMEI, A LETÁRHIÁNY FOGALMA

A leltárhiányért fennálló szigorú jogalapi elemek együttes (konjunktív) létére van szükség ahhoz, hogy ezen vétkességre tekintet nélküli felelősség megállapítható legyen. Az említett együttesen meglévő feltételek nem egy paragrafusban, hanem több helyen – az Mt. 182-188. §-aiban – találhatók. Ezek a következők:

- munkaviszony fennállása,
- a munkavállaló tájékoztatása a leltárfelelősség munkáltató specifikus részleteiről,
- írásbeli, a leltáridőszakra vonatkozó leltárfelelősségi megállapodás megkötése a leltáridőszakot megelőző időpontban,
- a leltári készlet szabályszerű átadása-átvétele,
- a kár-, leltárhiány ismeretlen okból való bekövetkezése,
- leltárfelvétel: a leltárhiány megállapítása az előre rögzített leltározási rend szerint a teljes leltári készletre kiterjedően,
- a munkavállalónak legalább a leltáridőszak felében az adott munkahelyen, munkakörben kell dolgoznia. A leltáridőszak: két egymást követő leltározás közötti időtartam.

²⁷ BH.2004.78.

- ha a leltári készletet a leltárhiányért nem felelős munkavállaló is kezeli, a felelősség további feltétele, hogy a leltárhiányért felelős munkavállaló(k) az adott munkakörben vagy munkahelyen történő foglalkoztatáshoz írásban hozzájáruljon/janak.

Amennyiben a fentebb felsorolt, illetve részletezett törvényi feltételek hiányoznak, akkor a munkavállaló mentesül a leltárfelelősség alól²⁸. Álláspontunk szerint a mentesülés helyett dogmatikailag helyesebb a leltárhiányért való felelősség hiányáról beszélni, ugyanis – ahogy erre már korábban is rámutattunk – a jogalapi elem hiánya a felelősség fennálltát zárja ki, melyből logikusan következik, hogy a mentesülés szóba se kerülhet; a de facto eredmény természetesen ugyanaz mindkét esetben, nevezetesen leltárfelelősség szabályai szerint munkavállaló nem vonható felelősségre, ami persze nem zárja ki ilyen esetekben, hogy a kár megtérítésére az általános megőrzési felelősség vagy a vétkességi szabály szerint kerüljön sor, természetesen ha ez utóbbiak valamelyikének feltételei fennállnak.

Maga a leltárhiány fogalmi meghatározását az Mt. 183. § (1) bekezdése végzi el, kimondva, hogy a leltárhiány az értékesítésre, forgalmazásra vagy kezelésre szabályszerűen átadott és átvett anyagban, áruban (leltári készlet) ismeretlen okból keletkezett a természetes mennyiségű csökkenés és a kezeléssel járó veszteség mértékét (a továbbiakban együtt: forgalmi veszteség) meghaladó hiány.

A leltárhiány definíciójának legfontosabb elemei: a leltári készlet, az ismeretlen okból keletkezett hiány és a forgalmazási veszteség.

A fentiekből látható, hogy a leltárfelelősség nem a leltárként szolgáló épületben, helyiségben található bármely dologra terjed ki, hanem csak az értékesítésre, forgalmazásra vagy kezelésre átadott anyagra vagy árura, amelyet összefoglalóan leltári készletnek nevezünk. Így pl. a polcok, a reklámfeliratok, a hűtők, a hűtőpult, illetve az ott található egy, akár a munkáltató, akár a munkavállaló tulajdonát képező dolgok kívül esnek a leltári készlet körén, így hiányuk esetén leltárfelelősség nem jöhet szóba, ellenben az egyéb munkajogi felelősségi alakzatok már igen.

Fontos, hogy ismeretlen okból keletkezett hiányról legyen szó, ugyanis a hiány ismertté válása kizárja a leltárfelelősséget. Ismeretlen ok lehet pl. egy betörés, egy árvízzel előtérés, egyéb természeti csapás (az ismeretlen okok felsorolása azért lehetetlen, mert pont emiatt nevezzük ismeretlennek).

A forgalmazási veszteség jelentősége abban áll, hogy bizonyos termékeknek az idő múlásával van természetes mennyiségi csökkenése (pl. hentesáru esetében „apadás”, azaz súlycsökkenés), amelyért senki nem tehető felelőssé. A kezeléssel járó veszteség pedig olyan esetekben fordul elő, ahol általában nagy tételben kezelnek homogén áruféleségeket, így pl. termények, kavics, sóder mozgatása. A forgalmazási veszteség meghatározására a munkáltató jogosult, sőt bizonyos dolgok vonatkozásában – ahol valójában életszerűtlen

28 BH.2001.469.

a természetes mennyiségi csökkenés, vagy forgalmazási veszteség, mint pl. gépjármű motorok – ki is zárhatja azt.

A korábbi Mt. vezette be – megjegyzendő nagyon helyesen – a leltárfelelősségi megállapodás intézményét, a hatályos Mt. pedig több részét is pontosította. A leltárfelelősségi megállapodás csak írásban, mindkét fél aláírásával érvényes és abban mint minimális tartalom, meg kell határozni a leltári készletnek azt a körét, amelyért a munkavállaló felelősséggel tartozik. Gyakori, hogy a leltári készletet többen is kezelik, így velük csoportos leltárfelelősségi megállapodás is köthető, ezen megállapodás minimális tartalma az előzőeken túl, hogy meg kell határozni azokat a munkaköröket is, amelyek betöltésének megváltozásakor leltározást kell tartani, illetve szabályozható a felelőség megoszlása is, amely ha elmarad, akkor a leltárfelelősséggel érintett munkavállalók távolléti díjuk arányában felelnek. Természetesen a leltárfelelősségi megállapodásba ezen túlmenően számos, a leltározással összefüggő mind a munkavállaló javára, mind a munkavállaló terhére szóló rendelkezés belefoglalható.

A leltárfelelősségi megállapodásnak egy megszűnési és egy felmondási esete van, nevezetesen ha a munkavállaló munkakörének megváltozása folytán a leltári készlet már nem kezeli, úgy a leltárfelelősségi megállapodása is megszűnik. A hatályos Mt.-be jelentkező új jogintézmény (bár álláspontunk szerint a korábbi Mt. alapján sem volt tilos, csak szabályozatlan) a munkavállaló általi felmondása a leltárfelelősségnek. E felmondás a leltáridőszak utolsó napjára szólhat, és indokolást nem igényel, viszont írásbeliséget igen. A csoportos leltárfelelősségi megállapodás esetén a felmondás csak a jognyilatkozatot közlő munkavállaló tekintetében szüneteti meg a megállapodást.

Ha nem is durva, de hiányosságnak értékelhető, hogy a jogalkotó nem szól arról, hogy a leltárfelelősségi megállapodás a munkáltató részéről felmondható-e. E rendelkezés hiánya mindenképpen jogalkotói pontatlanság, még akkor is, ha az ilyen, munkáltató részéről történő leltárfelelősségi megállapodás felmondás a munkavállaló javára szóló nyilatkozat. Egyező állásponton vagyunk azokkal, akik szerint törvényi felhatalmazás hiányában is élhet lényegében korlátozás nélkül a munkáltató a felmondás jogával²⁹. Jelen esetben – a magunk részéről – természetesen csak és kizárólag a leltárfelelősség ekkénti megszüntetését látjuk kivitelezhetőnek, úgy, hogy az a munkaviszony egyéb elemeit nem érintheti, vagy ha igen, akkor ahhoz már közös megegyezés szükséges, vagy ennek hiányában jogellenességre hivatkozással munkaügyi vita kezdeményezhető.

A leltárfelelősségi megállapodással kapcsolatosan nincs akadálya annak, hogy azt akár a munkaszerződésbe foglaltan vagy azzal párhuzamosan kössék meg, akár határozatlan, akár határozott (pl. egy meghatározott leltári időszakra) időre. Lényeges viszont, hogy nem elegendő az egyoldalú munkavállalói felelőségvállalói nyilatkozat, mivel az Mt. kifejezett megállapodást ír elő. Úgyszintén természetes, hogy a leltárfelelősségi

²⁹ Kardkovács: i. m. 344.

megállapodást a leltáridőszakot megelőzően kell megkötöni ahhoz, hogy az azt követő időtartamra érvényes és hatályos legyen.

7. A LETÁRHIÁNY MEGÁLLAPÍTÁSÁRA ÉS A FELELŐSSÉG ÉRVÉNYESÍTÉSÉRE VONATKOZÓ SZABÁLYOZÁS

7.1. *A leltározás szabályozása*

A leltárfelelősségi megállapodáskor, illetve a leltár időszak kezdete előtt – ahogy ezt már korábban jeleztük – a munkavállalónak ismerni kell a leltárfelelősség részletszabályait. A leltárhiány vagy a felelősség megállapítására irányuló eljárás rendjét a munkáltató határozza meg, mégpedig írásban és megfelelő időben tájékoztatva erről az érintett munkavállalókat.

Mindezek tükrében a munkáltató állapítja meg a következőket:

- azoknak az anyagoknak, áruknak a körét, amely után az anyag jellegére, méretére a raktározás vagy tárolás feltételeire való tekintettel fogalmazási veszteség számolható el,
- a forgalmazási veszteség elszámolható mértékét,
- a leltári készlet átadásának és átvételének módját és szabályait,
- a leltárhiány vagy a leltárfelelősség megállapítására irányuló eljárás rendjét,
- a leltári készlet biztonságos megőrzését szolgáló munkáltatói kötelezettségeket.

Mindezekről a munkavállalót a leltáridőszak kezdetét megelőzően írásban tájékoztatni kell. Ennek elmaradása a leltárfelelősség érvényesítését – álláspontunk szerint – kizárja. Megjegyzendő, hogy a munkáltató a fenti kérdéseket akár külön leltárszabályzatba foglaltan is megállapíthatja, illetve még helyesebb, ha ezen kérdések kollektív szerződésbe foglaltan kerülnek rendezésre.

7.2. *A leltározás lebonyolítása*

A leltározás a kezelésre átadott-átvett áru, vagyis – leegyszerűsítve – a leltári készlet számbavétele, valós állományának megállapítása, A leltár pedig a leltározásról szóló kimutatás. A leltárral szemben támasztott alaki követelmények a teljesség, a valóság és a világosság. A leltározásnál a munkavállaló vagy képviselője részvételét biztosítani kell. Az előbbiektől hiányában a munkáltató köteles a munkavállaló érdekében az adott szakmában jártas és érdektelen képviselőt kijelölni. Csoportos leltárfelelősség megállapodás esetében a munkáltató az eljárási szabályokban kell, hogy rendelkezzen arról is, hogy a csoport tagjai vagy meghatározott tagjai, esetleg képviselőjük a leltárfelvételnél jelen lehessen(ek).

A munkáltató köteles az érintett munkavállalóval ismertetni a leltárelszámolást és annak eredményét. A munkavállaló észrevételezési joggal rendelkezik a leltár eljárás során és észrevételeit a munkáltatónak meg kell hallgatnia, kivéve ha szabályszerű értesítés ellenére nem jelent meg. A leltározás részletes menetét kollektív szerződésben vagy leltárszabályzatban érdemes rögzíteni, de a felek a leltárfelelősségi (különösen a csoportos leltárfelelősségi) megállapodásban is rendelkezhetnek erről.

7.3. A leltárhiányért fennálló felelősség mértéke

Az Mt. csupán a kártérítés mértékének maximumát határozza meg, a következők szerint:

- a leltárhiány teljes összegéért felel a munkavállaló, ha állandóan egyedül kezeli a leltári készletet és a leltárfelelősségi megállapodása nem rendelkezik eltérően,
- legfeljebb 6 havi távolléti díjig felel a leltárhiányért felelős munkavállaló, ha a leltári készletet a leltárhiányért nem felelős munkavállaló is kezeli,
- csoportos leltárfelelősségi megállapodás esetén a felelősség mértéke nem haladhatja meg a megállapodást kötött munkavállalók távolléti díjának 6 havi együttes összegét. A csoportos leltárfelelősségi megállapodás meghatározhatja a felelősség munkavállalók közötti megosztását is, de egyetemleges felelősség megállapításának nincs helye. Ha ez a szabályozás elmarad, akkor a munkavállalók távolléti díjuk arányában felelnek.

A csoportos leltárfelelősségi megállapodásban való rendezés lehet pl. hogy a raktárvezető 8 havi, a helyettesek 7 havi, a beosztott raktárosok 5 havi távolléti díjjal felelnek, ezúton ugyanis jobban kifejezésre juttatható az egyes pozíciókhoz tapadó leltárhiányt megakadályozni hivatott elv; az előbbieken túl azonban ügyelni kell arra, hogy az érintettek távolléti díjának 6 havi együttes összege nem léphető túl.

7.4. A felelősség érvényesítésének lehetőségei

Az, hogy a munkáltató érvényesít-e kárigényt a munkavállalóval szemben, a munkáltatói jogkör gyakorlójának szabad döntése, mint ahogy az is, hogy megállapodással is rendezhetik a törvénytől eltérően a kárigényt. A munkavállaló el is ismerheti felelősségét, vállalva a kár megfizetését; ez esetben az ilyen nyilatkozat tartozáselismerésnek minősül.

Jogi úton történő igényérvényesítés három módon lehetséges:

- bírósághoz fordulás,
- bizonyos körben fizetési meghagyás kibocsátásának kérése,
- írásbeli fizetési felszólítás.

Fizetési meghagyás munkavállalóval szembeni kárigény érvényesítésére akkor lehetséges, ha a nem vétkességi alapú kárfelelősségre korlátozódik³⁰. A törvény szabályozza az írásbeli fizetési felszólítást is, azonban a felszólítás csak a minimálbér 3-szorosánál kisebb igénynél alkalmazható. A bíróság előtt keresettel meg nem támadott fizetési felszólítás jogerőssé és végrehajthatóvá válik. A fizetési felszólítás ellen a munkavállalónak kell a bírósághoz fordulnia, ha úgy érzi, hogy megalapozatlan a munkáltatói igény. A keresetlevél előterjesztésének határideje 30 nap.

Lényeges, hogy nincs mód közvetlen fizetési kötelezésre, pl. bérből való levonásra, éppen ezért sajnálatos, hogy ma is gyakran előfordul a munkaviszony megszüntetésekor, vagy esetleg még azt megelőzően, hogy a munkáltató önkényesen von le kártérítés jogcímén,

³⁰ Pp. 349. § (4) bekezdés.

jogerősen el nem bírált összegeket a munkavállaló távolléti díjából. A korábbi Mt.-ben szabályozásra került a munkáltatói kártérítési határozat intézménye³¹. A hatályos Mt. azonban mellözi az előbbi, egyébként kollektív szerződéshez kötött jogintézményt, és helyette a fentebb említett fizetési felszólítást teszi általános eszközzé, amelyhez nem szükséges kollektív szerződéses rendelkezés.

A munkáltató kártérítési igényét általában az elévülési időn belül érvényesítheti, azonban épp a leltárfelelősség az, ahol ettől eltérő, jóval rövidebb és igen szigorú határidők érvényesülnek. 60 napos jogvesztő határidő áll rendelkezésre az igénynek a leltárfelvételi eljárás befejezését követően, mely ellen kimentésnek (igazolási kérelemnek) nincs helye. Ha a leltárhiánnyal összefüggésben büntető eljárás is indult, úgy az előbbi határidő 30 napos, ám a nyomozóhatóság vagy a bíróság jogerős határozatának közlésével kezdődik. Az esetben, ha a bírósági vagy hatósági határozat a hiány okát megállapítja, a leltárfelelősség szabályai nem lesznek alkalmazhatók, mivel az "ismeretlen" hiány ismertté válása már nem leltárfelelősség körébe tartozik, de nem kizárt egyéb munkajogi felelősségi forma alkalmazása.

8. A MUNKAVÁLLALÓI BIZTOSÍTÉK FOGALMA ÉS ÉRTÉKELÉSE

Eddig nem alkalmazott jogintézményként került be a most hatályos Mt. 189. §-ába az ún. „munkavállalói biztosíték”. A munkavállalói biztosíték lényegében óvadék, amelyet a munkáltató az esetleges hiányok fedezésére az olyan munkavállalóval a munkaszerződésen túlmenően köthet meg, akinél átvételi elismervény ellenében kizárólagos birtokában a munkáltató tulajdonát képező munkaeszköz vagy más hasonló tárgy van, vagy pénzt, értékpapírt vagy leltárt kezel, azaz ilyet vesz át, vagy kifizetést teljesít. Az előbbieket közvetlenül ellenőrző munkavállalóval szintén köthető e tárgyban megállapodás. A munkavállalói biztosíték azonban nem haladhatja meg az egyhavi alapbér összegét. Tekintettel arra, hogy ez az összeg annyira csekély, hogy így kompenzációs funkciót betölteni legtöbbször csak részlegesen képes, ezért a munkaeszközt átvételi elismervény adása ellenében kizárólagosan használó, pénzt vagy értékpapírt vagy pedig leltárt egyedül vagy közösen kezelő munkavállalók esetében azt a megoldást lenne indokolt bevezetni, amelyet a skandináv államok minden munkavállaló esetében alkalmaznak. Eszerint a munkavállaló fizetésének egy bizonyos, legfeljebb 5-10%-a olyan rizikóösszeg, amelyet a munkáltató a munkabér-kifizetés során visszatart, és a munkavállaló nevére annál a banknál helyezi el, amellyel szerződése van. Az így havonta elhelyezett bér-részletek összege fokozatosan növekszik, amelyből a munkáltató károkozás vagy hiány esetén a bankon keresztül levonást eszközölhet, amivel szemben azonban a munkavállaló a bíróság előtt keresettel élhet. Ha a munkavállaló egy helyen hosszú időn keresztül jogviszonyban állt és nem okozott a munkáltatójának hiányt vagy kárt, a munkaviszony megszűnésekor, nyugdíjazásakor egész komoly pénzösszeghez juthat. Ezt a megoldást lenne érdemes a

31 1992. évi Mt. 173. § (2) bekezdés.

hiányfelelősséggel járó munkakörök esetében a 189. §-ban szabályozott munkavállalói biztosíték átalakításával bevezetni³².

A hatályos Mt.-nek a munkavállalói biztosíték intézményére vonatkozó szabályozását több okból is elhibáztattak és – a fentiekben kifejtettekben következően – feleslegesnek is ítéljük. Az egyre jobban elnehezülő anyagi helyzetben lévő munkavállalók részére az egy havi alapbér megfizetése (megelőlegezése) is esetenként nehezen teljesíthető, vagy teljesíthetetlen többletterhet jelent, míg a magyarországi átlagos alapbéreket alapul véve a pénz vagy más értéket kezelő által kezelt összecszerűség tekintetében ezen egy havi alapbér érdemi fedezetnek aligha tekinthető, így több káros, mint hasznos hatást fejt ki³³. A biztosítékból való kielégítésre az Mt. 189. § (5) bekezdés alapján a munkabérből való levonás (Mt. 161. §) szabályait kell alkalmazni, ami viszont a munkáltatóra nézve hátrányos, mert még esetleges jogos igényét is csak meglehetősen körülményesen tudja érvényesíteni, ugyanis levonásnak gyakorlatilag csak végrehajtható határozat vagy a munkavállaló hozzájárulása alapján van helye. Az előbbieket hiányában kielégítésre jogerős fizetési felszólítás (Mt. 285. § (2) bekezdés) vagy jogerős bírósági határozat alapján van mód. Jelenleg egyetlen pozitívum, hogy ha sor kerül levonásra, nem kell alkalmazni a levonásmentes munkabér rész mértékéig terjedő korlátot, hiszen a biztosíték esetében nem munkabérről van szó. Megjegyzendő, hogy a biztosíték kamatainak sorsa is pillanatnyilag rendezetlen³⁴.

9. BÍRÓSÁGI KÁRMÉRSÉKLÉS

Az Mt. 81. pontja nevesíti a bíróság jogát a kártérítés mérséklésére, kimondva, hogy a munkavállalót rendkívüli méltánylást érdemlő körülmények alapján a kártérítés alól a bíróság részben mentesítheti. Szempontként határozza meg, hogy különösen a felek vagyoni helyzetét, a jogsértés súlyát, a kártérítés teljesítésének következményeit kell értékelnie ilyen esetben a bíróságnak.

Ezen szabályozás, amely a munkáltató kártérítési felelősségénél is megtalálható, a korábbi joggyakorlatban felmerült bizonytalanságok megszüntetése érdekében rögzíti a bíróságnak azt a hatáskörét, hogy a munkavállalót mentesítse a kár megtérítése alól, azonban a teljes körű mentesítést már kizárja. Van olyan álláspont, amely szerint ez a rendelkezés az Mt.-ben tulajdonképpen felesleges. A Ptk. 6:522. § (4) bekezdésének a munkajogban is alkalmazandó szabálya ugyanis ezt az általános lehetőséget tartalmazza. Ahogy említettük a mentesítés csak részbeni lehet, viszont törvényi korlát e tekintetben nincs, tehát a bíróság méltányossági okból nem mentesítheti a munkavállalót a teljes kár megtérítése alól, így a kártérítés teljes egészében nem mellőzhető. A méltányolandó körülmények példálózóan kerülnek említésre, így ezen túl minden olyan tényező szóba jöhet a bírósági mérlegelés során, amely méltánylásra érdemes. Helyesnek értékeljük,

32 Kenderes György, Prugberger Tamás: Változások a munkajogi kártérítési felelősségben, *Pro Futuro*, 2014/2. 153-154.

33 Kenderes György: Gondolatok és felvetések az új Munka Törvénykönyve általános rendelkezéseihez és szabályaihoz, *Gazdaság és Jog*, 2013/9. 19.

34 Berke, Kiss: i. m. 480.

hogy a példálózó felsorolás utal arra, hogy a bíróság a munkavállaló magatartásában, illetve vagyoni és egyéb helyzetében fennálló körülményeket köteles figyelembe venni.

10. ELTÉRŐ MEGÁLLAPODÁS LEHETŐSÉGE

A munkajogi kártérítés körében a jogalkotó meglehetősen szűkre szabta az eltérő megállapodás lehetőségét, különösen a munkavállaló hátrányára való eltérést; a munkavállaló javára történő eltérés gyakorlatilag nem korlátozott. Ahol mégis eltérést enged, az egyrészt a gondatlan károkozás esetén a törvényben szabályozott 4 havi távolléti díj max. 8 havi távolléti díjra történő emelése. E szabály még gyakorlatilag elfogadható, viszont az, hogy a leltárhányért való kártérítési felelősség mértéke tekintetében a munkavállaló terhére is enged eltérést, mégpedig mérték meghatározása nélkül, semmiképpen sem tekinthető megnyugtató és precíz szabályozásnak. Kétségtelen, hogy a mérték lefelé is vihető, viszont helyesebb és a munkavállalói érdekeket szem előtt tartva megnyugtatóbb lett volna, ha a munkavállalót terhelő kártérítés mértékének emelését valamilyen szinten meghúzza a jogalkotó, pl. 12 havi távolléti díj, mert jelen esetben – bár bízunk benne, hogy ez nem fog bekövetkezni – a határ a csillagos ég.

KESERŰ BARNA ARNOLD

egyetemi adjunktus

Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar

Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék

DÁVID ÉS GÓLIÁT HARCA: AZ IRÁNYÍTÓZÓNÁS SPORTCIPŐ ESETE

BEVEZETÉS

Szabadalombitorlással kapcsolatos jogviták általában ritkán kerülnek a média és a publikum érdeklődési körébe. Ehhez legtöbbször valamilyen népszerű, sokak által ismert és használt, nagy piaci sikernek örvendő találmányra van szükség, és egy olyan multinacionális nagyvállalatra, amely szintén komoly reputációval rendelkezik, és méreteinél fogva a bitorló magatartást is elképesztő volumenben képes megvalósítani (mind mennyiségileg, mind összecszerűségében kifejezve). Ha ehhez magyar elem is társul, az pedig még testközelibbé teszi e pereket.

Ilyen szabadalombitorlási per volt Oroszi László feltaláló, és az Adidas Budapest Kft. közötti jogvita is, amely – több megsemmisítési eljárást és felfüggesztést is magában foglalva – végül mintegy 15 év után a Kúria ítéletével 2017 júniusában ért véget. A sajtóban a két fél jogi csatározását gyakran Dávid és Góliát harcaként jellemezték, amelyben a magyar feltaláló kereste az igazát a sportszergyártó óriáscéggel szemben. Jelen ünnepi tanulmányban ezt az ügyet kívánom részletesebben bemutatni, és néhány olyan anyagi jogi kérdést megvilágítani, amely az ügyben hozott ítéletekben a felszínre került. A per tárgyalása lényegében három szálon futott, amelyet a meghozott részítéletek és azok jogorvoslati eljárás keretében történő felülvizsgálata rajzolt ki. Ez a három fő kérdés a bitorlás tényének megállapítása és az objektív szankciók alkalmazása, a kötelmi jellegű igények elévülésének kérdése, valamint

bitorlással elért gazdagodás megtérítésének az összecszerúsége. A következőkben a pert e három csapásirány mentén vizsgálom.

I. A PER TÁRGYÁVÁ TETT IGÉNYPONTOK

Oroszi László a feltalálója az ún. irányítózónás sportcipőnek, amely a labdarúgás során javítja a lövés pontosságát és előmozdítja a gólszerzést. 1996. október 14-én Oroszi a találmányára használati mintaoltalmi és szabadalmi bejelentést is tett, amelynek eredményeképpen 1997. szeptember 8. napján használati mintaoltalmat szerzett 1172-es lajstromszámon, származtatás révén pedig 2003. szeptember 15-én az akkori MSZH megadta a szabadalmi oltalmat.

Az első keresetet a felperes 2002. október 29-én nyújtotta be használati mintaoltalom bitorlása miatt (mivel ekkor még a szabadalom megadására irányuló eljárás nem zárult le), amelyet arra alapozott, hogy az Adidas által a piacra bevezetett „Predator Precision” és „Predator Mania” típusú futball cipőkön az általa feltalált és oltalom alá helyezett irányítózónák szerepelnek. A „Precision” cipőket a cég 2000-ben indította útjára a labdarúgó EB-n, ahol többek között a gólkirály Patrick Kluivert vagy a döntőben aranygólt szerző David Trezeguet is ezeket a lábbeliket viselte. A „Mania” típusú cipők a 2002-es, Dél-Korea és Japán által közösen rendezett Világbajnoksággal egyidőben kerültek a boltok polcaira. A cipőt többek között olyan világhírű és népszerű játékosok viselték, mint Zinedine Zidane, David Beckham, Alessandro Del Piero és Raul. Így nem csoda, hogy a cégnek világszinten óriási bevételeket eredményeztek a cipők.

A territorialitás elvéből fakadóan a felperes Magyarországon a hazai szabadalom bitorlása miatt indíthatott pert, így lett az ügy alperese az Adidas AG tulajdonában álló Adidas Budapest Kft. Az alperes a kereseti kérelemre reagálva megsemmisítési eljárást kezdeményezett az érintett használati mintaoltalommal szemben, ami miatt a bitorlási pert 2003. február 26-tól 2005. július 17. napjáig felfüggesztették. Az MSZH a mintaoltalmat megsemmisítette, ám ezt a döntést később a bíróság megváltoztatta. Eközben azonban a szabadalom megadására irányuló eljárás is véget ért, és a felperes a találmányára szabadalmi oltalmat szerzett, így 2005-ben a kereseti kérelem módosításával már szabadalombitorlásra alapozva folyt tovább a per. A forgatókönyv ismétlődött, az alperes ezúttal a szabadalmi oltalom megsemmisítése iránt nyújtott be kérelmet az újdonság és a feltalálói tevékenység hiányára alapozva, így – mivel ez visszaható hatállyal szüntetné meg a szabadalmi oltalmat, ezért előkérdése a bitorlás megállapításának – ismét felfüggesztették a per tárgyalását 2006. február 15-én. Ezután több éven át tartott a megsemmisítési eljárás, többszöri bírósági szakasszal, új eljárásra utasítással, míg végül 2012. március 27. napján jogerősen lezárult az az előkérdés, hogy a szabadalom érvényes-e, vagy pedig meg kell semmisíteni (ekkorra egyébként már díjfizetés hiányában megszűnt a szabadalmi oltalom, de ez a 2000-2004 közötti bitorló magatartás megítélését semmiben sem érinti). Az eljárás

eredményként kis mértékben korlátozták a szabadalmi oltalmat, így az alábbi, 222806-os lajstromszámú szabadalmi oltalom igénypontjainak figyelembevételével kellett a bíróságoknak a bitorlásról döntést hozniuk:

a) Sportcipő, különösen labdák továbbítási pontosságának fokozására, amely láb befogadására szolgáló belső teret határoló talprésszel (3) és a talprészhez (3) hozzáerősített felsőrésszel (4) rendelkezik, a felsőrész (4) bújtatónyílással (5), valamint a sportcipő felhúzását megkönnyítő és a bújtatónyílástól (5) induló hasítékkal (6) van ellátva, a hasíték (6) környezetében egy vagy több összehúzó szerv (7), valamint az összehúzó szervnek (7) a felsőrészhez (4) történő csatlakoztatására szolgáló kapcsolószervek (8) vannak elhelyezve,

b) és a felsőrész (4) külső felületének legalább az orrán (4b), belső részén (4d) és/vagy külső részén (4e) bevonat van (10),

c) a bevonat (10) legalább két irányítózónából (11) van összeállítva, az irányítózónák (11) külső oldalán (11a) a bevonat (10) anyagából kialakított ütközőszervek (21) vannak, minden irányítózónában (11) az ütközőszerveket (21) a bevonat (10) külső felületéből kiálló nyúlványokból (21a) és a közöttük elhelyezkedő fészkekből (21c) kialakított bordázat alkotja, a bordázat sűrű-bordázat, amelyben a nyúlványok (21a) közvetlenül egymás mellett, lényegében állandó távolságra és folytonosan helyezkednek el,

d) a nyúlványoknak (21a) a külső oldalból (11a) kiemelkedő tengelye (21b) a külső oldal (11a) felületi normálisával 1-80°-os hajlásszöveget zár be,

e) és az említett rendezett egymás mellett futó bordázatszerű nyúlvány- és fészek elrendezések hosszirányai a hasíték (6) felől a talprész (3) felé terjednek,

f) a bevonatnak (10), valamint a belőle kiálló nyúlványoknak (21a) az anyaga gumi,

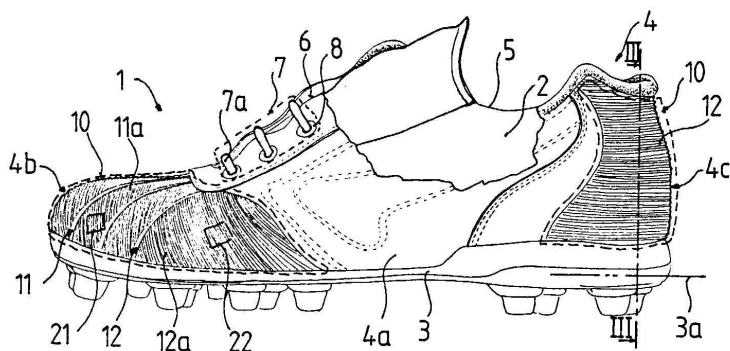
g) amelynek a labdával való ütközéskor fellépő deformálási energia egy részét felvevő és átmenetileg tároló és az eredeti helyzetbe való visszatéréskor visszaadó rugalmassága van,

azzal jellemezve, hogy

h1) az egyes irányítózónákon (11) belül a bordázat említett hosszirányai a hasíték (6) felől a talprész (3) felé, illetve a hasíték középvonalának folytatását képező szimmetria tengelytől, szögben megdöntve a talprész (3) felé mutatnak,

h2) és a bújtatónyílás (5), valamint az orr (4b) közötti szakaszon van legalább két olyan irányítózóna (11), melyeknél az említett hosszirányok egymástól eltérnek,

i) és a sportcipő lövésre történő használatakor a labda valamelyik irányítózónával (11) ütközik.

1. ábra a 222806 lajstromszámú szabadalom ábrája

2. A BITORLÁS TÉNYÉNEK MEGÁLLAPÍTÁSA ÉS AZ OBJEKTÍV JOGKÖVETKEZMÉNYEK ALKALMAZÁSA

A felperes a többször pontosított keresetében a találmányok szabadalmi oltalmáról szóló 1995. évi XXXIII. törvény (Szt.) 35. § (2) bekezdés a), b) és c) pontjai alapján annak *megállapítását* kérte, hogy az alperes a „Predator Precision” és a „Predator Mania” típusú futballcipők importálásával, forgalmazásával, forgalomba hozatalra ajánlásával, raktározásával és reklámozásával a megjelölt időszakokban bitorolta a szabadalmát. A törvény által biztosított jogkövetkezmények közül a további *jogsértéstől való eltiltást*, a bitorlással érintett termékek előállításában, forgalmazásában és teljesítésében résztvevőkről valamint a terjesztésre vonatkozó üzleti kapcsolatokról *adatszolgáltatást és elégtételadást* követelt. Utóbbi kapcsán a közzétételt négy napilapban, az alperes honlapjának nyitóoldalán, facebook oldalának nyitóoldalán, az index.hu és hirkereso.hu hírportálokon, továbbá az alperes saját üzleteiben kérte. Emellett 100.000 forint *bitorlással elért gazdagodás visszatérítésére* is igényt tartott azzal a fenntartással, hogy az alperes adatszolgáltatása alapján ezt az összeget módosítja.

Az elsőfokú bíróság részítéletével megállapította, hogy az alperes azzal, hogy „Predator Precision” típusú futballcipőit 2000. április 15. és 2001. május 29. között importálta, 2001. május 1. és november 30. között forgalmazta, forgalomba hozatalra ajánlotta, raktározta, valamint 2000. évben reklámozta, továbbá azzal, hogy „Predator Mania” típusú futballcipőit 2002. február 15. és 2003. július 21. között importálta, 2002. március 1. és 2004. március 1. között forgalmazta, forgalomba hozatalra ajánlotta, raktározta és 2002. évben reklámozta, bitorolta a felperes 222806 lajstromszámú szabadalmát.

A bitorlás tényét illetően az első és másodfokú bíróság ugyanarra a megállapításra jutott. A fenti igénypontosorozatból a bíróságok az a)-g) jellemzők megvalósulását egyértelműnek találták, az nem is volt kérdéses, így valójában a h1), h2) és i) igényponti jellemzők megvalósulása igényelt bizonyítást.

A h1) jellemzőt a bíróságok úgy értékelték, hogy az csak az irányítózónákban elhelyezett bordázatok hosszirányát határozza meg, de a zónák elhelyezkedését nem szűkíti le. Ezért nem tartották elfogadhatónak azt a megszorító értelmezést, hogy a bordáknak a hasítéktól a talprészig kellene futniuk. Ugyan a leírásban szereplő rajzon ez a megoldás látható, de az a találmánynak csupán egy kiviteli alakját ábrázolja, míg az oltalom terjedelme ennél tágabb. Ellenkező esetben egyébként meglehetősen könnyen kikerülhetne az oltalom. Ezért a h1) jellemző kapcsán az első-és másodfokú bíróság is arra a következtetésre jutott, hogy pusztán azáltal, hogy az irányító zónákban alkalmazott bordák iránya a hasítéktól a talprész felé mutat, ezen igényponti jellemző megvalósult az alperesi termékekben.

A h2) igényponti jellemző szerint legalább két olyan irányítózónának kell lennie a cipőn, amelyeknek a hosszirányai eltérnek, azaz nem teljesen párhuzamosan futnak a talprész felé. A bíróságok szerint már első ránézésre is érzékelhető volt mindkét cipő tekintetében, hogy az egyes zónák bordázata eltérő szöveget zár be a talppal, tehát nem párhuzamosak, így a hosszirányaik eltérőek. Ezért a h2) jellemző is megvalósult az alperes termékeiben.

Az i) igényponti jellemző szerint a sportcipő lövésre történő használatakor a labda valamelyik irányítózónával találkozik. Ez azt jelenti, hogy a bordázatnak ott kell lennie, ahol a játékosok a cipőt szándékosan lövésre használják. Ez önmagában nem határozatlan megfogalmazás azért, mert a cipőt különböző módokon lehet lövésre használni (pl. sarokrészsel), ugyanis az igénypontoknak nem egyetlen megoldást kell meghatározniuk. A találmány célja ugyanis olyan sportcipő, amely különösen a labdák továbbítási pontosságának fokozására hivatott, aminek csak egy eleme az orr-rész fejlesztése. A szabadalmi leírás is kitér arra, hogy a különböző poszton játszó játékosok esetén az ütközőzónák száma és elhelyezkedése eltérő lehet. A rajzon szereplő kiviteli alak is egy támadó poszton játszó ballábas játékos cipője. Éppen ezért e jellemzőt nem lehet úgy értelmezni, hogy az átlagos méretű futball-labda bármely irányból érkeve mindig találkozzon egy irányítózónával, hiszen akkor a cipő teljes felületét irányítózónákkal kellene lefedni. Ehelyett a helyes értelmezés szerint, ha az irányítózónával borított felületet lövésre akarja használni a játékos, akkor a labdának legalább egy zónával kell találkoznia. A bíróságok a cipők vizsgálatokor arra a következtetésre jutottak, hogy a cipők kialakítása egyértelműen lövések pontosságának fokozására irányultak,¹ mivel lövéskor a labda legalább az egyik irányítózónával találkozik. Ezáltal az i) igényponti jellemző is megvalósult. Meglátásom szerint ez az értelmezés megfelel az Szt. 24. §-ában foglalt értelmezési követelménynek is.²

1 Ami nem pusztán a kapura rúgást jelenti, mert ahogyan arra a Fővárosi Ítéletábra is helyesen rámutatott, a labdarúgás során a lövések túlnyomó része éppen arra irányul, hogy valamelyik játékos olyan helyzetbe kerülhessen, ahonnan gólt tud lőni. Nincs csak góllövésre használható cipő, és a szabadalmi leírás is többféle irányított rúgásról, labdatovábbításról és lövésről tesz említést.

2 Az Szt. 24. § (3) bekezdése szerint az igénypontok tartalmát nem lehet kizárólag szó szerinti értelmükre korlátozni; az igénypontoknak azonban olyan jelentést sem lehet tulajdonítani, mintha azok csupán iránymutatást adnának szakember számára az oltalmazni kívánt találmány meghatározásához.

Az Szt. 24. § (2) bekezdése szerint a szabadalmi oltalom az olyan termékre vagy eljárásra terjed ki, amelyben az igénypont összes jellemzője megvalósul. A fentiek alapján pedig az eljáró bíróságok arra jutottak, hogy a tárgybeli szabadalom valamennyi igényponti jellemzője megvalósult az alperesi cipőkben, így a felperes kizárólagos hasznosítási joga sérült. Minthogy pedig teljesen egyértelmű volt és az alperes nem is vitatta, hogy a szabadalmas engedélye nélkül importálta, forgalmazta, forgalomba hozatalra ajánlotta, raktározta és reklámozta a terméket, a szabadalombitorlás ténye megállapítható volt.

Az elsőfokú bíróság ezért a részítéletében eltiltotta az alperest a további jogsértésektől. Emellett kötelezte az alperest, hogy szolgáltatson adatot arról, hogy a fenti időszakban a jogsértő termékeket mely cégektől vásárolta és importálta, továbbá a jogsértő termékek magyarországi forgalmazásából milyen nettó árbevétele keletkezett, mennyi volt a jogsértő termékek nettó előállítási költsége és magyarországi nettó kiskereskedelmi ára. Kötelezte továbbá az alperest, hogy a részítélet megállapításra vonatkozó rendelkezését tegye közzé a Nemzeti Sport című napilapban, országos kategóriában, fekete-fehér színben, 1/8-ad oldal méretű, álló hirdetésként, továbbá egy hónap időtartamra az adidas.hu honlapon és az alperes facebook oldalának nyitóoldalán legalább 14-es betűméretben, valamint saját márkakereskedéseiben a közönség számára jól látható helyen elhelyezett A/2-es méretű plakáton, fekete-fehér színben, 16-os méretű betűkkel, ezt meghaladóan az elégtételadás iránti keresetet elutasította.³

A másodfokon eljáró Fővárosi Ítéltábla azonban az elsőfokú bíróság részítéletét a jogkövetkezmények alkalmazása tekintetében – helyesen – megváltoztatta. Egyrészt arra tekintettel, hogy a szabadalmi oltalom már évekkel a döntés meghozatala előtt megszűnt díjfizetés hiányában, a további jogsértéstől való eltiltásra irányuló felperesi kérelmet elutasította, hiszen fennálló oltalom hiányában ez értelmezhetetlen lenne. Emellett a cipők reklámozására mint bitorló magatartásra alapított kereseti kérelmet e részben elutasította, mivel az Szt. 19. §-ában biztosított kizárólagos hasznosítási jog körébe a törvény taxatív felsorolása alapján nem tartozik bele a reklámozás, így amikor az alperes az egyébként szabadalombitorló módon előállított cipőket reklámozta, maga a reklámozás mint részcelemekény nem minősült szabadalombitorlásnak, mert arra nézve nem is illette meg kizárólagos jog a szabadalmast.⁴ Az elégtételadásra vonatkozó ítéleti rendelkezést is mérsékelte a másodfokú bíróság, egyrészt arra hivatkozással, hogy a szokásosnál nagyobb médianyilvánosság nem indokolja szükségképpen a jogsértés tényének szélesebb körű közzétételét, másrészt az utolsó bitorlónak minősített cselemekény óta a döntés meghozatalakor már közel 10 év eltelt. Arra is figyelemmel volt az ítéltábla, hogy a cipők fél-profí és profí játékosok számára készültek, ezért az átlagos sportbarátok és amatőr focistáknak csak szűk köre kerülhetett közvetlen érintkezésbe ezekkel a termékekkel. Az elégtételadás súlyossága kapcsán pedig nem lehet az alperes terhére

³ A Fővárosi Törvényszék 3.P.23.989/2012/9. számú, 2013.04.10-én kelt részítélete.

⁴ A reklámozás a védjegybitorlás körében értékelhető magatartás, lásd a védjegyek és földrajzi árujelzők oltalmáról szóló 1997. évi XI. törvény 12. § (3) bekezdés e) pont.

róni a per elhúzóását, mivel az olyan jogszerű eszközöket vett igénybe a védekezése körében, amelyek a szabadalombitorlási ügyekben egyébként is tipikusak (a bitorlási per megindulását követően megsemmisítési eljárás kezdeményezése). Mindezekre tekintettel – a szükségesség és arányosság sérelme miatt – a másodfokú bíróság mellőzte a facebookon és a márkakereskedésekben kihelyezett plakátokkal történő elégtételadásra vonatkozó rendelkezéseket.⁵

3. A KÖTELMI IGÉNYEK ELÉVÜLÉSE

A szabadalombitorlás során igényelhető vagyoni szankciók megítélése külön szálát képezett az ügyben, ugyanis ezek tekintetében rész-közbenső ítélet született, amely felülvizsgálati kérelemmel egészen a Kúriáig jutott, és a bitorlással elért gazdagodás átengedésének mértékével – mint hátra maradt részkérdéssel – foglalkoztak az ügyet lezáró ítéletek, szintén a Kúria döntésével bezárólag.

A felperes az elsőfokú eljárás során a szabadalombitorlás miatt öt ért kárral kapcsolatos igényét fenntartotta, de azzal, hogy az összegszerű követelését csak az alperesi adatszolgáltatást követően tudja előterjeszteni.

Az alperes 2014. február 17-i és 24-i leveleiben adatokat szolgáltatott a felperesnek, amely szerint a jogsértéssel érintett időszakban Magyarországon a „Predator Precision” cipőből 1691 párat értékesített átlagosan 54 euro/pár áron, míg a „Predator Mania” esetében 2426 pár került átlagosan 85,37 euro/pár nettó áron értékesítésre. Az első cipő átlagos nettó előállítási költsége páronként 33 USD, a másodiké 35 USD volt. Az első termék átlagos nettó kiskereskedelmi ára 132 USD/pár, a másodiké pedig 144 USD/pár volt. Közölte, hogy a kérdéses sportcipőket a Hong-Kong-i székhelyű Adidas Sourcing Limitedtől szerezte be.

A felperes igazságügyi könyvszakértő kirendelését javasolta, de ezzel egyidőben, valamint tanúk meghallgatását követően vagyoni igényeit többször is korrigálta. Eszerint a „Precision” cipők 46.940.712 forint, míg a „Mania” cipők 140.122.944 forint jogtalan gazdagodást eredményeztek az alperesnél, valamint 66.320.625 forintban jelölte meg a jogsértő cipők forgalmazásával előálló márkaérték-növekedést mint jogtalan gazdagodást. A kártérítési igénye pedig 38.790.000 forint elmaradt vagyoni előnyt takart. A feltalálói minőség megsértése miatt 3.000.000 forint nem vagyoni kártérítést kért a felperes, mivel az alperesi vállalatcsoport iparjogvédelmi osztályának képviselője egy 2002. július 25-én kelt levelében kétségbe vonta a felperes feltalálói minőségét, utalva arra, hogy a „Predator” cipők Craig Johnston tervei alapján készültek. Ez az állítás a sajtóban is megjelent.

Az alperes védekezésében azonban arra hivatkozott, hogy a vagyoni és nem vagyoni kártérítési igények, valamint a gazdagodás visszatérítése iránti igény 100.000 forintot meghaladó része (amely összeget a felperes még az adatszolgáltatás előtt jelölt meg) elévült.

⁵ A Fővárosi Ítéletábra 8.Pf.21.134/2013/8. számú, 2014.01.30-án kelt részítélete.

A Fővárosi Törvényszék rész- és közbenső ítéletével megállapította a kártérítési igények elévülését, ugyanakkor a gazdagodás visszatérítését megalapozottnak találta a szabadalombitorlást megállapító – másodfokon időközben jogerőre emelkedett – részítéletre hivatkozva. A Törvényszék az elévülés vonatkozásában kifejtette, hogy az Szt. 35. § (2) bekezdés a)-d) pontjaiban szereplő jogkövetkezmények tulajdoni jellegű igények, azonban az e) pontban szereplő gazdagodás visszatérítése valamint a (3) bekezdésben taglalt kártérítési igény a régi Ptk. 324. § (1) bekezdése alapján az általános öt éves határidőn belül elévül.⁶ A bitorlás tényét megállapító jogerős részítélet szerint 2004. március 1-jén fejeződött be a bitorlás (a „Mania” cipők esetében, ugyanis a „Precision” lábbelik vonatkozásában már korábban, 2001. november 30-án), azaz attól a naptól kezdődően esedékes minden vagyoni követelés, és ezzel egyidejűleg ezek elévülése is megkezdődött.

Az elévülési idő kapcsán a megszakadást és a nyugvást kellett megvizsgálni. A felperes kézenfekvő módon a régi Ptk. 327. § (1) bekezdésében foglalt bírósági igényérvényesítésre mint az elévülést megszakító jogcselekményre hivatkozott, ezt azonban nem látta megállapíthatónak az elsőfokú bíróság. A 2002-ben benyújtott kereset egyáltalán nem tartalmazott a gazdagodásra vonatkozó kérelmet, és a későbbi jogfenntartó nyilatkozatok sem tekinthetők határozott kereseti kérelemnek. Az első ilyen 2012. december 12-én született, amikor a felperes – szintén jogfenntartással – de 100.000 forintban jelölte meg a követelt gazdagodás mértékét. A kártérítési igények vonatkozásában is hasonló következtetésre jutott a bíróság, mivel a kárigény jogfenntartása nem minősül bírói igényérvényesítésnek, és először csak 2014-ben fogalmazott meg a felperes számszerűsíthető igényt. Így tehát az elévülés megszakadása egyik esetben sem jött számításba.

A régi Ptk. 326. § (2) bekezdése szerint az elévülési idő nyugszik, ha a jogosult menthető okból nem tudja az igényét érvényesíteni. A megszakadással szemben nyugvási ok felmerült az ügyben, ugyanis a szabadalom elleni megsemmisítési eljárást a Törvényszék menthető akadálnak tekintette. A megsemmisítési eljárás 2012. március 27-én zárult le jogerősen, így a nyugvásra vonatkozó szabályok értelmében attól számítva egy év állt a felperes rendelkezésére, hogy igényeit érvényesítse. Ezt követően azonban a felperes nem hivatkozhatott volna arra, hogy az alperesi adatszolgáltatástól tegye függővé igényeit, hiszen a saját kárát magának kellett volna észlelnie és felismernie, azok az ő érdekkörében merültek fel és nem a felperesi adatszolgáltatástól vagy a bitorlás megállapításától függő tények. A nem vagyoni kártérítés tekintetében pedig a személyiségsérelem érvényesítése végképp nem állhat összefüggésben az alperesi adatszolgáltatással. Így további, nyugvásra

⁶ A szellemi tulajdonjogok megsértése esetén támasztható igények elévüléséről nincs külön jogszabályi rendelkezés, ezért a bírói gyakorlat a Ptk. tulajdoni igények elévülhetetlenségére vonatkozó szabályából vezeti le azt, hogy a szellemi tulajdon is a tulajdon egyik formája, ezért azok az igények, amelyek annak megóvására irányulnak, tulajdoni igényként nem évülnek el. Bár a megközelítés helyeselhető, de dogmatikai levezethetősége korántsem problémamentes, hiszen felszínre hozza a szellemi alkotások tulajdoni jellegére vonatkozó komplex problémakört. Pusztahelyi Réka: Gondolatok az elévülés alá nem tartozó igényekről, *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica* (2012) 564.

okot adó menthető körülményt a bíróság nem talált, ezért a 2014. április 18-i beadványban megfogalmazott kárigények elévültek voltak.

A bitorlással elért gazdagodás megtérítésére vonatkozó igény a fentiekkel szemben nyugodott mindaddig, míg az alperes az adatszolgáltatást nem teljesítette, hiszen a gazdagodás az alperesi oldalon jelentkezik, ezért a felperes nem is lehetett abban a helyzetben, hogy határozott kereseti kérelmet terjeszthessen elő. Az eljárás folytatását követően nem sokkal, 2012. december 12-én a felperes ugyan megjelölt 100.000 forint gazdagodást, amely az alperes által sem vitatott módon az elévülési idő – megsemmisítési eljárás miatti – nyugvásának megszűnését követő egy éven belül történt, de ettől függetlenül a pontos összeg meghatározásához szüksége volt az alperesi adatokra, így ezen okból kifolyólag továbbra is nyugodott az elévülés. Az adatszolgáltatással azonban a nyugvás megszűnt, és a felperes a Ptk. által biztosított további egy éves határidőn belül megjelölte a visszatérítendő gazdagodás mértékét. Így tehát az alperes álláspontjával szemben nem évült el a korábban (2012. december 12-én) bejelentett 100.000 forint feletti rész.⁷

A Fővárosi Ítélet tábla a döntés indokaival egyetértett, csupán a tényállást egészítette ki és pontosította annyiban, hogy az elévülési idő nyugvása nem a megsemmisítési eljárás jogerős befejezésével ért véget, hanem a per tárgyalása felfüggesztésének 2012. szeptember 4-i megszűnésével és az eljárás folytatásával, így a nyugvás utáni egy éves törvényi időköz alkalmazásával 2013. szeptember 4. napjáig lett volna lehetősége a felperesnek a kárigények összegszerű előterjesztésére. Ettől függetlenül a 2014. április 18-i beadványban előadottak így is elévültek.⁸

A Kúria jogerős közbenső ítélet indokaival egyetértett, azt annyival egészítette ki, hogy a követelések jogalapjukban, és nem összegszerűségükben évülnek el. Ezért az összegszerűen meghatározott és elbírálásra alkalmas kötelmi igény határidőben történő érvényesítése alkalmas az elévülés jogkövetkezményeinek elhárítására, az pedig eljárásjogi kérdés, hogy ezt az összeget a per során (az elsőfokú ítélethezatalat megelőző tárgyalás berekesztéséig) meg lehet változtatni.⁹

4. A JOGSÉRTÉSSEL ELÉRT GAZDAGODÁS MEGTÉRÍTÉSE

Miután a jogerős részítélet megállapította, hogy szabadalombitorlás történt, és a Kúria által is felülvizsgált jogerős rész-és közbenső ítélet alapján a gazdagodás visszatérítésére vonatkozó igény nem évült el, az ügyben már „csak” azt kellett eldönteni, hogy mekkora gazdagodást kellene az alperesnek átengednie.

7 A Fővárosi Törvényszék 3.P.23.989/2012/30. számú, 2015.03.13-án kelt rész-és közbenső ítélete.

8 A Fővárosi Ítélet tábla Pf.8.20.638/2015/9. számú, 2015.10.01-én kelt rész-és közbenső ítélete.

9 A Kúria Pfv.IV.20.283/2016/6. számú, 2016.09.14-én kelt közbenső ítélete 19-20. pontja.

A felperes 2016. február 15-én módosította a keresetét, amely alapján összesen 494.063.656 forintot követelt az alperestől. Ebből 46.940.712 forint a „Precision” cipőkkel, 140.122.944 forint pedig a „Mania” cipőkkel elért gazdagodás mértéke. Emellett az Adidas márka és goodwill bitorlással elért értéknövekedését 307.000.000 forintban jelölte meg. Marketing-kutatási, sport-gazdasági valamint könyv-, adó és járulékszaktó véleményére alapozva állította, hogy a bitorlás ideje alatt 232.000.000 forinttal nőtt az Adidas goodwilljének értéke, a jogsértésnek azonban a 2005-2014. évekre is továbbgyűrűző hatása van, ami további 75.000.000 forint gazdagodást eredményezett.¹⁰

Az alperes elévülési kifogására hivatkozva az elsőfokú bíróság megállapította, hogy mivel a gazdagodás visszatérítésére vonatkozó igény az adatszolgáltatásig, azaz 2014. február 24-ig nyugodott, a követelése meghatározására az ezt követő egy éven belül lett volna lehetősége, ezért a 2016-ban előadott követelés a felemelt rész tekintetében elévült. Erre tekintettel csak a határidőben előterjesztett 66.320.625 forint összegű igényt bírálta el a Fővárosi Törvényszék.¹¹ Ahogy azonban később az Ítéltábla erre helyesen rávilágított, a követelés nem évült el. A fentebb bemutatott kúriai álláspont (amely ugyan később született az elévülés vonatkozásában, mint az ügyet érdemben lezáró elsőfokú ítélet) egyértelműen fogalmaz a tekintetben, hogy csak a jogalap, és nem az összegerszerűség évül el, így később felemelhető az egyébként határidőben beterjesztett követelés.¹²

A cipőkből származó közvetlen gazdagodást, valamint a goodwill értéknövekedését a sajátosságuk miatt a továbbiakban külön-külön érdemes tárgyalni.

4.1. A cipők értékesítéséből származó közvetlen gazdagodás

Az alperes által szolgáltatott forgalmazási adatok hitelességét illetően vita volt a felek között, de az elsőfokú bíróság végül valósnak fogadta el azokat, mert a felperes nem tudott olyan hitelt érdemlő bizonyítékokkal előállni, amely az adatszolgáltatás valódiságát megcáfolhatta volna, illetve bizonyos pontatlanságok némely adat becsléssel történő meghatározásából eredtek. Az adatok alapján megállapításra került, hogy a cipők értékesítéséből származó, a bitorlás teljes időtartamára vonatkozó gazdagodás 60.473.237 forint. E tekintetben a Fővárosi Ítéltábla és a Kúria is úgy találta, hogy a rendelkezésre álló bizonyítékok okszerű mérlegelésével határozták meg ezt az összeget.

Ezt követően azt szükséges megállapítani, hogy a jogsértő termékek vonatkozásában a gazdagodás mekkora hányada származik a szabadalom bitorlásából, azaz a vizsgált szabadalom az érintett terméknek csak egy részét képezi, amely hiányában is eladható lett volna a termék, vagy pedig teljes egészében a találmányt valósította meg a bitorló áruja. Ezt a műszaki és közgazdasági paramétereken alapuló arányszámot nevezik *fedési hányadnak*. A Fővárosi Törvényszék szükségesnek látta a fedési hányad alkalmazását,

¹⁰ A cipők évtizedes sikere egyébként olyannyira érzékelhető, hogy 2017-ben mind a „Precision” mind pedig a „Mania” cipőkből korlátozott példányszámú remake cipőket készített az Adidas.

¹¹ A Fővárosi Törvényszék 3.P.23.989/2012/55. számú ítélete.

¹² Lásd a Kúria Pfv.IV.20.283/2016/6. számú, 2016.09.14-én kelt ítélete 19-20. pontja.

mivel a találmány célja a lövések pontosságának fokozása, így nem maga a cipő a találmány, hanem annak egy feljavított képessége. Ezért különbséget kell tenni az érintett sportcipők kapcsán a klasszikus lábbeli funkciók és az adott sportág által megkívánt labdakezelési funkciók között, amelyek műszaki részaránya 50-50%-ban határozható meg. A labdakezelési funkción belül is különbséget tett a lövések és az egyéb labdakezelési technikák (pl. cselezés) között, ezek arányát is azonosnak tekintve. Így az irányítózónás találmány műszaki súlya a sportcipő egészét figyelembe véve 25%-ban állapítható meg. Ezzel az arányszámmal az a körülmény is értékelést nyert, hogy nem minden vásárló az irányítózóna miatt vette meg a cipőket, hiszen vezérelhették más szempontok is (pl. márkahűség, kényelem, külalak). Mindezeket figyelembe véve az elsőfokú ítélet szerint a cipők eladásából származó teljes gazdagodás 25%-a illeti meg a felperest, azaz 15.118.309 forint.¹³

A fedési hányad vonatkozásában a Fővárosi Ítélet tábla eltérő következtetésre jutott, amely szerint a szabadalom a sportcipőt oltalmazta, amelynek speciális borítása javítja a labdatovábbítás pontosságát. A találmány újdonságát és feltalálói tevékenységen alapuló jellegét a bordázott irányítózónának adják, ez adta az elsőbbség napján azt a műszaki többletet, amiért oltalomban részesülhetett. Ez viszont nem elkülöníthető, cserélhető alkatrésze a cipőnek, így a szabadalom sem pusztán a bordázatot védi, hanem az ily módon bordázott teljes cipőt. Ezért az ítélet tábla szerint mesterséges és indokolatlan volt a fedési hányadnak a fenti százalékok szerinti meghatározása, így a jogsértéssel elért teljes gazdagodás (60.473.237 forint) megfizetésére kötelezte az alperest.¹⁴

A Kúria eltérő indokok mellett, de egyetértett a jogerős ítélet azon rendelkezésével, miszerint a nettó árbevételen alapuló gazdagodást további korrekciókkal nem szükséges csökkenteni. Egyrészt hivatkozott a BH1987.200 számú eseti döntésre, amelyben a Legfelsőbb Bíróság kifejtette, hogy a fedési hányad értéke a megoldás műszaki és gazdasági jelentőségétől függően eltérhet a találmány által érintett alkatrésznek a termék egészében képviselt értékarányától. Ez jól rávilágít arra, hogy a fedési hányad nem pusztán egy matematikai érték meghatározás, hanem mozgásteret biztosít a jogalkalmazónak arra, hogy a találmány jelentőségét is számításba vegye. Másrészt tévesnek tartotta azt az ítélet táblai megközelítést, miszerint a szabadalom az egész sportcipőre vonatkozik, és ezért nem kell alkalmazni a fedési hányadot, ugyanis a fedési hányad alkalmazása nem mellőzhető csak azért, mert a találmány a terméktől nem elválasztható. Ugyanakkor az elsőfokú bíróság sem járt el helyesen akkor, amikor formalista módon értelmezte az igénypontokat és alakította ki a 25%-os fedési hányadot. A szabadalom terjedelmét illetően meglátásom szerint az Ítélet tábla jutott helyes következtetésre. Az igénypontokból az következik, hogy a szabadalom tárgya egy olyan sportcipő, amelyen a meghatározott feltételeknek megfelelő bordázat található. Az a) igényponti jellemző egyértelművé teszi, hogy a szabadalom egy speciális jellemzővel bíró sportcipőt véd, és nem pusztán

13 A Fővárosi Törvényszék 3.P.23.989/2012/55. számú, 2016.04.01-én kelt ítélete.

14 A Fővárosi Ítélet tábla 8.Pf.20.783/2016/10. számú, 2016.11.08-án kelt ítélete.

az irányítózónát önmagában. Ha ugyanazt a bordázatot egy táskára helyeznék el, az nem valószínű meg szabadalombitorlást, mert az a) igényponti jellemző, amely sportcipőhöz köti a találmányt, nem teljesülne. A jellemző részben szereplő technikai újdonság a leíró részben szereplő, a technika állásához tartozó műszaki megoldással (a sportcipővel) együtt kezelendő. A sportcipő önmagában nem hordoz semmilyen újdonságot, de ha irányítózónákkal ellátják, akkor a termék egészében véve képezi a szabadalom tárgyát. Ezt támasztja alá a szabadalmi leírás is, amely a találmány szerinti sportcipő kapcsán az alábbi tartalmazza: „A találmánnyal célunk az ismert labdarúgócipők hiányosságainak kiküszöbölése és olyan változat megalkotása volt, amely lehetőséget teremt a hagyományos méretű és formájú lábbelikhez hasonló sportcipők alkalmazására...”

A Kúria kiemelt jelentőséget tulajdonított annak, hogy a szabadalom szerinti cipővel a technika állásához tartozó cipőkhöz képest lényegesen hatékonyabban lehet gólt lőni. A góllövésnek pedig – függetlenül attól, hogy milyen arányban történik az egyéb labdakezelési technikákhoz képest – meghatározó szerepe van. De a találmány nem csak a góllövést hivatott elősegíteni, hanem a célzott lövések nagyobb pontosságát is, amibe például a passzok és beadások is beletartoznak. Ezért a fenti BH elvi alapjain megállapítható, hogy a szabadalom által védett technikai fejlesztésnek kiemelkedő jelentősége van az egész cipőhöz képest. A Pp. szerinti köztudomású ténynek is tekinthető a „Predator Mania” világsikere, hiszen a 2002-es labdarúgó világbajnokságon a gólok 25%-át ebben a cipőben szerezték, és az Adidas közismerten nagy reklámkampányt épített köré, amely által lényegében egy új termék jött létre. Így a „a termék egészéhez képest a benne megjelenő találmány szerinti megoldás – meghatározó funkcionális és gazdasági súlyára tekintettel – teljes egészében lefedi a hasznosítással elért és gazdagodás címén visszatérítendő eredményt.”¹⁵ Azaz a Kúria más indokolással, de összességében helytállóan találta a jogerős ítéletet.

Az alperes hivatkozásával ellentétben az ún. kontribúciós hányad alkalmazását szükségtelennak tartotta a Kúria, mivel az érintett cipőket túlnyomó részt a funkciója miatt vásárolták meg, és nem pusztán márkahűségből. Ezért indokolatlan az elért gazdagodás mértékét ilyen alapon csökkenteni.

Érdemes pár gondolat erejéig kitérni arra az alperesi felülvizsgálati álláspontra, miszerint a gazdagodás megtérítése kapcsán figyelmen kívül kell hagyni azokat az árukat, amelyek nem kerültek eladásra, vagy vásárlói panasz miatt visszavették azokat. Erre azonban nem lehet eredményesen hivatkozni bitorlási perekben, ugyanis a bitorló gazdagodása már akkor bekövetkezett, amikor az országba importálta ezeket a termékeket, hiszen a termékek önmagukban is értékkel bírnak, függetlenül a későbbi értékesítésektől. „A költségek között nem lehet figyelembe venni a közvetlen költségeket meghaladó, az árszerkezetben megjelenő egyéb, közvetett költségeket, mint az áru sérüléséből adódó

¹⁵ A Kúria Pfv.IV.20.171/2017/9. számú, 2017.06.01-én kelt ítélete, 38. pont.

értékcsökkenést, vagy az eladatlan áru miatt a bitorlót érő veszteségeket.”¹⁶ Így a nettó árbevételből csak azokat a költségeket lehet levonni, amelyek a bitorló tevékenysége során általában is felmerülnek, valamint azokat a költségeket, amelyek kifejezetten a bitorlással összefüggésben merültek fel. A fennmaradó rész lehet a gazdagodás megtérítésének tárgya (az ún. tiszta profit), hiszen a kapcsolódó költségek a jogosultnál is ugyanígy felmerültek volna, ezért ellentétes lenne a káronszerzés tilalmával, ha a gazdagodás mértékébe azt is beleszámítanánk.¹⁷

4.2. Az Adidas goodwilljének értéknövekedése mint gazdagodás

A bitorlással elért gazdagodás visszatérítése kapcsán a nehezebb kérdés az volt, hogy van-e mód arra, hogy a világsikert arató jogsértő termékek által generált márkaérték-növekedést mint jogosulatlan gazdagodást a felperes követelje.

Az elsőfokú eljárásban is megállapításra került, hogy a jogsértő cipők olyan műszaki újdonságot hordoztak magukban, amely alkalmas volt arra, hogy az Adidas üzleti jóhírért növeljék. Ezt egyértelműen illusztrálta azon világsztárok sora is, akik a „Precision” és Mania” cipőkben léptek pályára 2000-ben és 2002-ben az Európa-bajnokságon és Világbajnokságon. Az Adidas egyértelműen jóhírű védjegy, a termékeivel szemben magasak a piaci és fogyasztói elvárások. A „Mania” cipőt a valaha volt legjobb Adidas cipőnek tartják, így határozottan kijelenthető, hogy a goodwill értékének fenntartásában és növelésében komoly szereppel bírt. A Fővárosi Törvényszék szerint a megállapított 60.473.237 forint gazdagodás (majd ennek a fedési hányaddal számított negyede) magában foglalja a brand értéknövekedését is, mivel ebből a gazdagodásból nem került levonásra sem az éves licencdíj, sem a marketing hozzájárulás, amelyet az alperes fizet a német anyavállalatnak a védjegy használatáért. A felperes választhatta volna a licencianalógiát is az igényelt gazdagodás kiszámításához, hiszen az alperes minimálisan a szabadalmaztás meg nem fizetett licencdíj összegével gazdagodott. De ez csak az elvi minimum, ezen felül bármely, a bitorlásból fakadó gazdasági előny a szabadalmaztást illeti meg, és ilyen többletelőny volt a márkaérték-növelő hatás, amely a visszatéríteni rendelt összegben benne volt.¹⁸

Ahogy arról a fentiekben volt szó, a Fővárosi Ítélet tábla – helyesen – nem tekintette elévültnek a felemelt összegű gazdagodás megtérítése iránti igényt, így a 370.000.000 forintos értékű márkaérték-növekedésről foglalt állást. Az Adidas márka piaci pozíciójával, jóhírével, a fogyasztói elvárásokra vonatkozó állításokkal egyetértett, ugyanakkor felhívta a figyelmet arra, hogy az Adidas számos ruházati és sportterméket gyárt, amelyek mindegyikével szemben érvényesülnek minőségi elvárások, a márka általánosan jóhírű, közismert és általánosan képvisel magas minőséget. Egy ilyen soktermékes cég esetében pedig ítéleti bizonyossággal nem állapítható meg, hogy az érintett két cipőtípus

¹⁶ A Kúria Pfv.IV.20.171/2017/9. számú, 2017.06.01-én kelt ítélete, 33. pont.

¹⁷ Kereszty Marcell: *Gazdagodás – kártérítés Európai szabadalmaztási ügyekben (2013)* [Elérhető: <https://prezi.com/wpllywqaz0iz/gazdagodas-karterites/> (letöltés dátuma: 2017. február 12.).]

¹⁸ A Fővárosi Törvényszék 3.P.23.989/2012/55. számú, 2016.04.01-én kelt ítélete.

milyen mértékben járult hozzá a goodwill értékének növekedéséhez. Tovább nehezíti a kérdést, hogy az Adidas mint védjegy és a körülötte kialakult goodwill a német Adidas AG-t illeti meg, és végső soron nála mutatkozik meg az értéknövekedés.¹⁹ Ugyanígy vélekedett a Kúria is. Még ha kellő bizonyossággal számszerűsíthető is lenne egy ekkora cég esetében a kétféle cipő értékesítéséből származó márkaérték-növekedés, az a német védjegyjogosultnál jelentkezik.

A territorialitás elvéből fakadóan azonban nem a német anyavállalt követett el bitorlást, és nem is állt perben, így tőle nyilvánvalóan nem vonható el ez a gazdagodás. A magyar alperesnél ugyan elképzelhető, hogy ebből az értéknövekedésből valamiféle előny jelentkezzen, de mivel ő az anyavállalatnak fizet a védjegyek használatáért és ezáltal a goodwill élvezetért, a növekmény aligha fejezhető ki egzakt módon. Ráadásul az Adidas védjegy értékének a növekedését a perbeli adatok alapján a kizárólag magyarországi bitorló magatartásokra vetítve kellene meghatározni, ami még inkább lehetetlennek tűnik. Hiszen ha a cipők tényleg kimutatható értéknövekedést eredményeztek az Adidasnál, azt nem csak a perben elbírált hazai eladások, hanem a világ számos országában lebonyolított értékesítések generálták. Ezek viszont a territorialitás miatt nem képezhetik tárgyát a magyar bíróság előtt folyó pernek.²⁰

ÖSSZEGZÉS

Az ügy túl a médianyilvánosságon és a közérdeklődésen abból a szempontból is jelentős, hogy a későbbi bitorlási perekhez iránymutatást nyújthat. Az elévülés kapcsán rávilágít arra, hogy mindaddig, amíg valamely előkérdés tisztázása miatt a pert felfüggesztik (az oltalom megsemmisítése vagy árujelzők esetén törlése miatt eljárás van folyamatban), addig a kötelmi igények elévülése nyugszik. Ezen felül a nyugvás megállapítására ad alapot az is, ha a másik fél adatszolgáltatásától függ a felperesi igény, feltéve, hogy máshonnan nincs tudomása az igényt megalapozó tényekről. Ha pedig a fél határidőben előterjesztette a kötelmi igényét, azt később az eljárás során a Pp. szabályainak megfelelően felelheti, de ezt a különbözetet az elévülés szabályai nem érintik, mert a követelések jogalapjukban, és nem összecszerűségükben évülnek el.

A fedési hányad alkalmazása körében a Kúria rámutatott arra, hogy az nem csupán egy formalista értékjelző hányados. Ehelyett lehetőség van arra, hogy a bitorolt szabadalom műszaki és gazdasági súlyának nagyobb jelentőséget tulajdonítva eltérjenek az egyes alkatrészek tényleges értékarányaitól. Így ha a bitorolt megoldás a terméknek ugyan csak egy részét képezi, de mégis olyan jelentőségű, amely a termék lényegével és piaci rendeltetésével egybeforr, akkor 100%-os fedési hányad is alkalmazható.

A legnagyobb tanulságot a goodwillban bekövetkezett értéknövekedés mint jogosulatlan gazdagodás behajthatatlansága szolgáltatja. Ez egy olyan problémakör, amit a territorialitás elvéből adódóan jelenleg lehetetlen feloldani, és ez mindig a

¹⁹ A Fővárosi Ítéltörvény 8.Pf.20.783/2016/10. számú, 2016.11.08-án kelt ítélete.

²⁰ A Kúria Pfv.IV.20.171/2017/9. számú, 2017.06.01-én kelt ítélete, 40-42. pont.

multinacionális nagyvállalatoknak kedvez. A védjegy jogosultja és a goodwill élvezője a központi anyavállalat, azonban ezek a tevékenységüket cégcsoportként számos országban folytatják. Ezekben az országokban, ha van is a bitorolt megoldásra nézve szabadalmi oltalom, azok függetlenek egymástól.²¹ Így külön-külön nemzeti perekben bírálható el az adott országban tevékenykedő leányvállalat magatartása. E leányvállalatoktól azonban nem vonható el a goodwill értéknövekedése miatti gazdagodás, mert az nem náluk jelentkezik. A védjegyjogosult anyavállalatot pedig csak a honossága szerinti államban elkövetett bitorló magatartások miatt lehetne perbe fogni, e perben viszont – szintén a territorialitás elve miatt – nem lehetne figyelembe venni a világ számos más országában értékesített termékekből eredő gazdagodást. Így ez klasszikus példája a 22-es csapdájának.

Ha azt feltételeznénk, hogy a goodwill a leányvállalatokra is kiterjed (azáltal hogy a leányvállalat ugyan fizet a védjegy használatáért, de a bitorlással elért üzleti siker révén egyre értékesebb védjegyért fizet, ezáltal az általa kapott ellenszolgáltatás növekvő értékével gazdagodik, hacsak nem nő a licenciadíja is) és egyáltalán kimutatható lenne, hogy az egy-egy országra vetített forgalmazásból fakadóan mekkora mértékben lett értékesebb a goodwill, még akkor is az összes országban (ahol a szabadalom fennállt és bitorolták) külön-külön kellene pert indítani, ami nyilvánvalóan olyan költségeket jelentene, amelyet csak a legnagyobb vállalkozások képesek finanszírozni.

Jelen perben is egyértelmű volt, hogy a „Predator Precision” és a „Predator Mania” cipők világszinten fokozták az Adidas értékét, de a fenti eljárási problémák miatt az erre vonatkozó gazdagodási igény érvényesíthetetlen. Valamelyest segíthet ezen, ha hatályba lép az egységes hatályú európai szabadalom rendszere, ahol a részes tagállamokban egységes hatállyal jön létre az oltalom, és ezek megsértése esetén a szabadalmi bíróságokhoz lehet fordulni. A rendszer nehézségei és politikai buktatói miatt ez azonban meglehetősen távolinak tűnik. A stabilabb lábakon nyugvó európai uniós védjegyoltalom és formatervezési mintaoltalom kapcsán ugyan lehetséges lenne az EU egész területén történt bitorló cselekményekből fakadó márkaérték-növekedést követelni jogosulatlan gazdagodásként, de továbbra is számítási problémákat okozhat az EU-n kívüli forgalmazás leválasztása a goodwill egészéről (vagyis az uniós goodwillt kellene kiszámolni), valamint az sem könnyíti meg a jogosultak helyzetét, hogy az anyavállalatok nem minden esetben követnek el jogsértést, mert sokszor az adott országban tevékenykedő leányvállalatok valósítják meg azokat a piaci magatartásokat, amelyek sértik a jogosultak kizárólagos jogait. Így pedig újfent csak külön-külön jogalanyokat lehet beperelni, ami továbbra sem teszi lehetővé az anyavállalatnál jelentkező márkaérték-növekedés elvonását.

21 Lásd az ipari tulajdon oltalmára létesült Párizsi Uniós Egyezmény 4bis cikkét.

KISS TIBOR

egyetemi adjunktus

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Polgári Jogi Tanszék

PILLANATFELVÉTEL A KÉPMÁS VÉDELMEHEZ FÜZŐDŐ

JOG BÍRÓI GYAKORLATÁRÓL

1. RÉSZ*

Nagy megtiszteltetés és egyben öröm számomra, hogy Dr. Csécsy György tanszékvezető egyetemi tanárt a 65. születésnapjára írott dolgozattal köszönhetem, s ezáltal ott lehetek az ünneplők és tisztelgők népes táborában. Őszinte hálával és tisztelettel tartozom annak a nagyszerű Tanárnak, és Embernek, aki sok-sok évvel ezelőtt elindított a polgári jog útvesztőin, akinek szemináriumain 1996-ban harmadéves egyetemistaként a Miskolci Egyetem padjaiban először szembesülhettem a civilizatika gyakorlati kérdéseivel, akinek szemléletes példáin keresztül a még oly elvontnak tűnő jogintézmények is érthetővé váltak az ifjú joghallgatók számára. Tanár Úr óráin ismertem meg a polgári jog tudományának dogmatikai alapjait és Ő volt az, akinek hatására az oktatás és a tudományos élet irányába orientálódtam. Bátorító szavai hatására választottam évfolyam dolgozati, majd szakdolgozati témát az ő szűkebb kutatási területén, a szellemi alkotások joga körében, később az ugyancsak e témában írott PhD dolgozatom témavezetőjeként kaptam tőle további buzdítást a folytatásra. Jobbitó tanácsait nem lehet elégszer megköszönni. Szerencsésnek mondhatom magamat abból a szempontból is, hogy testközlelből szemlélhettem iskolateremtő munkásságát a Debreceni Egyetemen, lehetőséget és bizalmat kaptam tőle a sokszor komoly kihívást jelentő gyakorlati

* A tanulmány 2. része a Debreceni Jogi Műhely, 2017/3-4. számában jelenik meg.

és elméleti stúdiumok tartására. Feledhetetlenek maradnak a tanszéki értekezletek, melyeken mindig lényegre törően, a kollégái munkáját segítő szándékkal és tanácsokkal járult hozzá az oktatás színvonalának növeléséhez. Életünk elmaradhatatlan részévé váltak az elmúlt másfél évtizedben az évzáró, főzéssel egybekötött rendezvények, ahol az általa készített finom falatok elfogyasztása közben nem csak az oktatási tapasztalatokat beszélhettük meg, de élete számos érdekes történéseivel szembesített bennünket, a budapesti egyetemista, a nyíregyházi osztályvezető, a miskolci és a debreceni professzor életbölcsségeit hallgatva is felejthetetlen sztorikat őrizhetünk meg emlékünkből. Tanár úr nyomdokain haladva, az ő szellemi örökségét követve tartottam szemináriumaimat az általa vezetett tanszéken és próbáltam eligazodni a tudomány szerteágazó világában az elmúlt tizenhét esztendőben. Tanár Úr volt az, aki kijelölte a szellemi, tudományos útvonalat számomra, melyen végigmenve mindig azt tartottam szem előtt, hogy az eredményekre megelégedéssel tekintessen. Őszintén bízom benne és kívánom, hogy ezen út következő állomásain még nagyon hosszú ideig ott legyen, velünk legyen, tapasztalatával és bölcsességével újabb jogász generációknak adjon hitet, biztatást és biztos tudományos alapokat, ahogy tette ezt az elmúlt évtizedekben mindannyiunk örömére. Örökre etalon és példakép marad emberségből és hivatástudatból nem csak számomra, de bizton állíthatom, hogy a miskolci és a debreceni joghallgatók ezrei számára is. Aki őt mint tanárt megismerte, biztosan nem osztja a Móricz által Nyilas Misinek kölcsönzött szavakat, mely szerint „Én nem akarok debreceni diák lenni!” Az elismert pedagógusi és professzori kvalitásai arra predesztinálják, hogy leendő növendékei is büszkén mondhassák, hogy „Én debreceni diák akarok lenni!”. Boldog születésnapot Tanár Úr!

ALAPVETÉS

A képmás alatt általános jelleggel valakinek, valaminek a pontos, hű mását, arcképét értjük.¹ Nyelvtani értelemben a képmás szó jelenti az eredeti kép után festett vagy faragott képet, illetve szélesebb értelemben „hasonlósága bizonyos tárgynak egy másikhoz, különösen az emberi arcnak, vagy valamely tulajdonságnak”.² A képmás az egyén külső megjelenésének tárgyi eszközzel való rögzítése³, más szerző a vizuális jellegét hangsúlyozza a képmásnak a valódi képmással szemben,⁴ ahol a hangsúly ugyancsak a külső megjelenésnek valamilyen eszközzel való bemutatásán van.⁵ Tattay Levente ugyancsak az emberi külső megjelenésnek valamilyen tárgyi eszközzel való rögzítését, utánképzését, többszörözését, azaz ábrázolását érti a képmás fogalma alatt.⁶ A képmás védelméhez fűződő jog szabályozásában különböző szerzők különböző megközelítési szempontot választanak, így például Fézer Tamás a privát szféra funkcionális vetületét

1 Eóri Vilma (főszerk.): Értelmező szótár, Budapest, Tinta Könyvkiadó (2007) 877., képmás szócikk.

2 www.szojelentese.com/képmás.

3 Havasi Péter: A személyek polgári jogi védelmére vonatkozó szabályozás kritikái elemzése, javaslat az új szabályozásra, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2002/1. 15.

4 Szeghalmi Veronika: A képmás polgári jogi védelme és a hazai szabályozás alapvonalaianak áttekintése európai példákön át, *Médiakutató*, 2014/tavaszi 53.

5 Szeghalmi: i. m. 54.

6 Tattay Levente: Gondolatok a képmás védelméről, *Közjegyzők közlönye*, 2004/3. 9.

látja a képmás védelmében,⁷ míg Szeghalmi Veronika képmáshoz fűződő jogot a szólásszabadsággal szemben védelmezendő jogszabályi előírásoknak tekinti.⁸

A személyiségi jogok, mint a jogalanyok közvetlen személyes entitásához kapcsolódó alapjogok⁹ védelme a különböző nemzetközi egyezményekben is testet ölt, valamint a nemzetállamok jogrendszerében is központi helyet foglal el. Gondolunk itt elsősorban az Emberi Jogok Európai Egyezményére és annak a Magyarországon történő közvetlen alkalmazhatóságára,¹⁰ és az azon alapuló strasbourgi bírósági gyakorlatra.¹¹ A védelem elsődlegesen alkotmányjogi alapokon nyugszik, melyre ráépül a polgári jogi, büntetőjogi, bizonyos esetekben közigazgatási jellegű szabályozás. Az alkotmányos védelem a személyes szabadságjogok biztosításából indul ki, ennek körében értelmezhetők a polgári jogi személyiségvédelem szabályai is.¹² Alaptörvényünk rögzíti, hogy az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait tiszteletben kell tartani. Védelmük az állam elsőrendű kötelezettsége.¹³ A személyiségi jogok generál klauzulájaként is emlegetett emberi méltósághoz fűződő jog ugyancsak alapvető garanciális normaként került rögzítésre Alaptörvényünkben, hangsúlyozva ezen jog sérthetlenségét.¹⁴ Bár Alaptörvényünk számtalan konkrét személyiségi jogokat nevesít, így a magán és családi élet, az otthon, illetőleg kapcsolattartás és a jóhírnév tiszteletben tartásához fűződő jogot, a személyes adatok védelméhez, a közérdekű adatok megismeréséhez fűződő jogot,¹⁵ a véleménynyilvánítás szabadságához való jogot, a sajtó szabadságát is deklarálva,¹⁶ a képmás védelméhez fűződő jog alaptörvényi szinten történő rögzítése nem történt meg. Ezen jog védelme – alkotmányos alapokon – a különböző jogágakhoz kapcsolódó törvényekben valósul meg, melyek közül az alábbiakban – rövid történeti bevezetést követően – a polgári jogi védelem sarokpontjait tekintjük át abból az alapfelvetésből kiindulva, hogy a meglehetősen általánosan megfogalmazott szabályok tényleges tartalommal való kitöltésének feladata a bíróságokra hárul.¹⁷ Az alkotmányos védelemben részesített alapvető jogok védelmére valamennyi jogág – így a polgárjog is – speciális eszközrendszert alakít ki.¹⁸ A képmás védelméhez fűződő jog is elsődlegesen a bírói gyakorlat által kel életre, a védelem határait ezért kizárólag a judikatúra tanulmányozása alapján jelölhetjük ki. Az alábbiakban ezen határmezsgyét kijelölő kövek letételére teszünk kísérletet, a törvényi

7 Fézer Tamás: A privát szféra polgári jogi védelmének alapkérdései, Debreceni Jogi Műhely, 2014/1-2. (2014. július 31.), 4., www.debrecenijogimuhely.hu; A nemvagyoni (erkölcsi) sérelmek megítélése a polgári jogban, HVG ORAC (2011) 179.

8 Szeghalmi: i. m. 54.

9 LammVanda, Peschka Vilmos (szerk.): Jogi lexikon, Budapest, KJK-Kerszöv (1999) 553-554., személyiségi jogok szócikk.

10 Az egyezményt az 1993. évi XXXI. törvény hirdette ki.

11 Bán Tamás: Vigyázó szemünket Strassburgra vessük. In: Sajtószabadság és személyiségi jogok, Budapest, Emberi Jogok Információs és Dokumentációs Központ és az AduPrint Kiadó és Nyomda Kft. (1998).

12 Szabó Imre (főszerk.): Állam- és jogtudományi enciklopédia, Budapest, Akadémiai Kiadó (1980) 1529.

13 Magyarország Alaptörvénye I. Cikk (1) bekezdés.

14 Magyarország Alaptörvénye II. Cikk.

15 Magyarország Alaptörvénye VI. Cikk.

16 Magyarország Alaptörvénye IX. Cikk.

17 Szabó: i. m.

18 Petrik Ferenc: A személyiség jogi védelme, a sajtó-helyreigazítás, Budapest, HVG-ORAC (2001) 34.

szabályozásra épülő eseti bírósági döntések vizsgálata útján abból a célból, hogy a képmás védelméhez fűződő jog jelenkori bírói gyakorlata által érvényesülő civiljogi jogvédelem aktuális állapotát átfogó jelleggel mutassuk be. Bár a gyakorlati problémák elsődlegesen a sajtóban történő visszaélésekkel vannak kapcsolatban,¹⁹ a vizsgálódásainkat általános jelleggel, a magánszféra valamennyi területére kiterjedően végezzük.

1. A KÉPMÁS MINT VÉDENDŐ JOG

– A SZABÁLYOZÁS STRUKTÚRÁJA ÉS ELŐZMÉNYEI

Az egyén társadalomban történő megjelenésének, más személyektől való elkülönülésének, megkülönböztetésének elsődleges megjelenési formája az ember külső kinézete, amelynek része a képmás is. Azon túlmenően azonban, hogy a megkülönböztetés eszközeként szolgál a képmás,²⁰ kifejezésre juttatja az egyéni személyiségjegyeket, megjeleníti az egyedi sajátosságukat, melyen keresztül nyilvánul meg az ember a szűkebb és tágabb környezetében, melyen keresztül lenyomatot hagy a külvilágban. Bár az ember képmása egyénileg alakítható, változtatható, kortól és időtől függően egyébként is változik, az azonban vitathatatlan tény, hogy egy adott időpontban egy adott személy egyediségét tükrözi vissza, alkalmas az adott személy azonosítására. Az egyértelmű jogirodalmi álláspont szerint a képmás az ember személyiségével szorosan összekapcsolódik, két egymástól elválaszthatatlan fogalomról van szó.²¹

Ahogy a fentiekben már arra utaltunk, képmás alatt nemcsak az arc képmás értendő, hanem az egyén minden olyan ábrázolása, amely alapján az egyén felismerhetővé válik, így például a személy felső testének és hangjának együttes bemutatása is közvetlen kapcsolatot teremt az adott személy és a körülötte zajló esemény között, így a képmáshoz fűződő jog is sérül.²²

A képmás és annak védelme különösen a rögzítésre alkalmas különböző technikai eszközök tömeges elterjedésével vált hangsúlyozottá. Napjainkban, különösen a digitális technika korában a különböző műszaki eszközöknek és rögzítési módoknak, a rögzített kép átalakításának, majd továbbításának, illetőleg nyilvánosságra hozatalának számtalan platformon való megvalósulási lehetősége magával hozta a visszaélések lehetőségének soha nem látott bővülését is. A technikai fejlődés következtében az emberi személyiség nagyobb veszélynek van kitéve, fokozottabb védelemre szorul. A társadalmi együttélés modernkori kihívásai ugyanakkor a kisebb és nagyobb közösségek védelme érdekében azt is megkövetelik, hogy olyan helyen és olyan helyzetekben is készítsenek fényképfelvételt egyes személyekről, ahol és ahogyan ők azt nem feltétlenül szeretnék.

A képmások védelmével összefüggésben napjainkban az alábbi jogi szabályozást igénylő problémakörök vethetők fel:

¹⁹ Jeremy Mc Bride: Sajtószabadság versus egyéni jogok. In Sajtószabadság i. m.

²⁰ Törő Károly: *Személyiségvédelem a polgári jogban*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó (1979) 510.

²¹ Törő: i. m. 512.

²² BDT 2015. 3359.

- A digitalizált világunkban a fényképfelvételek, így egyes személyek képmásának rögzítése történhet (i) automatizált módon, külön eseti emberi beavatkozás nélkül (lásd térfelügyelő-kamerák), illetve (ii) az adott konkrét helyzetre specifikált, egyedi szempontok által vezérelt formában, amikor is az egy adott eseményről, az azon jelenlévőkről készül felvétel.
- Lényeges, hogy a felvételt készítéshez mely esetben van szükség az érintett személy hozzájárulására, s mely esetben írja felül az egyéni érdeket a közérdek, vagy valamely védendő más érdek. Mindez felveti az egyén rendelkezési jogának korlátait is (gondolunk itt különösen a nyilvános közszereplésekre és a tömegfelvételek problematikájára).²³ E körben tekintettel kell lenni a társadalmi rendeltetésnek megfelelő joggyakorlásra is, illetőleg arra, hogy mások alanyi joga se sérüljön.²⁴
- Az ember képmásának rögzítése, a rögzített kép továbbítása és felhasználása, adott esetben nyilvánosságra hozatala mögött különböző érdekek húzódnak meg, így: (i) személy és vagyonvédelem, (ii) egy adott esemény dokumentálása, (iii) az egyes eljárásokban történő bizonyítás felvétel, (iv) a nyilvánosság tájékoztatása, (v) az egyén saját közlésvágya.
- A képmással való visszaélés is különböző formában nyilvánulhat meg, ami jelentheti a meg nem engedett módon történő (i) elkészítést, (ii) nyilvánosságra hozatalt, vagy egyéb felhasználást, továbbá (iii) annak megváltoztatását, valamint (iv) a felhasználás körébe vonható az az eset is, ha a képmást ábrázoló felvétel másnak átadásra kerül, vagy a felvétel lejátszása történik.²⁵
- A különböző eszközökkel történő jogsértés megvalósulhat (i) a kötelező képző- és iparművészeti technikákkal történő ábrázolással, (ii) a hagyományos és digitális állókép (fénykép) készítési technikákkal, valamint a mozgókép (video) készítésével.
- Fontos lehet az is, hogy a jogsértésnek mi a közege, azaz hol történik, interperszonális kapcsolatban, egy kisebb közösségben, vagy a széles sajtónyilvánosság előtt, ugyanis ez befolyásolhatja adott esetben a jogsértés súlyát is.
- Definíciós kérdés, hogy csak az ember arcáról készült felvételek minősülnek jogi értelemben képmásnak, avagy bármely más, az ember egyedi azonosítására alkalmas, az ember kívülágon való fizikai megjelenésének bármely részletéről készült felvétel is a képmás fogalma alá vonható, így akár egy arc nélküli jellegzetes testtartás, az adott személy fogyatékoságára utaló egyedi ábrázolás, vagy akár egy egyedi tetoválást tartalmazó testrészlet, de adott esetben egy belső szervről készült felvétel is.²⁶

A jogalkotónak a fenti szempontok együttes mérlegelésével kell kialakítani a szabályozás kereteit és egyben részleteit, azaz olyan normák megalkotása szükséges, amelyek alkalmasak két cél egyidejű elérésére: egyrészt a valamennyi helyzetben alkalmazandó, minden visszaélésre egyformán megoldási lehetőséget kínáló szabályozásra, másrészt az

23 Lásd részletesen: Dr. Petrik Ferenc: *A személyiség jogi védelme, a sajtó-bélyreigazítás*, Budapest, HVG-ORAC (2001) 136-137.

24 Törő: i. m. 517.

25 Petrik Ferenc (szerk.): *A személyiség jogi védelme*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó (1992) 132.

26 Törő: i. m. 521.

egyedi esetek speciális kezelésére. A jogalkotó ezen jogpolitikai indokoknak csak úgy tud eleget tenni, ha kettős jellegű szabályozást alkot, nevezetesen általános jelleggel és főszabály szerint rögzíti a képmás védelmének generális normáit, másrészt pedig a főszabály alóli kivételeként a speciális élethelyzetekre vonatkozó, kivételesen alkalmazandó előírásokat alkot. Ez a szabályozási metodika figyelhető meg a magyar jogrendszerben is, melynek különböző megnyilvánulási formáinak bemutatására teszünk kísérletet a továbbiakban.

Mind a jogalkotást, mind az annak alapján kialakuló joggyakorlatot komoly kihívás elé állítja az, hogy az egyes speciális – gyakran különböző jogágakba tartozó – normák egymáshoz hogyan viszonyulnak, az általános és különös viszonyában vannak-e, vagy adott esetben egymást kiegészítve párhuzamosan alkalmazandó és érvényes szabályként nyújtanak komplex jogvédelmet. A felvételkedésével összefüggésben felmerülnek még a szerzői jogi aspektusok is²⁷, a képmás védelméhez fűződő jog és az adatvédelem szoros kapcsolata napjainkban ugyancsak vitathatatlan.

Alaptételként fogadjuk el, hogy a képmáshoz fűződő joga személyiségi (személyhez fűződő) jogok rendszerében helyezkedik el, a személyiség fogalmának és az általános jogi szabályozásának elméleti hátterével azonban nem foglalkozunk.²⁸

Az alábbiakban nemcsak a magánjogi (polgári jogi) megközelítésre térünk ki, hanem áttekintjük a képmás védelméhez fűződő jog alábbi aspektusait is:

- polgári eljárásjogi és büntetőeljárásjogi szabályok, különös tekintettel a tárgyaláson
- történő felvételkedítésre,
- az adatvédelmi előírások
- a kamerával történő megfigyelés szabályai és gyakorlata (munkahelyen, közterületen, magánterületen, társasházakban).

Bár a modern korban – ahogy arra fentebb hivatkoztunk – sokkal gyakrabban fordul elő a képmással való visszaélés, ennek ellenére nem lehet figyelmen kívül hagyni azt, hogy e jogintézménynek már évszázados története van. Terjedelmi keretek miatt nem tudunk történeti kitekintést tenni, de azt rögzítjük, hogy a régi korok szabályozási és gyakorlati megoldásai irányt mutathatnak hatályos jogfejlődésünknek is.

Az első Polgári Törvénykönyvünk a képmás védelméhez fűződő jogot külön nevesítette, noha a személyhez fűződő jogok katalógusa ebben a jogszabályban csak példálózó volt, miniszteri indoklás szerint kifejezetten a legjelentősebbeket emelte csak ki.²⁹ A szabályozás szerint a más képmásával való visszaélés, így különösen annak jogosulatlan felhasználása, sokszorosítása, nyilvánosságra hozatala, megváltoztatása a személyhez fűződő jogok megsértését jelentette.³⁰

27 Lásd részletesen: Törő: i. m. 539-545.

28 E témában lásd részletesen: Katonáné Dr. Soltész Márta: *Személyiség és jog*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó (1972).

29 A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó (1960) 69.

30 1959. évi IV. törvény 83. §-a (2) bekezdése.

A Ptk. első 1977-es novellája a személyhez fűződő jogok vonatkozásában is jelentős változást idézett elő, ami érintette a képmás védelméhez fűződő jogokat is. A módosítás eredményeként a szabályozás összetettebbé vált, megjelentek a kivételek is, azaz azon esetek, amikor a hozzájárulás nélküli felhasználás nem minősült jogsértő magatartásnak. A törvény általános szabályt rögzített első körben, kimondva, hogy a személyhez fűződő jogok megsértését jelenti a más képmásával kapcsolatos bármiféle visszaélés,³¹ amely visszaélés alatt a készítés, felhasználás vagy nyilvánosságra hozatal is értendő volt, az eset összes körülményeinek gondos mérlegelésével kellett megállapítani azt, hogy ténylegesen történt-e visszaélés.³²

A törvény kifejezetten rögzítette azt is, hogy a képmás nyilvánosságra hozatalához az érintett személy hozzájárulása szükséges, mely főszabály alól a nyilvános közszereplést emelte ki kivételként³³, valamint külön rögzítette, hogy az eltűnt, valamint a súlyos bűncselekmény miatt büntetőeljárás alatt álló személyről készült képmást nyomós közérdekből vagy méltánylást érdemlő magánérdekből a hatóság engedélyével szabad felhasználni.³⁴ A Ptké. II. rögzítette továbbá, hogy az eltűnt, illetőleg a büntetőeljárás alatt álló személyről készült képmás felhasználását, az eltűnt személy felkutatását vagy körözését elrendelő, illetőleg az a hatóság engedélyezheti, amely előtt a büntetőeljárás folyik.³⁵

Az új Ptk. megalkotásának folyamatában fontos szerepet kapott a kontinuitás elve, azaz, hogy az 1959. évi IV. törvény az alap, és csak a fennálló viszonyoknak nem megfelelő szabályozást kell megreformálni.³⁶ A meglehetősen hányatott sorsú kodifikáció különböző állomásain különböző szabályozási formával találkozhattunk a képmás védelméhez fűződő jog kapcsán is.

A Szakértői Javaslat szerint az új Ptk. Második könyvének harmadik része szabályozta volna a személyhez fűződő jogokat, az általános szabályokon túlmenően nevesített személyhez fűződő jogok között említve a képmáshoz fűződő jogot is, deklarálva, hogy a személyhez fűződő jogok védelme kiterjed a képmás védelmére is és kifejezetten rögzítve, hogy mind a képmás elkészítéséhez, mind a felhasználásához az érintett személy hozzájárulása szükséges azzal, hogy törvény ettől eltérően rendelkezhet. Ilyen kivételeket fogalmazott meg a Szakértői Javaslat, amikor kimondta, hogy nincs szükség az érintettek hozzájárulására (i) tömegfelvétel készítéséhez és felhasználásához, (ii) nyilvános közszereplés során felvétel készítéséhez és jogszerű felhasználásához, valamint (iii) eltűnt személyről készített felvételnél az eltűnt személy feltalálása érdekében történő felhasználásához, továbbá (iv) a bűncselekmény miatt büntetőeljárás alatt álló személyről

31 1959. évi IV. törvény 80. §-a (1) bekezdése.

32 Gellért György (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata 1.*, Budapest, KJK-KERSZÖV (2001) 282.

33 1959. évi IV. törvény 80. §-a (2) bekezdés.

34 1959. évi IV. törvény 80. §-a (3) bekezdés.

35 Ptké. II. 2. §.

36 Bíró György: A civilisztika fejlődési vonal – jelenkori kodifikációnk. In: *A civilisztika fejlődéstörténete, doktori tankönyvek*, Miskolc, BÍBOR (2006) 50.

készült képmást vagy hangfelvételt hatósági engedéllyel, a büntetőeljárás befejezése érdekében fel lehet-e használni.³⁷

A korábbi szabályozáshoz képest tehát új elemként jelent meg a képmás elkészítésének engedélyhez kötése, illetőleg a tömegfelvétellel kapcsolatos szabályozás azzal, hogy a Szakértő Javaslat kifejezetten utalt arra, hogy a képmás és hangfelvétel védelmét más szempontok szerint más területek is biztosítják, utalva e körben az adatvédelmi szabályokra.³⁸ A szabályozás ezen módjával kapcsolatosan is megfogalmazódtak kritikák, rámutatva arra, hogy hiányossága a Szakértő Javaslatnak, hogy egyrészt a közérdekből és a jogos magánérdekből történő felvétel készítésre és felhasználásra vonatkozó kitételeket nem rögzítette, másrészt nem indokolta, hogy a gyakorlat által alkalmazott ezen kivételek kodifikálására miért nem került sor.³⁹

Miután a Szakértő Javaslatból törvény nem lett és a kodifikációs folyamat központja átkerült az Igazságügyi és Rendészeti Minisztériumhoz, a T/5949. számú törvényjavaslat alapján meghozott és kihirdetett 2009. évi CXX. törvény annyiban változtatott a szabályozáson, hogy a nevesített személyhez fűződő jogok között a képmáshoz való jog részletes szabályozást nyert, és a védett személy hozzájárulását írta elő mind a képmás elkészítéséhez, mind annak felhasználásához, ugyanakkor a tömegfelvétellel kapcsolatosan az eltűnt személy képmásának felhasználásával kapcsolatos, valamint a büntetőeljárás hatálya alatt álló személyről készült képmás felhasználásával összefüggő szabályozáson túlmenően új elemként jelent meg az érintett hozzájárulása nélküli kivételek körében a (i) nyilvános közszereplés, illetőleg a közhatalom nyilvános gyakorlása során a közszereplőről, illetve a közhatalmat gyakorló személyről történő felvétel készítés lehetősége és annak nem visszaélészerű felhasználása, valamint (ii) annak kimondása, hogy nincs szükség az érintett hozzájárulására, ha a képmás elkészítésére vagy felhasználására közvetlenül fenyegető vagy már bekövetkezett jogsértés bizonyítása érdekében, közérdekből vagy jogos magánérdekből kerül sor, feltéve, hogy a képmás elkészítése nem okoz a bizonyítani kívánt jogsértéshez képest aránytalan jogsérelmet és a felhasználása nem visszaélészerű, (iii) azzal, hogy kivételesen – ha a bizonyíték másképp nem szerezhető meg – a sértett és a tanú képmása is felhasználható azonosításuk érdekében.⁴⁰

Ezen részletes jogszabályhoz képest az új Ptk. ismét szűkszavú szabályozását adja a képmás védelméhez fűződő jognak, melyre a továbbiakban térünk ki részletesen.

37 Szakértő Javaslat Ptk. 2:115. § (3) és (4) bekezdés.

38 Vékás Lajos (szerk.): *Szakértő Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*, Budapest, CompLex (2008) 165.

39 Boronkai Miklós: A képmáshoz és a hangfelvételhez fűződő jog, *Medias Res, folyóirat a sajtószabadságról és a médiaszabályozásról*, 2013/1. 9.

40 2009. évi CXX. törvény, 2:84. §.

2. A HATÁLYOS POLGÁRI JOGI SZABÁLYOZÁS ÉS ANNAK GYAKORLATA

A hatályos magyar szabályozás szerkezetileg akként épül fel, hogy (i) az általános szabályként a képmás elkészítéséhez és felhasználásához szükséges érintett személy általi hozzájárulást rögzíti a Ptk., majd a főszabály alóli kivételként a tömegfelvétel és a nyilvános közéleti szereplés esetét fogalmazza meg,⁴¹ de a közéleti szereplő személyiségi jogának védelmére vonatkozó törvényi rendelkezéseket is vizsgálni szükséges.⁴²

2.1. A hozzájárulás szükségessége

A korábbi bírósági gyakorlatot építette be a jogalkotó a törvény szövegébe, amikor egyértelműen rögzítette, hogy nemcsak a képmás elkészítéséhez, hanem annak felhasználásához is az érintett személy hozzájárulása szükséges. Integráns részévé vált a hatályos jognak az a korábbi gyakorlat, mely szerint a képmás felhasználásához a hozzájárulásban megnyilvánuló rendelkezési jogosultság önálló, a felvétel készítésétől független jog, önmagában a fényképfelvétel elkészítéséhez adott hozzájárulás nem jelenti egyben a felhasználás engedélyezését is.⁴³ A kodifikáció alapjául szolgáló egyértelmű és állandóan követett bírói gyakorlat akként foglalt állást, hogy nemcsak a felvétel elkészítéséhez, hanem annak jogszerű felhasználásához is kifejezett és határozott hozzájárulás szükséges az ábrázolt személy részéről.⁴⁴ A fényképfelvétel elkészítéséhez való hozzájárulás tehát nem jelenti egyben a felhasználás engedélyezését is, a két jog önálló engedélyezést kíván meg az érintett személytől.⁴⁵

Karikatúrának minősülő fényképfelvétel nyilvánosságra hozatala azonban nem sérti a képmáshoz fűződő jogot, ha nem indokolatlanul bántó, sértő vagy lealacsonyító.⁴⁶

Mind az engedély nélküli készítéssel, mind a felhasználással az érintett személy privát szférájába történő beavatkozás történik, mely mögött minden esetben az húzódik meg, hogy az érintett, ábrázolt személynek kizárólagos döntési joga van a tekintetben, hogy a képmásával rendelkezzen,⁴⁷ a privát szférájába más személyeket beengedjen. Ez a védelem objektív jellegű.⁴⁸ Mindez azt is jelenti, hogy törvényi védelem áll fenn a jogsértés visszaélésszerű volta mellett, ahol az alperes bizonyíthatja, hogy a felvétel a szándékától függetlenül, esetleg véletlenül készült, az ábrázolt személyről történő felvételt készítés nem állt az alperes szándékában.⁴⁹ Álláspontunk szerint ugyanakkor ez a megközelítés téves, a jogsértő szándékának vizsgálata nem szükséges, a szándékosság, célzatosság a jogsértés megállapítása körében irreleváns. A jogalkotó a törvény szövegében ugyanis

⁴¹ Ptk. 2:48. §-a (1) és (2) bekezdés.

⁴² Ptk. 2:44. §.

⁴³ BDT 2003. 823.

⁴⁴ BDT 2007. 1682.

⁴⁵ BDT 2009. 1962.

⁴⁶ BH 2000. 293.

⁴⁷ Havasi: i. m. 15.

⁴⁸ Vékás Lajos, Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz, Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*, Budapest, Wolters Kluwer (2014) 160.

⁴⁹ Osztoivits András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja, I. kötet*, Budapest, Opten (2014) 302.

nem tett semmilyen differenciálást, a felvétel elkészítését önmagában jogsértőnek tekinti az ábrázolt személy hozzájárulása hiányában, így a „véletlenül” készült felvétel készítője is megvalósítja a képmással való visszaélést. Azon állásponttal értünk egyet, mely szerint a nem felróhatóan okozott jogsértést is orvosolni kell, az objektív szankciók alkalmazása szükséges.⁵⁰ Mindezt összegezve:

- A hozzájárulásnak az érintett személytől kell származnia, azaz a hozzájárulást kizárólag az ábrázolt személy adhatja meg;
- A hozzájárulásnak külön-külön kell vonatkozni minden egyes felhasználásra és külön az elkészítésre;⁵¹
- A hozzájárulásnak egyértelműnek, határozottnak és kifejezettnak kell lennie,⁵² ugyanakkor vannak olyan esetek, amikor a hozzájárulás ráutaló magatartással történik, így ennek minősül az, ha az érintett személy tudja, hogy abban a helyiségben, ahova belép, felvétel készül vagy készülhet,⁵³ illetve hallgatólagos hozzájárulás az, ha a divatbemutató modelljéről, a sportrendezvényen részt vevő sportolóról vagy a sajtótájékoztatón nyilatkozó személyről készül felvétel és kerül az felhasználásra.⁵⁴
- A hozzájárulás lehet egyoldalú jognyilatkozat, illetőleg szerződés is.⁵⁵
- A hozzájárulás alakszerűsége vonatkozásában akár szóbeli, írásbeli forma is megfelelő lehet, a ráutaló magatartáson túlmenően. Ráutaló magatartásnak minősül a tiltakozás kifejezett hiánya, amikor valaki önként áll kamerák elé és nyilatkozik.⁵⁶
- Előfordulnak azonban olyan esetek is, amikor bár nincs kifejezett és határozott hozzájárulás a felvételkészítéshez, azaz a felvételkészítés kifejezetten engedély nélkül történik (és nem a törvényben engedélyezett tömegfelvételtől vagy nyilvános közszerepléstől van szó), de mégis jogszerű a készítésre és felhasználásra irányuló magatartás arra tekintettel, hogy azt valamely más, fontosabbnak minősített cél indokolja. Ilyen eset tipikusan az, ha a közérdekből vagy jogos magánérdekből a közvetlenül fenyegető vagy már bekövetkezett jogsértés bizonyítása érdekében kerül sor a képkészítésre, illetőleg felhasználására, de csak azzal a feltétellel, ha nem okoz aránytalan sérelmet a készítés vagy felhasználás a bizonyítani kívánt jogsértéshez képest.⁵⁷ A judikatúra szerint a birtokháborító magatartásról készült videofelvétel bizonyítékként való felhasználása sem valósít meg jogsértést,⁵⁸ a rejtett kamerával készített videofelvételnek büntetőeljárásban bizonyítékként való felhasználása nem jogsértő önmagában, de az esetleg lehet sérelmes egyéb vonatkozásban, más

50 Boronkai: i. m. 2.

51 ÍH 2007. 160.

52 BDT 2007. 1682.

53 BDT 2011. 2550.

54 Tattay Levente: Gondolatok a képmás védelméről, *Közjegyzők közlönye*, 2004/9. 5.

55 Vékás, Gárdos: i. m. 160.

56 Székely László: *Magyar sajtó- és médiaajog*, Budapest-Pécs, Dialóg Campus (2007) 225.

57 BDT 2011. 2442.

58 BH 2000. 485.

személyhez fűződő jogát sértheti.⁵⁹ Bár az új Ptk. kifejezett rendelkezéseket e körben nem tartalmaz, továbbá is elfogadható az a bírói gyakorlat, mely szerint az ismeretlen helyen tartózkodó személy képmása, illetőleg büntetőeljárás alá vont személy képmása nyilvánosságra hozható, ugyanis ezt a méltányolható közérdek, illetőleg magánérdek indokolja.⁶⁰ Törő Károly álláspontja szerint a bizonyítási eszközről képmás felhasználható, de csak a titokvédelmi szabályok betartása mellett.⁶¹

- A hozzájárulásnak mindig konkrétan meghatározott terjedelműnek kell lenni, a felhasználásnak a helyére, idejére, módjára, gyakoriságára egyaránt ki kell terjednie. A jogirodalomban ismeretes ugyanakkor olyan álláspont, mely szerint egy felvétel elkészítéséhez adott hozzájárulás egy meghatározott célú és körben történő felhasználáshoz adott engedélyt is jelenti, így különösen, ha baráti társaságban készül fényképfelvétel, a baráti körben való felhasználás, többszörözés, egyszerű átadás nem valósít meg jogsértést.⁶² Álláspontunk szerint azonban az így készült felvételek nyilvános facebook oldalon történő közlése már egyértelmű jogsértő, ugyanakkor egy zárt, az adott baráti körre vonatkozó facebook csoporton belül való közlése a képnek jogsértést nem valósít meg. Egy nyilvános internetes oldalon történő közzététel azonban egyértelműen jogsértő magatartás.⁶³
- A korábban adott mértékű és célú felhasználástól eltérő felhasználás ugyanakkor szintén jogsértést valósít meg, ahogy az is, ha a hozzájárulás csak a készítéshez adott és nem a felhasználáshoz. Tipikus jogsértés e körben az, ha egyszeri felhasználásra történik a hozzájárulás, míg a felhasználó ezt többször teszi meg, illetve ha offline felhasználáshoz adott hozzájárulás mellett az online felhasználás is megtörténik, ha nem kereskedelmi célú felhasználáshoz adott hozzájárulás ellenére kereskedelmi célú (reklámban történő) felhasználás történik.

A képmás elkészítése történhet bármilyen rögzítésre alkalmas eszközzel, amely lehet állókép vagy mozgókép rögzítésére alkalmas technikai eszköz, vagy akár egy ceruza, tus vagy ecset, amellyel a művész az ábrázolt személy képmását megfesti, illetőleg megrajzolja.

Személyiségsértő felhasználás, különböző fotómontázsok készítése az is, ha egy egyszeri hozzájárulás alapján utánközlés is történik.⁶⁴ A kép jogosulatlan megváltoztatása eltorzítása, de akár megsemmisítése is jogsértő.⁶⁵

A jogsértést kizárja, ha az érintett, ábrázolt személy hozzájárulása megtörtént. Ezt minden esetben a felvétel készítőjének, illetve felhasználójának kell bizonyítania.

59 EBH 2000. 296.

60 Havasi: i. m. 15.

61 Törő: i. m. 557.

62 Székely: i. m. 133.

63 Tattay: i. m. 5.

64 Tattay: i. m. 4.

65 Székely: i. m. 225., Petrik: i. m. 226.

Mind az elkészítés, mind a felhasználás tehát egy aktív magatartást feltételez, azaz mulasztással jogsértés nem követhető el.⁶⁶

A felhasználás nemcsak a nyilvánosságra hozatalt jelenti, így a nyilvánosságra hozatal mellett a képmás többszörözését, online vagy offline környezetben való közzétételét, televízió sugárzását.⁶⁷

2.2. Kivételek a hozzájárulási kötelezettség alól

Az alábbiakban a nyilvános közszereplés és a tömegfelvételek, mint az engedély nélkül történő felvétel készítés problematikáját tekintjük át:

2.2.1. Tömegfelvétel

A Ptk. szűkszavú rendelkezése szerint nincs szükség az érintett hozzájárulására sem a felvétel elkészítéséhez, sem az elkészített felvétel felhasználásához tömegfelvétel esetén. A tömegfelvétel fogalmát azonban a törvény sem korábban, sem jelenleg nem határozza meg, e körben a bírói gyakorlat alakította maximákra hagyatkozhatunk. Már a korai judikatúra rögzítette a legfontosabb irányelveket, rámutatva arra, hogy a nyilvános eseményekről, rendezvényekről, táj- és utcarészletekről készült felvételek akkor minősülnek tömegfelvételnek, amikor az ábrázolás módja nem egyéni, a felvétel összhatásában örökíti meg a nyilvánosság előtt lezajlott eseményeket.⁶⁸ Ilyenkor sincs lehetőség arra, hogy a tömegből egy-egy személyt kiemelve, őt egyedileg bemutatva jelenítse meg az ábrázolás. Van azonban ezzel ellentétes nézet is, amely szerint egy tömegfelvételen (sporteseményen, felvonuláson) történő felvételkészítés során, ha egyénileg felismerhetően kiemel valakit a kamera, az nem jogsértő.⁶⁹ Ezzel azonban nem tudunk egyetérteni, hiszen ilyen esetben nem tömegfelvételről beszélhetünk, hanem a nyilvános közszereplés egyik esete merülhet fel.

Tömegfelvétel készülhet olyan helyen, ahol rendszerint számolni kell felvételek készítésével, így sportrendezvényeken, nagy érdeklődésre számot tartó tüntetéseken, de olyan helyen is, ahol általában nem szokásos felvételek készítése, így például utcákon, nagy forgalmú repülőtereken. Ezen esetek mindegyikére azonban az jellemző, hogy egy adott eseményről számoljon be, vagy valamely jelenséget mutasson be (csúcsforgalom a repülőtéren, pályaudvaron), azaz ezen esetekben nem az egyén ábrázolása kerül előtérbe, hanem a jelenlévők számának hangsúlyozása, a tömegnek, mint csoportnak az azonos viselkedése kerül bemutatásra. A jogirodalom is a fentiekkel összhangban hangsúlyozza, hogy a tömegfelvételeken ábrázolt személyek nem mint egyedi személyek, hanem mint a tömeg részei láthatók.⁷⁰

66 Boronkai: i. m. 2.

67 Petrik Ferenc (szerk.): *Polgári jog – kommentár a gyakorlat számára, I. kötet*, Budapest, HVG-ORAC (2016) 121.

68 BH 1985. 17.

69 Petrik: *Polgári jog* i. m. 122.

70 Székely: i. m. 227.

Tömegfelvételtől nem beszélhetünk akkor, ha a felvétel csak néhány személyt ábrázol, őket is azonosítható módon. A határvonal meghúzása azonban, hogy hány személy ábrázolásától számít egy felvétel tömegfelvételnak, mindig csak egyedileg tehető meg. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a tömegfelvétel is csak a célja által indokoltan használható fel.⁷¹

2.2.2. Nyilvános közszereplés

Nem valósít meg jogsértést a nyilvános közszereplésről felvételkedítése és annak felhasználása. A nyilvános közszereplésre vonatkozó szabály csak a közéleti személyiségi jogának védelmére vonatkozó törvényi rendelkezéssel együtt értelmezhető. A Ptk. ugyanis akként rendelkezik, hogy a közügyek szabad vitatását biztosító alapjogok gyakorlása a közéleti szereplő személyiségi jogainak védelmét méltányolható közérdekből, szükséges és arányos mértékben, az emberi méltóság sérelme nélkül korlátozhatja.⁷² A közszereplők esetén tehát a személyhez fűződő jogok – így a képmás védelméhez fűződő jog is – korlátozható, de csak akkor, ha bizonyos, a közügyek gyakorlásával kapcsolatos alapjogokkal van összefüggésben, a korlátozás méltányolható közéletből indokolt, azaz nagyobb érdek fűződik az ügyek szabad vitatásához, mint az érintett személy személyiségi jogának védelméhez, ugyanakkor ennek a korlátozásnak a szükségesség és arányosság mércéjének kell, hogy megfeleljen és az emberi méltóságot egyáltalán nem sértheti.

A bírói gyakorlat szerint közszereplő az, aki nyilvánosan a közszereplés igényével lép fel,⁷³ a képmás készítése szempontjából a nyilvános közszereplés feltételei akkor valósulnak meg, ha a felvétel olyan nyilvános eseményen készül, ahol szokásos a film és televízió felvétel készítése, azaz aki részt vesz az eseményen, annak számolnia kell azzal, hogy személyét – felismerhetően – megörökíti.⁷⁴ Ez a döntés – ellentétben a fentebb hivatkozott állásponttal és bírói döntéssel – áll összhangban a hatályos magyar szabályozással, azaz az ilyen felvétel készítéséhez és felhasználásához az érintett személy hozzájárulása nem szükséges. Hasonló álláspontra helyezkedik a jogirodalom is.⁷⁵

A közélet szereplőinek viszont nem minden megnyilvánulása közszereplés, csak ami a közügyek szabad vitatásához kapcsolódó alapjogok gyakorlásával van összefüggésben, minden egyéb esetben rájuk is az általános szabályok vonatkoznak, azaz ezen körön kívül a képmása elkészítéséhez, annak nyilvánosságra hozatalához hozzájárulására van szükség.⁷⁶ Mindezt a legújabb bírósági döntés is megerősíti, hangsúlyozva, hogy a közszereplőről készült felvétel közzététele a jogosult képmáshoz fűződő, törvény által védett rendelkezési jogát csak a közügyek megtárgyalhatósága érdekében szükséges mértékben, azzal arányosan korlátozhatja, azaz a közismert személyről, de nem közérdeklősére

71 Szeghalmi: i. m. 57.

72 Ptk. 2:44. §.

73 BDT 1999. 4.

74 BDT 2007. 1663.

75 Petrik: Polgári jog i. m. 122., Török Károly: A közéleti szereplés és a személyiségvédelem, *Magyar Jog*, 1991/4. 217., idézi Petrik: i. m. 136.

76 Székely: i. m. 225., Petrik: A személyiségi i. m. 228.

számot tartó élethelyzetben készült fénykép közzétételéhez az érintett hozzájárulása szükséges. Ennek hiányában a róla készített és nyilvánosságra hozott felvétel sérti az érintett képmáshoz fűződő személyiségi jogát, melynek védelme érdekében a jogában sértett személy kifejezetten e jog érvényesítésére szolgáló pert indíthat.⁷⁷ Álláspontunk szerint ugyanakkor nem tehető egyenlőségjel a nyilvános közéleti szereplés és a közéleti szereplő közéleti megnyilvánulásai közé, ugyanis a nem közéleti szereplő is kerülhet olyan helyzetbe, amikor magatartása nyilvános közéleti szereplésnek minősül.

Abban az esetben azonban, ha valaki nyilvános közszereplést vállal, vagy közéleti szereplőként a közügyek vitatásával kapcsolatos alapjogot gyakorol, úgy számolnia kell azzal, hogy tevékenysége szélesebb nyilvánosság számára is érdekes lehet, ezért arról a sajtó beszámol, ami azt is jelenti, hogy egy másik alapjog, a sajtószabadság, véleménynyilvánítási szabadság jogának is teret kell engedni. A sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló 2010. évi CIV. törvény (a továbbiakban: „Smtv.”) ugyanis akként rendelkezik, hogy mindenkinek joga van arra, hogy megfelelően tájékoztassák a helyi, az országos és az európai közélet ügyeiről, valamint Magyarország polgárai és a magyar nemzet tagjai számára jelentőséggel bíró eseményekről, ugyanakkor a média rendszer egészének feladata a hiteles, gyors, pontos tájékoztatás ezen ügyekről és eseményekről.⁷⁸ Ez a rendelkezés csak az Smtv. azon másik szabályával együtt értelmezhető, mely szerint a sajtószabadság gyakorlása nem valósíthat meg bűncselekményt vagy bűncselekmény elkövetésére való felhívást, nem sértheti a közérkölcset, valamint nem járhat mások személyiségi jogainak sérelmével.⁷⁹ Minden esetben a bírói gyakorlatnak kell meghúzni a határvonalat a tekintetben, hogy mikor fűződik nagyobb érdek a közügyek szabad vitatásához, a közélet szereplőinek közéleti megnyilvánulásainak bemutatásához, és mikor kell a közéleti szereplő megnyilvánulásait előtérbe helyezve a képmáshoz fűződő jog primátusának biztosításával hozzájáruláshoz kötni a felvétel készítést és felhasználást. A közéleti szereplő magánéleti megnyilvánulásai nyilvánvalóan nem tartoznak a nyilvános közszereplés körébe. Vannak azonban olyan esetek, amikor a határvonal nehezen húzható meg. Ezzel összhangban mondja ki a bírói gyakorlat, hogy a közszereplői státusz csak szűkíti a személyiségi jog védelmét, de nem zárja ki az azzal kapcsolatos igényérvényesítés lehetőségét.⁸⁰ Ez különösen akkor jelentős, ha abban a kérdésben kell mérlegelni, hogy a jelenkor eseményeiről szóló tudósítás teljessége, a közhatalmi tevékenység ellenőrizhetőségéhez fűződő érdek mennyiben teszi indokolttá és szükségessé a közhatalmat gyakorló személy azonosítására alkalmas képmásának bemutatását.⁸¹ A közszereplők fokozott bírálhatósága kapcsán az Alkotmánybíróság rámutatott arra, hogy nagyobb türelmet kell tanúsítaniuk a kritikai megnyilvánulásokkal szemben,⁸² a demokratikus jogállam jellemzője ugyanis a közszereplők fokozott bírálata,

⁷⁷ BDT. 2017. 83.

⁷⁸ Smtv. 10. §.

⁷⁹ Smtv. 4. § (3) bekezdés.

⁸⁰ BDT 2014. 3130.

⁸¹ BDT 2016. 3471.

⁸² 36/1994. (VI. 24.) AB határozat.

a közszerplőknek lényegesen többet kell elviselniük hírnevük, becsületük, emberi méltóságuk vonatkozásában.⁸³ A judikatúra szerint nem az adott személy pozíciója, hivatali beosztása, közéleti státusza vagy bármely okból fennálló szélesebb körű ismertsége, hanem a jogi megítélés szempontjából releváns, konkrét élethelyzet alapján kell megítélni, hogy egy személy közszerplőnek tekinthető-e.⁸⁴ A bírói gyakorlat a politikusokat,⁸⁵ valamint az újságírókat közszerplőnek tekinti, utóbbi esetben hangsúlyozva, hogy a szabad véleménynyilvánításhoz fűződő jog alkotmányos alapjog, amely felelősséggel gyakorolható.⁸⁶

Az egyén védelmét helyezte előtérbe a bíróság abban a döntésében is, melyben kimondta, hogy a közéleti szereplőről kizárólag nyilvános közéleti szereplésével kapcsolatban készült kép hozható nyilvánosságra a hozzájárulása nélkül, így még arra sincs mód, hogy az érintett hozzájárulása nélkül egy olyan képet közöljön az újság, amit a közéleti szereplő a saját facebook oldalára töltött fel, azonban az őt nem nyilvános közéleti szereplés során ábrázolja.⁸⁷ E körben a bírósági döntéssel tudunk maximálisan egyetérteni, vitatva az esetet elemző Boronkai Miklós azon álláspontját, hogy a jogvitát eldöntő fórum figyelmen kívül hagyta az alkotmánybíróság és az Emberi Jogok Európai Bíróságának a gyakorlatát és a tisztán polgári jogias megközelítéssel nem vette figyelembe az alapjogi szempontokat, így azt, hogy egy időszaki lapban megjelent cikk és a fényképek hozzájárulnak a közügyek megvitatásához.⁸⁸ A polgári jogi jogvitában ugyanis a polgári jogi szabályokat kell a bíróságnak figyelembe vennie, s e körben a Ptk. azon rendelkezését, hogy minden önálló felhasználáshoz az érintett személy hozzájárulása szükséges. Így a nem közéleti szereplés alkalmával készült felvétel nem tartozhat hozzá a politikus közéleti tevékenységének megítéléséhez, így annak felhasználása engedélyhez kötött.

Önmagában az, hogy valaki egy nyilvános eseményen megjelenik, részt vesz egy koncerten, színházi előadáson, vagy éppen a tóban fürdőzik, nyilvánvalóan nem minősíthető nyilvános közszerplésnek, ugyanis annak lényege, hogy valaki nem kívánja a társadalmi viszonyokat aktívan befolyásolni. Egy tüntetésen való részvétel ugyanakkor már az azon való felszólalás, aktív közreműködés nélkül is magában foglalja az aktív közéleti szerepvállalást, egy ügy mellett való kiállást, vagy egy hatósági intézkedés elleni tiltakozást. Nem értünk egyet azzal a felfogással, mely szerint egy nyilvános közéleti rendezvényen részt vevő egyszerű nézőről egyedileg felismerhető felvétel nem készíthető, hanem csak tömegfelvétel, mert ez a magatartás is nyilvános közéleti szereplést valósít meg és így a képmás készítéséhez és felhasználásához nem szükséges az ábrázolt személy hozzájárulása.⁸⁹ Még élesebb kritikával illethető azon bírói gyakorlat, mely szerint a

83 Tattay Levente: *A közszerplők személyiségi jogai*, Budapest, Dialóg Campus (2007) 63-64.

84 BDT 2011. 2420.

85 Fővárosi Törvényszék 19.P.25.489/2011/10. számú ítélet.

86 Fővárosi Bíróság 19.P.24.721/2008/11. számú ítélet.

87 Fővárosi Ítéltábla 7.Pf.20.009/2015/4. számú ítélet.

88 Boronkai Miklós: *Közszerplők fényképei a sajtóban – a Fővárosi Ítéltábla 7.Pf.20.009/2015/4. sz. ítélete*, Polgári Jog, 2016/4. – jogeset magyarázat, *Jogesetek Magyarázata*, 2016. április.

89 Székely: i. m. 225., Petrik: i. m. 228.

politikai demonstráció aktív résztvevőinek egyedi bemutatásához is az érintett kifejezett hozzájárulására van szükség.⁹⁰ Ez esetben ugyanis tipikusan a nyilvános közéleti szereplés megnyilvánulási formájáról beszélhetünk, így semmiképpen sem lehet elvitatni az érintett hozzájárulása nélküli felvételkészítést és a készített felvételnek az eseményről történő bemutatása körében történő felhasználását. Azzal az állásponttal lehet azonosulni, mely szerint a közszereplésnek a feltétele a közszolgálat, valamilyen közfeladat ellátása.⁹¹ A joggyakorlat ingadozására a jogirodalom is felhívta a figyelmet.⁹² Egyetértünk azon állásponttal, mely szerint a Ptk. szerint hivatalos személynek minősülő személyek közszereplőnek tekinthetők, így közéleti megnyilvánulásaik esetén nem szükséges hozzájárulás a felvétel készítéséhez, illetőleg felhasználásához,⁹³ így nyilvános közéleti szereplésnek minősül az a tájékoztatás, melyet a rendőrségi vezető a sajtó munkatársainak a rendőrség munkájával kapcsolatban, képmása hozzájárulása nélkül nyilvánosságra hozható.⁹⁴

A bírósági gyakorlat hangsúlyozza, hogy a tudatosan vállalt nyilvános közszereplés során az érintett a közéletben úgy vesz részt, hogy a gondolatait, a véleményét a nyilvánosság előtt teszi közzé.⁹⁵ Nem egyértelmű a helyzet azonban akkor, ha valaki a közszereplő kísérőjeként (de nem közszereplőként) olyan eseményen vesz részt, amelyet közpénzből finanszíroznak, ahol számolhat azzal, hogy arról a sajtó – akár képmásának felhasználásával – beszámolhat. A bírósági gyakorlat szerint ilyenkor egyedileg szükséges a sajtószabadsághoz (a véleménynyilvánítás szabadságához) fűződő jog érvényesülését összevetni az egyén képmásvédelméhez fűződő jogának érvényesülésével.⁹⁶ A bírói gyakorlat ugyanakkor egy közéleti szereplő életéről szóló könyv bemutatóján megjelenő, a közéleti szereplő házastársáról készült felvétel esetén a házastárs hozzájárulása nélkül történő felvétel készítést és annak nyilvánosságra hozatalát nem tartotta jogsértőnek, hangsúlyozva a nyilvános közszereplés jelleget.⁹⁷

2.2.3. Hivatás gyakorlása vs. képmás védelméhez fűződő jog

A gyakorlatban különösen az jelent problémát a nyilvános közszereplés megítélése szempontjából, ha valaki foglalkozása körében, annak gyakorlása során kerül olyan helyzetbe, hogy róla felvétel készülhet. Ilyen esetben kérdés, hogy szükséges-e az ábrázolt személy hozzájárulása, avagy a főszabály alóli kivételként a nyilvános közéleti szereplés

90 ÍH 2008. 20.

91 Petrik: A személyiségi jogi i. m. 137.

92 Szeghalmi: i. m. 56.

93 Tattay: A közszereplők i. m. 154.

94 BDT 2006. 1298.

95 ÍH 2014. 60.

96 Kúria Pfv.IV.20.783/2016.

97 Fővárosi Ítéletábla, 32.Pf.20.360/2016/4-II. számú ítélet.

esetével állunk szemben. E körben alapvetően három élethelyzettel kerül szembe a bírói gyakorlat:

- a büntetés-végrehajtás dolgozóiról készült fényképfelvételek,
- a foglalkozás gyakorlása közben a rendőrökről készült felvétel,
- a bírósági tárgyalásokon történő felvételt készítés.

2.2.3.1. Büntetés-végrehajtási dolgozók

A judikatúra egyértelműen foglalt állást abban a kérdésben, hogy a büntetés-végrehajtásban dolgozó személyek képmáshoz fűződő személyiségi jogát sérti a sajtó által készített olyan fényképfelvétel, amelyen a vádlotton kívül a büntetés-végrehajtási dolgozó megjelenik, és így képmása közzétételre kerül.⁹⁸ E vonatkozásban tehát a bírói gyakorlat arra az álláspontra helyezkedik, hogy nem a közszereplés szándékával, nem valamely ügy melletti kiállás, vagy valami ellen való tiltakozás érdekében, hanem munkaköri kötelességének teljesítéseként vesz részt valamely nyilvános eseményen az illető, amely az ő vonatkozásában ilyenkor nem minősül nyilvános közszereplésnek. Ez összhangban áll azon korábbi bírói gyakorlattal, mely szerint a nyilvános helyen munkáját végző személy a közszereplés szándékának hiányában nem tekinthető közszereplőnek.⁹⁹

2.2.3.2. Szolgálatot teljesítő rendőrök

A munkáját végző rendőrökről történő képfelvétel készítése és annak felhasználása azonban a bírói gyakorlatban nem esik egyöntetű megítélés alá. A Fővárosi Ítéltábla egyik 2009-es döntésében arra az álláspontra helyezkedett, hogy a szolgálatban, hivatalos személyként rendőrségi akcióban résztvevő személyek (rendőrök) nem tekinthetők közszereplőnek, a közterületen foganatosított intézkedésük és munkájuk elvégzése során annak ellenére, hogy tevékenységüket a nyilvánosság előtt, közterületen végzik, ezért képmásuk közzétételéhez a hozzájárulásuk szükséges.¹⁰⁰ Ezzel a fentiekkel ellentétes döntést hozott a Pécsi Ítéltábla egy sporteseményen intézkedő rendőrök képmásával összefüggésben, kifejtve, hogy az intézkedést foganatosító rendőr nyilvános közszereplést végez, melynek folytán a hozzájárulása nélkül a róla készült fényképfelvétel nyilvánosságra hozható.¹⁰¹

Az egységes ítélkezési gyakorlat megteremtése érdekében jogegységi határozat született 2012. november 26-án. Az 1/2012. számú BKMPJE határozatában a Kúria kifejtette, hogy a nyilvános helyen vagy közterületen szolgálati kötelezettséget teljesítő vagy munkát végző személy e tevékenységének ellátása során nem minősül közszereplőnek, ezért a személyt beazonosítható módon, egyediesítetten ábrázoló képmás- vagy hangfelvétel nyilvánosságra hozatalához szükséges a hozzájárulása. A jogegységi tanács

98 BDT 2014. 3131.

99 BDT 1999. 4.

100 FÍT-H-PJ-2009-762. [Elérhető: http://www.ma.hu/belfold/106591-7-p/A_kozszereplo_k_szemelyisegvedelmnek_polgari_jogi_gyakorlata.]

101 BDT 2012. 2006.09. (Pécsi Ítéltábla, Pf.I.20.360/2011/6.)

rámutatott arra, hogy a Ptk. (mely alatt ekkor még az 1959. évi IV. törvényt kellett érteni) sem a közszereplő, sem a nyilvános közszereplés fogalmát nem definiálja, de utalt arra, hogy a joggyakorlat és a jogirodalom szerint közszereplésnek az egyén önkéntes elhatározásán, autonóm döntésén alapuló olyan politikai társadalmi művészeti tevékenysége, megnyilvánulása tekinthető, amelyet egy meghatározott cél, szűkebb vagy tágabb értelemben a helyi közösség vagy a társadalom életének befolyásolása érdekében fejt ki, hangsúlyozva, hogy a nyilvános közszereplés a közterületen való jelenlétnél, az ott zajló eseményekben való részvételnél szűkebb kategória, szándékosságot feltételez a nyilvánosság előtt fellépő személy részéről. A rendőrök azonban munkaviszonyon, illetőleg szolgálati viszonyon alapuló tevékenységet végeznek közterületen nyilvánosság előtt, nem önkéntes akarat elhatározás alapján, hanem a törvényben meghatározott, illetve munkaköri kötelezettségüknek tesznek eleget. Hangsúlyozta a jogegységi tanács, hogy semmilyen rendőri feladat, mint nyilvánosság előtt tanúsított magatartás (igazoltatás, tömegrendezvényen rendfenntartás) nem minősül közszereplésnek, noha az a közhatalom gyakorlásának egy meghatározott módja.

A jogegységi tanács vizsgálta továbbá az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára létrehozásáról szóló 2003. évi III. törvény közszereplő fogalmát, mely szerint az minősül közszereplőnek, aki közhatalmat gyakorol, gyakorolt vagy közhatalom gyakorlásával járó tisztségre jelölték ki, a politikai közvéleményt feladatszerűen alakítja vagy alakította.¹⁰² Az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény (a továbbiakban: „Infotörvény”) közérdekből nyilvános adat fogalmát rögzíti, melynek körébe vonható a közfeladatot ellátó szerv feladat és hatáskörében eljáró személy neve, feladatköre, munkaköre, vezetői megbízása, a közfeladat ellátásával összefüggő egyéb személyes adatai, valamint azok a személyes adatok megismerhetőségét törvény előírja, ugyanakkor a fel nem sorolt egyéb személyes adatok megismerése már – az Infotörvény rendelkezése szerint – nem szolgálja a szerv működésének átláthatóságát. Utalt a jogegységi tanács a rendőrségről szóló 1994. évi XXIV. törvényben foglaltakra, mely szerint a rendőrt az intézkedés során az egyenruhája és az azon elhelyezett azonosító jelvénye vagy szolgálati igazolványa és azonosító jelvénye igazolja.¹⁰³ Az intézkedés megkezdése előtt köteles a nevét, azonosító számát közölni, szolgálati igazolványát vagy azonosító jelvényét felmutatni.¹⁰⁴ A fentiek alapján arra a következtetésre jutott a jogegységi tanács, hogy a közhatalmi tevékenység ellenőrizhetőségéhez, az átláthatóság biztosításához az intézkedő rendőrök képmásának nyilvánosságra hozatala nem szükséges, tevékenységük anélkül is bemutatható, az intézkedést foganatosító rendőr arcképe nem tekinthető közérdekből nyilvános adatnak, azaz a jogszabályi rendelkezések

102 2003. évi III. törvény 1. § (2) bekezdés 13. pont.

103 1994. XXIV. törvény 20. § (1) bekezdés.

104 1994. XXIV. törvény 20. § (2) és (3) bekezdés.

nem adnak felhatalmazást a közterületen, nyilvános helyen szolgálati feladatát teljesítő rendőrt, illetőleg munkáját végző más személyt felismerhető módon ábrázoló képmása hozzájárulása nélküli nyilvánosságra hozatalára.

Egyes szerzők a jogegységi határozatot kritikával illették, utalva arra, hogy az intézkedő rendőr közszereplése megállapítható olyan esetben, amikor a média intenzív figyelmével kísért rendezvényen történik rendőri intézkedés, s ezért javasolva – mivel az új Ptk. sem adott erre a kérdésre választ – az Infotörvény módosítását oly módon, hogy a közhatalmat gyakorló személy képmása is közérdekből nyilvános adatnak minősüljön.¹⁰⁵ A komoly szakmai vitát kiváltó jogegységi határozat utóhatásait értékelő véleményeket kiválóan foglalja össze Szeghalmi Veronika, aki idézi Pataki Árpád bíró azon véleményét, mely szerint egy rendőr nem önszántából lát el közfeladatot, hanem parancsra cselekszik, ezért a fényképének készítéséhez és a kép nyilvánosságra hozatalához a hozzájárulása szükséges, ugyanakkor utalva Weyer Balázs véleményére, mely szerint nem szerencsés az „arctalan robotok” megjelenítése, akik így elidegenedve jelennek meg a társadalomtól, míg Bánkúti András szerint más megoldás is kínálkozik a jogi problémára, utalva e körben a kommandósokra, akik egy maszk segítségével takarják ki arcukat, illetve Szabó Máté Dániel adatvédelmi szakértő álláspontjára, mely szerint az intézkedő rendőröknek nincs önrendelkezési joguk feladatuk ellátása során, alapvető jogaikra nem hivatkozhatnak, azok ilyenkor „szünetelnek”, ez esetben felfüggesztődik a rendőr magánemberi mivolta.¹⁰⁶

A jogegységi határozatban foglaltak alapján alakult ezt követően a legfelsőbb bírósági gyakorlat, hangsúlyozva, hogy a közterületen intézkedő rendőr nem minősül közszereplőnek, ezért az olyan felvétel nyilvánosságra hozatalához, amelyen egyéniesített, felismerhető módon látható, a hozzájárulása szükséges.¹⁰⁷

A jogegységi határozattal egyező jogértelmezésen alapuló, a Fővárosi Ítéltábla egyik ítéletét¹⁰⁸ az Alkotmánybíróság a 28/2014. (IX. 29.) AB határozatában megsemmisítette. Az index.hu egy rendezvényről beszámoló írása tárgyában született a megsemmisített ítélet, melyben marasztalta a hírportál üzemeltetőjét amiatt, hogy a rendezvényt biztosító rendőrök képmását közölte. Az indítványozó szerint a véleménynyilvánítási szabadságra és a sajtószabadságra ütközik az ítélet, a rendőrképmás közzétételének a tilalma indokolatlanul korlátozza a véleménynyilvánítási és a sajtószabadságot. Álláspontja szerint az, hogy a rendőrök nem közszereplők, még nem eredményezi a polgári jogi képmásvédelem fő szabályának (a hozzájárulás szükségessége) alkalmazását. Az Alkotmánybíróság az indítványt megalapozottnak találta, az Alaptörvény sajtószabadságra és emberi méltóságra vonatkozó szabályaiból kiindulva, rámutatva arra, hogy a bíróság a szóban forgó felvételek sértő, megalázó, bántó vagy lealacsonyító voltát nem állapította meg, azaz a sajtószabadság gyakorlásával nem történt visszaélés. Hangsúlyozta az

105 Boronkai: Közszereplők fényképei i. m. 5.

106 Szeghalmi: i. m. 59.

107 ÍH 2014. 59.

108 Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.656/2012/7. számú ítélete.

alkotmánybíróság, hogy valamely jelenkori eseménnyel kapcsolatban a nyilvánosság figyelmé elé került személyről készült képmás általában, az eseménnyel összefüggésben az engedélye nélkül közölhető, azaz a rendőri intézkedésről készült képfelvétel hozzájárulás nélkül is nyilvánosságra hozható, ha a nyilvánosságra hozatal nem öncélú, ha a jelenkor eseményeiről szóló, vagy a közhatalom gyakorlása szempontjából közérdeklődésre számot tartó tájékoztatásnak, közügyet érintő képi tudósításnak minősül. Azzal érvelt továbbá az Alkotmánybíróság, hogy a rendőrök nem igazi „résztevői” a történéseknek, mint a jelenkor eseményeihez kapcsolódó történéseknek (rendőri bevetés demonstrációkon), az arról készült felvétel a képen lévők hozzájárulása nélkül közvetíthető a nyilvánosság felé. Egyetlen kivételt fogalmazott csak meg csak a taláros testület, nevezetesen azt, ha a rendőr emberi méltóságának sérelmét jelenti az ábrázolás, így például hivatása során megsérült rendőr szenvedésének bemutatása. Hasonló a helyzet akkor, amikor a képen csak egyetlen személy látható, ekkor ugyanis a sajtószabadság és az emberi méltóság védelmén alapuló jog közötti érdekütközést kell egyedi mérlegeléssel feloldani, melynek során azt kell értékelni, hogy a személy képmása, annak nyilvánosságra hozatala a jelenkor történéseinek bemutatása, illetve a közhatalom gyakorlása szempontjából közérdeklődésre számot tartó tájékoztatás körébe tartozik-e.

Álláspontunk szerint az Alkotmánybíróság határozatában foglalt érvelés azért nem helytálló, mert indokolatlanul helyezi előtérbe a jelenkor eseményeinek bemutatásához fűződő jogot és szorítja a háttérbe a rendőr képmásához fűződő jogot. Véleményünk szerint ugyanis a jelenkor eseményeiről való tudósítás teljes mértékben valóságű és tényszerű lehet akkor is, ha a demonstráción rendfenntartó tevékenységet ellátó rendőrök arca nem kerül bemutatásra, vagyis ha „arctalan” rendőrökkel kerül dokumentálásra az esemény. Nem az egyes rendőrnek, hanem az intézkedő rendőrök számának, összehangolt magatartásának lehet szerepe az esemény megítélése, annak bemutatása során, de sohasem az egyes rendőr kilétének.

Az Alkotmánybíróság döntésére figyelemmel – mely ellentétes véleményt fogalmazott meg az 1/2012. BKMPJE jogegységi határozattal – a Kúria az 1/2015. BKMPJE határozattal hatályon kívül helyezte a Kúria 1/2012. BKMPJE számú jogegységi határozatát. A Kúria fenntartotta ugyanakkor a közszereplő fogalmával kapcsolatos korábbi álláspontját, hangsúlyozva, hogy az autonóm döntésen alapuló, a politikai közösség érdekében való fellépés hiányában a közhatalom birtokában történő feladatteljesítés önmagában nem teszi a rendőrt közszereplővé, de mivel a korábbi jogegységi határozat nem vizsgálta a rendőr meghatározott helyzethez kötött intézkedésének, fellépésének hatását a rendőr képmáshoz fűződő jogaira nézve és nem értékelte annak alkotmányos összefüggéseit sem, indokolt volt a korábbi jogegységi határozat hatályon kívül helyezése.

Az 1/2012. számú BKMPJE jogegységi határozat, az Alkotmánybíróság határozata, illetőleg az 1/2015. BKMPJE számú jogegységi határozat meghozatalát követően a Fővárosi Írelőttábla, illetőleg a Kúria ismételtelen olyan döntést hozott, mely szerint a nyilvános

helyen, illetőleg közterületen szolgálatot teljesítő személy képmásának a hozzájárulása nélküli képgalériában történő hozzáférhetővé tételével a sajtóorgánum megsértette a felperes képmásvédelméhez fűződő személyiségi jogát. Az alperes alkotmányjogi panasa alapján az Alkotmánybíróság a jogerős másodfokú és a felülvizsgálati ítéletet megsemmisítette, utalva arra, hogy a bíróságok nem végezték el az Alkotmánybíróság által a véleménynyilvánítás szabadsága érvényesítése érdekében szükségesnek talált tesztet, mely szerint egyedi mérlegeléssel kell feloldani a sajtószabadság és a méltóság-védelmen alapuló képmáshoz való jog közötti érdekütközést, ennek körében azt kell vizsgálni, hogy a személy képmása, ennek a nyilvánosságra hozatala a jelenkor történéseinek bemutatása, illetőleg a közhatalom bemutatása szempontjából közérdeklődésre számot tartó tájékoztatás körébe tartozik-e. Hangsúlyozta az Alkotmánybíróság, hogy az alkotmányjogi szempontból lényeges mérlegelésnek a sajtószabadság és az emberi méltósághoz való jog ütközésére és annak megítélésére kell fókuszálni, hogy a közzétételre közérdeklődésre számot tartó körben került-e sor.¹⁰⁹

A 17/2016. (X. 20.) AB határozat tehát az Alkotmánybíróság korábbi határozatában foglaltakat helyezi előtérbe, lényegében ugyanazon gondolatokat ismétli meg, melyekkel a magunk részéről ugyancsak nem tudunk egyetérteni, figyelemmel arra, hogy a jelenkor eseményeinek bemutatásához fűződő érdek, ennek körében a sajtószabadság gyakorlása nem írhatja felül egyes személyek alapvető, emberi méltóságból fakadó jogát, a képmás védelméhez fűződő jogot, annak indokolatlan korlátját képezi a sajtószabadsághoz fűződő jog előtérbe helyezése. A fentiekből szűrhető le továbbá az a következtetés is, hogy alapvető jogértelmezési különbség áll fenn a Fővárosi Ítéltábla és a Kúria, valamint az Alkotmánybíróság között. Az Alkotmánybíróság láthatóan az alkotmányos jogokat, a véleménynyilvánításhoz, a sajtószabadsághoz fűződő jogot helyezi előtérbe, míg a rendes bíróságok gyakorlatában a polgári jogi vonatkozások, a Polgári Törvénykönyv tételes rendelkezései kerülnek előtérbe. Megítélésünk szerint a Kúria megközelítése lehet helytálló, de a kérdés továbbra sem jutott nyugvópontra. A jövőben azzal számolhatunk, hogy a Fővárosi Ítéltáblán, illetőleg a Kúrián olyan ítéletek születnek, melyek a képmás védelméhez fűződő jog primátusát hangsúlyozzák a sajtószabadsággal szemben, melyek kapcsán – erre irányuló alkotmányjogi panasz esetén – az Alkotmánybíróság vélhetően megsemmisítő határozatot hoz majd. A jogbiztonsági szempontokat szem előtt tartva indokoltnak tűnik a törvényi szabályozás, egyértelműen állást foglalva amellet, hogy az intézkedő rendőr képmása közérdekből nyilvános adatnak minősül-e.

2.2.3.3. Bírósági tárgyalások nyilvánossága

Főszabály szerint a polgári bírósági tárgyalások nyilvánosak. Kivételes esetben azonban a bíróság a tárgyalásról a nyilvánosságot kizárhatja. Egyértelmű, hogy ez utóbbi esetben, azaz zárt tárgyalás esetén a felvételkészítés szóba sem kerülhet. Nyilvános tárgyalás esetén azonban felmerülhet a kérdés, hogy az adott nyilvános eseményről való beszámolóhoz,

¹⁰⁹ 17/2016. (X. 20.) AB határozat a Kúria Pfv.IV.20.283/2015/4. számú ítélete, valamint a Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.186/2014/4. számú ítélete Alaptörvény-ellenességének megállapításáról és megsemmisítéséről.

azaz ennek kapcsán a sajtószabadsághoz fűződő jog az erősebb, avagy a tárgyaláson részt vevő személyek személyhez fűződő jogainak védelme, továbbá egy harmadik szempont is figyelembe jön, nevezeten a tárgyalás rendjéhez, zavartalan megtartásához fűződő igazságszolgáltatási érdek. A felvétel készítés kapcsán két további kérdés merül fel, nevezetesen, hogy bárki, aki a tárgyaláson jelen van szabadon készíthet-e fényképfelvételt, és azt utána szabadon felhasználhatja, ez belefér-e a tárgyalás nyilvánosságába,¹¹⁰ másrészt, hogy a tárgyalás mely résztvevőiről készíthető felvétel, a bíróság tagjairól, avagy az ott megjelenő felekről, azok jogi képviselőiről, ügyészekről, tanúkról, szakértőkről szabadon készíthető-e, hozzájárulásuk nélkül felvétel. Ez utóbbi kapcsán az is kérdés, hogy a bírósági tárgyalásról tömegfelvétel készíthető-e, avagy a bírósági tárgyalás minősül-e olyan nyilvános közéleti szereplésnek, ahol szabadon megengedett a felvétel készítése. E körben a fentebb már hivatkozott Smtv. azon rendelkezésére is tekintettel kell lenni, hogy a sajtó a hiteles, pontos és gyors tájékoztatás követelményének eleget tegyen oly módon, hogy eközben nem sérti más személy személyhez fűződő jogait. A gyakorlatban felmerült vitás kérdések rendezése érdekében a jogalkotó 2008. július 1-től egyértelmű szabályozást adott a polgári bírósági tárgyalásokon történő felvételkészítésre vonatkozóan, rögzítve, hogy időbeli korlátozás nélkül készíthető kép-, illetve hangfelvétel a nyilvános tárgyaláson, de csak a bíróság által meghatározott módon, azaz a bíróság tagjairól és a jegyzőkönyvvezetőről, továbbá az ügyésztől készíthető kép-, illetve hangfelvétel, de az is csak a sajtó képviselői részéről.¹¹¹ Mindez azt jelenti, hogy a felvételkészítés szándékával fellépő személynek sajtóigazolványát fel kell mutatnia, ezzel igazolnia kell azt, hogy nem magáncéllal készíti a felvételt. Az ügyész kivételével a peres eljárás egyéb szereplőiről, így a felekről és más perbeli személyekről, ezek képviselőiről, a tanúról, szakértőről, a tolmácsról és a szemletárgy birtokosáról csak az ő kifejezett hozzájárulásuk esetén készíthető felvétel. Ennek érdekében a bíróság az érintett személyeket megnyilatkoztatja, hogy a felvételkészítéshez hozzájárulnak-e. E körben a Polgári Perrendtartás úgy fogalmaz, hogy a bíróság szükség esetén nyilatkoztatja meg a feleket, amely álláspontunk szerint nem helyes terminológiai megoldás, ugyanis minden esetben szükséges az érintett személyek hozzájárulását kikérni. Az azonban fontos, hogy a bírósági megnyilatkoztatást és az érintett fél arra adott nyilatkozatát a jegyzőkönyvben fel kell tüntetni. Az ügyészhez hasonló a helyzete az állami vagy helyi önkormányzati feladatot, valamint jogszabályban meghatározott egyéb közfeladatot ellátó, a feladatkörében eljáró személyeknek, ugyanis a hozzájárulásuk nélkül is készíthető kép-, illetve hangfelvétel.¹¹² A Polgári Perrendtartás külön hangsúlyozza, hogy az említett személyek személyhez fűződő jogainak védelméről a bíróság a tárgyaláson a rendfenntartás keretében a bíróság elnöke útján gondoskodik.¹¹³ Mindez azt jelenti, hogy amennyiben a felvétel készítése akadályozza, illetve zavarja a tárgyalás megtartását, úgy az elnök a felvételkészítést megtilthatja, akkor is, ha ahhoz egyébként az érintett személyek hozzájárultak. Az érintettek részéről pedig lehetőség

110 Petrik: i. m. 140.

111 1952. évi III. törvény 134/A. § (1) és (2) bekezdés.

112 1952. évi III. törvény 134/A. § (3) bekezdés.

113 1952. évi III. törvény 134/A. § (4) bekezdés.

van arra is, hogy csak kép, illetőleg csak hangfelvétel készítéséhez adják hozzájárulásukat. Olyan esetben, amikor az érintett személy nem adja hozzájárulását ahhoz, hogy róla kép-, illetőleg hangfelvétel készüljön, a kialakuló gyakorlat megengedi, hogy az érintett személyről az arcát nem mutató felvétel készüljön. Mindez álláspontunk szerint nem helyes gyakorlat, ugyanis lehetnek az arcon kívül olyan egyéni olyan ismertetőjegyei az ábrázolt személynek, amely alapján felismerhető. Az ugyanakkor helyes megközelítés a jogalkotó részéről, hogy a bíróság tagjait és az ügyészt közszereplőnek tekintik, hiszen ők a közhatalom gyakorlásában vesznek részt, míg az egyéb személyeket, így köztük az ügyvédet nem tekinti közéleti szereplőnek, illetve a nyilvános tárgyalást nem tekinti nyilvános közszereplésnek. Az más kérdés, hogy ez a fajta szabályozás hosszútávon fenntartható-e, ugyanis megkérdőjelezhető, hogy lehet-e egy ugyanazon eseményen részt vevő személyek szempontjából különbséget tenni a hivatásuk, illetve egyéb szempontok szerint a vonatkozásban, hogy fellépésük nyilvános közszereplésnek minősül-e vagy sem. Különösen igaz ez az ügyvéd és ügyész közötti különbségtételre még akkor is, ha az ügyész közhatalmat gyakorol, míg az ügyvéd nem.¹¹⁴

A felvételkészítéshez való hozzájárulásnak egyértelműnek kell lenni, az ráutaló magatartással nem történhet meg, ugyanis nem minősül hozzájárulásnak az, ha a tárgyaláson beszédet tartó ügyvéd észleli a vakuvillanást, ugyanis a tárgyaláson eljárva az ügyvéd az ügyfelet képviselve nem elsősorban a képmás védelmével van elfoglalva, sem pedig azzal, hogy a sajtó munkatársainak a tevékenységét figyelje.¹¹⁵ Hangsúlyozza a bírói gyakorlat, hogy a tárgyalás nyilvánossága az eljárás törvényességének garanciális eleme, ezért főszabályként nem a felek akaratának függvénye, hanem elsősorban a törvényes eljárás szempontjából fontos kritérium. Bírósági tárgyalás nem minősül olyan nyilvános eseménynek, amelyről készült tudósítás illusztrációjaként a fényképfelvétel készítéséhez a tárgyaláson részt vevő jogi képviselő hozzájárulására ne lenne szükség.¹¹⁶ Még a félként eljáró állami szerv képviselőjét ellátó jogtanácsos vonatkozásában is hasonló álláspontra helyezkedett a bíróság, kimondva, hogy a jogtanácsos nem tekinthető közhatalmat gyakorló személynek, sem közszereplőnek, tevékenysége nem minősül nyilvános közéleti tevékenységnek sem, a felek képviselői eljárási jogaik érvényesítése során nem a közérdek, hanem a képviselt fél érdekei alapján járnak el, ezért nyilvános tárgyaláson róluk felvétel csak kifejezett hozzájárulásuk esetén készíthető.¹¹⁷

114 Kiss Tibor: A személyiségi jogok érvényesülése az ügyvédi tevékenység gyakorlása során, *Debreceni Jogi Műhely*, 2012/4. (2012. október 1.) [Elérhető: www.debrecenijogimuhely.hu/]

115 Fővárosi Bíróság 65.P.20.334/2011/16. számú ítélet

116 BDT 2012. 2780.

117 BDT 2016. 3441.

A fenti kérdésekre adandó válaszokhoz azonban nemcsak a Ptk. személyiségvédelmi rendelkezéseiből kell kiindulnunk, hanem az eljárási törvények is szabályozzák a kérdést. Ezek alapján a bírói gyakorlat adja meg a jogszerű felvételtkészítés kereteit. E körben nyilvánvalóan szempontként kell figyelembe venni, hogy az igazságszolgáltatás zavartalan működéséhez fűződő közérdek és a személyhez fűződő jog, mint méltányolható magánérdek közötti egyensúly alakuljon ki.¹¹⁸

Az új Polgári Perrendtartás azonban a jelenlegi szabályozáshoz még szövegezésében is majdnem teljesen azonos rendelkezéseket tartalmaz, annyi eltéréssel, hogy hangsúlyozza, hogy a felvétel készítésére a nyilvánosság tájékoztatása érdekében kerülhet sor, ahol a felvétel készítője a bíróság felhívására köteles hitelt érdemlően igazolni, hogy média tartalom-szolgáltató érdekében eljáró személy, ennek hiányában a bíróság a felvétel készítését megtiltja, továbbá a természetes személy fél teljes neve csak a hozzájárulásával tüntethető fel a médiatartalomban.¹¹⁹

A büntetőeljárás során a bíróság nyilvános tárgyalásáról a sajtó jogosult tájékoztatást adni,¹²⁰ a kép- és hangfelvétel készítése csak a tanács elnökének engedélyével lehetséges, melyet az eljárás bármely szakaszában vissza is lehet vonni a tárgyalás folyamatosságának, zavartalanságának érdekében, ahogyan az engedélyt meg is lehet tagadni ugyanezen okokból. A felvételtkészítéshez az engedélyt mindig a tanács elnöke adja meg oly módon, hogy a bírósági tárgyaláson részt vevő személyről – a bíróság tagjain, a jegyzőkönyvvezetőről, az ügyészen és a védőn kívül – csak az érintett hozzájárulásával szabad felvételt készíteni. Mindez azt jelenti, hogy a büntetőeljárásban a védőt is a közhatalom gyakorlóinak körébe sorolja a jogalkotó, ami alapvetően nem helyes megközelítés, hiszen úgy, mint a polgári eljárásban, a büntetőeljárásban sem közhatalmat gyakorol, hanem a fél érdekeinek képviselőjeként lép fel az ügyvéd. Az elítélt szempontjából viszont fontos, hogy ha korábban az engedélyvel készített felvétel ismételt nyilvánosságra hozatalához ugyancsak engedélyre van szükség, ha az elítélt mentesült a büntetett előlethez fűződő joghátrányok alól.¹²¹

118 Dr. Havasi: i. m. 15.; Petrik: A személyiség i. m. 141.

119 2016. évi CXXX. törvény 232. §

120 1998. évi XIX. törvény 74/A. § (2) bekezdés

121 Legfelsőbb Bíróság Pfv.IV.21.148/2010/4. (LB-H-PJ-2010-347.)

ANDRÁS KOLTAY

Associate professor, Head of Department of Private Law

Pázmány Péter Catholic University

Department of Private Law

PRIVACY IN PUBLIC PLACES – CELEBRITIES, SUICIDES, OUTSIDERS, NAKED MEN AND MUSLIM VEILS ON THE STREET

INTRODUCTION

The doctrine of privacy on the streets and in other public places is a relatively new development in European human rights jurisprudence. People do peculiar things on the streets, which sometimes turn out to be of interest to the media, and sometimes these actions lead to social tensions. In some instances people merely exercise their freedom of speech or other political rights in various ways and at other times individuals simply wish to remain unnoticed. The four cases detailed below all raise questions relating to the protection of privacy on the streets. Although we are far from seeing a distinct and consistent ECtHR practice, some of the most important considerations are already identifiable, and such cases may in the future may resolved along similar lines.

1. THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS AND ARTICLE 8 OF THE EUROPEAN CONVENTION

Without doubt, the European approach is the most effective of all regional international schemes aimed at protecting human rights. The European Convention of Human Rights, announced for ratification in 1950 in Rome and finally entering into force in 1953, created an international court designed to protect human rights and fundamental freedoms and to watch over the respect for human rights entailed by the Convention. If a court decision

or other resolution of any authority is adopted in one of the Member States, by which a fundamental right set out in the Convention is breached and there are no further ways of reviewing that decision or resolution in said Member State (either because the decision was adopted by a court of highest instance or because the right of appeal was limited in the first place), the applicant may turn to the European Court of Human Rights (hereinafter: ECtHR or Strasbourg Court). If the ECtHR finds the claim admissible, it will decide on the matter and, if it is found that the Convention has been violated, it may rule that the applicant should receive just satisfaction or even compensation. The court has no jurisdiction to overrule the decisions adopted by the authorities of the Member States or their legislations, or to initiate the amendment of any provision of law, but an unfavourable decision is rarely without consequences in the given country.

Article 8 of the European Convention prescribes respect for private and family life, in particular the protection of one's home and correspondence. Paragraph 2 details the possible limitations of that right, which are as follows: national security, public safety, the economic well-being of the country, the prevention of disorder and crime, the protection of health and morals and the protection of the rights and freedoms of others. These limitations may only apply if they conform to the prerequisites usually applicable to other fundamental rights under the Convention, and as such they must be: (a) prescribed by law, (b) in the interest of achieving a legitimate aim and (c) necessary in a democratic society.

Article 8 – Right to respect for private and family life

1. Everyone has the right to respect for his private and family life, his home and his correspondence.
2. There shall be no interference by a public authority with the exercise of this right except such as is in accordance with the law and is necessary in a democratic society in the interests of national security, public safety or the economic wellbeing of the country, for the prevention of disorder or crime, for the protection of health or morals, or for the protection of the rights and freedoms of others.

The bases of the limitations are relatively broad, but it should be remembered that the wording was drafted in 1950 in an entirely different European political and human rights environment. Limitations such as the economic well-being of a country or the protection of morals no longer have a practical implication today. The scope of Article 8 was uncertain for a long time, as the generic wording on the protection of private and family life did not necessarily enable the provision to be easily applied in practice. In recent decades, Article 8 has begun to function as a sort of catchall, which provides grounds for the ECtHR to accord protection to an applicant for violations of rights which do not fall under any other protected fundamental right. The matters not falling under the scope of the Article include the right to marry, the right to found a family, spouse equality, cases related to guardianship, visitation rights and alimony, adoption, inheritance, immigration, the right to integrity (more specifically school disciplinary actions and certain issues related

to medical treatments), violations relating to homosexuality and transsexuality, rights of detainees, right to housing, environmental rights, data protection rights, rights relating to public data and of course the protection of private life versus freedom of the press and of speech.¹ In other words, the ECtHR enjoys a broader range of freedom than usual in interpreting Article 8, although Paragraph 2 states that the right may only be limited to protect certain defined interests. In the past several years, the Court has ensured a broader protection of private life vis-à-vis the press and freedom of speech. Applicants who deem that their rights were not properly protected by the law of their state against the media (these being primarily the right to honour, reputation, right to one's own image, and the right to private life) may turn to the Strasbourg Court. Therefore, oddly, the violation of reputation which tends to play a role in the external judgement of the individual by society is subject to Article 8 and is thereby within the scope of „private life”²

2. SUICIDE ON THE STREET

In *Peck v. the United Kingdom*³ a decision had to be made about the scope of the right to private life in connection with photographs taken in a public place.

The applicant, Mr. Peck, attempted suicide on the streets by cutting his wrists. However, his loss of blood was not fatal so he continued in a deranged state of mind to roam the streets with the knife in his hands. Closed circuit television cameras, which had been installed in the streets of Brentwood not long before, recorded images of Mr. Peck. The applicant was recognisable in the recordings, although the suicide attempt itself was not visible, only a confused man could be seen walking the streets with a kitchen knife in his hands. The local government intended to release the recordings so as to prove the legitimacy of introducing the CCTV-cameras. Mr. Peck's objection and his request for an injunction were unsuccessful. After the images were broadcast on television he did not sue, as it was obvious that he could not obtain any satisfaction on the grounds of the tort of *breach of confidence*, as the recordings were made in a public place, so he turned directly to the Strasbourg Court.

The ECtHR established a breach of the applicant's right to private life. Despite the fact that he was in a public space he did not consequently become a public figure, and the disclosure of his image and the recordings represents a violation of his privacy that exceeds what would normally be acceptable in such a situation, especially as he was walking in the street in a state of confusion.

The monitoring of the actions of an individual in a public place by the use of photographic equipment which does not record the visual data does not, as such, give rise to an interference with the individual's private life. On the other hand, the recording

1 Claire Ovey, Robin White, Jacobs and White: *European Convention on Human Rights*, OUP (2006) 4th ed. 241-299.

2 Eric Barendt: Balancing Freedom of Expression and Privacy: the Jurisprudence of the Strasbourg Court' 1, *Journal of Media Law*, 2009/1. 49-72.

3 Application no. 44647/98, judgement of 28 April 2003.

of the data and the systematic or permanent nature of the record may give rise to such considerations.⁴

The Court's standpoint, according to which the observation of individuals in public places without recording any data does not raise any concerns with respect to the right to privacy, is questionable. In the specific case, however, the images were recorded and the Court accepted that the right to private life can apply even in public places.

... the Court notes that the present applicant did not complain that the collection of data through the CCTV-camera monitoring of his movements and the creation of a permanent record of itself amounted to an interference with his private life. Indeed, he admitted that that function of the CCTV system, together with the consequent involvement of the police, may have saved his life. Rather, he argued that it was the disclosure of that record of his movements to the public in a manner in which he could never have foreseen which gave rise to such an interference.⁵

The infringement therefore did not consist of making the recording *per se* but its disclosure. The applicant did not have a public role and his being on the street could not be categorised as a public appearance.

The present applicant was in a public street but he was not there for the purposes of participating in any public event and he was not a public figure. It was late at night, he was deeply perturbed and in a state of distress. While he was walking in public wielding a knife, he was not later charged with any offence. The actual suicide attempt was neither recorded nor therefore disclosed. However, footage of the immediate aftermath was recorded and disclosed by the Council directly to the public in its *CCTV News* publication. In addition, the footage was disclosed to the media for further broadcasting and publication purposes. ... The applicant's identity was not adequately, or in some cases not at all, masked in the photographs and footage so published and broadcast. He was recognised by certain members of his family and by his friends, neighbours and colleagues.⁶

Accordingly, the Court considered that the disclosure by the local council of the relevant footage constituted a serious interference with the applicant's right to respect for his private life.

... the Court notes that the Council had other options available to it to allow it to achieve [its] objectives. In the first place, it could have identified the applicant through enquiries with the police and thereby obtained his consent prior to disclosure. Alternatively, the Council could have masked the relevant images itself. A further alternative would have been to take the utmost care in ensuring that the media, to which the disclosure was made, masked those images.⁷

⁴ Ibid, para 59.

⁵ Ibid, para 60.

⁶ Ibid, para 62.

⁷ Ibid, para 80.

In sum, the Court does not find that, in the circumstances of this case, there were relevant or sufficient reasons which would justify the direct disclosure by the Council to the public of stills from the footage in its own *CCTV News* article without the Council obtaining the applicant's consent or masking his identity, or which would justify its disclosures to the media without the Council taking steps to ensure so far as possible that such masking would be effected by the media. The crime-prevention objective and context of the disclosures demanded particular scrutiny and care in these respects in the present case.⁸

In the aftermath of *Peck*, there still remained the question as to the limits of the right to private life on public streets. Does the right extend to everyday situations as well?⁹ Mr. Peck was most certainly in an extreme situation, hence the question. Whatever the case may be, in the years following the decision, the ECtHR referred in a generic manner to the „right to be left alone” in public places and to a reasonable expectation of respect for private life.¹⁰

3. CELEBRITY ON THE STREET

One of the most frequently referenced ECtHR decisions is *Von Hannover v. Germany* from 2004,¹¹ which is certainly the major case of the „being private in public” doctrine,¹² one which „radically altered the extent to which the media can lawfully intrude into the private lives of the rich and famous.”¹³ The applicant in this case was Caroline, the princess of Monaco, who was a favourite target of the German tabloids. Before lodging the claim, two tabloid papers had published photographs of the princess taken by the paparazzi and showing her in various situations. Some of the images were taken on public streets and others were taken in a restaurant, showing the princess having lunch with her new companion, while others were of Caroline on the beach. Some of these pictures also showed her children. The princess turned to the courts, complaining of the violation of her privacy. The German High Court ruled in the princess's favour only partially and stated the legality of disclosing images that were taken in public places and not in places restricted to the general public. The Federal Constitutional Court went on to say that the images showing the applicant's underage child qualify as unlawful, as they violate the right to undisturbed family life, despite the fact that these images were made in a public place.¹⁴

8 Ibid, para 85.

9 Jonathan Morgan: *Privacy, Confidence and Horizontal Effect: “Hello” Trouble*, 62 Cambridge L.J. (2003) 444., 448.

10 Nicholas Hatzis: *Giving Privacy its Due: Private Activities of Public Figures in Von Hannover v Germany*, 16 King's College L.J. (2005) 143., 145.

11 Application no. 59320/00, judgement of 24 June 2004.

12 Ronald Krotoszynski Jr.: *Reconciling Privacy and speech in the Era of Big Data: A Comparative Legal Analysis*, 56 William & Mary L.R. (2015) 1279, 1300.

13 Robin D. Barnes: *The Caroline Verdict: Protecting Individual Privacy Against Media Invasion as a Matter of Human Rights*, 110 Penn State L.R. (2006) 599., 614.

14 1 BvR 653/96, judgement of 15 December 1999.

The Strasbourg Court went even further. Disclosure of the pictures taken under circumstances where the princess would have had a reasonable expectation of privacy, for example in the restaurant having lunch or on the beach, regardless of the fact that these qualify as public places, is a violation of Article 8 of the Convention.

The statement of reasons of the decision is worthy of attention: the ECtHR states that although the ability of public figures to protect their private life is narrower, their privacy is nonetheless acknowledged and protected by law. While freedom of expression extends to the disclosure of photographs, in this case, the rights of others, as well as the interest of the protection of their reputation, must also be taken into consideration. In addition, those affected by photographs published in the tabloids consider such disclosure to be a strong interference with their privacy or even outright stalking or persecution.¹⁵

The Court considers that a fundamental distinction needs to be made between reporting facts – even controversial ones – capable of contributing to a debate in a democratic society relating to politicians in the exercise of their functions, for example, and reporting details of the private life of an individual who, moreover, as in this case, does not exercise official functions. While in the former case the press exercises its vital role of „watchdog” in a democracy by contributing to „impart[ing] information and ideas on matters of public interest”...it does not do so in the latter case.¹⁶...As in other similar cases it has examined, the Court considers that the publication of the photos and articles in question, of which the sole purpose was to satisfy the curiosity of a particular readership regarding the details of the applicant’s private life, cannot be deemed to contribute to any debate of general interest to society despite the applicant being known to the public...¹⁷

The general public is obviously very interested in the private life of Caroline, but this in itself does not constitute an interest that trumps her rights. According to the Court, a fundamental distinction needs to be drawn between reporting facts (even controversial ones) which are capable of contributing to a debate in a democratic society relating to politicians in the exercise of their functions, and the reporting of details of the private life of an individual who does not exercise official functions.¹⁸ Although the right to inform the public may in some cases extend to the private life of certain public figures, especially politicians, in this case that does not apply. The sole aim in publishing the articles and photographs was to satisfy the curiosity of the audience by exposing the private life of the applicant, which cannot be considered necessary for a public debate.¹⁹

The Court reiterates the fundamental importance of protecting private life from the point of view of the development of every human being’s personality. That protection – as stated above – extends beyond the private family circle and also includes a social dimension. The

¹⁵ Von Hannover, para 59.

¹⁶ Ibid, para 63.

¹⁷ Ibid, para 65.

¹⁸ Rebecca Moosavian: Deconstructing “Public Interest” in the Article 8 vs Article 10 Balancing Exercise, 6 *Journal of Media Law*, 2014/2. 234, 242-243.

¹⁹ Ibid, para 63-65.

Court considers that anyone, even if they are known to the general public, must be able to enjoy a „legitimate expectation” of protection of and respect for their private life...²⁰

Furthermore, increased vigilance in protecting private life is necessary to contend with new communication technologies which make it possible to store and reproduce personal data....This also applies to the systematic taking of specific photos and their dissemination to a broad section of the public.²¹

The lesser protection of privacy with regard to people like the applicant is not justified, as the interest in such people exhibited by the media and the general public lies merely in the fact that they are celebrities (in this case a member of a royal family) and they do not exercise any important public functions.²² The domestic courts did not adequately weigh these circumstances.

The Court...considers that the criteria on which the domestic courts based their decisions were not sufficient to protect the applicant’s private life effectively. As a figure of contemporary society „*par excellence*” she cannot – in the name of freedom of the press and the public interest – rely on protection of her private life unless she is in a secluded place out of the public eye and, moreover, succeeds in proving it (which can be difficult). Where that is not the case, she has to accept that she might be photographed at almost any time, systematically, and that the photos are then very widely disseminated even if, as was the case here, the photos and accompanying articles relate exclusively to details of her private life.²³

Without doubt, the princess is a public figure, but she does not hold public powers and is not a politician; furthermore, as a woman, under the laws of Monaco, she cannot inherit the throne either. As she is „just” a celebrity, the unveiling of certain aspects of her private life to the public does not contribute to a democratic debate and so the protection of her private life is stronger than it would be for a public figure who is a politician. The freedom of the press and the monetary interests of the media are not interests that are sufficient to justify the limitation of the protection of privacy.²⁴

Furthermore, the Court considers that the public does not have a legitimate interest in knowing where the applicant is and how she behaves generally in her private life even if she appears in places that cannot always be described as secluded and despite the fact that she is well known to the public.²⁵

There has, therefore, been a breach of Article 8 of the Convention. According to this decision, respect for celebrities’ right to privacy is not limited to secluded places but can be extended to public places with some restrictions in the case of public figures. The images

20 Ibid, para 69.

21 Ibid, para 70.

22 Ibid, para 72.

23 Ibid, para 74.

24 Ibid, para 77.

25 Ibid, para 77.

do not have to portray the public figure in a humiliating or indecent manner in order to qualify as infringement, just as the pictures of Caroline showed the princess in everyday situations and did not uncover any new, intimate information; here it is interference in privacy *per se* which qualifies as unlawful.²⁶ As a result, the manner in which the press obtained the photographs, and whether they effectively stalked the affected individual, so whether these were paparazzi pictures, is a secondary question.²⁷

The scope of *von Hannover* is therefore far-reaching: it makes it clear people are not automatically free to publish images of others simply because they were in a public place at the time that the images were obtained and that freedom of expression and public interests will be weak when information or images are published solely to satisfy readers' curiosity.²⁸

4. VEILED MUSLIM WOMAN ON THE STREET

In the recent past, the debate on headscarves (veils) concealing the face flared up in several European states. Initially the discussion centred on restrictions applied in the school environment, which was followed in the last few years by the introductions in some countries of total prohibitions on wearing head scarves. Perhaps the cases which were set in a school context²⁹ are those which raise the issue of the protection of privacy the least, but the total and general restriction on wearing certain clothes is still questionable from this point of view.

To date, two ECtHR decisions relate to wearing head scarves in public spaces and the outcome of each case differs.³⁰ The court ruled against the applicant in *S.A.S. v. France*.³¹ The applicant in this case was a practising Muslim and a French citizen who objected to not being allowed to wear a veil covering the entire face as a result of the entry in force of the legislation banning covering up the entire face in public places. The applicant emphasised that religious clothing is worn of the individual's free will without pressure from others. It was also underlined that she had worn the veil in the past, even if not all the time, and wishes to wear it freely in the future as well, at any time she pleases. Finally she pointed out that her intent was not to bother anyone but to express her religious,

26 Anne S. Y. Cheung: Rethinking Public Privacy in the Internet Era: A Study of Virtual Persecution by the Internet Crowd, 1 *Journal of Media Law*, 2009/2. 191.

27 Kirsty Hughes: Photographs in Public Places and Privacy, 1 *Journal of Media Law*, 2009/2. 159.

28 N. A. Moreham: Privacy in Public Places, 65 *Cambridge L.J.* 2006/3. 606.

29 Most prominently see Şahin v. Turkey, application no. 44774/98, judgement of 10 November 2005.

30 The first is less important for the purposes of our discussion as it did not really relate to the right to privacy. The 127 applicants in Ahmet Arslan and others v. Turkey (application no. 41135/98, judgement of 23 February 2010) were members of a religious group who attended a religious ritual event in Ankara. During the course of this event, they walked the streets of the city wearing special clothing as prescribed by their religious rules. They were later sentenced for breach of anti-terrorist legislation for wearing clothing items covering their heads and, in general, for wearing religious clothes outside their religious rituals. The ECtHR established the breach of Article 9 of the Convention, as it found that it was not proven that the applicants jeopardised public order or that they pursued any missionary activity putting passers-by under duress. It is an important to note that, as opposed to the applicant in *S.A.S.*, the Turkish applicants wore clothing that did not cover their entire faces (the eyes were left uncovered).

31 Application no. 43855/11, judgement of 26 June 2014.

personal and cultural beliefs and to find „inner peace”.³² In other words, she based her reasoning mainly on the protection of the freedom of speech and her right to privacy, in addition to the freedom of religion.

Her private life was affected for three reasons. First, because her ability to wear the full-face veil was an important part of her social and cultural identity. Secondly because,..., there was a zone of interaction of a person with others, even in a public context, which might fall within the scope of private life, and the protection of private life under Article 8 extended beyond the private family circle and also included a social dimension. The third reason was that if she went out of the house wearing the full-face veil she would probably encounter hostility and would expose herself to criminal sanctions. Thus, being obliged to remove it when she went out and only being able to wear it at home „as if she were a prisoner”, she was forced to adopt a „Jekyll and Hyde personality”.³³

The Court acknowledged that Article 8 of the Convention, on the right to private life, is strongly affected by the case; the freedom to choose one’s clothing, and to be able to be in the street without disturbance are both questions falling under the scope of private life.

The Court is thus of the view that personal choices as to an individual’s desired appearance, whether in public or in private places, relate to the expression of his or her personality and thus fall within the notion of private life. It has found to this effect previously as regards a haircut... It considers,...that this is also true for a choice of clothing. A measure emanating from a public authority which restricts a choice of this kind will therefore, in principle, constitute an interference with the exercise of the right to respect for private life within the meaning of Article 8 of the Convention...³⁴

According to the ECtHR, for reasons of security, any state may prohibit wearing clothes which hinder identification of a person but such a blanket ban with such an effect is acceptable only if the risk to public order can generally be identified.³⁵ The French government could not demonstrate such a risk. Another possible rationale for limitation is the „protection of the rights and freedoms of others”. In this respect, the French government pointed out that concealing one’s face makes living together impossible for the affected members of society and is against the minimum norms of civility which are necessary for social interactions.³⁶ The ECtHR accepted the above as legitimate arguments, expressing at the same time that allowing full-face veils in public places is a choice to be made by society.

Furthermore, admittedly, as the applicant pointed out, by prohibiting everyone from wearing clothing designed to conceal the face in public places, the respondent State has to a certain extent restricted the reach of pluralism, since the ban prevents certain women

32 S.A.S., para 12.

33 Ibid, para 79.

34 Ibid, para 107.

35 Ibid, para 139.

36 Ibid, para 25 and 141.

from expressing their personality and their beliefs by wearing the full-face veil in public. However, for their part, the Government indicated that it was a question of responding to a practice that the State deemed incompatible, in French society, with the ground rules of social communication and more broadly the requirements of „living together”. From that perspective, the respondent State is seeking to protect a principle of interaction between individuals, which in its view is essential for the expression not only of pluralism, but also of tolerance and broadmindedness without which there is no democratic society... It can thus be said that the question whether or not it should be permitted to wear the full-face veil in public places constitutes a choice of society.³⁷

Considering the broad discretionary right of the state, as well as the absence of a European consensus on the subject matter and the low value of the penalty applicable in the event of a breach, the Court deemed that the French restriction is neither disproportionate nor unnecessary. The ECtHR thus did not provide the applicant with the protection of her right to privacy with respect to her choice of clothing.

Justices Nussberger and Jäderblom attached a dissenting opinion to the decision, in which they explain that, contrary to the majority opinion, they believe that the applicant’s freedom of religion and right to privacy have been violated. According to the dissenting opinion, the majority forced its opinion on the minority with the disputed legislation in the name of abstract values („living together”, „civility”) which are insufficient to justify the restriction of fundamental rights. These abstract values cannot be considered to be „the rights of others,” which are acknowledged grounds for the limitation of rights under the Convention. Wearing a full-face veil does not limit living together - everyone has the right to be an outsider. Seeing the face of another is important in human communication but its absence does not make it impossible to communicate.

... there is no right not to be shocked or provoked by different models of cultural or religious identity, even those that are very distant from the traditional French and European lifestyle. In the context of freedom of expression, the Court has repeatedly observed that the Convention protects not only those opinions „that are favourably received or regarded as inoffensive or as a matter of indifference, but also ... those that offend, shock or disturb”, pointing out that „[s]uch are the demands of pluralism, tolerance and broadmindedness without which there is no ‘democratic society’”... The same must be true for dress-codes demonstrating radical opinions.

... While communication is admittedly essential for life in society, the right to respect for private life also comprises the right not to communicate and not to enter into contact with others in public places – the right to be an outsider.

³⁷ Ibid, para 153.

... It is true that „living together” requires the possibility of interpersonal exchange. It is also true that the face plays an important role in human interaction. But this idea cannot be turned around, to lead to the conclusion that human interaction is impossible if the full face is not shown. This is evidenced by examples that are perfectly rooted in European culture, such as the activities of skiing and motorcycling with full-face helmets and the wearing of costumes in carnivals. Nobody would claim that in such situations (which form part of the exceptions provided for in French Law) the minimum requirements of life in society are not respected. People can socialise without necessarily looking into each other’s eyes.³⁸

It is surprising that the majority accepted the limitation of freedom of religion, and that of the right of privacy in *S.A.S.*, based on such weak reasoning. This reserve is probably attributable to the sensitive nature of the matter at hand, to which Europe has yet not given unequivocal responses and to which the Strasbourg Court was not willing to provide answers, either. Some commentators believe that the decision produces the exact opposite consequences to those it intends to achieve: strengthening the restriction actually hinders social interaction.³⁹ Nevertheless, it is questionable whether the freedom of religion and the right to privacy can be restricted outright based on the customs practised by the majority, without proving the existence of actual or imminent danger.

One of the possible reasons behind the restrictions on dress codes may be the fight against terrorism, and the intent to avoid a terrorist attack. A Muslim woman concealing her face represents a threat in the eyes of Western societies, who easily associate such attire with terrorism. For Europeans, wearing a *burqa* or a *niqab* may lead to an association with radical Islam, or with religious fundamentalism.

Evidently, there may be circumstances where the identification of the individual is necessary to maintain a secure environment. These may be, for example, security checks at airports⁴⁰ or taking photographs for identification documents.⁴¹ Moreover, there are situations in a school or university environment where wearing a headscarf that conceals the face may render educational activities impossible. A practical point of consideration may be whether the headscarf makes communication with the teacher difficult or if attendance at class or exams cannot be verified otherwise.⁴² It is yet another question whether these points of consideration actually merit a full restriction, or whether there may be other ways of tackling these problems which entail lesser limitations of individual rights. One thing is sure: acknowledgement of specific situations like this does not substantiate a general restriction, applicable without exception, on dress codes. For one thing, banning

38 *S.A.S.*, dissenting opinion, para 7-9.

39 John Adenitire: *SAS v France: Fidelity to Law and Conscience*, *European Human Rights Law Review*, 2015/1. 78.

40 *Suku Phull v. France* (application no. 35753/03, admissibility decision, 11 January 2005), *El Morsli v. France* (application no. 15585/06, admissibility decision, 4 March 2008).

41 *Karaduman v. Turkey* (application no. 16278/90, admissibility decision, 3 May 1993), *Mann Singh v. France* (application no. 24479/07, admissibility decision, 13 November 2008).

42 Erica Howard: *Law and the Wearing of Religious Symbols*, Abingdon: Routledge (2012) 34., see *Dahlab v. Switzerland* (application no. 42393/98, admissibility decision, 15 February 2001).

clothes that conceal the face does not particularly make it more difficult to execute terrorist attacks, and also it is concerning to accept a restriction which is so general that it apparently identifies any and all Muslim schoolgirls as potential terrorists. Experience shows that the majority of girls and women wearing such attire do not support terrorism or suicide attacks and do not consider themselves to be Islamic fundamentalists.⁴³

The ECtHR stated in *S.A.S. v. France* that gender equality cannot be raised as an argument in the reasoning if the disputed practice is defended by the women themselves.⁴⁴ In other words, forcing equality can in itself cause the breach of the right to privacy and therefore the expectation to respect the freedom of choice of the affected individuals is valid.

The stance of Europe and the US in this matter differs: the fear of Islamic culture has perhaps been less dominant overseas. The United States was founded as a melting pot of different cultures and therefore builds its identity on this characteristic; fear of the impact of diverse mentalities is therefore not typical, either in society or at the legislative level - instead, terrorism is the primary fear.⁴⁵ By contrast, Europe is worried for the identity of the secular state and principally fears extremist political movements,⁴⁶ and secondly all cultures that differ greatly from European culture if they jeopardise the generally accepted form and rules of „living together”.⁴⁷

The primary problem with restricting clothing that conceals the face is that it limits, without just cause and true necessity, individual autonomy, the freedom to practice one's religion and the right to privacy. Wearing a certain attire is a unique way to exercise the freedom of expression⁴⁸ which is similar to other, non-verbal communication with symbols, such as a burning cross,⁴⁹ a five-pointed red star,⁵⁰ flag-burning,⁵¹ or a peace sign.⁵² These may be limited under certain circumstances, just as communication by the spoken word is. The Strasbourg Court has not, to date, examined the headscarf issue from the point of view of freedom of speech but regarded it as a matter relating to freedom of religion under Article 9, which is not necessarily unreasonable. However, it is difficult to justify that while the ECtHR's focus in relation to Article 10 (freedom of speech) is the protection of opinions which may be disturbing, shocking or upsetting to others,⁵³ when it comes to Article 9 and exercising the rights there under it is considerably narrower, even if this undisputedly also covers expressive elements such as wearing certain attire. According to the reasoning of *S.A.S.*, this means that

43 Dominic McGoldrick: *Human Rights and Religion: the Islamic Headscarf Debate in Europe*, Oxford – Portland, Oregon, Hart (2006) 21.

44 *S.A.S.*, para 119.

45 Robert A. Kahn: *The Headscarf as Threat: A Comparison of German and U.S. Legal Discourses*, 40 *Vanderbilt Journal of Transnational Law* (2007) 417.

46 *Şahin v. Turkey* (application no. 44774/98, judgement of 10 November 2005), para 129-130.

47 *S.A.S. v. France* (application no. 43855/11, judgement of 26 June 2014), para 141-142., 153.

48 Peter G. Danchin: *Suspect Symbols: Value Pluralism as a Theory of Religious Freedom in International Law*, 33 *The Yale Journal of International Law*, 2008/1. 1., 9.

49 *Virginia v. Black*, 538 U.S. 343 (2003).

50 *Vajnai v. Hungary*, application no. 33629/06, judgement of 8 July 2008.

51 *Texas v. Johnson*, 491 U.S. 397 (1989).

52 *Spence v. Washington*, 418 U.S. 405 (1974).

53 *Handyside v. the United Kingdom*, application no. 5493/72, judgement of 7 December 1976.

the right to wear religious clothing, and therefore self-expression in this manner, may be restricted if it contradicts the practice of „living together” as exercised by the majority. This imposes the will of the majority (as imagined by the ECtHR) on the minority, without any meaningful reasons.⁵⁴ Such a limitation would be unimaginable in the light of the elaborated jurisprudence of the Strasbourg Court in respect of freedom of speech.

5. NAKED MAN ON THE STREET

The applicant of *Gough v. the United Kingdom*⁵⁵ held a belief according to which the human body is in itself inoffensive, so being naked in public must be allowed. His belief in ‘social nudity’ was expressed by naked walks. In 2003 he decided to walk naked from Land’s End in England to John O’Groats in Scotland, earning the nickname ‘the naked Rambler’. Following these performances, he was arrested, prosecuted, convicted and imprisoned many times during one decade of public nudity.

In his application he argued that his right to free expression (article 10) was breached by the state authorities, and his right to private life (article 8) was also violated.

The ECtHR declared – explicitly referring to the article 10 complaint, but possibly with a more general scope – that a margin of appreciation for the states applies in cases involving public morals.

The breadth of the margin of appreciation to be afforded depends on a number of factors. The national authorities enjoy a wide margin of appreciation in matters of morals, since there is no uniform European conception of morals. Accordingly State authorities are in principle better placed than the international judge to give an opinion on the exact content of the requirements of morals as well as on the necessity of measures intended to meet them.⁵⁶

However, this does not imply that the moral assertions of the majority should always prevail over individual interests.

...although individual interests must on occasion be subordinated to those of a group, democracy does not simply mean that the views of a majority must always prevail: a balance must be achieved which ensures the fair and proper treatment of people from minorities and avoids any abuse of a dominant position.⁵⁷...The Court is prepared to accept that the extent to which, and the circumstances in which, public nudity is acceptable in a modern society is a matter of public interest. The fact that the applicant’s views on public nudity are shared by very few people is not, of itself, conclusive of the issue now before the Court.⁵⁸

54 Hakeem Yusuf: S.A.S. v France. Supporting ‘Living Together’ or Forced Assimilation? *International Human Rights Law Review*, 2014/3. 277., 285.

55 Application no. 49327/11, judgement of 28 October 2014.

56 Gough, para 166.

57 Ibid, para 168.

58 Ibid, para 172.

According to the Strasbourg Court, members of minorities or representatives of marginalised opinions should also have social responsibility up to a certain degree.

Article 10 does not go so far as to enable individuals, even those sincerely convinced of the virtue of their own beliefs, to repeatedly impose their antisocial conduct on other, unwilling members of society...⁵⁹

As for the complaint arguing that there had been a violation of the right to private life, the ECtHR was uncertain whether ‘public nudity’ as a self-expressive act qualifies for article 8 protection; i.e. that it belongs under the scope of ‘private life’.

On the other hand, not every activity that a person might seek to engage in with other human beings in order to establish and develop relationships will be protected by Article 8: it will not, for example, protect interpersonal relations of such broad and indeterminate scope that there can be no conceivable direct link between the action or inaction of a State and a person’s private life.⁶⁰.....a distinction must be drawn between carrying out an activity for personal fulfilment and carrying out the same activity for a public purpose, where one cannot be said to be acting for personal fulfilment alone... Furthermore, as concerns in particular an individual’s personal choices as to his desired appearance in public..., on analogy with the applicability of Article 9 of the Convention to religious beliefs..., Article 8 cannot be taken to protect every conceivable personal choice in that domain: there must presumably be a *de minimis* level of seriousness as to the choice of desired appearance in question...Whether the requisite level of seriousness has been reached in relation to the applicant’s choice to appear fully naked on all occasions in all public places without distinction may be doubted, having regard to the absence of support for such a choice in any known democratic society in the world. In any event, however, even if Article 8 were to be taken to be applicable to the circumstances of the present case, the Court is satisfied that those circumstances are not such as to disclose a violation of that provision on the part of the public authorities in Scotland. In sum, any interference with the applicant’s right to respect for his private life was justified under Article... for essentially the same reasons given by the Court in the context of its analysis of the applicant’s complaint under Article 10 of the Convention...⁶¹

In its decision the Court found the complaint admissible under article 8, thus accepting that naked (public) walks were under the scope of private life, but insisted that they could not be regarded as protected acts. One may conclude that social customs or conventions were stronger than individual conviction, which is on the face of it unreasonable and socially unacceptable.

⁵⁹ *Ibid.*, para 176.

⁶⁰ *Ibid.*, para 183.

⁶¹ *Ibid.*, para 184.

SUMMARY

It is difficult to link the four cases in a complementary fashion in such a way that they enhance and strengthen one another, but some general observations can be made. It is important to note that the protection of private life is not confined to non-public places but entitles the rights holder to protection against the media, even in public spaces, upon the disclosure of otherwise not protected and non-infringing information. This interpretation complies with the European mentality, which identifies the freedom of the press as being separate from the general freedom of speech, and where the media is expected to serve the public interest. However, in the case of the Muslim headscarf it has become clear that the previously well-defined fundamental axes of the human rights protection network may be questioned due to the special circumstances preoccupying Europe at present, namely the growing penetration of Islam in Europe. Although the various approaches are widely protected, and certain types of conduct which were previously restricted and belonged in the private sphere have become generally accepted, Europe largely remains uncertain in the midst of the war of cultures and is currently suffering from a slight identity crisis. One may argue that privacy and speech are „complementary, rather than conflicting, human rights”,⁶² as they are both necessary conditions of democracy. This may hold true in the case of *Von Hannover* and *Peck*, where the speech interests of the media and the public – as interpreted by the ECtHR – could have been fulfilled without breaching the applicants’ right to privacy; both remained the applicant’s concern. In *Gough* we saw how strongly and commonly held beliefs – that it is inappropriate to walk naked in the street – can prevail over rights-based arguments. Although the decision in *Gough* may look reasonable, and certainly less problematic than *S.A.S.*, one may be forgiven for wondering how courts can set just boundaries between protected social customs (majoritarian interests) and individual rights?

62 Krotoszynski (n 12) 1338.

LENKOVICS BARNABÁS

egyetemi tanár

Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar

Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék

A POZITÍV ADÓSLISTA ALKOTMÁNYOSSÁGI HÁTTERE*

Tanárember számára nincs nagyobb öröm és elismerés, mint ha tanítványa maga is tanár lesz és szép és tartalmas pályáivet fut be. Én kivételesen szerencsés tanár vagyok, mert csak a miskolci jogi kar tanárai között hét ilyen „karalapító” oktató is volt, ezért is utaztam mindig nagy örömmel Miskolcra, mintha „családlátogatásra” mentem volna. A kezdő fiatal oktatók és a csaknem egyidős egyetemi hallgatók között speciális elemmel egészül ki a hagyományos „tanár-diák viszony”: kölcsönösen segítik egymást, a tanulást és a tanítást is, és ez a barátság szálaival szövö át és erősíti meg ezt a kapcsolatot. Később is, ha ritkán találkoznak is, fél szavakból is értik, és ha kell, segítik és támogatják egymást.

Ezzel a hálás örömmel és barátsággal köszöntöm Csécsy György debreceni professzor kollégámat születésnapján. Ajándékként egy régebbi, de ma is aktuális írásomat nyújtom át, az ember nem vagyoni értékeit (jóhírnév, becsület, tisztesség, méltóság) hangsúlyozva, amely értékekben kedves Barátom mindig bővelkedett.

1. A hétköznapi életben a „listázásnak”, egy listára kerülésnek inkább negatív felhangja van. Visszacseng benne a Rákosi-korszak „B” listázása, vagy a közelmúlt „ügynöklistái” körüli történelmi-politikai vihar. Ezek a negatív érzetek eleve az alapvető szabadságok és az emberi jogok tömeges megsértéseihez tapadnak. Úgy tűnik, hogy a „pozitív” jelző használata az adóslista előtt, önmagában nem képes feloldani ezeket az averziókat. Mert

* Megjelent: *Hitelintézeti Szemle*, 2007/6. 119-128. Ehhez lásd még: Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának 2006. évi Beszámolója 201-202., OBH 5296/2005. sz. állásfoglalás.

ha valaki adós, azaz: adóssága van, adósságba verte magát, eladósodott stb., az eleve nem ugyanaz, mint ha valaki hitelező, azaz: hitelezni képes, feleslege van, vagyonos stb. Ha pedig ráadásul egy listára is felkerült, régen rossz neki, nekünk pedig jó lesz óvatosnak lenni vele kapcsolatban, különösen ha eshetőlegesen bár, közvetlenül vagy akár csak közvetve (pl. a bankunkon keresztül, ahol a megtakarított pénzünket tartjuk), vagyoni (szerződéses) viszonyba kerülünk vele. A lista tehát komoly dolog, de talán nem volna olyan félelmetes, ha – negatív felhangját elkerülendő – másként neveznénk, annak, ami: nyilvántartás (regisztráció), mint pl. az ingatlan-nyilvántartás vagy az ingó jelzálogjogi nyilvántartás; jegyzék, mint pl. a cégjegyzék; avagy régies jogi műszóval lajstrom, mint pl. a szabadalmi vagy a védjegylajstrom. De lajstromozták és lajstromozzák a bányákat, a hajókat és más vízi járműveket, a légi járműveket, és legnagyobb tömegben a közúti teher- és személygépkocsikat is. Nyilvántartják a védett műkincseket, a muzeális értékű tárgyakat és levéltári anyagokat, dokumentumokat akkor is, ha magántulajdonban vannak. Legújabban pedig nyilvántartják egyes fokozottan védett növény- és állatfajok egyedeit, a természet védett képződményeit (pl. a barlangokat) is. A korántsem teljes felsorolás közös jellemzője, hogy elsődleges tárgyuk valamely dolog, vagyontárgy, vagyoni értékű jog. A nyilvántartások rendeltetése pedig az, hogy védjék a dologhoz fűződő közérdeket és magánérdekeket, magát a dolgot, annak tulajdonosát és a vele szerződő feleket. Másodlagosan, de szükségszerűen tehát védik a dologhoz jogilag kötődő, azzal kapcsolatba kerülő személyeket, azok személyi érdekeit is. A nyilvántartások, lajstromok tartalma pedig nem más, mint a dolgok (jogok) és személyek (jogalanyok) legfontosabb, jogilag releváns adatai. És itt adódik a témánk szempontjából talán legfontosabb elhatárolási kérdés: ezek vagyoni, vagy személyi adatok? Ha pedig szokványos jogászai trükkkel az volna a válasz, hogy is-is, akkor a következő kérdés: melyik az elsődleges és melyik csak másodlagos (a fő- és a mellékszereplő). További kérdés, hogy a vagyoni és a személyi érdekek nézőpontjából melyik milyen súllyal, egymásközt milyen arányban esik a latba, azaz Justitia mérlegének serpenyőjébe?

2. A „személyi” és a „vagyoni” viszonyok megkülönböztetése a magánjog (polgári jog) által szabályozott életviszonyok klasszikus, elsődleges felosztása, törvényi [Ptk. 1. § (1) bekezdés] és tankönyvi tétel. E kettőt már a kezdő joghallgató sem keverheti össze, különben nem marad joghallgató. A személy ugyanis nem lehet dolog, az ember csakis alanya lehet a jognak, tárgya soha. Nem adható-vehető sem egészében (mint rabszolga), sem részeiben (szervként, szövetként), önrendelkezési ügyletei mindig személyiségi jogügyleteknek minősülnek, azok is a törvény szabta keretek között [Ptk. 75. § (3) bekezdés]. Az ember, mint személyiség a törvény fokozott oltalma alatt áll, ebben a minőségében őt mindenki köteles tiszteletben tartani [Ptk. 75. § (1) bekezdés].

Más azonban a helyzet a fordított irányban: egy vagyontömeg (mint célvagyon) jogi személyiséggel (alapítvány, társaság) ruházható fel. A jogi személy azonban nem természetes, hanem mesterkélt, művi konstrukció, lehetnek ugyan személyhez fűződő jogai, de nem azok, amelyek jellegüknél fogva csak az emberhez fűződhetnek [Ptk. 75. §

(2) bekezdés]. A jogi személyek jellemzően egészben vagy részenként adhatók-vehetők, átalakíthatók és megszüntethetők stb. Ezen jellemzőik már a tulajdon és a szerződés szabadságából adódnak. A tulajdon, mint dologi státuszjog egyúttal alkotmányos alapjog is, a forrása más gazdasági alapjogoknak (az egyéni és a társas vállalkozás, a szövetkezés szabadságának, az öröklésnek), továbbá a szerződési szabadságnak is, mint a piacgazdaságból levezethető alkotmányos jognak (nem alapjognak, mert lényeges tartalma korlátozandó, és korlátozva is van). A gazdasági alapjogok gyakorlása és a rájuk épülő arányos köztelherviselés kötelezettsége elválaszthatatlanul kapcsolódnak a munkához való joghoz és a szociális biztonság körébe sorolt jogokhoz (egészségügyi ellátáshoz, nyugdíjhoz, lakáshoz), de érintenek más alapjogokat (oktatást, művelődést, esélyegyenlőséget stb.) is. Így összességében a gazdasági-vagyoni viszonyok – a jogállamiságból és a jogbiztonság követelményéből levezethető – biztonsága és védelme ugyanúgy fontos alkotmányos érdek, mint a személyek biztonsága és védelme. Legfeljebb a biztonság és védelem jellegében, módszereiben lehet különbséget tenni, ami viszont a vagyoni viszonyok mobilitásából, dinamizmusából, forgalomképességéből adódik. Ilyen eltérés a vagyoni státuszjogok (dologi jogok) körében a nyilvánosság elve, ami egy évezredes, szerves jogfejlődés eredménye.

3. A magánjog egészében – úgyis, mint a privátautonómia jogágazatában – általában a magántitok (elvé) az uralkodó. Azt is mondhatnánk, hogy a magánjogi viszony általában a felek „magánügye”. Különösen így van ez a személyiségi abszolút jogok, a személyi viszonyok alakítása tekintetében. A személyhez fűződő jogok körében a magántitok kiemelten védett jogtárgy, melynek egyes speciális esetei külön nevesített védelemben is részesülnek (magánlakás, levél- és távközlési titok, orvosi- és ügyvédi titok, személyes adatok). De a vagyoni viszonyok körében is: a gazdasági-kereskedelmi viszonyokban fontos szerepe van a üzemi és üzleti titoknak, nevesítetten is a banktitoknak; egy szerződés tartalmának mikénti meghatározása (a blanketták kivételével) általában a két fél „belügye”, végezetül egy végrendelet tartalmának a meghatározása az örökhatály legszemélyesebb magánügye. A magántitok elvének főszabálykénti érvényesülése alól azonban még ezekben az esetekben is vannak törvényi kivételek, más szóval, ahogyan a privátautonómiának általában, úgy ennek az elvnek is megvannak a törvényi korlátai, amelyek vagy más személyek törvényes érdekeire, vagy a közérdekre tekintettel fogalmazódnak meg.

A nyomós magánérdekek és a közérdek a dologi jogban, mint a „vagyoni berendezkedés” jogában olyan súllyal esnek a latba, hogy a fenti elv érvényesülését megfordítják: a dologi jogban főszabályként a nyilvánosság elve érvényesül, melyhez képest másodlagos (de nem jelentéktelen!) szerep jut a titkosságnak. A nyilvánosság elvét erősíti igen gyakran pusztán a „dolgok természete” és a dologi jogok abszolút jellege.

Ami a dolgok természetét illeti, egy személynek egy dolog feletti közvetlen uralma általában mindenki számára nyilvánvaló, sőt maguk a jogosultak is azt akarják, hogy

uralmuk ténye nyilvánvalóvá (azaz nyilvánossá) váljon. Az ember általában a saját ruháját hordja, a saját autóját vezeti és a saját lakásában lakik. A saját dolgai feletti uralmát igyekeznek megjelöléssel, jelzésekkel, tájékoztatással, illetéktelenek kirekesztésével, távoltartásával és számtalan más módon a kívülállók tudomására hozni.

A nyilvánosságot szükségképpen igényli a dologi jogok abszolút jellege, szerkezete is. A mindenkire kiterjedő kötelezetti oldal eleve felöleli a kívülállók teljes körét, azaz a legszélesebb nyilvánosságot. Ez azonban önmagában a nyilvánosság alapelve válásához kevés volna. Ahhoz a nyomós közérdek mellett mind a jogosulti, mind a kötelezetti oldalon magánérdek is fűződik. A jogosultnak elemi érdeke, hogy dologi jogosulti minőségét mindenki elismerje, és tiszteletben tartsa. Ezt titkosság esetén nemigen remélhetné. A kötelezetteknek pedig elemi érdeke annak az ismerete, hogy kivel szemben, milyen terjedelemben kötelezettek az elismerésre, tűrésre, tartózkodásra. A dologi jogok elismerése csak azok megismerése után remélhető.

Természetesen a közérdek szempontjából sem közömbös, hogy egy jogosult csak egy meghatározott személytől követelhet egy meghatározott magatartást (kötelmi viszony), vagy pedig mindenkitől (dologi viszony). Egyik esetben csak egy személlyel szemben kell törvényi (bírói) védelmet nyújtani, a másik esetben bárkivel szemben. Emellett a szűken vett jogi-dogmatikai érdek mellett azonban sokkal fontosabb társadalmi-, gazdasági- és politikai érdekek is fűződnek a dologi jognak, mint a vagyoni berendezkedés jogának nyilvánosságához. A társadalmi-gazdasági rend stabilitása és a vagyoni forgalom biztonsága egyaránt megköveteli az alapvető vagyoni viszonyok rendjének szilárdságát, áttekinthetőségét(!) ellenőrizhetőségét. A társadalmi-gazdasági rend stabilitásához az anyagi javak igazságos, tehát nem egyszerűen csak jogszerű, de a társadalom által erkölcsösnek is tekintett elosztása-megoszlása szükséges. Ez részben a tulajdoni rend bizonyos fokú tudatos alakítását, időszakonkénti korrekcióját feltételezi, részben a közterhek arányos viselését, a különböző vagyonok teherbíró képessége szerinti, differenciált mértékben. A politikai és törvényhozói tudatossághoz mindkét területen a dologi jogok alanyainak, tárgyainak, mértékeinek – legalábbis a lényegi elemek tekintetében – az egzakt, megbízható ismeretére van szükség, aminek a szigorú titkosság útját állná. Ha kisebb léptékben is, de a vagyoni forgalom biztonsága, azaz a termelés, a kereskedelem, az árucserre viszonyok alanyainak kölcsönös érdeke is megköveteli a dologi (elsősorban a rendelkezési) jogosultságok, ezen belül a magánjogi terhelhetőségi mértékek (hitelbiztosítéki értékek, hitelképesség, fizetőképesség stb.) bizonyos mértékű nyilvánosságát. A társasági (kereskedelmi) jogban és a bankszektorban egyaránt elvi jelentőségű a hitelezővédelem és az adósvédelem is, mindkettő feltételezi az ellenoldal áttekinthetőségét, ellenőrizhetőségét, „megbízhatóságát”. Az egyes gazdálkodók és fogyasztók, hitelezők és adósok érdeke ezen a téren nemzetgazdasági érdekké összegeződik. A fontosabb gazdasági tevékenységek és az értékesebb dolgok (föld, épületek, gépek, járművek) vonatkozásában mind a forgalom egyes résztvevőinek, mind a közérdeknek a nyilvánosság-igényét hivatottak kielégíteni elsősorban a cégjegyzék és a

telekkönyv, továbbá az említett lajstromok és közhiteles nyilvántartások jogintézményei. A nyilvánosság elve ezen intézmények területén speciális alapelvként is érvényesül (pl. cégnyilvánosság elve; telekkönyvi nyilvánosság elve), és ez döntően hozzájárul a nyilvánosságnak a dologi jog egészében ható alapelvvé válásához.

4. Bár a kötelmi (szerződési) jogban általában ismét a titkosság a főszabály (mint mondtuk a szerződés a két fél „belügye”), ha azonban egy szerződés vagyoni státuszjogot érint, vagy az egyik fél vagyoni helyzetét alapjaiban befolyásolja (pl. az aktívák-passzívák arányát az utóbbi oldalra átbillent), már szoros a kapcsolódás a dologi joghoz! Még egyértelműbb ez, ha a kötelmi alapügyletet egy dologi jogosultság (zálogjog) biztosítja. Az ilyen kötelmekben a nyilvánosság-igény ugyanúgy felerősödhet mind közérdekből, mind magánérdekből, mint a dologi jogviszonyok körében. Ide sorolhatjuk a banki hitel- és kölcsönszerződéseket is. Akár egy-egy nagy összegű kölcsön súlyos teherként nehezedhet az adós (természetes- vagy jogi személy) vagyonára, több (sok) kölcsön pedig összességében veszélybe sodorhatja (el lehetetlenítheti) annak vagyoni státusát. Éppen ezért akár egy jelentős összegű kölcsön, akár további kölcsönök folyósítását megelőzően bevett gyakorlat a hitelképesség előzetes vizsgálata, ezt követően a fizetőképesség folyamatos ellenőrzése, csődközeli helyzet esetén pedig hitelezővédelmi intézkedések foganatosítása. Mind a Ptk. szerződési joga, mind pedig a Gt. társasági vagyont és a hitelezők érdekeit védő szabályanyaga bőven tartalmaz törvényi garanciákat a vagyoni (szerződéses, kereskedelmi) forgalom és a hitelezők (ideértve a köztartozások jogosultjaként az államot is) biztonsága érdekében. A garanciális szabályoknak a csőd- és felszámolási jogba, illetve a társaságok hitelezővédelmi szabályai körébe tartozó részét mindig is a cégnyilvánosság elve uralta. Ha egy adós vagyoni státusa megrendül, valamennyi hitelezőjének közös érdekévé válik a teljes bukás megelőzése, elhárítása, annak elkerülése, hogy a vagyon-bukott adós őket is magával rántsa.

„A hitelezők csődülete”, egyezsége, a maguk közül kiválasztott gondnok eljárása csakis valamennyiük szerződéseinek összesített adatai, ezek ismerete alapján lehet eredményes. A külön-külön titkos szerződések tartalmának kölcsönös feltárása és összegzése valamennyiüknek (és közvetve az adósoknak is) érdeke. A vagyonmérlegek nyilvánossága pedig gyakran (csőd nélkül is) a közérdeket (a tájékoztatást és az ellenőrizhetőséget) is szolgálja.

A pozitív adóslista tehát semmiképpen sem tekinthető sem új, sem ismeretlen megoldásnak a vagyonjogban. Vele analóg jogintézmények sokasága létezik régóta, a természetes jogfejlődés eredményeként, az észszerűség-életszerűség-jogbiztonság követelményeinek megfelelően, garanciális feltételekkel övezve. Magának a pozitív adóslistanak azonban nem csak a hátrányok-veszélyek elkerülése, megelőzése lehet a funkciója, hanem előnyök szerzése is. Ez utóbbival kapcsolatban 2006 januárjában mint ombudsman nyilvánosságra hoztam egy állásfoglalást, amit állami és civil szervezetek, valamint néhány bank vezetőjének névre szólóan is megküldtem. A címzettek ezt az alábbiakban rövidítve ismertették álláspontot osztották, egyetértőleg fogadták.

5. A Bankközi Adós- és Hitelinformációs Rendszer (BAR) két rendszerből áll, a vállalkozói rendszerben már megvalósult a teljes hitelszerződés-nyilvántartás, ugyanakkor a lakossági rendszerben csak negatív listás adatbázis található (tehát csak azt tartják nyilván, aki valamely pénzügyi intézménnyel kötött szerződését, a törvényben részletezett módon megszegte.) A Bankszövetség, a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete, valamint maguk a bankok is régóta szorgalmazzák az ún. „pozitív adóslista” bevezetését, és ehhez kérték az országgyűlési biztos állásfoglalását.

Országgyűlési biztosként kifejtett álláspontom szerint – az érintettek tulajdonhoz való joga, illetve személyiségi jogainak védelme szempontjából – a pozitív adóslista, vagyis az ún. „jó adósok” nyilvántartása nem okozna alkotmányos jogokkal összefüggő visszasságot.

A fentiekben említett lajstromoknak és a nyilvánosság elvének a személyi és vagyoni viszonyok körében alapvető társadalmi és gazdasági jelentősége van – mint láttuk – elsősorban a hitelezővédelem és a forgalom biztonsága szempontjából. Ezek az elvek az Alkotmányban ugyan nem nevesítettek, ugyanakkor a piacgazdaságnak, a vállalkozás szabadságának, a tulajdonjog védelmének és a jobbiztonság alkotmányos elvének immanens részét képezik, azokból levezethetők. A hitelnyújtók számára a pozitív adóslista egyértelműen előnyös lenne, hiszen a hitelező bank az eddiginél árnyaltabb képet kaphatna a hitelt felvevőkről, és így lehetővé válna a hitelnyújtás kockázatának pontosabb megítélése, illetve csökkentése, ugyanakkor a betétesek, mint tulajdonosok biztonságának növelése. Bankkölcsön esetén látszólag a bank a szerződő fél és a hitelösszeg folyósítója, de a pénz a betétesek tulajdona, annak biztonságát a bank köteles szavatolni.

A problémát a hitelfelvevők előnyszerzése oldaláról megközelítve a következőket kell leszögezni. Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény első kiegészítő jegyzőkönyvének 1. Cikke rögzíti: „Minden természetes vagy jogi személynek joga van javai tiszteletben tartásához”. A Strasbourgi Bíróság gyakorlata egyértelművé tette, hogy ez a megfogalmazás nem csupán a szűk értelemben vett tulajdon védelmére vonatkozik. A Cikk hatálya alá – tehát a „javak” közé – tartoznak például a vagyoni értékű jogok is. Ezzel összhangban a Magyar Köztársaság Alkotmánybírósága is megállapította, hogy az Alkotmány 13. §-ának (1) bekezdése nemcsak a tulajdonjog, hanem az azzal összefüggő más vagyoni értékű jogok biztosítására is vonatkozik (pl. az ún. „vásárolt” társadalombiztosítási jogosultságokra). Az alkotmányos tulajdonvédelem elvét a Ptk. bontja ki, és egyes elemeit alanyi jogokként nevesíti. Tekintettel arra, hogy a Ptk. 2. §-a értelmében a törvény védi a személyek vagyoni és személyhez fűződő jogait, továbbá törvényes érdekeit, a tulajdon védelméhez való jog minden, dologi jogosultsággal kapcsolatos előnyre kiterjed, nem csupán a kifejezetten nevesítettekre. Hangsúlyozni kell továbbá, hogy a Ptk. értelmében a személyhez fűződő jogok – így a becsület és a jóhírnév is – a törvény védelme alatt állnak. A becsület és a jóhírnév az adott személy társadalmi megítélése, olyan kedvező értékítélet, amely az adott személlyel kapcsolatban rendelkezésre álló adatokon, információkon alapul. Ennek

speciális esete az adós (hitelfelvevő) becsülete és jóhírve („jó adós”), ami az általános jogvédelem részeként védett jog és törvényes érdek.

A külön is nevesített üzleti jóhírnévnek („goodwill”) és a hitelképességnek – amely a piacra lépés és a gazdasági versenyben való részvétel alapvető feltétele – manapság kiemelkedő piaci értéke van, amely gyakran a tényleges, „materiális” vagyonnál is többet ér egy vállalkozás számára. A „jó adós” szakmai jó hírnevének, vállalkozói becsületének a megőrzése és növelése tehát az ő törvényes érdeke, amely – mint ilyen – a törvény védelme alatt áll. A vállalkozói hitelnyilvántartás a jó hitelmúlttal rendelkező, megbízható ügyfeleknek megkönnyítheti a további hitelhez jutást: a hitel-elbírálási folyamat egyszerűbb, gyorsabb lehet, a listán szereplők adott esetben kedvezőbb feltételekkel (alacsonyabb kamattal, hosszabb időre, kevesebb biztosítékkal stb.) juthatnak hitelhez. A lakossági rendszerben tervezett pozitív adóslista ugyanilyen előnyöket kínálna a rendszeren törlesztő természetes személy adósoknak, tehát alanyi jogaik és törvényes érdekeik védelmét, illetve azok előmozdítását szolgálná.

A tervezett lista tehát egyaránt hasznos lehet a hitelezőknek és az adósoknak is. Az előnyöknek külön-külön is, de különösen együttesen jelentős vagyoni értéke van, és ez – mint a jogosult javainak egyik eleme – alkotmányos védelem alatt áll. A „jó adósok” társadalmilag összesített értékének pedig közvetve felbecsülhetetlen nemzetgazdasági értéke is van.

6. A hitelfelvevőket fenyegető túlzott mértékű kockázatvállalások és vagyoni veszélyhelyzetek megelőzése szempontjából külön vizsgálandó a pozitív adóslista, mint új jogintézmény szerepe. A népi szólás évszázadokon át arra intett: „addig nyújtózkodj, ameddig a takaród ér”. A protestáns etika, a puritán polgári erkölcs is szorgalomra, megtakarításra, felhalmozásra és gyarapításra szoktatott és a feleslegből is csak mértékletes költsékezést engedett, sőt jótékonytságot, adakozást is elvárt. Mára azonban nagyot változott a világ. A hedonizmusra hajló fogyasztói társadalomban – óriási marketing és reklámművészet alatt – az emberek nem azt kérdezik először egy gerjesztett szükséglettel kapcsolatban, hogy „kell ez nekem?”; nem is azt, hogy „megengedhetem én ezt magamnak?”, hanem kijelentik, hogy „ezt én is megérdemlem” vagy hogy „ez nekem is jár”. És ha nincs rávaló, jön a hitel, a fogyasztási kölcsön, azaz nem az eddigi megtakarításból és feleslegből költenek, hanem a jövőbeli, még nem is létező jövedelmükből, ami a „bérmunka társadalmában” ráadásul tömegeket érintően egyre bizonytalanabb. Mivel nálunk nincs több generáción át felhalmozott, széles társadalmi bázison, viszonylag egyenletesen megoszó materiális fedezet (polgári tulajdon), ami akkor is biztonságot nyújt, ha a munkajövedelem átmenetileg csökken vagy kimarad, fokozott a veszélye annak, hogy egyre több adós nem csak a jelene, de a jövője biztonságát is feléli, elherdálja. A költséges, pazarló életmód a magánjogban évszázadokon át gondnokság alá helyezési ok, a „csalárd bukás” pedig büntett volt (1878: V. tc. 414.§), a „csődbüntett” pedig ma is az (1978: IV. tv. 290.§). Ellentmondásos reakció ez a jog részéről a „felelőtlen eladósodás”

emberi magatartására, hiszen egyfelől túri, sőt támogatja is, másfelől fenyegeti, sőt tiltja is. Ebben a visszas jogi közegben reménykeltő próbálkozásnak tűnik az, ha a jog segíteni próbál. Mintegy megpróbálja megvédeni önmagával szemben a felelőtlen, finomabban fogalmazva a pillanatnak élő, meggondolatlan, esendő embert. Ilyen próbálkozásnak tekintem én a pozitív adólistát is.

7. A pozitív adólistával szemben eddig a legkeményebb ellenérveket az adatvédelmi biztos sorakoztatta fel. Mielőtt ezeket sorra vennénk, meg kell jegyezni, hogy az ellenérvek csaknem egy évtizeddel ezelőtt fogalmazódtak meg, amikor még – egészen 2006-ig – jelentősen más társadalmi-gazdasági-szociális közeg volt Magyarországon. A rendszerváltás első nagy hulláma elcsitult, a nemzetgazdaság évi 5-7%-os növekedést produkált és folytatásként (2002-ben) a „jóléti rendszerváltás” ígéretével lehetett választást nyerni. 2006 nyarára azonban nem csak az illúziók foszlottak szét. A túlköltekező államháztartás és vele a családi háztartások sokasága is válságba sodródott. Ebben az új közegben – ahogyan az állami redisztribúció és az egyes nagy elosztórendszerek minden alapvető jogintézményét és jogosultságok tömegét is – úgy a pozitív adólistával kapcsolatos pro és kontra érveket is – újra kell gondolni.

7.1. Fontos adatvédelmi ellenérv, hogy az adósok adatainak kezeléséhez való hozzájárulás valójában nem önkéntes, nincs választási szabadságuk, a fogyasztók kiszolgáltatottak a banknak, no meg a fogyasztás kényszerének. Az érvelés nem helytálló, mivel van benne egy csúsztatás (finomabban: fáziseltolódás). A kényszerhelyzet valóban adott, ami azonban vagy szociális okból, vagy a marketing és reklám (agymosás-szerű) hatására, vagy a „trendi” magatartások követése, vagy mindezek együttes hatására alakul ki. A kölcsönfelvétel ezt követő fázisában a listára kerülés „kényszere” nem ok, hanem okozat, olyan védekező funkciójú kényszer, ami éppen a megelőző kényszerek kockázataival és veszélyeivel szemben hat, azok ellen próbálja az adóst megvédeni. A hitelcsődök elkerülése ráadásul egyenként egyéni érdek, összegződve azonban nemzetgazdasági érdek, ami összefügg a tulajdoni, gazdasági rend biztonságával és a szociális biztonsággal is.

7.2. Egy adósság összege, egy adós több adósságának a végösszege valóban felfogható úgy, mint az adós személy „személyes adata”, de minősíthető „vagyonai adatának” is. Attól függ a minősítés, hogy a jogviszony alanyára vagy a tárgyára helyezük-e a hangsúlyt. A magánjogban – a bevezetőben említett nyilvántartások, jegyzékek, lajstromok –, lévén a magánjog döntően vagyoni jog, tipikusan az utóbbi kap nagyobb hangsúlyt. A dolog, az érték, a vagyontárgy megfogható, birtokban tartható, terhelhető, lényegét épp az állagának az épsége és értékének az állandósága adja, miközben a jogalanyok személye esetleg változhat is (átruházás, átengedés, engedményezés stb.). Az adatvédelmi törvény egyik súlyos hibája, hogy nem disztingvál személyes és vagyoni adatok között, nem súlyoz ezen jogi tények intenzitása és egymáshoz való viszonya, sorrendje, rendeltetése között. Természetes, hogy a jogtárgyakhoz jogalanyok is kapcsolódnak, így a vagyoni adatok is egyes személyekhez (az adósokhoz) kötődnek, nyilvántartásuk, elemzésük, felhasználásuk

azonban elsődlegesen vagyoni szempontból, egy-egy vagyoni státus terhelhetősége és védelme szempontjából releváns, amihez képest másodlagos az adós konkrét személye. Ebből következően a valódi személyes (személyiségi) adatok köre az (azonosításhoz) minimálisan szükséges (releváns) adatokra szűkíthető (név, lakcím, születési hely és idő stb.).

8. A személyes adatok védelméhez fűződő alkotmányos alapjog korlátozásának tesztje – a szükségesség, arányosság, alkalmasság – elemeként vizsgálható, éppúgy, mint más alapjogok korlátozása esetén.

8.1. A pozitív adóslista szükségessége mellett két nyomós érv hozható fel: az egyik a belőle származó előnyök szerzése, a másik a hiánya miatt sokasodó hátrányok, veszélyek elkerülése. A többes szám használatából látható, hogy mindkét érv számos részletből tevődik össze, nem szűkíthető le egyetlen mozzanatra, mondjuk az alacsonyabb hitelkamatra (THM-re), vagy a túl magas (összesített) törlesztő részletekre. Az előbbinél láttuk, hogy az adós becsületének, (üzleti) jóhírnevének, megbízhatóságának önmagában véve is vagyoni, forgalmi értéke van, ami ugyan összegszerűen nehezen fejezhető ki, de valójában „felbecsülhetetlen”. Az egyszerűbb, gyorsabb, a személyi és dologi biztosítékok nélküli hitel (-bírálat) akkor is jelentős előny, ha a kamat nem alacsonyabb, netán kicsit magasabb is az átlagnál. Ugyanígy a tömeges személyi és háztartási csődök elkerülése (megelőzése) a szociális biztonság, a házasság (mint szerzeményi vagyontöbblet) és a család, különösen a gyermekek érintettsége miatt nem szimplán egy adós individuális magánérdeke, mögötte több nyomós közérdek is húzódik. A nemzetgazdaság stabilitása és a betétesek pénzének (tulajdonának) biztonsága külön is hangsúlyozandó, hiszen ez a gazdasági-szociális-kulturális jogok összességének materiális alapja és forrása. Ráadásul, ha és amennyiben a pozitív adóslistát nagyobb súllyal vagyoni nyilvántartásnak tekintjük, akkor rá a tulajdonkorlátozás alkotmánybírói tesztjét kell alkalmazni, ami a szükségességhez nem kíván meg valamely kényszerítő okot, hanem megelégszik a közérdekre való hivatkozással (ABH. 1993. 373.; 380.). Még szélesebb körben megengedett közérdekből a szerződési szabadságba – egyben a tulajdonos rendelkezési jogába – történő beavatkozás, amely miatt az már alapjognak sem nevezhető, hiszen lényeges tartalmában nem csak korlátozható, de korlátozandó, és korlátozva is van (ABH. 1991. 146.). Márpedig a pozitív adóslista a hitelszerződéshez, azaz az adós, mint tulajdonos rendelkezési szabadságához, vagyónak a megterheléséhez (vagy egy újabb, további passzívával való terheléséhez) kapcsolódik, tehát a tulajdonosi/szerződési szabadság korlátozásának tekintendő, ezért a szükségesség szempontjából enyhébb megítélés alá esik.

8.2. Az arányosság követelménye itt is azt jelenti, hogy a pozitív adóslistához kapcsolódó előnyöknek meg kell haladniuk az általa okozott hátrányokat (figyelemmel a remélt előnyökre, és az eshetőleges hátrányokra is). Az előnyök és hátrányok szempontjából egyaránt a lakosság eddigi eladósodottságából és további eladósodásának mértékéből és üteméből kell kiindulni. A Magyar Nemzeti Bank adatai szerint a szabad felhasználás

hitelek állománya két év alatt megnégyszereződött (2005 januárban 188,1, 2007 januárban 779,9 Mrd. Ft.), az autóvásárlásra felvett kölcsönök állománya pedig csaknem megháromszorozódott (2005 januárban 82,7, 2007 januárban 221,5 Mrd. Ft.), de az összes többi hitelfajtánál erőteljesebb a növekedés. A lakosság jelenleg több mint hatezer milliárd forinttal tartozik a pénzintézeteknek. A Magyar Nemzet újságírója, Szabó Eszter szerint „ész nélkül adósodunk”! De Suppán Gergely, a Takarékbank elemzője szerint is „a lakosság viselkedése irracionális”. A lakosság túladósodása, ezzel együtt az adósságszolgálat, továbbá a lakossági csődráta várható exponenciális emelkedése – mind-mind empirikusan igazolható. A kockázatokkal és veszteségekkel együtt természetesen nő a lakossági hitelezés költsége is. Ezt az ördögi kört, adósságspirált hivatott – ha nem is megszakítani, de – legalább az észszerűség határai közé szorítani a pozitív adóslista. A nagyságrend (amit a Marshall-segélyhez is hasonlított 2007-2013 közötti EU fejlesztési források nagyságrendjéhez lehet mérni), valamint a tendencia miatt tehát a pozitív adóslistától remélt előnyök messze meghaladják a személyes adatok kezeléséből adódó vélt hátrányokat, amelyek ráadásul empirikusan nem is bizonyíthatók.

8.3. Ami pedig az alkalmasság kérdését illeti, az sokkal inkább banki üzletviteli, szakmai, illetve gyakorlati kérdés. Ha igaz az, hogy nemzetközi összehasonlító adatok és a hazai gyakorlati tapasztalatok alapján sem a bankként külön-külön vezetett, sem az egységes de önkéntes listák nem hozták a kívánt változásokat, az egységes és kötelezővé tett pozitív adóslista viszont szignifikáns előnyökkel jár, akkor jogilag az alkalmasság sem kérdőjelezhető meg. A pontosabb kockázatfelmérés és ezáltal a bankszektor biztonsága, valamint a pénzügyi stabilitás közvetett hasznai mellett legalább három közvetlen és egyértelmű javulást szokás említeni: a lakosság eladósodása mérséklődik; a hitelek olcsóbbá válnak; a hitelcsődök száma csökken. Ezek akkor is meggyőző érvek, ha nálunk ma még csak logikai úton, matematikai modellekkel bizonyíthatók.

9. Összefoglalva az eddig mondottakat: az egységes és kötelező pozitív adóslista létrehozása mellett és ellen szóló jogi és jogon kívüli érveket egybevetve az alkotmányossági mérleg nyelve az igen oldalára billen. Ez az új jogintézmény az adósok, a hitelezők, a pénzügyi szektor és a nemzetgazdaság egyensúlya és biztonsága szempontjából egyaránt szükséges és hasznos, más alapjogokra gyakorolt korlátozó hatása arányos, a kitűzött célok elérésére pedig alkalmas. Azonban mint minden hatalmas, sokirányú felhasználási lehetőséget magában rejtő adatbázis esetén, szigorú törvényi garanciákkal kell már a létrehozását, majd a felhasználását is körülírni, erre hivatott szakhatóság útján a törvényességét felügyelni, nem megfelelkezve az egész folyamat alapjogi (alkotmányos) kontrolljáról sem.

LESZKOVEN LÁSZLÓ

egyetemi docens

Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Civilisztikai Tudományok Intézete

Polgári Jogi Tanszék

A SLAMBUCKÉSZÍTÉS MŰVÉSZETE, ÉRTÉKJOGI MEGKÖZELÍTÉSBN

BEVEZETŐ GONDOLATOK

Ünnepi kötetben illik az ünnepelt számára valami meglepetést nyújtani. Hosszas tépelődés után arra jutottam, hogy egy, az ünnepelthez kötődő személyes élményem köré fűzöm a gondolataimat. Ez az élmény a *slambucfőzés*, és rájöttem, hogy ez a kép annyira „csécsygyuris”, hogy hasonló intenzitású emléket igazán el sem tudnék képzelni. Gyuri ugyanis – míg a Miskolci Egyetemen volt kollégánk – a rendszeressé vált évzáró összejöveteleinken magához ragadta a slambuckészítés feladatát és a főzőkanalat, hogy aztán igazán e körülmény, mint meghatározó jogi tény köré csoportosuljon minden és mindenki azon a délutánon. A kérdést június tájékán nem is úgy tettük fel, hogy mikor lesz az évzáró buli, hanem úgy: mikor slambucozunk? Gondolataink ezért a következőkben a slambuc körül forognak.

1. DE MI IS AZ A SLAMBUK? A SLAMBUK FOGALMÁRÓL

Tanulmányunkban a mi kell a slambucba? kérdésével nem kívánunk foglalkozni. Ez ugyanis evidenciaszámba megy és felesleges kérdésekről – mivel ezeknek értelmük nincs – szó ne essék.¹ Sokkal inkább nehéz kérdés a *mi kell az igazán jó slambuchoz?* vagy

¹ Mondjuk éppen csak a szalonna illik-e bele vagy gazdagítható-e kolbásszal – ez ízlés dolga.

másképpen mitől jó a slambuc? – az ehhez kapcsolódó gondolatkörrel már érdemes egy rövidebb tanulmányt megtölteni. De csak rövidet: ahogy a polgári jog is a gyakorlati élet tudománya, mely nem lehet meg ugyan némi elmélkedés nélkül, de azért annak ellenére, hogy a slambucról is lehet írni, okfejtteni – mégiscsak kanalazni a legjobb.

A fogalmi keretek tisztázása – miként rendesen, egy jogi tanulmány esetében is – első feladatunknak tűnik. Aztán majd kisül – de talán méginkább: *fő* – az igazság, miként a slambuc.²

A wikipedia szerint a slambuc hajdú-bihari tájjellegű étel, méghozzá krumpliból és tésztából készülő, szalonnával ízesített, bográcsban készülő pásztorétel. Ha nem bográcsban készítik, nem is érdemli meg – csak bitorolja – a slambuc nevet.³

Ecsedi István, magyar etnográfus így írt a slambucról mintegy száz éve: „A magyar a főzést kolompirhámozással nyitja meg. Mikor elég kolompirt meghámozva, karikára vágva felaprította, fog a pergeléshez. A sósszalonnát apróra darabolja, egyenesen a vasfazikba. A vasfazikat felteszi a tűzre, lassan süti, közben kavarja, hogy meg ne égjen. Mikor a szalonna-tepertő pirulni kezd, tördelt tésztát rak bele, annál jobb, minél jobban összetördeli a tésztát, belekavarja a zsírba és süti. A zsíros tészta szépen pirul, ő nem hagyja félben, süti, míg sötétpiros nem lesz. Bizony már füstöl is, de a tésztába nincs, amelyik megégett volna és fekete lenne. Leveszi a tűzről, leteszi a földre, kavarja, míg a sülése meg nem szűnik. Ekkor félretolja a tésztát és egy fél kanál jó paprikát tesz a zsírba. A zsír a paprikától erős pezsgésbe jön, a forró zsír bordó piros lesz. Ekkor összekavarja a paprikás zsírt a pirított tésztával, s annyi vizet tölt rá, hogy felérje. Sót tesz bele, felakasztja a főzőfára, vagy otthon ráteszi a vaslábra, jó tüzet rak alá, a vékony vasfazikban gyorsan felfő a tészta, nem ázik el. A kevés levét nemsokára elfővi, de eddig a krumpli és tészta is megfő. A sűrű étel szuszog, sivít belőle a gőz, ezért szuszinkának is nevezik. A főző hosszúnyelű kanálával kavarja, különösen a vasfazik oldalát és a fenekét karmolja, hogy a sűrű étel oda ne ragadjék. A tűz zsaráttá válik. Az étel lassan fő, sőt sülni kezd. Többé már nem a kanál a főeszköz. A főző lekasztja a fülénél fogva a vasfazikat és megforgatja a sült tésztát. Az összefőtt anyag egy darabban fordul meg a vasfazékban. Ha egy-egy kis rész a vasfazék oldalához ragad, kanálával lekaparja a többihez. Így sül szépen lassan. A főző forgatja, lassan megpirul, pompás illata kínálja.”

Ez a leírás nagyon jó. Sok tekintetben igenis csécsysnek tűnik azok számára, akik nem olvasnak Ecsedit,⁴ hanem a slambuc fogalma és készítésének módszertana tekintetében egy az egyben Gyurira hagyatkoznak. Mondván, ahogy ő készíti, tökéletes. Minek akkor tovább keresgetni. Van benne igazság.

2 Hogy voltunk a jogi logikával... akkor most (ha Szókratész halandó...) fő az igazság, meg a slambuc, akkor a slambuc az igazság...? Huhh...

3 A wikipedia szíves közlése. Azt pedig mi írjuk, tehát csak tudjuk... nekem mondjuk tetszik.

4 Én is csak most... (A debreceni és tiszántúli magyar ember táplálkozása, Debrecen 1935.)

Azért csak haladjunk, máskülönben nem lesz meg a tanulmány, slambucot pedig – jó mangalicaszalonnával, igazi magyar pirospaprikával – mégsem lehet tisztelgő kötetbe kötni (illata viszont kínálná, mint fentebb Ecsedi írta). Írni kell, forgolódjunk tehát tovább a fogalom mentén.

2. PONTOSABBAN: HAGYJUK IS A FOGALMAT, MERT...

Szóval arra próbálok kilyukadni, hogy a fogalom – ha tetszetős is – mégiscsak a felszín, mely – igaza volt József Attilának – gyakran fecseg, miközben hallgat a mély. És igaza volt Grosschmidnak is, amikor azt mondta, hogy a törvény – amint megalkotódik – többé kevésbé megtoldja, leköti az őt magát sugalló szempontokat. Az utóbbi fordulathoz tette hozzá Beck, hogy ilyenkor találkozunk pl. az érdekelnyelés jelenségével: az érdeket megjelenítő norma és fogalom meg is merevítheti az eredeti sugallatot.⁵ Szóval a fogalom nem minden. A slambuchoz visszakanyarodva Csécsy György sem hisz a fogalmak erejében: ami a slambucot illeti, szívesebben viszi a szellem erejét győzelemre. Vallotta és hirdette, hogy az élet többet mutat – többet kell, hogy megmutasson – magából, mint ami a pusztá formákból kitűnik. A fogalom ekként üres kehely a lélekerő nélkül: szavak összecsengés nélkül, hozzávalók a főzőmester szíve nélkül... kevesebbet érnek, minden bizonnyal. Persze, fontos a megfelelő hozzávaló – belegendoltunk már: csak akkor lesz *hozzá való*, ha tényleg megfelelő – de ami az egybecsengést megteremti, az a lélek. Ez ad animust a corpusnak, ez az a „spirituálé”, mely pusztán önmagában – a testi dolgokhoz való hozzáadódása által – magasabb szintre emeli a dolgokhoz való viszonyt. Mint azt Tóth Lajos mondta a brevimanustraditióról: egy kevesebbet érő dologból többet érő lesz – pusztá spirituáléval.⁶

A lényeg – és az igazság – tehát odaát van. De az nincs megírva, hogy ott is kell maradnia, ergo áthozható.

Akik velem együtt átélték Csécsy Gyuri slambuckészítését, megerősítenek abban, hogy a Gyuri slambucozásközbeni jelenlétét leginkább az „átszellemültség” kifejezésével lehet jellemezni. Gyuri ilyenkor a táltosokhoz hasonló révülés állapotába, köznapibb kifejezéssel élve egyfajta transzállapotba került, azzal, hogy neki ehhez elegendő volt a slambuckészítés nemes feladata, mint kihívás és nem igényelt sípot, dobot (nádihegedűt sem).⁷ Szeme a messzeségbe révedt, sűrűbben álldogált egyik lábáról át a másikra, mint egyébként szokott, szavai megritkultak és a kevés szót még jobban áthatotta a bölcsesség, mint egyébként. Én általában az előkészítő szakasz után, a szolgáltatás teljesítésének első stádiumában érkeztem Bíró Gyuriékhoz: ilyenkor Csécsy bácsi már „révült”: „Szervusz Lacikám... Örülök, hogy látlak.” (mondjuk, leggyakrabban aznap – órákkal előbb –

5 Lásd Grosschmid valahol a Fejezetek tengerében, Beck Salamonnak pedig Fejezetekhez írt glosszájában.

6 Amúgy Grosschmid azt is mondta, hogy a fogalom szerepe ott kezdődik, ahol nem tudunk, nem értünk valamit. De mi az, ami nem világos a slambuccal kapcsolatban, ha Csécsy Gyuri főz...?

7 Mondjuk a révülést kísérő tűz adott volt, még ha déli-délutáni és nem esti tábornótűz, akkor is. Zenének meg Bíró Gyuri keresett megfelelőit – Led Zeppelin, Deep Purple, Who vagy Kings’X... egyik sem annyira révülős, de ez egyik Gyurit sem zavarta.

még találkoztunk a tanszéken...) „Hogy van a kedves feleséged, Andrea?” „Köszönöm jól.” „És a gyerekek?” „Ők is.” „Az nagyon jó, Lacikám, a család a legfontosabb.” Ennyi. Kérdésemre, hogy készül-e a slambuc? már nem is emlékszem, hogy valaha válaszolt volna. Biztos voltam benne, hogy Gyurinak ez az állapota alkotói transz, melyet a megfelelés és a legtöbbet adni akarás vágya jellemez, mely éltet és gyötör egyszerre minden művészlelkedet, Gyurihoz hasonlóan. Olyan kötelem ez, melyben nem a kénytetőség – vagyis a jogilag szoríthatóság – hanem a *szolgáltatás* és a benne rejlő *szolgálat* „gyök” a döntő.

Ezáltal is nyilvánvalóvá válik, hogy a szívvel-lélekkel készített slambuc már csak ezért sem „krumplis tészta” (ha az alapvető elhatároló elemet, a bográcsot nem is számítjuk) hanem az alkotóelemek olyan, szinte már művészi pontossággal elegyített dologösszessége (összetett dolog), mely a keveredés – kevergetés kizárva, legfeljebb a bogrács falát lehet alkalmanként megvakargatni – vegyülés következtében a készítő személy kivetülő alkotóereje és *lélekenergiája* által előbb *szellemi magasságokba emelkedik, majd alászáll*, hogy utóbb az általában megszokotthoz képest minőségében magasabb értékű táplálékként szolgáljon. Meglehet tévedek (bár nem hiszem) mégis úgy gondolom, hogy e minőségi többlet nem annyira, még inkább: talán legkevésbé a szakács kezének köszönhető. Sokkal inkább annak a *finomenergiának, mely a megszállott főzőmestereket jellemzi*. Felemelni a földi elemeket (a slambuc alkotórészeit) az égbe, lehozni az égit (az összecsengésért felelő összefüggéseket) a földre – összhangba hozni a kettőt. Így dolgozik minden pálinka- vagy sörfőző mester is: a más kezében tulajdonképpen halott anyagból kémiai képletekkel le nem írható módon csak így lehet (és nem másképpen) mennyei élvezetet nyújtó végeredményt alkotni. Ez alkotótevékenység, melyben minden művész – és legyen szó százéves madeiráról (melynek minőségére szavak már nincsenek is)⁸, gönci barackot nemes párlatként élénk táró kisüstiről⁹ vagy slambucról – a tökéletesség igénye vezet. Nem véletlen, hogy e teremtő munka nemes eredményeit nem is enni-inni, hanem áhítattal magunkhoz venni szokás, de legalábbis így illik, leginkább illenek.

3. A SLAMBUC ÉRTÉKJOGI, DOLOGI, DOLOGBANI ÉS DOLOGHOZI VONATKOZÁSÁIRÓL

A slambuc kapcsán – értve ezalatt az előkészítő jogviszony szakaszát (Tóth Lajos), valamint annak alanyi jogi (még nyugvó) stádiumát és igényállapotát egyaránt – minden kétséget kizáróan az abszolút szerkezet jellemvonásai dominálnak, ezen belül is az értékjogi tulajdonságok kerülnek előtérbe. A slambuchoz való jog ugyanis –bár jogi irodalmi kutatások ezt eddig nem támasztják alá – gyakorlati tapasztalataim szerint egészen egyértelműen zálogjogi jellemvonásokkal bír, ezen belül is *kiaknázási jogi sajátosságok* fedezhetők fel benne.

⁸ Vánca István szíves közlése, ő felel érte.

⁹ Juhász Ági édesapjának – gönci barack pálinkájának – jóvoltából személyes tapasztalat, én állok jót érte.

Kezdjük nyomban a ranghely kérdésével. A zálogjoggal ellentétben, melynél a zálogjogi határérték lényegében egy elméleti fogalom, a slambucot rejtő bogrács a ranghely jogintézményének egészen fizikai, tapasztalati, mondhatni képszerű (könnyen elképzelhető és megragadható) megjelenését és értelmezését teszi lehetővé. A slambucos bogrács a hatályos magyar jogi megoldást mintaként véve a *vegyes ranghely-elv* alapján működik. Ez azt jelenti, hogy a mozgó és a fix ranghely elvének különleges és – nem csak a mangalica szalonnának és a piros paprikának köszönhetően – magyaros keveredésével találkozunk. Amíg az előkészítő szakaszban járunk, addig egyértelműen a mozgó ranghely dominál. Igaz, ez nem azt jelenti, hogy a már elhelyezkedett igényjogosultak ide-oda tolódnak (legfeljebb tolongának, egyébként is), hanem úgy értjük, hogy a leendő értékjogi jogosultak a zálogjog közvetett tárgyához oda- és visszajárnak, felvállalva, hogy megjelenésük még nem jelent zálogjogi igényt, távozásukkal pedig addigi előnyös pozíciójukat egészen feladják. Laza, leginkább egy természetes obligációhoz hasonlítható alig-kötelmi helyzet ez (félíg-meddig obligáció, lásd Novotni). Dologi jogi vonások nélkül. Jobban belegondolva alig-ranghely ez, de kétségtelenül mozgó. És a helyhez is van azért köze.¹⁰ Még tisztábban látva, inkább *dologhozi*, mint dologbani jellemvonásokkal bír ez a jogi helyzet, vagyis dologiasult kötelmi jogokról lehet itt inkább szó.¹¹

Amikor azonban a szolgáltatás a teljesítést befejező szakaszba lép, a kötelezett azt készre jelenti: „*Kedveseim, ez elkészült...*” – e jogi tény ipso iure fordít a jogviszony képén és az értékjogi jogosultak nyomban a fix ranghely szabályaival kerülnek szembe. Megengedem, meglehetősen szabados szabályok ezek, de mutatnak bizonyos rendet. Aki ugyanis egyszer – és *aki* alatt szerzőképességgel bíró alany érthető, tehát egyszerű jogképesség nem elegendő¹² – *ranghelyet vagyis bográcsfület fogott* (járulékosan beleértve a megfelelő szedő-merőeszköz is), a kondérból való kielégítési jogot máris gyakorolhatta. Előzetes ranghelybiztosítás nemigen jön szóba, a megszűnt ranghely percekre sem tartható fenn (pláne nem egy évre). A slambucjog magyar jogi hagyományaink és a gyakorlati igények mentén természetesen ismeri és elismeri az azonos ranghelyen álló jogosultak egyetemleges kielégítési jogát is: egyidőben érkezők azonos ranghelyet kapnak.¹³ Szokásjogi – talán még a pástorvilágban gyökerező – követelmény azonban a bogrács fülének érintése: enélkül a kielégítési jog nem gyakorolható. Kiemelésre érdemes végül, hogy ebben a

10 Ranghoz mondjuk kevésbé.

11 Itt a zálogjogi hasonlat kissé megrekedni látszik, de ez csak látszat, mely tudjuk, néha csel. Mert a dologhozi jogok – ezt a bekebelezett bérlet és opció gyakorlati példáin megtapasztaltuk – többször igenis felveszik, az abszolút jogi szerkezetet, dologi jogi vonásokkal vértéződésük egyfajta áttolódást eredményez a kötelmek világából a dologi jogok világába. Grosschmid óta azt is tudjuk, hogy maga a relatív szerkezet is lényegében relatív, a dolgok intenciója néha pont a fordítottja annak, amit elsőre gondolunk. Egy könyvet töltött meg ennél komolyabb gondolatokkal erről Újlaki – A látszat a jogban címmel. Tessék azt elolvasni.

12 Képviselhetnek azonban természetesen helye van, tehát nem kizárt, hogy valaki más, mások javára szerezzen, szedjen. Faktikus magatartások, reálaktusok is (tényleges tények, nem kívánt rész törlendő) elbírák a képviselést, mely lehet kifejezett (Rékának szedek...), de lehet konkludens tények által kifejeződő (szülők sorbanállása a kondér mellett jellemzően képviselői minőséget hordozó joggyakorlást – is – sejtet). Körülményektől függően vegyül az alakzat a harmadik személy javára szóló jognyilatkozat intézményével.

13 Érdekes, de egymás után érkezők is kaphatnak azonos ranghelyet, ha az értékjogi zóna – a bogrács körüli hely – elbíra. Ilyen jogunkban kivételesen szintén előfordulhat, a megüresedett ranghely részletekben is betölthető.

jogviszonyban a főzőedény és az alapanyagok tulajdonosának nincs a saját dolgán előnyös joga,¹⁴ de „idegen dologbeli jogokat” (a slambucból merítés jogát) ő is gyakorolhat. Azt, hogy az idegen dologbeli jogok merev konstrukciója, mely pl. a saját zálogjog létét eleve kizárná, sürgősen átgondolandó, már 1900-ban Meszlény is megmondta. Tényleg. Tehát igazam van.

A szóban forgó joggyakorlás egyébiránt valódi *kiaknázási jog*, ahogyan azt az értékjogok kapcsán régi magánjogunk Csécsy Gyuri által is gyakran felemlített nagy tanítója, Szladits Károly is kifejtette. A bográcsból való (ki)merítés ráadásul a bányajáratok tulajdoni viszonyainak problémáját meghaladva¹⁵ további tapasztalatokkal, még pontosabban komoly kihívásokkal is szolgált a kutatók számára.¹⁶

Általában elfogadott tétel, hogy egy gödör ásásán kívül kevés dolgot lehet és kell felülről kezdeni (mert az alapoknál illik. Meg ott muszáj, általában). A slambuchoz való hozzáférés is *fent kezdődik* – ez már mutatja, hogy kivételt tényleg tűr az a főszabály. Itt azonban a szükségszerűség, a szükségletkielégítés és érdekérzékenység jogi tényeinek komoly együttállásával kell számolnunk, melyek egymás hatását nem egyszerűen felerősítik (mint asztrológiai képletben az oppozícióban vagyis együttállásban megjelenő palnéták), hanem egymás hatásait erősen átalakítják. Merthogy a slambuc az értékjogi jogviszonynak olyan (közvetett) tárgya, mely anélkül, hogy az előállítók erre törekednének, nem homogén értékű: benne mint összetett dologban az értékeőbb elemek (finomabb falatok) meghatározott rendet és törvényszerűséget követve a bogrács fala mentén sorakoznak. Értelemszerű, hogy a jogosultak is ebben az irányban kívánják kielégítési jogukat gyakorolni, hogy az „első az egyenlők között” elvet idekanyarítva az amúgy egymáshoz képest azonos mennyiségű (tányérmértékű) kimert javak a legértékesebb elemeket tartalmazza.¹⁷ És ezen ponton áll elő az igényes és gyakorlott slambucmerítő idegesítő dilemmája: „várjak még, vagy már most egyik...” mivel a falhoz és a bogrács aljához tapadt falatokhoz utóbb lehet hozzáférni (inkább utóbb, mint előbb). Önként értetődik ezért, hogy felértékelődik a második, harmadik ranghelyek értéke. A (mennyiségileg egyébként biztonságos kielégítés mellett) az értékeőbb értékjogi szeletek tehát éppen nem a privilegizált ranghelyekhez kötődnek. Ezt egy hitelintézet soha nem értené meg. Mi is csak érezzük az igazságát. Sokat gondolkodva is csak oda jutunk, hogy ez egy rendkívül összetett és bonyolult magánjogi képlet, melyben – grosschmidosan szólva – a jogi delectátum talán soha nem fogjuk megtalálni.¹⁸

14 Abszolút sincs, még absztraktn sem.

15 Ez régebben okozott ám fejtörést – nem csak Szladitsnak, ki a bányajárat tulajdonjoga felett elmélkedett. Menyhárdtól tudjuk, hogy ehhez hasonló tulajdoni feladványokkal a svájci pásztorok is megörvendeztettek annak idején a jogászokat. Okultunk mi is – lásd Ptk.5:17.§ (1) bekezdésének szövege.

16 S mint tudjuk, a kihívások viszik előre a gondolkodást.

17 Kétségtelen, hogy ez hedonista szemlélet – lehet, hogy igaza volt Niklas Luhmannak, amikor a professzionális intézményrendszerek kapcsán az őket vezérlő elvek átcsúszásáról is említést tett, vagyis a jogot nem csak a jogszerű/jogszerűtlen, hanem a finom/nem annyira finom bináris kód is meghatározza. Vagy ez csak nekem jutott eszembe...?

18 Ha kell egyáltalán.

Végül igen sajátos, már-már téren és időn túlmutató értékek jellemzik a slambucozást a kielégítési jog gyakorlása mentén is. Azon – magánjogilag kétségtelenül kivételt jelentő – ritka eset áll ugyanis elő, amikor a *fogyasztóvédelem a kielégítési jog gyakorlásának semmilyen korlátozását nem igényli, mi több: kifejezetten nem is túri*. Csak a fogyasztók jólneveltségének és jogi műveltségének tudhatjuk be, hogy jogász létük ellenére a slambuchoz való (fentiek szerint abszolút szerkezettel jellemezhető) jogot ugyan értékjogi természetüként kezelték, de nem vették szó szerint Szászy tanítását, aki szerint a zálogjogok a *kirekesztő* alapú kielégítési jogok közé tartoznak. A kielégítési jog dominanciája mellett e kirekesztés legfeljebb csak nyomokban volt felfedezhető, ami a kondérhoz való – türelemmel jól kiérdemelt – hozzáférés nehéz pillanataiban fel-felerősödött. Akárhogyan is, igazi kuriózum, hogy ma, amikor a jogalkotó a fogyasztóval szembeni zálogjogi joggyakorlást a kielégítési jog szabályozásával újra szigorítani kénytelen, a slambucozás magyar lélekben gyökerező ősi szokása éppen az ellenkező megoldással vezet a maximális érdekkielégítéshez.

ZÁRSZÓ GYANÁNT...

Fülig Jimmy óta tudjuk, hogy két dolog van a világon, ami nem vicc: az egyik a balkezes egyenes, amittől zöldtet lát a pasas, a másik a jobbkezes, ami ugyanaz lilába...¹⁹ E Rejtő-klasszikus nyomán haladva azt mondhatjuk, talán három is van: mert az igazi (Csécsy féle) slambuc sem az. Mert, ha a slambuc nem komoly, akkor nem is igazi, ha meg úgy készül, ahogy Gyuri álmodja éber transzában – lásd fentebb – akkor tényleg nem vicc.

És ami szintén nem vicc, hogy hiányzik nekünk Bíró Gyuri, hiányoznak az utánózatlan hangulatban, legendás vendégszeretete mellett megejtett tanévzáró slambuc-partik, Csécsy Gyuri főzömesteri közreműködése mellett. Megköszöntük mi annak idején Neked a mesterremeket, Gyuri, de nem biztos, hogy elégszer. Azt láttuk, hogy jóleső izgalommal figyelted, amikor a gyerekhad és a kollégák serege (családostól) kielégítési jogát gyakorolja, elégedetten, olykor vissza-visszatérve. És az is biztosan jólesett, amikor vendéglátónk – Bíró Gyúró – a nap vége felé csak annyit mondott: „köszí haverom...” Ebben minden benne volt. Szóval, mi is köszönjük.

Messze vagy Csécsy bácsi. Remélem, hogy a slambuckészítés tudományát élőben tartod és gyakorlod, hogy másokat is – sokakat még, eztán is még – megörvendetess ezzel az egyszerű, de szívvel-lelkellettel megtöltött étellel és élménnyel. Isten éltesen és adjon Neked jó egészséget, Gyurikám.

¹⁹ Rejtő Jenő: *Piszkos Fred közbelép*.

